CASTELLDEFELS

Temps d'història

Josep Campmany Guillot, Albert López Mullor, Jordi Navarro Pérez,
Dolors Sanahuja Torres i Montserrat Sanz Borràs

Prologat per Josep Fontana

AJUNTAMENT DE CASTELLDEFELS

Fotografies de la portada:

1 Detall del mapa del Garraf de Nicolau de Credença dibuixat l'any 1586. Arxiu Diocesà de Barcelona. Fotografia: Javier Clemente Hernández.

2 Detall d'un mapa de mitjan segle XVIII. Arxiu de la Baronia d'Eramprunyà. Fotografia: Dolors Sanahuja.

3 Detall d'un mapa de la segona meitat del segle XVIII. Fons del Notari Salvador Savall. Fotografia: Arxiu Municipal de Castelldefels.

4 Fotografia de Montserrat Baldomà. Servei del Patrimoni Arquitectònic de la Diputació de Barcelona.

AJUNTAMENT
CASTELLDEFELS

CAIXA LAIETANA

CASTELLDEFELS ■ TEMPS D'HISTÒRIA

Josep Campmany Guillot
Albert López Mullor
Jordi Navarro Pérez
Dolors Sanahuja Torres
Montserrat Sanz Borràs

Prologat per Josep Fontana

Agraïm el patrocini de Caixa Laietana

i la col·laboració de:
Museu de Gavà
Arxiu Diocesà de Barcelona
Servei de Patrimoni Arquitectònic de
la Diputació de Barcelona
Arxiu de la Baronia de l'Eramprunyà
Revista la Sentiu de Gavà
Fons documental de Salvador Savall

© **Del text**
Josep Campmany Guillot
Albert López Mullor
Jordi Navarro Pérez
Dolors Sanahuja Torres
Montserrat Sanz Borràs

© **De les col·laboracions:**
Javier Clemente Hernández
Alfonso López Borgoñoz
Cesar Lorenzo Rubio

© **De l'edició:**
Ajuntament de Castelldefels

© **Del Pròleg:**
Josep Fontana Làzaro

1ª edició abril 2003
1.500 exemplars

ISBN:
84-932634-0-0

DIPÒSIT LEGAL:
B-13025-2003

Fotografies i dibuixos:
Ramon Josa
Vicenç Valcárcel
Martín García
Javier Clemente
Montserrat Baldomà (Servei de Patrimoni
Arquitectònic de la Diputació de Barcelona)
Grup de recerques històriques
Família Cubedo
Família Navarro Cardona

Editat per:
Regidoria de Cultura
Ajuntament de Castelldefels
Plaça de l'Església s/n

Direcció de la col·lecció:
Joan Lluís Amigó Carbonell

Revisió lingüística:
Teresa Cabistany Segura (prehistòria, edat antiga,
època medieval i edat moderna fins al segle XVII).
Josep Mª Hurtado Deulofeu (segle XVIII i època
contemporània)

Coordinació:
Dolors Sanahuja

Disseny:
Vicenç Valcárcel

Disseny:
Vicenç Valcárcel

Fotomecànica:
Cromolit S.A.

Impressió:
Gràfica Delfos

SUMARI

Pàg.

PRESENTACIÓ — 11

PRÒLEG — 16

PREHISTÒRIA I EDAT ANTIGA
Per Montserrat Sanz Borraz (prehistòria) i Albert López Mullor (edat antiga)

Quan érem nòmades — 22

Etapa recol·lectora d'habitatges estacionals

Sedentarisme i primers poblats — 27

L'edat dels metalls — 31

La cultura ibèrica — 33

Els ibers a Catalunya. Els establiments ibèrics de Castelldefels. El poblat del turó del Castell

La romanització del territori — 41

Les *villae*. El *cippus* amb inscripció llatina conservat al castell

Bibliografia — 55

L'ÈPOCA MEDIEVAL
Per Dolors Sanahuja Torres

Segles d'incertesa — 62

Cap al naixement de Castelldefels — 63

...I s'edificà Santa Maria de Castelldefels

Castelldefels dins l'estructura defensiva del territori d'Eramprunyà — 70

Els conflictes senyorials entre el monestir de Sant Cugat i els Mir, senyors del castell d'Eramprunyà. Els Tició, senyors de Castelldefels

La pagesia — 87

El poblament dispers de Santa Maria de Castelldefels. La diversitat de la condició pagesa. Els contractes agraris. Origen i evolució de les servituds pageses. El pagès i la terra

L'entrada dels Marc a Eramprunyà i l'impacte sobre Santa Maria de Castelldefels — 99

La pagesia de Castelldefels, entre els Marc i el monestir de Sant Cugat. La població de Santa Maria de Castelldefels i el capbreu de 1460. Vida quotidiana de la pagesia

Després de 1486... — 124

Bibliografia — 125

L'EDAT MODERNA
Per Josep Campmany Guillot

Pàg.

Un llarg període de canvis (1480-1630) 132

Les transformacions polítiques. L'abolició dels mals usos (1486, 1502). Les mutacions del senyoriu: l'absentisme baronial (1548). L'abandó del castell d'Eramprunyà i l'auge de Castelldefels. L'origen del govern local: batlles i jurats. L'afermament del govern local: el Comú. El creixement econòmic. Terra i propietat en el Castelldefels de finals del segle XVI. Propietaris fora del terme

Viure o sobreviure? Magnituds macroeconòmiques a Castelldefels a finals del segle XVI 149

La circulació dels diners: de deutors a prestamistes. L'expansió dels conreus i la seva transformació industrial. L'aprofitament del mar: els pescadors i llurs botigues. La revifalla del comerç. Les manifestacions de l'enriquiment: les obres públiques (1550-1600). Divisió social: rics, benestants i pobres

Una societat plural 164

Una demografia estabilitzada. La immigració francesa (1500-1640). Les nissagues castelldefelenques. Un món de masies. Religió i contrareforma: la parròquia i les confraries

Violència per mar i per terra 177

La violència que ve per mar: els corsaris. La violència que ve per terra: bàndols i bandolers. Solidaritat interna: el sometent. La construcció d'una xarxa de torres defensives

Època de crisi (1630-1720) 184

Violències militars i insurrecció popular. Els precedents immediats de la crisi del 1640: els allotjaments militars. La posició política de barons i vassalls a Eramprunyà. La Guerra dels Segadors (1641-1652). Els efectes de la guerra sobre l'economia local. Invasió i saqueig de Castelldefels. Sometents i guerrillers. Guerra, fam i pesta: escassedat de queviures (1651-1652). La pesta (1651-1653). La fi de la guerra (1652). Parèntesi de represa: el canvi de barons (1651). La colonització de les Marines: primers intents. Obres col·lectives i comptabilitats públiques (1689). La crisi de finals de segle: "guerra", llagostes i plets. L'aixecament dels barretines (1689-1690). La invasió francesa de 1697. La Guerra de Successió

La represa il·lustrada (1720-1800) 220

El nou marc institucional: la Nova Planta. El govern de la baronia: el creixent intervencionisme baronial. Les ordenances baronials del 1755. Disputes senyorials: plets dels barons amb l'abat de Sant Cugat. La reacció pagesa: plets pel blat de tragina i censos emfitèutics. Batzegades econòmiques: creixement i crisi. L'extensió agrícola: la colonització de les Marines. La intensificació agrícola: l'auge dels sotsestabliments. L'extensió agrícola dels petits i l'assalt als comunals. La producció agrícola a la fi del segle XVIII: la vinya i el cànem. L'aparició d'un nou urbanisme: casetes al nucli antic. La consolidació d'un barri mariner: les Botigues de Castelldefels. El segle dels propietaris barcelonins. Els intents de redreçament baronial de mitjan del segle XVIII. La crisi de la fi de segle

La societat setcentista 263

El creixement demogràfic. L'empitjorament de l'estat sanitari i la catàstrofe de finals de segle. La parròquia al segle XVIII. Aires populars: la taverna i l'hostal al segle XVIII. Aires aristocràtics: el baró Francesc Xavier de Garma. Els castelldefelencs de la fi del segle XVIII

Bibliografia 281

L'ÈPOCA CONTEMPORÀNIA
Per Jordi Navarro Pérez

Pàg.

El difícil segle XIX 286

La Guerra de la Independència, l'inici de segle. Les guerres carlines i la implantació del liberalisme. "La desgràcia ha caigut sobre nosaltres". Dos carrers, una carretera, un castell ... i poca cosa més. Agricultura, estructura de la propietat de la terra i crisis agràries. Altres activitats econòmiques. L'activitat del consistori. L'impacte de les noves comunicacions. Manuel Girona compra la baronia d'Eramprunyà. "El crim de Castelldefels"

Castelldefels entre 1897 i 1931: continuïtat, canvis i transformacions 316

L'Ajuntament a començament del segle XX. Un segell i un llibre que no apareixen. La lluita entre propietaris del poble i terratinents forasters. Temps de dictadura. Castelldefels, un poble turístic abans de la II República? El pas a la II República

II República i Guerra Civil en el marc de Castelldefels 330

La proclamació de la República. "La Ciutat de Repòs i de Vacances". Del Bienni Negre al triomf del Front Popular. Castelldefels durant la Guerra Civil espanyola. El castell de Castelldefels, presó de brigadistes internacionals

El primer franquisme a Castelldefels (1939-1959) 357

L'entrada de les tropes nacionals. L'activitat de la primera *"comisión gestora"* municipal. Una segona comissió gestora. Mestres Perals torna a l'alcaldia. Francisco Casacuberta Roger: l'alcalde que no ho volia ser

Castelldefels durant els anys del desenvolupament 375

Francisco Viñas o la recuperació del poder municipal perdut. El creixement urbanístic de Castelldefels fins al 1959. Els anys del Castelldefels turístic. El govern d'Ercilla

El creixement demogràfic i urbanístic fins al 1979 399

L'evolució demogràfica. Les activitats econòmiques al voltant de 1975. Els barris. José Barberán i la darrera etapa franquista (1972-1979). El Pla General Metropolità de 1976. Crisi al Consistori. El llarg camí fins a les eleccions municipals

Bibliografia 433

PRESENTACIÓ

Des dels temps dels ibers, cap al segle IV abans de la nostra era, fins que Castelldefels es va fer un forat en la història d'una manera estricta, és a dir, amb referències escrites, han passat molts i molts segles. Diverses cultures hi han deixat l'empremta, de manera que han anat assentant les bases d'aquesta ciutat que avui es teixeix amb fils de diferents colors i procedències.

Castelldefels és ara una ciutat amb uns fonaments mil·lenaris simbolitzats pel Castell, amb una memòria esculpida amb l'esforç de generacions i generacions. Castelldefels és una ciutat amb un bon present i un encoratjador futur. Però ambdós espais temporals, present i futur, no s'entenen sense aquest passat. És endinsant-nos en aquestes arrels col·lectives com podrem prendre més impuls per projectar-nos cap endavant.

Ara tenim l'oportunitat de conèixer més bé el nostre passat, que és també una manera de conèixer-nos una mica millor. La vertadera història és la que escriu la gent i aquest llibre sobre la història de Castelldefels és la compilació de les petites històries de les persones que en van ser protagonistes i que van viure un dia on ara vivim nosaltres. És refermar -com escrivia el poeta Miquel Martí i Pol- que tenim l'espai concret d'història que ens pertoca i un territori minúscul per viure-la.

Les localitats com la nostra, que varen créixer de pressa fa algunes dècades i varen passar de poble a ciutat en gairebé un tancar i obrir d'ulls, necessiten treballs que mantinguin viva la memòria col·lectiva dels seus habitants. Aquest llibre n'és una bona mostra i estic covençut que, una vegada llegit, ens ha de permetre estimar encara més Castelldefels.

Antonio Padilla Reche
Alcalde

L'any 1998 vàrem iniciar una nova col·lecció d'història local. El seu objectiu era potenciar la investigació i alhora esdevenir, en un moment de gran creixement urbanístic i demogràfic de la ciutat, un instrument eficaç de divulgació de la història de Castelldefels.

Aquesta col·lecció, amb el pas del temps, ha anat creixent amb la publicació d'interessants estudis monogràfics que són essencials per entendre el procés històric. Malgrat l'esforç dels darrers anys, ens continuava faltant una síntesi global. *Castelldefels. Temps d'història* ve a omplir aquest buit.

El resultat final és el llibre que ara teniu a les mans. Una síntesi històrica que no deixa de ser el relat de segles d'intervenció sobre les relacions humanes, el paisatge, un relat de coexistència de generacions i generacions, de les persones arribades o emigrades en distintes èpoques, de cooperacions i conflictes. Acta, fins a cert punt, del llegat que se'ns diposita amb el missatge explícit que el *Temps d'història* continua, que som nosaltres els protagonistes, els responsables d'un present i d'un futur que hem de construir.

Voldria acabar aquesta introducció agraint a Josep Fontana i Lázaro haver realitzat el pròleg, una valuosa reflexió sobre el paper de la història local. Així mateix, voldria manifestar el meu agraïment a Dolors Sanahuja i Torres, coordinadora i coautora del llibre conjuntament amb Montserrat Sanz i Borràs, Albert López Mullor, Josep Campmany i Guillot i Jordi Navarro Pérez.

Pilar Abascal Herreros
Regidora de Cultura

El contingut d'aquest llibre és fruit d'una col·laboració entre especialistes en els diferents períodes de la història. Es decidí córrer el risc de participar en una publicació que pretenia seguir el fil conductor del temps però, a la vegada, es proposava respectar els estils personals de cada autor. Pensem que la decisió no ha estat un error perquè hem guanyat en dinamisme i creiem que la diversitat d'estils és més una eina enriquidora per a qualsevol possible lector que no pas un destorb.

Junt amb el relat dels autors s'alcen, també, altres veus que els acompanyen per mitjà de narracions orals, textos i gràfiques que proporcionen informació complementària i que són destacats a través de l'ús del color. El lector trobarà un (*) com senyal indicatiu quan hi ha una ampliació o concreció del tema o concepte subratllat. Quan els textos que acompanyen són d'autor diferent a l'historiador que narra el període, ho hem fet constar, mentre que els que són de la mateixa autoria dins del període, no s'ha indicat. Pel que fa a les il·lustracions, ha prevalgut el criteri de remetre'ns exclusivament a les imatges de Castelldefels, excepte per al període de la prehistòria.

Castelldefels. Temps d'història ha estat possible gràcies a la contribució de moltes persones. Més enllà dels autors i col·laboradors directes, molts altres ciutadans de diverses àrees professionals també hi han participat. El treball i l'esforç de tots és el que ha fet possible que avui tingueu aquest llibre entre les vostres mans. El nostre més profund agraïment a tots ells.

Dolors Sanahuja
Coordinadora

PRÒLEG

Fa molts anys que defenso la idea que ens cal construir una història de Catalunya que no sigui simplement, com s'esdevé amb massa freqüència, història de Barcelona i de les institucions de govern assentades a la capital. Que, per tal d'entendre el que ha passat a Catalunya, hem de poder contemplar els esdeveniments des de Girona, Lleida, Valls, Balaguer o Castelldefels, des de les terres de l'Ebre o des de les muntanyes del Pallars. Que ens cal copsar el batec del pols col·lectiu en els punts més diversos, de la mateixa manera que ens cal reflectir, no solament els fets protagonitzats pels grups dirigents, sinó tot allò que fa referència a les vides de la major part dels homes i de les dones d'aquesta terra.

Deixeu-me posar un exemple del que vull dir. Tenim una visió tòpica del segle XVIII, un segle sense dirigents que puguin assolir el protagonisme, on tot just els llibres ens parlen de la Junta de Comerç de Barcelona o de la tasca d'alguns erudits -que pretén que la Catalunya del segle XVIII fou una comunitat pacífica de gent que plantava vinyes, elaborava aiguardent o treballava als telers-. Però quan ens endinsem en l'altra història, la dels homes i les dones comuns, hi descobrim, ben al contrari, un temps trasbalsat d'incertitud i violència.

Veiem, per exemple, en les *Memòries d'una família pagesa: els Anglada de Fonteta*[1], que la derrota en la Guerra de Successió ha comportat la imposició de duríssimes càrregues fiscals i dels allotjaments *"d'una plaga de miquelets, que contínuament la taula sempra estabe perada, hi menjant hi bebent sempra"*. Aiguats i temporals, un estel amb cua "*que feya un raig en alt*" i un pagament doble al rei "*que dexà tota la terra etordida, pobra y acabada*", marquen els anys quaranta del segle XVIII. Però el clima del temps, potser el dóna millor aquesta notícia sobre l'allistament forçat d'homes solters a l'exèrcit: *"Ha 30 gener 1747 an agafade gent, so és fadrins y bagamundos, per serbir al rei, que de lo 1716 en ensà an agafade molta gent. Y l'agafan de nits"*.

1
Publicat amb transcripció, notes i estudi de Santi Soler i Simon per l'Ajuntament de la Bisbal d'Empordà el 1994.

Després, els anys que van del 1770 al 1789 veuran un gran nombre d'execucions, que tenen normalment Barcelona per escenari final, encara que els fets que castiguen s'hagin produït en altres bandes. Moltes són de bandolers i lladres de camí ral. El 1770 pengen el capità de lladres Josep Capó, un home molt alt i gros i d'un gran esperit. *"Lo dit Capó, diu un testimoni, passà los sis turments de corda i no descobrí ningú. Morí molt resignat"*. L'any següent, el 1771, pengen onze homes d'un grup de lladres de camí ral; després de despenjats en fan quatre quarts i *"los posaren per los camins públics de Catalunya"*; a més, altres dos van ésser condemnats a assots i marcats, onze desterrats i vuit dones condemnades a galera. El 1775 pengen el famós lladre anomenat el Serraller i altres set companys seus.

Altres són per robatoris urbans. Dos soldats del regiment de Guàrdies espanyoles que havien robat el correu de Mataró van ésser esquarterats i els caps penjats a Mataró.

Altres corresponen a crims molt més comuns, com l'execució d'Antònia del Pou, que havia emmetzinat el seu marit. *"Esta*, -diu un testimoni-, *no passà los turments perquè ella mateixa el va confessâ, fou arrastrada i tirada d'un rocí, sols que los congregants, moguts de compassió, se agafaren de l'estora i la portaren al paire; ella anava vestida d'un hàbit negre. Morí a dos quarts de sis de la tarda i la despenjaren a dos quarts de nou de la mateixa nit"*. O la d'un home que ha mort una criada en anar a robar a una casa per fer regals a la seva promesa.

El 1789, finalment, *"penjaren cinc homes i una dona, i dues i un home que estaven lligats als pilans de la forca mirant els pobres infeliços quan els penjaven. El primer fou la dona amb gran ànim i esperit i de seguida los cinc homes amb valor"*. Aquell dia ningú no va anar a veure l'espectacle de l'execució, com era habitual, i la ciutat de Barcelona estava de dol, perquè els penjats eren participants en els rebomboris del pa, i el comú de la gent pensava que els veritables delinqüents no eren ells sinó els qui especulaven amb la fam dels ciutadans, començant pel capità general, comte d'El Asalto.

A les cartes dels Veciana, que es van publicar fa uns anys[2], trobem, al marge dels noms de criminals famosos, grups nombrosos que atemoreixen el país: malfactors vinguts d'Orà que volten pel corregiment de Montblanc; a Balaguer se'ns diu que *"por estas tierras tenemos una grande quadrilla de ladrones que tienen aturdidas las gentes pues van muy bien armados y asen muchas tropelías"*. Els contrabandistes són tan nombrosos, i tenen tanta força, que s'atreveixen a actuar públicament: a Tarragona una quinzena de

contrabandistes armats passen pel bell mig de la ciutat, beuen aigua a la font i se'n van tan tranquils sense que les escasses forces de l'ordre els aturin.

Perquè tot això passa en un país amb molt poca protecció, amb males presons -de la de Valls s'escapen més d'una vegada els qui hi són tancats, un engrillonats i tot- i on els ciutadans, per acabar-ho d'adobar, són desarmats com a conseqüència de les lleis repressives de la postguerra. Un país on un comerciant de Reus té una autorització per perseguir gitanos, o, millor dit, '*cristianos nuevos*', perquè Carles III havia decidit que, d'ells, no se'n conservés ni el nom i havia manat que es matés els que s'entestessin a seguir vivint com a gitanos. Per cert, el que aquest comerciant fa, de més a més, són coses com detenir una parella "*que divagavan por el mundo viviendo amansebados*" (no sorprendrà de trobar-hi un rector de poble demanant que tanquin una noia a la presó perquè porta una vida escandalosa).

Des del 1789, a més, les coses es compliquen amb l'amenaça de la Revolució Francesa. A les cartes dels Veciana abunden les notícies, que arriben a Valls sobretot des de Figueres, de l'entrada al país de corrues de fugitius, començant per tres bisbes i un arquebisbe. El problema pitjor seran les conseqüències de la *guerra gran* contra la França revolucionària, que omplirà el país de desertors dedicats a la delinqüència i que serà l'anunci de la gran commoció social de la Guerra del Francès.

Aquest exercici primari d'esbós del capítol del segle XVIII d'una altra història de Catalunya, organitzat sobre notícies procedents de publicacions locals massa poc conegudes, podria repetir-lo, amb molts més detalls i més riquesa de matisos, per als segles XIX i XX. Ho he mencionat per tal com mostra la necessitat que tenim, no solament d'enriquir els nostres coneixements actuals amb les aportacions que poden fer-se des de la història local, sinó de canviar fins i tot -o potser caldria dir sobretot- la nostra manera de mirar el passat.

Només una història capaç d'assolir una percepció global -en el doble sentit geogràfic i social- podrà anomenar-se legítimament història de Catalunya. Per aconseguir fundar-la ens cal portar els corrents dispersos de la història local, cap al curs principal. Uns corrents que duen un cabal ben ric i ben divers, com ho mostra aquesta ambiciosa història de Castelldefels que ara teniu a les mans.

A mi personalment em conforta aquest retorn del distanciament dels problemes abstractes i globals a l'anàlisi de la realitat que ens és més immediata i coneguda, que estaria en la base mateixa d'aquest revifament d'allò que anomenem, per una convenció, "història local". I dic "per una convenció", perquè em penso que gairebé tota la bona història és més o menys local, com tota la bona història és més o menys social. He insistit en altres moments en l'interès que aquesta té com a eina per a l'ensenyament o com a instrument per tal d'assolir un coneixement adequat d'una realitat social complexa. Avui em sembla, a més, un terreny ideal per tal d'esmolar i afinar les eines del nostre treball d'historiadors, en moments en què aquesta tasca és urgent.

Potser és veritat que es veu més terreny des de dalt d'un campanar que de prop de terra; però des de la vora es veu tot més bé, es distingeixen millor els matisos i la complexitat de les coses, i l'un compensa l'altre. No és més local l'escenari de Castelldefels que el dels "passatges" de París als quals va dedicar Walter Benjamin el seu gran esforç de reconstrucció de la vida social i cultural d'Europa al segle XIX. Una cosa és història "local" i una altra molt diferent, crònica localista. El que cal és voluntat per a mirar i entendre el món, i la capacitat per a aconseguir-ho està en els ulls que miren i no depèn de l'amplada de la finestra per on traiem el cap per veure'l.

Si fer història local vol dir fer-la d'un terreny conegut i trepitjat, cal que tota la història que fem sigui el més local possible, perquè només allò que es coneix bé es pot arribar a entendre. Penso que és així, enfangant-nos amb la terra on els éssers humans treballen i lluiten, fan les seves cases i construeixen els seus somnis, com cal escriure la història: no pas acontentant-nos d'imaginar la vida i els treballs dels homes i les dones des de la taula de la biblioteca o de l'arxiu.

Res no em pot complaure més que associar-me modestament, com a presentador, a una tasca tan ambiciosa com la que han fet els autors d'aquest llibre. Molts més com aquest ens en fan falta per tal de poder escriure un dia allò que el meu mestre Ferran Soldevila va voler fer, sense aconseguir de portar la feina fins a la seva fi, en plantejar la publicació d'una "història dels catalans".

Josep Fontana
Novembre de 2002

PREHISTÒRIA I EDAT ANTIGA

Per Montserrat Sanz Borraz (prehistòria) i Albert López Mullor (edat antiga)

PREHISTÒRIA I EDAT ANTIGA

Per Montserrat Sanz Borràs (prehistòria) i Albert López Mullor (edat antiga)

Al nostre municipi i, en general, a la comarca del Baix Llobregat, s'han dut a terme poquíssimes intervencions arqueològiques en jaciments del període prehistòric. En molts casos, les referències a troballes d'aquella època provenen d'excursionistes i afeccionats que, des de finals del segle XIX, s'han interessat per conèixer el territori. Interès reforçat, en part, per la riquesa del massís del Garraf en cavitats i avencs, que ha portat a la seva exploració. La majoria dels materials recuperats es troben sense un context estratigràfic clar, fet que dificulta extreure'n conclusions. A Castelldefels hi ha nombroses notícies de materials paleontològics; en canvi, les úniques restes de cultura material prehistòrica són les de la cova Fumada que, malgrat la manca d'una intervenció científica, és l'únic jaciment conegut d'aquella època on va haver-hi vida humana. Cal esperar que noves investigacions arqueològiques obrin perspectives i ajudin a traçar el panorama d'aquest període gairebé desconegut a Castelldefels i a gran part de la comarca.

Acabades d'escriure aquestes línies, vam descobrir (J. Daura i M. Sanz) un jaciment paleolític a la pedrera de ca n'Aymerich amb restes de fauna excepcionals (rinoceront, cèrvol, tortuga, hiena, etc.) per al coneixement de la paleoecologia del quaternari antic al massís del Garraf i a Catalunya.

QUAN ÉREM NÒMADES

L'aparició de l'home té lloc en el quaternari, si bé les datacions obtingudes en alguns jaciments africans, caracteritzats per la presència d'homínids, són anteriors. Aquest període, que comença fa 1,8 milions d'anys i arriba als nostres dies, es divideix en el plistocè, que per ordre cronològic es fracciona en inferior, mitjà i superior, i en l'holocè, període actual. El plistocè es caracteritza, a grans trets, per l'alternança de clima fred, que va tenir l'exponent màxim a les glaciacions de Mindel, Riss i Würm, i per períodes intermedis o interglacials de clima temperat.

A Catalunya, hi ha restes de primats que daten d'abans del quaternari. Les més properes al nostre municipi són les localitzades a la cova Bonica de Gavà, que es troba al Fondo de l'Infern, molt a prop de l'abocador del Garraf[1]. En aquesta cavitat hi havia vestigis de cercopitècids, família de primats arborícoles, grimpadors o caminadors, que es caracteritzen per tenir una alimentació omnívora i per viure en grups polígams. A Castelldefels, no s'han localitzat restes de primats, però hi ha nombroses troballes de fauna plistocènica, com ara a la pedrera de ca n'Eimeric. En aquest indret, a mitjan segle XX, es van recollir fòssils del plistocè mitjà. Entre les restes hi ha espècies d'insectívors, quiròpters, rosegadors, carnívors, perissodàctils i artiodàctils. Destaquen els fòssils de rinoceront (*Rhinoceros*), porc senglar (*Sus scropha*), cérvol (*Cervus*), pantera (*Leo panthera pardus*), l'ós de les cavernes (*Ursus spelaeus*) o el gat salvatge (*Felis sylvestris*)[2]. Del plistocè superior és la pelvis d'un *Mammuthus primigenius,* trobat en un indret indeterminat del municipi, segons la notícia proporcionada pel doctor Jaume Almera a finals del segle XIX[3]. En altres municipis del Baix Llobregat s'han fet troballes d'aquests grans mamífers, com les restes de *Mammuthus primigenius*, *d'Elephas primigenius* i *Elephas antiquus* a Sant Vicenç dels Horts[4], o bé l'ullal *d'Elephas antiquus* trobat a la bòbila Sales de Viladecans[5]. A la cova Fumada hi ha també exemples de fauna plistocènica.

1
Borràs, 1973.

2
Villalta *et alii*, 1949, p. 275-285.

3
Gómez, Ruiz, 1997, p. 200.

4
Ibidem, p. 203.

5
Izquierdo *et alii*, 1998, p. 26.

Durant les èpoques glacials característiques del quaternari, una bona part de l'aigua es transformà en glaç. Aquest procés, que no afectà directament la nostra comarca, va tenir altres conseqüències, com el descens del nivell del mar. Durant els períodes càlids i humits, els rius més cabalosos arrossegaven materials geològics procedents de l'erosió de les ribes del curs alt i mig, i els dipositaven al curs baix. La sedimentació d'aquests materials arrossegats formava replans al llarg del riu, anomenats terrasses fluvials. La formació d'aquestes terrasses fluvials tenia diferents intensitats, d'acord amb els canvis del nivell del mar. Quan les glaciacions provocaven que el mar retrocedís, els rius havien d'erosionar fortament el terreny per tal d'arribar al mateix nivell que el mar i formaven les terrasses.

Al Baix Llobregat, durant la glaciació de Mindel, entre 900.000 i 700.000 anys abans del present, es va formar la terrassa alta del Llobregat, amb materials que transportava el riu procedents del Pirineu. En el decurs de la glaciació de Riss, fa entre 200.000 i 120.000 anys, es va formar la terrassa mitjana, amb materials portats pels nombrosos cursos fluvials, fruit d'una època plujosa, procedents del massís del Garraf, Collserola i Montserrat. En aquesta terrassa s'han trobat eines de pedra fetes per l'home del paleolític.

A l'últim, durant la glaciació de Würm, fa entre 80.000 i 10.000 anys, es va formar la terrassa baixa del Llobregat, on s'han localitzat materials del paleolític mitjà, com els de can Canyet (Molins de Rei) i els d'Esparreguera. Al massís del Garraf les úniques troballes paleolítiques corresponen a aquest moment i s'han de situar a la cova Fumada*, el lloc de poblament més antic de Castelldefels.

En el paleolític, les poblacions humanes tenien un caràcter nòmada, lligat a una economia de subsistència, basada en la caça, la pesca i la recol·lecció. Els vestigis descoberts, corresponents al paleolític inferior, es trobaven a les terrasses del riu Llobregat, dins el terme de Martorell, o bé a ca n'Albareda i can Capellans (Sant Feliu de Llobregat).

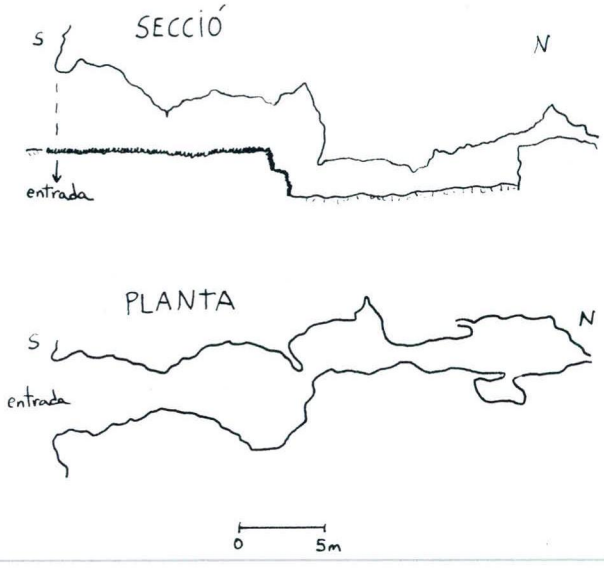

Planta i secció de la cova Fumada. Es troba al barri de Bellamar. Aquesta mena de cavitats, molt típiques del Garraf, es formen en terrenys permeables. L'aigua dissol la calcària i, amb el pas del temps, s'hi obren escletxes i cavitats que acaben esdevenint coves i avencs (Font: dibuix de Jordi Borràs,1974)

La cova Fumada

Es troba dins el barri de Bellamar, al límit meridional del terme de Castelldefels, al costat de les Botigues de Sitges, al número 3 del carrer que porta el mateix nom. La cova és a l'angle sud-est de l'elevació calcària, el topònim de la qual, el turó de la cova Fumada, també es fa ressò de la seva presència. Aquesta mena de cavitats, molt típiques del Garraf, es formen en terrenys permeables. L'aigua dissol la calcària i, amb el pas del temps, s'hi obren escletxes i cavitats que acaben esdevenint coves i avencs.

L'entrada a la cova és una balma, que fa quatre metres i mig d'amplària per cinc metres d'alçària, formada per l'acció eòlica, l'erosió del mar i les filtracions d'aigua. Una fractura en aquesta balma va facilitar que els elements i processos erosius esmentats formessin les galeries de la cova, orientades de nord a sud. Per la balma s'accedeix a la primera sala d'un sostre irregular, al nord d'aquesta i tres metres per sota del nivell exterior, s'inicia una altra galeria, en què hi ha un sifó que comunica amb el nivell freàtic, un metre per sobre el nivell del mar[6].

L'any 1963, quan l'actual propietari va comprar el terreny on s'ubica la cova, només s'hi observava la balma ja descrita. El propietari, però, hi va descobrir l'accés a l'interior, que era tapat per terres d'aportació. La cavitat es va anar buidant i les terres sedimentàries que l'ocupaven van ser dipositades en diferents solars de la rodalia. D'aquesta manera, un cop neta, la intenció del propietari era utilitzar-la com a local nocturn, cosa que no es va arribar a fer[7].

Hi ha constància del nom de la cova Fumada des de l'any 1163, en un document en què el rei Alfons dóna un territori per a un monestir. La cova apareix esmentada com a punt de referència del límit d'aquest terreny, sota el nom de *spelunca cremata*. La fita medieval de pedra que es troba a pocs metres, la qual separa els termes de Sitges i Castelldefels, verifica encara aquesta situació fronterera. A més, en el mapa dibuixat per Nicolau de Credença, la tardor de 1586, consten els principals accidents geogràfics i les representacions de les construccions de l'època al nostre poble, com ara les masies i el castell, entre altres[8]. Davant de la cova Fumada hi ha un mur de pedra amb una porta, ja que llavors podria haver estat destinada a fer d'habitatge[9] o bé de fortificació[10].

Des del punt de vista arqueològic, la cova, sens dubte, és un dels jaciments més importants localitzats al nostre terme i al massís del Garraf. Se'n coneixen dades procedents de troballes casuals o d'excavacions no científiques, però manca un estudi complet de la cavitat. De les informacions fragmentàries que es posseeixen, podem deduir que va ser habitada en el paleolític i que és un indret ric en fauna plistocènica, com també ho és la cova del Gegant i del Muscle, a Sitges. Hi manca la seqüència estratigràfica que podria aclarir les diferents etapes d'ús i que, a més, permetria classificar els materials recuperats.

6
Borràs, 1973.

7
Vidal, 1996.

8
Campmany, 1998.

9
Cebrià, 1989.

10
Malagelada, 1985.

La investigació arqueològica de la cova va formar part d'un pla de recerca del quaternari, dut a terme pel Centre de Recerques Paleoecosocials de Girona, durant l'hivern de 1984 i la primavera de l'any següent, per la zona del delta del Llobregat i el Barcelonès. Els arqueòlegs que van visitar la cavitat, informats del buidatge realitzat els anys seixanta, van examinar les terres extretes i dipositades als solars de davant de la cova. En aquestes terres es va trobar indústria en quars i quarsita, que podria correspondre a la indústria lítica mosteriana, característica del paleolític mitjà, fa entre 90.000 i 40.000/35.000 anys. Es va acordar que, quan en aquest solar s'hagués de construir, es faria una intervenció arqueològica per tal de recuperar els materials que hi restaven. El 1989, quan es van aixecar habitatges en aquest indret, s'hi van fer tres cales[11]. Malauradament, però, els solars ja havien estat rebaixats anteriorment. D'aquesta manera, un dels sondeigs va evidenciar una capa argilosa i blocs de calcària procedents de la cova Fumada, amb uns quinze centímetres de potència. Els altres dos, no van donar cap resultat positiu i no s'hi va trobar cap resta. Així, doncs, les terres que podrien proporcionar informació sobre l'ocupació prehistòrica de l'indret van desaparèixer, probablement reutilitzades per a la construcció.

11
Cebrià, 1989.

Al massís del Garraf s'han documentat tres jaciments d'època mosteriana relacionats entre si. Es tracta de la cova del Gegant, la cova del Muscle (Sitges) i Roca Rubí (Sant Pere de Ribes). Els primers semblen llocs d'habitatge, mentre que el de Roca Rubí és un taller de talla de sílex, on no apareixen ossos d'animals. La fauna de la cova del Gegant i de la veïna cova del Muscle presenta una varietat ecològica rellevant, típica d'un clima temperat[12]. Així, s'hi troben herbívors (cavalls i cérvols), freqüents a les planes i animals de bosc. A la cova Fumada també es van trobar restes de fauna, entre les quals hi ha un fragment de maxil·lar i molar d'ós (*Ursus spelaeus*), característic del plistocè mitjà [13].

12
Nadal, 2000.

13
Vidal, 1996.

Pel que sembla, prop de la cova Fumada, de la cova del Gegant i del Muscle s'estenien grans planes on es podia caçar aquests grans herbívors, les quals són cobertes pel mar. Els canvis del nivell marí al llarg del temps es deuen, d'una banda, a la formació de glaceres i al seu desglaç, que van tenir lloc en els successius períodes freds i interglacials, als quals s'ha fet referència anteriorment; d'altra banda, també poden ser deguts als moviments de les plaques tectòniques i, fins i tot, a aspectes geomorfològics.

Etapa recol·lectora d'habitatges estacionals

A cavall del paleolític i el neolític trobem els grups epipaleolítics (10000-6000 aC), amb una economia bàsicament recol·lectora. Els habitatges són estacionals, en balmes i abrics, o bé en campaments a l'aire lliure, però sempre prop d'algun curs fluvial. Els grans animals caçats pels grups paleolítics s'han desplaçat a les estepes properes a les glaceres, que cada vegada se situen més al nord. Per això en la dieta dels grups epipaleolítics predominen els animals de talla mitjana, com ara els conills. Per complementar l'alimentació es recol·lectaven prunes, aglans, pinyons,... D'aquesta època, però, encara hi ha molts pocs vestigis a la comarca.

La formació del delta, per la seva banda, ha tingut lloc al llarg de l'holocè. Aquesta època, anomenada també postglacial, comença després de la darrera glaciació, fa 10.000 anys, i continua fins als nostres dies. El retrocés dels gels fins a la seva posició actual té aturades, avenços i reculades, la qual cosa ocasiona que durant aquesta època hi hagi cinc fases climàtiques.

SEDENTARISME I PRIMERS POBLATS

L'obra de J. Colominas, *Prehistòria de Montserrat* (1924), donà a conèixer la ceràmica trobada a la cova Gran i a la cova Freda (Collbató), anomenada cardial o montserratina. D'aquesta manera s'identificava la cultura més antiga que, per primera vegada, va fer ceràmica. En el decurs d'aquesta etapa prehistòrica no solament va aparèixer la tècnica del treball del fang per fer-ne recipients, també van tenir lloc canvis tan decisius com el pas de l'economia de subsistència a la de producció, mitjançant la domesticació dels animals i l'agricultura; la cacera i la pesca van quedar com a recursos complementaris. La conseqüència de la implantació d'aquest nou sistema econòmic va anar fent desaparèixer la vida nòmada per una de sedentària.

Des del punt de vista de la cultura material, la classe de terrissa registrada a Montserrat per primer cop, caracteritzada per les impressions de petxines (*Cardium edule*) o altres objectes, va donar

nom a la primera fase del neolític antic (6000-3500 aC). Els jaciments amb ceràmica cardial es localitzen a les zones costaneres i prelitorals. La majoria de troballes d'aquesta època són en coves, algunes de les quals podrien haver estat llocs d'habitatge, tot i que en general es devien utilitzar com a recers.

Una segona fase, anomenada epicardial, reflecteix l'expansió de les formes de vida del neolític en tot el territori. Aquesta etapa es caracteritza per una ceràmica més senzilla, en què ha desparegut la decoració amb motius cardials.

La tercera i última fase del neolític antic és la postcardial, caracteritzada per una regionalització cultural, fruit dels diferents relleus de Catalunya. La diferenciació es fa palesa en tres grups, entre els quals hi ha la regió central, que abasta la nostra comarca. La ceràmica d'aquesta zona és decorada amb crestes, realitzades en pessigar la superfície dels recipients abans de coure'ls i també per franges d'incisions anomenades *pentinades*, també hi ha ornamentacions a les nanses a manera de bigotis. El neolític postcardial està ben documentat a la cova de can Sadurní (Begues), on les troballes indiquen la preferència del conreu de l'ordi sobre el del blat, i la cria de cabres sobre la d'ovelles i bous. A la terrassa exterior de la cova es van excavar sitges destinades a l'emmagatzematge d'ordi i espelta que, per la seva ubicació i grandària, palesen l'ocupació estable de la cavitat[14]. La mineria de Gavà s'inicia en aquesta època, amb la fabricació de denes de variscita en forma d'ametlla[15]. A Castelldefels no hi ha evidències arqueològiques que datin d'aquesta època, però la proximitat d'un complex miner tan important com el de Gavà, fa pensar que el nostre terme també era ocupat i que hi podia haver camps de conreu o ramats.

El neolític mitjà (3500-2500 aC) és conegut també per la *cultura dels sepulcres de fossa*, és a dir, enterraments individuals dipositats en una fossa excavada a terra. La majoria dels jaciments que es coneixen d'aquesta època és la necròpolis i, a través de l'aixovar d'aquests enterraments, es dedueix un procés de diferenciació social. A Castelldefels no hi ha per ara vestigis d'aquest període però, molt a prop, al terme de Gavà, hi ha un enterrament en sepulcre de fossa dubtós, localitzat als voltants de can Llong i al costat de la carretera de la Sentiu[16]. Quant a l'hàbitat, s'abandonen les coves per les planes fèrtils, on es pot desenvolupar l'agricultura. Testimonis d'aquesta activitat són les troballes de nombroses

14
Edo, 1989, p. 73-79.

15
Villalba *et alii* 1987.

16
Villalba, Bañolas, Arenas, 1989.

destrals per a la desforestació de boscos, molins de gra o dents de falç en sílex. La ramaderia, per la seva banda, va prenent cada cop més rellevància i es consolida, juntament amb l'agricultura, l'economia de producció. L'activitat minera de can Tintorer* (Gavà), però, amplia les perspectives d'aquesta economia. La ceràmica típica d'aquesta època és l'anomenada de *Montboló*, barrejada amb ceràmica epicardial o de sepulcres de fossa. Les olles tancades amb nanses perforades -per subjectar-les mitjançant cordes-, els vasos en forma d'olla i els vasos de boca quadrada són característics del neolític mitjà.

En el decurs del neolític final (2500-2250 aC) s'inicien noves explotacions agrícoles, documentades per la tala de boscos, que en el cas del Baix Llobregat majoritàriament eren alzinars. Es conreen tots aquests terrenys guanyats al bosc, cosa que es reflecteix en la troballa als indrets de poblament de grans recipients ceràmics que s'utilitzen per emmagatzemar-hi gra.

Interior d'una de les mines prehistòriques de can Tintorer. El jaciment neolític de can Tintorer està considerat un dels més importants d'Europa. L'extensió de les mines és considerable: comprèn des de l'actual barri de can Tintorer fins al turó de Rocabruna i la serra de les Farreres. Un tram del seu recorregut és visitable des de fa uns anys (Font: Museu de Gavà. Fotografia: Martín García)

Les mines neolítiques de can Tintorer (Gavà)

L'explotació minera s'estén per l'aflorament d'època paleozoica de pissarres silúriques a l'est del massís del Garraf, en concret per la serra de les Ferreres i el turó de Rocabruna, i, dins del teixit urbà, per l'actual barri de can Tintorer. Aquesta última zona, on s'han dut a terme la majoria d'intervencions arqueològiques, és actualment visitable. La singularitat de les mines de can Tintorer recau en el fet que es tracta de l'explotació d'una pedra destinada a l'ornamentació.

D'aquesta explotació s'extreien diversos minerals. El més conegut és la variscita, fosfat d'alumini hidratat, de color verd utilitzada per a objectes decoratius. També s'hi obtenien ocres, usats per a pigmentació, ja sigui als teixits, o a la ceràmica. I, per obtenir diverses eines, s'extreien la lidita, el quars i la tridimita. L'únic mineral manufacturat a la mateixa explotació era la variscita.

És durant el neolític mitjà que s'inicia l'activitat minera sistemàtica de can Tintorer, quan es documenten collarets elaborats amb variscita en forma d'ametlla. Durant el neolític postcardial és probable que hi hagués una explotació minera a temps parcial, mentre que en el neolític mitjà l'activitat minera devia absorbir més temps de moltes persones. Així semblen indicar-ho els enterraments col.lectius trobats a les galeries que s'havien deixat d'explotar, cosa que evidencia el fet que homes, dones i nens treballaven a l'explotació minera. Per l'estudi de les restes òssies d'aquests enterraments, s'ha pogut diferenciar el treball segons les condicions físiques. Els enterraments, fets desigualment, indiquen una incipient jerarquització social que, en la societat del moment, és palesa en la presència mateixa de joies de variscita, pedra de prestigi, que no es troba a l'abast de tothom. Pel que sembla, l'excedent agrari es troba en la base d'aquesta explotació d'objectes sumptuaris, propis d'una economia que genera una minoria benestant.

Per a l'explotació de les mines s'obrien pous i galeries, segons els filons i no segons una estructura predeterminada. La llargària màxima és de 80 metres i la fondària no passa dels 14 metres. Un cop exhaurides les mines es reblien amb terra i deixalles, com ara eines trencades, restes alimentàries, ceràmiques i restes d'elements constructius, les quals han permès la reconstrucció d'una hipotètica cabana al recinte visitable de les mines de can Tintorer. També s'hi ha trobat nombroses peces de variscita trencades, ja que durant el procés d'elaboració, en què s'esmolava, es polia i es perforava, es trencaven peces que s'hi abocaven tot seguit. Entre aquests materials es va trobar la coneguda *Venus de Gavà*, un fragment d'un vas ceràmic, de color negrós, amb la superfície molt brunyida i amb els trets de la Venus esgrafiats.

Collaret de variscita. Mina 84 de Gavà. Una singularitat de les mines de can Tintorer recau en el fet que es tracta de l'explotació d'una pedra, la variscita, destinada a l'ornamentació i que s'exportava (Font: Museu de Gavà)

L'EDAT DELS METALLS

El calcolític (2250-1800 aC) es caracteritza per l'aparició de la metal·lúrgia del coure i de l'or, així com de la ceràmica anomenada genèricament vas campaniforme, el vas de carena alta i la ceràmica tipus Veraza. Al sud del Llobregat no hi ha megalitisme, un fenomen característic del moment, i, per tant, se'n dedueix una hipotètica igualtat social dels enterraments col·lectius, que en aquest cas es fan en coves i abrics. Quant a l'ornamentació, s'hi ha trobat denes realitzades sobre esteatita, un mineral de color blanc i verdós, i de petxines, que substitueix la variscita, extreta fins aleshores de les mines de can Tintorer.

L'edat del bronze (1800-900 aC) segueix el neolític final i el calcolític, i és un període que es divideix en antic, mitjà i final. El clima és fred i sec, progressivament augmentarà la humitat i la temperatura, i serà el moment en què els boscos guanyaran terreny. La metal·lúrgia del bronze pren relleu, sobretot a partir del Bronze mitjà, quan es comencen a utilitzar motlles bivalves i

s'introdueixen millores en el procés d'elaboració del metall. En aquest període perduren formes ceràmiques anteriors, però apareixen nous motius decoratius en relleu, com les trenes o cordons fets de la mateixa terrissa, aplicats a la superfície de les peces o els vasos amb apèndix de botó.

Durant el període del bronze antic i mitjà es tendeix a viure en coves, com la cova Verda de Sitges, en algunes de les quals, fins i tot, s'hi associen estructures febles a l'aire lliure. Es mantenen l'agricultura i la ramaderia, igualment es manté el ritual funerari, i els enterraments es documenten en coves, com can Sadurní i la cova Cassimanya, totes dues situades al terme de Begues.

Durant el bronze final (1200-900 aC), el panorama canvia. Els llocs d'habitatge excepcionals són les coves (can Figueres, Cassimanya i can Sadurní) i es documenten assentaments a l'aire lliure, com ara el Pla del Vent (Sant Joan Despí)[17] i el de can Cortés (Sant Just Desvern). En aquest darrer jaciment es va documentar un fons de cabana d'uns 4 m^2 de superfície, excavat al terreny. Les parets de l'habitatge eren revestides de fang i un puntal aguantava la coberta. A l'interior de la cabana es va trobar una llar de foc, destinada sobretot a escalfar l'habitatge. L'alimentació era a base de cereals (blat, ordi,...), faves, mol·luscs de la costa i, segurament, espècies salvatges o domèstiques no documentades a l'excavació[18]. La feblesa de les construccions d'aquesta època fa que el seu reconeixement en el terreny sigui difícil i, en conseqüència, que se n'hagin documentat poquíssimes; però no seria estrany que, al nostre terme, hi hagués hagut cabanes d'aquest període. S'ha de dir que, al costat de les cabanes, hi ha establiments que prefiguren els futurs poblats ibèrics, amb agrupacions d'habitatges de pedra i fang, molt ben documentats en certes zones de Catalunya, com ara el Segrià. També hi ha recintes emmurallats, un dels quals sembla localitzar-se a Olèrdola.

17
Pérez, 1989, p. 33-38.

18
Petit i Rovira, 1989, p. 38-48.

Un altre fet destacat d'aquest període és el canvi de ritual funerari, que continuarà vigent en època ibèrica. La nova pràctica funerària consistirà a incinerar els morts i dipositar-los en urnes de ceràmica en terrenys pròxims als poblats, d'aquí el nom de *camps d'urnes*. Aquest nou ritual i altres novetats apareixen per la influència d'una cultura que porta el mateix nom, procedent del centre d'Europa i que començarà a estendre's a les acaballes d'aquest període i que, de fet, dóna pas a l'edat del ferro.

Sobre els pobles del bronze final i la primera edat del ferro es va produir una influència cultural dels pobles mediterranis amb qui comerciaven. Els fenicis aviat es van establir a la costa meridional de la península Ibèrica. S'ha de tenir present la data llegendària de la fundació de *Gadir* (Càdis) el 1100 aC, fins ara no confirmada per l'arqueologia, però que reflecteix una antiquíssima presència dels colonitzadors. Una mica més tard, els fenicis van fundar Cartago, a la Tunísia actual (la data tradicional d'aquesta fundació és l'any 814 aC) i, cent seixanta anys més tard, segons Diodor de Sicília (V, 16-8), es va crear la ciutat *d'Aiboshim* (Eivissa). D'altra banda, els grecs rodis, segons les fonts escrites, ja devien haver ocupat *Rhode* (Roses) al segle VIII aC, en el decurs de la primera onada d'emigració que els va portar a la Campània i a la Magna Grècia. L'arqueologia, en tot cas, indica que els grecs de *Focea*, vinguts de la metròpoli i de *Massalia* (Marsella), fundada el 600 aC, s'havien establert fermament al golf de Roses cap al 575 aC, en fundar *Emporion* (Empúries, l'Escala).

LA CULTURA IBÈRICA

Al llarg d'aquest període, el territori de Castelldefels va entrar a la història d'una manera estricta. És a dir, en tenim referències escrites, tot i que no directes, les quals almenys fan esment dels seus primers pobladors, els ibers. D'altra banda, s'hi coneixen vestigis arqueològics explícits que permeten entendre el dia a dia dels nostres avantpassats.

Els ibers ocupaven tot el territori de la Catalunya actual. S'estenien, a més, per una àmplia franja contigua al litoral mediterrani de la península Ibèrica, que també abraçava el País Valencià, Múrcia i Andalusia. A l'interior, eren presents a l'Aragó i a una part important de Castella la Manxa o Castella la Nova[19]. Els grecs, ja des del segle VI aC, van donar el nom d'Ibèria a la península. Primer per designar-ne només una part, aquella habitada precisament pels ibers[20] i després, a l'època imperial romana, per fer referència a tot el conjunt[21]. Els romans, per la seva banda, van anomenar Hispània a la península i *hispanii* als seus habitants, si es té en compte que ja formaven part dels seus dominis, des de, com a mínim, l'any 200 aC[22].

No s'ha de creure que en tot l'ampli territori ibèric existia una unitat política a l'antiguitat. Ans al contrari, els ibers constituïen un conjunt de pobles o tribus -com també se'ls anomena- que,

19
El territori ibèric és descrit a l'obra *Ora maritima*, de Postimius Rufus Festus Avienus, a partir del vers 504. Se suposa que aquest poema reflecteix la situació en els primers temps de la iberització, ja que es basa en un periple grec del segle VI aC. Una descripció força més tardana de la costa catalana, amb un esment més explícit dels pobles ibèrics que l'habitaven, es pot veure a: Plini, *Naturalis Historia (Nat. Hist.)* III, p. 20-22.

20
Cf. Aviè, *Ora Maritima* i Hecateu de Milet (500 aC), Heròdot, mitjan segle V aC (I, 163 i VII, 165). Polibi (*c.* 130 aC) explica que el nom Ibèria al·ludeix a la façana mediterrània de la península Ibèrica (III, 37, 10-11).

21
Estrabó, III, 4, 19, època d'August. Apià, historiador grec de la primeria del segle II dC, es fa ressò d'aquest canvi de denominació que, en el seu temps, encara no era general (Ap. *Hist. Rom* VI, 1).

22
Enni, *Annales*, 503.

segons que expliquen els historiadors romans -els quals hi van tenir contacte sobretot des de la Segona Guerra Púnica (218-201aC)- es trobaven en contínues confrontacions internes per exercir el predomini sobre llurs territoris respectius, de fronteres poc estables. Des del punt de vista cultural, la homogeneïtat dins d'aquest mosaic de poblacions era relativament gran. En coneixem sobretot la ceràmica, feta majoritàriament al torn, en certs casos decorada amb pintura vermella, que, tot i tenir una execució tècnica diferenciada segons els indrets[23], s'estenia per tot l'àmbit cultural ibèric. També era notòria la presència d'una llengua comuna, encara que amb variants; malauradament, tot i haver-se'n desxifrat l'alfabet, que procedeix del fenici, i de comptar amb nombroses inscripcions trobades a les excavacions arqueològiques, encara no s'està en condicions d'entendre-la i només s'han desxifrat textos curts o molt parcials[24].

23
A Catalunya, per exemple, són estranyes les representacions de figures humanes i d'animals, les quals abunden a la ceràmica ibèrica pintada del País Valencià i Múrcia, que adopta, però, formes gairebé idèntiques a les d'aquí. Cf. una aproximació recent al tema: Tortosa, Santos, 1998

24
AADD, 1998b.

Un altre factor d'unitat cultural ibèrica, el constituïa la religió. Se sap que els ibers retien culte a nombrosos déus, singularment a certes deesses mares, seguint una tradició molt estesa dins la mediterrània al seu temps. També creien en el món d'ultratomba, poblat d'animals fantàstics i dimonis, on els difunts treien profit de les ofrenes dipositades a les tombes, i en la divinització de certes persones, singularment els règuls, després de la mort. També eren escenari del culte determinats llocs sagrats, on hi havia grans santuaris, o bé s'apreciava el caràcter sagrat d'algunes muntanyes, fonts o rius.

Des del punt de vista polític, sembla que, a cada contrada, hi exercia el poder una casta de guerrers el cap dels quals n'era el règul o reietó. La seu de l'administració política era en un nucli urbà que feia de capital que, a la manera de les ciutats estat gregues, controlava el territori circumdant on hi havia poblats més petits. Així, *Cesse*, era la capital dels cossetans i cal situar-la a migdia de l'actual ciutat de Tarragona; la seva àrea d'influència anava, al nord, fins al Garraf. D'altra banda, la capital dels laietans, ètnia de la qual formaven part els ibers de Castelldefels, s'ha ubicat darrerament al turó de Burriac (Cabrera de Mar)[25].

25
AADD, 1999; García, Martín, Cela, 2000.

Els ibers eren sobretot pagesos, encara que també participaven d'un comerç de llarg abast per via marítima, en què successivament van fer d'intermediaris els fenicis, els grecs, els cartaginesos i els romans. De tal manera que no resulta gens estrany trobar productes genuïnament ibèrics, com ara les típiques àmfores de

forma troncocònica o la ceràmica pintada i la grisa fina, a França i Itàlia o bé a les illes Balears[26], on feia escala obligada una part de les naus que portaven productes manufacturats, a canvi de primeres matèries, d'una banda a l'altra de la Mediterrània.

Aquest contacte de les gents del país amb les de fora i l'intercanvi d'idees, de productes i d'avenços tecnològics va ocasionar la *cultura ibèrica*, la qual es va manifestar a través d'exponents materials, com la ceràmica al torn, ja al·ludida, o altres de més elaborats, com l'escultura, sobretot a les contrades meridionals, encara que a Catalunya també n'hi hagi algun exemplar[27]. Igualment, la religió va ser la resultant de la influència grega, exercida singularment a través de les colònies de l'Empordà, *Emporion* (Empúries) i *Rhode* (Roses)[28], i també fenícia, constatada des de ben antic a casa nostra, com ho palesen els aixovars de les tombes de la necròpolis de can Canyís (el Vendrell)[29], i que va ser continuada pels cartaginesos des de la metròpoli i des d'Eivissa, sobretot als segles IV i III aC[30]. Tot plegat, caracteritza una civilització mediterrània, que va assimilar elements dels pobles amb què va estar més en contacte i els donà un caràcter original, tal com va passar, per exemple, amb la civilització etrusca a Itàlia central, coetània de la ibèrica[31].

Els ibers a Catalunya

A la costa catalana, el fenomen ibèric, a més de les estrictament culturals, té unes clares connotacions d'extensió i consolidació de les formes de poblament urbanes, i es constata a partir del segle VI aC, un xic més tard que a Andalusia i al sud-est de la península. Tant aquí com allà, alguns dels anomenats poblats ibèrics van servir de continuïtat a llocs ocupats d'antuvi, com per exemple Olèrdola, a l'Alt Penedès, ben a prop nostre, on és notòria la presència d'una muralla del final de l'edat del bronze[32]. També, però, se'n van crear de bell nou, en indrets estratègics, com ara el poblat de Montjuïc (Barcelona), el de la Penya del Moro (Sant Just Desvern)[33] i el del turó del Castell (Sant Boi de Llobregat)[34], que encerclaven la desembocadura del Llobregat, que llavors era navegable. A banda d'aquests nuclis més importants -alguns dels quals constituïen veritables ciutats, com el d'Ullastret (Baix Empordà), molt ben conegut[35]-, hi havia una miríada de poblats petits. De tal manera, que es pot afirmar que els ibers van consolidar definitivament el

26
Fernández Miranda, 1976; López Mullor, Rovira, Sanmartí, 1982; Aranegui, 1985; Guerrero, Quintana, 2000.

27
Sud-est de la península Ibèrica: Chapa,1986; AADD 1994, 1998; Ramos Molina, 2000. Catalunya: López Mullor, Caixal, Fierro, 1986.

28
Síntesi a Cabrera, Sánchez, 2000.

29
Vilaseca, Solé, Mañé, 1963; Padró, 1971.

30
Les sèries d'àmfores produïdes a Eivissa en són un bon exemple: Ramon, 1991.

31
Treball clàssic reeditat diverses vegades: Pallotino, 1942.

32
Álvarez *et alii*, 1991.

33
Barberà, Morral, Sanmartí, 1979; Barberà, Sanmartí, 1982.

34
Barreda, García, Serret, 1993.

35
Bibliografia recent: Martín, 2000; Plana, Martín, 2000.

poblament urbà al país, que havia començat amb una certa empenta a l'edat del bronze, i van representar una fita en l'ocupació del territori, que no va tenir una intensitat semblant fins a l'època industrial.

El massís del Garraf, a l'època de la cultura ibèrica, va fer el paper de frontera entre dues importants tribus que llavors ocupaven la part central de la costa catalana: els cossetans i els laietans. Com hem apuntat més amunt, es creu que els primers tenien la seva capital a *Cesse*, ciutat que s'ha situat a la part baixa de l'actual nucli urbà de Tarragona, a la part alta del qual, més tard, els romans van establir la capital de la província més extensa de la península Ibèrica, anomenada *Hispania Citerior*, des del 197 aC[36], i *Hispania Tarraconensis* amb la reforma d'August[37]. Tanmateix, així com de la romana *Tarraco* es coneixen multitud de restes, entre les quals hi ha les muralles[38] i altres monuments de primer ordre, com els dos fòrums, més tardans, la ibèrica *Cesse* només s'ha conegut amb algun detall des de fa pocs anys[39]. Tot i així, dins el territori dels cossetans, es coneixen altres nuclis importants, com ara Darró (Vilanova i la Geltrú)[40], els poblats de Calafell[41] o el recentment descobert de les Guàrdies, al Vendrell[42], a més del ja esmentat d'Olèrdola. Cal afegir, però, que la prospecció arqueològica intensiva realitzada, per exemple, als termes de Sant Pere de Ribes[43], Sitges, Vilanova i la Geltrú[44] i, darrerament, en aquells llocs afectats per la construcció de l'autopista C-32, ha posat al descobert la presència d'una ocupació del territori en petits nuclis, com per exemple el del Fondo d'en Roig, a Cubelles, o el de Solicrup, a Vilanova -que ara s'excava-, els quals només abraçaven unes quantes edificacions i eren de caire clarament agrícola, al costat d'un gran nombre de cases de pagès, aïllades, situades al costat dels camps de conreu i de les petites vies de comunicació.

Sembla que aquesta disposició també es va donar al Baix Llobregat, on vivien els laietans, els quals s'estenien des del massís del Garraf fins a la ratlla de la Selva, on començaven els dominis dels indiketes. Ja s'han esmentat abans els importants poblats que hi havia a la desembocadura del Llobregat, punt sens dubte estratègic en totes les èpoques, i més aleshores en què s'hi podia navegar fins prop de Martorell. La mateixa Barcelona era plena d'establiments, que n'ocupaven els turons, i ben a prop de Castelldefels, al Calamot de Gavà, hi havia un poblat amb un ampli domini sobre la costa i, molt probablement, amb embarcador propi.

36
Liv. XXXII 28, 11.

37
Estrabó III, 4, 20.

38
Que, de primer, havien estat identificades com a ibèriques, tot i que després l'anomenada *primera fase* ha estat datada del començament del segle II aC. Bibliografia recent a: Aquilué *et alii*, 1991. Menchón, Massó, 1999.

39
Otiña, Ruiz de Arbulo, 2000 amb bibliografia anterior.

40
Sobre Darró la bibliografia és molt àmplia. Un recull posat al dia pels seus excavadors es pot veure a López Mullor, Fierro, 2000 a.

41
Treballs bàsics: Alorda Park (Sanmartí, Santacana, 1992) i l'Argilera (Sanmartí, Santacana, Serra, 1984).

42
Morer, Rigo, 1999.

43
Miret, 1979, 1986. Miret, Sanmartí, Santacana, 1984, 1987.

44
López Mullor, Fierro, 2000 a.

Els establiments ibèrics de Castelldefels

A Castelldefels, les prospeccions realitzades arreu del terme, el 1985, amb motiu de la formació del catàleg del patrimoni arquitectònic, van palesar la presència d'una sèrie de nuclis ocupats al període ibèric[45]. El més important de tots era al cim i als vessants del turó del Castell. Com el seu homòleg de Gavà, controlava l'arribada per mar i és probable que tingués un petit lloc abrigat on devien amarrar les embarcacions, el qual, potser, caldria situar cap al centre del poble actual, entre el mateix turó del Castell i el de la Muntanyeta, on també s'han detectat vestigis d'un poblat[46].

De moment, els testimonis de poblament ibèric més antics corresponen al poblat del Castell, on s'ha trobat ceràmica que es pot datar des de mitjan segle IV aC. Tot i així, les fases constructives més importants corresponen als decennis centrals del segle III aC i a començament del segle II aC. La primera cal emmarcar-la dins el moment d'influència de la nissaga cartaginesa dels Bàrquides a la península Ibèrica, en què el comerç púnic, predominant, va activar molts establiments costaners. També se sap que en aquella època es va reforçar el perímetre emmurallat d'alguns nuclis[47], cosa que en el nostre, per ara, no es pot comprovar perquè no s'hi ha trobat restes d'estructures defensives.

La segona etapa reflecteix clarament les transformacions que van començar a experimentar els nuclis ibèrics, en el decurs del primer quart del segle II aC, com a conseqüència de la conquesta romana, fruit del resultat de la Segona Guerra Púnica, en què els cartaginesos van ser expulsats. La influència comercial púnica, un cop perdut el pes polític, no va desaparèixer del tot perquè es va seguir exercint a través d'Eivissa, que va esdevenir ciutat federada dels romans poc després del conflicte i va mantenir part de l'antic comerç cartaginès, se suposa, però, que dins la nova hegemonia romana.

Més endavant, tractarem dels detalls del domini romà sobre el territori que en els nostres dies coneixem com a Catalunya i de la seva progressiva influència en l'evolució dels pobles ibèrics. De moment, cal destacar que els conqueridors van assumir la supervisió de les activitats econòmiques, els resultats més visibles de la qual van ser, d'una banda, l'encunyació de moneda amb llegenda ibèrica per pagar els nous impostos[48] i, d'altra banda, la inundació dels mercats ibèrics de productes romans arribats per via marítima: essencialment el vi itàlic, envasat en àmfores, i els vasos

45
Realitzades per A. López Mullor i X. Solé. Els resultats apareixen a: *Id.*, 1989 i Pérez *et alii*, 1987.

46
Sobre la Muntanyeta, cf. Llopart, 1970; López Borgoñoz, Vollmer, 1989. A més, dins les antigues sorreres litorals, que ocupen la marina i que han estat ben estudiades sobretot al terme de Gavà, es van trobar materials dels segles II i I aC i de l'època romana imperial a can Messeguer (Codina, 1987; Izquierdo, 1987 i 1992). Fins ara, però, no s'ha pogut establir si aquestes troballes identifiquen llocs d'ancoratge concrets -és possible que en alguns casos ho siguin- o bé procedeixen més aviat d'antics derelictes, com el medieval del canal olímpic, ben excavat i conegut (Raurich, Nieto, 1992), o bé de restes de naus embarrancades.

47
Per exemple, les fortaleses ausetanes del turó del Montgròs, el Brull (Molist, Rovira, 1993) i del Casol de Puigcastellet, Folgueroles (Molas, Mestres, Rocafiguera, 1992).

48
Villaronga, 1994.

de ceràmica per beure'l, productes ben habituals en les troballes arqueològiques.[49]

Les mateixes excavacions indiquen que, al llarg del segle II aC, alguns poblats es van anar abandonant, com a conseqüència dels interessos romans. D'altres, però, com ara el del Castell, van subsistir i alguns, com Olèrdola o sobretot Darró, van experimentar un desenvolupament notable[50]. Sens dubte, aquests moviments responien a una redistribució dels mercats i de la comercialització dels excedents agrícoles i dels productes d'importació.

S'ha de remarcar que, a la vora d'aquestes transformacions urbanes, els establiments agrícoles o senzillament les cases de pagès van seguir la seva trajectòria linealment fins a l'època d'August. Les cases disseminades ocupaven indrets adients, prop dels predis, on, amb el temps, es van establir masies. Una ràpida repassada als jaciments de Castelldefels ho confirma. El més allunyat del poble actual ha deixat fragments de ceràmica disseminats a la serra d'en Llopart i al turó de can Vinader, al nord-est del terme, darrere del barri de Vista Alegre. A més, l'any 1985, encara s'hi conservaven algunes restes de murs de maçoneria, amb cares visibles, situades a l'istme entre les dues elevacions. El material trobat indica una ocupació, com a mínim, del final del segle II i el començament de l'I aC. La ceràmica descoberta només en superfície, tant en aquest jaciment com en els altres dispersos, pot donar una visió molt parcial del seu període d'ús que, tal vegada, va ser molt més ampli. Al turó de cal Tiesso, a tocar del turó del Castell pel sud-oest, es recull ceràmica ibèrica comuna de datació imprecisa, potser d'entre els segles IV i I aC.

Al turó de la Muntanyeta o de can Valls, -que abans estava una mica allunyat de la zona més habitada, però que ara ocupa gairebé el centre del poble i ha esdevingut un emblemàtic parc urbà- es trobaven, en superfície, ceràmiques ibèriques i itàliques. El 1970, s'hi va fer un sondeig[51] i, els anys 1987 i 1988, s'hi van dur a terme excavacions sistemàtiques[52]. Tot plegat va proporcionar ceràmica que indicava una utilització durant els segles II i I aC.

Al vessant oriental del turó de la torre Barona o de la torre de la Guarda, sobre la Raconada, es va trobar ceràmica comuna ibèrica, que dóna pistes sobre un ús imprecís de l'indret en aquell moment. Potser, ja com a lloc de guaita, atesa la situació, o com a seu d'una de les petites cases pairals que hem vist en altres elevacions.

49
Lamboglia (1952), en fer la "Clasificazione preliminare", va utilitzar algunes peces d'Hispània.

50
Darrers estudis sobre Olèrdola a Àlvarez *et alii*, 1991; Batista, Molist, Rovira, 1991; Molist, 2000. Bibliografia actual sobre Darró recollida a López Mullor, Fierro, 2000 a.

51
Llopart, 1970; Perís, inèdit.

52
Dirigides pel senyor Alfonso López Borgoñoz (López Borgoñoz, Vollmer, 1989).

Nau i presbiteri de l'església de Santa Maria de Castelldefels. L'església medieval de Santa Maria es construí aprofitant les preexistències d'antigues construccions ibèriques i romanes. L'accés directe a les restes arqueològiques no és possible, però un podi de vidre a l'antic presbiteri permet veure les ruïnes (Font: Ajuntament de Castelldefels)

El poblat del turó del Castell

Les ruïnes ibèriques millor conegudes a Castelldefels corresponen al poblat més gran que aleshores hi havia al nostre terme actual, el qual estava situat al cim i als vessants del turó del Castell. El seu estudi es va fer al llarg de les excavacions que s'hi van dur a terme amb motiu de la primera fase de la restauració de la fortalesa (1989-1996)[53]. S'han datat de dues etapes, l'una dels decennis centrals dels segle III aC i l'altra del començament del segle II aC, tot i que alguns materials arqueològics trobats fora de context

53
Sobre els resultats d'aquesta excavació es pot consultar: López Mullor, 1996, 1997, 1998 a i b, 2000 a i b. Les memòries completes dels treballs, que aviat seran publicades, romanen al fons documental del Servei del Patrimoni Arquitectònic Local de la Diputació de Barcelona. Els materials que s'hi van trobar van ingressar al Museu de Gavà.

indiquen una ocupació des de mitjan segle IV aC, com a mínim. Aquesta etapa del segle IV abans de la nostra era s'ha constatat arreu de Catalunya i es caracteritza per les nombroses eixamples de poblats petits o amb la crisi i l'abandó d'altres de més vells, com és ara la Penya del Moro a Sant Just Desvern[54]. En el nostre cas, sembla probable que nous treballs podrien donar més precisions sobre la fundació del poblat, la qual podria haver estat anterior al segle IV. De moment, els darrers sondeigs, realitzats l'any 2001, al pati del castell, han proporcionat més evidències de l'ocupació del segle III aC.

Molt a prop del pati, sota l'escala que mena a la sala noble del recinte i també en el subsòl d'una de les dependències a ponent de l'edifici militar del segle XVI, es va descobrir una cisterna ibèrica retallada a la roca. Tanmateix, mentre que sota l'església s'han localitzat vestigis de diversos habitatges, a l'àrea del castell pròpiament dit no se n'ha conservat cap, ja que el terreny natural és molt enlairat i va ser rebaixat gairebé un metre en traçar-se el pati d'armes actual, a mitjan segle XVI.

Al subsòl de l'antiga església de Santa Maria, en canvi, es van trobar vestigis d'habitatges relativament nombrosos que, un cop excavats, van romandre *in situ*, protegits, una part dels quals, fins i tot, ara es pot veure a l'antiga zona del presbiteri, a través d'un paviment de vidre. Aquestes cases, en general, tenien un sol ambient, i les parets eren fetes de tàpia, recolzada en sòcols de maçoneria de pedra calcària unida amb fang. En dos dels habitatges, un situat prop de l'antiga capella del Roser -on ara hi ha una saleta de servei- i l'altre, al subsòl de l'absidiola nord, es van trobar sengles sacrificis de fundació. El primer contenia les restes d'un ovicàprid petit i el segon el crani d'un bou[55]. Aquesta mena de sacrificis propiciatoris en el moment de bastir un edifici eren força comuns i se n'han descobert nombrosos exemples arreu del territori ibèric[56]. A l'època romana van continuar amb el mateix caire però amb una altra forma: a la vil·la romana de Darró (Vilanova i la Geltrú), es van trobar diverses gerres que contenien un ou cadascuna, situades als angles de la fonamentació d'un cos bastit per ampliar aquesta residència, a mitjan segle IV dC[57]. Com es pot veure, tot i que amb variants, el ritu continuava vigent més de sis-cents anys després[58].

Els murs atribuïbles a l'etapa més antiga identificada a l'establiment ibèric del Castell són molt afectats per les nombroses transformacions esdevingudes en aquesta àrea, tant en l'època antiga com en la medieval i moderna, per la qual cosa apareixen de forma bastant inconnexa i fragmentària. Se n'han trobat ruïnes al

54
Barberà, Morral, Sanmartí, 1979; Barberà, Sanmartí, 1982.

55
Aquestes restes han estat estudiades a Rius, 1990.

56
Un dels més difosos és el de la Penya del Moro (Sant Just Desvern). Darrerament, a Tarragona, a l'àrea ocupada pel poblat ibèric de *Cesse*, s'han trobat els vestigis d'un edifici del segle II aC en què hi havia diferents ofrenes de fundació, que consistien en restes d'animals contingudes en atuells ceràmics.

57
Duran, 1992.

58
Sobre els ritus de fundació, cf. AADD 1989 i 1997.

subsòl de la capella del Roser, on hi ha vestigis de les tres parets perimètriques d'un espai orientat de nord-oest a sud-est; a la nau, perpendiculars a aquestes darreres; al braç septentrional del transsepte, i, finalment, al subsòl de l'absidiola nord. Així, en total, hi ha indicis de quatre estances o cases diferents, disposades d'acord amb uns eixos força coherents. També hi ha forats de pal a la vora d'algunes, que poden indicar porxos o coberts.

Les estructures de la segona etapa constructiva del poblat ibèric es van bastir al començament del segle II aC. Les seves ruïnes s'han trobat, per ara, només a la nau de l'església. El recinte més clar és una estança situada al nord-oest, prop de la porta actual del temple, que conserva el traçat de les quatre parets perimètriques i de l'accés. Gairebé al davant i separats per un passadís sinuós, hi ha els vestigis d'una altra estança, de la qual només queden les restes de dos murs. En la base del primer, es va trobar un dels sacrificis de fundació esmentats més amunt, format per les despulles d'una cabreta. Tant aquestes cases com la cisterna van estar en ús fins a l'últim o el penúltim decenni del segle I aC. Llavors, es van enderrocar i, a sobre seu, es va bastir una *villa*, és a dir, una explotació rústica romana.

LA ROMANITZACIÓ DEL TERRITORI

El llarg procés que coneixem com a romanització d'Hispània comença en instal·lar-se els romans definitivament a casa nostra, un cop acabada la Segona Guerra Púnica (218-201 aC), de la qual havien resultat vencedors. Com hem vist en tractar dels ibers, el domini polític i militar per part dels conqueridors va ser immediat. L'organització social i econòmica anterior, però, va anar canviant d'una manera progressiva. En el terreny cultural el fenomen va ser semblant, ja que la introducció plena dels costums romans, fins que els ibers van parlar llatí, per expressar-ho d'una forma simbòlica, va trigar gairebé dos-cents anys, ja que no es va completar fins a l'època d'August.

La societat romana, més encara que la ibèrica, va tenir la seva seu per excel·lència a les ciutats. De tal forma que fóra impensable imaginar l'establiment d'un domini d'aquest poble sense la fundació de nuclis de població estructurats d'acord amb els costums metropolitans, que prenien com a model Roma, l'*urbs* per antonomàsia. Així, el 197 aC, en crear-se les províncies romanes d'Hispània Citerior i Hispània Ulterior, en què es va subdividir la

part de la península Ibèrica que llavors era sotmesa -bàsicament el territori que ocupaven els ibers, perquè els pobles de l'interior, com ara celtibers i lusitans, o els atlàntics, dividits en galaics, càntabres, asturs i vascons, encara no havien estat conquerits-[59], es van crear també llurs capitals: *Tarraco* i *Corduva*. La primera ja hem dit més amunt que va substituir des del punt de vista polític el nucli ibèric, anomenat *Cesse* o *Cissa*, que havia estat la capital dels cossetans. En sentit estricte, però, el que es va bastir de bell nou va ser un recinte militar, situat en una posició dominant sobre el port i la ciutat ibèrica, el qual es va envoltar d'una poderosa muralla i no va canviar aquest caire fins al darrer decenni del segle I de la nostra era, quan la unificació física del vell nucli ibèric i del *praesidium* romà de *Tarraco* en un sol conjunt urbà homogeni ja era un fet[60].

59
Enumeració dels pobles ibèrics i les ciutats romanes costaneres a: Plini *Nat. Hist.* III, 20-22.

60
Otiña, Ruiz de Arbulo, 2000.

Un cas semblant al de *Tarraco*, en què els romans van establir llur guarnició al costat d'un indret ocupat pels ibers, el trobem a Olèrdola. Es tractava d'un lloc estratègic, controlat d'antuvi per la gent del país, ja fos al final de l'edat del bronze o durant l'etapa ibèrica. A Empúries, *Emporion*, l'antiga colònia dels grecs foceus establerta al golf de Roses des del segle VI aC, vinculada a Marsella i aliada dels romans, on van desembarcar per primer cop a Hispània, l'estiu del 218 aC, el fenomen va ser semblant.

Tanmateix, així com el recinte fortificat d'Olèrdola no va esdevenir mai una ciutat pròpiament dita, a Empúries les instal·lacions per aixoplugar la guarnició romana van esdevenir una nova ciutat romana situada al costat de la grega, fins a formar una veritable *dípolis*, com la descriu l'historiador romà Tit Livi[61]. Com a conseqüència d'això, el vell topònim jònic, en singular, *Emporion*, es va transformar en un de nou, en llatí i plural, *Emporiae*. Tot aquest procés es va anar produint al llarg del segle II aC i, cap al final del segle II aC, la ciutat romana ja era un fet. Més tard, la seva romanitat es va accentuar un xic més, en instal·lar-s'hi veterans de l'exèrcit de Cèsar, vencedors de les tropes pompeianes a Hispània durant la Guerra Civil (49-45 aC).

61
Liv. XXXIX, IX.

En el decurs de la primera meitat del segle II aC, sabem que al peu del turó de Burriac (Cabrera de Mar), en el lloc de ca l'Arnau, es va establir un contingent de població itàlica, tot i que les restes trobades, sense muralla, no s'adiuen amb el que seria típic d'un assentament purament militar. Aquest nou nucli, que s'ha definit com a seu de l'administració romana[62], disposava d'unes magnífiques termes públiques, similars a les que es van bastir no gaire més tard a la nova ciutat romana de *Valentia*, fundada el 138 aC[63]. La ciutat romana d'*Iluro*, però, uns anys més tard, cap al

62
García, Martín Menéndez, Cela, 2000; Martín Menéndez, 2000 a i b.

63
Liv. *Periochae* 55; Ribera, 1995, 1998.

80-70 aC, es va situar on ara hi ha Mataró. Llavors el vell poblat ibèric del cim de Burriac es començava a abandonar i les termes de ca l'Arnau, edifici emblemàtic del centre administratiu romà, quedaven inutilitzades. Aquesta simbiosi de la població ibèrica i romana en el moment de constituir les ciutats que després perduraran serà el denominador comú entre les acaballes del segle II aC i els primers decennis del segle I aC, quan es creen o comencen a agafar empenta la resta de les poblacions importants de la costa: la ciutat unificada d'*Emporiae*, de què ja hem tractat, així com *Gerunda* (Girona), *Blandae* (Blanes) i *Baetulo* (Badalona)[64].

Al territori de Barcelona, mentrestant, continuava havent poblats ibèrics enfilats als turons, com ara al turó del Pollo de Santa Coloma de Gramenet (puig Castellar), al Putxet i sobretot a Montjuïc[65]. S'ha especulat amb la presència en aquell moment d'una ciutat romana, *Faventia*, el nom de la qual hauria passat a la denominació de la fundació de l'època d'August, la *Colonia Iulia Augusta Faventia Paterna Barcino*. Tot i així, l'emplaçament d'aquesta antiga població, la qual alguns han situat teòricament a Montjuïc, fins ara no s'ha identificat.

Aquest entramat de noves ciutats va anar creixent pel degoteig de població ibèrica, que com hem vist ja es trobava a la base de la seva fundació, a causa del lent abandó i decadència de molts poblats ibèrics i també per les aportacions de població itàlica, arribades a casa nostra a causa de la Guerra dels Aliats (91-89 aC), que va enfrontar Roma amb altres ciutats d'Itàlia, i també per l'assentament de veterans de les Guerres Sertorianes (77-71 aC) i de la Guerra Civil entre Cèsar i Pompeu i els pompeians (49-45 aC), un dels camps de batalla de la qual va ser Hispània.

Les *villae*

No s'ha d'oblidar, però, que, en una societat agrària, on la producció del camp era la base de l'economia, a part de la fundació de ciutats noves o la transformació de les ibèriques i gregues, el paper de les quals era fer de seu del poder i de centre de transaccions econòmiques, els romans van anar estructurant progressivament el sector agrícola. Els segles II i I aC són, a Itàlia, l'època daurada de la producció a gran escala mitjançant la mà d'obra servil, distribuïda en grans explotacions agrícoles rurals, anomenades *villae*, els propietaris de les quals eren aristòcrates o cavallers que residien a les ciutats. Tot plegat, representa un model de producció clàssic, que va

64
P. Mela (*De Chorographia* II, VI, 30-55) esmenta les ciutats de *Blandae*, *Iluro* i *Baetulo*, juntament amb Barcelona (*Barcino*), i les qualifica com a *parva oppida*, cosa que dóna idea de la seva mida. També apareix en aquest text, *Subur*, que s'ha identificat modernament amb Sitges, sense cap base, i l'existència de la qual només es confirma a través d'una inscripció trobada a Tarragona. *Tolobi* és el darrer nucli que hi apareix i la seva situació, per ara, és desconeguda, encara que hagi estat objecte de tota classe d'especulacions.

65
Palet, 1997.

ser definit com a *sistema esclavista*[66]. A Hispània Citerior, més tard Tarraconense, però, les coses van anar d'una altra manera. Hem vist més amunt que els poblats ibèrics no van desaparèixer radicalment amb l'arribada dels romans, sinó que, més aviat, van experimentar una decadència al llarg dels segles II i I aC, que no va ser del tot general perquè alguns nuclis ibèrics, fins i tot durant el segle II, van experimentar un considerable creixement urbanístic i desenvolupament econòmic; per exemple, Darró, a Vilanova i la Geltrú, i, potser menys clarament, les Guàrdies, al Vendrell[67]. Fins i tot el nostre poblat del turó del Castell es va transformar al segle II aC amb noves edificacions.

Tot això no va impedir que, al llarg del segle II aC, comencessin a funcionar una sèrie de *villae* romanes, algunes de les quals, com la de Sant Boi de Llogregat, estaven situades en llocs estratègics, com ara un dels extrems de la desembocadura del Llobregat[68], i altres en indrets aptes per a un conreu intens i properes a *Tarraco*, la capital de la *provincia*, com per exemple la *villa* del castell de Cubelles o la del Vilarenc a Calafell[69]. Totes aquestes fundacions van coexistir amb els petits establiments ibèrics agrícoles, alguns dels quals es documenten des del segle IV aC, però que van experimentar una gran expansió al llarg dels dos segles anteriors a la nostra era, com s'ha comprovat al Baix Penedès, al Garraf o al Maresme, on s'han fet estudis minuciosos sobre l'activitat pagesa en aquella època[70].

En qualsevol cas, a partir de mitjan segle I aC, la reconversió agrícola i la translació de la població ibèrica cap als nous nuclis, tant rurals com urbans, es van accelerar considerablement. La fi del procés cal situar-la, d'una manera simbòlica coincidint amb la nova distribució provincial, feta per August a partir de l'any 27 aC, en el decurs de la seva estada a Hispània amb motiu de les Guerres Càntabres (29-19 aC). Pel que fa a les nostres contrades, la fundació de la colònia *Barcino* (Barcelona) entre el 18 i el 15 aC[71], va significar no solament la presència d'un nucli més per reforçar l'entramat urbà romà, sinó també una fita important en la distribució de la terra cultivable, en la implantació universal del sistema de *villae* i la desaparició definitiva dels poblats ibèrics en el territori controlat per la nova ciutat. És precisament en aquesta conjuntura que té lloc la fundació de la *villa** del turó del Castell de Castelldefels i l'abandó definitiu del poblat ibèric precedent i, tal vegada, també del que hi havia a la Muntanyeta, que, en tot cas, no devia anar més enllà de mitjan segle I aC. Les cases de pagès ibèriques de la serra d'en Llopart i cal Tiesso tampoc no semblen haver arribat en cap cas a l'època augustal, d'acord amb el material arqueològic superficial que han proporcionat.

66
Engels, 1987.

67
Morer, Rigo, 1999.

68
Sobre la vil·la romana de Sant Boi, cf. síntesis recents a Barreda, 1993, 2001; López Mullor, Estany, 1989.

69
Cubelles: López Mullor, Caixal, Fierro, 1998. El Vilarenc: Palet, Pou, Revilla, 1993; Pou, Revilla, 1996.

70
Baix Penedès i Garraf: Miret, Prevosti, Sanmartí, Santacana, 1987; Revilla, Miret 1994; . Maresme: Prevosti, 1980 i 1981.

71
Sobrequés, 1991; Guitart, 1992.

La *villa* del turó del Castell

Les troballes realitzades a les excavacions de l'àrea del Castell, amb motiu de la primera fase de la restauració, entre el 1989 i el 1995, indiquen que aquest nou establiment agrícola, bastit d'acord amb els cànons romans, degué ocupar, amb el temps, una superfície similar a aquella que havia estat utilitzada pels ibers, en el cim i els vessants del turó. D'aquesta explotació rústica, s'han descobert restes relativament importants al subsòl de l'antiga església parroquial de Santa Maria. Es concentren, sobretot, en la capçalera i en la capella de la Salut, el cos situat al sud de l'edifici, ja que en tots dos indrets el pendent de la roca natural cap a llevant i migdia és molt gran, cosa que ha contribuït a la preservació de les ruïnes.

Sobre el terreny, l'abandó de l'aljub ibèric descobert al subsòl del castell, per sota l'ala occidental de les construccions del pati d'armes, datat els darrers decennis del segle I aC, serveix per palesar gràficament el pas d'una època a l'altra. Aquesta etapa fundacional de la *villa*, però, ha aportat poques restes arquitectòniques. A la zona de l'església, es van descobrir alguns estrats relativament ben datats que colgaven les estructures més tardanes del poblat ibèric, com havia passat amb la cisterna. Aquestes capes també constituïen el terra d'unes probables estances romanes. Les tombes de l'època moderna i les estructures més recents de la mateixa *villa* romana van fer desaparèixer del tot els vestigis d'aquestes estances. Queda clar, però, que, des dels darrers anys del segle I aC, al turó hi va haver un establiment rústic dedicat a la transformació de les primeres matèries agrícoles, en què és força segur que s'hi va produir vi, tal com ha palesat la troballa, per sota d'una estança de l'ala septentrional del pati del castell, d'una sèrie de *dolia*, o dipòsits ceràmics de líquid amb l'aparença de grans tenalles, utilitzats habitualment a les *villae* per conservar-hi el vi i l'oli.

Aquesta producció vitivinícola a la província Tarraconense, que de ben segur complementaria l'oleícola, la de cereals i les d'altres productes mediterranis, és un fet molt ben estudiat, ja que el vi d'aquí es va exportar en gran nombre a les Gàl·lies i també a Roma per via marítima, i en coneixem les rutes gràcies a les troballes de les marques que portaven les àmfores, que han anat apareixent a les excavacions terrestres i als derelictes (p.e. Sant Boi de Llobregat, les Sorres)[72]. Així, és ben probable que la vil·la de Castelldefels, en aquest primer moment, en què només s'han documentat estances dedicades a l'activitat productiva, formés part de l'entramat econòmic que va propiciar l'abastiment dels mercats exteriors més propers amb un vi, que, segons alguns autors coetanis d'origen hispànic, era de gran qualitat, si procedia de *Tarraco*, tot i que el de la Laietània no era gaire bo[73]. El cert és que, tot i no ser immillorable, agradava als gals, que de moment en produïen poc, i que

72
Sobre el vi de la Tarraconense es poden veure les actes de les dues reunions celebrades a Badalona: "El vi a l'antiguitat". Badalona: Museu de Badalona, 1998. El tema també s'ha tractat en obres de conjunt, com a Tchernia, 1986. Sobre la producció de Sant Boi de Llobregat, cf. López Mullor, 1990, 1995, 1998 c, i sobre els llocs d'ancoratge a la costa del Baix Llobregat, cf. Izquierdo, 1987, 1992.

73
El vi de *Tarraco* i se suposa que també de la rodalia és ponderat a: Plini, *Nat. Hist.* XIV, 71; Marcial VII 53, 6. XIII 18; Sili Itàlic III 369-370, XV 177; Florus 186, 5. Sobre la poca qualitat i escàs preu del vi laietà, Marcial I, 26, 9-10; Ovidi, *Ars amatoria*, III, 645-646.

també, en ser econòmic, resultava apte per al consum massiu a Roma i per a les distribucions gratuïtes a la plebs.

La següent etapa cronològica de la vil·la només la coneixem a través d'alguns estrats trobats al subsòl de les quadres del castell i sota la graonada d'accés al pati de l'església. Dins el temple mateix, hi ha l'encaix per a un *dolium* situat a l'antiga capella de sant Antoni i santa Bàrbara, a tramuntana de la nau, on ara hi ha la petita exposició sobre història del recinte. A més, és probable que un mur trobat al pati que hi ha entre l'església i la rectoria fos d'aquesta fase. Totes aquestes estructures poden situar-se cap a mitjan segle II dC i, un altre cop, semblen estar relacionades amb la transformació dels productes agrícoles, és a dir, amb l'anomenada *pars rustica de la villa*, o conjunt d'instal·lacions on es realitzaven aquestes tasques. Un bon nombre d'establiments com el de Castelldefels, un cop acabada l'eufòria de la producció vinícola, que va abraçar, des del 40-30 aC -en alguns llocs des d'una mica abans- fins a les acaballes del segle I dC, es van veure abandonats i fagocitats per altres de més grans. Va ser el cas, per exemple, de la villa del Racó de Santa Llúcia, a Vilanova i la Geltrú, que va passar a ser controlada per la de Darró, o bé la del mas Carbotí, a Tossa de Mar, els predis de la qual van concentrar-se amb els de la *villa* dels Ametllers, situada a l'actual nucli urbà del poble[74].

74
López Mullor *et alii*, 2001.

A moltes explotacions hi va haver una remodelació, de vegades acompanyada d'una ampliació de les instal·lacions. Suposem que va ser el cas de la nostra *villa*, com va esdevenir a la de Santa Maria de Sales (Viladecans)[75] o a la de Sant Boi de Llobregat[76]. En certs casos, com a Darró (Vilanova i la Geltrú), s'hi va edificar una residència -una *pars urbana*- de nova planta perquè els *possessores*, els amos de la *villa*, fins llavors residents a les ciutats, cada vegada mostraven més interès per les seves propietats rústiques i, potser, s'hi començaven a instal·lar[77]. A casa nostra, la inscripció que la seva dona, Valèria Haliné, va dedicar a Gai Tròcina Synécdem[78], per ser col·locada a la mateixa *villa*, probablement en el pedestal d'una estàtua, vol dir que, si no residia ja a la seva propietat, hi passava les estones suficients fins al punt de monumentalitzar-la.

75
Solías, 1983; Fierro, 1996; Menéndez, Solías, 1998.

76
Sobre la vil·la de Sant Boi, *vid. supra* nota 68.

77
Recull de bibliografia sobre Darró a López Mullor, Fierro, 2000 a.

78
Vegeu més endavant el capítol dedicat a aquesta inscripció.

A la primeria del segle III, és un fet que les *partes urbanae* de les *villae* són sotmeses a grans canvis. A Sant Boi de Llobregat és ben significativa la construcció d'unes magnífiques termes privades, inspirades en models dàlmates, les quals s'han de situar cap al 200 dC[79]. Cal destacar que els banys, sens dubte dependència perifèrica miraculosament molt ben conservada, d'una gran residència, que ha desaparegut gairebé del tot, es van fer en un

79
López Mullor, Estany, 1989; López Mullor, Fierro, 2000 b.

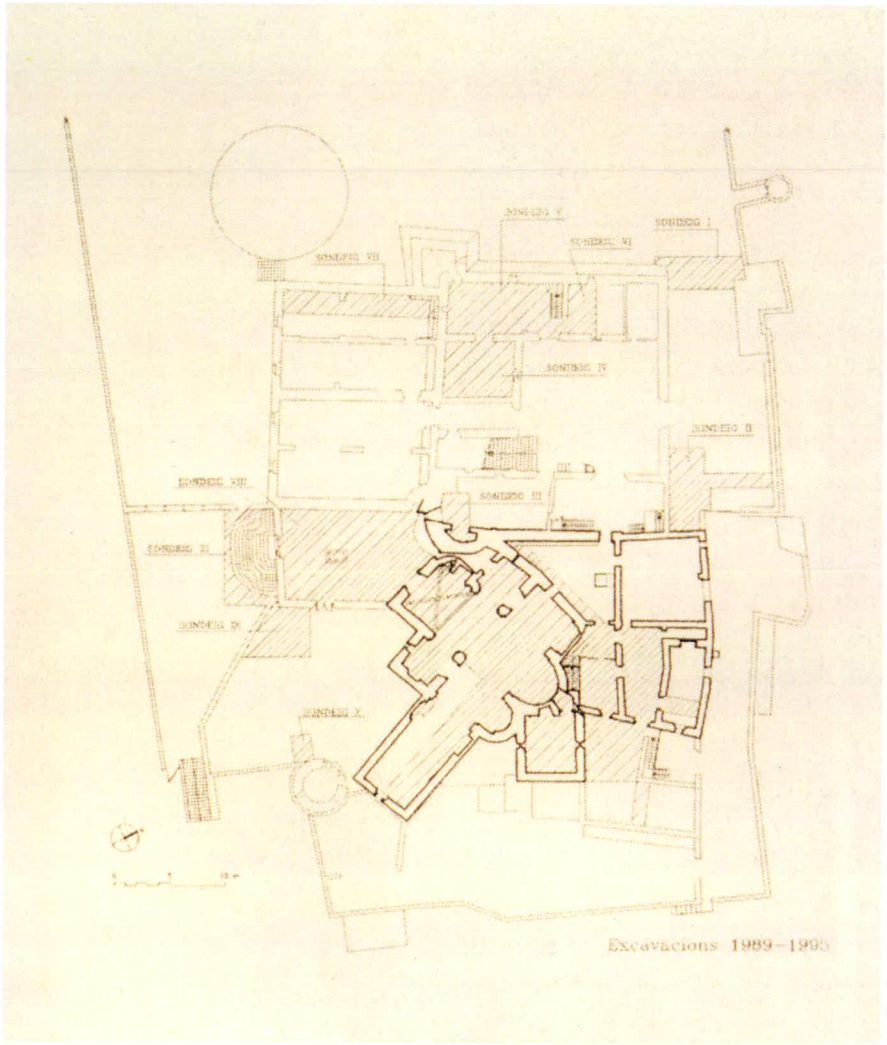

Planta del conjunt del Castell de Castelldefels elaborat pel Servei de Patrimoni Arquitectònic de la Diputació de Barcelona, resultat de les diverses campanyes d'excavacions arqueològiques realitzades a l'indret entre els anys 1989 i 1995 (Font: Ajuntament de Castelldefels)

sector que abans havia estat *pars rustica*. Per tant, d'alguna manera, la *villa* va canviar el seu paper de lloc productiu on, només alguna vegada, els propietaris anaven a reposar o a passar estades, pel de residència permanent d'amos i treballadors, en lloc de treball i habitatge al mateix temps.

Aquest procés tan ben representat a la comarca per la *villa* santboiana, i que també es va donar a Sales (Viladecans), té a Castelldefels un bon exponent amb la construcció de bell nou, entre el 225 i el 250 dC, d'un edifici, mig residència mig dependència rústica. Se n'han trobat ruïnes al subsòl de la capçalera de l'església i de les capelles de la Mare de Déu de la Salut, a migdia, i de sant Antoni i santa Bàrbara, al nord-oest. Els seus murs van ser bastits segons un traçat predeterminat, per tal de formar cambres alineades i amb les cantonades fetes a escaire.

Malgrat que totes les ruïnes corresponents a aquesta etapa són greument malmeses per les estructures posteriors, sobretot per les tombes modernes, hom pot distingir clarament una sèrie d'àmbits. A la zona de l'absis major hi ha dues estances (I i II) situades aproximadament a migjorn. La més oriental té una porta que comunica amb un passadís intermedi. Sense solució de continuïtat, i ja a la zona del braç sud del transsepte, es troben restes de dues cambres més (III i IV). Una mica lluny de tot això, entre l'absidiola nord i la capella major, hi havia les restes d'una darrera estança (V), que limitava al nord el passadís (VI), i de la qual només es conservava un mur. El passadís, per l'extrem oriental, era tancat per un hipotètic àmbit designat teòricament amb el número VII.

De les petites restes murals corresponents a aquesta mateixa fase que hi ha a la capella de sant Antoni i santa Bàrbara, al nord de la nau, i al braç septentrional del transsepte, no se'n pot esbrinar ni la configuració ni la funció, ja que la cota del paviment que s'hi associa resulta força enlairada, si es compara amb els sòls de les estances properes i del passadís. Tot això i el fet d'haver trobat una sèrie de grans blocs d'*opus signinum* -paviment fet de morter de calç i fragments ceràmics, de gran consistència- caiguts sobre el nivell d'abandó del passadís i de les cambres I i II, fa pensar que aquest sector de la *villa* es devia compondre de planta baixa i pis. Devien correspondre a la planta baixa tots aquests espais que acabem d'esmentar. El paviment d'*opus signinum* descrit i l'habitació a què pertanyen les ruïnes trobades a tramuntana devien formar part del pis.

Així, la planta baixa que, atès el fort desnivell del terreny, havia fet el paper de semisoterrani, es va utilitzar com a quadra i corral. La planta alta, en canvi, pavimentada de *signinum* en les estances localitzades i també de mosaic -en indrets poc coneguts, però que han proporcionat trossos de paviment fora de context- era sens dubte la residència dels propietaris, en la qual hi havia parets estucades i pintades, el revestiment de les quals es va trobar a les excavacions.

La netedat en els sòls que es van utilitzar fins a l'abandó de la *villa*, palesada durant la recerca, va impedir de precisar la data d'aquest esdeveniment, en no disposar-se de material ceràmic que servís d'indicatiu cronològic. Tot i així, la mateixa netedat, és a dir, la manca de peces arqueològiques dipositades *in situ*, ja indica que el cessament de l'activitat en aquest indret no va ser gens violent i que

potser el cobriment de les ruïnes va representar la fi d'un procés llarg. Com veurem una mica més endavant, sembla que el turó del Castell no va quedar despoblat a la fi de l'antiguitat. Per tant, cal concebre l'abandó de la *villa* com un procés de disminució progressiva de l'activitat, fins arribar a un moment en què el sistema de producció en *villae* ja no tenia sentit. Tot això, però, s'hauria de matisar amb una datació absoluta i, malauradament, es disposa de poques dades per obtenir-la. Una referència la podria constituir el fet que, en una de les capes d'amortització de les ruïnes de la instal·lació romana, es va trobar ceràmica que es pot datar entre el 280 i mitjan segle V dC, com a mínim, i que, en la prospecció del 1985, es van aplegar fragments corresponents als segles IV i V de la nostra era[80]. Això indica, segons la manera com s'utilitzi una datació tan àmplia, que la *villa* funcionava, sens dubte, després de la crisi del segle III[81] i que podria haver prolongat la seva activitat fins a una època relativament tardana, ja dins el període visigòtic.

En qualsevol cas, cal tenir en compte que, en certes *villae* van tenir lloc reformes a mitjan segle IV -de les quals a Castelldefels, per ara, no hi ha testimonis- que, a banda d'afectar les *partes rusticae*, van servir per magnificar les residències[82]. En canvi, el segle V, i sobretot el VI i el VII, es caracteritzen per la pervivència de moltes *villae*, tot i que amb grans ampliacions de les zones productives, a desgrat de les residencials que, cada cop, són menys importants fins al punt que, en algun indret, no se n'hi han identificat[83].

El cas és que, quan es van aixecar els murs més antics de la vella església parroquial de Santa Maria, cap a mitjan segle X, el paviment no era altra cosa que el cim dels estrats d'abandó de l'explotació agrícola romana. Aquestes capes, majoritàriament, s'havien format a causa de l'enderrocament dels paquets de tàpia que constituïen les parts altes dels murs, que recolzaven en sòcols de pedra. Gairebé tots els estrats eren argilosos i contenien nombrosos fragments d'estuc blanc i pintat i de teula. Fins i tot, alguns es caracteritzaven per la presència de molta cendra i claus, que devien procedir de les bigues que havien sostingut els sostres, carbonitzades amb el pas dels anys.

Singularment, però, al subsòl de l'absidiola sud, es van trobar sis tombes anteriors a aquest paviment, les quals havien estat obertes en els estrats romans d'enderrocament i, fins i tot, tres tallaven el sòcol d'una de les parets del segle III dC. Les sepultures eren

80
T.S. lucente, forma Lamb. 1/3b i *T.S.*

81
Conjunt d'esdeveniments situats en el període de l'Anarquia Militar, entre el 235 i el 305 dC, en què sobresurt la ràtzia dels bàrbars francoalamans a la península Ibèrica i nord d'Àfrica. La historiografia de mitjan segle XX va donar gran importància a aquest fet, al qual es va atribuir la destrucció de ciutats com *Emporiae* o *Pollentia* (Alcúdia, Mallorca) i de nombroses explotacions rústiques (Balil, 1972, 1975). A hores d'ara, però, es tenen dades per saber que aquesta crisi només va representar un alentiment econòmic, amb descens de l'activitat constructiva a les *villae*, i que els bàrbars van destruir poca cosa (Arce, 1982, 1988).

82
P.e. construcció de l'*oecus* a Darró i reforma a la vil·la dels Ametllers amb la col·locació del mosaic de *Vitalis* en què es representa al *possessor*. Cf. López Mullor, Fierro, 1990 i López Mullor *et alii*, 2001.

83
És el cas del gran centre productiu de la Solana a Cubelles (Barrasetas, Járrega, 1997), que contrasta amb la vil·la del castell de la mateixa localitat, que al segle VI encara continua en ús i de la qual, fins i tot al segle X, s'aprofita gran nombre d'estructures per bastir-hi el castell, les quals han continuat en ús, a la planta baixa i al soterrani, fins avui dia (López Mullor, Caixal, Fierro, 1998).

d'inhumació i estaven orientades d'est a oest, és a dir, segons el ritu cristià. Això significa que, un cop abandonada la residència romana del cim del turó, les restes de la qual s'han trobat sota l'església actual, la *villa*, potser ja no com a tal sinó senzillament com a casa de pagès, va continuar en ús fins a l'establiment de la nova església, alhora monacal i parroquial, i fins a la conversió del recinte en castell; és a dir, fins a la implantació del feudalisme.

Aquesta nova forma d'organització política, social i econòmica va ser el cop de gràcia per al sistema romà d'explotació de la terra mitjançant *villae*. El sistema, com hem vist, va ser implantat tímidament des de l'època baixrepublicana i, d'una manera universal, a partir del principat d'August. A partir de llavors, amb alts i baixos, però amb una continuïtat fora de dubte, es va fer servir durant tota l'època romana i el període visigòtic, i també segurament en el decurs dels anomenats *segles foscos* (VIII i IX).

El *cippus* amb inscripció llatina conservat al castell

Durant el mes de febrer de 1989, quan membres de l'escola taller del castell condicionaven algunes estances de l'antiga rectoria de l'església de Santa Maria, per tal d'utilitzar-les com a espais de classes pràctiques, va aparèixer un dels costats majors d'un *cippus* o pedestal de pedra calcària, on hi havia vestigis d'una inscripció llatina, mig amagada sota unes capes de guix i pintura. En vista d'aquestes circumstàncies, els treballs es van interrompre i la direcció de l'escola va informar de la troballa al Servei del Patrimoni Arquitectònic Local de la Diputació de Barcelona, que estava a punt de començar la primera etapa de les obres de restauració del castell. Un cop que els tècnics d'aquest servei van comprovar que, efectivament, es tractava d'un vestigi antic, segurament ben conservat, es va decidir d'extreure'l de la paret, per procedir a la restauració i poder preservar-lo amb les garanties que són del cas. Un cop extreta la peça, ja dipositada en una estança del castell, va ser tractada per restauradors de l'Escola d'Arts i Oficis de la Diputació. Finalment, el *cippus* va ser encabit en un embalatge construït *ex professo*, en què va romandre fins al final de les obres de restauració de l'antiga església parroquial. En acabat, des del 1996, és exposat dins el recinte, a l'antiga capella de sant Antoni i santa Bàrbara, on aleshores es va crear un petit espai museogràfic dedicat a la història del castell.

Monument commemoratiu de caràcter privat que conté una inscripció llatina dedicada a Gaius Trocina Synedémus. El *cippus* fou trobat el 1989 a la rectoria de l'església de Santa Maria del Castell i avui és exposat a l'antiga capella de sant Antoni i santa Bàrbara (Font: Ajuntament de Castelldefels)

El *cippus* és de pedra calcària, potser de Santa Tecla, utilitzada en diverses inscripcions barcelonines coetànies. L'estat actual és relativament bo, llevat d'algunes erosions a les arestes. En la cara principal també són visibles diverses esquerdes, les quals segurament ja hi eren d'antuvi perquè semblen d'origen natural, encara que es poden haver aguditzat amb el pas del temps.

La peça fa 93 cm de llargària, per 60 cm d'amplària i 52 cm de gruixària; el camp epigràfic fa 78 cm de llarg per 48,5 cm d'ample. A la cara lateral dreta, presenta dos orificis cilíndrics. Tot l'element és ben tallat, excepte la cara superior, on segurament recolzava un coronament, potser una estàtua, i només va ser desbastada superficialment, atès que presenta irregularitats considerables.

La cara major davantera o cara principal es troba perfilada per una gola entre cavets i presenta la inscripció:

C (aio), TROCINAE / C (aii), LIB (erto) / SYNECDÉMO / IIIIII VIR (o), AUG (ustali) / VALERIA, HALINÉ / MARITO, OPTIMO

A Gai Tròcina Synecdem, llibert de Gai, sevir augustal, (la seva esposa) Valèria Haliné (li dedica) per haver estat un marit excel·lent.

La lletra és del tipus *capital quadrata*, relativament ben traçada, tot i ser més petits els caràcters de les línies primera, cinquena i sisena, visiblement atapeïts en el cantó dret per tal de no ultrapassar el marge; les interpuncions són triangulars lanceolades. A més, s'observen is longues a la primera, a la segona i a la sisena línia, i sengles accents a les es dels *cognomina* dels personatges esmentats. Cal destacar que en algunes lletres potser hi ha petites restes de pigment vermellós.

Malgrat allò que es podria suposar, ateses les circumstàncies de la troballa, cal destacar que aquesta inscripció no era ben bé inèdita i la localització durant els treballs descrits va ser una mena de ressorgir científic de la peça. Un erudit del segle XVIII la va veure a la rectoria de l'església de Castelldefels -versemblantment en el mateix indret on es va trobar el 1989-, en va dibuixar un calc molt exacte i va prendre algunes notes. El manuscrit de tot plegat va anar a parar a la Biblioteca de Catalunya[84] i s'ha conservat en aquesta institució fins als nostres dies. A més de la tasca d'aquest personatge del segle XVIII, cal esmentar una altra aportació per al coneixement de l'epígraf. Es tracta d'un article de M. Mayer, en què es recull el calc esmentat i se'n fa l'estudi[85].

Atesos aquests precedents, la nostra aportació, realitzada arran del retrobament[86] i que aquí resumim, va consistir essencialment a comunicar la recuperació de l'element i, si més no, fer-ne diverses precisions. El calc de la inscripció, pervingut literàriament és força correcte, llevat de l'omissió de les lletres accentuades, la titlla de les quals degué passar desapercebuda al savi il·lustrat que les va calcar.

Quant al personatge, el *nomen Trocina* apareix en inscripcions trobades a *Tarraco*, on es coneix una *Trocinia Afrodisia* i un *Trocina Sirvandus*[87]. A més, se sap l'existència de *Caius Trocina Onesimus* i del seu hereu *Philetus*[88]. Les inscripcions romanes conegudes a Barcelona han proporcionat altres dades referents a aquest darrer individu, el qual era llibert i va assolir la magistratura de *sevir*

84
Guía de la Biblioteca Central, Barcelona, 1959: 83.

85
Mayer, 1980.

86
López Mullor, 1992.

87
Vives, 1972: 3554; Alföldy, 1975: 333, núm. 671-672.

88
Vives, 1972: núm. 1363.

augustal, és a dir, era un dels sis magistrats que s'ocupaven del culte a l'emperador August divinitzat, que es retia al temple de què avui es conserven algunes restes al carrer Paradís. Aquest mateix personatge segurament va tenir una relació de clientela envers *L. Licinius Secundus*[89]. També hi ha aparegut el nom de l'hereu, *Trocina Philetus*, en aquest cas acompanyat de *C. Trocina Paramythius*, que detenia la mateixa condició de manumès[90]. A la mateixa *Barcino* en coneixem un parent, *C. Terentius Onesimus*, igualment sevir[91] i que també apareix en una inscripció de Tortosa[92]. No s'ha d'oblidar una dona anomenada *Trocina Philumene*[93]. Finalment, a Caldes de Montbui se n'identifica un altre parent: *C. Trocina Zoticus*[94]. Com es pot veure, la nissaga dels Tròcina és força coneguda en un territori de forma triangular, els vèrtexs del qual són a Sant Andreu de Llavaneres, Caldes de Montbui i Tortosa. De tota manera, en sobresurten les inscripcions de Barcelona i Tarragona, força nombroses.

Sembla que aquests lliberts d'origen grec, com suggereixen els seus *cognomina* -segons cognoms, que servien per designar les persones amb precisió -, van gaudir d'influència, fruit del poder de la *gens* a la qual estaven vinculats, i també potser lligada a les relacions de clientela amb *L. Licinius Secundus*, del qual Tròcina Onèsim se'n declara *amicus* en una inscripció, personatge ben conegut, vinculat al cercle de l'emperador Trajà a través de Licini Sura. Aquestes bones relacions els podien haver reportat una innegable consideració social, ja que la majoria dels membres de la família que coneixem van ser sacerdots del culte a August, com és el cas de *Trocina Synecdémus*.

D'aquestes dades podem deduir que el nostre personatge, encara que casat amb una dona de condició o origen servil, potser tarragonina[95] -la qual li va dedicar la inscripció, i probablement el monument, que l'ha fet passar a la posteritat-, va recórrer un *cursus* municipal remarcable, tenint en compte la seva condició social, i el més lògic és que fos propietari rural.

En aquest sentit, sembla que la troballa de la inscripció a Castelldefels no va ser casual. En primer lloc, s'ha de tenir en compte que el fet de transportar-la des de Barcelona durant l'època moderna no resulta gaire coherent, sobretot si era per reutilitzar-la en la construcció de la rectoria d'una església. A més, després del segle XVIII -potser cap al 1831-, el rector no devia estimar-se gaire l'epígraf, ja que el va fer enguixar. D'altra banda, com observa Mayer, en la inscripció manca el permís dels decurions per posar el

89
Mangas, 1971: 280-381, 418; Alföldy, 1975: 418; Mayer, 1980; Fabre, Mayer, Rodà, 1984: 168-170, núm. 125,

90
Mangas, 1971: 418; Vives, 1972: 1370-1371.

91
Mangas, 1971: 418.

92
Vives, 1972: núm. 488.

93
Ibid.: 4551.

94
Fabre, Mayer, Rodà, 1984: núm. 38; Mangas, 1989: núm. 131.

95
Mayer, 1980: 166.

pedestal al seu lloc, fórmula habitual al final dels epígrafs barcelonins i d'aquells que, en general, es troben a les ciutats. Nosaltres pensem que no calia, perquè creiem que el monument no es va instal·lar mai a la ciutat.

Tanmateix, el fet d'haver-se trobat la peça en un indret en què hi ha un jaciment arqueològic important sembla la pista més segura. En el moment de localitzar-se el *cippus*, les nostres prospeccions ja havien revelat la probable existència d'un establiment ibèric i d'una *villa* romana al cim del turó del castell. Ara, un cop finalitzada la primera fase de les excavacions (1989-1995) i una petita campanya feta l'any 2001, tenim la seguretat d'haver-hi localitzat evidències de les dues menes de poblament. A més, els sectors coneguts de la *villa*, que de moment no són tots, presenten fases constructives ben datades, les quals cal situar als darrers decennis del segle I aC, al segle II i a la primera meitat del III.

Tot això indica que la inscripció es va descobrir molt a prop del lloc on era emplaçada a l'antiguitat, dins la *villa* de Tròcina Synecdem, de la qual va ser *possessor* cap a la primera meitat del segle II, i en què, per cert, en vida seva, es van dur a terme algunes obres.

Aquesta explotació degué trobar-se dins de l'*ager de Barcino*, ja que que el massís del Garraf feia de partió amb el de *Tarraco*[96]. Això fa pensar que Synecdem va ser sevir precisament a la colònia augustal, com alguns dels seus parents, i que la *villa* de Castelldefels, aleshores a la vora d'un petit port, va ser una de les propietats rurals que va donar solvència a aquest antic esclau per poder arribar a la magistratura més alta a què podia aspirar una persona d'origen servil.

96
Com hem exposat a: López Mullor, 1986: 137; López Mullor, Fierro, 1990: 227.

BIBLIOGRAFIA

AADD. Inhumaciones infantiles en el ámbito mediterráneo español (siglos VII a.E. al II d.E.). *Cuadernos de Prehistória y Arqueología Castellonenses*, 14. Diputación Provincial de Castellón de la Plana. Servicio de Arqueología (1989).

AADD. "La Escultura ibérica" *Revista de Estudios Ibéricos*, 1. Universidad Autónoma de Madrid. Madrid (1984)

AADD. "Memòria de l'Escola Taller de les mines prehistòriques de Gavà". *La Sentiu, segona època,* 19-20. Museu de Gavà (juny 1994)

AADD.a. "El vi a l'antiguitat. Economia, producció i comerç al Mediterrani Occidental". *II Col·loqui Internacional d'arqueologia romana* . Badalona: Museu de Badalona, 1998.

AADD. b. *Els ibers, prínceps d'occident*. Fundació "la Caixa", Barcelona, 1998.

AADD. *Iluro. Una ciutat per descobrir*. Mataró, 1999.

AADD. "Unes ofrenes funeràries neolíliques excepcionals trobades a Gavà, a la Plana del Baix Llobregat". *Full informatiu Museu de Gavà, 25*. Gavà (2001).

ALESAN, A., MALGOSA, A. "Distribución espacial y ritual funerario a partir de restos óseos. Interpretación de las inhumaciones del yacimiento calcolítico de la Coveta del Marge del Moro (Begues, Barcelona)". *XI Congreso de la Sociedad Española de Antropología Biológica*. Santiago de Compostela, 1999.

ALFÖLDY, G. *Die Römischen Inschirften von Tarraco*, 2 vol. Berlin, 1975.

ÁLVAREZ, R.; BATISTA, R.; MOLIST, N.; ROVIRA, J. "La muralla del bronze final i època ibèrica d'Olèrdola (Olèrdola, Alt Penedès)". *Simposi internacional d'Arqueologia ibèrica. Fortificacions*. Manresa, 1991, p. 153-158.

AQUILUÉ, X.; DUPRÉ, X.; MASSÓ, J.; RUIZ DE ARBULO, J. "La cronologia de les muralles de Tàrraco". *Revista d'Arqueologia de Ponent*. Lleida, 1 (1991), p. 271-301.

ARANEGUI, C. "Las jarritas bicónicas grises de tipo ampuritano". *Ceràmiques gregues i hel·lenístiques a la península Ibèrica. Taula rodona amb motiu del 75è aniversari de les excavacions d'Empúries*. Barcelona: Diputació de Barcelona. Institut de Prehistòria i Arqueologia, 1985, p. 101-114.

ARCE, J. *El último siglo de la España romana*. Madrid, 1982, p. 284-409.

ARCE, J. *España entre el mundo antiguo y el mundo medieval*. Madrid, 1988.

ARENAS, J.; BAÑOLAS, L. "Els perforadors de denes de variscita a Can Tintorer, una nova tipologia. Estudi experimental". *I Jornades arqueològiques del Baix Llobregat. Castelldefels, 1989 (Preactes)*. Castelldefels, 1989.

BALIL, A. *Economia de la Hispania romana, siglos I-III dC*. Santiago de Compostela, 1972.

BALIL, A. *Historia social y económica de la España antigua: indígenas y colonizadores*. Madrid: Confederación de Cajas de Ahorros, 1975.

BARBERÀ, J.; MORRAL, E.; SANMARTÍ, E. *La Penya del Moro de Sant Just Desvern*. Barcelona: Diputació de Barcelona. Institut de Prehistòria i Arqueologia. Departament de Prehistòria i Arqueologia de la Universitat Autònoma de Barcelona, 1979.

BARBERÀ, J.; SANMARTÍ, E. *Excavacions al poblat ibèric de la Penya del Moro de Sant Just Desvern (Barcelonès). Campanyes 1974-1975 i 1977-1981*. Monografies arqueològiques, *1*. Barcelona: Diputació de Barcelona. Institut de Prehistòria i Arqueologia de Barcelona, 1982.

BARRASETAS, E.; JÀRREGA, R. "La ceràmica trobada al jaciment de La Solana (Cubelles, Garraf", *Contextos ceràmics d'època romana tardana i de l'alta edat mitjana (segles IV-X). Arqueomediterrània, 2*. Badalona (1997), p. 131-152.

BARREDA, M.L. "Història Antiga, del segle IV a.C. al V. d.C". *Història de Sant Boi de Llobregat*. Sant Boi de Llobregat: Ajuntament. Patronat Municipal de Cultura i Joventut, 1993, p. 15-66.

BARREDA, M.L. "La romanització de la façana marítima del Llobregat. Resultats de les primeres intervencions". *Actes de les Jornades Roma a Gavà*. Gavà: Associació d'Amics del Museu de Gavà, 2001.

BATISTA, R.; MOLIST, N.; ROVIRA, J. "El conjunt monumental d'Olèrdola: les darreres campanyes d'excavacions (1983-1988)". *Tribuna d'Arqueologia 1989-1990*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura, 1991, p. 87-99.

BLASCO, A. "L'edat del Bronze". *La Sentiu: Butlletí de l'Associació d'Amics del Museu de Gavà*, 7. Amics del Museu de Gavà (desembre 1984).

BLASCO, A.; EDO, M.; MILLÁN, M.; BLANCH, M. "La Cova de can Sadurní, una cruïlla de camins". *Pyrenae, 17-18*. Barcelona: Universitat de Barcelona. Departament de Prehistòria, Història Antiga i Arqueologia, 1981-1982.

BOQUER, S.; CARLÚS, X.; FRANCÈS, J.; GONZÀLEZ, P.; PARPAL, A.; VILLAFRUELA, J. "Can Roqueta (Sabadell, Vallès Occidental). Noves dades sobre els establiments de la primera edat del ferro al Vallès". *Tribuna d'Arqueologia 1995-1996*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Servei d'Arqueologia, 1997, p. 77-98.

BORRÀS, J.: *Catálogo espeleológico del Macizo del Garraf*. Barcelona, 1973.

BOSCH, J. "Les restes neolítiques de Gavà". *La Plana del Baix Llobregat*. Gavà, 14, p. 4.

BOSCH, J.; ESTRADA, A. "L'estudi de la mineria neolítica al Gavà en el seu context ambiental i socioeconòmic". *Pre-actes de la Segona Reunió del Treball sobre l'aprovisionament de recursos lítics a la prehistòria (26, 27 i 28 novembre)*. Gavà, 1997.

CABRERA, P.; SÁNCHEZ, C. (eds.). *Els grecs a Ibèria. Seguint les passes d'Hèracles*. Girona: Ministerio de Educación y Cultura. Museu d'Arqueologia de Catalunya, 2000.

CAMPS, G.; LLONGUERAS, R.; MARCET, R.; PETIT, M. A.;ROVIRA, J. (eds.). *El Neolític a Catalunya*. Montserrat: Museu Arqueològic de Barcelona, 1981.

CARBONELL, E.; CEBRIÀ, A.; SALA, R. *El taller de jaspis del Morrot de Montjuïc. Primers indicis de protomineria al paleoestuari del Llobregat*. Barcelona: Ajuntament. Centre d'Arqueologia de la Ciutat, 1997.

CEBRIÀ, A. "La Cova Fumada de Castelldefels: un jaciment del pleistocè mitjà a cavall entre el delta del Llobregat i el massís del Garraf". *I Trobada d'Estudiosos del Garraf*. Diputació de Barcelona. Servei de Parcs Naturals, 1989.

CEBRIÀ, A. *Informe sobre els treballs de peritatge i prospecció en un solar adjacent a la Cova Fumada*. Barcelona (29 de març de 1989) [inèdit].

CELA, X.; REVILLA, V. "Topografía del artesanado urbano en Hispania: el caso de *Iluro*." *Münsterche Belträge Z. Antiken Haldesgeschichte*, XVIII (1999), p. 24-44.

CERDÀ, J.A.; GARCÍA, J.; MARTÍ, C.; PERA, J.; PUJOL, J.; REVILLA, V. "El *cardo maximus* de la ciutat romana de *Iluro* (*Hispania Tarraconensis*)". *Laietania*. Mataró, 10 (1999).

CHAPA, T. *La escultura ibérica zoomorfa. Madrid, 1980.*

CHAVARRÍA, A. "Poblamiento rural en el territorium de Tarraco durante la antigüedad tardía". *Arqueología y Territorio Medieval. Jaén, 8 (2001), p. 55-76.*

CODINA, M. "Recuperació de restes arqueològiques al delta del Llobregat". *Castelldefels. 10 segles d'història*. Castelldefels, 1987, p. 16-17.

COLOMINAS, J. *Prehistòria de Montserrat*. Barcelona 1924.

CORNET, N. "La història del poble al voltant del Castell". *Setmanari del Baix Llobregat* (27 de gener de 1978).

DURAN, M. "Ceràmiques comunes romanes procedents d'ofrenes a la villa romana de Darró (Vilanova i la Geltrú)". *Miscel·lània Penedesenca*, XVI (*I, Vilanova i la Geltrú*). Sant Sadurní d'Anoia, 1992, p. 133-144.

EDO, M.: "Les estructures neolítiques d'emmagatzematge de Can Sadurní, Begues". *I Jornades arqueològiques del Baix Llobregat. Castelldefels, 1989 (Preactes)*. Castelldefels, 1989.

EDO, M.; VILLALBA, Mª.J.; BLASCO, A.; ALESÁN, A.; MALGOSA, A. "El nivell d'enterrament col·lectiu de la coveta del Marge del Moro (Begues, Baix Llobregat)". *XII Col.loqui Internacional d' Arqueologia de Puigcerdà*. Puigcerdà, 2000.

ENGELS, F. *El orígen de la familia, de la propiedad privada y del estado*. 12ª ed. Madrid, 1987.

ESTRADA, A. "Deu anys d'intervencions arqueològiques al nucli antic de Gavà: la vil·la romana de Sant Pere de Gavà.". *Actes de les Jornades de Roma a Gavà*. Gavà: Associació d'Amics de Gavà, 2001.

FABRE, G.; MAYER, M.; RODÀ, I. *Inscriptions romaines de Catalogne I. Barcelona (sauf Barcino)*. Paris, 1984.

FERNÁNDEZ-MIRANDA, M. "Jarritas bicónicas de tipo ampuritano en las islas Baleares. Cronología arqueológica y tipología analítica". *Trabajos de Prehistoria*. Madrid, 33 (1976), p. 255-290.

FIERRO MACÍA, X. "Resultats de la campanya d'excavació realitzada l'any 1995 a un sector de la *pars rustica* de la vil·la romana de Sales, Viladecans". *Quaderns científics i tècnics*. Barcelona, 8 (1996). Diputació de Barcelona. Servei del Patrimoni Arquitectònic Local, p. 291-298.

GARCÍA, J.; MARTÍN, A.; CELA, X. "Nuevas aportaciones sobre la romanización en el territorio de *Iluro* (*Hispania Tarraconensis*)". *Empúries*. Barcelona, 52 (2000), p. 29-54.

GONZÁLEZ, A. b. "Restauración de la iglesia del castillo de Castelldefels. Barcelona". *ON Diseño*. Barcelona, 171 (1996).

GONZÁLEZ, A. b. "Restauración de la iglesia del castillo de Castelldefels". *Loggia*. Valencia, 3 (1997).

GÓMEZ, J.; RUIZ, A. "Fauna quaternària del pla de Barcelona". *Treball dell museu geològic de Barcelona*, 6. Barcelona: Ajuntament, 1997.

GONZÁLEZ, P.; MARTÍN, A.; MORA, R. (coords.). *Can Roqueta. Un establiment pagès prehistòric i medieval (Sabadell, Vallès Occidental). Excavacions Arqueològiques a Catalunya, 16*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Servei d'Arqueologia, 1999.

GONZÁLEZ, A.; LACUESTA, R.; LÓPEZ MULLOR, A.; VILA, J.M. "Església de Santa Maria del castell. Castelldefels / Iglesia de Santa María del castillo. Castelldefels". *Memòria 1993-1998, volum 2. Obres*. Barcelona: Diputació de Barcelona. Àrea de Cooperació. Servei del Patrimoni Arquitectònic Local, 1999, p. 165-193.

GUERRERO, V. M.; QUINTANA, C. "Comercio y difusión de ánforas ibéricas en Baleares". *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló*. Castelló, 21, p. 153-182. *Guía de la Biblioteca Central*. Barcelona, 1959.

GUITART, J. "Barcino". AADD. *Roma a Catalunya*. Barcelona: Institut Català d'Estudis Mediterranis. Enciclopèdia Catalana, 1992, p. 126.

IBAÑEZ CASTRO, A. *Córdoba Hispano-romana*. Córdoba: Publicaciones de la Excma. Diputación Provincial.

IZQUIERDO, P. "Algunes observacions sobre l'ancoratge de les Sorres, al delta del riu Llobregat". *El vi a l'antiguitat. Economia, producció i comerç en el Mediterrani occidental*. Badalona: Museu de Badalona, 1987, p. 133-139.

IZQUIERDO, P. "L'ancoratge de les Sorres: aportacions a la història econòmica de la costa del Llobregat". *Fonaments*. Barcelona, 8 (1992), p. 53-78.

JÀRREGA, R. "El poblament rural i l'origen de les *villae* al nord-est d'Hispània durant l'època romana republicana (segles II-I aC)". *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló*. Castelló, 2000, p. 271-301.

LAMBOGLIA, N. "Per una classificazione preliminare della ceramica campana". *Atti del I Congresso Internazzionale di Studi Liguri*. Bordighera, 1952, p. 139-206.

LLOPART, L. "Castelldefels: importantes hallazgos arqueológicos en un poblado ibero-romano". *La Vanguardia*. Barcelona (25 d'agost de 1970).

LLOPIS, A. "El pueblo y el castillo de Castelldefels" *La Vanguardia*. Barcelona (1 de gener de 1965).

LÓPEZ BORGOÑOZ, A.; VOLLMER, A. "Excavacions al poblat ibèric de la Muntanyeta, Castelldefels" *I Jornades d'Arqueologia del Baix Llobregat Preactes*. Castelldefels, 1989.

LÓPEZ MULLOR, A. "Un cipo con inscripción latina hallado en la villa romana del castillo de Castelldefels (Barcelona)". *Espacio, Tiempo y Forma*. Madrid, sèrie I, 5 (1992), p. 389-400.

LÓPEZ MULLOR, A. "La excavación del conjunto del castillo de Castelldefels". *IV Simposi sobre Restauració Monumental. Restaurar o Conservar?. Quaderns Científics i Tècnics, 7*. Diputació de Barcelona. Servei del Patrimoni Arquitectònic Local. Barcelona (1996), p. 359-374.

LÓPEZ MULLOR, A . "Estudi arqueològic del conjunt del castell de Castelldefels (Barcelona)". *Ceràmica medieval catalana. El monument, document. Quaderns Científics i Tècnics, 9*. Diputació de Barcelona. Servei del Patrimoni Arquitectònic Local. Barcelona (1997), p. 325-350.

LÓPEZ MULLOR, A. a. "Restauracions i noves troballes. Arquitectura i Arqueologia. Baix Llobregat. Castelldefels. Santa Maria de Castelldefels". *Catalunya Romànica, XXVII. Visió de síntesi. Restauracions i noves troballes. Bibliografia. Índexs generals*. Barcelona, 1998, p. 180-181.

LÓPEZ MULLOR, A. b. "Resultats de l'excavació duta a terme al conjunt del castell de Castelldefels (Baix Llobregat, Barcelona)". *Miscel·lània en Homenatge a Joan Ainaud de Lasarte*, vol. I. Barcelona, 1998, p. 53-64.

LÓPEZ MULLOR, A. c. "El centre productor d'àmfores de Sant Boi de Llobregat (Barcelona)". *II Col·loqui internacional d'arqueologia romana. El vi a l'antiguitat. Economia, producció i comerç al Mediterrani occidental. Actes*. Badalona, 199, p. 233-245.

LÓPEZ MULLOR, A. a. *El Castell i les Torres de Castelldefels. Guia del patrimoni arquitectònic I*. Castelldefels: Ajuntament, 2000.

LÓPEZ MULLOR, A. b. "Les torres de Castelldefels". *Butlletí de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi*. Barcelona, XIV (2000), p. 85-111.

LÓPEZ MULLOR, A.; CAIXAL, À.; FIERRO, X. *Monument funerari ibèric de Malla. Restes descobertes prop de l'església de Sant Vicenç de Malla (Osona). Monumento funerario ibérico de Malla*. Barcelona: Diputació de Barcelona. Servei de Catalogació i Conservació de Monuments, 1986.

LÓPEZ MULLOR, A.; CAIXAL, À.; FIERRO, X. "El lloc del castell de Cubelles a l'època antiga i medieval (s. II aC-s. XV) a través de l'arqueologia", *Quaderns científics i tècnics de restauració monumental, 10*. Diputació de Barcelona. Servei del Patrimoni Arquitectònic Local. Barcelona (1998), p. 136-178.

LÓPEZ MULLOR, A.; ESTANY, I. "L'excavació a l'àrea de les termes romanes de Sant Boi de Llobregat (campanyes de 1989-1991)". *III Simposi sobre restauració monumental. Barcelona, del 19 al 21 de novembre de 1992. Quaderns Científics i Tècnics, 5*. Diputació de Barcelona. Servei del Patrimoni Arquitectònic Local. Barcelona (1993), p. 339-362.

LÓPEZ MULLOR, A.; FIERRO, J. a. "Darró i el poblament ibèric al Garraf". *L'hàbitat protohistòric a Catalunya, Rosselló i Llenguadoc Occidental. Actualitat de l'arqueologia de l'edat del Ferro [AFEAF'98. XXIIe Colloque International pour l'étude de l'âge du Fer, Girona, 21-24 de maig de 1998]*. Museu d'Arqueologia de Catalunya-Girona. Sèrie monogràfica, 19. Girona, 2000, p. 43-58.

LÓPEZ MULLOR, A.; FIERRO, J. b. "Las termas romanas de Sant Boi de Llobregat (Barcelona)". *II Coloquio Internacional de Arqueología en Gijón. Termas romanas en el Occidente del Imperio*. Gijón, 2000, p. 319-326.

LÓPEZ MULLOR, A.; ROVIRA, J.; SANMARTÍ, E. *Excavaciones en el poblado layetano del Turó del Vent. Llinars del Vallès. Campañas de 1980 y 1981*. Monografies arqueològiques, 3. Barcelona, 1982.

LÓPEZ MULLOR, A.; SOLÉ, X. "Materials per a una carta arqueològica del terme municipal de Castelldefels". *I Jornades arqueològiques del Baix Llobregat. Castelldefels, 1989 (Preactes)*. Castelldefels, 1989.

LÓPEZ MULLOR, A. *et alii*. *Les excavacions de 1985-1989 i 1992 a la vil·la romana dels Ametllers, Tossa de Mar (La Selva)*. Tossa de Mar: Ajuntament. Patronat de la vil·la romana dels Ametllers, 2001.

MARCET, R.; SANMARTÍ, E. *Empúries*. Diputació de Barcelona, 1989.

MANGAS, J. *Esclavos y libertos en la España romana*. Salamanca, 1971.

MANGAS, J. (dir.). *Hispania Epigraphica. 1*. Madrid, 1989.

MARQUÈS, M.A. *Les formacions quaternàries del Delta del Llobregat*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1984.

MARTÍN MENÉNDEZ, A. a. "El conjunt arqueològic de ca l'Arnau: un assentament republicà (Cabrera de Mar, Maresme)" *Tribuna d'Arqueologia 1998-99*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Servei d'Arqueologia, 2000.

MARTÍN MENÉNDEZ, A. b. "Las termas republicanas de Cabrera de Mar (Barcelona)." *Coloquio Internacional Termas romanas en el occidente del Imperio*. Gijón, 2000, p. 157-162.

MARTÍN, A. "L'*oppidum* del Puig de Sant Andreu d'Ullastret. Aportació de les intervencions arqueològiques recents al coneixement dels sistemes defensius i de l'urbanisme". BUXÓ, R.; PONS, E. (dir.): *L'hàbitat protohistòric a Catalunya, Rosselló i Llenguadoc Occidental: actualitat de l'arqueologia a l'Edat del Ferro. Actes del XXII Col·loqui Internacional per a l'estudi de l'Edat del Ferro*. Museu Arqueològic de Catalunya a Girona. Sèrie monogràfica, 19. Girona, 2000.

MAYA, J. L.; PETIT, M. A. "L'Edat del Bronze a Catalunya: Problemàtica i perspectives de futur". *X Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*. Puigcerdà, 1995, p. 327-342.

MAYER, M. "Dos inscripciones posiblemente barcelonesas". *Rivista di Studi Liguri*. Bordighera, XLVI (1980), p. 158-166.

MENCHÓN, J. J.; MASSÓ, J. *Les muralles de Tarragona: defenses i fortificacions de la ciutat. Segles II aC-XX dC*. Tarragona, 1999.

MENÉNDEZ, X.; SOLÍAS, J. M. "La *villa* romana de Santa Maria de Sales (Viladecans) en el context de la romanització del Baix Llobregat". *Miscel·lània Arqueològica (1996-1997)*. Barcelona: Museu d'Arqueologia de Catalunya, 1998, p. 165-204.

MIRET, M. "El jaciment de Solers (Sant Pere de Ribes) i algunes notes sobre el poblament ibèric-romà a la comarca del Garraf (Provincia de Barcelona)". *Pyrenae*. Barcelona, 15-16 (1979), p. 365-370.

MIRET, M. "Dades sobre el poblament ibèric (segles VI-III aC) a la comarca del Garraf (Barcelona)". *6è Col·loqui d'Arqueologia de Puigcerdà*. Puigcerdà, 1986, p. 219-225.

MIRET, M.; SANMARTÍ, J.; SANTACANA, J. "La evolución y el cambio de modelo de poblamiento ibérico ante la romanización". *Los asentamientos ibéricos ante la romanización*. Madrid, 1987, p. 79-88.

MOLAS, D.; MESTRES, I.; ROCAFIGUERA, M. *El Casal de Puigcastellet, Folgueroles, Osona*. Folgueroles: Ajuntament. Ateneu de Folgueroles, 1992.

MOLIST, N. "L'*oppidum* cossetà d'Olèrdola. L'etapa ibèrica d'un assentament d'ocupació continuada". *L'hàbitat protohistòric a Catalunya, Rosselló i Llenguadoc Occidental. Actualitat de l'arqueologia de l'edat del Ferro [AFEAF'98. XXIIe Colloque International pour l'étude de l'âge du Fer, Girona, 21-24 de maig de 1998]*. Museu d'Arqueologia de Catalunya-Girona. Sèrie monogràfica, 19. Girona, 2000, p. 91-106.

MOLIST, N.; ROVIRA, J. "L'*oppidum* ausetà del Turó del Montgròs (El Brull, Osona)". *Empúries*. Barcelona, 48-50 (1993), p. 122-141.

MORER, J.; RIGO, A. *Ferro i ferrers en el món ibèric: el poblat de les Guàrdies (El Vendrell)*. Barcelona: Autopistes de Catalunya, S.A. Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura, 1999.

NADAL, J. "La fauna de mamífers al Garraf i als seus voltants a través del registre arqueològic. *III Trobada d'Estudiosos del Garraf*. Barcelona: Diputació de Barcelona. Servei de Parcs Naturals, 2000.

OTIÑA. P.; RUIZ DE ARBULO, J. "De Cesse a Tárraco. Evidencias y reflexiones sobre la Tarragona ibérica y el proceso de romanización". *Empúries*. Barcelona, 52 (2000), p. 107-136.

PADRÓ, J. "Breus notes sobre els escarabeus i escaraboids de la necròpolis de can Canyís". *Pyrenae*. Barcelona, 7 (1971), p. 129-133.

PADRÓS, P. "Excavacions arqueològiques a *Baetulo* durant l'any 1999. La plaça de la Constitució" *Carrer dels arbres*. Badalona, 10 (1999), p. 7-14.

PADRÓS, P.; MORANTA, L. "La ciutat i la memòria. El teatre romà de *Baetulo*." *Carrer dels arbres*. Badalona, 12 (2001), p. 15-31.

PALET, J. M. *Estudi territorial del pla de Barcelona. Estructura i evolució del territori entre l'època ibero-romana i l'altmedieval, segles II-I aC X-XI dC*. Estudis i memòries d'arqueologia de Barcelona, 1. Barcelona: Ajuntament, 1997.

PALET, J.M.; POU, J.; REVILLA, V. "La vil·la del Vilarenc (Calafell) i el poblament romà a l'àrea del Penedès". *Homenatge a Miquel Tarradell*. Barcelona, 1993, p. 723-751.

PALLOTINO, M. *Etruscologia*. 1ª ed. Milano, 1942.

PÉREZ, M. *et alii*. *Catàleg i Pla Especial de Protecció i Rehabilitació del Patrimoni Arquitectònic. 1984-1987*. Castelldefels: Ajuntament, 1987 [inèdit].

PERIS, M. *Avance al conocimiento del poblado ibero-romano de Castrum de Felix*. Castelldefels [inèdit].

PETIT, M. A. "El poblament de l'edat del bronze al Baix Llobregat". *I Jornades arqueològiques del Baix Llobregat. Castelldefels, 1989 (Preactes)*. Castelldefels, 1989.

PETIT, M. A.; ROVIRA, J. "El fons de cabana de can Cortés (Sant Just Desvern)". *I Jornades arqueològiques del Baix Llobregat. Castelldefels, 1989 (Preactes)*. Castelldefels, 1989.

PETIT, M. A.;ROVIRA, J. *La unitat habitacional de can Cortés (Sant Just Desvern, Barcelonès). Una cabana del Bronze Final a l'antic estuari del riu Llobregat*. Museu d'Arqueologia de Catalunya. Monografies arqueològiques, VIII. Barcelona, 1997.

PLANA, R.; MARTÍN, A. "L'oppidum d'Ullastret et son territoire: premiers résultats". BUXÓ, R.; PONS, E. (dir.): *L'hàbitat protohistòric a Catalunya, Rosselló i Llenguadoc Occidental: actualitat de l'arqueologia a l'Edat del Ferro. Actes del XXII Col·loqui Internacional per a l'estudi de l'Edat del Ferro*. Museu Arqueològic de Catalunya a Girona. Sèrie monogràfica, 19. Girona, 2000.

POU, J.; REVILLA, V. "La vil·la romana del Vilarenc (Calafell, Baix Penedès): campanyes de 1988-1994". *Tribuna d'Arqueologia 1994-1995*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura, 1996, p. 105-112.

PREVOSTI, M. *Cronologia i poblament a l'àrea rural d'Iluro*. Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana, 1980.

PREVOSTI, M. *Cronologia i poblament a l'àrea rural de Baetulo*. Badalona: Museu de Badalona, 1981.

PREVOSTI, M.; SANMARTÍ, J.; SANTACANA, J. "Algunes hipòtesis sobre els objectius i estratègies de la colonització romana a la costa central de Catalunya". *Jornades internacionals d'arqueologia romana*. Granollers, 1987, p. 85-96.

PRINCIPAL, J. "Las importaciones de vajilla fina de barniz negro en la Cataluña sur y occidental durante el siglo III aC", BAR International Series, 729. Oxford, 1998.

RAMON, J. *Las ánforas púnicas de Ibiza*. Eivissa: Govern Balear. Conselleria de Cultura, Educació i Esports, 1991.

RAMOS MOLINA, A. *La escultura ibérica en el bajo Vinalopó y el bajo Segura*. Elche, 2000.

RAURIC, X.; NIETO, X. *Les Sorres X: un vaixell medieval al canal olímpic de rem (Castelldefels, Baix Llobregat)*. Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura, Barcelona, 1992.

REVILLA, V.; MIRET, M. "El poblament romà al litoral central de Catalunya". *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló*. Castelló de la Plana, 16 (1994), p. 189-210.

RIBERA, A. "El recinto urbano de *Valentia* en la época romano-republicana (siglo II-I a.C.)". *Extremadura Arqueológica*. Cáceres-Mérida, V (1995), p. 235-245.

RIBERA, A. "La fundació de València. La ciutat a l'època romano-republicana (segles II-I. A. de C.)". *Estudis Universitaris*. València, 71 (1998).

RIPOLL, G.; ARCE, J. "Transformación y final de las *villae* en Occidente (siglos IV-VIII): problemas y perspectivas". *Arqueología y Territorio Medieval*. Jaén, 8 (2001), p. 21-54.

RIPOLL, G.; GURT, J.M. *Sedes regiae (ann. 400-800)*. Barcelona: Reial Acadèmia de Bones Lletres, 2000.

RIUS, L. *Estudi de la fauna de dos sacrificis de fundació del poblat ibèric del Castell de Castelldefels*. Barcelona: Diputació de Barcelona. Servei del Patrimoni Arquitectònic Local, 1990 [inèdit].

ROLDÁN HERVÁS, J.M. *Historia antigua de España*. Madrid: UNED, 2001.

SANMARTÍ, J.; SANTACANA, J. *El poblat ibèric d'Alorda Park, Calafell, Baix Penedès. Campanyes 1983-1988*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura, 1992.

SANMARTÍ, J.; SANTACANA, J.; SERRA, R. *El jaciment ibèric de l'Argilera i el poblament protohistòric al Baix Penedès*. Barcelona: Diputació de Barcelona. Institut de Prehistòria i Arqueologia. Departament de Prehistòria i Arqueologia de la UAB, 1984.

SOLÍAS, J. M. *Excavacions a l'Ermita de Ntra. Sra. De Sales* (Viladecans, Baix Llobregat). Barcelona: Generalitat de Catalunya. Servei d'Arqueologia. *Excavacions Arqueològiques a Catalunya*, 2 (1983).

TCHERNIA, A. *Le vin de l'Italie romaine. Essai d'histoire économique d'après les amphores*. Roma: École Française de Rome, 1986.

TORTOSA, T.; SANTOS, J.A. "Los vasos pintados de Elche-Archena en el Museo Arqueológico Nacional: análisis tipológico e iconográfico". *Boletín del Museo Arqueológico Nacional*. Madrid, XVI, núms. 1-2 (1998), p. 11-64.

VIDAL, M: "Mil anys d'història de Castelldefels. La cova Fumada". *Mar i Muntanya, revista parroquial de Castelldefels*, 5-7. Castelldefels (desembre de 1995-febrer de 1996).

VILA CARABASA, J. M. *Repertori de documentació escrita sobre el castell de Castelldefels*. Barcelona: Diputació de Barcelona. Servei del Patrimoni Arquitectònic Local. Barcelona, 1990 [inèdit].

VILASECA, S.; SOLÉ, J.M.; MAÑÉ, R. "La necrópolis de can Canyís (Banyeres, prov. de Tarragona)". *Trabajos de Prehistoria*. Madrid, VIII (1963).

VILLALBA, M.J. *et alii*. *Las minas neolíticas de can Tintorer (Gavà)*. Generalitat de Catalunya. Servei d'Arqueologia. Excavacions arqueològiques a Catalunya, 6, (1987).

VILLALBA, M.J.; GORDO, L. "Can Tintorer: un complex miner d'època neolítica al Baix Llobregat". *La Sentiu: butlletí de l'Associació d'Amics del Museu de Gavà*, 5. Amics del Museu de Gavà, 1983.

VILLALBA, M. J.; BAÑOLAS, L.; ARENAS, J. A. "Les formes d'enterrament de la comunitat minera de can Tintorer des del neolític antic postcardial fins al neolític final". *I Jornades arqueològiques del Baix Llobregat. Castelldefels, 1989 (Preactes)*. Castelldefels, 1989.

VILLARONGA, L. *Nummum hispaniae ante Augusti aetatem*. Madrid, 1994.

VIVES, J. *Inscripciones latinas de la España romana. Antología de 0.000 textos*, 2 vol. Barcelona, 1972

L'ÈPOCA MEDIEVAL

Per Dolors Sanahuja Torres

L'ÈPOCA MEDIEVAL

Per Dolors Sanahuja Torres

SEGLES D'INCERTESA[1]

A la crisi del baix imperi romà seguí el desconcert de les invasions. Foren un seguit de segles durs i incerts que obligaren els habitants de la plana a buscar el recer de les zones de muntanya[2], més protegides i acollidores per amagar-se i sobreviure, encara que el territori costaner mai no quedà despoblat completament, tal i com semblen demostrar els resultats de les excavacions arqueològiques realitzades i analitzades per Albert López. Les vil·les romanes de Castelldefels, Gavà, Sales i Sant Boi i l'ancoratge de les Sorres, mostren activitat i ocupació fins, aproximadament, al segle VI. I sembla que no hi ha senyals d'abandó precipitat, destrucció o talls en la continuïtat de població entre aquesta data i el segle X.

Passaren més de quatre-cents anys fins que el territori que prendria el nom d'Eramprunyà no comptà amb una estructura territorial estable. Cap a mitjan segle V, els homes i dones de la contrada assistiren a l'arribada dels visigots. Els nouvinguts s'assentaren en el territori, tenien la força militar però eren escassos en nombre per la qual cosa no expulsaren la població envaïda, ans s'hi barrejaren. I semblantment feren, a principis del segle VIII, els sarraïns. Els visigots havien arribat pel nord, creuant els Pirineus, els sarraïns arribaren pel sud, després de creuar Gibraltar.

Tenim poca informació de tots aquests segles i no gosem aventurar-nos-hi. De la petja musulmana, en queda algun topònim com *Almafar*, que era probablement una torre de guaita ubicada en l'antic terme municipal de Sant Climent[3], i un botí de monedes trobades a la cova de can Sadurní a Begues.

1
Sigles emprades: ACA: Arxiu de la Corona d'Aragó. ADB: Arxiu Diocesà de Barcelona. ACB: Arxiu de la Catedral de Barcelona. AHPNB: Arxiu Històric de Protocols Notarials de Barcelona. ABE: Arxiu de la baronia d'Eramprunyà.

2
El bosc era una font de producció natural i una garantia de subsistència perquè proporcionava llenya per escalfar-se, il·luminar.se amb les brases, coure els aliments i fer-se cabanes on refugiar-se si el perill no obligava a aprofitar-se d'una orografia natural que havia obert coves i refugis naturals. El bosc era el lloc idoni per caçar conills, ocells i altre bestiar més gran perquè els boscos del Garraf eren espessos de vegetació fins al punt de poder abrigar caus de llops. El bosc produïa plantes i fruits, i era un important suport medicinal i alimentari en temps d'incerteses i angúnies.

3
Josep Campmany planteja la hipòtesi que la torre Almafar estigués situada a Viladecans que aleshores era terme de Sant Climent, i suggereix la possibilitat que aquesta torre pogués ser el precedent de la Torre Roja. Aquesta hipòtesi ens sembla força versemblant, atès que els orígens de la Torre Roja es perden en la foscor documental, després de dir-nos que havia estat coneguda com a Torre Marcusa i Torre de na Sanxa. Per altra banda, la ubicació de la Torre Roja sembla respondre al traçat de torres de defensa del territori que, conjuntament amb la de la Sentiu i la del Sitjar, tancaven la defensa del terme d'Eramprunyà.

CAP AL NAIXEMENT DE CASTELLDEFELS

Foren els francs, un poble emparentat amb els visigots i assentat a la Gàl·lia, els qui l'any 785 prengueren la ciutat de Girona al poder musulmà establert i continuaren la seva expansió cap al sud fins aconseguir la rendició de la ciutat de Barcelona l'any 801. Els francs expulsaren el poder musulmà i organitzaren el territori en comtats. Un d'ells, el comtat de Barcelona, esdevingué, amb el pas del temps, la clau de volta del naixement de Catalunya i el fet que més hi contribuí fou quan el rei franc, en el Concili de Troyes celebrat l'any 878, concedí a Guifré el Pelós, el comtat de Barcelona en caràcter hereditari.

A la mort del comte Guifré, la frontera de separació entre el territori de domini cristià i el territori de domini musulmà quedà determinada pel rius Llobregat, Cardener i el Segre mitjà i fou el fill de Guifré, el comte Borrell, qui va emprendre la repoblació de Cervelló, perillosa terra de ningú, l'any 904.

El massís del Garraf, en aquest context, constituïa una fita estratègica important perquè fixava el control i el domini de tota la banda esquerra de la plana del Llobregat i perllongava el control de la costa i, per tant, la protecció de Barcelona. Però el territori ocupat havia d'ésser habitat, es necessitava posar en conreu les terres més baixes del territori, probablement mig abandonades per insegures des de feia centúries. Repoblar la plana esdevingué una necessitat econòmica i estratègica, i els comtes afavoriren, per aquestes raons, l'assentament de famílies pageses a les quals se'ls concedí la categoria d'aloers, petits propietaris de les terres que treballaven.

Actualment alguns estudis[4] qüestionen l'elevada presència de pagesia aloera en terres de frontera i tendeixen a identificar l'alou amb una gran propietat. Presumiblement un criteri no invalida l'altre. Certament hi ha alous que comprenen àmplies extensions, alous que, a partir del segle XI, els propietaris comencen a parcel·lar en masies i a arrendar-les a pagesos en règim de tinença. Però també hi ha petits propietaris que aniran esdevenint tinents a mesura que el procés feudal es consolidi.

4
BATET, Carolina. *Castells termenats i estratègies d'expansió comtal. La marca de Barcelona als segles X-XI.* Institut d'Estudis Penedesencs, 1996.

...I s'edificà Santa Maria de Castelldefels

La casa comtal barcelonina tenia una hisenda més aviat migrada que frenava les il·lusions militars expansives, fet pel qual els comtes buscaren recursos entre la noblesa, la burgesia i la mateixa Església. Es va recórrer a ells per tota mena de qüestions i, també, per impulsar la tasca de repoblació i ordenació dels territoris comtals. Eren temps en què el poder espiritual i el poder temporal convergien en un interès comú: la consolidació d'un nou ordre polític i social que donaria pas al feudalisme.

I fou en el segle X quan representants del monestir de Sant Cugat pujaren al turó de Santa Maria on reposaven les restes del que havia estat una vil·la romana i, probablement, miraren a mar, un mar que s'estenia proper*, com recullen dos documents del *Cartulari de Sant Cugat*. Un, de l'any 972, diu: *"Castello de Felix is prope ipsa mare"*[5]. L'altre, datat l'any 1177, especifica: *"Castrum Felix, iuxta ipsum podium versus mare"*[6].

5
RIUS. *Cartulario de Sant Cugat*, vol. 1, doc. 100.

6
RIUS. *Cartulario de Sant Cugat*, vol. 3, doc. 1113

Vaixell medieval. Es tractava d'una embarcació de petit cabotatge, segurament un llagut. És l'única embarcació descoberta fins al moment amb els dos tipus de timons (lateral i axial). La barca de les Sorres X es dedicava al transport de peix, probablement en conserva, envasat en unes gerres enserpellades. Com a datació de les ceràmiques trobades al vaixell, i que són els principals elements per datar el jaciment, es proposa una cronologia que abastaria la segona meitat del segle XIV (Fotografia: Ajuntament de Castelldefels)

Un vaixell medieval al canal olímpic de rem[7]

"Durant les obres de construcció del canal olímpic de rem van aparèixer les restes d'una nau medieval que s'enfonsà en el que antigament havien estat els aiguamolls de la desembocadura del Llobregat. El delericte de les Sorres X es tractava d'una embarcació de petit cabotatge, pertanyent al grup de les barques, segurament un llagut. La seva llargada total estaria vora els 9,5 o 10 m i el seu tonatge entre les 4 i 5,4 tones. Arboraria un pal llatí, i tindria la possibilitat d'armar fins a sis rems per banda. Pel que fa al seu govern, cal destacar que és l'única embarcació descoberta fins al moment amb els dos tipus de timons (lateral i axial). La barca de les Sorres X es dedicava al transport de peix, probablement en conserva, envasat en unes gerres enserpellades. El conjunt de les gerres procedeixen d'un mateix taller ceràmic, probablement barceloní, encara que cap evidència arqueològica no permet assegurar-ho. Com a datació de les ceràmiques trobades al vaixell, i que són els principals elements per datar el jaciment, proposem una cronologia que abastaria la segona meitat del segle XIV".

7
RAURICH, X. i altres. *Les Sorres X. Un vaixell medieval al canal olímpic de rem.* (vídeo) Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1992.

Possiblement fou el comte Sunyer -el mateix a qui en Bofarull[8] atribueix la reconstrucció del castell d'Eramprunyà- qui encomanà a l'abat del monestir de Sant Cugat l'organització i reordenació de la part baixa del territori. Es començà per bastir l'església de Santa Maria de Castelldefels*, una església petita de petites dimensions en els seus inicis, una petita església de planta de creu llatina i tres absis al creuer, orientada amb el capçal a l'est i els peus a l'oest. El primer document on és mencionada data de l'any 967[9].

8
BOFARULL Y SANS, F. *El castillo y la baronía de Arampruñá*. Barcelona: Imprenta de Henrich y Cia., 1911.

9
RIUS, *Cartulario de Sant Cugat*, vol. 1, doc. 85.

L'antiga església parroquial de Santa Maria

La primera notícia documental que fa referència a l'església de Santa Maria del Castell data de l'any 967, a la qual segueix una altra del castell del 970.

Aquest primer temple era de nau única, transsepte i capçalera tripartida, construït amb reble i pavimentat amb terra piconada. Almenys des de l'any 972, disposava de tres altars, col·locats en els corresponents absis, els quals estaven dedicats a la Verge Maria, el major, a sant Pere i sant Pau, el de migdia, i a sant Miquel i sant Joan Baptista, el de tramuntana. Al peu del presbiteri hi havia una gran sitja, que va restar inutilitzada al començament del segle XII, amb motiu de la reedificació de l'església, la qual va tenir lloc entre 1100 i 1106[10].

10
Edició recent de l'acta de consagració amb traducció catalana a: BELLÈS, J."Acta de consagració de l'església de Santa Maria de Castelldefels, 1100-1106". *Catalunya Romànica, XX. El Barcelonès, el Baix Llobregat, el Maresme*. Barcelona, 1992, p. 324. Per a PAGÈS, M. (*Art romànic...*, citat, p. 302, 314) l'acta de consagració no és ben bé coetània de l'edificació del temple, i prefereix datar-lo, per qüestions estilístiques i de manera més imprecisa, dins el primer quart del segle XII.

Per a la construcció del nou temple es van aprofitar restes del primitiu en la fonamentació i en la part baixa de les parets. Se'n coneix l'acta de consagració, signada per Berenguer, bisbe de Barcelona i abat de Sant Cugat, que va confirmar la dotació i el terme parroquial, cosa que indica que l'església posseïa aquesta condició des d'un moment indeterminat anterior a les obres. Aquest temple, del qual ens ha pervingut un gran nombre d'elements, tornava a ser de nau única amb transsepte, tot i que comptava amb elements nous ben significatius, com ara el campanar de torre situat a sobre del cimbori. En aquest cas, les parets eren de carreuons de calcària, amb els elements més importants fets de sorrenca roja de Begues. El paviment era de terra barrejada amb calç, i al braç sud del transsepte hi havia una nova sitja, que es va utilitzar fins al segle XIV, en la qual es devia guardar el delme en espècie. La coberta era de peces de llicorella, algunes de les quals són visibles encara en els extrems del cimbori.

Durant el període 1325-1350, en el marc d'un important reforç de les defenses del castell, la capçalera de l'església va veure modificada substancialment la seva aparença, ja que, tant l'absis major com el meridional, van ser sobrealçats i coronats amb merlets. De fet, van esdevenir torres de la fortalesa i, en el decurs de les darreres obres de restauració (1993), es van descobrir troneres per a bombardes a l'absis sud i a la façana meridional de la nau de l'església. A més, l'absis principal es va connectar amb un dels murs perimètrics que tancava la fortalesa pel cantó de migdia. Malgrat aquestes reformes de caire militar, el temple desenvolupava la seva funció normalment, i es tenen referències de les habituals compres i reposicions d'objectes litúrgics i d'algunes obres de reparació de desperfectes, especialment a la coberta. Cal esmentar, en tot cas, el manament de la visita pastoral de 1446 respecte al trasllat del cor de l'església cap a la part superior del portal major[11].

Albert López Mullor.

Des d'aquest turó i aquesta petita església s'estructurà tota la plana del territori d'Eramprunyà, de Santa Maria de Castelldefels a Santa Maria de Sales de Viladecans. El poble va prendre el nom del castell, però els documents no concorden. Uns el citen com *Castello de Felix, Castrum Felix*, altres, *Castello de Feles, Castrum fidelis*..., el meu parer s'inclina cap al criteri dels qui defensen la derivació procedent de *Castrum fidelis* atès el seu significat simbòlic i perquè ningú no ha sabut donar raó de l'existència de *Felix*.

La ubicació de l'església i les dependències que s'hi anaren afegint fins a conformar una casa/fortalesa a la baixa edat mitjana respongué al criteri estratègic del control de la plana. El turó de

11
L'estudi sobre la documentació escrita referida al conjunt del castell va ser obra de Josep Maria Vila i Carabasa, mitjançant encàrrec del Servei del Patrimoni Arquitectònic Local de la Diputació de Barcelona. Es va enllestir el 1990 i roman inèdit.

Santa Maria era un indret abrupte, poc afavoridor d'assentaments i, per això, la pagesia tendí a situar-se a peu del turó, separada del recinte de Santa Maria[12], bastint les seves vivendes tocant al camí reial o ral, que resseguia la via romana i connectava amb Sant Boi de Llobregat.

El campanar de Santa Maria del Castell. Prop del mar i dalt d'un petit turó inicià la seva història el poble de Castelldefels. Era el segle X. Destaca el campanar quadrat amb finestres geminades a cada banda (Fotografia: Vicenç Valcárcel)

El fill del comte Sunyer, Borrell II llegà, l'any 993, el castell d'Eramprunyà amb el seu terme jurisdiccional -territori damunt el qual tenia poders judicials-, les seves esglésies, els seus delmes i primícies -impostos- a la seva muller Aimerud perquè ho usufructués mentre fos viva i ho traspassés al seu fill comú, el comte Ramon Borrell.

Quan s'efectuà el llegat del comte Borrell, la presència del monestir de Sant Cugat estava plenament assentada a la zona. Si es ressegueix la documentació del *Cartulari de Sant Cugat* es comprova la presència i l'activitat dels delegats pel monestir per ocupar i cuidar de Santa Maria de Castelldefels i de tot el seu

12
En un escrit de l'any 1900 signat pel batlle i pel capellà de Castelldefels i adreçat a la baronia es fa menció expressa d'aquesta separació: *"(...) Y hállase la Yglesia en la cumbre de la escarpada colina algo distante de la población, donde ha de subirse por una cuesta fatigosa, inaccesible a los ancianos y personas de salud delicada; cuando no la hacen infranqueable á toda clase de fieles las inclemencias del tiempo"*ABE. Documentació sense classificar.

patrimoni, que començava a ser respectable. Observem, sinó, les següents dades. Són treinta-vuit escriptures que demostren les inversions i les possessions del monestir a la zona:

ANY	SIGNATARI/S	DONACIÓ	VENDA	PERMUTA	PROCEDÈNCIA	CONDICIÓ
957	Matrimoni	Terra			Herència	
966	Home	Terra			Compra	
967	Dona	1mujada vinya			Compra	
970	Família	Alou				Tasca
971	Dos matrimonis	Terra				
971	Homes	1 mujada				
972	Noble Galí	Diversos			Donació comtal	
972	Matrimoni	Alou			Compra	Tasca
972	Home	Vinya			Compra	
972	Matrimoni	Alou				Tasca
974	Home	Feixa			Herència	
974	Home	Alou			Compra	
975	Dona	2 peces			Compra	
975	Home	Vinya, cup, tona			Compra	
976	Home	Alou			Compra i aprisió	
976	Dona	Casa, hort, vinya				
976	Home	Terra			Compra	
977	Home	Terra				
978	Home	Terra i vinya				
978	Home	Alou				
981	Matrimoni		Terra, 10 sous		Compra	
981	Dona i fills		Vinya, 7,50 sous		Herència	
982	Matrimoni		Terra, 6 sous		Herència	
982	Dona i fills		Terra, 50 sous			
983	Dos matrimonis i dona		Terra, 10 sous		Herència	
986	Home	Terra i vinya			Herència	Tasca
986	Borrell II			Terra a Sales		
986	Matrimoni		Terra, 6 sous			
987	Matrimoni		Terra, 8 sous			
987	Matrimoni		Terra, 12 sous			
987	Prevere			3 peces terra	Compra i donació	
987	Borrell II			Casa, terra		
987	Dona	2 mujades vinya			Herència	Robatori
987	Matrimoni		Terra, 10 sous		Herència	
987	Matrimoni		Terra, 15 sous		Herència	
994	Matrimoni		2 peces terra			
997	Home	2 mujades				
999	Matrimoni			Terra	Compra	

Fins a l'any 975 tot són donacions. Aparentment es tracta de cessions voluntàries de famílies pageses que volien assegurar el seu benestar espiritual, tanmateix hi ha donacions sospitoses d'haver estat forçades: l'any 970, una família lliurava a Santa Maria de Castelldefels un alou[13] que ja podem identificar com un mas. La mateixa escriptura especificava que la donació era d'un *"maso qui est casale"* amb tots els seus complements de terres, arbres i fruits. Ara bé, era una donació condicionada perquè els representants de Santa Maria no podien disposar de manera lliure d'aquella deixa fins a la mort de la família i, fins que aquest fet no esdevingués, pare, mare i fills continuaven usufructuant-ne el domini útil[14], a canvi d'oferir la tasca[15]; renunciaven a la seva condició de propietaris, ja no eren aloers, sinó tinents de Santa Maria. En una situació similar hi advertim tres casos més, dos de l'any 972 i un de l'any 986. Les tres donacions tenien en comú la renúncia a la propietat i el compromís d'oferir la tasca.

13
L'alou significava propietat. Les dimensions d'un alou podien variar molt encara que per aquella època i en aquell indret, dur i insegur, abundaven els petits propietaris; per això la condició de petit propietari quasi s'extingí en el segle XI en tota la zona.

14
Dret a cultivar la terra, encara que no se'n sigui propietari.

15
Impost que consistia a exigir l'onzena part dels fruits.

Totes les donacions corresponien a pagesos i pageses de la zona, només figura un gran propietari, el noble Gal·lí, que féu donació testamentària l'any 972[16]. Llegà a Santa Maria de Castelldefels un alou situat al Vallès per al manteniment dels monjos que cuidaven de Santa Maria i terres a Olèrdola, a Cornellà, al Pla del Llobregat i un molí, terres i hort situats a la Sentiu, en el territori d'Eramprunyà.

16
RIUS. *Cartulario de Sant Cugat*, vol.1, doc. 98, p. 136 i 137.

A partir del 975, el monestir de Sant Cugat inicià una etapa expansiva, demostrant el seu interès pel territori d'Eramprunyà a través d'una actuació de compres i permutes de terres que doblaren les donacions rebudes en els mateixos anys[17]:

PERÍODE 975-999		
Donacions	Vendes	Permutes
8	10	6
(33,3%)	(41,66%)	(25%)

17
És a través de les vendes quan trobem per primera vegada la menció de diners, la qual cosa ens indica que la circulació monetària en el segle X es restringia a operacions econòmiques d'una certa entitat.

Pels mateixos anys, el monestir de Sant Cugat decidí posar seny a un seguit de propietats difoses pel territori a través d'una reordenació dels béns, per tal d'aconseguir una més gran explotació econòmica. El monestir comprà terres on ja en tenia per cohesionar-les i engrandir-les i, per aconseguir-ho, es valgué de compres o permutes[18]:

18
La permuta implica un tracte més igualitari que la compra perquè pressuposa un acord entre les parts, mentre que la venda pot fer-se forçada per les males circumstàncies del venedor.

ANY	VENEDOR	LÍMITS
981	Matrimoni	terra Sta.Maria
981	Dona	terra Sta.Maria
982	Matrimoni	terra Sta.Maria
982	dona i fills	terra Sta.Maria
983	2 matrimonis i una dona	terra Sta.Maria
986	Matrimoni	terra Sta.Maria
987	Matrimoni	terra Sta.Maria
987	Matrimoni	terra Sta.Maria
987	Matrimoni	terra Sta.Maria

Nou matrimonis i tres dones vengueren, tots eren pagesos; en canvi, tres permutes, una de l'any 986 i dues de l'any 987, foren resultat d'un acord entre Sant Cugat i el prevere Guadamir i entre el monestir de Sant Cugat i el comte Borrell II . Però, en definitiva, el que les dades ens indiquen és que hi va haver una primera etapa en què Santa Maria de Castelldefels rebia donacions i no comprava. Certament, algunes donacions són sospitoses del seu caràcter voluntari, però, en qualsevol cas, foren els pagesos els qui decidiren vendre, encara que fossin obligats per les circumstàncies, no pas pel monestir de Sant Cugat. Després d'aquest primer període arrencà una segona fase, sobretot entre l'any 981 i l'any 990, caracteritzada per una política inversionista activa que s'aturà a partir de l'any 991, possiblement perquè els interessos econòmics del monestir de Sant Cugat s'orientaren cap a altres terres, com el Penedès, per exemple, i perquè la part alta d'Eramprunyà fou cedida pels comtes a la família vescomtal dels Mir[19].

19
Mir Geribert era nét del comte Borrell II i cosí segon i cunyat del comte Ramon Berenguer I. Pertanyia al llinatge vescomtal i posseïa amplíssims territoris i castells, tant pel Penedès com pel Baix Llobregat.

CASTELLDEFELS DINS L'ESTRUCTURA DEFENSIVA DEL TERRITORI D'ERAMPRUNYÀ

Hem comprovat la presència i l'activitat del monestir de Sant Cugat en tota aquesta franja dreta del Llobregat però, estaven sols? Evidentment, no. La història de Castelldefels està íntimament lligada a la història del castell d'Eramprunyà.

Si ens basem en les dates escrites, la primera referència del castell correspon a l'any 957[20], però no és arriscat assegurar que la seva construcció fou anterior a aquesta data perquè, fixada la frontera al Llobregat, era imperiós assegurar-ne la defensa i, per això, el castell era imprescindible; a més, alguns documents del segle X esmenten el castell amb el nom de *Rodanes* com si fessin referència a uns temps anteriors dels quals se'n conservava memòria[21]. Tal vegada aquest canvi de nom explicaria l'opinió de Bofarull[22] quan planteja la possibilitat de la reconstrucció del castell en temps de Sunyer (912-945).

Santa Maria de Castelldefels i el castell de Rodanes o d'Eramprunyà constituïren els dos puntals de defensa/repoblació de la banda dreta i extrema del Llobregat. És possible que els comtes encomanessin al monestir de Sant Cugat l'ordenació dels territoris més baixos, més propers a marina, perquè impulsessin la fundació de petites capelles, com pols d'atracció de futurs centres de població; per aconseguir-ho, reconeixien al monestir de Sant Cugat un control territorial* que limitava amb el castell d'Eramprunyà per l'oest, l'hort comtal de Sales pel nord, la mar per l'est i el Garraf pel sud[23].

20
RIUS. *Cartulario de Sant Cugat*, vol. 1, doc. 49.

21
En una sèrie de documents del *Cartulario de Sant Cugat*, el primer dels quals és de l'any 970, se cita *"sive in termino de Castro Rodanas, que vocant Erapronianо"* doc. 92, vol. 1, i idèntica referència es repeteix en els documents núm. 115 (976), 116 (976), 121 (977), 177 (986) i 187 (986).

22
BOFARULL Y SANS, F. El castillo y la baronía de Arampruña. Barcelona, 1911.

23
RIUS. *Cartulario de Sant Cugat*, vol. 2, doc. 436, p. 80-81.

24
CAMPMANY, Josep. "El terme municipal de Castelldefels". *Mar i Muntanya*, número 56 a 66 (2000), p. 5.

La formació i consolidació del terme municipal

La base territorial dels municipis catalans, des de l'alta edat mitjana, ha estat el terme parroquial. És el cas de Castelldefels, però, amb una particularitat: el terme parroquial, originalment, no abastava l'actual extensió[24].

Cal remuntar-se al segle X, data probable de fundació de Santa Maria de Castelldefels, per adonar-se que, ja aleshores, el territori propietat del monestir fou investit amb immunitat, és a dir, independent respecte de la resta de senyors eclesiàstics o feudals de la zona. Aquesta immunitat fou atorgada per l'emperador carolingi Lotari (any 986), confirmada pel papa Silvestre II i pels seus successors (any 1002) i pels comtes de Barcelona (any 1011).

Però el terme així delimitat era diferent de l'actual: mentre que la partió amb Gavà per la riera dels Canyars o de la Sentiu sembla ja fixada al segle XI, per la banda de Sitges, en canvi, el terme arribava només fins a la Torre Barona (i el pujol on està edificada, anomenat aleshores Penyella) i les muntanyes a ponent de Montemar. Per la banda de muntanya, els límits s'estenien més enllà que en l'actualitat, per sobre del Pla de les

Basses fins a les coves de l'Heura, el fondo de les Terradelles i la riera de la Vall de Joan. Aquest és el terme que descriu l'acta de consagració de l'església de Castelldefels, d'aproximadament l'any 1100.

Al segle XII, en fundar-se la jurisdicció del monestir de Sant Vicenç de Garraf, que acabava a la cova Fumada, es formà un petit enclavament, constituït pels actuals barris del Poal i Bellamar, que pertanyia a la parròquia de Sant Miquel d'Eramprunyà i Sant Pere de Gavà, el senyor feudal del qual era el d'Eramprunyà (1256). Però dècades després aquesta estreta franja ja sembla integrada a la parròquia de Santa Maria de Castelldefels. Així, les visites pastorals del segle XIV ja consideren l'església de Sant Salvador dels Arenys integrada a Castelldefels. El pas definitiu cap a la unificació del terme de Castelldefels es produí l'any 1427, quan els Marc, senyors d'Eramprunyà, adquiriren també la senyoria de Castelldefels. Finalment, el límit amb Gavà per la carena que va del puig de Llopart a la Pleta del Cérvol quedà fixat a finals del segle XVIII.

Josep Campmany Guillot

El castell d'Eramprunyà era un castell termenat; és a dir, combinava una finalitat defensiva o militar amb la jurisdicció sobre un extens àmbit territorial. Construït en un antic emplaçament iber, el castell es bastí damunt un rocam de la serralada costanera de 438 m alt., la qual cosa li permetia dominar tota la Plana i una àmplia franja de costa, fins que la mirada es perdia en els confins de la mar. Per altra banda, la pròpia natura el protegia del vessant nord mercès a la fonda depressió del terreny que forma com un espadat. La seva ubicació també permetia controlar i vigilar el camí cap a l'interior, és a dir, el camí de comunicació amb Begues i Olesa de Bonesvalls.

Durant els segles IX i X, els comtes de Barcelona no ampliaren gaire les seves fronteres, es limitaren a consolidar-les i assegurar-les a través de l'establiment d'una xarxa de defenses que van des de senzilles torres de guaita fins a castells termenats, al capdavant dels quals el comte col·locava un noble de la seva confiança. Durant gairebé un segle, entre l'any 950 i el 1050, la frontera occidental del comtat de Barcelona es mantingué estable i, en aquest context, el castell d'Eramprunyà constituïa un element estratègic important de l'àrea Llobregat/Garraf seguit per les cases/fortalesa de Santa Maria de Castelldefels, la de la Roca, la de Sant Pere de Gavà i la torre d'Almafar a Viladecans. Completava el sistema defensiu un seguit de torres de guaita*, autèntics miradors d'estructura

troncocònica o cilíndrica, des d'on es vigilava i es transmetien els senyals de perill, fos per mitjà d'alimares o de fum. Aquestes torres mirador, mig dissimulades per la vegetació, s'edificaven dalt de turons, no massa elevats, com se'ns explica de la torre de la Guarda, de Castelldefels l'any 1680[25]:

> *"Las terras que se diuhen de la dita torre de la Guarda consisteixen en dos montañetas de terra herma y pedregosa que no pot servir sino per bosch de tinguda de unes 25 mojadas de terra cada una poch mes o menos (...) entre elles hi ha una vall o fondo de tinguda de unas tres mojadas de terras, pedregosa y de molt poca sustancia..."*

El mateix informe descrivia com era aleshores la torre: *"La torre de la Guarda es una torre rodona que te en son soleo un estar o habitació ahont personas y animals habitan sens divisio (...) en lo alt de la torre hi ha altre estat al qual sa puge ab una escala de pedra de mes de 60 glahons, la qual es fora de la torre, y sols al pensar pujar esta escala fa tremolar y allí se fan los fochs y Guardas eo Guaytas..."*. I especificava amb tota claredat la seva funció:

> *"(...) lo Arrendatari fa la Guaita eo sentinella, y quant se descobren embarcacions de moros si es de dia deu fer fum al cim de la torre, y si de nit deu fer foch y si en las demes torres de vora lo mar veura semblant señals deurá correspondres la dita torre eo son torredá en la mateixa forma..."*

Dues torres més conformaven la defensa d'avançada del Garraf: la torre Moruna -denominació d'origen recent- i la torre de guaita de davant del castell. La torre de davant del castell es troba molt malmesa. De fet, un informe de 1883 ja indicava el seu estat ruïnós.

Torre de guaita davant el castell[26]

"És al mig de la plaça del castell i només conserva dos nivells, fets a base de pedra calcària no treballada, col·locada irregularment en filades no gaire definides. La porta, de la qual només ens resta la part inferior, estava al primer pis i la planta baixa, com és habitual, era coberta amb volta (...) Atesa la situació és versemblant que hagués format part de les defenses perifèriques del Castell, precisament per la banda més accessible des de terra. Podia haver format part del mateix circuït en què caldria situar la torre Barona o de la Guarda i l'anomenada torre Moruna, probablement antiga torre de Sant Salvador".

25
ABE. "Plan del estat en que se troban las cosas de la Baronia del Castell de Aramprunyá dins la qual sons los dits llochs et termens de Castell de fels, Gavá y Begas en lo present any 1680 y de lo que se ha discorregut poderse practicar a fi de evitar los excesos que en los dits llochs se cometen per falta de Govern y Justicia" A-76/11.

26
LÓPEZ, Albert.- *El Castell i les Torres. Guia del Patrimoni Arquitectònic de Castelldefels*. Castelldefels: Ajuntament, 2000, p. 76-78.

Torre Moruna

"És al barri de Bellamar, a la plaça que porta el seu nom. Es tracta de les restes d'una torre de planta circular feta a base de pedres calcàries no treballades col·locades en filades força barroeres i unides amb morter. Només se'n conserva la base, coberta d'heura en una gran part. El coronament, així com part de la planta baixa, es va consolidar amb ciment *pòrtland*, potser durant la guerra civil de 1936-1939, quan sembla que les ruïnes es van fer servir com a lloc de guaita i niu de metralladores. No s'hi observen indicis de cap porta, situada, versemblantment, en una cota alta, ara desapareguda o amagada per l'heura.

El nom tan curiós amb què actualment se la coneix sembla haver-se adoptat ben avançat el segle XX, i no té res a veure amb el seu origen. Atesa la seva ubicació, a un centenar de metres de la masia de can Vinyes i de l'ermita de Sant Salvador, en direcció al mar, es fa fàcil relacionar-la amb els primers temps del recinte religiós. D'altra banda, la notícia del funcionament d'una torre prop de l'ermita, en què, ja el 1354, s'hi posava un llum que pogués ser vist des del mar, ens inclina a creure que aquesta torre podria ser la de Sant Salvador. Aquesta creença també es fonamenta en la seva forma i l'aparell de calcària posada amb poc ordre, que també apareix a la torre anomenada de Guaita (...) aquests tres elements, podrien haver format part d'un sistema de senyalització i defensa que es complementaria amb la torre Barona, situada a l'extrem occidental del terme".

Albert López Mullor

Si les torres eren l'avançada de la defensa d'Eramprunyà, els casalots protegits per un mur, muralla i torre, també coneguts com a cases/quadra a partir de la baixa edat mitjana, constituïen l'estructura defensiva mitjana.

La modesta estructura inicial del conjunt de Santa Maria de Castelldefels es consolidà i reforçà fins adquirir entitat de casa/fortalesa. Esbrinar més detalladament la seva estructura correspon als arqueòlegs* perquè els fons documentals són esparsos i per saber què fou del conjunt hem de remuntar-nos a l'any 1489 per trobar-ne una primera referència escrita.

Del *Castrum Felix* al castell de Castelldefels

Les notícies més antigues sobre el castell de Castelldefels daten del 970. Ara com ara, però, l'arqueologia no ha pogut comprovar la presència de construccions militars d'aquella època al turó del Castell. Això fa suposar que no eren gaire extenses i que potser es tractava d'una torre cilíndrica, de les que són freqüents en altres llocs entre els segles X i XII, o d'una construcció de tàpia. La manca d'algun vestigi podria indicar que, o bé el primitiu *castrum* no estava situat a les zones excavades, relativament àmplies, o bé que les seves restes eren al lloc més enlairat del turó, el pati d'armes actual, la roca del qual va ser rebaixada gairebé un metre al segle XVI[27].

Els Tici -o Garí, com apareix en alguns documents- són la primera família senyorial coneguda a Castelldefels, i sabem que l'abat de Sant Cugat els va fer donació del terme, llevat de l'església, el 1178. La jurisdicció del lloc va passar a mans de Berenguer de Relat el 1340. En vida d'aquest propietari s'hi dugueren a terme unes importants obres, que s'han datat a través de l'arqueologia en el període 1325-1350. A l'església, s'hi va fortificar la capçalera i, pel que fa al castell, el perímetre del recinte es va ampliar considerablement cap a migdia i ponent. En aquest darrer punt s'hi va bastir una torre cilíndrica, no gaire alta, que s'ha conservat fins ara al costat de la capella de la Salut. El 1427, Lluís March va comprar el terme als Relat, i aquesta transacció va establir el vincle directe de Castelldefels amb els senyors d'Eramprunyà, una de les famílies nobles més poderoses de l'època.

La documentació es fa ressò que el castell, al llarg del segle XIV i els primers decennis del XV, va anar adquirint l'aspecte d'una casa/quadra, de la qual coneixem la cisterna, els vestigis de la qual van ser descoberts (1990) al subsòl de la ronda que limita a llevant del pati d'armes actual. El 1468, en el decurs de la guerra de Joan II contra la Generalitat (1462-1472), el castell de Castelldefels va ser pres per les tropes de Barcelona. Jaume March va ser fet presoner i conduït a Cotlliure, on va romandre fins que va poder comprar la seva llibertat i retornar a la lluita i, a final del 1472, va reprendre el castell. Uns anys abans d'aquests esdeveniments, el 1439, els textos es fan ressò que la casa es trobava en condicions deplorables. Com veurem, va desaparèixer i va ser substituïda per una altra de nova poc més d'un segle després.

Durant la centúria següent, el perímetre defensiu del castell va ser eixamplat, ja que a llevant de l'església es va formar un talús de terres que devia constituir un pati interior de la fortificació. Podria ser molt bé un reforçament del recinte del segle XIV, concebut com a protecció complementària contra l'artilleria, ja que, en la guerra esmentada abans, el castell va ser sotmès a trets de bombarda. La formació d'aquesta

27
Sobre la fundació d'aquest castell, s'ha dit (PAGÈS, M. *Art romànic i feudalisme al Baix Llobregat*. Barcelona, 1992, p. 302) que degué ser anterior al 966. Concretament, de l'època del comte Guifré. Aquesta teoria, sostinguda en una sèrie de raonaments casuístics, com ara la necessitat estratègica que el castell romangués bastit abans d'aixecar-se la fortificació medieval d'Olèrdola, el 929, no té, per ara, una confirmació arqueològica.

terrassa s'ha pogut datar de començament del segle XVI gràcies a la ceràmica trobada en el rebliment, decorada en blau i de reflex metàl·lic, de Barcelona i de València respectivament. Tanmateix, el mur que delimitava el terraplè va desaparèixer en part al final del segle XVI, quan es va alçar la sagristia, i ja definitivament al segle XVIII, en bastir-se un nou cos perifèric de la rectoria.

Albert López Mullor

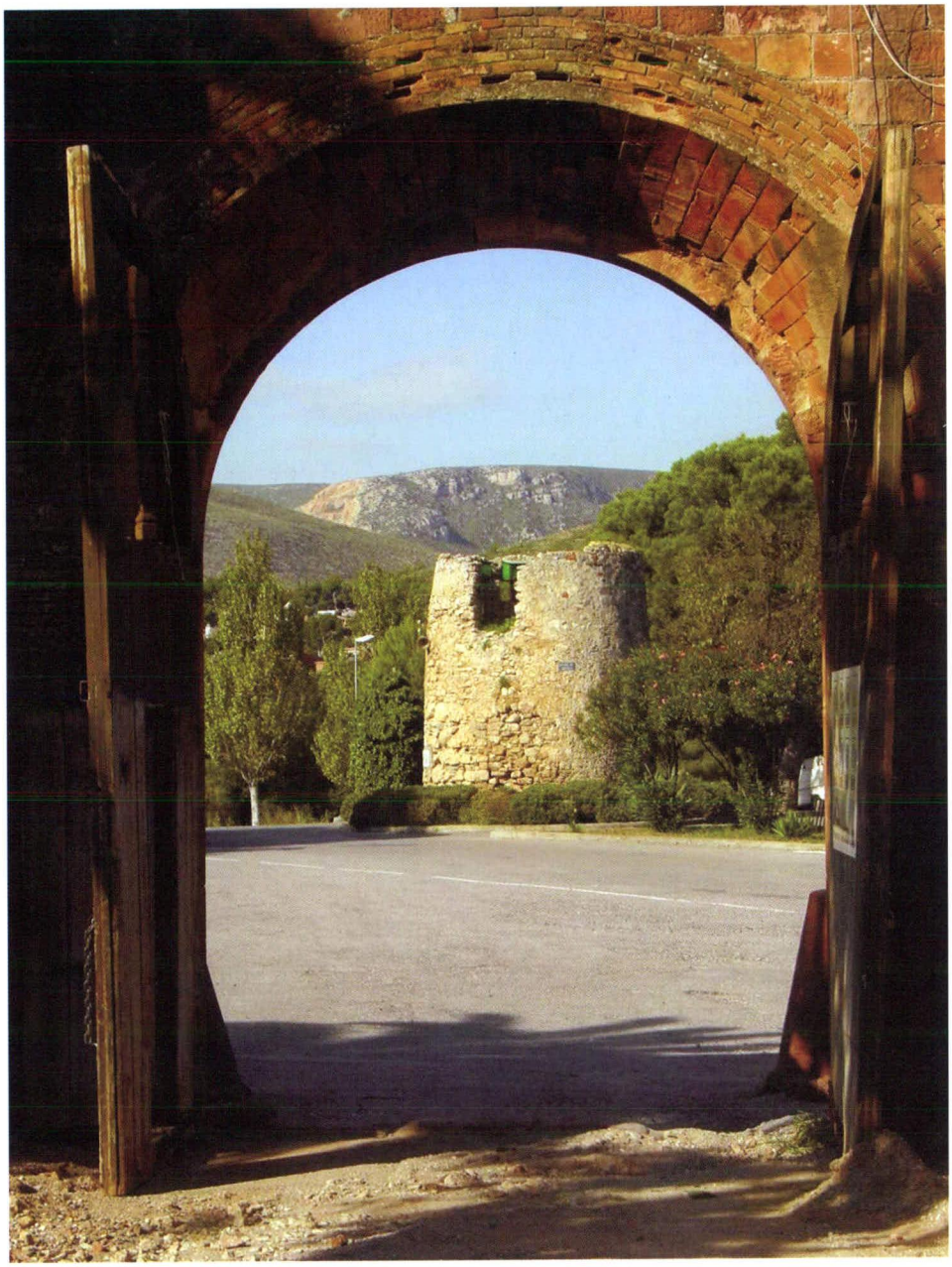

Torre de Guaita. Al bell mig de la plaça del castell s'alça la torre de Guaita, memòria present de l'antic sistema de defensa medieval junt amb les cases/fortalesa i el castell d'Eramprunyà (Fotografia: Vicenç Valcárcel)

Reconstrucció de la imatge que possiblement tenia el conjunt de Santa Maria en el segle XIV (Dibuix realitzat per Albert López Mullor)

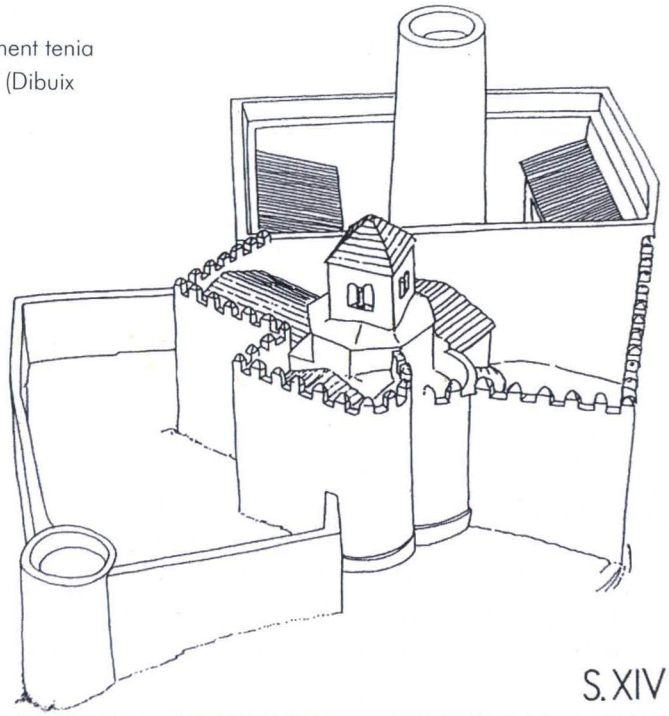

El document on se'ns parla de la casa/fortalesa de Santa Maria de Castelldefels és un informe de valoració de béns sol·licitat per Jaume Marc, senyor d'Eramprunyà, després de finalitzada la guerra civil del segle XV:

> *"De la casa e Quadra de Castell de fels ço es la valor de la dita casa e Quadra ab totes les rendes, drets e pertinencies de aquella segons fou posseyda per mossen Gispert de Relat..."*[28]

D'acord amb aquest document, la casa es trobava en condicions molt precàries, gairebé en estat ruïnós si ens basem en l'aparença de les parets i teulades, però se'ns parla també de l'existència d'una fortificació (barbacana), d'una cisterna i d'un forn de coure pa.

> *"tota la casa te la barbacana de la qual primerament en les parets de la dita barbacana molt dirruydes e flaques e un forn de coure pa derrocat e una cysterna plena daygua ab petit curull, e vista la dita casa de poch casament e mal obrat vists los fonaments e parets de aquella e quant es necessariosa de obres e reparacio de parets e cubertes...".*

No menys interessant és la descripció de l'interior, on es destaca l'existència de dos llits amb tots els seus paraments i un celler amb cups i bótes per a vi i farina, els dos productes "estrella" de Castelldefels, provinents del conreu dels cereals i de la vinya.

28
ABE. Valoració de les rendes i drets de la Casa-Quadra de Castelldefels feta per ordre de Jaume Marc, senyor d'Eramprunyà, en data de juny de l'any de la Nativitat del Senyor MCCCCLXXXVIIII.

"En la qual trobam II lits ço es II marfagues de canamas plenes de palles cascu ab sos banchs e posts. E mes una strada borellada e I coffre borellat e altre coffre Valencia e I tinell o dreçador borellat. E en lo celler II cups hu de terno de XXXX, altre de XXX somades o circa abtes per fer vi. E I cup per tenir farina e III botes de fusta groga les dues cascuna de XV o XVI somades e laltre de teno de X somades o circa ..." .

Els conflictes senyorials entre el monestir de Sant Cugat i els Mir, senyors del castell d'Eramprunyà

A mitjan segle XI el territori d'Eramprunyà responia a una estructura feudal clàssica. El castell d'Eramprunyà constituïa el cap i casal del territori. El castell havia estat encomanat pels comtes de Barcelona a la família Mir i aquests l'havien cedit a uns castlans, els Santa Oliva, una família procedent del Penedès que havia de vetllar per la seguretat i l'explotació econòmica del territori i que també era feudatària de Sant Cugat[29]. Per sota la castlania, un seguit de cavallers mantenien el servei d'ordre dins el territori del castell a canvi d'obtenir una part de les rendes aportades per la pagesia sota la modalitat dels censos, dels quals parlarem més endavant.

Les friccions entre el poder laic simbolitzat pel castell d'Eramprunyà i el poder religiós assentat a Santa Maria de Castelldefels no es feren esperar. Només iniciat el segle XI, l'any 1002, el papa Silvestre II hagué de fer reconeixença expressa a l'abat Otó de Sant Cugat de les diverses propietats del monestir, incloses les d'Eramprunyà[30]. L'any 1008 era el papa Joan XVIII qui tornava a ratificar els dominis i l'any 1023 feia el mateix el papa Benet VII.

També els comtes de Barcelona, Ramon i Ermessenda, reconegueren i renovaren les donacions dels seus avantpassats, els comtes Borrell i Letgardis, en terres del terme d'Eramprunyà. Admetien que la donació comprenia Santa Maria de Castelldefels, Viladecans, Sant Pere de Gavà, la Sentiu, el Sitjar i fixaven els seus límits -sempre imprecisos- entre el castell d'Eramprunyà[31], l'hort comtal de Viladecans, la mar i la serralada del Garraf.

Malgrat la cura del monestir de Sant Cugat per tenir totes les seves propietats ben assegurades a través del seu registre i certificació documental, els problemes foren inevitables. A Eramprunyà el

29
El castell i terme de Santa Oliva havien estat encomanats a la darreria del segle X a Enimbert, iniciador del llinatge. I la família els mantingué fins que Saurina de Santa Oliva, l'any 1243, els vengué a Sant Cugat per dos mil morabatins d'or alfonsins. La meitat de l'escriptura la constitueix un seguit de prometences i garanties per part de Saurina sobre que ningú de la família no reclamaria cap dret. Un altre document demostra que Saurina i Guillem de Terrassa, el seu marit, renunciaven, a favor de Sant Cugat, a tots els cavallers i feus i a tots els pagesos; reconeixien que els seus cavallers quedaven deslliurats del lligam de fidelitat vers ells i constataven que eren, des d'aquell moment, vassalls directes de Sant Cugat. SANAHUJA, Dolors. "Els Santa Oliva, castlans d'Eramprunyà". *CSIC*, núm. 22 (1993), p. 23-43.

30
RIUS. *Cartulario de Sant Cugat*, doc. 146, vol. 2, p. 31.

31
RIUS. *Cartulario de Sant Cugat*, doc. 436, vol. 2, p. 80-81.

desencadenant del conflicte fou el testament d'Ermengarda, mare de Mir Geribert, senyor del castell d'Eramprunyà per cessió del comte de Barcelona des de principis del segle XI. Ermengarda féu donació al monestir de Sant Cugat d'un alou situat a Sant Cristòfol de Begues però el seu fill no la reconegué com a vàlida, com tampoc no havia acceptat una sentència judicial de l'any anterior, 1033, que l'obligava a retornar al monestir unes terres usurpades.

El monestir de Sant Cugat sempre intentà resoldre els conflictes per mitjà de pactes. Consegüentment, l'any 1040, l'abat Guitard permutà amb Mir Geribert i la seva muller un alou per resoldre un conflicte sorgit al Penedès i la mateixa solució buscà amb els alous d'Eramprunyà. L'escriptura del pacte[32] deixava ben clar, a través d'esmentar-ne la procedència, que la terra, els alous, eren propietat del monestir i aquest cedia el seu domini útil a Bernat, fill de Mir Geribert, mentre visqués, moment en què el monestir recuperaria la total disposició... Però la realitat fou una altra.

El 23 d'abril de l'any 1111 l'abat del monestir de Sant Cugat i Jordà de Sant Martí, nét de Mir Geribert i senyor d'Eramprunyà, signaren una concòrdia pels alous que Jordà havia retingut i no havia retornat, tal i com havien pactat els seus pares. El monestir de Sant Cugat li recordava la il·legalitat de la seva posició amb contundents paraules: *"(...) Ermengarda, l'àvia de Jordà, havia cedit a Sant Cugat aquelles parellades en el seu testament, parellades que vós injustament reteniu, com reconegut és de tots els homes..."*[33].

El monestir de Sant Cugat exigí el retorn de les terres, però, conscient de la força militar del senyor del castell d'Eramprunyà que comptava amb el suport del castlà més els cavallers del territori, oferí pagar vint morabatins a Jordà a canvi dels alous. El pacte va servir de poc, perquè només un mes després de signada la concòrdia, l'abat li retornà el domini útil a canvi d'unes rendes del quart del fruit. Certament, l'abat li recordava que retenia il·legalment les terres però les hi cedia encara que tornava a repetir que després de la mort de Jordà la terra retornaria lliure a Sant Cugat.

Jordà no s'avingué a raons i, probablement, no pagà el cens del quart perquè no reconeixia la terra com a propietat del monestir. L'abat -amb conflictes similars a altres territoris- va demanar ajut al Papa, com autoritat suprema i, en resposta, el cardenal Bosso, com autoritat delegada pel Papa, amenaçà Jordà de Sant Martí amb l'excomunió: l'expulsió de la comunitat de cristians[34]. Era

32
RIUS. *Cartulario de Sant Cugat,* doc. 561, vol. 2, p. 223.

33
Traducció lliure a partir de RIUS. *Cartulario de Sant Cugat,* doc. 812, vol. 3, p. 14.

34
RIUS. *Cartulario de Sant Cugat,* doc. 838, vol. 3, p. 38-39.

l'any 1117. Cinc anys més tard, el 1122, se signà un nou acord. L'escriptura reflectia l'estat de la qüestió; això és, recordava l'origen del conflicte i la sentència d'excomunió papal i acabava amb el penediment explícit de Jordà de Sant Martí que reconeixia tota la seva culpa i manifestava la seva disposició a avenir-se a la voluntat del monestir[35].

Però, novament, el senyor d'Eramprunyà no acceptà l'acord i, per això, una escriptura de l'any 1131 recorda que l'afer de les parellades continuava vigent, per la qual cosa es recorria a la intervenció directa de l'arquebisbe de Tarragona. Fou la decisió acertada. Jordà de Sant Martí, junt amb els seus fills, Arnau i Guillem, acceptaren retornar la meitat de les parellades però exigiren cinquanta morabatins d'or per l'altra meitat. Una altra escriptura comprometia el senyor d'Eramprunyà a respectar el monestir i no sotmetre a cap mal ni violència, ni el monestir ni els seus béns. Fet i fet, el conflicte entre el poder religiós i el poder laic havia durat un segle.

35
RIUS. *Cartulario de Sant Cugat*, doc. 852, vol. 3, p. 50.

Els Tició, senyors de Castelldefels

Guília, vídua de Berenguer Guillem de Gavà, donà al seu fill Tició, l'any 1145, una parellada de terra de Gavà, de la qual eren tinents, a canvi de lliurar al monestir de Sant Cugat un cens de la cinquena dels fruits.

Tició, un home a mig camí entre pagès benestant i cavaller empobrit, fou escollit pel monestir de Sant Cugat perquè governés i administrés la seva hisenda a Eramprunyà. L'escriptura d'encomanda data del maig de 1178[36]. Fins aleshores, l'església de Santa Maria de Castelldefels i la població que en depenia, havien estat sota les ordres dels representants directes del monestir, possiblement monjos, i no havien tingut mai un senyor laic. De tota manera, el monestir mantenia -malgrat la cessió- el control directe de Santa Maria i dels béns propis que li corresponien consistents en el molí de la Sentiu amb els seus alous i masos. Es desconeix qui fou el laic encarregat d'administrar Castelldefels entre el 1117 i l'arribada dels Tició el 1178.

36
RIUS. *Cartulario de Sant Cugat*, doc. 1117, vol. 3, p. 268-269.

Segons Josep Campmany, el monestir de Sant Cugat abandonà l'administració directa de Castelldefels cap a l'any 1117. En aquella època, el papa va emetre una sentència contra el monestir de Sant Cugat per la qual s'obligava tots els monjos a residir al monestir i a

deixar les propietats i esglésies espargides pel territori, entre elles, Castelldefels; ordenant-se, a més, que aquelles esglésies fossin regides, des d'aleshores, per rectors seculars. L'abat de Sant Cugat es reservava el dret de presentar els candidats -dret de patronatge- però era el bisbe qui nomenava, consagrava i autoritzava els sacerdots de les esglésies del monestir; i el que era més important, conservava el dret a visitar, inspeccionar i castigar, si esqueia, els rectors[37].

37
ACB. *Libri Antiquitatum*, vol. IV, f. 214, citat per MARTÍ BONET, J.M. "Los privilegios papales y las parroquias de la diócesis de Barcelona". *Anthologica Annua*, vol. 30-31 (1983-1984), p. 298-313.

L'establiment de la dominicatura de Tició s'iniciava amb aquestes paraules traduïdes del llatí: *"(...) et donem a tu, Ticio, i a la teva muller Alamandina i als vostres fills (...) i als seus descendents mentre sigueu fidels i us mantingueu al servei de Sant Cugat (...) la casa i la nostra dominicatura anomenada 'castrum Felix'"*. La senyoria de Castelldefels comprenia masos, terres, vinyes, boscos, llenya, aigües, caça i, fins i tot, dret a quedar-se qualsevol cosa que es trobés a la costa provinent del mar. La hisenda estava estesa per tot el territori, de la Roca al Garraf i del castell d'Eramprunyà fins al mar. A les propietats esmentades anteriorment s'hi afegiren les següents:

ANY	PROCEDÈNCIA	CONTINGUT	INDRET
1002	Donació	Casa, terra, vinyes	Sant Climent
1011	Donació	Alou	Castelldefels, Gavà, Viladecans i Sitjar
1058	Donació	Mas	Sant Climent
1058	Donació	Mas	Sales
1058	Donació	Alou i torre	Sant Climent
1094	Donació	Alou	Gavà
1110	Donació	Alou	Sant Climent
1110	Donació	Alou	Gavà
1110	Donació	Alou	Sant Climent
1131	Donació	1 parellada terra	Fonollar
1143	Donació	Molí, vinyes	Castelldefels
1143	Donació	1 parellada terra	Benviure
1143	Donació	1 parellada	Sales
1146	Donació		la Roca
1177	Donació	Mas	Sant Climent
1177	Compra	1 peça	Castelldefels
1181	Compra	Mas	Guardiola
1200	Compra	1 peça	Guardiola

La hisenda del monestir s'estenia per tota la zona mitjana d'Eramprunyà, indrets abundosos d'aigua com la Sentiu, el Sitjar, Guardiola o la torre d'Almafar a Viladecans. A la part baixa del territori destacava, per la seva extensió, la propietat entorn de Santa Maria de Sales.

El monestir de Sant Cugat cedí també a Tició una part del seu dret jurisdiccional perquè es repartiren el dret al cobrament de les càrregues que gravitaven damunt la pagesia. El monestir es quedava un terç de totes les entrades per qüestions judicials i Tició se'n quedava dos terços i acordaren pactar els ingressos per defuncions a mitges.

La dominicatura comportava càrregues per a Tició que es comprometé a pagar un cens de cent peces de blat que ell mateix havia de cuidar d'enviar al monestir de Sant Cugat i, per tant, ell era qui havia de pagar el transport i el manteniment. El cens es completava amb l'entrega de cinc peixos que no perdonaven encara que fes mala mar perquè l'escriptura ja contemplava que Tició tenia quinze dies de marge per fer entrega del tan cobejat cens. Tició era vassall de Sant Cugat i, com a vassall, havia de suportar de bon grat un seguit de càrregues que l'abat del monestir li recordava per escrit en la cessió de la dominicatura: el monestir li reclamaria dues albergues anuals[38] i el manteniment permanent de qualsevol persona procedent del monestir que anés a raure a Santa Maria de Castelldefels.

38
Estades de l'abat i monjos a la vivenda de Tició, que havia de fer-se càrrec de totes les despeses.

L'abat aprofità l'avinentesa d'aquest pacte de senyoria, per exigir-li, com a condició del contracte, el retorn de tot un seguit de terres de les que fins aleshores posseïa pel monestir en qualitat de tinent. A més, el contracte prohibia a Tició i a la seva família de vendre o alienar res del que se li cedia i l'escrit acabava amb l'acte d'homenatge de Tició a l'abat:

> *"Juro que jo, Ticio, fill de Guília, dona, a vós, senyor Guillem, abat del monestir de Sant Cugat (...) faré reconeixement de la casa que és anomenada "Kastrum Felix" tantes vegades com m'ho demanareu vós o qualsevol dels vostres enviats, per Déu i els Sants Evangelis".*

Però les bones intencions duraren poc. El dia 1 de gener de l'any 1185, el bisbe de Barcelona intervingué en el plet presentat per l'abat del monestir de Sant Cugat contra el seu vassall de

Castelldefels, Tició. L'abat es queixà perquè Tició i els seus fills no li traspassaven els ingressos procedents de l'aplicació dels mals usos i acusà Tició de manllevar els béns dels difunts i les almoines de l'església i, posats a fer, també li recriminà la retenció d'un camp d'oliveres. El bisbe disposà que el monestir havia de rebre la tercera part de tots els béns ingressats per concepte de jurisdicció i que Tició no tenia dret a quedar-se cap ingrés de l'església de Santa Maria. Sobre el camp d'oliveres, el bisbe no devia veure-ho clar perquè posposà el veredicte fins que cada part aportés els seus documents acreditatius.

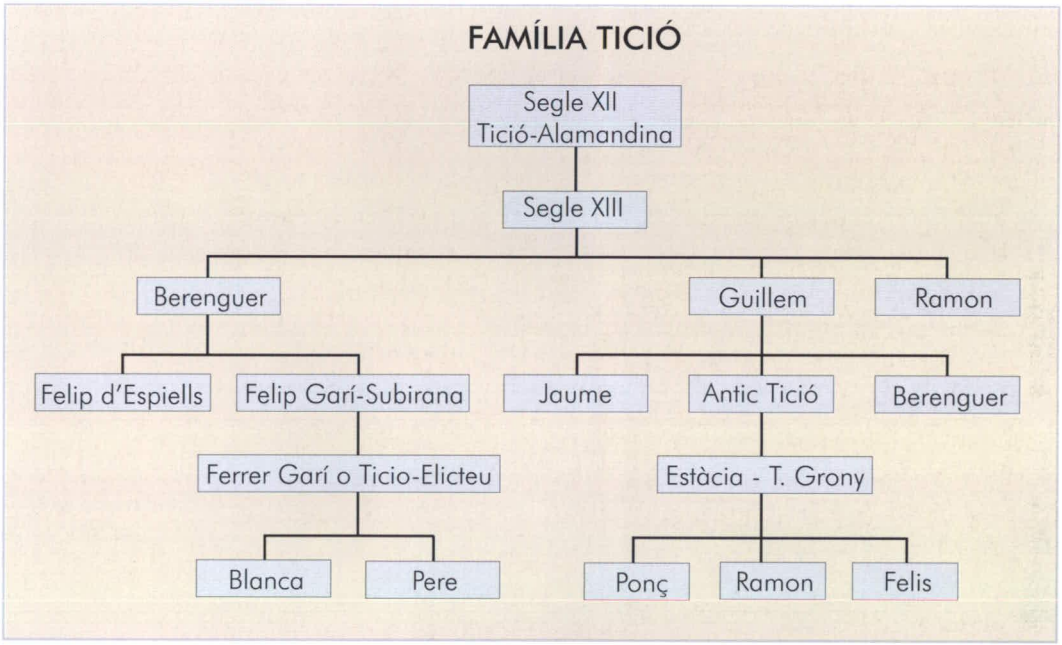

Tició s'establí a Castelldefels amb la seva muller Alamandina i els seus tres fills: Berenguer, Guillem i Ramon. Seguint el costum de fer hereu al fill baró més gran, Berenguer heretà la dominicatura de Castelldefels mentre els seus germans mantenien propietats disperses per tot el territori d'Eramprunyà.

El nou senyor de Castelldefels tampoc no mantingué bones relacions amb el monestir perquè l'abat li manllevà la dominicatura uns anys, ja que el *Cartulari de Sant Cugat* recull un acord datat l'any 1223 pel qual l'abat Ramon infeudà Castelldefels a Berenguer Gerard sota caràcter vitalici: *"Donem a tu en caràcter de feu i benefici personal (...) Castrumdefels amb les seves pertinences, tenències, etc."*[39]. Però, uns anys més tard, Berenguer recuperà la dominicatura de Castelldefels segons consta en el procés, sense

39
ABE. Caixa 1, doc. 35.

sentència, entre Guillem de Terrassa castlà d'Eramprunyà- i ell mateix. Aquest conflicte, que havia causat el procés, fou motivat per una disputa senyorial entre ambdós amb motiu del repartiment de les troballes *"dels sarraïns que es feien a Castelldefels"*. Era l'any 1253[40].

Berenguer es casà almenys dues vegades; fill del primer matrimoni fou Felip d'Espiells, mentre que Ferrer Garí va néixer del casament en segones núpcies de Berenguer amb Felipa. Les relacions entre el primogènit i la madrastra no foren massa bones perquè hi ha constància d'una sentència arbitral de l'any 1270 resolta a favor de Felip i motivada perquè Felipa, com a tutora del seu fill, es considerava perjudicada en els seus interessos[41].

Mentrestant, Guillem Tició, també es mostrava actiu quant a organitzar les seves propietats. Pel que sembla, volgué fer-se un patrimoni en el terme d'Eramprunyà, al marge de la dominicatura que no li corresponia. Així, l'any 1216 féu una permuta amb l'Hospital de la Seu de Barcelona per la qual cosa aquesta entitat li traspassava el mas Roca amb la torre i el mas Sales, propietat seva des de mitjan segle XII, a canvi de l'hort amb cases que Guillem tenia a Barcelona, en el lloc anomenat Quodals i d'on extreia quinze morabatins de cens anual[42]. Aquesta permuta, feta a perpetuïtat i lliure de tota trava, representava per Guillem estendre els seus dominis a l'àrea de Gavà/Viladecans, a la part baixa del terme i no només comprenia terres sinó tot el que contenia amb dret de senyoria[43]. L'any 1233[44], Guillem comprà un camp en lliure i franc alou prop de Sant Boi, en el lloc anomenat "Casal d'en Johan" llindant amb un altre alou seu. Pagà per aquest camp quatre-cents seixanta sous. L'any 1245[45] comprà a la vídua d'Arnau de Sales i als seus fills la tercera part de la terra que tenien a Sant Boi en el mateix indret que l'anterior i ho comprà per cent sous. També comprà al matrimoni Ramon de Sant Joan i Sibil.la[46] el mas Palomar que tenien en franc alou a Sant Boi; en realitat comprà la meitat del mas perquè s'indica que l'altra meitat ja li pertanyia. Ho adquirí també per cent sous. Efectuà una altra inversió, en aquest cas a Barcelona, l'any 1246; es tractava d'unes cases situades al Raval[47], als Arcs Vells i per les quals pagà mil cent trenta sous. Davant una activitat de compra tan notable no és estrany trobar una altra escriptura de l'any 1249 on Ferrer Grau, Guillem Tició i Berenguer Ferrer reconegueren un debitori de vint-i-cinc morabatins al jueu Isaach Piperer[48].

40
ACA. Sentmenat-diversos. Inventari de l'arxiu de la baronia d'Eramprunyà, *olim* Monacals-Hisenda 3510. Existeix còpia d'aquest document a l'arxiu municipal de Castelldefels.

41
ACA. Sentmenat-diversos. Inventari de l'arxiu de la baronia d'Eramprunyà, *olim* Monacals Hisenda 3510.

42
ACB. Diversorum 1-1-365.

43
"domibus et ciellariis et cigariis et censualibus, usaticis, serviciis, senioratico, toltis, forciis, questiis, placitis, stachamentis, stabilimentis, homicidiis, cucuciis, exorchiis, prestationibus, laxationibus, inventionibus, ademprivis et cum omnibus hominibus et faminabus et vineis, ortis et arboribus diversi generis et introitibus et exitibus et pertinenciis et tenedonibus suis cultis et heremis per omnia loca..." ACA. Diversorum 1-1-365.

44
B.C. Pergamins, reg. 11857, caixa 43.

45
B.C. Pergamins, reg. 11803, caixa 43.

46
B.C. Pergamins, reg. 11837, caixa 43.

47
ACB. Diversorum 1-1-846.

48
ACB. Diversorum 1-6-1038.

Els fills de Guillem Tició eren ciutadans de Barcelona. D'Antic i de Berenguer, en sabem alguna cosa. Antic Tició s'havia casat amb Sibil·la Burget, procedent d'una família de drapers residents a Barcelona almenys des de l'últim terç del segle XII[49]. Antic, en nom propi i de la seva família, reconeixia l'any 1258 a Pere de Vilar, canonge de Barcelona, la venda feta pel seu pare i els seus germans, Jaume i Berenguer, dels dos masos de Sant Boi cultivats per Guillem Viader i Berenguer Puig i acceptava el preu de venda de cinc mil dos-cents sous[50]. L'any 1284, Tomàs Grony, fill de Jaume Grony, reconeixia haver rebut d'Antic Tició quatre-cents morabatins dels sis-cents que Estàcia, filla d'Antic, havia aportat com a dot al matrimoni i s'acordà lliurar la resta a la mort d'Antic[51]. De Berenguer Tició, germà d'Antic, sabem que era advocat a Barcelona i que comprà a Saurina de Terrassa pel temps d'un any "*cuantos derechos cobraba en el castillo y término de Arampruñá por cuatrocientos setenta y cinco sueldos barceloneses de terno*"[52].

La dominicatura de Castelldefels passà a mans de Ferrer Garí per mort del seu germanastre Felip d'Espiells, el qual sembla que fou enterrat a la capella de Santa Maria, junt amb la seva muller, segons recull el següent document:

> *"En atenció dels 2 cadavers que els 26 dies del mes de desembre del corrent any 1722 se encontraren junts, dins de una mateixa sepultura, que indicavan esser marit y muller, construhida dintra de la paret mestra de la Iglesia parroquial de Santa Maria de Castelldefels a la part que mira al mitg dia y avuy se esta edificant una capella molt capas y decent per la senyora imatge de Maria Santissima de la Salut, al demolir dita paret, cosa de sis en set pams de fonament se encontra dita sepultura que estava posada ab art y primor y encara que demostrava molta antiguitat no desmaya la curiositat en indagar de quinas personas podian esse tals cadavers si de plebeyos o de nobles, suposan mes de estos, que de aquells demostraven esser, encara que los cadavers fossen part consumits y en part no y lo que mes admirava a tots, sens ningun mal olfato, tenin ella ques judicava per dona los dits de las mans cencers; y en particular lo dit xic de la ma esquerra que apareixia poderne aixir sanch. Reconegut lo Arxiu de dita rectoria se á encontrat ser un dels molt ilustres nobles senyors primitius de esta baronia que de 436 anys estaban enterrats en la dita sepultura*"[53].

Ferrer Garí, casat amb Subirana, tingué almenys un fill anomenat Ferrer Garí o Ferrer Tició que heretà la dominicatura i casà amb Elicseu, filla de Guillem de Pachs. Sembla que la hisenda de Ferrer Tició era més aviat escassa perquè la seva muller li hagué de deixar diners diverses vegades a compte del seu propi patrimoni, que hagué

49
BATLLE, Carme. "La família i la casa d'un draper de Barcelona, Burget de Banyeres: primera meitat del segle XIII". *Acta Mediaevalia*. Barcelona, núm. 2 (1984), p. 74.

50
B.C. Pergamins, reg. 11811, caixa 43.

51
ACB. Diversorum 1-6-4310.

52
BOFARULL, F. Elcastillo y la baronía de Arampruña, Barcelona, 1911, p. 57.

53
ABE. Lligall 1, doc. 9.

de vendre[54]. Fos per problemes econòmics, fos per desavinences familiars, Ferrer Tició també es negà a mantenir -vestir, calçar i donar estada- la seva mare Subirana i posà condicions perquè "*puga star y habitar tot lo temps de la sua vida a ses despeses propies, empero, en lo dit lloc de Castelldefels*"[55]. També Ferrer Tició vengué propietats personals com la feta a Bernat Isern, mercader i ciutadà de Barcelona, que li comprà una peça de terra enmig de la qual hi havia un marge d'oliveres i diu que estava situada prop del camí, al peu de la muntanya dita Puig Aguilar (Sant Climent), pel preu de dos-cents sous. La venda era lliure de tot tipus de càrregues.

Un altre sistema emprat pel mateix Ferrer Tició a fi d'obtenir diners immediats fou fer establiment de terres, però deslliurant de serveis personals al tinent a canvi d'una entrada considerable de diners, com fou el cas de l'establiment del mas d'en Ferris; és clar que aquest establiment no fou fet a un simple pagès sinó a l'al·ludit Bernat Isern, mercader que, a la vegada, obtenia el privilegi de transferir la propietat o de sotsestablir-la. L'establiment del mas deia: *"(...) ab sas casas y ab sas terras, situat en lo terme de dit castell al peu de la muntanya de dit castell, a la part de sol ixent, y una coma a cens de un corta de oli a Nadal y dos sous y tres capons, y tragina, si be assens y altres servituts que los altres acostumen fer salvades algunes (...) ab entrada de CCCC sous (...) que dintre sis mesos puga donar, vendre o stablir a la persona que li aparea, lo mas y pessa de terra designats (...) que pugue vendre, stablir o donar lo prop dit mas Ferris y pessa de terra a qui li plaura en tot y en pars, y dividir las pessas..."*

Morta la primera muller, Ferrer Tició es casà en segones núpcies amb Maria, emparentada amb Berenguer de Relat, mestre racional i tresorer de la reina Elionor de Sicília. El nou matrimoni tampoc no arreglà l'estat financer de Ferrer Tició endeutat amb la família de la seva primera muller i als qui, finalment, vengué els drets de la dominicatura de Castelldefels, i quedà com a beneficiari Guillem de Pachs. Però quan Ferrer Tició morí, la seva vídua inicià plets per recuperar els drets de Castelldefels que, a la fi, anaren a parar a mans de Berenguer de Relat, senyor de Castelldefels l'any 1340. Berenguer de Relat ho deixà a la seva filla Elisabet, muller de Gispert de Guimerà.

Entre l'any 1178 quan Tició obtingué la senyoria de Castelldefels i l'any 1340 quan aquesta passà definitivament a mans de Berenguer de Relat, la situació senyorial del territori d'Eramprunyà s'havia modificat considerablement. El pes econòmic creixent de la ciutat de Barcelona es feia sentir arreu del territori a través

54
Ferrer Tició reconegué haver rebut de la seva muller en concepte de béns parafernals quatre mil dos-cents sous ACA. Monacals-Hisenda 3510.

55
ACA. Sentmenat-diversos. Inventari de l'arxiu de la baronia d'Eramprunyà, *olim* Monacals-Hisenda 3510.

d'inversions diverses però, especialment, a través de la presència d'una família, els Marc, que compraren el domini eminent i el domini útil del castell d'Eramprunyà, amb tot els seus drets i continguts, al monarca Jaume II l'any 1323. Però, abans d'endinsar-nos en aquesta nova etapa, farem una pausa per ocupar-nos dels treballadors de la terra, la pagesia, aquells homes i dones que passaven els seus dies fent prosperar unes terres inhòspites amb escassos recursos.

LA PAGESIA

El territori d'Eramprunyà comprenia un seguit de parròquies: Sant Cristòfol de Begues, Santa Maria de Castelldefels, Sant Pere de Gavà, Sant Climent de Llogregat i Sant Miquel d'Eramprunyà, el nucli de població nascut al recer del castell i que fou arrasat durant la guerra del segle XV.

El poblament dispers de Santa Maria de Castelldefels

En el conjunt parroquial d'Eramprunyà, la pagesia optà per la dualitat d'habitatge; una dualitat que alternava el poblament concentrat i el poblament dispers.

A Santa Maria de Castelldefels el poblament dominant fou el dispers, encara que el turó de Santa Maria fou el referent sobre el qual es bastiren les primeres vivendes pageses. Així, Maria, muller de Berenguer Martí, i la seva filla, vengueren a Jaume Gerona de Santa Maria de Castelldefels l'any 1318 unes cases situades al puig del castell; per les cases pagaven de cens als Tició dos sous i mig o dos capons. També, Antoni Calvari el 1378 declarava posseir una caseta amb quintana de terra a peu del castell i la vídua de Bartomeu Duran confessava pagar cens per una casa amb corral situada a mig camí entre la baixada del castell i l'inici del camí reial.

Santa Maria de Castelldefels era un indret hostil, insegur, tant per la seva proximitat a mar com per la perillositat de les muntanyes del Garraf que constituïen un abric perfecte per a tota mena de persones. Per altra banda, a aquestes dificultats s'hi sumava l'escassa qualitat agrícola d'una terra sorrenca i no massa ben assortida d'aigua. Fet i fet, Santa Maria de Castelldefels era un indret poc acollidor i, conseqüentment, escassament poblat.

L'ús del mot *masia* per descriure l'hàbitat pagès començà a generalitzar-se a partir del segle XI. Un mas incloïa vivenda i annexos per a animals, eines i magatzem. Les extensions dels masos d'aquesta primera època són difícils de precisar però s'observa una modificació progressiva entre els segles XI i XIII. Inicialment, en el segle XI, un mas comprenia una extensió considerable de terreny, ja que sembla que només eren propietaris de masos, en aquesta zona, els senyors i petits cavallers que testamentàriament els cedien als seus descendents. A poc a poc, a mesura que augmentà la població pagesa, els amos tendiren a parcel·lar els alous en masos, unitats més petites, suficients per a una família. D'aquesta manera, la terra s'estructurà d'una manera més racional, tant per a la seva explotació com per facilitar-li al propietari un millor control de les rendes a percebre.

El nombre de masos no deixà de créixer entre els segles XI i XIII, d'acord amb l'impuls demogràfic, i les extensions dels masos continuaren mostrant una notòria diversitat entre si. Però, quines eren les condicions de vida d'aquella pagesia? Com s'explotava el territori? Quins recursos tenien a l'abast?

La diversitat de la condició pagesa

Com hem indicat, quan el territori fou dominat pel comtat de Barcelona, urgí repoblar la zona i, per això, els comtes donaren facilitats per als assentaments de famílies pageses, a les quals s'atorgà el dret de propietat de tota la terra que fossin capaços de cultivar; d'aquesta manera, l'embranzida de cada família depengué, en un primer moment, de la pròpia vitalitat, de manera que tenia avantatge qui disposés de més braços o més eines o millors terres.

Lentament s'estabilitzà la seguretat del territori i, a recer del poder públic que necessitava recursos militars, sobrevingué una minoria que anà acaparant propietats, base del benestar personal i familiar. La mobilitat de la terra en el segle X era un fet, com també ho era l'existència d'una pagesia propietària, els aloers. La documentació del *Cartulari de Sant Cugat* ens proporciona novament dades significatives: d'un total de trenta-cinc pergamins, vint (57%) especifiquen que la procedència de les terres que els pagesos donaven, venien o permutaven amb el monestir de Sant Cugat es posseïen per compra. El noble Gal·lí, per exemple, comprà propietats a onze persones diferents, individualment o col·lectiva,

homes i dones, tots ells pagesos del territori d'Eramprunyà i propietaris absoluts de les terres que venien. Convé aclarir que, a la segona meitat del segle X, la propietat encara es transmetia hereditàriament però sense primogenitura, sense contemplar encara la figura de l'hereu i, per aquesta raó, una peça de terra podria pertànyer a diverses persones a la vegada.

A mesura que el pes senyorial del monestir de Sant Cugat s'engrandí, molts aloers renunciaren a la propietat de la seva terra i es posaren sota la protecció del monestir a canvi d'oferir-li la tasca. El canvi significava renunciar a la seva qualitat de propietari per la de tinent, representava abandonar el domini eminent per tal de conservar el domini útil, el domini directe de la terra. Aquest procés de canvi es portà a terme pacíficament o hi hagué resistència per part de la pagesia? No podem confirmar plenament cap hipòtesi, però un document de l'any 1011[56], signat pels comtes de Barcelona, ens fa sospitar sobre la presència d'un acusat malestar entre la pagesia. Els comtes s'adreçaven a l'abat del monestir de Sant Cugat per renovar els drets sobre Castelldefels, però també hi afegiren un important capítol destinat a protegir la pagesia. Els comtes cedien els boscos, pastures i aigües superficials de rius i rieres per a l'aprofitament pagès, com també se'ls concedia el dret d'aprofitar tot el que trobessin procedent del mar, un dret que aviat els fou arrabassat pels senyors perquè era considerat una font d'ingressos que no s'havia de menysprear...

56
RIUS. *Cartulario de Sant Cugat*, vol. 1, doc. 436, p. 80-81.

A mitjan segle X, el gruix de la pagesia era de caràcter aloer però, un segle més tard, el nucli pagès era tinent i només una minoria continuava com a aloera, la qual cosa no atemptava contra el fet que un mateix pagès pogués ser aloer d'unes terres i tinent d'unes altres, ni tampoc no comptem amb el percentatge d'esclaus del territori, esclaus que ben segur hi havia, malgrat que no surtin ressenyats en cap dels documents consultats.

El segle XII tampoc no oferí millors auguris a la pagesia propietària. L'estructura feudal progressiva del territori d'Eramprunyà, com en altres indrets de Catalunya, s'havia afermat i, tant el poder laic representat pels senyors del castell, els Mir, com els seus delegats, els castlans Santa Oliva, com el poder religiós del monestir de Sant Cugat exercit a través de la dominicatura dels Tició, tenien força i mitjans de pressió suficients per forçar la pagesia a acceptar condicions de tinença més dures.

Els tinents havien perdut la propietat però disposaven del domini útil i podien vendre, comprar i traspassar en herència aquest domini, sempre que satisfessin els drets de traspàs d'herència al senyor directe. D'aquesta manera, sempre hi havia un mercat mòbil per a la tinença.

Tampoc els tinents no constituïen un cos homogeni. Les diferències socials entre els tinents s'accentuaven a partir de la diferència d'excedent produït i de la seva capacitat de retenció, un cop deduïts els censos i les càrregues senyorials a pagar al senyor directe. El sistema permetia que un tinent sotsestablís terres a un altre pagès i, d'aquesta manera, el mercat del sòl no s'immobilitzava i els pagesos més afortunats sempre podien treure un rendiment més alt de les terres sotsestablertes mercès a repercutir en el pagès el cens que ell pagava al propietari real.

Els contractes agraris

Reduït al mínim l'alou pagès, calgué implantar un nou marc jurídic per regular la relació entre l'amo de la terra i el treballador. Aquest nou marc donà pas als contractes agraris que no són homogenis ni en el temps ni en l'espai. El rastre més antic de contracte trobat a Eramprunyà és un de *complantactio*[57], típic contracte relacionat amb el cultiu de la vinya que preveia la cessió d'una terra per uns anys, no especificats[58], i que solia comprendre des que es plantava la vinya fins que començava a produir. Arribat el termini del contracte calia tornar la meitat de la terra plantada al contractant, mentre el contractat mantenia l'altra meitat.

A partir del segle XI s'imposaren les cartes precàries. Un exemple d'aquest tipus contractual el trobem en l'establiment a precari fet l'any 1057[59] per l'abat de Sant Cugat a un matrimoni perquè cultivessin terres i vinyes "*ad traendum et culturandum per precaria*". El contracte era a perpetuïtat i ja s'imposà el reconeixement feudal de no tenir altres senyors que el monestir i pagar-los un cens encara molt petit, la tasca, potser perquè les terres cedides no es trobaven en estat productiu, segons mostren les confrontacions indicades: "*de parte orientis in vinea S.Cucuphatis, de meridie in terra erma de S. Cucuphatis predicti, de occiduo similiter, de parte vero circi similiter in terra erma de s.Cucuphate..*". El contracte també fixava l'obligació de pagar cent sous si una de les dues parts trencava l'acord. Aquesta clàusula es basava en el caràcter inviolable de l'obligació contreta, motiu pel qual es penalitzava la seva ruptura en el doble del valor cedit.

57
RIUS. *Cartulario de Sant Cugat,* vol. 1, doc. 344, p. 291.

58
Segons Hinojosa aquests tipus de contracte solien ser per set anys."*Sus cláusulas ordinarias eran que lo cosechado en ese plazo se partiera por igual entre el dueño del suelo y el que había verificado la plantación, ó quedase solo para el primero el cuarto de los productos, ó que todos fueran para el plantador. Transcurridos los siete años, la mitad de la viña era para el dueño de la tierra y la otra mitad para el que la había plantado. El primero tenía derecho preferente para comprarla, caso de que el plantador o sus descendientes quisieran venderla*" HINOJOSA, Eduardo. *El régimen señorial y la cuestión agraria en Cataluña durante la Edad Media.* Madrid, 1905, p. 74.

59
RIUS. *Cartulario de Sant Cugat,* vol. 2, doc. 610, p. 274-275.

També en el segle XI trobem establiments a tercers, però no entre tinents, com ja fou freqüent de trobar en el segle XIII, sinó entre un petit senyor, feudatari d'altri, i un pagès a qui establia. Datat l'any 1093 un contracte d'aquest tipus fou signat per Mir Bardina, un dels cavallers d'Eramprunyà i feudatari del monestir de Sant Cugat, i Mir Bernat[60], pagès. El contracte presenta una innovació important perquè és un contracte nominal, es fa a una persona, no pas a tota la família, tal i com havia estat costum fins aleshores. El contracte prohibia la dividisió de la tinença entre els fills i, si bé la cessió fou feta a perpetuïtat, el contracte deixava perfectament estipulat el dret de primogenitura, l'hereu: "*(...) post mortem meam similiter habeas tu et unum ex filiis tuis, et post ipsum alium, ita ut non dividant per s. Cucuphatem...*" [61].

Mir Bardina imposà al seu tinent un cens que seria força comú a partir del segle XII, el quart i braçatge[62] i reconeixement senyorial, ja que Mir Bernat havia de pagar l'esplet, -dret de justícia-, fer reconeixement senyorial i construir una casa enmig de dues mujades de terra que havia de cultivar; és a dir, es tractava d'un petit mas que havia de fer produir i Mir Bardina li donava la meitat del sement. En definitiva, Mir Bernat esdevenia home propi de Mir Bardina i si hi havia ruptura de contracte, calia pagar dues lliures de plata fina.

En el segle XII s'imposà la clàusula contractual de terres *ad meliorandum* com l'establiment d'una peça de terra en el terme de Sant Climent fet per l'abat de Sant Cugat, Roland, a una dona i els seus quatre fills, l'any 1120[63]. La peça, propera a la torre d'Almafar, la cedien "*perquè la treballessin bé i la milloressin*" i perquè paguessin el quint de la collita, exceptuant el fruit de les oliveres que les deixaven lliures de tota càrrega. Prèviament, però, el tinent hagué de pagar dos morabatins d'or en concepte d'entrada, pel dret a poder conrear la terra. Aquest dret d'entrada era una càrrega suplementària per al pagès alhora que aguditzava les diferències entre una pagesia que el podia pagar i una altra que no disposava de mitjans i que si volia accedir al conreu de la terra havia d'acceptar càrregues afegides substitutòries del dret d'entrada, la qual cosa creà una nova categoria de pagesos, els pagesos de remença, subjectes als mals usos.

Els criteris per imposar els censos a percebre semblen força arbitraris. Esmentem dos contractes d'establiment per demostrar-ho. El mas Almafar, per exemple, propietat del monestir de Sant Cugat fou arrendat a Gerard Alemany[64] l'any 1124. La clàusula contractual mantenia el vocable *donamus* i el caràcter de

60
RIUS. *Cartulario de Sant Cugat,* vol. 2, doc. 754, p. 413-414.

61
A partir del segle XI el repartiment de l'herència va ser condicionat per la figura de l'hereu. El sentit d'aquesta figura legal cal buscar-lo en la por de moltes famílies nobiliàries benestants de disminuir el seu estatus, si començaven a dividir i repartir la hisenda. Es prioritzà els homes per davant de les dones perquè el llinatge familiar es transmetia per línia masculina; és el primer cognom i no el segon el que subratlla la presència d'una casa, d'una família.

62
Segons indica J.M. Pons i Gurí el braçatge equivalia a l'onzena o a la meitat o, segons a quins llocs, a un terç de la tasca. Vegeu de l'esmentat autor, "Relació jurídica de la remença i els mals usos a les terres gironines, segles XIII-XV". *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*, vol. 3. Barcelona, 1989. A Eramprunyà en el segle XIII equivalia a la vintena.

63
RIUS. *Cartulario de Sant Cugat,* vol. 2, doc. 900, p. 91-92.

64
RIUS. *Cartulario de Sant Cugat* vol. 3, doc. 877, p. 71-72.

perpetuïtat, però l'abat imposà un cens força superior als de la centúria anterior i molt més variat: dos pernils, dos parells de gallines, una *emina* d'ordi, una quartera de blat i un sester de vi. S'indicava que era un cens anual i que havia de pagar-se per Nadal. Imposava, com de costum, el reconeixement de fidelitat i es cobrava, com a dret d'entrada, cinc morabatins.

Un altre caire presenta el contracte fet per l'abat Ermengol a Ramon de Fexa l'any 1138[65]. No sembla tractar-se d'un pagès qualsevol. L'abat li atorgà l'alou de Sant Cugat que havia tingut Mir Bardina i després Arnau Gibert. La cessió no era a perpetuïtat, sinó vitalícia: *"després de la teva mort que la terra retorni a Sant Cugat, lliure i sense cap mena de retenció."* El cens era testimonial, una quartera d'oli, i no hi havia pagament d'entrada, però li manaven que posés homes a treballar la terra: *"homines ibi mittas ad servicium s. Cucuphatis et nostrum"*.

65
RIUS. *Cartulario de Sant Cugat* vol. 3, doc. 937, p. 119-120.

En el segle XIII les cartes precàries se substituïren pels contractes d'establiment sota la fórmula tan coneguda de *damus et stabilimus*[66]. Les fórmules d'aquesta tipologia de contractes poden variar segons quin fos l'objecte a establir, però semblen respondre gairebé sempre a dos aspectes; l'un, adreçat al pagès, és un cos de prohibicions on figura per primera vegada que no pot vendre, ni hipotecar, ni fer cap tipus d'acció sense el consentiment del senyor; l'altre, estipula els drets de l'amo: el cens, el reconeixement de senyoria i les exaccions no sempre especificades. La primera vegada, però, que trobem la menció de la fadiga fou en l'establiment fet a Ticó l'any 1178.

66
Pons i Gurí defensa que en el darrer quart del segle XII i la major part del segle XIII Catalunya es veié immersa en una etapa de renovació jurídica que s'estengué a totes les branques del dret i explica que les *cartae praecariae* s'entenguin com confirmacions d'establiments preexistents a mesura que la nomenclatura d'*establiment* es faci habitual i sinònima de contracte emfitèutic. Per més informació vegeu: PONS i GURÍ, J.M. "Entre l'emfiteusi i el feudalisme". *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*, vol. 3, 1989.

Origen i evolució de les servituds pageses

A mesura que en el territori d'Eramprunyà es consolidava la seva estructura feudal, els senyors anaren introduint càrregues i serveis sobre la pagesia, valent-se de la impunitat amb què podien actuar. Probablement aquest procés s'inicià a través de fomentar el reconeixement de senyoria mitjançant el qual el senyor controlava documentalment tots i cadascun dels seus vassalls, de manera que sempre quedés clar de quin senyor depenia cada pagès. El següent pas consistí a determinar el conjunt de pagaments i serveis que primerament es devien als poders públics i que a l'onzena centúria començaven a ésser privatitzats; es tracta de serveis derivats de l'exercici senyorial com l'administració de justícia, l'alberga o el dret d'hospitalitat, les prestacions de caràcter militar i de defensa que inclouen les obres de protecció dels castells.

De manera progressiva, els senyors, envalentits per la pròpia debilitat del poder públic i la feblesa del món camperol per obtenir justícia, començaren a imposar exaccions arbitràries que anaven des de l'establiment de monopolis senyorials, passant per gravàmens de serveis en treball, fins a concloure en els coneguts mals usos, símbol de subjecció total a servitud. Possiblement pot fixar-se en el primer quart del segle XI la data d'inici d'un retrocés social per al conjunt de la pagesia de l'àrea d'Eramprunyà. La data correspon al període de Mir Geribert[67] com a senyor del castell d'Eramprunyà.

Mir Geribert delegà les seves funcions a Eramprunyà als Santa Oliva, una família procedent del Penedès que també era feudatària, com ja hem dit, del monestir de Sant Cugat. L'acord d'encomanda de la castlania d'Eramprunyà, datat l'any 1068, recull el seguit d'imposicions arbitràries com si ja es tractés d'un costum. L'escriptura distingeix entre les fonts d'ingressos procedents de càrregues derivades de l'apropiació del poder públic i les càrregues derivades de la imposició d'exaccions arbitràries. Dins el primer grup s'encabirien les "*gaudias i oblias de porcos et multones*" imposicions que, en un inici, només havien de pagar els homes lliures o pagesos aloers en concepte d'alberga i que, a mitjan segle XI, s'havien generalitzat al pagès comú. Hi havia també les "*cibarias, guaytas* i *placitos*". Les *cibarias* estaven estretament lligades a les prestacions de caràcter paramilitar que Bonnassie[68] veié relacionades amb el creixement de les necessitats de la cavalleria, s'estengueren de manera ràpida per tot Catalunya, i els senyors obligaren els pagesos a cultivar una feixa de civada pel compte del castell. Les *guaytas* eren el servei de vigilància fet primer pels pagesos fins que foren substituïts per les guarnicions de guerrers professionals entrats en els castells, i aleshores calgué fer pagar aquest servei a la pagesia . I els *placitos* eren exaccions de caràcter judicial provinents dels beneficis senyorials directes procedents dels processos.

Quant a exaccions arbitràries, la convinença del 1068[69] recordava el monopoli senyorial de la ferreria; és a dir, el senyor imposava al pagès l'obligació d'utilitzar la seva ferreria i pagar una quantitat pel dret d'ús, una càrrega coneguda amb el nom de lloçol. L'extens document de drets del rei i del castlà d'Eramprunyà de l'any 1282[70] explica com l'impost pel lloçol s'establia segons el nombre d'animals per llaurar que posseïa una família. Així, per un parell de bous es pagaven tres quarteres i mitja d'ordi i dues parts d'un quartà; per un bou i un ase es pagaven dues quarteres i dues punyeres d'ordi; per dos ases, una quartera i dos quartans d'ordi. Si la família només

67
La mort prematura del comte Ramon Borrell originà un buit polític en un moment encara poc madur per al reconeixement de la figura del comte. El seu fill, el comte Berenguer Ramon I, només era una criatura quan l'any 1017 quedà sens pare. S'obrí aleshores un període de marcada inestabilitat que va durar cinquanta anys pel cap baix. Davant la manca d'una autoritat pública forta i prestigiosa, la noblesa actuà al seu compte i risc i establí les seves normes sobre la pagesia.

68
BONNASSIE, Pierre. *Catalunya, mil anys enrera*. Barcelona: Edicions 62, 1979.

69
BOFARULL, F. El castillo y la baronía de Arampruña. Apèndix. Barcelona, 1911.

70
HINOJOSA, Eduardo. El régimen señorial y la cuestión agraria en Cataluña durante la Edad Media. Apèndix, doc. 358. Madrid, 1955

tenia un animal no pagava lloçol, com tampoc si "*no lauren no son tenguts de dar lossou*" . També s'estipulava que si un bou es moria o es perdia o es venia i no se'n comprava un altre, calia pagar el lloçol, mentre que si el compraven, el primer any no pagaven[71]. El cens per lloçol no era el mateix per a tot el territori d'Eramprunyà. A la part alta de Begues el costum era diferent i més elevat, de tal manera que per dos bous pagaven cinc quarteres i dotze quartans de blat, no pas d'ordi, i per un bou i un ase esmerçaven quatre quarteres de blat. El lloçol també comprenia el vi però no per a tots, només els homes de Castelldefels, de la Sentiu i del Sitjar l'havien de pagar, sempre que tinguessin ceps plantats.

71
Un bon exemple per demostrar l'interès senyorial per assegurar i incrementar la rendibilitat de la terra.

L'encomanda al castlà Ramon Isimbert Santa Oliva també comprenia entrades per altres imposicions banals com les *presentalias* o les anomenades *causas lexivas*. Les primeres gravaven sobre el consentiment matrimonial que els pagesos eren obligats a recaptar del seu senyor per fer efectiva la unió i que podria considerar-se, tal vegada, l'antecedent de la *ferma de spoli* o taxa sobre els béns aportats al matrimoni per la dona; i les segones, més inconcretes, devien anar lligades a la restricció del dret d'herència per part del pagès, ambdues són el precedent del que en el segle XII es tipificà com a mals usos.

L'encomanda feta al castlà d'Eramprunyà, Pere de Santa Oliva, l'any 1143 presentava mudances remarcables en relació a la del seu avi Ramon Isimbert. Tot i mantenir-se les càrregues ja exposades -el lloçol, la dècima, drets de justícia...- s'hi incorporaren els *estacaments*[72] i l'antic dret dels pagesos a utilitzar els boscos, els estanys i els rius, així com el dret a les trobes fossin per mar o per terra, ja havia desaparegut a favor del castellà que ho cedia al castlà; però a més es cobrava per l'establiment a vídues, és a dir, per la confirmació de la tinença a la família quan moria el pare; i hi havia imposició monetària quan es feien nous establiments per masos que haguessin quedat deshabitats, la qual cosa implicava l'hàbit generalitzat de cobrar dret d'entrada a tot pagès establert de bell nou. Quan el pagès no podia fer front a aquestes entrades, el senyor podia establir-lo a canvi de prestacions compensatòries, origen de l'adscripció a la terra i d'esdevenir home propi, soliu i afocat.

72
Possiblement fiances que els contendents dipositaven davant el tribunal abans que es dictés sentència.

Especial esment es mereixen les entrades derivades de "*ademprivios, cibarias et gueitas et jovas et traginis et paleas et herbas*"; en definitiva, imposicions banals. Les cibàries i les guaites, registrades des del segle XI, foren incorporades a altres drets com els emprius,

que eren entrades exigides pels senyors i derivades de l'ús de prats, boscos i rieres; a més, també es parla de joves i tragines, serveis personals del pagès, imposicions de caràcter banal, fruit de la força repressiva senyorial. La tragina era el servei de transport realitzat de manera gratuïta pels amos d'animals de tir per al senyor, quan aquell ho reclamava[73], mentre les joves eren jornades gratuïtes de conreu pagès a la reserva del senyor, unes jornades de treball no concretades mai ni en durada ni en època i que requeien especialment damunt els pagesos propietaris d'estris per llaurar.

L'encomanda de 1143 contemplava també l'existència dels mals usos; en concret es parla de *"cuchuciis et homicidis et exurchiis et arsinis et in omnibus aliis placitis..."*[74]. En realitat, la concreció dels mals usos arrenca de les toltes i "fòrcies", és a dir, de l'ús sistemàtic de la força que s'emprà de manera generalitzada des del segle XI. Freedman situa en el segle XIII el període clau d'assentament d'una estructura de pagesia servil i també indica que obligacions servils com l'"exòrquia" i les altres *"no van aparèixer per primer cop en documents escrits fins cap a l'any 1200"*[75]. Pel que es veu, Eramprunyà s'anticipà més de mig segle a aquestes servituds...

Fou en el segle XIII quan es generalitzà la imposició de la *quístia*, com un concepte més d'establiment i també fou aleshores quan es començà a admetre la possibilitat de redempció -llibertat d'un pagès per marxar del territori senyorial- a canvi de diners.

L'any 1216 es realitzà davant notari la permuta del mas Roca. Guillem Tició permutà amb l'Hospital de la Santa Creu unes cases que tenia al Raval de Barcelona a canvi del mas[76], situat a cavall de Castelldefels i Gavà, tocant al camí reial. Els termes de la permuta no sols esmenten de carrera totes les imposicions d'origen arbitrari arrelades per la força del costum i la força repressiva, sinó que, junt amb la menció dels mals usos, es feia palesa l'adscripció dels homes i dones al mas, els remences. L'Hospital de la Santa Creu feia entrega del mas Roca, íntegre, amb totes les seves pertinences i la seva torre, amb totes les seves cases i sitges i cellers i amb tots els censos, usatges, serveis, senyoria, toltes, *fòrcies*, qüesties, *plàcits*, estacaments, establiments, homicidis, cugucies, *exòrquies*, prestacions, *laxacions*, *emprius* i amb tots els homes i dones, etc. que contenia.

73
Bonnassie afirma que en molts indrets aquest servei s'imposà en el segle XI, no abans. L'origen de les joves i tragines, segons aquest historiador, és complex però defensa que en molts llocs d'Occident constituïren una forma de reemplaçament del servei d'armes de la pagesia i que el fet que siguin esmentades -com en el nostre cas també es confirma- al costat de guaites i cibàries n'és un indici.

74
Hinojosa afirmà que l'arsina no es troba en tots els territoris, tot i que la seva existència està documentada des del segle X. Bonnassie, per la seva banda, indica que l'arsina comença a aparèixer en la documentació escrita a partir del 1071; però, a partir d'aquesta data, la seva menció ja és constant junt amb els altres termes.

75
FREEDMAN, P.H. *Assaig d'història de la pagesia catalana (segles XI-XV)*. Barcelona: Edicions 62, 1988, p. 141.

76
ACB. 1-1-365.

El pagès i la terra

Santa Maria de Castelldefels no era un terreny especialment atractiu. A mitjan segle XV es deixà escrit amb paraules ben clares i contundents: "*(...) atrobam que les propietats dels dits masos ultra los censos valen molt poch preu en tant que sis derruyen una vegada ab difficultat se trobaria qui prengues los dits masos e terres ab lo carrech del cens...*"[77] . No es trobaven fàcilment persones disposades a viure en un indret localitzat a l'extrem de la plana deltaica, arrecerat i insegur per l'ampla franja de costa i envoltat per un boscam que podria fàcilment convertir-se en amagatall per a tota mena de bandositats mentre la plana era abundosa en aiguamolls, canyissars i mosquits culpables de tota mena de febres que feien difícil el conreu de terres i posaven en perill la pròpia vida. La inseguretat era tanta, que la pagesia que s'ho podia permetre començà a bastir les seves cases amb unes torres de protecció*, refugi on procuraven amagar-se quan algun escamot s'acostava amb intencions de robatori.

77
ABE. Valoració de les rendes i drets de la casa/quadra de Castelldefels feta per ordre de Jaume Marc, senyor de la Baronia d'Eramprunyà en data de juny de l'any de la Nativitat del Senyor MCCCCLXXXVIIII.

Torre d'en Climent Savall[78]

Es troba al carrer d'Arcadi Balaguer, 116, i és orientada de nord a sud. Ha tingut diversos noms, entre altres el de la torre de cal Tivalla o Tivallar, que feia referència a la masia que hi havia al costat, que va ser enderrocada entre 1926 i 1955, o el de "torreó mediterrà", que li van donar els seus propietaris actuals. La seva filiació és ben clara, a través de la inscripció que conserva a la façana: JHS. ANY/1558 CLIMENT SAVALL BALLE MA FETA PER MA DE JHOA FONT. Se sap que Climent Savall, tal i com indica la inscripció, era el batlle de Castelldefels, càrrec assimilable a l'actual d'alcalde. Precisament uns anys abans de bastir la torre de casa seva per mà del constructor o paleta Joan Font, com indica l'epígraf, havia pres part activa en les gestions per refer el bell castell medieval de Castelldefels i, com es diria ara, fer-lo operatiu contra els pirates, mitjançant la construcció d'un magnífic recinte quadrangular de pedra de marès amb torres angulars, una de les quals, rodona i més tardana, domina actualment la nostra vila.

La torre té 19 metres d'alçària i fa 9 metres de costat i és composta de cinc plantes. En general, i com és habitual en aquesta mena de construccions, és de maçoneria de pedra calcària amb blocs de marès rogenc ben

78
LÓPEZ, Albert . El Castell i les Torres. *Guia del patrimoni arquitectònic de Castelldefels*. Castelldefels: Ajuntament, 2000, p. 58-60.

treballats i situats a les cantonades. Aquest mateix material apareix a les finestres o als ampits sobresortins que coronen totes les façanes, la part inferior de les quals es va fer servir com a matacà corregut o barbacana. Com a la torre de Gabriel Folcher, aquesta pedra, bé que sense treballar, es va utilitzar també al paredat de les façanes només en aquells llocs on hi ha canvis de nivell, potser per reforçar el recolzament de les voltes i les bigues. La planta baixa, que havia tingut la funció de celler i és coberta amb una volta lleugerament apuntada, presenta una porta i una finestra a la façana nord, sense altra connexió amb el primer pis que una trapa. El seu tret més característic, però, és el de tenir uns murs ben gruixuts, d'un metre d'amplària, lleugerament atalussats en la base, que es van fer de maçoneria de blocs grans de calcària col·locats barroerament en filades. Les pedres cantoneres, ben picades, són del mateix material.

Aquesta disposició de la pedra i, sobretot, l'ús de la calcària a les cantonades, que, dins les torres de base carrada, només apareixen en aquesta, han fet pensar que potser, el basament es podria datar del segle XIV, i es podria associar a un document de venda de 1427 en què s'esmenta una torre en aquesta casa (...)".

Albert López Mullor

La major part del territori a l'edat mitjana era de secà i boscós, fins al punt que el bosc fou un element essencial dins l'economia camperola i senyorial, mentre que la terra de conreu es dedicà bàsicament al cultiu de la vinya i de diferents cereals. També es cultivaven oliveres, garrofers i arbres fruiters però la seva finalitat era més d'autoconsum que no pas per comercialitzar. A poc a poc, l'oli s'incorporà com una part de cens a pagar, la qual cosa demostra que era un producte valorat. L'any 1125 l'abat del monestir de Sant Cugat féu establiment de terres a un matrimoni i mentre fixava el cens a pagar permetia que el fruit de les oliveres fos de manera indefinida per a ús del pagès i de la seva família[79]; però, uns anys després, el 1138, un cens també imposat pel monestir exigia un quartà d'oli[80] i l'any 1177 el cens que pagava Guillem Pellicer al monestir de Sant Cugat pel seu mas de Sant Climent era la tasca de pa, vi i el fruit de les oliveres[81]. L'estimació per aquest fruit se subratlla per si mateixa quan anà a judici la querella entre Sant Cugat i Tició. L'abat, entre els greuges presentats, deixà ben palès que Tició havia de retornar el camp d'oliveres retingut, si és que no podia demostrar-ne la propietat[82].

79
RIUS. *Cartulario de Sant Cugat*, vol. 3, doc. 900, p. 91-92.

80
RIUS. *Cartulario de Sant Cugat*, vol. 3, doc. 937, p. 119-120.

81
RIUS. *Cartulario de Sant Cugat*, vol. 3, doc. 1111, p. 266.

82
RIUS. *Cartulario de Sant Cugat*, vol. 3, doc. 1156, p. 299.

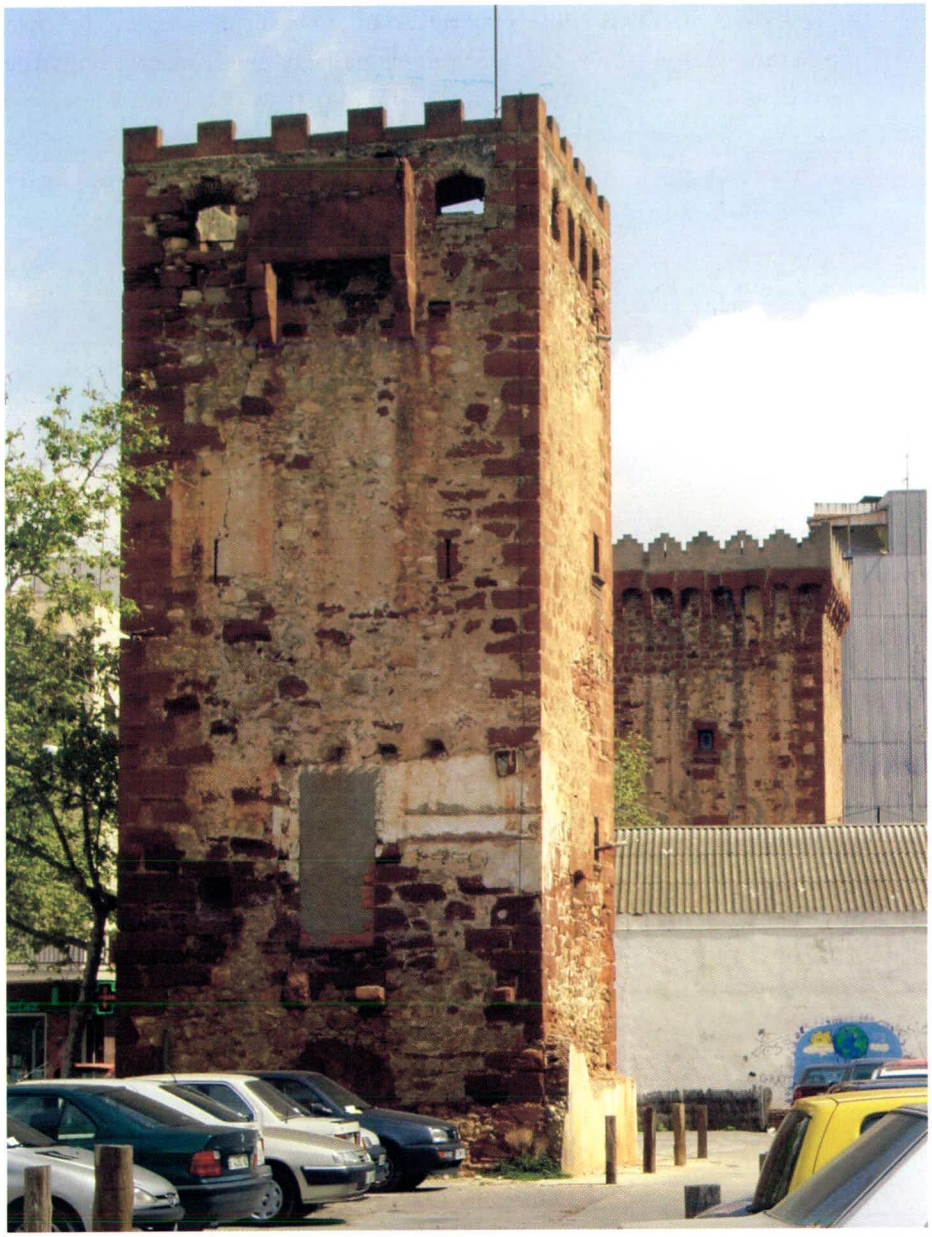

La torre d'en Climent Savall en els nostres dies. Construïda el 1588 constituïa, com totes les altres torres que hi havia a Castelldefels, un important element de defensa i protecció de la pagesia per afrontar atacs imprevistos. Té 19 metres d'alçària, fa 9 metres de costat i és composta de cinc plantes. Avui, la torre, símbol del Castelldefels antic, es troba en avançat estat de degradació, així com la torre del fons de la imatge que correspon a la d'en Gabriel Folcher, bastida el 1560 (Fotografia: Vicenç Valcárcel)

També s'aprofitaven les palmes que, convenientment assecades, s'utilitzaven per fer-ne escombres, cadires i catifes. La primera notícia d'aquest tipus de vegetació natural correspon a l'any 1166 quan Pere de Santa Oliva posà al seu fill Berenguer com a monjo de Sant Cugat -arribaria a ser-ne abat- i atorgà al monestir, entre altres béns componedors del dot, "*margine grosso ipsarum palmarum*"[83] situat tocant al cementiri de Santa Maria de Castelldefels i l'hort de la mateixa parròquia[84].

83
RIUS. *Cartulario de Sant Cugat*, vol. 3, doc. 1057, p. 222.

84
Segons que consta en un document de la baronia d'Eramprunyà, entrat el segle XIX, l'home que vigilava la torre de la Guarda comptava com a ingressos les fulles seques de les palmeres.

El lli era un altre dels productes a considerar. Sabem la seva existència en el segle XIII perquè els pagesos feien tasca i braçatge de llins i de blat[85]. El cultiu del lli, planta vegetal usada per fer teixits, suposava un recurs econòmic familiar, perquè podia vendre's com a matèria primera o bé com a producte elaborat per les dones de la casa.

85
HINOJOSA, E. El régimen señorial y la cuestión agraria en Cataluña durante la Edad Media. Apèndix, p. 356.

També els animals de corral formaven part de l'economia domèstica i foren valorats com a béns subjectes de ser exigits com a cens. Els testaments del segle XI enregistren l'existència de bous, vaques, ovelles, porcs, cabres, paons, oques, galls i gallines. L'apicultura era també una activitat remarcable i en alguns establiments una part del cens consistia a lliurar una determinada quantitat de cera, com escripturà el monestir en l'establiment fet l'any 1146[86] a Pere Brunet. Semblantment es féu amb els porcs i amb el bestiar de llet a partir del qual extreien formatges i llana, alhora que cabrits i anyells eren cobrats en concepte de delme senyorial en ple segle XIII. Igualment els administradors senyorials tenien cura de controlar el que passava amb el bestiar de transport com mules i ases, o bé amb els animals de tir, per llaurar la terra. Aquest tipus d'animals, estretament vinculats a les activitats agrícoles, eren presents a la zona, però el seu nombre era escadusser i no diguem ja els cavalls, animals de luxe, que no trobem registrats a Eramprunyà, per a ús del pagès i la terra, ni en el segle XVI. Només els poderosos tenien mula o cavall.

86
RIUS. *Cartulario de Sant Cugat*, vol. 3, doc. 966, p. 147.

L'ENTRADA DELS MARC A ERAMPRUNYÀ I L'IMPACTE SOBRE SANTA MARIA DE CASTELLDEFELS

Pere Marc era notari de Barcelona i tresorer reial quan s'interessà per Eramprunyà, seguint un vell costum de molts ciutadans enriquits a través d'activitats urbanes i comercials que invertien part del seu patrimoni en propietats rústiques. Per a Pere Marc, però, la inversió realitzada quan comprà el castell d'Eramprunyà amb totes les terres i drets al rei Jaume II l'any 1323 per cent vint mil sous, responia a raons que anaven més enllà de les purament econòmiques. Per als Marc la compra del castell termenat significava el pas indispensable per assolir el grau de cavaller, títol que els permetia entrar dins les files de la petita noblesa i, per tant, la costosa compra era també una inversió per ascendir socialment.

Pere Marc comprà el castell d'Eramprunyà[87] amb totes les seves fortaleses i altres edificis, amb tots els cavallers i altres feudataris, amb els masos i bordes i masoveries i amb tots els homes i dones, amb totes les terres i horts, amb tots els censos i rèdits i drets senyorials, inclosos els mals usos; tots els prats, boscos, aigües, canals, fonts, caça, pesca, troballes de mar i de terra, drets senyorials damunt molins i ferreries i tots els feus que es tenien pel monarca o per altres. La venda reial incloïa també el dret a ban i el dret a imposar servituds i altres usos i s'hi afegí, per concessió posterior, el dret jurisdiccional anomenat de mixt imperi[88].

87
ACA. Cancelleria, reg. 223, f. 175v-178.

88
ACA. Cancelleria, reg. 224, f. 16v-17v.

El canvi de senyoria en el castell d'Eramprunyà no pressuposà modificacions substancials per a la pagesia de Castelldefels, perquè ells continuaven sota la jurisdicció del monestir de Sant Cugat i del seu representant en la dominicatura i la majoria eren tinents del monestir, no pas del nou senyor d'Eramprunyà.

Els Marc s'assentaren en el territori d'Eramprunyà i no dubtaren d'aplicar mesures de força per tal d'expulsar tots els petits feudataris, als quals compraren els seus drets per tal de convertir-se en amos i senyors absoluts del territori que havien comprat al monarca. D'aquesta manera, quan els Marc entraren com a nous senyors del castell i terme d'Eramprunyà, ells eren els posseïdors del *castrum*, mentre que els Burgès, una família de comerciants barcelonins, eren els senyors de la Torre Roja, de Viladecans, els Terré ho eren de Sant Pere de Gavà i el monestir de Sant Cugat ho era de l'extrem occidental del Garraf.

Pere Marc començà enfrontant-se amb la castlana del castell, Blanca de Centelles, rebeca a acceptar el domini senyorial dels Marc, uns nouvinguts; les disputes foren llargues, calgué recórrer al monarca diverses vegades fins que, finalment, Pere Marc optà per pagar cent quaranta mil sous i aconseguir la renúncia de Blanca als drets de la castlania. Per aquest preu, el senyor d'Eramprunyà es desfeia d'una castlania que datava del segle XI i, a més a més, passava a controlar els dominis directes de Blanca que anaven des de la Vall de la Sentiu fins al terme de Torrelles i les terres per sota la riera de les Canals.

El següent pas de Pere Marc es dirigí contra els petits feudataris. Des d'un principi ja els havia forçat a reconèixer-lo com a senyor i els havia exigit l'acte de vassallatge. I acte de vassallatge realitzà Pere de Vilarnau i Arnau de Gavà i Galceran de Papiol. Bernat de Fonollar fou alliberat pel rei Jaume II de rendir acte d'homenatge i sagrament de fidelitat perquè Bernat només tenia dotze anys i no

tenia tutors ni curadors, per la qual cosa, el monarca ordenà que li fossin nomenats al més aviat possible[89].

A continuació, Pere Marc decidí aclarir i definir els límits territorials de cada senyoria. Mai no s'havien fixat amb precisió els límits territorials dels diferents senyors del territori i fou necessària la intervenció judicial per aclarir-ho. No hi havia constància de fites, i ni el monestir de Sant Cugat, ni els Burgès, ni Pere Marc volien renunciar al que consideraven els seus drets senyorials. A Castelldefels, Pere Marc topà amb Ferrer Garí i Bertran de la Seva fou l'encarregat de dictaminar sobre el conflicte, i es determinà que la casa/fortalesa de Castelldefels, amb tots els seus homes i pertinences, quedaven dins el terme del castell d'Eramprunyà i, conseqüentment, sota domini alodial de Pere Marc. Això era així perquè Santa Maria de Castelldefels era una casa/quadra i no un castell termenat i, per tant, els habitants de Castelldefels havien de respondre al crit de sometent del castell, sota càstig de cinc sous a repartir entre els senyors d'ambdós llocs. Oleguer de Ballfiga fou el responsable de certificar la decisió en data d'onze de febrer de 1328[90].

Però els Marc, a més de fixar els límits de la seva influència jurisdiccional, pretenien esdevenir senyors i amos absoluts de tot el territori, per la qual cosa iniciaren negociacions per incorporar els dominis dels Burgès, dels Terré de Sant Pere de Gavà i del monestir de Sant Cugat.

La senyoria de Santa Maria de Castelldefels l'ostentava aleshores Berenguer de Relat, mestre racional, el qual la traspassà en herència a la seva filla, Elisabet, muller de Gispert de Guimerà. Elisabet, a la vegada, la cedí l'any 1394[91] al seu fill Bernat Relat de Guimerà.

Bernat Relat de Guimerà, casat amb Violant, gaudia del dret de lloçol en el terme de Castelldefels perquè l'havia comprat als Marc i el traspassà, conjuntament amb la dominicatura, al seu fill Gispert de Relat l'any 1410[92]. Probablement la situació econòmica del nou senyor de Castelldefels no era massa reeixida perquè consta com Margarida, la seva muller, féu restitució al seu marit l'any 1419, com a cotutora del seu fill Bernat, de la casa i honor de Castelldefels; però, pocs anys després, vendrien tots els seus drets i pertinences a Lluís Marc, senyor d'Eramprunyà.

89
ACA. Cancelleria, reg. 223, f. 181v.

90
ABE. Lligall 3, doc. 5.

91
ABE. Lligall 1, doc. 1.

92
ACA. Sentmenat-diversos. Inventari de l'arxiu de la baronia d'Eramprunyà, *olim* Monacals-Hacienda 3510.

La compra comportà problemes i fou necessari recórrer novament a judici. L'any 1428, Pere de Sant Climent, sentenciava com a vàlida la venda realitzada i, pocs mesos després, Lluís Marc, Gispert de Relat i Margarida renunciaven a la potestat dels àrbitres i a tots els processos i omissions de penes i ho donaven tot per acabat *"e fet tot ço que devia fer e complir"*. Era l'any 1427[93] i els Marc pagaren trenta-dos mil sous per la dominicatura.

93
ABE. Doc. 35, caixa 1.

Els Marc feren importants inversions en un període polític delicat. Els malentesos entre el govern de la Generalitat i el monarca Joan II per una banda, i, per l'altra, el delicat clima social derivat de la qüestió dels remences abocà Catalunya a una guerra llarga i cruenta i tot el territori d'Eramprunyà es veié afectat. Jaume Marc, fill de Lluís, fou fet presoner mentre la pagesia es revoltava contra les imposicions senyorials i es negava a pagar els censos i els drets. Acabada la contesa, Jaume Marc passà comptes i féu una estimació de la seva hisenda al seu fill Francesc Jeroni[94]. Així, Jaume Marc indicava que Santa Maria de Castelldefels valia vint-i-dos mil sous, la qual cosa significava una depreciació de deu mil sous respecte als pagats cinquanta anys enrera. Semblantment passava amb la resta de la propietat. Per Sant Pere de Gavà l'estimació era de quaranta mil sous, trenta-set mil sous menys dels que havien pagat l'any 1449, i la Roca la valorava amb deu mil sous, trenta mil sous menys que els abonats als Terré per adquirir-ne el domini i propietat. A tantes pèrdues s'hi afegia un castell enrunat i la fi de la comunitat de Sant Miquel d'Eramprunyà.

94
Els resultats d'aquesta estimació demostraven que les inversions rústiques realitzades durant la primera meitat de segle XV havien perdut part del seu valor perquè tot el territori d'Eramprunyà es trobava immers en una crisi demogràfica , econòmica i social.

És des d'aquest marc, per tant, que hem de contextualitzar la importància de l'estimació del terme de Castelldefels; una estimació ordenada per Jaume Marc l'any 1489 per tal de *"(...) agraduar la casa e Quadra de Castell de fels ço es la valor de la dita casa e Quadra ab totes les rendes, drets e pertinences de aquella segons fou posseyda per mossen Gispert de Relat..."*[95]. El poble de Santa Maria de Castelldefels i la casa/fortalesa havien estat ocupades per les forces de la Generalitat, enemigues dels Marc, que s'havien afilerat amb el rei, una resposta de fidelitat comprensible atesa l'estreta relació entre el benestar familiar i els favors reials concedits a la família[96].

95
ABE. Valoració de les rendes i drets de la casa/quadra de Castelldefels feta per ordre de Jaume Marc, senyor d'Eramprunyà, en data de juny de l'any de la Nativitat del Senyor MCCCCLXXXVIIII.

96
Des dels temps del patriarca Pere Marc al seu descendent Ilunyà Jaume Marc, la posició de fidelitat de la família cap a la monarquia fou constant. Tan sols un membre col·lateral donà suport a la Generalitat, motiu pel qual acabà exiliat a Esparraguera. Per altra banda, Jaume Marc retornà del captiveri amb suficients forces per adreçar-se al monarca per reclamar-li les compensacions econòmiques oportunes per satisfer tantes penúries i pèrdues.

Jaume Marc designà Antic Matheu i Narcís Guerau, ciutadans de Barcelona, com a responsables de l'informe. Els dos homes aplegaren a l'entrada de la casa de Santa Maria a Gaspart Montmany, Gilabert i Joan Pineda, pagesos del terme municipal i començaren la inspecció. L'inventari de béns s'inicià per la pròpia casa i es deixà escrit sobre el mal estat en què es trobava la

barbacana o mur de defensa fortificat i la teulada, que no oferia garanties, i que convenia una immediata reconstrucció. Tampoc no presentava millor aspecte el forn de coure pa, mentre que la cisterna s'havia mantingut i era plena a vessar d'aigua, fet del qual deixaren constància escrita.

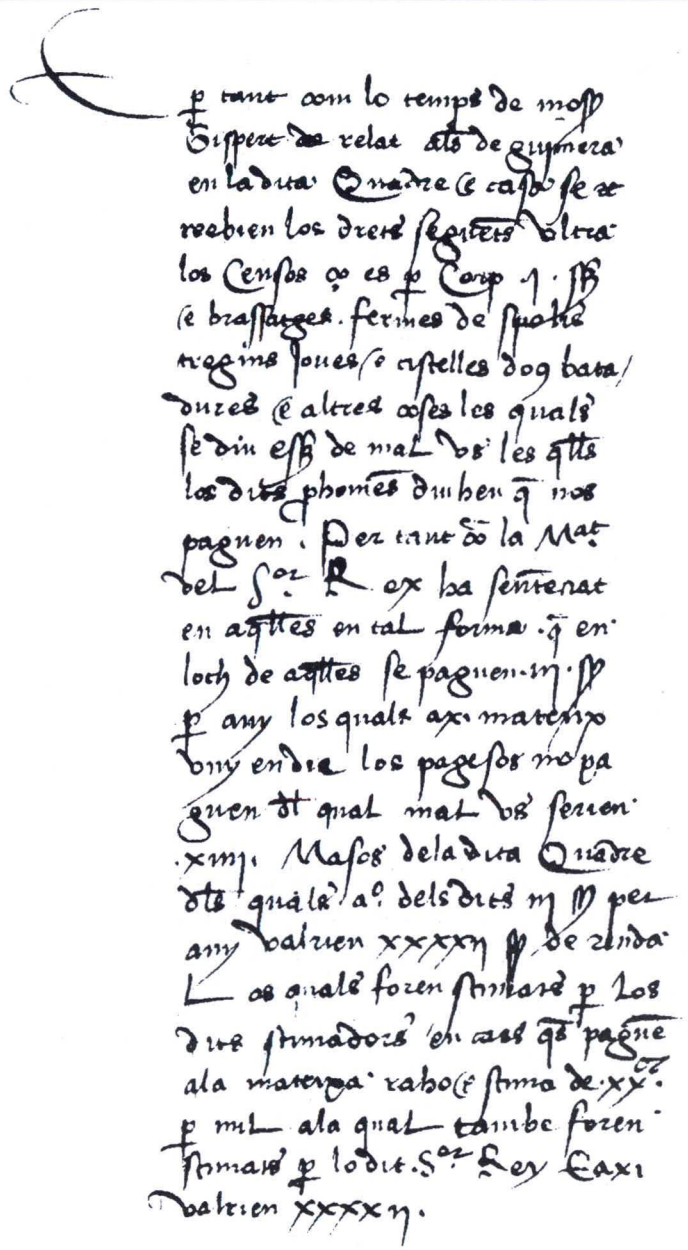

Fragment de l'estimació de la vàlua de Castelldefels ordenada per Jaume Marc l'any 1489. S'hi poden llegir els drets, inclosos els mals usos, i els censos que Gispert de Relat rebia dels pagesos. S'esmenta que els mals usos han estat substituïts pel pagament anual de tres sous (Font: Arxiu baronia d'Eramprunyà. Document fotocopiat per Dolors Sanahuja)

Els baixos de la casa/fortalesa estaven destinats a l'emmagatzematge de productes bàsics per a l'alimentació. Hi havia dipòsits en forma de cups i bótes i és previsible que s'hi guardessin els censos pagats en espècie, més el producte dels fruits procedents dels entorns del turó que constituïen la reserva directa del senyor; és a dir, aquelles terres de les quals es controlava el conreu directament des de la dominicatura. Aquesta reserva contenia diversos camps: un era per conrear cereals i per fer una mujada i mitja de vinya. A tocar d'aquesta peça n'hi havia una altra plantada de vinya de cinc anys i de tres mujades i mitja de cabuda, també hi havia unes altres tres mujades adequades per plantar vinya a l'altra banda del turó, on era construïda la casa. La resta del puig, segons els estimadors, era roca eixuta, terra improductiva. Tot plegat, casa i reserva, ho estimaren per valor de cent lliures barceloneses.

Tot seguit es passà a valorar els censos i les rendes. Els estimadors declararen que la vàlua de les propietats era escassa i plantejaren la dificultat que hi hauria per construir nous masos si els existents s'enderrocaven: *"(...) que les propietats dels dits masos ultra los censos valen molt poch preu en tant que sis dirruyen una vegada ab difficultat se trobaria qui prengues los dits masos e terres ab lo carrech del cens..."* i es valorava, tot plegat, en seixanta lliures a afegir a les cent anteriors.

A continuació la valoració s'encaminà cap a determinar les entrades derivades dels drets jurisdiccionals, tal i com es tenien en temps de Gispert de Relat. Els pagesos reconegueren l'existència dels mals usos perquè confessaven haver de satisfer un sou per dret de "corp" i braçatges, fermes d'espoli, tragines, joves, batudes i entregar cistelles d'ous; però es precisava que els pagesos dels catorze masos subjectes a aquestes obligacions ja no les satisfeien perquè pagaven -a canvi de la seva exempció- tres sous l'any, d'acord amb la solució reial arbitrada l'any 1486 a través de la Sentència Arbitral de Guadalupe, signada pel rei Ferran II i amb la qual es posava fi al conflicte dels remences i obria un llarg període d'estabilitat relativa en el camp català. El balanç que se'n féu, era el següent:

- El mas Cases. Havia de satisfer un parell de capons, dos sous, una quartera de forment, sis quarteres i mitja d'ordi, tres quartans d'oli i braçatge de dues peces de terra. Tanmateix, els pagesos declararen que el mas no pagava aleshores cap mena de cens perquè tot era erm.

- El mas Gomar. Havia de satisfer una quartera d'ordi.
- El mas Costa. Havia de satisfer una quartera d'ordi per una peça a les Bertigues i per una altra peça situada en el mateix indret havia de pagar dues quarteres d'ordi però no pagava res perquè era erma.
- El mas Colomer. Havia de satisfer un parell de capons.
- El mas Milà. Havia de satisfer sis sous, una quartera i mitja de forment i una quartera d'ordi, però en aquells moments el mas no pagava cens perquè estava a disposició de Jaume Marc que havia d'establir-hi alguna família pagesa.
- El mas Moner, de Pere Terrades. Havia de satisfer nous sous, un capó i dues quarteres d'ordi; però només pagava una quartera i mitja de forment. El mateix mas havia de satisfer un altre cens per una casa construïda al puig del Castell i que era derruïda. Els pagesos del mas tampoc no satisfeien plenament el cens de vuit quarteres d'ordi per una peça de terra al Rourell i només n'entregaven cinc.
- El mas Busquets. Havia de satisfer dues quarteres d'ordi i sis sous.
- El mas Codina. Havia de satisfer un parell de capons i una quartera i mitja de forment.

Individualment, pagesos que tenien peces de terres aïllades les unes de les altres també feren les seves declaracions. D'aquesta manera,

- Miquel Johan havia de pagar quatre diners per una casa al castell, més un parell de capons per altres cases situades al puig. Hi afegia mitja quartera d'ordi per una peça de terra en alou de la rectoria, més una quartera d'ordi per una altra peça de terra i sis sous per unes cases prop del cementiri que era enganxat a l'església de Santa Maria, més dos sous per un sol de terra que era en el pati del

castell i dos sous més per unes cases en el puig i mig quartà de forment per una peça de terra amb bassa d'aigua.

- ☐ Ramon Sbert de Gavà havia de satisfer tres sous per una peça de terra.
- ☐ Andreu Gras havia de satisfer vuit quartans d'ordi i un quartà i mig de forment per diverses peces.
- ☐ Marc Solsona de Gavà havia de satisfer quatre sous per una peça a les Planes però no pagava perquè era erma.
- ☐ Pere Terrades havia de satisfer mig quartà de forment per una peça a les parellades del castell.
- ☐ Joan Teixidor havia de satisfer dos quartans d'ordi per una peça al Ginebrar.

Feta la suma aproximada del global de forment procedent dels censos, masos, cases i propietats del terme, els avaluadors calcularen una entrada de quaranta-tres quarteres, tres quartans i mitja punyera, a mesura de Castelldefels; estimaren cada quartà al preu de vint-i-una lliures i tretze sous, suma a la qual calia afegir les entrades derivades pel dret de tragina, tot plegat sumava quatre-centes trenta-tres lliures. Paral·lelament fixaren unes entrades d'ordi valorades en cent lliures. A més a més calia tenir en compte l'existència de quinze peces de terra per les quals es feia el quart, per tres peces s'entregava el quint i sis peces feien primícia; globalment, per al conjunt d'aquestes peces, es calculà una entrada de cinquanta-set lliures.

Es va reconèixer també l'obligació de pagar al senyor de Castelldefels dinou parells de capons a raó de tres sous i sis diners el parell i es valorà en seixanta-sis lliures i deu sous; cinc parells i mig de gallines a dos sous i sis diners el parell, es valorà en tretze lliures i quinze sous. També es va tenir en compte l'entrega d'oli que es valorà en quatre lliures, tres sous i quatre diners. Igualment es preveia la provisió de cera -procedent de la pràctica de l'apicultura- per un total de tres lliures i quinze sous.

Una altra part de l'estimació al·ludia al dret de pesca. Cada divendres, informaren els pagesos, tots els pescadors del poble pagaven al senyor de Castelldefels un peix d'unes quatre lliures de pes, valorat en un sou i sis diners; anualment aquesta aportació significava, fixaren els estimadors, setanta-dues lliures.

Sumades les diferents partides, l'informe concloïa amb aquestes paraules: *"(...) Item. Los dits stimadors segons forma del dit Capbreu trobaren lo Sor. De la dita casa e Quadra havia e reebia e vuy en die reeb de censos en diners en e sobre les proprietats en lo dit Capbreu mencionades per cascun any XXIII lliures, VIIII sous II diners e malla que a la dita raho stimaren de comú acord la quantitat fora posada, ço es ...CCCCLXVIIII lliures IIII sous"*.

Però, d'aquesta valoració, calia descomptar-ne tots *"els carrechs als quals la dita Casa e Quadra de Castell de Felz es obligada"*. En aquest sentit, Antic Matheu i Narcís Guerau recordaren que el senyor de Castelldefels havia de pagar a l'abat del monestir de Sant Cugat, cent peces de forment, portades anualment al monestir a càrrec i despeses del senyor de la casa/quadra de Castelldefels per a la festa de sant Pere i sant Feliu, al mes d'agost. Atenent que els cereals no pesen sempre el mateix, perquè la densitat del gra fluctua segons l'anyada, els estimadors calcularen una mitjana i estimaren que el dret a la dominicatura de Santa Maria de Castelldefels comportava per a Gispert de Relat un cost de trenta-una lliures i deu sous anuals*.

El pagament d'aquest cens anual per reconeixement de senyoria entre els Marc i el monestir de Sant Cugat no sempre s'acceptà de massa bon grat; així, l'any 1544, l'abat del monestir, Pere Àngel Despuig, reclamà a Isabel de Gualbes[97] la paga de les cent peces de blat que Isabel li retenia[98].

97
Germana de Francesc Jeroni Marc i filla de Jaume Marc i Elisabet Anastàsia.

98
Aquestes disputes pels drets i deures depassaren els propis descendents dels Marc i encara l'any 1600 trobem una sentència que afectava el monestir de Sant Cugat i la, llavors, baronia d'Eramprunyà a la qual s'obligava a satisfer tots els drets i pertinences fixades des del segle XII.

Fragment de l'inventari de l'estat de la casa/quadra de Castelldefels i del seu terme

"Devant la magnificencia de vos, mossen lo Regent de la begueria de / Barcelona e del magnifich jutge de la execució del Reclam devall/mencionat. Constituits Nantich Matheu e Narcís Guerau Geli, notaris e ciutadans de Barcelona, stimadors assignats per vostra/ magnificencia judicialment. En e per causa de un reclam/ exposat per lo magnifich mossen Franci dez Pla, cavaller, quondam,/ lo magnifich

mossen Jaume March o sos hereus per agraduar/ la casa e Quadra de Castell de Fels ço es la valor de la/ dita casa e Quadra ab totes les rendes, drets e pertinences/ de aquella segons fou posseyda per mossen Gispert de Relat/alias de Guimera lavors Senyor de la dita casa e Quadra. Mani-/-festants a vostre magnificencia com en virtut de la dita co-/-missio e assignatio e encara de diversos manaments a ells dits/ stimadors de comu acord (...) e aquells interrogats migensant/ jurament investigada tota la veritat possible als dits/ stimadors han procehit en fer segons que fet han la/ stima de les dites coses segons se segueix (...).

Item, los dits stimadors hagut sguart a la juris-/-dicció la qual se sguarda a la Quadra e terme/ de aquí e per probacio e demostratio de la qual/ es estada i reconeguda una summa Reyal/ e altres actes per los quals se mostra/ la dita jurisdiccio pertanyer al Senyor de la/dita quadra (...) E/ haguda informatio del Emolument/ lo qual uns anys per altres pot/ procehir de la dita jurisdiccio sumarem/ aquella a Cent cinquanta lliures barcelonesas.

Item, haguda informatio que lo dret de la/ pescha en lo ribatge de la mar tant/ com affronta ab lo terme de la dita/Quadra segons la informacio/ an haguda los dits stimadors/ dels dits prohomens migensant lo/ dit jurament per la qual informacio/ an compres que quiscun divendres/ de la setmana los pascadors los quals/ acostumen pascar en la mar de les/ dites encontrades paguen al Senyor de la/ dita quadra e casa I peix de pes de/ quatre lliures e circa, lo qual peix valua/ una setmana per altre I sou 6 diners que faria/ de renda per any III lliures XII sous la valor/ e propietat de la qual pascha stiman/ de comu acord i la quantitat fora posada/ ço es LXXII lliures (...)".

La pagesia de Castelldefels, entre els Marc i el monestir de Sant Cugat

Quan Pere Marc es féu càrrec del *castrum* l'any 1323, la població pagesa existent gaudia d'un estatus sociojurídic ben divers. Com en tants altres indrets de Catalunya, la diversitat de posicions i situacions era notable, tot i que el sistema de tinença era el model contractual més àmpliament difós i, encara que no tots els homes i dones eren sotmesos a les mateixes imposicions oneroses, els mals usos eren satisfets per diverses famílies, seguint una pràctica iniciada en el segle XII i esdevinguda costum en el segle XIV.

Els pagesos propietaris representaven un percentatge reduït dins l'àmplia massa de pagesos tinents, d'acord amb un procés progressiu de pèrdua del domini eminent que es pot datar des de les darreres dècades del segle X i clarament visible a partir del segle XI.

Quan Pere Marc comprà el domini d'Eramprunyà, la tinença emfitèutica era el règim contractual dominant, amb variades imposicions censals, combinant pagaments en espècie i diners; aquesta seria una constant mantinguda durant tota la baixa edat mitjana i els únics canvis serien les modificacions entre els pagaments i els percentatges globals dels censos.

La població de Santa Maria de Castelldefels i el capbreu de 1460

Quantes famílies eren parroquianes de Santa Maria de Castelldefels? Segons el recompte del bovatge de 1327[99], el poble comptava amb uns 60 focs. Atenent-nos al fogatge de 1365-1370 realitzat per Josep Iglesies[100], *"Castell de feels den Berenguer de Reelat* (tenia) *XLII fochs"*, és a dir, unes 210 persones. El fogatge de 1380, publicat en el llibre de les Corts, atorga a la població de *"Castell de fells: den Berenguer de Reelat, XXXI fochs"*. El fogatge de 1497[101] afirmava que Castelldefels tenia 30 focs. Si aquestes xifres fossin certes, significaria que Castelldefels no solament no creixia sinó que la seva població minvava.

Tanmateix, els fogatges no són fiables del tot per les seves pròpies característiques de document fiscalitzador. Si comparem els

99
ARAGÓ, Antoni M. "La col.lecta del bovatge del 1327". *Estudis d'Història Medieval*, vol. 3. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1970, p. 44.

100
IGLÉSIES, Josep. "Fogaje 1365-1370". *Memorias Real Academia Ciencias y Artes de Barcelona*, vol. 34, 1962, p. 249-356.

101
IGLÉSIES, Josep. *El fogatge de 1497*. 2 vol. Barcelona: Fundació Salvador Vives i Casajuana, 1991.

resultats del fogatge de 1497, que assenyalava l'existència d'unes 150 persones -es calcula una mitjana de cinc persones per foc-, amb el capbreu dels Marc de l'any 1460[102] que recollia les declaracions de tots els pagesos, ens trobem amb un total de 56 cognoms que equivaldrien a 56 famílies diferents i, per tant, el nombre d'habitants deduïbles superaria força les xifres avaluades en el fogatge. Els cognoms d'aquests antics habitants de la nostra ciutat eren: Amat, Arenys, Arques, Barqueres, Bonafilla, Bussot, Cases, Coll, Colomer, Cortils, Costa, Duran, Erme, Ernix, Ferrer, Ferriol, Folquer, Garau, Gilabert, Girona, Gomar, Gomis, Gras, Gual, Guerau, Janer, Llopart, Martí, Mayol, Moragues de la Pineda, Muntmany, Pagès, Perellada, Pineda, Piñol, Pons, Pous, Puig, Pujades, Riera, Roca, Rocafort, Roig, Ros, Rovira, Sacalm, Salvador, Savall, Teixidor, Terrades, Terrós, Torrella, Vendrell, Vidal, Vila i Vingut.

102
ACA. Monacal-Hacienda 3510. Notari Jeroni Mollet.

El capbreu és un *"document o manual on hom anotava, en forma abreujada i en períodes cronològics espaiats, les confessions o reconeixements fets pels emfiteutes als senyors directes, per tal de conservar memòria o prova de la subsistència dels drets dominicals"*[103]. Els motius pels quals decidia un senyor capbrevar eren diversos, tant podien ser per una successió senyorial com per una malfiança cap a la pagesia, i eren sempre un bon motiu per revisar i imposar nous drets, a més de comprovar documentalment la legalitat de les tinences pageses. El costum sembla indicar una pauta de capbrevació aproximadament entre trenta i cinquanta anys.

103
Enciclopèdia Catalana, vol. 4, p. 318.

Hi havia dos tipus de capbreus: els de senyoria, on es recullen tota la sèrie de drets senyorials i les obligacions dels vassalls, i els capbreus de rendes, els més corrents i dels quals forma part el que existeix sobre Castelldefels.

Quan el senyor d'un territori volia capbrevar feia fer una crida als seus delegats perquè, a so de trompeta i en llocs acostumats per evitar excuses de possibles despistats, es fes saber l'obligació de totes les persones a comparèixer davant el senyor o el seu representant; es donava un termini de trenta dies per al compliment de l'ordre i s'amenaçava d'imposar multes a aquelles persones que defugissin la seva obligació. El capbreu de 1391[104], fet a iniciativa de Jaume Marc, anà acompanyat de la següent crida:

104
ABE. Notari Francesc Fuster. Llibre 7-A-122

> *"Ara oiats per manament del honrat en Guillem de Sant Climent, veguer de Barcelona i del Vallès, que com l'onrat en mossen Jacme Marc de qui es lo Castell de Alaprunya haia obtengut licencia del senyor Rey de capbrevar e de posar en capbreu los censos, rendes,*

agrers e drets que sien tenguts al dit mossen Jacme March per aquelles coses que hom diu los reeb e reebre deu aixi dins com de fora los terminis del dit castell, desta qual licencia apar clarament per letra del dit senyor rei data en Barchinona a XXIX del mes de setembre del any M.CCC.XC primo; lo dit honrat veguer per manament del dit senyor Rei a ell ab la dita letra del Senyor Rei request per lo dit mossen Jacme March, diu e mana a tots els seus alodiaris, feudataris, emfiteotes, terratinents e altres qui alcuna cosa fer, sien tenguts al dit mossen Jacme March per aquelles coses que han dins lo terme del dit castell o en altre lloc qualsevol que aquella tinguessen al dit mossen Jacme March o al dit Ffrancesch Fuster, notari de Barcelona, ab les cartes que daquest han o en altra manera legítimament dins XXX dies daqui avant comptadors sots pena de cinquanta morabatins dor..."[105]

105
ABE. Papers solts.

106
ACA. Sentmenat-diversos. Inventari de l'arxiu de la baronia d'Eramprunyà, *olim* Monacals-Hacienda 3510. *Llibre d'establiments a Castelldefels, 1400.*

En el capbreu de Castelldefels de 1460[106], trenta pagesos declararen tenir arrendades 155 unitats distribuïdes entre 128 peces, 17 feixes i 10 horts. El conjunt es completava amb 23 masos. De fet, el 76,66% de la pagesia de la població es reconeixia com a tinent d'un mas.

D'acord amb les unitats declarades entre peces, feixes i horts, la part proporcional, atenent el nombre de famílies pageses declarants, corresponia a 5,16 peces per cap; però, aquest repartiment proporcional, només ens serveix com a punt de referència, no pas com a mirall de la realitat. A Santa Maria de Castelldefels, catorze pagesos confessaven cultivar entre 1 i 5 peces de terra però vuit d'ells tenien arrendat un mas; conseqüentment sumaven sis pagesos que posseïen poca terra i vivien en condicions d'acusada pobresa. Entre 6 i 12 peces hi havia dotze pagesos, i nou pagesos que confessaven posseir també un mas. Per contra, cap dels pagesos que declararen tenir més de 10 peces de terra no gaudia de la tinença de masos. Per tant, la pagesia benestant, quant a domini útil de la terra, es trobava entre aquests nou cultivadors i els tres amb més de 10 peces; un total de tretze persones que representaven el 43,33% del total.

Si sumem el còmput de pagaments, obtenim 24 contribucions en diners, 29 en espècie i 16 en bestiar; el total puja a 69 aportacions censals i els diners representen el 34,78 %, els cereals el 42,02% i el bestiar, especialment aviram, el 23,18%.

PAGÈS	MAS	PECES	FEIXES	HORTS	CONDICIÓ
P. Carç	1	6			lliure
J. Colomer	mas/torre	12	2		
H. Propi, sol, af.					
J. Costa	m.Bussot	4	2		
H. Propi, sol, af.					
P. Costa	m. Costa	5		1	
H. Propi, sol, af.					
P. Erme	mas/torre	6			
H. Propi, sol, af.					
J. Ferrer	1	10 i molí			lliure
G. Gomis	m. Gomis	5	1		lliure
G. Gual	1	4		2	lliure
P. Martí	m. Piñols	6	1		
H. Propi, sol, af.					
P. Pujades	m. Pujades	8			lliure
B. Savall	m. Rusquet	7			
H. Propi sol, af.					
P. Terrades	m. Terrades	6	4	1	lliure

Els censos per peça de terra eren oscil·lants i imprevisibles d'avaluar ja que un mateix pagès podia pagar censos ben diversos per una peça, com Pere Carç que, per una peça a l'Oliver, abonava vuit quarteres de forment i, per una peça de vinya a la Bruguera, pagava quatre sous i quatre diners; mentre que, per una altra peça de les mateixes característiques al Guimerar, feia dues quarteres i mitja d'ordi més dos capons d'aportació censal per una peça al torrent de Bruguera.

El màxim recàrrec per una peça a Castelldefels l'any 1460 era:

PEÇA	INDRET	ESPÈCIE	DINERS
1	l'Oliver	8 q.forment	
1	Sant Miquel Eramp.	9 q.ordi	
1	la Roca	12 q.ordi	
1	la Roca	5 q.ordi	
1	Rourell		10 sous, 6 diners
1	Sota castell		9 sous
1	Fonollosa		5 sous
1	Barquera	2 q. blat	6 sous
1	Sant Miquel Eramp.		6 sous
1	Coll de Sta. Maria		6 sous

El mínim recàrrec era:

PEÇA	INDRET	ESPÈCIE	DINERS
1	la Guàrdia	½ q. forment	
1	la Panyella	tasca, braçatge	
1	Rourell	½ q. forment	
1	Prop l'hort J. Marc	2 capons	
1	Rourell		4 diners
1	-	1 q. forment	
1	Puig Cornell		6 diners
1	-	1 gallina	
1	Puig Ametllerar		12 diners
1	Matar	1 quartà forment	
1	Roureda	quart	
1	Ginebrar	½ q. ordi	
1	-	tasca	
1	-	braçatge i mitja batuda	
1	Tàpia	meitat dels fruits	
1	-	1 q. oli	

La ubicació de la peça, com pot observar-se, no és indicativa o determinant del cens. Pot comprovar-se com els pagaments en espècie són força diversificats, oscil·len des d'una gallina a treball personal com el braçatge, o taxes impositives tan baixes com la tasca. Pel que pertocava als masos, els criteris tampoc no eren homogenis:

MAS	ESPÈCIE	DINERS	SERVITUD
1	1 q. forment		
mas/torre	2 q. forment, 4 capons		H. propi, sol, af.
Terròs	2q. forment, 2 capons	3 diners	H. propi, sol, af.
Bussot	1q. ordi		
Costa		7 sous, 15 diners	
Costa	1 ½ q. forment, 4 capons	8 diners	H. propi, sol, af.
mas/torre	6 capons		H. propi, sol, af.
Puig	1 ½ q. ordi		
1	1 q. ordi, 2 gallines		
Gomis	2 capons		
1	8 quartans forment	30 sous	
Piñols	2 q. ordi		H. propi, sol, af.
Barqueria	2 q. forment		H. propi, sol, af.
Pineda		100 sous	H. propi, sol, af.
Pujades		2 sous, 6 diners	tragina
Piñol	5 q. ordi		
Rusquet	2 q. forment		H. propi, sol, af.
1		15 sous	H. propi, sol, af.
Terrades	2 capons	19 sous, 12 diners	jova/tragina
Jussanes	6 q. ordi, 3 q. oli		H. propi, sol, af.

Coneixem els censos de vint dels vint-i-dos masos del capbreu de Castelldefels del 1460, la qual cosa representa el 90,90% del total. Podem observar que hi ha un total de vint-i-vuit censos entre cereals, animals i diners. D'aquesta quantitat, tretze corresponen al primer concepte (46,42%), set al segon (25%) i vuit al tercer (28,57%). Dominen clarament les aportacions en cereals, forment i ordi, i només anecdòticament hi figuren tres quartans d'oli. Observem com només en dos casos el cens combina els tres tipus de pagaments, uns altres dos masos només en contemplen dos, i quatre (14,28%) són exclusivament censos en diners; però el doble, vuit masos (28,57%), censen únicament cereals. Els contrastos entre els masos són també prou visibles. Subratllem els dos capons que s'abonen anualment pel mas Gomis comparat amb les sis quarteres d'ordi del mas Jussanes o les cinc quarteres del mas Piñol. Els cent sous del mas Pineda se'ns fan difícils d'explicar, tot i que el capbreu tampoc no ho deixava prou clar: aquesta quantitat havia de pagar-se en dues parts però, tenia caràcter anual? Més aviat sembla, per tal com és de desmesurada la xifra, el reconeixement d'un deute.

Onze dels vint masos (55%) portaven incorporada l'obligatorietat de fer contínua estada i l'obligació de servituds com jova, podada, femada, tragines, ferma d'esponsalici, arca i "*totes les servituds que tenen els homes afocats del terme del castell*", però que no s'especifiquen. I catorze masos declaren prestar usatges.

El capbreu proporciona altres elements d'interès com, per exemple, la possibilitat de resseguir les equivalències estipulades per compensar alguns dels serveis i/o obligacions a través de pagament en diners. La dècima, obligació de tots els pagesos, podia compensar-se un any pagant dotze diners com féu Antoni Cases, mentre que Gerard Gomis abonà mitja lliura de cera i vuit sous per la quístia. També trobem entre aquestes declaracions de pagesos referències als drets de monopoli senyorial i a l'existència de la reserva ja esmentada anteriorment i integrada per unes nou mujades de terra situades al voltant de la casa/quadra, segons l'estimació de 1489.

A contracor, Gaspar Munmany i Joan Pineda, pagesos i homes de remença de Castelldefels, reconegueren en l'esmentada estimació que el costum era pagar un sou per dret de corp i també era habitual fer braçatges, fermes d'espoli, tragines, joves, batudes i altres coses "*les quals se diu esser de mal us*" i fixaren en catorze -no pas onze- el nombre de masos subjectes a aquestes arbitrarietats. Ambdós pagesos coincidiren d'assenyalar la poca vàlua de les propietats i les

dificultats que el senyor d'Eramprunyà podria trobar per construir masos nous si es decidia a enderrocar els existents, malgrat les destrosses de la guerra acabada. L'impacte de la Sentència Arbitral de Guadalupe es constatable quan els mateixos pagesos es negaven a entrar en disquisicions respecte als mals usos basant-se en les noves disposicions legals:

> *"Per tant el Senyor Rex ha sentenciat en aquelles en tal forma que en loch de aquelles (*els mals usos*) se paguen III sous per any los quals axi mateix vuy en dia los pagesos no paguen del qual mal us ferien XIIII masos de la dita Quadre dels quals a raho dels dits III sous per any valrien XXXXII sous de renda. Los quals foren stimats per los dits stimadors en cas ques paguen a la mateixa raho e stima de XX mil per mil a la qual tambe foren stimats per lo dit Senyor Rey. E axi valrien XXXXII lliures venint empero la suma dels dits mals usos encara ques paguassen valrien maior preu e stima la qual los dits stimadors han refusada fer sino en la forma que dit es attesa la dita Sentencia reyal dada per los dits mals usos..."*

El nombre de peces proporcionals a cada pagès variava segons la parròquia i capbreu. Aquestes diferències estaven relacionades amb l'extensió del domini útil i la capacitat demogràfica de cada població. Castelldefels, per exemple, conté una mitjana de terres per pagès considerablement superior a la de Sant Climent de Llobregat.

107
ABE. Llibre 7 A-122. *Capbreu de les rendes de la baronia de Aramprunyá 1391-1392.* Notari Francesc Fuster.

108
AHPNB. *Capbreu de Viladecans i Sant Climent, 1434.* Notari Pere Andreu núm. 103, lligall 1.

COMPARACIÓ DEL NOMBRE DE PECES PROPORCIONALS PER PAGÈS I PARRÒQUIA, SEGONS DIFERENTS CAPBREUS

ANY	PARRÒQUIA	PROPORCIÓ NOMBRE PECES	PAGESOS DECLARANTS	PERCENTATGE Més	Mig	Menys	Només mas
1391[107]	Sant Climent/Viladecans	4,5 peces/pagès	74	6,75%	29,72%	58,10%	5,43%
1434[108]	Sant Climent/Viladecans	1,85 peces/pagès	82	7,31%	17,03%	60,97%	14,69%
1458[109]	Sant Climent/Viladecans	3,10 peces/pagès	79	6,32%	21,51%	63,29%	8,88%
1460	Castelldefels	5,16 peces/pagès	30	10%	40%	46,66%	3,33%

109
APSC. *Manual d'establiments 1458-1459.* Notari Antoni Vinyes.

Vida quotidiana de la pagesia

Malgrat l'autonomia progressiva de les parròquies, la presència dels Marc i dels Burgès era una espasa sempre pendent damunt la comunitat. Tenim reiterades mostres de les fortes tensions socials entre els parroquians del terme d'Eramprunyà i els senyors del territori. Només principiar l'any 1487 Francesc Jeroni Marc pregava al monarca Ferran el Catòlic que li fos reconeguda la seva potestat per exercir jurisdicció: "*uso y facultad de perseguir y capturar criminales tanto dentro los términos del castillo de Aramprunya como fuera de ella*". No sembla precipitat entendre que aquesta pressa podia trobar-se relacionada amb l'oposició pagesa a fer efectius deutes endarrerits per la contesa bèl·lica i la rebel·lió a acceptar el poder jurisdiccional, una resistència mantinguda al llarg dels segles perquè encara l'any 1777 es tornava a reconèixer oficialment, als ja barons d'Eramprunyà, la seva facultat jurisdiccional en els llocs de Castelldefels, Gavà i Begues.

L'església i la casa del senyor eren els dos elements constructius visibles del poder senyorial i espiritual en cadascuna de les parròquies d'Eramprunyà. A Castelldefels aquests poders es trobaven físicament units per la pròpia història dels orígens de la comunitat i, d'aquesta manera, la casa/fortalesa i l'església de Santa Maria, al puig del turó, conformaven una unitat indestriable.

La casa pagesa responia als mitjans i a les necessitats d'unes famílies dedicades al cultiu de la terra, amb pocs diners i amb poques possibilitats de mobilització. La supervivència d'una família tenia molt a veure amb les pròpies capacitats d'autoabastir-se. Una casa ben proveïda havia de tenir forn de coure pa, corrals per al bestiar, celler, sitges i un bocí de terra per a l'horta, complement dietètic d'una alimentació basada en productes de secà.

No tots els pagesos disposaven d'animals de tir. Els capbreus posen com a condició per efectuar la femada disposar de l'animal adequat: "*casu quo teneat animal de bast*". Els pagesos, almenys els més afortunats, podien aspirar a l'obtenció d'un excedent de la collita, descomptats els pagaments al senyor, a l'església i comptabilitzades les pròpies necessitats de subsistència i extreta la part de reserva natural per a la sembra de la propera collita, unes dues quarteres per mujada. El bestiar de corral, els formatges casolans, el vi, les olives podien vendre's al mercat de Sant Climent, de Sant Boi o de

Barcelona i així es devia fer quan els senyors de Viladecans cobraven, l'any 1434, una quartera de vi als pagesos que volien vendre els seus excedents.

L'actual Casal de Cultura era l'antiga masia de can Gomar, una masia del segle XVI amb una torre rodona i no quadrada, com la majoria de les torres de Castelldefels (Font: Arxiu Municipal)

És corrent observar la freqüència del consum familiar de vi. Totes les cases tenen un celler on s'emmagatzema la producció per al consum. Bartomeu Vingut[110] tenia a casa seva una bóta d'una càrrega bona, una bosseta de mitja càrrega i un embut gran de fusta de figuera amb el seu capó de ferro i Berenguer Martí[111], prior del priorat del Garraf, de l'orde de sant Agustí, amb casa a Sant Climent tenia un celler ben proveït amb "*dos parells de portadores, una caldera gran de aram encastada, guarnida de fust, a manera de caldera de tint qui te IIII somades, un cobell de VIII somades, una bota de capacitat de X somades, dues botes nareses plenes de vi cuyt, III botes de mena plenes de resaygues, una quarterola plena de grech sotil, dues botes de mena buydes i una miga bota buyda*".

La precarietat econòmica abocava moltes famílies a haver de recórrer al préstec o a la venda. L'ús i abús de censals[112] i violaris[113] s'estengué entre la gent del camp. Una mala situació econòmica conjuntural també es podia intentar controlar a través d'una venda de terra, com les cinc mujades que Guillem de Sant Climent traspassà a Galceran Godai, o a través d'un lloguer temporal com l'efectuat l'any 1434 per Pere Ripoll de Gavà quan llogà a Jaume Simó una tanca de prat i un palmerar per temps de cinc anys i preu de sis lliures, a pagar en el moment de formalitzar el contracte.

110
APSC. Inventaris.

111
ACB. Notari Guillem Canyelles. Plec d'inventaris i encants, vol. 347.

112
El censal era bàsicament un contracte de compravenda a través del qual una persona, venedor/deutor, venia a un altre, comprador/creditor, el dret a percebre una pensió anual, gairebé sempre en diners, a canvi d'un préstec en metàl·lic. La pensió finalitzava quan el venedor retornava els diners prestats. El censal beneficiava el venedor en el sentit de lliure disposició; és a dir, el creditor no podia negar-se a no redimir el deute si el deutor volia i, per altra banda, el prestatari s'assegurava unes entrades que podien ésser a perpetuïtat si el censal no es redimia (censal mort).

113
El violari era concebut com un mecanisme similar al censal però amb una diferència fonamental: el violari no obligava al pagament de la quantitat oferta pel creditor un cop havia mort el deutor i el seu successor i, s'exigia de manera automàtica. Per això, les pensions a pagar acostumaven a ésser el doble a les del censal.

El bosc era un recurs essencial i a la tasca d'arrabassar hi concorria tota la família de ple. Era una feina que solia fer-se a l'hivern perquè era molt pesada. Consistia a arrencar arbres, arbustos, treure les pedres amb el rasclet i polir la terra per fer-la apta per al conreu; paral·lelament es feien els *formiguers* per cremar totes les arrels i esbarriar-les. Les eines utilitzades per arrabassar eren el magall, el magallet, la destral, el perpal, els arpiots, el podall, el rasclet i l'aixadelló. Bartomeu Vingut tenia penjades a l'entrada una aixadeta de coure, no pas de ferro, de mig pam, dues aixadetes, dos rampins, un magall bo i dos magalls de coure, dos càvecs, dues aixades de tallar, dues destrals -una de dues mans i l'altra només d'una- i un falçó. Totes aquestes eines no eren a l'abast de tothom i, a més, les feien els ferrers escalfant el ferro i donant-los la forma adequada, però s'havien de pagar; per això no és rar trobar pagesos encara amb eines de coure o compartint les eines de treball, com també feien amb el bestiar. Per exemple, Josep Pujol es dividia amb Pere Vinyes dues vaques, una de tres i l'altra de vuit anys. El contracte consistia a tenir-les a mitges durant cinc anys, ambdós les podien utilitzar per llaurar les seves respectives terres, però Pere Vinyes podia prendre-les si el seu soci no les cuidava prou bé.

Les branques dels arbres servien per fer feixos, escalfar la llar, encendre els forns de pa i els forns de fer teules, guix i calç. Bartomeu Vingut guardava a l'entrada un feix de jonc i Berenguer Martí tenia en reserva canyes i vergues. L'escàs mobiliari de la llar -banques, bancs i taules- era fet amb fusta de pi.

El bosc servia també d'adob per nodrir la terra abans de sembrar-la. La tasca començava cap a l'agost. Era costum fer feixos amb les branques esporgades dels pins junt amb altres arbustos com l'argelaga, el romaní, els llentiscles i les mates. Aquests feixos es repartien per l'extensió a sembrar, es colgaven de terra i es deixava una boca per encendre el foc; d'aquesta feina se'n deia *cobrir* i servia per a adob i desinfecció de la terra. Una vegada cremat, les cendres s'escampaven i el sòl quedava preparat per sembrar. Produir cereals era molt enutjós però era imprescindible, no sols per les imposicions de cens sinó també perquè era l'aliment que havia de garantir la subsistència, el pa per a la família, el gra per als animals, tant l'ase com el bou, com el porc o l'aviram de corral, sempre presents a tota casa de pagès. La sega dels cereals era una de les tasques més dures per a la vida del pagès i la seva família perquè a la collita hi intervenia tothom amb la seva falç i seguia el treball a l'era. Les eres conformaven els indrets on es ventaven els cereals i es destriava el gra de la palla.

El pa era el primer aliment de la dieta pagesa i seguia el companatge, allò que, si n'hi havia, acompanyava el pa. És molt difícil saber amb certesa el consum d'aquest producte cerealístic. Jaume Codina assegura que les previsions testamentàries assignaven a les vídues reserves alimentàries -preveient possibles conflictes amb l'hereu- que es componien de blat, vi i cansalada i, a partir del segle XV, una quantitat modesta en metàl·lic per a companatge. L'inventari de Bartomeu Vingut mostrava prou a la clara la importància del pa perquè a la mateixa entrada de casa seva hi havia una pastera amb un pastador i un sedàs. Usualment era la mestressa de la casa la que amassava amb les seves mans la pasta agra o llevat i la barrejava amb la farina i l'aigua, ben pastada amb les mans, després es tapava i es deixava reposar fins a l'endemà, aleshores s'hi afegia més farina i més aigua i sal i es renovava l'operació fins al procés final de coure-la al forn. Un cop sortit del forn es guardava a les golfes, ben estès, i s'allargava fins a quinze o vint dies, ja cuit. Ultra el pa, les reserves alimentàries d'aquesta casa de pagès consistien en un cove de faves, mig quartà de blat i una cargolera bona, una farinera molt gran i un cup petitó i dolent on hi havia cansalada fins al preu de trenta lliures; també hi havia, a més d'altres instruments, un recipient sense nanses per tenir-hi olives, un saler de fusta dolenta amb uns grams de sal, una panera amb la seva cobertora, una rasadora per ratllar formatge, un estríjol de carbasses, una gerra per tenir-hi mel i tres setrills per a l'oli i un morter de terra per a les picades. Fins i tot a la seva habitació, ja en el primer pis, hi havia mig cofre bo de fusta d'àlber amb tanca que funcionava, on es guardaven de quatre a cinc lliures de figues blanques, i també hi havia una capsa amb codonyat.

Gairebé un segle abans, el 1429, l'inventari del religiós Berenguer Martí, mostrava uns hàbits alimentaris similars: un "*barril de sardines ...una pastera amb cobertador y ab sos petges... una gerra oliera en la qual pot haure dos quartans de oli ... dos trossos de cansellada qui poden pessar VII lliures... dos rays de raure formatge ...un saquet de canem hon ha tro miga quartera de faves ... tres sanalles grans de pales en la una de les quals mig quartera de ametlles e an laltre una quartera de siurons ... un forch de ays ... un sagí qui pot pessar V lliures ... Sal...*". Tampoc no podien faltar els morters: en trobem un de pedra, dos de terra i un de fusta. Per escatir la importància del pa només cal dir com l'al.ludit religiós tenia un "*pa de sora qui pot pessar XII lliures*" guardat amb estris considerats de gran importància i valuosos com dues estisores i un ganivet de ferro, dos parells d'ulleres amb el seu estoig de cuir i alguns llibres religiosos.

Els estris de cuina demostren la freqüència dels bullits, dels fregits i l'ús de la brasa. El foc a terra permetia escalfar-se, cuinar i fer petar la xerrada, per això és freqüent trobar en tota casa de pagès "*un banquer per asseure entorn del foch* ". Per moure les brases i coure les menges hi havia, a la cuina de la casa, un mànec de ferro i uns ferros grans. La bateria de cuina es componia de tres paelles d'aram, una caldera del mateix material de cabuda de més de mitja portadora i una caldera petita; tenia també dues olles de terra i una olla de coure bona per a dotze plats (escudelles) a més d'un colador de terrissa. Per servir el menjar comptava amb una escudellera i sis plats "*molt gastats*" i per guardar-los, dues gibrelles. El pagès també disposava d'un cantarer d'aram petit i molt dolent. El mobiliari de cuina completava el conjunt: tenia una taula de frontisses, tres posts de pi, un bancal amb dos caixons i un banc de pi davant la farinera.

Mentre l'apicultura proporcionava mel i proveïa de cera per il·luminar els altars de les esglésies i les cases, l'olivera era un dels arbres que com més anava més preuat era. L'olivera s'esporgava pel mes d'abril, els homes tallaven les branques i les dones les recollien i en feien feixos per tal d'aprofitar les fulles, ja que, en assecar-se, queien o se les feia caure i s'empraven per a les cabres. El problema de l'olivera no era la feina que comportava ni la dura recol·lecció a ple hivern, sinó la tardança de l'arbre a donar fruit. Un altre problema era la feina que donava quan calia arrencar algun arbre d'aquesta família perquè la seva soca era molt gruixuda i, a vegades, malgrat fer un gran clot al voltant de la soca, el pagès es veia negre per fer-ne llenya, tot i que, com registra el refrany, "*si vols bé a la teva muller, dóna-li llenya d'olivera o d'ametller*".

L'ametller era l'altre arbre difós a la zona. Molt més ràpid en el seu creixement -cinc anys tardava a donar fruits- també es moria molt més aviat. La seva recol·lecció era més agradable perquè era a l'octubre i perquè la mida del fruit feia més senzilla la recollida. L'ametller s'esporgava un cop collides les ametlles, les quals constituïen una excel·lent reserva nutritiva per passar l'hivern, com prou bé sabia Berenguer Martí quan en guardava mitja quartera dins una senalla.

La família continuava com a nucli bàsic d'estabilitat productiva i reproductiva, i la suma d'esforços havia permès millores de vida dins una precarietat encara palpable, però l'increment d'estris que conformen les llars en el segle XV reflecteix una millora en relació als segles anteriors. Un altre signe de la millora de les condicions de

vida de la pagesia el trobem en el fet de testar, perquè només es fa testament quan hi ha quelcom a deixar. El planteig d'aquests testaments i les clàusules testamentàries són sempre els mateixos, tant si es tracta de pagesos o de senyors. El testador escollia els marmessors, normalment entre membres de la seva mateixa família, indicava on volia ésser enterrat -sovint sota terra en el cementiri parroquial, arrecerat a l'església, espai sagrat-. Es feien deixes i se suposa que la pressió del sacerdot, confessor i notari a la vegada, es devia fer sentir en les quantitats destinades. Són molt comunes en el segle XV, i continuaran com un costum durant segles, les misses a sant Amador, el trentenari, i l'atenció especial a algun sant o santa, així com a les marededéus i ermites. Un cop estipulades les deixes religioses, el futur difunt nomenava hereu universal i repartia els béns entre els fills, les filles i la cònjuge. La pagesia havia anat adoptant les formes dels senyors i la figura de l'hereu, que ja es manifesta entre els senyors com una pràctica habitual des del segle XI, s'incorporà també com a model entre la burgesia i, posteriorment, la pagesia catalana.

Els testaments solien acabar fent una relació dels deutes pendents, tant dels que s'havien de cobrar com d'aquells que calia pagar; per exemple, Galceran Bonet confessà deure cinc sous a Esteve, rajoler, i set jornals a Lleó, mestre de cases. Altres vegades els deutes eren entre els mateixos familiars, com deixà escrit Pasqual Aruix quan recordava les vint lliures pendents pel retorn del dot de la seva germana difunta i afegia haver rebut del seu cunyat, per la sepultura de l'esmentada germana, catorze lliures i setze sous, però la resta del deute la traspassava com a herència al seu germà Joan. El mateix cunyat també havia de tornar-li "*una gonella y unes faldetes de burel bones*", cinquanta sous, una ballesta , una caixa antiga que havia estat del seu pare i una olleta d'aram amb cua. Per contra, el testador tenia pendent d'abonar a aquest seu cunyat la quantitat de dos sous per quatre feixes de canyes i devia divuit sous a Comes, de Sant Boi, per la compra d'un bou. També entre els deutes hi havia una anotació curiosa, un deute de sis sous pendent de cobrar a Baldiri Puig, de Sant Boi, a compte de la "*soldada de una mia filla que es parla ab el...*".

Aquesta passada de comptes a les portes de la mort responia a la sana intenció de deixar-ho tot ben lligat a la terra i al cel, evitar malentesos i conflictes als hereus, però no sempre se'n sortien. Antoni Julià, de Sant Climent, per exemple, fou reclamat per Jaume Puig, de Sant Julià de Palou, com a pare i marmessor del seu fill difunt, Narcís Puig, perquè li pagués el deute pendent que,

segons Antoni Julià, pujava sis lliures; i com que la cosa no era clara s'acordà que "*si ab testimonis se podia provar dit Julia deure mes de dites sis lliures si obliga en pagarles tot lo que sera, ho ab un testament que feu dit Julia en la present escrivania y si alli ni senyala mes promet pagarlo ara ab lo present debitori y en Juan Panera, fuster, de la vila de Granollers diu que jurava que ell digué que en el temps que Narcís Puig vivia, en Juliá li devia tretze lliures, disset sous i lo dit Julia li digué que no li devia tant que tres sous li havia donats y que ara no li devia sino tretze lliures i quatorze sous*".

Quan no es disposava de diners, la cessió de terres constituïa també un recurs, però per a l'hereu representava desprendre's d'unes tinences que constituïen el mitjà de vida de la seva mateixa família. També podien donar-se altres condicions com les de Joan Colomer, pagès de setze anys i orfe de pare i mare, que es veié obligat a restituir les cent lliures aportades per la seva mare com a dot*; però, en no tenir el capital, féu venda d'una peça a Jeroni Mateu amb la particularitat que l'esmentada peça era obligada a violari, sistema pel qual es podia rescabalar del deute.

"Un món entre ombres: dones d'Eramprunyà"[114]

Els pensadors medievals ho tenien molt clar: la dona era inferior a l'home; la dona no posseïa la mateixa capacitat de raonar, decidir i regir que un home. El sexe fou motiu concloent de marginació. La dona no tenia cognom propi, depenia sempre d'algun home. L'hereu es quedava amb la hisenda mentre la germana només podia optar a un bon casament i, per això, calia aportar un dot. El dot era tan important que arribà a institucionalitzar-se en els testaments on freqüentment es feien deixes "a noies joves per maridar".

El marit podia disposar del dot de la seva dona, com féu Ferrer Tició de Castelldefels l'any 1305 quan, per sol·licitud de la seva muller, reconegué, per escrit, haver venut propietats aportades per ella pel valor de 1.200 sous i es puntualitzava que la venda havia estat feta "en usus i utilitat de ell, dit mossen Ferrer Tició i no de la dita muller sua".

La dona no podia escollir lliurement marit. La responsabilitat de triar parella adequada corresponia als elements masculins de la família, d'acord amb una jerarquia de proximitat. L'any 1143, el castlà d'Eramprunyà, Pere de Santa Oliva, ordenà testamentàriament als

114
SANAHUJA, Dolors. "Un món entre ombres: dones d'Eramprunyà". *La Sentiu*. Gavà, núm. 23-24 (1998).

seus tres fills que busquessin marit a la seva germana Arsenda, manant-los que fos "bo i una persona decent".

La dona era un instrument patrimonial imprescindible per reproduir el llinatge i útil per afavorir i forçar noves aliances familiars per mitjà de convenients matrimonis. Realitzat i consumat el matrimoni, la dona sense fills només podia esperar desventura. L'esterilitat, sempre entesa com una malaltia exclusivament femenina, quan no era vista com un càstig diví, podia arribar a constituir motiu de divorci.

Les deslleialtats matrimonials eren freqüents com demostra la munió de fills il·legítims reconeguts. Però la infidelitat no es jutjava igual si el protagonista era un home que si ho era una dona. Una dona podia ésser sotmesa a vexacions diverses i per raons que mai, ni les mateixes dones, haurien gosat de retreure a un home: emprar paraules grolleres, ésser massa cridanera, rebre visites d'homes, tot podia ser font de xafarderies i marginació social. De tota manera, una doble moralitat regia la vida de tota la societat com comprovà Ponç de Gualba, bisbe reformista de Barcelona, quan visità el terme d'Eramprunyà l'any 1303. L'eclesiàstic parlamentà amb uns quants pagesos que l'informaren de la moralitat més que dubtosa del prevere de Castelldefels perquè tenia una amistançada amb la qual havia tingut fills com feien també altres persones que vivien en adulteri o en bigàmia.

Al bisbe Ponç de Gualba, però, també li preocupaven les endevines. Les endevines eren dones del poble, humils però amb coneixements que els altres desconeixien, feien beuratges, sabien d'herbes i eren molt sol·licitades. El misteri que embolcallava la seva manera de fer les feia veure com a perilloses i molta gent les identificava com a bruixes sense escrúpols per pactar amb les forces del mal. Els parroquians de Gavà es queixaren al bisbe de l'endevina Godaia, de Sant Boi de Llobregat, perquè digueren que conjurava els homes i els animals malalts.

La veu de les dones ens arriba de molt lluny. Cal resseguir-la amb paciència perquè, discretes, dissimulen la seva presència pública i tampoc ens permeten amb facilitat endinsar-nos en el seu àmbit natural, el seu espai, la llar. Cal rastrejar entre els testaments, les darreres voluntats, els capítols matrimonials, els inventaris... documents tots ells escrits per homes, per trobar figures femenines desdibuixades enmig d'un contracte, d'una venda, d'un encant.

El territori d'Eramprunyà abraçà dones de variada condició social i complexes vides, dones a qui el teatre de la vida distribuïa papers ben distints als de l'home, però, a darrera hora, uns i altres encaraven un mateix repte, la inevitable mort. Aquest era l'autèntic fil conductor que igualava els homes i dones d'arreu d'Europa.

DESPRÉS DE 1486...

L'entrada a l'edat moderna vingué acompanyada de substancials canvis a Eramprunyà. L'omnipresència dels Marc, perdurable al llarg de dues centúries, s'esmorteí; el castell quedà, mig enrunat per les batalles passades, com un malson en els records dels més grans. Ningú no tingué interès a refer-lo. Per un temps, la vídua de Jaume Marc IV, Elisabet Anastàsia, romangué a la casa de Castelldefels vetllant encara pels seus interessos i els del seu fill, Francesc Jeroni. Fou el darrer hereu directe del patrimoni familiar acumulat en el terme des de 1323. La propietat es traspassà, rere el seu òbit, a la seva germana Isabel i d'aquesta als Fivaller. Ens trobem a mitjan segle XVI.

Per a la nova família, Eramprunyà constituïa un territori més a afegir a llur patrimoni on destacava la baronia de Font Rúbia, a la vegueria de Vilafranca del Penedès. A diferència del que havia succeït amb els Marc, per als nous senyors d'Eramprunyà, el territori no tenia cap vàlua simbòlica, sinó merament econòmica, terres i drets d'on extreure rendes. La presència dels nous senyors d'Eramprunyà, ara anomenats barons, esdevingué fugissera i poc habitual, el pes de la presència senyorial s'esvaí i mentre els barons romanien a Barcelona i preferien delegar, els pagesos respiraven i miraven de tirar endavant.

Els nous barons no afluixaren en els seus drets. Continuaren percebent censos, lluïsmes i exercint el seu monopoli damunt boscos, pastures i aigües. Tampoc no renunciaren als drets decimals damunt les collites i el bestiar, però la força de les parròquies creixia i empenyia endavant.

BIBLIOGRAFIA

ABADAL I DE VINYALS, Ramon. *Dels visigots als catalans. La Hispania visigòtica i la Catalunya carolíngia,* vol. 1. Barcelona: Edicions 62, 1969.

ANGUERA DE SOJO, O. "Dret especial de la comarca de Vic". *Conferències sobre varietats comarcals del Dret Civil Català.* Barcelona: Acadèmia de Jurisprudència i Legislació de Catalunya, 1934.

ARAGÓ, Antoni M. "La col.lecta del bovatge del 1327". *Estudis d'Història Medieval,* vol. 3. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1970, p. 41-51.

ARIENZO, Luisa d'. *Carte reali diplomatiche di Pietro IV il Cerimonioso, re d'Aragona, Riguardanti l'Italia,* vol. XLV. Padova: Cedam, 1970.

ARIÉS, Philip. *Images de l'home devant la mort.* París: Ed. du Seuil, 1983.

ARNALL, J.; BAIGES, I. "La documentación del reinado de Pedro el Grande durante el año 1282. Pergaminos del Archivo de la Corona de Aragón". *XI Congrès d'Història de la Corona d'Aragó.* Palerm, 1983.

AVENTIN I PUIG, Mercè. *La societat rural a Catalunya en temps feudals.* Barcelona: Ed. Columna, 1996.

BALAÑÀ ABADIA, Pere. *Els noms de lloc de Catalunya.* Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1989.

BALARI I JOVANY, J. *Orígenes históricos de Cataluña.* 2 vol. 2ª ed. Sant Cugat del Vallès, 1964.

BASTARDAS, Joan. *Usatges de Barcelona. El codi a mitjan segle XII.* Barcelona: Fundació Noguera, 1984.

BATLLE, Carme. *La crisis social y económica de Barcelona a mediados del siglo XV.* Universidad de Barcelona, 1973.

BATLLE, Carme. "La família i la casa d'un draper de Barcelona, Burget de Banyeres: primera meitat del segle XIII". *Acta Mediaevalia.* Barcelona, núm. 2 (1984), p. 69-91.

BATLLE, Carme. "La mentalitat i les formes de vida dels mercaders catalans medievals". *Cuadernos de Historia Económica de Cataluña,* vol. XXI, 1980, P. 81-94.

BATLLE, Carme. "La burguesía de Barcelona a mediados del siglo XIII". *Jaime I y su época.* Saragossa, 1982.

BATLLE, Carme. "Expansió i alternances de la població de Barcelona i el Pla". *L'Avenç.* Barcelona, núm. 94 (1986) p. 31-35.

BATLLE, Carme. *L'Expansió baixmedieval, segles XIII-XV.* Barcelona: Edicions 62, 1988.

BAUCELLS, Josep. *El Baix Llobregat i la Pia Almoina de la Seu de Barcelona: Inventari dels pergamins.* Generalitat de Catalunya, 1984.

BAUCELLS, Josep. "La Pia Almoina de la Seo de Barcelona. Origen y desarrollo". *Actas das 1as jornadas luso-espanholas de Historia medieval.* Lisboa, 1973, p. 73-137.

BERTRAN, Prim. "La 'dècima' del bisbat de Barcelona". *Miscel.lània de textos medievals.* CSIC, 1994, p. 371-498.

BISSON, T.N. *Història de la Corona d'Aragó a l'Edat Mitjana.* Barcelona: Ed. Crítica, 1989.

BOFARULL Y SANS, Francesc. *El castillo y la baronía de Arampruñá.* Barcelona: Imprenta de Henrich y Cia., 1911.

BOLÓS, J. *et alii.* "Sepultures excavades a la roca a les rodalies de Serrateix". *Acta Mediaevalia.* Barcelona, núm. 3 (1982), p. 155-171.

BONET, M.; CARBONELL, A. *Gavà sota el patrimoni de Sant Nicasi.* Gavà, 1976.

BONNASSIE, Pierre. *Catalunya, mil anys enrera,* vol. 1. Barcelona: Edicions 62, 1979.

BONNASSIE, Pierre. "Les conventions féodales dans la Catalogne du XI siècle". *Annales du Midi* (1968).

BONNASSIE, Pierre. *Del esclavismo al feudalismo en Europa Occidental.* Barcelona: Ed. Crítica, 1992.

BOIS, Guy. *La revolución del año mil.* Barcelona: Ed. Crítica, 1991.

BRUNIQUER, Esteve Gilabert. *Cerimonial dels magnifichs consellers y Regiment de la Ciutat de Barcelona*. Barcelona: Impremta Henrich y Compañía, 1913.

BUSQUETA, Joan. *Una vila del territori de Barcelona: Sant Andreu del Palomar als segles XIII-XIV*. Barcelona: Fundació Salvador Vives i Casajuana, 1991.

BUSQUETA, Joan. "Las familías de la alta burguesía en el municipio de Barcelona (siglo XIII)". *Anuario de Estudios Medievales*, 15 (1988).

BUSQUETA, J.; CUADRADA, Coral. "Els funcionaris regis i la seva implantació en el Pla de Barcelona i en el Maresme: un grup social a la conquesta de l'entorn rural". *L'Avenç*. Barcelona, núm. 94 (1986), p. 36-41.

CABRÉ, Montserrat. "*Deodicatae* y *Deovotae*. La regulación de la religiosidad femenina en los condados catalanes. Siglos IX y XI". *Las mujeres en el cristianismo medieval*. Madrid: Ed. Al-Mudayna, 1991, p. 169-182.

CAMPMANY, Josep. *Castelldefels i la mar*. Castelldefels: Ajuntament, 1998.

CAMPMANY, Josep. "El terme municipal de Castelldefels". *Mar i Muntanya*, núm. 56 a 66 (2000).

CARRERAS CANDI, F. *Lo Montjuich de Barcelona*, 1903.

CARRERAS VALLS, Rafael . *Noves notes genealògiques dels poetes Jaume, Pere, Arnau i Ausiàs March segons documents inèdits*. Barcelona: Estudis Universitaris Catalans, XVIII, 1934, p. 309-354.

CLARAMUNT, Salvador. "Consideracions sobre el calendari festiu a l'Edat Mitjana". *Aplec d'estudis dels deixebles i col.laboradors del professor Dr. Emilio Sáez*. Barcelona, 1989, p. 303-314.

CODINA, Jaume. *Els pagesos de Provençana (984-1807). Societat i economia a l'Hospitalet pre-industrial*. 2 vol. L'Hospitalet de Llobregat: Ajuntament, 1987.

COLOMÉ, Marià. "L'olla del rei". Revista *Brugués*. Gavà (1965).

COLOMÉ, Marià. "Baronia i Castell d'Eramprunyà". Revista *Brugués*. Gavà, núm. 106 (1967).

CUADRADA, Coral. *El Maresme medieval: Les jurisdiccions baronals de Mataró i Sant Vicenç/Vilassar*. Barcelona: Ed. Rafael Dalmau, 1988.

Dietari de la Diputació del General de Catalunya. Barcelona: Archivo de la Corona de Aragón, colección documentos inéditos, 2ª época, 1974.

DUBY, Georges. *Europa en la Edad Media*. Barcelona: Ed. Paidos, 1990.

DUBY, Georges. *El caballero, la mujer y el cura*. Barcelona: Ed. Crítica, 1992.

DUBY, Georges. *Historia social e ideologías de las sociedades*. Barcelona: Anagrama, 1976.

EIXARCH, J. *Les arrels històriques de Viladecans. Segles XII-XVIII. Papers de l'Arxiu*. Viladecans, núm. 2 (1989).

FELIU I MONTFORT, Gaspart. "L'evolució demogràfica". *Història de Catalunya*, vol. 3. Barcelona: Ed. Salvat, 1985.

FELIU I MONTFORT, Gaspart. "Al-Mansur, Barcelona i Sant Cugat". *Acta Mediaevalia*. Barcelona, núm. 3 (1982), p. 49-54.

FELIU I MONTFORT, Gaspart. "Marca i passadís. Els factors d'una expansió econòmica. Barcelona fa mil anys: l'assalt d'Al-Mansur". *L'Avenç*. Barcelona, núm. 84 (1985).

FERRER MALLOL, Teresa. *El Patrimoni Reial: la recuperació dels senyorius jurisdiccionals en els estats catalano-aragonesos a la fi del segle XIV*. Barcelona: AME, 7, 1970-71, p. 351-491.

FONT RIUS, J.M. "Mero y mixto imperio". *Diccionario de Historia de España II*. Madrid, 1968.

FREEDMAN, Paul. *Assaig d'història de la pagesia catalana (segles XI-XV)*. Barcelona: Edicions 62, 1988.

FREEDMAN, Paul. *Els orígens de la servitud pagesa a la Catalunya medieval*. Vic: Eumo editorial, 1993.

FULLANA, Luis. "Los caballeros del apellido Marc en Cataluña y en Valencia". *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura, XVI, XVII*. Madrid, 1945.

FURIÓ, A.; GARCIA, F. "Dificultats agràries en la formació i consolidació del feudalisme al País Valencià". *Estudi General*, núm. 5-6 (1986), p. 291-309.

GARCIA SANZ, Arcadi. "Origen y fin del fuero de las pensiones censales a sueldo por libra". Revista *AUSA. Publicación trimestral del Patronato de Estudios Ausonenses*. Vic, núm. 38 (1961).

GARCIA, Jordi. "Entorn a l'origen de l'estructura agrària pre-feudal a la comarca del Baix Llobregat. Els mecanismes d'apropiació de la terra". *Miscel.lània d'homenatge a Jaume Codina*. El Prat de Llobregat: Ajuntament, 1994, p. 263-272.

HINOJOSA, Eduardo. *El régimen señorial y la cuestión agraria en Cataluña durante la Edad Media*. Madrid, 1955.

IGLÉSIES, Josep. "Fogaje 1365-1370". *Memorias Real Academia Ciencias y Artes de Barcelona*, vol. 34, 1962, p. 247-356.

IGLÉSIES, Josep. *El fogatge de 1497*. 2 vol. Barcelona: Fundació Salvador Vives i Casajuana, 1991.

IGLÉSIES, Josep. *El fogatge de 1553. Estudis i transcripció*. 2 vol. Barcelona: Fundació Salvador Vives i Casajuana, 1979-1981.

JULIÀ, José Ramón. "Las actitudes mentales de los barceloneses del primer tercio del siglo XIV". *Anuario de estudios medievales*, 20. Barcelona, 1990.

LORENZO, Neus. *Entre mar i muntanya. Breu història de la parròquia i vila de Castelldefels*. Castelldefels: Parròquia de Santa Maria, 1999.

MADOZ, P. *Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico de España y sus posesiones de ultramar*. Madrid, 1845.

MARTÍ VILÀ, Carles. *Notes històriques de la vida de Sant Boi de Llobregat*. Sant Boi de Llobregat, 1987.

MARTÍ, J. *et alii*. *Processos de l'Arxiu Diocesà de Barcelona*, vol. 1. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura, 1984.

MAS I DOMÈNECH, J. *Notes històriques del bisbat de Barcelona. Rúbrica dels "Libri Antiquitatum" de la seu de Barcelona*. Barcelona, 1909-1914.

MIQUEL ROSSELL, F. *Liber Feudorum Maior. Cartulario real que se conserva en el Archivo de la Corona de Aragón*. Barcelona: Ed. Miquel Rossell, 1945.

MIRALLES, Melcior. *Dietari del capellà d'Alfons el Magnànim*. València: Ed. Alfons el Magnànim, 1989.

MONTANARI, M. *Campagne medievale. Structure produttive, rapporti di lavoro, sistemi alimentari*. Torí: Ed. Einaudi, 1984.

MUTJÉ, Josefina. *La ciudad de Barcelona durante el reinado de Alfonso el Benigno (1327-1336)*. Barcelona: CSIC, 1987.

NIÑO, Valentí. "Una visió històrica de Viladecans a partir de les excavacions de la torre del Baró. Viladecans. Baix Llobregat". *Miscel.lània d'Homenatge a Jaume Codina*. El Prat de Llobregat: Ajuntament, 1994, p. 365-382.

OLMOS, Elías. *Dirección General de Archivos y Bibliotecas. Inventario de los pergaminos del archivo de la catedral de Valencia*, 1961.

PAGÈS, Amédée. *Ausiàs March i els seus predecessors*. València: Ed. Alfons el Magnànim, 1992.

PAGÈS, Amédée. "Documents inèdits relatifs à Pere March et à Auzias March". *Revista de bibliografia catalana*, núm. 2 (1901), p. 129-153.

PAGÈS, Amédée. "Les origines paternelles d'Auzias March d'après de nouveaux documents". *Bulletin Hispanique L*. Madrid, 1948, p. 313-332.

PAGÈS, Montserrat. "La Mare de Déu de Bruguers". *Miscel.lània d'Homenatge a Jaume Codina*. El Prat de Llobregat: Ajuntament, 1994, p. 383-390.

PASTOR, José Luís. "Censales y propiedad feudal. El Real de Gandía: 1407-1550". *España Medieval*, IV. Madrid: Universidad Complutense, 1984.

PÉREZ, M.; SANAHUJA, Dolors. *Recorregut per l'arquitectura històrica de Gavà*. Gavà: Ajuntament, 1987.

PLADEVALL, A.; CATALÀ, A. *Els monestirs catalans*. Barcelona, 1978.

PONS GURI, J.M. "Un fogatjament desconegut de l'any 1358". *Butlletí Real Acadèmia Bones Lletres*. Barcelona, núm. 30 (1963-64), p. 323-498.

PONS GURÍ, J.M. *Compendi sobre els drets dels castells termenats (segles XIII-XIV). Burriac*. Mataró: Museu Comarcal del Maresme, 1988, p. 69-76.

PONS GURÍ, J.M. "Relació jurídica de la remença i els mals usos a les terres gironines, segles XIII-XV". *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*, vol. 3. Barcelona, 1989, p. 325-337.

PONS GURÍ, J.M. "Entre l'emfiteusi i el feudalisme". *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*, vol. 3, 1989.

PONS GURÍ, J.M. "Jurisdiccions compartides a la Catalunya baix-medieval". *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*, vol. 3. Barcelona, 1989, p. 119-126.

PUIG ROSELL, Isidre. "Breve reseña histórica de la Ermita de Ntra. Sra. de Brugués, ermita de San Miguel y Castillo de Aramprunyá". *Bruguers*. Gavà (1981).

RAURICH, X. *et alii*. *Les Sorres X. un vaixell medieval al canal olímpic de rem*. (vídeo). Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1992.

REGLÀ, Joan. "La Corona de Aragón en el tránsito de la Baja Edad Media". *Saitabi*, 14 (1964).

RIQUER, Martí de. *L'arnès de cavaller. Armes i armadures catalanes medievals*. Esplugues de Llobregat: Ed. Ariel 1968.

RIU, Manuel. "L'aportació de l'arqueologia a l'estudi, formació i expansió del feudalisme català". *Estudi General*. Girona, 5-6 (1985).

RIU, Manuel. "La primera revolta dels segadors: la justícia a la Catalunya del segle XIV". *Studia historica et philologica in honorem M. Batllori*. Roma, 1984, p. 411-416.

RIU, Manuel. *L'arqueologia medieval a Catalunya*. L'Hospitalet: Llibres de la frontera, 1989.

RIUS SERRA, J. *El Cartulario de Sant Cugat del Vallés*. Barcelona, 1946.

RIVERA, Milagros. "Parentesco y espiritualidad femenina en Europa. Una aportación a la historia de la subjetividad". *Revista d'Història Medieval* (1991).

RODRIGO LIZONDO, Mateu. "Sobre l'ascendència d'Ausias March". *Revista valenciana de filologia*, vol. 7, núm. 4 (1981).

RUBIÉS, J.P.; SALRACH, J.M. "Entorn de la mentalitat i la ideologia del bloc de poder feudal a través de la historiografia medieval fins a les Quatre Grans Cròniques". *La formació i expansió del feudalisme català*. *Estudi General*. Girona, 1985-1986, p. 467-506.

RUBIÓ Y LLUCH, J. *Documents per l'historia de la cultura catalana mig.eval*. Institut d'Estudis Catalans, 1908.

SABATÉ, Flocel. "Estructura socio-econòmica de l'Anoia. Segles X-XIII". *Acta Mediaevalia*. Barcelona, núm. 13 (1992), p. 208-212.

SABATÉ, Flocel. *Lo senyor rei és mort*. Universitat de Lleida, 1994.

SALES, Núria. "Guadalupe: un cop d'ull a uns quants malentesos". *II Col.loqui d'Història Agrària*. Barcelona-Olot-Girona, 1986.

SALES, Núria. "Guadalupe 1486: triomf del mas sobre el castell?". *Revista de Catalunya*. Barcelona, núm. 13 (1987), p. 53-63.

SALES, Núria. *Els segles de la decadència*. Barcelona: Edicions 62, 1989.

SALRACH, Josep M. *El procés de feudalització (segles III - XII)*. Barcelona: Edicions 62, 1987.

SALRACH, Josep M. "Els orígens de l'orde de la Mercè i el rescat de captius. Les croades i l'exercici de la caritat a l'Edat Mitjana." *Acta Mediaevalia*. Barcelona, núm. 9 (1988), p. 189-201.

SALRACH, Josep M. "Esclavitud, llibertat, servitud. L'evolució social del camp català". *L'Avenç*. Barcelona, núm. 141 (1990), p. 36-45.

SALRACH, Josep M. "Formació, organització i defensa del domini de Sant Cugat en els segles X-XII". *Acta Mediaevalia*. Barcelona, núm. 13 (1992), p. 127-173.

SANAHUJA, Dolors. "El sistema defensiu d'Eramprunyà entre els segles X i XIV". *L'Avenç*. Barcelona, núm. 155 (1992), p. 16-20.

SANAHUJA, Dolors. "Les deodates de Santa Maria de Sales: una petita comunitat medieval de dones". *Acta Mediaevalia*. Barcelona, núm. 13 (1992), p. 239-251.

SANAHUJA, Dolors. "Els Santa Oliva, castlans d'Eramprunyà". *CSIC*, núm. 22 (1993), p. 23-43.

SANAHUJA, Dolors. "Un món entre ombres: dones d'Eramprunyà". *La Sentiu*. Gavà, núm. 23-24 (1998).

SANAHUJA, Dolors. "El territori d'Eramprunyà entre els segles X-XVI". *Rubricatum*. Revista del Museu de Gavà, núm. 3 (2002).

SANCHEZ MARTINEZ, Manuel (Comp.). "Estudios sobre renta, fiscalidad y finanzas en la Cataluña bajomedieval". *CSIC, Anuario de Estudios Medievales*. Barcelona, anejo 27 (1993).

SANCHO, Marta. *Utillatge agrari de la Catalunya Medieval*. Tesi de llicenciatura. Universitat de Barcelona, 1989.

SEIBT, F.; EBERHARD, W. *Europa 1400. La crisis de la Baja Edad Media*. Barcelona: Ed. Crítica, 1993.

SERRA, Eva. *Pagesos i senyors a la Catalunya del segle XVII*. Barcelona: Ed. Crítica, 1988.

SERRA, Eva. "El règim feudal català abans i després de la sentència arbitral de Guadalupe". *Recerques*. Barcelona, núm. 10 (1980).

SERRA, Eva. "Per una cronologia i una interpretació de la crisi del segle XVII". *Terra, treball i propietat*. Barcelona: Ed. Crítica, 1986.

SOBREQUÉS VIDAL, Santiago. *Història de la producció del dret català fins al Decret de Nova Planta*. Col.legi Universitari de Girona, 1987.

SOBREQUÉS VIDAL, Santiago. "La petita noblesa catalana i l'interregne de 1410-1412". *Estudis d'Història Medieval*, vol. 3. Barcelona, 1973, p. 87-110.

SOLÉ VIDAL, Josep. *L'expansió dels cultius gavanencs i la rompuda de les marines*. Gavà: Ed. Brugués, 1969.

SOLIAS, Josep M. *El poblament ibèric i romà del curs inferior del Llobregat*. Tesi doctoral. Universitat de Barcelona, 1990.

UDINA, Antoni M. *La successió testada a la Catalunya Altomedieval*. Barcelona: Fundació Noguera, 1984.

VIADER, Roland. *Les contrats agraires dels archives Capitulaires de Barcelona, s. XI-XIII*. Universitat de Barcelona. Departament Història Medieval, 1990.

VICENS VIVES, Jaume. "Evolución de la economía catalana durante la primera mitad del siglo XV". *IV Congreso de Historia de la Corona de Aragón*. Palma de Mallorca, 1955.

VICENS VIVES, Jaume. *Historia de los remensas en el siglo XV*. Barcelona: CSIC, 1945.

VICENS VIVES, Jaume. *El gran sindicato remensa (1408-1508). La última etapa del problema agrícola catalán durante el reinado de Fernando el Católico*. Madrid: CSIC, 1954.

VIDAL ALCOVER, Jaume. *Pere i Jaume March. Cobles i noves rimades*. València: Ed. L'Estel, 1986.

VILAGINÉS, J. "El fenomen parroquial en la societat del Vallès Oriental a l'Alta Edat Mitjana, segles XI i XII". *Acta Mediaevalia*. Barcelona, núm. 9 (1988), p. 125-142.

VILAR, Pierre. *Catalunya dins l'Espanya Moderna*. Barcelona: Edicions 62, 1973.

VINYOLES, Teresa. *Les Barcelonines a les darreries de l'Edat Mitjana 1370-1410*. Barcelona: Fundació Salvador Vives i Casajuana, 1976.

VIVES, Elisenda. *La població catalana medieval*. Vic: Ed. Eumo, 1989.

ZIMMERMANN, M. "Aux origines de la Catalogne feódale: les serments nondatés de Ramon Berenguer 1er". *Estudi General*. Girona, 5-6 (1985).

L'EDAT MODERNA

Per Josep Campmany Guillot

L'EDAT MODERNA

Per Josep Campmany Guillot

UN LLARG PERÍODE DE CANVIS (1480-1630)[1]

Els 150 anys que van des del final de la guerra civil catalana del segle XV fins als precedents immediats de la Guerra dels Segadors es poden qualificar com anys de canvis rellevants. Per tal d'abastar la totalitat d'aquestes transformacions, distingirem tres grans àmbits d'anàlisi: l'institucional, l'econòmic i el sociocultural.

Les transformacions polítiques

Començarem l'exposició d'aquestes profundes transformacions produïdes al llarg del segle XVI pel vessant més estructural. Les institucions i les lleis, que acostumen a reflectir de forma un xic rígida l'estat de la societat, pateixen en aquests anys una sèrie de transformacions que trenquen amb l'entramat jurídic i polític característic de l'època feudal. Dins d'aquest canvi general, podem assenyalar diversos aspectes en els quals la transformació és més rellevant: la relació senyor-vassall, caracteritzada per l'abolició formal dels mals usos -sentència de Guadalupe, 1486- i l'allunyament físic dels senyors de les seves possessions rurals, i la pèrdua d'importància del castell enfront de la vila, en un procés que comportà l'afermament de la personalitat jurídica i social de les institucions municipals.

1
Sigles emprades: ACA (Arxiu de la Corona d'Aragó), ADB (Arxiu Diocesà de Barcelona), ACB (Arxiu de la Catedral de Barcelona), AHCB (Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona), AHPB (Arxiu Històric de Protocols Notarials de Barcelona), ABE (Arxiu de la Baronia d'Eramprunyà), AJSV (Arxiu particular de Josep Soler i Vidal; n'hi ha còpia a l'arxiu particular de l'autor), AHCB (Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona), AMC (Arxiu Municipal de Castelldefels), BC (Arxiu de la Biblioteca de Catalunya), AHS (Arxiu Històric de Sitges), APSC (Arxiu Parroquial de Sant Climent de Llobregat), BUB (Biblioteca de la Universitat de Barcelona).

L'abolició dels mals usos (1486, 1502)

Com és ben sabut, una de les causes de la guerra civil catalana del segle XV fou la resistència pagesa a seguir acceptant la pressió senyorial, especialment la que es concretava en els mals usos. Però, acabada la guerra, aquest problema seguia sense resoldre's. A Castelldefels, per exemple, d'un total aproximat de trenta-sis famílies residents a finals del segle XV, encara hi restaven sotmeses catorze (el 40%). A continuació llistem catorze masos que, segons el capbreu de 1460, encara eren sotmesos a aquestes prestacions.

Els masos de Castelldefels sotmesos als mals usos el 1460. Entre parèntesis, el nom actual del mas, si és conegut

MASOS	SERVITUDS
Mas Costa (can Roca de Baix)	Remença
Mas Montmany	Ferma d'esponsalici
Cases d'en Miramar	Ferma d'esponsalici
Joan Folquer (cal Queco)	Servituds usuals
Bernat Savall (cal Tivallar)	Servituds usuals
Joan Gomar	Ferma d'esponsalici
Joan Pineda	Remença i ferma d'esponsalici
Pere Terrades	Servituds usuals
Pere Erme	Ferma d'esponsalici
Mas Costa de Pere Costa	Ferma d'esponsalici
Mas Terrós	Ferma d'esponsalici
Mas Gener	Ferma d'esponsalici
Joan Colomer (la Goma)	Ferma d'esponsalici
Mas Cases Jussanes (cal Maties)	Ferma d'esponsalici

La coincidència entre aquest nombre i el donat per Vicens Vives corresponent al 1490 indica que en aquests trenta anys no es redimí cap mas. No fou fins en un nou aixecament i la promulgació de la sentència de Guadalupe que els remences locals pogueren recollir els diners del rescat imposat per alliberar-se[2]. Les llibretes de recompte d'aquest rescat -cada masia remença havia de pagar uns cent seixanta sous a la corona i seixanta més al senyor- permeten identificar alguns dels capitostos locals d'aquest grup agrari: Llàtzer Savall (1490), Berenguer Caldes (1491) i Mateu

2
VICENS VIVES, Jaume. *El gran sindicato remensa (1488-1508)*. Madrid: CSIC, 1954; SERRA, Eva. "El règim feudal abans i després de la sentència arbitral de Guadalupe". *Recerques*, vol. 10 (1980), p. 17; CAMPMANY, Josep. "Gavà al segle XVI: mutació senyorial i afermament comunal". *Materials del Baix Llobregat*, núm. 7 (2002).

Pineda (1491), que precisament eren alguns dels propietaris més poderosos del terme. Per fer-nos una idea del pes dels focs remences en les col·lectivitats locals, els comparem amb el de focs totals documentats a finals del segle XV[3].

3
ACA, Monacals - Hisenda, 3510. Capbreu de Castelldefels, 1460; VICENS VIVES, Jaume. *El gran sindicato remensa (1488-1508)*, p. 87-104 i 119; IGLÉSIES, Josep. *El fogatge de 1497. Estudi i transcripció*. Barcelona: Ed. Rafael Dalmau, 1991, p. 12, 13 i 15.

Comparació de focs remences alliberats a finals del segle XV respecte del total de focs en el conjunt del terme d'Eramprunyà

Parròquia	Focs remences el 1488	Focs totals el 1497
Santa Maria de Castelldefels	14	36
Sant Pere de Gavà	18	42
Sant Cristòfol de Begues	11	17
Sant Climent de Llobregat	3	20
Total	46	115

A banda dels *mals usos* generals, la sentència de Guadalupe també establia la possibilitat d'alliberar-se dels propis de cada senyoriu, cosa aprofitada pels vassalls d'Eramprunyà, que entaularen un plet contra el baró perquè aquest s'hi negava. Finalment, el 10 de febrer de 1502, tots els vassalls del terme, reunits en assemblea, van signar una concòrdia per la qual, a canvi de vuit-centes lliures, el baró els alliberava perpètuament de l'impost de farga i ferreria -anomenat lloçol-, el redelme -un gravamen addicional sobre les collites-, i els impostos no pagats durant la guerra civil. L'acte, del qual conservem una acta notarial, es desenvolupà amb tot el cerimonial propi de l'època*.

La cerimònia d'abolició dels mals usos específics d'Eramprunyà (1502)

«Com entre lo Magh. Franch. Jeroni March, Sr. del Castell de Amprunya, y las Universitats de Gava, Sant Climent, Sta. Maria de Castelldefels y de Sant Christofol de Begues se vertia causa en la Real Auda. de Cath. entre las ditas parts en la qual entre altras se pretenia per part de dit Sr. que las Universitats de ditas Parroqas. li pagassen los llosols, ço lo dret de llosols eo ferraria que li competian per raho de Castell, que li pagassen la decima de Fruyts de la decena part, ço es lo radelme, en forma que los homens de ditas Universitats havian concedit als Sors. de dit Castell, com sempre havian pagat, lo que

negavan los sindichs de ditas Universitats, se procura donar avacio en dita causa per modo de Conveni.

Als 10 Febrer any 1502, [segons acta] en poder de Jaume Vilar, nott. de Barcelona, convocats los Sindichs y la major part dels homens de dites Universitats de manament de dit Sr. en la Casa del Castel que est possehia en la dita Parroqua. de Gavà, fou aprobat per dit Sr. que los Sindichs de ditas Universitats pagassen en nom de estas y dels Individuos matllevar de Censal la quantitat expressada en dit acte a fi de pagarlo a dit Sor., aprobant est los Capítols que de part de dits homens proposarian, que son descrits en seguida de dit acte, y son del thenor seguent:

Die dezimo mensis Februarii 1502. Primo, que fossen redemits del Dret de llosols eo de ferraria.- Plau al dit Sr.; Item que fossen tambe redemits de la prestació de dita retridecima.- Plau al Sr.; Item que la decima dels fruyts pagarien a rahó de 15 sous.- Plau al Sr.; Item que lo taschal pagarien.lo en la conformitat expressada en los Capbreus.- Plau al dit Sr.; Item que fossen exemps de lluhismes y foriscapis deguts fins lo dia present de qualsevols transportacions y successions. Que sols fermassen los actes.- Plau al dit Sr.; Item que per raho de las cartas pagarian al Sr. los 9 sous y que els pagarian los salaris tocants al nott. avall escrit.- Plau al Sr. A part de dits Capitols estan descrits los noms y cognoms dels Sindichs y Individus de ditas Universitats que firmaren per son dret predit. Als 8 de Mars 1502 [segons acta] en poder de dit Vilar nott. se firma la convenció ab la que dit Magnifich Francesc Jeroni Marc, Sr. predit reporta a favor de ditas Universitats y Individus de ellas lo sobredit dret de llosol eo de Ferraria, la dita retrodecima com la decima y que esta la pagarien a la raho de lo 15, com havien acostumat pagar-li. En la qual diffinicio y cessio confessa dit Sr. haver rebut de ditas Universitats 16 mil sous i 23 ardits».

Els castelldefelencs reunits en assemblea foren: Mateu Pineda, batlle, Gabriel Çacalm, Pere Bartomeu Pujades, Llorenç Vengut pel mas Geralt, Pere Batlle, Antoni Ferrer, Gabriel Gomar, Maties Montaner, Antoni Ferrer, Gabriel Folquer, Llàtzer Savall, Joan Rocafort, Joan Gomar, Climent Caldes, Antoni Çacalm, Joan Duran, Bartomeu Gomar, Antoni Montmany, Bartomeu Miramar, Sebastià Gomar, Jaume Vitalis, Bartomeu Gilabert, Joan Ferrer, Ponç Cases, Francesc Duran, Bernat Savall, Lluís Aravitx, Carles Pineda i Jaume Tintorer[4].

4
Arxiu personal de l'autor, fons Alfons Gibert, caixa 4, carpeta 90, *Alliberament mals usos 1502 i censals relacionats;* AJSV, fitxa 4/28/7/1, *Concòrdia sobre mals usos 1502.*

Les mutacions del senyoriu: l'absentisme baronial (1548)

Paral·lelament a aquest alliberament jurídic dels vassalls, s'observen signes d'un cert replegament senyorial, almenys en el cas de Castelldefels: si els Marc havien personificat, a l'edat mitjana, els cavallers que controlaven amb mà de ferro les seves propietats rurals des de castells encimbellats, ara els seus successors tornen a la ciutat, enllacen amb la burgesia de banquers i rendistes, i deixen el senyoriu en mans d'una munió de procuradors, batlles i arrendataris procedents, la major part, de les files més benestants de la pagesia local.

La crònica d'aquest allunyament comença amb la mort, el 1478, de l'enèrgic Jaume Marc, que deixà el domini d'Eramprunyà -on cal recordar que s'integrava Castelldefels- al seu fill Francesc Jeroni, encara menor d'edat. El 1515 li succeí sa germana Isabel, casada amb Miquel Benet de Gualbes, germà d'una de les famílies de banquers més importants de Barcelona. Aquesta successió comportà una disputa legal amb l'abat de Sant Cugat, senyor eminent de Castelldefels, que s'allargà fins al 1544[5], cosa que afeblí la posició del senyor davant dels vassalls. A la mort sense descendents d'Isabel, cap al 1548, la baronia passà a Hug Joan Antic Fiveller i Queralt, procedent d'una branca secundària de la família Marc, que seria elevat de donzell a cavaller (el 1564) i noble (el 1574), i que també estava emparentat amb una de les famílies més preeminents de la Barcelona de l'època[6]. Finalment, el 1590, mort ja el darrer descendent masculí dels Fiveller, Hug Joan Fiveller i Cardona, la baronia d'Eramprunyà es repartí entre diverses famílies nobiliàries que hi tenien drets d'herència: els Cardona, els Torrelles-Sentmenat, i els Erill-Bournonville, que cogovernaren al llarg dels segles XVI i XVII de Barcelona estant. També aquesta successió provocà conflictes entre els hereus i, de fet, la baronia estigué en un període de govern interí entre el 1590 i el 1596, durant el qual s'interrompé el capbreu general començat l'any 1587 pel darrer dels Fiveller. Els llargs plets per successions contribuïren a debilitar en bona mesura la posició dels senyors i la solució del darrer conflicte, que deixava una baronia repartida entre diverses famílies, devia pesar a favor de l'assoliment de majors cotes d'autonomia veïnal.

5
La sentència d'adjudicació de l'herència és del 22 de març de 1515. ACA, Div. Sentmenat, *olim* Monacals 3510, *Inventari dels pergamins i documents d'Eramprunyà*, n'hi ha còpia a l'AMC, *Cartulari de l'Arxiu de la Baronia d'Eramprunyà*, vol. II, f. 68, doc. 400, sign. L-18.

6
BOFARULL, Francesc de. *El castillo y la baronía de Aramprunyá*, p. 110-111 i 113; MORALES ROCA, Francisco José. "Historia de la ilustre Casa de Fivaller". *Estudis històrics i documents dels arxius de protocols*, vol. 9, (1981), p. 305-345 i FARGAS, Maria Adela. "Organització familiar i política de grup a l'època moderna: els Fivaller de Barcelona". *Estudis*, núm. 18 (1994), p. 131, així com *Rúbriques de Bruniquer*, Barcelona: Impr. Henrich y Cia., 1912, vol. 1, p. 25.

Detall del mapa del Garraf de Nicolau de Credença, dibuixat l'any 1586. Hi podem apreciar la costa de Castelldefels, el castell amb l'aspecte que les recerques arqueològiques confirmen que devia tenir després de les reformes aprovades l'any 1550 i la torre Barona o de la Guarda, aixecada l'any 1583. Hi destaquen dues masies, la de Sant Salvador (avui can Vinyes) i una altra propera al camí de la costa, probablement el mas Barceló (avui ca n'Eimeric o Aymerich). El mapa és a l'Arxiu Diocesà de Barcelona (Fotografia: Javier Clemente Hernández)

L'abandó del castell d'Eramprunyà i l'auge de Castelldefels

La destrucció del castell d'Eramprunyà el 1469 motivà, probablement, l'allunyament definitiu dels barons del territori. Aquests, que hi solien passar llargues estades -al segle XV alguns Marc fins i tot hi havien nascut-, s'havien quedat sense residència. Ara bé, gràcies a aquesta destrucció, l'antiga casa forta de Castelldefels, que segons les restes arqueològiques era un conjunt de casal fortificat i església, esdevingué puntualment el centre de tota la baronia d'Eramprunyà. És el cas, per exemple, de l'11 de setembre de l'any 1478, quan la fortalesa de Castelldefels hostatjà per una nit el rei Joan II, que estava de cacera pels estanys de les Marines[7]; o el 1498, quan la nostra localitat fou el centre d'un

7
CARBONELL, Pere Miquel *"De exequiis sepultura et informitate Regis Joannis Secundi. Liber foeliciter incipit"*, dins *Opúsculos inéditos del cronista P. Miquel Carbonell.* Colección de Documentos Inéditos del Archivo de la Corona de Aragón, 27, por M. de Bofarull y de Sartorio, Barcelona,1874, p. 147

conflicte entre la vídua de Jaume Marc IV i Barcelona pel pagament de drets de pastures[8]. Precisament al llarg del segle XVI farà fortuna l'expressió *baronia de Castelldefels* per referir-se a l'antic terme d'Eramprunyà. La trobem ja el 1523, en època d'Isabel Marc[9]. Potser per aquesta renovada importància, quan a mitjan segle XVI es va fer sentir la necessitat d'una fortalesa ben proveïda a la zona, hom pensà en Castelldefels.

8
Dietari de l'Antic Consell Barceloní, vol. 3, p. 147-148.

9
Dietaris de la Generalitat de Catalunya, vol. 1, Barcelona 1994, p. 365, dimarts 18 d'agost de 1523: «*lo magnífich mossèn Miquel Benet de Gualbes, baró de Castelldefels*».

L'origen del govern local: batlles i jurats

La institució municipal en aquests segles s'anomena *universitat*, que literalment significa la reunió de tot l'univers humà del terme, senyor i caps de casa. Té la representació col·lectiva local i es compon de dues figures ben diferenciades: el batlle i el consell general.

El batlle, nomenat directament pel senyor, és el representant territorial dels seus interessos i exerceix el poder baronial per delegació: administra justícia, recull els impostos, organitza i controla la fleca, la taverna i la carnisseria del poble, i també és l'agent de l'ordre públic, amb la facultat de convocar i presidir el sometent. Castelldefels havia tingut batlle propi en època medieval, però amb jurisdicció reduïda a les propietats de Sant Cugat, és a dir, excloent els actuals barris del Poal, Bellamar i part de Montemar. Amb la integració a Eramprunyà el 1427, aquesta batllia pròpia es perdé i, a partir d'aleshores, només es documenta el batlle general d'Eramprunyà. Aquesta pèrdua a curt termini es compensà amb la unificació entre els antics termes del monestir de Santa Maria i els actuals barris del Poal, Bellamar i part de Montemar: els seus habitants, vassalls d'un senyor únic, reforçaren llurs lligams comunitaris, de forma que, al cap de poques dècades, els barons tornaren a crear un batlle propi per a Castelldefels (1479)[10]. A més del batlle, existien també funcionaris municipals, pagats pel baró, l'àmbit dels quals era tota la baronia, com el *mostassaf* o inspector de mercats, i el *nunci* o pregoner, encarregat també d'executar les ordres del batlle[11].

El segon dels organismes municipals, el contrapoder popular al senyor, correspon al consell general, assemblea de tots els caps de casa de la parròquia, que originarà les altres figures individualitzades que apareixen en la institució municipal de l'edat moderna: els dos *jurats*, un de major i un de menor; el *clavari*, els *oïdors de comptes* i els *síndics*.

10
ACA, Div. Sentmenat, *olim* Monacals 3510, *Inventari dels pergamins i documents d'Eramprunyà*, n'hi ha còpia a l'AMC, *Cartulari de l'Arxiu de la Baronia d'Eramprunyà*, vol. I, f. 61, doc. 361, sign. S-16.

11
El 1559 era Pere Bagó: AHCB, Notarial-VIII, 2, Castelldefels; el 1587, Joan Verneda: AHPB, 470/5, notari Nadal Castelló, *Capbreu de les rendes de don Joan Hug Fiveller Marc i de Palou*, f. 197; el 1637, Pierris Salines: ACA, Consell d'Aragó, lligall 551, quadern 1, 3; i el 1687, Antoni Vilaró: SOLER I VIDAL, Josep , *Plet de termes i de pastures entre Gavà i Viladecans*. Gavà: Museu Municipal, 1981, p. 45.

Tot i que desconeixem quan i com van institucionalitzar-se les assemblees veïnals que esdevindrien consells generals, fa aproximadament mil anys, el 1011, un privilegi comtal reconeixia als veïns de Castelldefels el dret a comerciar, pescar, i a utilitzar lliurement de forma col·lectiva les pastures i els boscos públics. És remarcable que el comte s'adreci als castelldefelencs en conjunt, fet que evidencia l'existència d'una personalitat col·lectiva pròpia, potser rudimentària, però ja indiscutible en aquella època. Aquesta consuetud d'autogovern local s'institucionalitzà progressivament al llarg dels segles, sota l'impuls de la institució de la *Pau i Treva* i la suprema autoritat del bisbe, que s'investí de poder per convocar els residents a la parròquia a sessions públiques o audiències en què, acompanyat d'una sèrie de notables locals anomenats paers o jurats, jutjava el comportament dels parroquians i els imposava penes, si calia. Així, al segle XIV, les visites pastorals mostren l'existència d'aquests jurats i ens els presenten al costat del bisbe i el rector, tot presidint les vistes públiques locals organitzades en ocasió de la inspecció episcopal. Encarregats a més d'administrar els diners de la parròquia per al culte i la conservació de l'edifici parroquial, eren també anomenats *obrers*.

Són aquests obrers o jurats els qui, des de mitjan segle XV, representaran institucionalment la col·lectivitat popular local. És llavors quan comencen a aparèixer referències en documents de caire civil i governatiu als *jurats de Castelldefels* (1464)[12], anomenats també *prohoms* (1502)[13], i fins i tot *cònsols* (1663). Els jurats eren escollits pels caps de casa del terme per a un mandat anual. El relleu en el càrrec es produïa de forma solemne la diada de Reis i els jurats sortints havien de fer «*definicio de tots y qualsevol comptes* (...) *tant de dines de la isglesia com qualsevol altres dines del lloch*»[14]. Al seu costat apareixen diversos auxiliars: el *clavari*[15], o tresorer, els *oïdors de comptes*[16] i els *síndics*, designats entre els caps de casa pel consell per a un afer concret, i que cessaven en completar la tasca. Síndics foren, per exemple, els encarregats de representar els pagesos de remença, els encarregats del recompte dels fogatjaments, els signataris de préstecs al baró, etc. A continuació donem alguns dels noms coneguts d'aquests representants locals, batlles, jurats o síndics, que solien pertànyer a famílies pageses benestants.

12
ACA, Reg. intrús 21, f. 134, esmentat per PEDEMONTE, Bonaventura. *Notes per a la història de la baronia de Castellví de Rosanes. Martorell, Abrera, Castellví de Rosanes, Castellbisbal, Sant Andreu de la Barca i Sant Esteve Sesrovires*. Barcelona: Impremta Elzeviriana i Llibreria Camí,1929, p. 418.

13
CAMÓS, Narcís. *Jardín de María plantado en el Principado de Cataluña*, Barcelona 1657, p. 57; PAGÈS, Montserrat. *Art romànic i feudalisme al Baix Llobregat*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, (Barcelona): 1992, p. 276-277.

14
AMC, armari 1, caixa 9, Comptabilitat municipal. Manuscrit de comptes 1645-1688.

15
ADB, *Visites Pastorals*, vol. 50, f. 25, any 1586: Pere Valls és esmentat com a clavari.

16
Els oïdors eren escollits pel consell general per verificar anualment els comptes dels jurats sortints.

LLISTA DE CÀRRECS MUNICIPALS DE CASTELLDEFELS A L'EDAT MODERNA

Data	Càrrec	Noms
1479-1502	Batlle	Mateu Pineda
1502	Prohoms	Antoni Çacalm i Gabriel Rovira
1516	Batlle	En Pineda
1516	Síndic	Pere Ferrer
1550	Síndics	Joan Ferrer i Bartomeu Gener
1550	Síndic	Antoni Valls
1550-1562	Batlle	Climent Savall
1559	Síndics	Bartomeu Gener, Joan Ferrer i Joan Vedell
1586	Obrers	Domingo Folquet i Berenguer Savall
1586	Clavari	Pere Valls
1593	Obrers	Antoni Pineda i Joan Saltó
1598	Batlle	Montserrat Arús
1639	Jurat	Francesc Pau
1639	Síndic	Miquel Arús
1640	Jurats	Pere Valls i Pere Jover
1641	Jurats	Pere Pau Lassat i Francesc Folquer
1642	Síndics	Joan Valls i Miquel Mora
1643	Jurats	Jaume Arús i Jeroni Comes
1644	Jurats	Joan Bertran i Isidre Gorchs
1645-67	Batlle	Joan Esteve
1645	Jurats	Pere Valls de la Creu i Montserrat Esteve
1646	Jurats	Pere Pau Amat i Dídac Arús
1647	Jurat	Joan Valls de la Pallissa
1648	Jurats	Jaume Arús i Antoni Romeu
1649	Jurats	Isidre Gorchs i Francesc Montaner
1650	Jurats	Pere Valls de la Creu i Francesc Valls
1652	Jurats	Jeroni Comes i Joan Bo
1653	Jurats	Jaume Arús i Jacint Valls

1654	Jurats	Pere Valls i Bernat Vinyes
1655	Jurats	Isidre Gorchs i Jaume Ferrer
1656	Jurats	Climent Valls i Antoni Savall
1657	Jurats	Francesc Montaner i Pere Folquer
1658	Jurats	Jeroni Comes i Antoni Vinyes
1659	Jurats	Jacint Valls i Joan Parés
1660	Jurats	Antoni Savall i Montserrat Valls
1661	Jurats	Climent Valls i Francesc Sabater
1662	Jurats	Francesc Sabater i Antoni Casanoves
1663	Jurat	Pere Folquer
1664	Jurats	Montserrat Valls de la Creu i Antoni Arús
1665	Jurats	Climent Valls i Jeroni Jover
1666	Jurats	Pere Folquer i Jaume Guitart
1667	Jurats	Isidre Gorchs i Jaume Vendrell
1668	Jurats	Jacint Gorchs i Joan Petit
1668-1671	Batlle	Jacint Valls
1669	Jurats	Pere Valls i Jeroni Vinader
1670	Jurats	Montserrat Valls i Miquel Soler
1671	Jurats	Climent Valls i Lluc Romagosa
1672-1680	Batlle	Isidre Gorchs
1672	Jurats	Jacint Vinyes i Josep Jover
1673	Jurats	Pere Valls i Dídac Soler
1674	Jurats	Pere Folquet i Antoni Esteve
1679	Jurats	Jeroni Vinader i Mateu Esteve
1680	Jurats	Josep Perés i Pau Vendrell
1681	Jurats	Jeroni Jover i Josep Sadurní
1682	Jurats	Lluc Romagosa i Francesc Valls
1683	Jurats	Montserrat Valls i Miquel Perés
1684	Jurats	Francesc Sabater i Francesc Esteve
1685	Jurats	Felip Valls de la Pallissa i Francesc Pau del Garrofer
1686	Jurats	Jeroni Jover i Jaume Casanova
1687	Jurats	Pau Vendrell i Josep Savall

L'afermament del govern local: el Comú

A l'edat moderna, en els afers locals agafa importància la comissió restringida formada per batlle i jurats, el *Comú*, antecedent de l'actual ajuntament. Aquesta institució serà cada cop més important perquè el fet que el batlle fos un pagès local, tot i seguir sent nomenat pels barons, propicià una convergència d'interessos amb els jurats. A més, la importància d'aquesta institució s'incrementà quan hi recaigueren noves obligacions: els anys 1642 i 1644, en una època de crisi, els barons vengueren a la Universitat de Castelldefels la carnisseria i la fleca, la taverna i la revenedoria, que passaven a ser gestionades pels jurats i en benefici de la població[17]. Aquestes vendes s'efectuaven amb un conjunt de regulacions i normatives que constitueixen, junt amb les disposicions del bisbe sobre administració del tresor parroquial, les primeres ordenances municipals conegudes de Castelldefels[18].

Aquesta cessió* representa una fita important per a l'organisme municipal, ja que a més de permetre uns ingressos regulars, coresponsabilitzava fiscalment el Comú, perquè la potestat de regular els preus, d'arrendar els serveis, d'administrar l'ús de les terres comunals, i sobretot d'aplicar impostos sobre els productes venuts en benefici de la comunitat, es feia recaure sobre els jurats. A més, els donava en propietat uns edificis civils que simbolitzaven el poder municipal: la carnisseria i la fleca, la tenda i la taverna.

Establiment de la taverna i revenedoria als jurats del poble (1644)

"Die 3 Mensis Februarii 1644 in posse Onofrii Personada Nott. Pub. Barna. Clos per Pasqual Abrell Not.
Don Fr. Miquel de Torrelles y Semmanat, y Don Franco. De Erill y de Orcau barons etc. De llur grat Estabiliren y Concediren als Jurats y Universitat del Lloch y terme de Santa Maria de Castelldefels, y als qui ells voldrien: la taverna y revenderia, es a saber: lo dret de vendrer qualsevol genero de vi tant blanch, claret com negre, y ayguardent tant en gros com a la menuda, y revendrer qualsevol cosa en gros y a la menuda, si y en la conformitat que a dits Illtres. Srs. Barons los havia estat licit y permes y los competia y podia competir per qualsevol titol,

17
L'establiment de la carnisseria, a l'ABE, caixa I, plec 30, còpia a l'AJSV, fitxa 4/31/21, *Castelldefels: carnisseria 1642*. L'establiment de la taverna i revenedoria, de 1644, a l'AMC, caixa *diversos*, carpeta *Tabes d'arrendament*.

18
L'any 1586 el bisbe dictà una disposició que obligava totes les administracions de la parròquia a dipositar els diners en una *caixa de les tres claus*, que tenien respectivament el rector, el batlle i el jurat major. ADB, Visites Pastorals, vol. 50, f. 25.

causa y raho; lo qual establiment feren los dits Srs. Barons als dits Jurats, y Universitat baix los pactes y vincles y condicions infraescritas y no sense elles.

1 Facultat de arrendar las cosas establertas: Primo que pugan posar a encant y arrendar o deixar de arrendar las cosas sobreditas stablertas com millor y ben vist los sera ab concell de dita Universitat.

2 Facultat de posar los preus, aumentarlos y disminuhirlos: Ittem, que pugan posar los preus a totas las cosas establertas ab deliberacio del Concell, y no altrament, com ben vist los sera, y aquells abaixar y pujar y mudar en benefici de dit Lloch y Universitat, a arbitre de bon Baró; y que los predits emoluments que procehiran en qualsevol manera se hagen de disposar en mans y poder dels Jurats o Clavari del dit Lloch, y esmerssaro y distribuhiro en benefici de dita Universitat.

3 Facultat de poder tenir cada casa fins a 200 caps de bestiar y com se deu entendrer la pastura: Ittem, que qualsevol persona que vulla tenir bestiar de qualsevol genero y especie que sie, ço es bestiar menut lo puga pasturar en la montaña, conrreus y marina de tots dos señors, y demes terras de la baronia dels señors y que non puguen tenir mes de 200 bestias per corral nadons que faran entenentse de ovellas, moltons, cabres o crestats y si mes ne tindran que caygan en pena y ban de tres lliuras excedint lo plus de dits dos cents caps, y los demes hagen de traurer del terme dins tres dias en pena de 100 ll. Y que pugan tenir vacas ab sos nadons per la Marina, a pastura criadoras, fins a deu caps sense los nadons fins a la Murtra transolament pugan pasturar, y si excedexen lo plus caiguen en pena de 3 ll. Per quiscuna vegada que sera trobat.

4 Facultat de fer lleña per lo propi us: Ittem que tots los del lloch o terme pugan anar a fer lleña per son propi us en la Marina dels señors y que no pugan tallar ningun pi a la soca, sino espurgarlos, a us y costum de bon pages entenentse no poder fer la llenya per a tornar a vendrer y sempre y quant sera trobat haver tallat ningun pi a la soca caygue en pena de deu lliuras per quiscuna vegada.

5 Facultat de cassar del cami ral enamunt, prohibicio del cami ral enavall: Ittem, que tots los del dit lloch y terme pugan cassar en dit terme tot genero de aucells de passa y conills ço es en la montaña del cami ral enamunt tots los dies de la semmana que a ells los apareixera ser los convenient.

6 Obligacio de donar comtes los Jurats y Clavari: Ittem, tot lo que entrara en mans y poder del jurat y clavari hagen de donar lo compte al dia que exiran de Jurats o Clavari.

7 Prohibicio de vendrer vi a la menuda los del terme: Ittem, que qualsevol que vendra vi a la menuda ni cortes sens llicencia del Poble, o de son arrendador caygue en pena de 25 ll. per quiscuna vegada conforme constara ab cridas se publicaran en dita Parroquia.

Ab dits pactes, etc., lo cens son 3 ll. lo dia 3 de febrer, a saber 1 1 ll 10 s. A cada un de dits Illtres. Srs. Barons, y entrada de 400 ll."

El creixement econòmic

Fins aquí hem fet referència només al marc institucional. Però és evident que, si en el pas de l'edat mitjana a la moderna, aquest canvià, fou a conseqüència de les transformacions econòmiques i socials de la baixa edat mitjana. El problema que tenim per abordar un estudi rigorós de l'estat econòmic de Castelldefels en aquests anys és la manca de sèries documentals que permetin resseguir evolutivament l'estat econòmic del terme. Potser aquests documents existeixen en l'arxiu de la baronia d'Eramprunyà, però ara per ara estan vedats als estudiosos. L'únic que podrem fer, doncs, és intentar confegir, amb els retalls documentals que hem pogut aplegar d'ací i d'allà, un quadre prou ampli que ens permeti discernir si aquella societat era econòmicament suficient o no.

Terra i propietat en el Castelldefels de finals del segle XVI

L'economia d'aquesta època és essencialment agrària. Cal començar, doncs, per preguntar-se quin era l'estat de la terra: quanta terra es conreava, qui la conreava i si això era suficient per viure o només per sobreviure. Per intentar respondre a aquesta pregunta analitzarem dos capbreus de finals del segle XVI[19], dels quals es pot extreure molta informació[20].

L'any 1587, trenta-sis propietaris declaren un total de 183 peces de terra i esmenten trenta cases i masos (dos d'ells són derruïts). Un fet remarcable és que tots els propietaris són de Castelldefels, cosa que contrasta amb els municipis del delta central, en què a partir del 1530 ja hi ha gran presència de propietaris forasters[21]. El total de

19
Capbreu de 1587: AHPB, 470/5, notari Nadal Castelló, *Capbreu de les rendes de don Joan Hug Fiveller Marc i de Palou*. Còpia a l'ABE, 1/A-116, buidat per Dolors Sanahuja, arxiu de l'autor, fons Dolors Sanahuja, *Capbreu Castelldefels 1587*. Del de 1598, en canvi, només n'hi ha un exemplar a l'ABE, 13/A-127, arxiu de l'autor, fons Dolors Sanahuja, *Capbreu d'Eramprunyà 1598-1599*.

20
Vegeu l'estudi de la vall de la Sentiu a finals del segle XVI fet a partir d'aquest mateix capbreu a: CAMPMANY, Josep i ALONSO, Manel. *La masia de can Llong, abans mas Sbert, a la vall de la Sentiu de Gavà*, «1res. Jornades d'Estudi del Patrimoni del Baix Llobregat. Recopilació», Cornellà, 2000, p. 221-240.

21
Jaume Codina, *El delta del Llobregat i Barcelona*, Esplugues 1971, p. 108 i seg.

terres confessades suma unes 458 mujades -tot i que hi ha nou peces sense extensió declarada-, amb una mitjana de dues mujades i mitja per tros i cinc trossos per declarant, cosa indicativa d'una elevada fragmentació i, per tant, d'un conreu intensiu de la terra. Pel que fa al capbreu de 1598, hi ha menys declaracions (29) i, en conseqüència, també es confessen menys peces de terra (119), cases i masos (25, entre ells 2 derruïts) i extensió (311 mujades). Tot i així, els resultats són totalment comparables, amb una mitjana de 2,8 mujades per peça de terra i quatre peces de terra per confessant.

Les 458 mujades confessades l'any 1587 corresponen només a una cinquena part de l'actual extensió del terme municipal. Cal tenir en compte, però, que en aquella època el delta en aquesta zona pràcticament no existia -el litoral marí era a tocar de les torres d'en Savall i d'en Folquer, avui al carrer d'Arcadi Balaguer-. Considerant l'extensió del terme d'aleshores, la superfície declarada en constitueix una tercera part, aproximadament. Això indica que només eren explotades les valls, mentre que es deixaven, segurament per a pastures i boscos, els turons de la banda nord i oest del terme i les marines de sota el camí de Barcelona.

Els capbreus permeten també d'aproximar-nos al paisatge d'aleshores, ja que el 83,6% de terres declarades indiquen alhora l'extensió de la peça i l'espècie conreada.

ESTRUCTURA DELS CONREUS SEGONS ELS CAPBREUS DE 1587 I 1598

	1587		1598	
Tipus de conreu	Extensió (m)	Percentatge (%)	Extensió (m)	Percentatge (%)
Terra campa (cereals)	249,7	65,5%	160,5	61,7%
Terra boscosa	53,6	14,1%	38,5	14,7%
Vinya	38,2	10,0%	30,5	11,7%
Terra erma	35,5	9,3%	30,8	11,9%
Arbres fruiters	1,5	0,4%	-	-
Horta	2,1	0,5%	0,1	0,0%
Sense especificar	77,1	-	51,3	-
TOTAL	457,7		311,3	

Hi veiem un predomini absolut dels cereals -ho sabem perquè hom fa referència a peces de terra campa-: dues de cada tres mujades s'hi dediquen, mentre el bosc és encara important entre les terres declarades (15%) i la vinya comença a ser present en l'economia local (10% de les terres conreades), sense arribar ni de lluny a la rellevància que adquirirà al llarg dels segles XVIII i XIX. Cal advertir però que desconeixem si la vinya s'expandia o no: una referència de 1598 esmenta una peça de terra campa on antigament hi havia vinya. En tot cas, les vinyes són majoritàriament del tipus *grec*, en forma d'emparrat sobre altres espècies arbòries, sobretot àlbers. Els camps, com descriu un document de mitjan segle XVII, esdevingueren autèntics jardins ombrejats per les fulles de les parres, que alternaven amb el tradicional cultiu dels cereals, bàsicament blat, ordi i mestall. A cavall dels segles XVI i XVII, apareix també documentat a Castelldefels el conreu de llegums, com ara les guixes[22]. Dues úniques referències a fruiters: el 1587, es declara una mujada i mitja d'arbres de diverses classes i una feixa d'una mujada anomenada «*feixa de les figueres*».

22
AHCB, Arxiu Notarial, I, 59. *Inventari dels béns de Miquel Mora, agricultor de Castelldefels.*

Un darrer esment de nous conreus ens el dóna el cànem*, aplicat usualment a la fabricació de cordes i draps amb especial aplicació a la navegació: Antoni Calvari, el 1587, declara tenir una peça de tres quartans sembrada de «*canapis*» i Margarida Nadal i Joan Figueres en declaren una altra, de la mateixa extensió. Conreu passatger? De cap manera: encara que en el capbreu de 1598 no hi ha cap referència, als segles següents el cànem reapareix amb força.

Cal fer també esment, en aquesta breu descripció, dels horts. En total, l'any 1587, es confessen sis peces dedicades a horta, totes de poca extensió: uns quatre quartans de mitjana, aproximadament (0,17 ha). L'horta aprofitava l'aigua de diversos pous. Trobem referències a un «*puteo mediocri*», que tal volta és el «*puteo situm in platea eiusdem ville*», potser el mateix que el «*puteo comuni*» esmentat el 1460. A més d'aquest, s'esmenta el pou Vidal i també, de forma molt especial, «*lo poal*», designació que actualment dóna nom a tot un barri. Remarquem que el mapa de Credença de 1586 pinta, a ponent de la masia de sant Salvador dels Arenys, aquest pou[23]. I si no hi ha pou, es rega amb bassa, com la que es declara a la masia del Llopart a finals del segle XVI, o s'aprofiten els dos recs o «*regaria*» documentats ja el 1460, o es rega amb sínia, com a l'hort contigu a la casa d'en Bernat Calders documentat el 1587.

23
ACB, 4-78-17, *Descripció de la costa de Garraf*, fet per Nicolau de Credença fill el 1586.

Descripcions de conreus

Sobre el conreu del cànem:
"Canem se cull moltíssim en Cathaluña; y casi en totes les parts marítimas y en les parts ahont y ha terras de regadiu. En especial en Tarragona, y en lo camp della, en la Ribera de Sió, casi en totas la riberas de Segre y de Llobregat (...). Del canem se cull en Cathaluña se fan draps del bri de canem molt prims y que duran molt temps y de la estopa se fan draps mes grossos: los uns y los altres draps fets de canem serveyxen per à llensols, camisas, sachs, per à tovallas y torcabocas; per à telas de Naus, Galeras y veyxells de Mar. També se fan del canem spardenyas molt bonas, fils per clourer cartas, y fils denpalomar; cordas de llampera, y altres cordas mes grossas, y sogas. Ayxi mateyx se fan ancoras de las Barcas, Falucas, Tartanas, Bergantins, Llondros, Sagetias, Navilis, Naus, Galions, Galeras, Galiaças, y altres veyxells que serveyxen per à navegar; y es tanta la abundancia de canem en Cathaluña que molts veyxells ayxí de llevant com de ponent compran las exarcias y gumans en Cathaluña; y se treu molt canem de Cathaluña per a altras parts de la Christiandat[24]*."*

Sobre la riquesa dels conreus de Castelldefels a ulls d'un castellà:
"Hallábase esta tierra, hermoseada de innumerables casas del Campo (llaman las Torres en lo que de España coge la corona de Aragón) cerca de tres leguas en contorno de Barcelona, y toda tan cultivada, y fértil, que la vista y el gusto juntos, no bastan a encarecer la excelencia de sus prerrogativas.

En la frescura del sitio, suplía en parte el cubierto la frecuencia de los álamos, y en algunos Cuarteles, unos vergeles curiosos, donde la fruta más exquisita, y sazonada, mas cortés que sus dueños, se arrastraba en las ramas, para ofrecerse a sus huéspedes[25]*."*

24
IGLÉSIES, Josep. *Pere Gil (1552-1622) i la seva Geografia de Catalunya, seguit de la transcripció del Llibre primer de la història o descripció natural, ço és de cosas naturals de Cathaluña segons el manuscrit de l'any 1600, inèdit, del Seminari de Barcelona*, Quaderns de Geografia, vol. 1 Barcelona: 1949, p. 232.

25
FABRO, Francisco. *Historia de los hechos del serenisimo señor don Juan de Austria en el principio de Cataluña*, 1673, p. 49.

Propietaris fora del terme

Tenint en compte que l'any 1587 declaren trenta-sis castelldefelencs, si calculem les mujades *per capita* que representen les terres declarades, ens trobem amb una mitjana d'entre dotze i tretze mujades. Tradicionalment, hom ha considerat que aquesta és l'extensió mínima del mas al segle XVI que permet el sosteniment

d'una família[26]. Així doncs, aquesta xifra ens indica una economia just en el límit de la subsistència, cosa que es contradiu amb les mostres d'enriquiment i creixement econòmic que contemporàniament es manifesten. La solució a aquesta aparent contradicció està en el fet que, en aquesta època, els residents a Castelldefels no es limiten a ser propietaris de terres al terme municipal mateix, sinó que estenen bona part de les propietats pel veí terme de Gavà.

Efectivament, si analitzem el capbreu de la parròquia de Gavà del 1587, hi trobem que gairebé el 30% dels confessants resideixen a Castelldefels, fins al punt que quatre veïns de Castelldefels declaren terres a Gavà i no en declaren al seu terme. L'extensió de les terres de Gavà declarada pels castelldefelencs és d'unes 184 mujades, xifra que constitueix pràcticament un terç de les propietats dels castelldefelencs. Unes xifres semblants s'extreuen del capbreu del 1598, en què es declaren un total de 113 mujades a Gavà, que representen el 26% del total de terres dels castelldefelencs. La pràctica totalitat d'aquestes terres són a la vall de la Sentiu i al pla de Queralt -antiga quadra de la Roca-, dues partides situades al costat de Castelldefels.

La possible raó d'aquesta propietat potser és històrica i cal cercar-la en la situació jurisdiccional configurada a l'alta edat mitjana: tant la Sentiu com la Roca eren jurisdiccions senyorials semiindependents vinculades a Castelldefels. La primera, la Sentiu, esdevé al segle X un important centre d'adquisicions del monestir de Sant Cugat, que no cal oblidar que retenia encara el senyoriu eminent de Castelldefels. I la segona, la Roca, va ser entre el 1216 i el 1305 propietat d'una branca de la mateixa família feudal que governava Castelldefels: els Tició. Possiblement aquesta ascendència pot explicar que els castelldefelencs fossin especialment beneficiats pels establiments de terres realitzats pels senyors en aquests indrets.

Finalment, indiquem que les peces dels castelldefelencs a la Sentiu i al pla de Queralt són més petites que les que tenen a Castelldefels (1,8 mujades per parcel·la), cosa que indica un major esquarterament i aprofitament intensiu.

En conclusió, la mitjana de terres per declarant és, a finals del segle XVI, de setze mujades i mitja, una quantitat que podríem qualificar de suficient per garantir un cert benestar.

26
SERRA,E. *Pagesos i senyors a la Catalunya del segle XVII*, Barcelona: Ed. Crítica, 1991, p. 319.

VIURE O SOBREVIURE? MAGNITUDS MACROECONÒMIQUES A CASTELLDEFELS A FINALS DEL SEGLE XVI

Estem en condicions d'efectuar una estimació a l'engròs de l'economia dels castelldefelencs a les acaballes del segle XVI. Per fer-ho, haurem d'esbrinar, d'una banda, el volum de les collites realitzades anualment i avaluar-ne el valor i, d'altra, haurem d'escatir les despeses familiars en manutenció i funcionament, i el valor de l'exacció senyorial. La diferència ens donarà els guanys -o les pèrdues- globals de l'economia local. Abans de fer els comptes, cal avisar que tot plegat només és una estimació i que les hipòtesis i suposicions que haurem de realitzar -per bé que raonables i justificades- fan que el resultat sigui només orientatiu.

El més fàcil d'avaluar, probablement, són les prestacions senyorials i eclesiàstiques. Els capbreus de 1587 i 1598 ens forneixen de prou dades per fer-ho. La rectoria de Castelldefels s'endú anualment la primícia, que consisteix en la tercera part del delme. Els barons, per la seva part, s'enduen les dues terceres parts del delme -que equival a la desena part de la collita- més una sèrie de censos en diner o en espècie. Aquests censos fixos pugen, en total, a 1 quartó d'oli, 160 ous, 43 capons, 36 gallines, 54 quarteres i 7 quartans de blat, 148 quarteres i 8 quartans d'ordi, i 965 sous i 2 diners en moneda. I, a més, 102 jornals en forma de prestacions en treball -joves, tragines, podades, femades i batudes-. Per avaluar-ne el valor hem utilitzat els preus d'aquests productes que Jaume Codina ha documentat per a Sant Boi en aquesta època[27]: 7 sous per quartó d'oli, 1 diner per ou, 2,6 sous per capó, 2 sous per gallina, 48 sous per quartera de blat i 20 sous per quartera d'ordi. Cada jornal l'hem avaluat en 2 sous. El valor de tots els censos que els barons percebien dels vassalls de Castelldefels puja a un total de 6.966 sous anuals, als quals cal afegir el delme.

Per avaluar la producció de les terres conreades farem la suposició que, en les peces de terra campa que es declaren en el capbreu de 1587, es practica rígidament el guaret -després d'un any de collita, es deixa reposar la terra un altre any- i que la proporció blat/ordi conreat és idèntica a la proporció de blat/ordi pagada als censos baronials: 27% de blat i 73% d'ordi. Amb aquestes assumpcions, i considerant un rendiment de mitjana de 6,4 quarteres de blat i 8 quarteres d'ordi per mujada[28] -suposem l'ordi un 25% més

27
CODINA, Jaume. *A Sant Boi de Llobregat (segles XIV-XVIII)*, Sant Boi de Llobregat: Ed. Columna i Ajuntament, 1999, p. 358, 360.

28
CODINA, Jaume. *Les famílies santboianes, segles XIV XIX*. Sant Boi de Llobregat: Patronat Municipal de Joventut i Cultura, 2000, p. 126, 276, 280 i 316, quadres 12, 21, 23 i 26.

productiu que el blat-, resulta que les 417 mujades de terra campa declarades l'any 1587 pels castelldefelencs produeixen 360 quarteres de blat i 1.218 quarteres d'ordi. Als preus de mercat, això representa un total de 41.640 sous anuals. Pel que fa a la vinya, amb una productivitat de 30 càrregues per mujada, les 68 mujades confessades produeixen 2.040 càrregues que, a 40 sous la càrrega, són 81.600 sous. Els ingressos anuals dels castelldefelencs pugen a 123.240 sous.

APROXIMACIÓ A L'ECONOMIA AGRÀRIA LOCAL (1587)

INGRESSOS	Extensió (m)	Collita	Valor (sous)	%
Blat (27% de la terra campa)	56,3	360 q.	17.280	14%
Ordi (73% de la terra campa)	152,2	1.218 q.	24.360	20%
Vinya	68,0	2.040 c.	81.600	66%
TOTAL			123.240	
DESPESES	**Tipus de càrrec**		**Valor (sous)**	**%**
Delme	(dos trentens)6,66 %		8.216	7,3%
Primícia	(un trentè) 3,33 %		4.108	3,7%
Censos en diners	Fix		965	0,9%
Censos en espècie	Fix		5.797	5,2%
Censos en jornals	Fix		204	0,2%
Reserva per a sembra de blat	2 q. per mujada	56,3 m.	5.404	4,8%
Reserva per a sembra d'ordi	2 q. per mujada	152,2 m.	6.088	5,4%
Manutenció	2 sous / persona / dia	111 hab.	87.600	72,5%
TOTAL			111.812	
SALDO NET			**11.428**	

Pel que fa a les despeses, als 6.966 sous de censos fixos cal afegir el delme i la primícia (12.324 sous). A més, cal que cada pagès guardi les reserves de blat i ordi necessàries per sembrar una nova collita l'any següent (dues quarteres per mujada): 11.492 sous.

La renda total disponible, doncs, devia ser d'uns 92.458 sous. I la renda familiar, atès que hi ha trenta veïns, devia ser de 3.082 sous anuals. Si tenim en compte que la mitjana de persones per família

és de 3,7 i el cost de manutenció per persona i dia es pot avaluar en 2 sous, resulta que l'excedent per família és d'unes 19 lliures.

Aquesta seria una xifra mínima, ja que no hem tingut en compte els ingressos atípics provinents de l'explotació del bosc, i sobretot de la ramaderia i la cria d'aviram; però tampoc no hem afegit les despeses de manutenció i compra d'animals, especialment les bèsties de càrrega, ni els ingressos procedents de la pesca, ni les despeses de manutenció dels pescadors, ni els drets senyorials que pagaven. Tampoc no hem tingut en compte els drets senyorials de tipus judicial, ni les imposicions exteriors al senyoriu, ni els ingressos comunitaris per ús (i arrendament) dels boscos i pastures comunals. Tot plegat, creiem que era poc significatiu comparat amb el rendiment de la terra i que les entrades i les sortides pels conceptes al·ludits es compensen.

Un superàvit d'unes dinou lliures per família i any de mitjana pot explicar perfectament l'evolució observada de l'economia de Castelldefels al llarg del segle XVI, que tot seguit exposarem.

La circulació dels diners: de deutors a prestamistes

Atenent la quantitat de terra en mans dels castelldefelencs i el seu rendiment, a finals del segle XVI sembla que hi ha una bona situació econòmica. Aquesta és la conclusió que s'imposa. Però ens manca ara algun tipus d'informació sobre l'evolució diacrònica d'aquest estat. En altres paraules: podem saber si al segle XVI es creix econòmicament? La resposta és que ho podem intuir, gràcies a la informació que hem pogut recollir sobre els préstecs que els vassalls fan o reben col·lectivament dels barons.

El primer dels documents que tenim a mà és la concòrdia d'alliberament dels mals usos de 1502, que ja hem esmentat abans. Un fet remarcable d'aquella concòrdia és que els pagesos hagueren de pagar més de setze mil sous barcelonesos (800 lliures) als Marc. Com obtingueren aquests diners? Si tenim en compte que acabaven de sortir d'una dura guerra que s'havia desenvolupat sobre les seves terres i que havia malmès necessàriament el seu patrimoni, només podien obtenir-se a través de l'endeutament. I sí, sabem que Guillem de Santcliment -potentat barceloní que arribaria a ser conseller segon de Barcelona l'any 1509- adquirí el 1502 un censal

de 600 sous anuals de pensió, pagador per les universitats d'Eramprunyà, que «*provenia del pacte hagut entre Francesc Jeroni March i els homes de les Universitats de Gavà, Sant Climent, Castelldefels i Begues per tal de liquidar 800 lliures que els homes i les Universitats citades han de pagar al citat senyor per tal d'alliberar-se de certes servituds feudals*»[29].

Ara bé, si aquesta era la situació a inicis de segle, les notícies que tenim de més endavant són molt més optimistes: hem pogut documentar, entre el 1550 i el 1583, tres operacions d'endeutament «*a obs del senyor*», és a dir, operacions mitjançant les quals els vassalls d'Eramprunyà s'endeuten per aportar al senyor unes quantitats amb el compromís que els les retorni, això és, actuen de garants hipotecaris del senyor. Si bé aquestes operacions semblen unes simples exaccions més -els vassalls hipotequen els patrimonis per pagar despeses senyorials-, la pràctica d'això acaba fent assolir als vassalls la capacitat de participar i controlar alguns dels drets senyorials. Mitjançant aquestes operacions, els caps de casa d'Eramprunyà deixen als Fiveller prop de deu mil lliures. Amb els beneficis anuals que hem estimat abans, els castelldefelencs devien haver reunit aquesta quantitat en menys de 20 anys.

29
VICENS VIVES, Jaume. *Ferran II i la ciutat de Barcelona*, Barcelona,1936, p. 337, esmentat a l'AJSV, fitxa 4/12/7/1 *Conseller segon Barcelona*.

Endeutament comunal «a obs del senyor» al segle XVI a Eramprunyà

Data	Motiu	Quantitat (lliures)
1550	Reconstrucció del castell de Castelldefels	2.100
1562	Compra i incorporació de Viladecans a la baronia d'Eramprunyà	6.000
1583	Construcció de la torre de la Guarda, a Castelldefels	1.450
TOTAL		9.550

Aquesta informació, doncs, ens permet evidenciar que, al llarg del segle XVI, a Eramprunyà s'ha produït un tomb de la situació econòmica: alguns vassalls passen de deutors a prestamistes.

Entre les causes d'aquesta substancial potència econòmica d'antics vassalls podem esmentar la reducció del nombre de masos, de «focs», consumada entre els segles XIV i XVI, que implicà una concentració de terres i l'ampliació de l'extensió conreada per mas. Concretament, passem dels seixanta focs del 1327[30], als trenta de

30
ARAGÓ, Antoni. *La col·lecta del bovatge del 1327*. Estudis d'història medieval, vol. 3, (1970) p. 44.

finals del segle XVI[31]. La meitat dels masos desapareixen, cosa que implica duplicar, de mitjana, la superfície de cada mas[32]. En segon lloc, amb l'abolició dels mals usos, el lloçol i el redelme, les càrregues senyorials havien quedat congelades o, fins i tot, disminuïdes. Només en restaven, a banda del delme, els censos fixos. D'aquesta manera, el propietari pagès podia augmentar i consolidar l'excedent, sobretot en èpoques de demanda. I a l'inici del segle XVI n'hi havia: es documenta carestia de blat a Barcelona i fam als nuclis urbans, i un augment sostingut de preus agrícoles[33].

Ara bé, aquesta imatge brillant sembla que es torça just al tombant dels segles XVI i XVII. Hom té la impressió que s'ha estirat més el braç que la màniga i, en el capbreu de 1598, a diferència del de 1587, apareixen diversos veïns confessant càrregues de censals morts i violaris: Pere Joan Vinyes, tres lliures de violari a la vídua d'un notari barceloní; Jaume Ferrer de Sant Salvador, quinze lliures de violari a un donzell de Torrelles; Pere Nadal, quinze lliures de censal mort als barons, i Carles Pineda, sobre el qual pesa una càrrega de cinquanta lliures de censal mort a favor del batlle de Gavà, Miquel Ros. Un altre, Joan Gomar, deu un censal de quinze lliures anuals al viladecanenc Joan Vidal garantit amb hipoteca sobre la casa. Remarquem que, en tres dels cinc casos, la quota anual a pagar pels deutes contrets s'apropa de forma soprenent als beneficis hipotètics dels quals disposava cada mas de mitjana, com hem vist més amunt.

L'efecte d'aquesta intuïda aturada econòmica, però, serà desigual: el mateix any tenim documentat que el veí Hug Savall arrenda als representants dels barons, per dos anys, el dret anomenat *«la flequa»*, és a dir, el monopoli local de la venda del pa per un total de trenta-dues lliures.

Ras i curt: la divisió social de la comunitat local s'entreveu en aquest pagès gras que participa en l'exacció als seus conveïns per la via de l'arrendament de drets senyorials.

L'expansió dels conreus i la seva transformació industrial

De les anteriors dades sembla desprendre's que el segle XVI fou a Eramprunyà una època d'expansió. Cal afegir que, en aquest segle, es troben alguns indicis addicionals que permeten arrodonir la idea

31
L'any 1584 se'ns diu que a Castelldefels hi ha uns trenta parroquians. ADB, Visites Pastorals, vol. 48, f. 8v.

32
Si suposem constant l'extensió total de terres conreades, cosa que no és ben bé certa, ja que al llarg del segle XVI hi ha hagut rompudes i colonitzacions de terres ermes.

33
SALES, Núria. *Els segles de la decadència*, a «Història de Catalunya», Barcelona, 1987, vol. 5, p. 73.

sobre la situació econòmica de la contrada. Així, per exemple, es documenta per primer cop un topònim, *la Rompuda*, que indica que hi ha hagut colonització de terres ermes, en una data incerta, però posterior al 1460. D'altra banda, alguns castelldefelencs tenen terres a Gavà, sota la Roca, que termenen amb la *corredora nova*. Nova respecte a l'anomenada *sèquia corredora*, documentada el 1528, que ara hom anomena *corredora vella*. Cosa que, per tant, indica que al segle XVI hi hagué també una tímida dessecació i rompuda de terres al delta. Tot i ser en terme de Gavà, aquestes rompudes dèltiques beneficiaren l'economia local.

També tenim altres dades que apunten cap a una altra forma de rendibilitat agrícola: la fabricació de vi i d'oli. Ja des de finals del segle XV coneixem l'existència d'una premsa de vi. Concretament, l'any 1460, en un altre capbreu, hom esmenta un «*gros torculari sive cup*». Aquell mateix any també s'esmenta una altra premsa, d'oli, que sembla propietat del castell: Bartomeu Miramar indica que una de les seves peces termena «*in via quo itur ad torcular sive truy dicti castri*», i Joan Colomer confessa una peça «*al trull del castell*». Aquest trull del castell és probablement el «*trull de molre olives ab sos drets i pertinentias*» que Arnau Moragues va restituir a Berenguer Tició, senyor de Castelldefels, el 29 de setembre de 1286.

Els *torculari* apareixen diverses vegades als capbreus de 1587 i 1598: Domingo Folquet, el 1587, i el seu fill Joan, el 1598, declaren que tenen un «*torculari sive trull*». També ho diu Tomàs Puig, el 1598, i Pere Valls, als dos capbreus, esmenta una peça anomenada «*la vinyassa del trull*», prop del castell, i una altra peça al lloc anomenat «*lo trull comú, vulgo dicto del castell*», propietat dels barons. Vicens Rovira, el 1598, esmenta l'hort del trull i el torrent del trull. També Joana Durana, el 1587, i Bartomeu Valls, el 1598, esmenten aquest trull comú. Més aclaridor és l'esment que fan els Ferrer de Sant Salvador, als dos capbreus, de tenir un «*truleo ad triturandum olivas*». Encara n'hi ha més: el 1587, en Ferrer del Torrent declara que té un *torculari*, sense que aclareixi si és de vi o d'oli. Tot i així, ens sobta que, en la declaració de les terres, la presència d'oliveres no consti en gairebé cap cas: només l'any 1587, Eulàlia Mates i Domingo Folquet confessen una peça, campa i boscosa, anomenada les Olives, i el 1598 Antoni Bosch, una altra anomenada «*el camp de les oliveres grosses*». Resta, doncs, el misteri de saber on es conreaven les oliveres que fornien els tres trulls, com a mínim, documentats a finals del segle XVI.

Per acabar aquestes pinzellades sobre l'activitat econòmica local, cal fer esment de la ferreria, que apareix com a termenació d'una peça l'any 1598. De fet, un dels declarants als dos capbreus és Ramon Andreu, «*ferri faber*» de Molins de Rei i, pel que sembla, resident a Castelldefels.

L'aprofitament del mar: els pescadors i llurs botigues

Paral·lelament al desplegament agrícola, l'aprofitament del mar comença a adquirir una rellevància especial, sobretot en l'àmbit de la pesca. Encara que els esments a pescadors sovintegen al llarg de l'edat mitjana, en aquesta època apareix documentat un petit nucli mariner a la zona de Castelldefels, a tocar de les costes de Garraf, més o menys entre la zona on avui en dia hi ha el port Ginesta -les Botigues de Sitges- i l'actual barri de les Botigues de Castelldefels*. Tres mapes ho reflecteixen. Dos d'ells, ben datats (1571 i 1586), foren elaborats pel cartògraf Nicolau de Credença i, a l'inici de les costes de Garraf, mostren una estranya construcció amb el títol «*barracota de pescadors*». El tercer mapa, d'autor desconegut i possiblement d'inici del segle XVIII[34], dibuixa diferents construccions a la costa, amb la llegenda «*barracas*». Pescadors castelldefelencs estan documentats també el 1541 («*Maltesa de Castelldefels, pescador*») i a finals del segle, el 1589[35]. També en el capbreu de 1587 apareixen referències a la pesca, en la persona d'en Calunya, pescador de Barcelona que havia tingut terres a Castelldefels.

34
ABE. *Mapa de la baronia*. Publicat per primera vegada a la revista *Brugués*, núm. 101 (setembre 1973) p. 16.

35
AHCB, Arxiu del Veguer, Empares, VI-18, 9 d'abril de 1541 I BC, Registre de malalts de l'hospital de Santa Creu, vol. 1588-1589, 12 de març de 1589, citats per CODINA, Jaume. *El delta del Llobregat i Barcelona*. Barcelona: Ed. Ariel, 1971, p. 44, nota 40.

El port d'ancoratge de Castelldefels a l'edat moderna

La concentració de mariners a Castelldefels no era casual. Les costes de Garraf oferien (i ofereixen encara) bons caladors i molts punts aptes per a l'ancoratge, com descriu Pere Gil a la seva *Geografia de Catalunya*, escrita l'any 1600: «*las calas son innumerables: (...) Genesta, Cala Morisca, Vallcarca, Port de la Ferosa, (...) Punta de la Galera, (...) Punta de la Falconera, Cala Morisca, Cala de Cranchs*»[36]. D'altra banda, el delta del Llobregat encara no havia crescut tant com ara i no arribava fins a la cala Ginesta. Abans d'arribar al peu de les costes, la platja retrocedia endins, formant una petita badia on podien ancorar embarcacions de poc calat, com ara barques o fins i tot petites galeres. En un mapa del 1786 encara hi apareix aquest petit golf, que era molt utilitzat per arrecerar-hi els vaixells:

36
IGLÉSIES, J. *Pere Gil (1552-1622) i la seva Geografia de Catalunya, seguit de la transcripció del Llibre primer de la historia Cathalana en lo qual se tracta de Historia o descripcio natural, ço es de cosas naturals de Cathaluña segons el manuscrit de l'any 1600, inèdit, del Seminari de Barcelona*, Quaderns de Geografia, vol. I, 1949, p. 193.

per ancorar-los, fossin mercants genovesos (1624), de guerra de la Generalitat (1611), o l'armada del rei (1615).

Val la pena remarcar un topònim que es documenta a Castelldefels des de finals del segle XV: una coma *del Port* i un coll *del Port*, el 1460, i una platja del Poll *al Portinyol*, el 1587 i el 1598, que estava situada just entre les actuals Botigues de Sitges i les Botigues de Castelldefels.

Com a fet curiós, assenyalarem que algunes persones prominents van fer servir el port de Castelldefels per desembarcar o embarcar-se, i estalviar-se així el feixuc viatge pels camins de terra, que en aquella època eren autèntics fangars, incòmodes i lents de transitar. Una de les primeres notícies de grans personatges que passaren per la platja de Castelldefels és de finals del segle XV, i fa referència al rei de Catalunya, Joan II, l'any 1478. Tenim més notícies: 18 de juliol de 1666, data en què tota una emperadriu, Margarida d'Àustria, esposa de l'emperador Leopold I i germana del rei Carles II d'Espanya, desembarcà a Castelldefels, procedent de Cartagena amb un estol de 27 galeres. I una altra notícia d'aquella època de Carles II fa referència al seu germanastre, Joan Josep d'Àustria, fill natural del monarca Felip IV i de l'actriu Maria Calderón. L'any 1669, per estalviar-se el feixuc pas de les costes de Garraf, va fer per mar el trajecte des de la vila de Sitges a la platja de Castelldefels.

Detall d'un mapa de la part deltaica de la baronia d'Eramprunyà que probablement correspon a la primera meitat del segle XVIII, encara que usualment s'ha datat l'any 1590. És interessant observar la presència de vaixells al petit golf de la costa que hi ha entre el Garraf i el delta, que encara no arribava tan a ponent com fins ara, així com les barraques de pescadors i comerciants edificades vora mar (Fotografia: Arxiu Municipal)

La revifalla del comerç

Tots els indicis, doncs, apunten cap a l'existència d'una relativa expansió econòmica. Ara bé, perquè aquesta expansió es produís calia que existís un mercat; comerç, en definitiva.

Comerç per terra a càrrec de traginers com Gaspar Ferrer, dels Ferrer de sant Salvador, «*abans pagès de Castelldefels*» i ara resident a Barcelona, però que manté al poble terres que cedeix a la seva parentela.

Però també comerç per mar. Ja als segles medievals els mariners sovintejaven la costa: el vaixell enterrat al canal de rem olímpic ho demostra. Per a l'edat moderna, un document excepcional evidencia que aquesta activitat era ben viva i que, fins i tot, engrescava els senyors d'Eramprunyà, que hi participaven. El document esmentat és una venda feta pel baró d'Eramprunyà, Joan Hug Fiveller de Palou, a Joan Sala, «*marineris parrochie beate marie castrifidelium*» de la «*meitat per indivís de la barca nomenada Santa Maria i Sant Erasme, de port trescents quintars, que (...) és al litoral marítim, és a dir, amb el seu arbre enter, veles, àncora, eixàrcies i altres aparells*» Preu: cinquanta lliures, moneda barcelonesa. Junt amb l'original, escrit en llatí, la documentació inclou un rebut de Joan Sala i una confessió posterior d'aquest en la qual especifica haver rebut la barca[37]. El document mostra el baró d'Eramprunyà com a propietari d'almenys una barca que explotava a mitges amb un navegant de Castelldefels. De fet, la família dels Fiveller no era estranya a la mar: el "Dietari del Consell de Cent" és ple de notícies que mostren a membres d'aquesta família pilotant naus pel compte de la ciutat. La barca tenia un port de tres-cents quintars, és a dir, unes dotze tones. A manca de més informació, podem incloure aquest vaixell dins del grup dels llaguts grossos, que es dedicaven al comerç de cabotatge entre els pobles de les costes catalanes fins a València i Provença. Un altre llop de mar, Joan Falaquers, «*mariner de Castelldefels*» apareix com a testimoni d'una confessió el 1598, cosa que corrobora l'existència de veïns dedicats al comerç marítim. Nogensmenys, són «*barques de Castelldefels*» les que són albirades l'any 1543 a Sitges i confoses amb pirates[38].

Ara bé, a més d'aquest comerç d'àmbit diguem-ne comarcal, hi havia també un actiu comerç a petita escala. Pel que reflecteixen els manuals cinccentistes conservats a l'arxiu parroquial de Sant Climent, era bàsicament un mercat de compravenda de cereals i

37
AHPNB, notari Nadal Castelló, *Establiments i precaris de la baronia d'Eramprunyà*, 470/7, f. 50r i seg.

38
FARRET, Mn. Pau. "Llista tètrica. Recull de datos per a la Història de Sitges existents a l'Arxiu Parroquial", *Eco de Sitges*, 27 de febrer de 1921, citat per MIRET, Xavier. "Les costes de Garraf: corsaris algerins i bandolers". *La Sentiu*, Gavà: núm. 25-26 (2000) p. 82-90.

animals de treball. I una altra dada rellevant: la major part de les transaccions que han quedat apuntades eren compres i vendes a crèdit. Entre els venedors hi destaquen els rectors de l'església parroquial, que comercialitzaven el producte de la primícia que els pertocava. Així, per exemple, documentem Joan Vileta, rector l'any 1561, venent a crèdit disset quateres de blat i cinc de mestall, per valor de vint-i-tres lliures i divuit sous, a un total de deu pagesos de Sant Climent de Llobregat[39], i també a mossèn Cristòfol, els anys 1577 i 1578, venent sis quarteres d'ordi a Joan Miramar, de Castelldefels, i a un pagès de Gavà, per sis lliures. Els preus són ajustats als dels cereals en aquells anys, abans de la tibada inflacionista de final de segle (vint-i-quatre sous la quartera de blat i divuit la de mestall). També els particulars amb recursos entraven en el mercat com a venedors a crèdit: Climent Savall, batlle de Castelldefels, venia el 1556 diverses quantitats de forment a cinc santboians pel preu de cinc lliures i vuit sous[40]. És evident que al mercat uns venien i d'altres compraven. Al mateix manual d'actes figuren sis habitants de la localitat comprant a crèdit: Bernat Pineda, dos bous per vint-i-nou lliures, el 1561; Bartomeu Sarraller, un ruc per sis lliures, el 1561; Joan Miramar, una somera per tres lliures, el 1565; Guillem Saltó, un ase per sis lliures, el 1566; Jaume Brosta, dos bous per quinze lliures, el 1569; Pere Bosch, una somera per deu lliures, el 1569. Una dada rellevant sembla sorgir d'aquests flaixos: l'economia castelldefelenca exporta cereals i importa animals de càrrega i de treball.

39
APSC, Actes, carpeta 2, llibre 2, recollit a l'arxiu de l'autor, fons Dolors Sanahuja, fitxes designades *Manual d'actes de Sant Climent, 1561-1575.*

40
CODINA, J. *L'aiguabarreig del microcosmos*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999, p. 76

Llegint aquests documents, hom té la impressió d'estar veient un activíssim mercat d'àmbit local -Castelldefels, Gavà, Begues, Sant Climent- en què part de les compres i vendes es fan a crèdit, senyal que hi ha confiança i prou ingressos per esperar la satisfacció dels deutes en els terminis pactats. Si no, hom és excomunicat i no pot reintegrar-se a la comunitat parroquial fins a la reparació del deute. Aquest moviment comercial, aquesta munió de compres i vendes a crèdit, potser significava també manca de diner corrent.

Resumint: que la contrada, amb excedents en cereals i propera a Barcelona, comercialitzava la producció, tan aviat per terra, tan aviat per mar. Això era possible, entre altres coses, perquè la sentència de Guadalupe havia establert el dret pagès de vendre lliurement a la menuda. L'auge d'aquest mercat rural, que entreveiem en l'aqueferat moviment de prestadors i creditors a escala de la baronia, portarà els senyors, el 1598, a dictar uns detallats «*Capitols eo ordinations tocant a profit y bon stament dels habitants en dita baronia y a carrech de fer observar al mostesaf general de dites baronies novament elegidor*»[41], on en dotze articles

41
AHPB, 526/2, notari Antoni Seriol, *Secundus liber aprisiorum*, de 1597 i 1598, cinc primers folis.

s'estableixen diverses normes referents a pesos i mesures, i a la venda de carn, pa, farina, vitualles o mercaderies de qualsevol mena. Remarquem explícitament la disposició transitòria de les ordinacions: «*E no obstant la nominatio de la persona fahedora per dit señor governador per al carrech de mostesaf, vol ordena y mana dit señor governador que en absentia de la dita tal persona sia y tingua lo mateix carrech lo jurat major de cada parrochia de dita baronia y en absentia de dit jurat major, lo menor*». És a dir, els representants del govern popular (els *jurats*) s'introduïen, com un tascó, en el fins aleshores monopoli senyorial de control del mercat local. Retinguem-ne el senyal: el govern popular està a l'aguait del desvetllament econòmic.

Les manifestacions de l'enriquiment: les obres públiques (1550-1600)

Fins ara hem parlat dels signes d'expansió i benestar econòmic que s'observen a Castelldefels al llarg del segle XVI. Malgrat això, encara dubtem si era creixement dins la misèria, en una economia de subsistència i estretors, com conclou Codina per a Sant Boi i el Prat[42], o bé era un creixement en una situació més falaguera. En definitiva: els castelldefelencs d'aquella època expansiva podien viure amb benestar o s'havien de limitar a sobreviure?

42
CODINA, Jaume. *El delta del Llobregat i Barcelona*. Barcelona: Ariel 1971, p. 68 i 104.

Potser la resposta definitiva queda determinada pels fruits perdurables del creixement: les obres. El 1500 els síndics locals, juntament amb els de Gavà, acordaven amb el mestre de cases Joan Enric l'ampliació i obra nova de l'actual ermita de Bruguers, obra que s'acabà el 1509. Aquell any, la imatge de la Mare de Déu fou portada solemnement a la nova capella des d'una antiga ermita situada dalt de la muntanya. Sembla evident que els jurats locals no s'haurien embarcat en una obra d'aquest tipus sense garanties de poder-ne cobrir les despeses. De bell antuvi, doncs, el segle XVI sembla que s'obre amb prosperitat.

Vuit dècades després, l'enriquiment local era suficient per encarregar una ampliació substancial de l'antiquíssima església de Santa Maria: el 5 de desembre de 1588, el vicari general de la diòcesi donava llicència al rector, Andreu Vilar, perquè erigís una nova capella, amb un altar dedicat a la Mare de Déu del Roser, a un costat de l'església parroquial, on abans hi havia la sagristia[43]. El resultat de les obres, que duraren bastants anys, encara avui es pot veure, sortint, a un costat de l'antiga església romànica.

43
ADB, *Gratiarum*, 1588-1591, f. 15, citat per MAS, J. *Notes històriquesdel Bisbat de barcelona*, vol. , Barcelona: Establiment tipogràfic de Jaume Vives, 1911, p. 180v.

Façana de ponent del castell de Castelldefels, que mostra una de les parts més visibles de la reconstrucció de la fortalesa iniciada l'any 1550. A aquesta època correspon la torre quadrada i les parets de pedra rogenca de Bruguers. Els coronaments en forma de merlets corresponen, probablement, a la reconstrucció de finals del segle XIX (Fotografia: Ramon Josa i Campoamor)

Esment a banda mereixen, en aquest context, una sèrie d'obres públiques que han deixat fins avui una importantíssima empremta en la fesomia urbana de Castelldefels: ens referim al castell* i a les torres i torrasses, de les quals, per la seva importància, en parlem en fitxa a part.

Però a més assistim també a una florida extraordinària en les construccions privades. No hi ha profusió de nous masos, però s'arrangen els existents fins al punt que les restes que ens n'han arribat daten, a tot estirar, d'aquella època. I si bé és cert que a finals del segle XVI encara hi ha dos masos rònecs -vestigis del despoblament camperol de la baixa edat mitjana-, el 1598 hi ha constància de «*casas de novo factas et edifficatas*», és a dir, aixecades de bell nou. D'altra banda, el rellevant esforç constructiu de mitjan segle XVI és palpable en la florida de torres particulars de defensa, adossades als masos: mentre que l'any 1460 només dues masies declaren tenir torre, el 1587 se'n confessen sis. Aquest impressionant desplegament no és casual: significa una inversió considerable, el cost de la qual només pot procedir d'un enriquiment més o menys generalitzat.

D'altra banda, la prosperitat del negoci de la construcció queda ratificada per la presència, en aquest Castelldefels de la fi del segle, de Lleonard Bosch, *"magistri domorum"* d'origen francès, que s'ha d'afegir al Joan Font esmentat en la làpida que decora la torre de Gabriel Folquer.

La reconstrucció del castell de Castelldefels el 1550

Hem vist que la por dels pirates, a la segona meitat del segle XVI, comportà la construcció de torres de defensa adossades als masos de Castelldefels. També el castell fou reformat en aquesta època. A la sala principal del castell existeix una placa que indica: «Castelldefels: Els Senyors Barons d'Eramprunyà el feren aixecar el segle XIII: l'engrandiren el XVI: el renovaren el XVII». Vegem com va anar la reconstrucció del XVI.

La reforma del castell va ser proposada pel baró d'Eramprunyà, Hug Joan Fiveller de Palou. Segons que afirma ell mateix , *«atès que el castell de La Prunyana, fundat dalt de la muntanya, és tot derruït, i que el castell de Castelldefels, situat dalt d'un monticle, gairebé no és habitable i no ofereix protecció als habitants de les parròquies de Santa Maria de Castelldefels i Sant Pere de Gavà, ambdues situades al litoral marí i pròximes a la infestació hostil dels fidels de l'ortodòxia; i que jo, Hug Joan Fiveller de Palou, no tinc cap casa forta en l'esmentada baronia, decreto fer obres i ampliar l'esmentat Castell de Fels, per tal de cobrir les meves necessitats, de la meva família i dels vassalls de la baronia».*

Però, per pagar la reforma del castell, els barons hagueren de demanar un préstec de cinc-cents ducats als veïns d'Eramprunyà, que foren els qui acabaren avançant les quantitats. En el cas de Castelldefels, els veïns Climent Savall (batlle), Bartomeu Gener, Joan Ferrer de la Creu, Antoni Gener, Gabriel Savall, Bartomeu Pujades, Pau Pujades, Pere Sa(?), Bernat Gomar de la Marina, Francesc Pujol, Gabriel Folquet, Pere Folquet, Joan Gomar, Joan Caldes, Gabriel Duran, Joan Vinader, Joan Montmany, Joan Miramar, Bernat Gomar del Lleopart, Joan Vedell, Antoni Vedell, Bernat Pineda, Bartomeu Aravit, Gabriel Savall dels Àlbers, Joan Miramar, menor, i Pere Ferrer, reunits en assemblea el 23 de febrer de l'any 1550, acceptaren lliurar el préstec, *«atès que l'esmentat Castell de Fels és derruït i prostrat a terra, i així des de fa temps és inhabitable, i que per aquesta raó, tant nosaltres com altres vassalls d'aquesta baronia (els que habitem vora la ribera del mar principalment), estem en ocasions suportant molts danys per culpa dels pirates, alhora que per aquest motiu de vegades hem d'abandonar les cases amb mullers, fills i família, tot fugint cap a les muntanyes de la baronia; i que si l'esmentat castell fos habitable, aleshores ho evitaríem, ja que llavors els pirates de cap manera desitjarien accedir a la riba o desembarcar, ja que podríem refugiar-nos-hi»*[44].

44
AHPNB. Notari Jeroni Mollet, *Repertorium 21, 1540-1550,* 23-II-1550 i *Repertorium 22, 1550,* 4-III-1550.

Divisió social: rics, benestants i pobres

Fetes les apreciacions anteriors, estem en condicions d'aprofundir encara més en l'estructura social a finals del segle XVI, a partir de la distribució de la terra.

En primer lloc, és interessant de ressenyar la presència femenina: el 38% de propietaris són dones i, d'aquestes, el 40% són vídues i la resta, pubilles que confessen junt amb llurs marits usufructuaris.

En segon lloc, un repte important és esbrinar, a través de l'estructura de la propietat, si hi ha una clara divisió de classes dins la comunitat local per raons de riquesa, o bé si, en aquest tombant del segle XVI al XVII, la polarització i concentració de la riquesa encara és prou difuminada fins al punt de donar sentit a un hipotètic cos social que podia expressar-se de forma unitària a través de les institucions locals.

Centrant-nos en el capbreu del 1587, que és el que ens ofereix més garanties de completesa, hi ha tres grups de propietaris força diferenciats.

ESTRUCTURA DE LA PROPIETAT AGRÀRIA SEGONS ELS CAPBREUS DEL 1587 I EL 1598

Propietaris 1587		Propietaris 1598	
Extensió de terres	Percentatges	Extensió de terres	Percentatges
0 - 2 m	7,7%	0 - 2 m	0,0%
2 - 4 m	12,8%	2 - 4 m	15,4%
4 - 6 m	10,3%	4 - 6 m	11,5%
6 - 8 m	5,1%	6 - 8 m	7,7%
8 - 10 m	2,6%	8 - 10 m	3,8%
10 - 20 m	23,1%	10 - 20 m	23,1%
20 - 30 m	23,1%	20 - 30 m	30,8%
30 - 40 m	5,1%	30 - 40 m	3,8%
40 - 50 m	7,7%	40 - 50 m	0,0%
50 - 60 m	2,6%	50 - 60 m	3,8%

D'una banda, sis propietaris ben situats, amb extensions de terres superiors a les 30 mujades. Són l'elit local, i entre ells trobem els Puig-Sacalm (cal Maties), Pujades-Pineda (ca n'Orbat), Arús de la Torre (ca n'Armand), Valls de la Pallissa (ca n'Alaió), Ferrer de Sant Salvador (can Vinyes) i Savall de la Vila (cal Tivallar).

Per sota d'aquests hi ha un altre grup, que és el més nombrós (divuit veïns), amb extensions que oscil·len entre les 10 i les 30 mujades on trobem els Valls del Racó, Bosch, Figueres (cal Moliner), Duran de la Vila, Gomar de la Marina, Ferrer de la Creu (can Valls de la Muntanyeta), Gomar del Llopart (cal Mersó), Ferrer de la Riera, Esteve de Puigdegall (can Roca de Dalt), Savall dels Àlbers, Calders, Puig, Llavaneres (can Llopart), Savall Vidal, Folquer (cal Queco), Gorbins (cal Garrofer), Vinader (can Vinader) i Pineda (mas desaparegut, situat on ara hi ha la Creu Roja). És simptomàtic que la majoria dels seus masos s'hagi conservat fins a inicis del segle XX, senyal d'una suficiència econòmica, garantia de llur supervivència.

Per sota aquest gran bloc de pagesos benestants, hi ha quinze propietaris que confessen extensions menors de 10 mujades. Però només quatre tenen casa, per la qual cosa cal concloure que els altres onze, tot i tenir terres en propietat, resideixen a casa d'altri i, per tant, devien complementar el treball al seu terròs amb l'hostatge i jornal pel compte d'algun dels grans propietaris: mossos, jornalers, pescadors o mariners amb un cert accés a la propietat.

A Castelldefels hi havia uns trenta-tres caps de casa. Als vint-i-vuit abans esmentats, cal afegir-ne cinc més que no apareixen en el capbreu: els masos Saltó (ara cal Tiesso), Virginal (ara can Jover), Viver dels Pujols (ara Torre Fael), Pujol (can Roca de Baix) i Esteve (la Goma). La visita pastoral del 1584 concorda amb aquesta xifra -en la qual, atenció, no s'inclouen les botigues de pescadors, que ja hem vist que existien a la platja-, ja que ens informa que hi havia en nombres rodons una trentena de parroquians[45].

Així doncs, tot i els signes de diferenciació social, la col·lectivitat local gaudeix d'un cos social de riquesa mitjana que predomina sobre el total; tenim un 15,4% de grans propietaris, un 46,1%, de propietaris mitjans , i un 38,5%, de petits propietaris.

És precisament aquest 61,5% de grans i mitjans propietaris que es mantindrà al llarg del segle XVI, el que donarà estabilitat i sentit a les institucions locals. Des d'aquest punt de vista, el 38,5% que no

45
És desconcertant la indefinició del concepte de parroquià que s'extreu de les visites pastorals. Mentre per a Gavà, el 1590, hom diu que hi ha 70 parroquians (i sabem per altres vies que hi havia entre 52 i 55 cases), en canvi a Castelldefels es diu que hi ha 30 parroquians (i acabem de veure que hi ha una trentena de cases). Clarament, a Gavà hom considera *parroquià* algun tipus de resident sense casa que a Castelldefels, o no existeix, o no es compta. Amb l'afegit, a més, que a Castelldefels no s'hi inclouen els habitants de les barraques de pescadors.

té prou terra per sobreviure és poc representatiu. No és casual que la gran majoria dels noms de càrrecs municipals esmentats formin part del primer grup. Ells monopolitzaran els afers locals i utilitzaran les institucions locals, cada cop més reforçades, en profit propi i de la col·lectivitat. Per aquests motius, concloem que la polarització social en aquests moments no ha arribat encara a desvirtuar el sentit de la col·lectivitat local, definida pels interessos d'aquesta majoria de pagesos que podríem qualificar de *benestants*, que a més monopolitzen usualment els càrrecs al govern comunal.

UNA SOCIETAT PLURAL
Una demografia estabilitzada

Els anys que van de finals del segle XV a mitjan segle XVII són també els anys de l'estabilització demogràfica, després de la davallada provocada per les epidèmies de la baixa edat mitjana. Les primeres notícies quantitatives de població apareixen al segle XIV, sota la fórmula de recompte de *focs*. Cada foc equivaldria a un cap de casa, una unitat familiar; una llar, en definitiva. Però es desconeixen les persones que convivien sota un mateix cap de casa, i sembla evident que no és el mateix un petit establiment rural dels segles XIII i XIV que una gran masoveria del XVI o XVII, en què, a la família estricta, s'afegien molts mossos i ajudants. A més, sovint la població resident en barraques o botigues de pescadors no surt als *fogatjaments*. Amb totes aquestes precisions, per als territoris que ara formen part del terme municipal, tenim dades esparses que ens informen de la població. Hi destaca la crisi dels segles XIV i XV, durant la qual es perderen gairebé el 50% de focs, que passaren de seixanta al primer terç del segle XIV a la xifra de trenta a finals del segle XV, just després d'una cruenta guerra civil. Aquesta xifra es manté constant fins a finals del segle XVIII: el 1797 es declaren encara només trenta-tres masies o veïns[46]. Cal remarcar el fet que les botigues de la platja de vegades són comptades i de vegades, no, i es produeix, per tant, un ball, d'un any per altre, d'unes deu cases.

46
AMC, Arxiu històric, armari 1, caixa *Diversos*, carpeta *Documents antics sense dates*, plec *Respuestas al príncipe de la Paz*

RECOMPTE DE FOCS. L'ASTERISC INDICA QUE S'HI INCLOUEN LES BARRAQUES DE PESCADORS			
Any	Focs / parroquians/ cases	Any	Focs / parroquians / cases
1327	60	1479	30
1359	39	1516	35
1365	42		30
1378	31	1584	30
1385	31	1587	33
1414	40 (*)	1682	50 (*)
1421	40 (*)	1689	55 (*)
1427	31	1698	54 (*)
1460	29	1702/ 1708	46 (*)

La immigració francesa (1500-1640)

Un factor a tenir en compte fou l'arribada d'immigrants occitans. Entre el 1540 i el 1690, s'han comptabilitzat més de setanta persones d'aquest origen només a Castelldefels, amb un màxim d'afluència entorn de l'any 1600.

Fins aquí hem parlat dels caps de casa, de la seva riquesa econòmica i de les conseqüències que aquesta riquesa comportava. Però hem de ser conscients també que en la generació d'aquesta riquesa hi havia intervingut, com a factor de primer ordre, el treball mal pagat de tota una massa de jornalers, mossos i comparets de procedència majoritàriament francesa, obligats a abandonar les seves cases a causa de les guerres de religió i la crisi agrària. La font bàsica per conèixer la importància d'aquesta immigració són els treballs de Jaume Codina[47], a partir dels quals hem pogut confegir una gràfica que representa l'evolució de la immigració gascona en termes de mínims.

47
CODINA, Jaume. *La immigració francesa al delta del Llobregat, 1400-1700*, «XXV Assemblea intercomarcal d'estudiosos», Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat - Amics del Prat, 1985, p. 226-371.

Per al 1587 hem documentat divuit francesos pel cap baix. Si assumim un índex de 3,7 habitants per casa[48], això dóna un percentatge d'immigrants francesos en aquesta parròquia del 16% de la població total. Tot i així, cal assenyalar que aquesta xifra és extraordinàriament baixa, comparada amb indrets propers, com Gavà, amb un 30%, o Sant Boi, amb un 50% d'immigrants francesos en els anys propers al 1600. Més endavant en suggerirem els motius.

Hem realitzat un breu exercici per identificar els castelldefelencs del capbreu del 1587 de possible ascendència francesa. Es tracta, doncs, d'aquells qui s'han *promocionat*, dels qui, de tot l'allau que arribava, pogueren establir-se adquirint cases o terres. Hem pogut identificar-ne, com a mínim, sis de segurs entre els quaranta propietaris que confessen, la qual cosa dóna també un percentatge del 15%. Castelldefels oferia certes perspectives: un de cada tres immigrants identificats accedia a la propietat. I encara dos d'ells -Lleonard Bosch i Francesc Gorbins- confessen masos amb més de deu mujades de terra, o sigui, inclosos al grup dels benestants i, a més, un d'ells amb ofici propi: Lleonard Bosch és mestre de cases. Els dotze restants eren, doncs, no propietaris i per tant mossos, bovers, ajudants o jornalers. Ho diem perquè un petit mostreig de les ocupacions dels immigrants francesos*, ens indica que, entre els divuit immigrants residents l'any 1637, hi havia cinc peons, quatre jornalers, un mosso, un bover, un boter, un paleta i, només, cinc agricultors propietaris.

48
Aquest és l'índex d'estadants per casa a Sant Boi de Llobregat el 1597: CODINA, Jaume. *Les famílies santboianes (segles XIV XIX)*, Sant Boi de Llobregat, Patronat Municipal de Joventut i Cultura, 2000, p. 126, quadre 12.

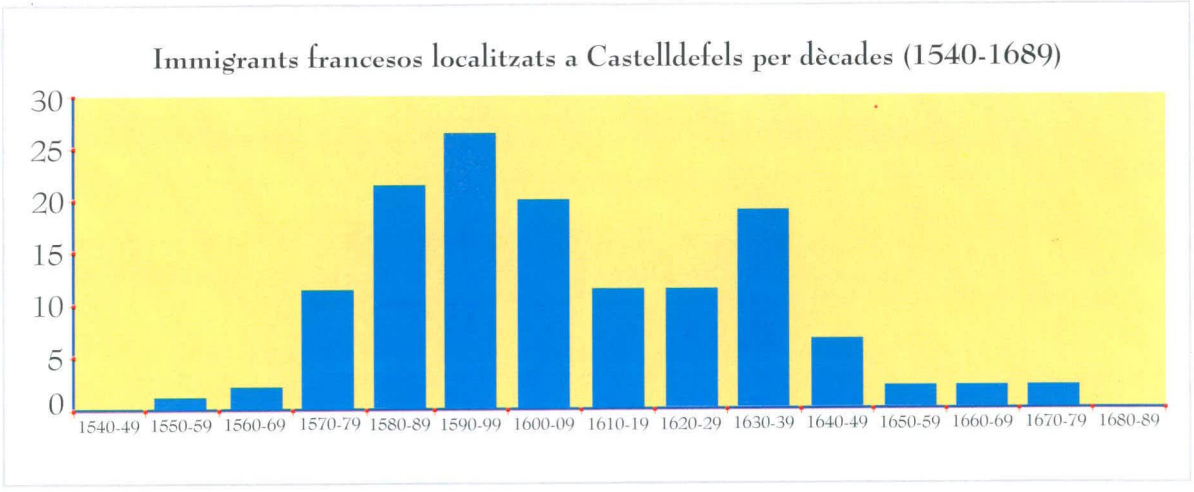

Un altre indici de la important presència de gascons o francesos a Castelldefels* prové del fet que contemporàniament es documenta una pabordia a l'església parroquial administrada per estrangers. Els francesos administraven una *lluminària* -la manifestació de la seva existència consistia a mantenir un ciri encès- en un dels altars laterals. Així consta en diverses visites pastorals, com en la del 1597, on s'esmenta que Joan Montalbà, francès, deu trenta-una lliures i tretze sous a la *lluminària dels estrangers*. El bisbe li ordena que retorni immediatament la quantitat manllevada, altrament *«mane al vicari lo trague de la sglesia»*.

Quina advocació tenia aquesta lluminària? S'ha publicat que era la Mare de Déu del Roser, l'altar de la qual data del 1588[49], però això és erroni perquè la confraria que li retia culte, era administrada i formada únicament per naturals de Castelldefels. Més aviat cal relacionar aquesta lluminària dels estrangers amb una altra advocació: la Santíssima Trinitat. Així, a la visita pastoral de 1605, s'explica que a l'altar del Roser, a més de la confraria, *«est instituta illuminatio alienigenorum sub invocatione ex Scti. Trinitatis»*. Els administradors de la il·luminació d'aquell any són T. Llorens i T. Joan. L'administració de la Santíssima Trinitat, esmentada encara el 1676, és formada només per homes. El primer esment d'aquest altar és de l'any 1597, precisament quan l'arribada d'immigrants francesos comença a ser notòria, i és encara esmentada gairebé un segle després, el 1683 i el 1684[50]. En aquestes darreres ocasions, però, la lluminària no està situada a l'altar del Roser, sinó a l'altar major.

49
NADAL, Jordi i GIRAL, Eugeni. *La population catalane de 1553 à 1717. L'immigration française et les autres facteurs de son développement*. París: SEVPEN, 1960, p. 63.

50
ADB, Visites Pastorals, vol. 58a, f. 500 (F. 102 numeració antiga); vol. 43, f. 50; vol. 72, f. 82 i f. 159.

51
ACA, Consell d'Aragó, ligall 551, quadern 1, f. 3-7.

Immigrants occitans a Castelldefels el 1637[51]

- [ ] Jaume Braya, agricultor de Salviach (bisbat de Tous). Té 50 anys i és casat amb Catherina Mota, de Castelldefels. Té tres filles. Té una casa a Castelldefels i una vinya, de tinguda de 10 o 12 homes de cavadura.
- [ ] Domingo Montalbà, agricultor de Falcó (bisbat de Comenge). Té 70 anys i en fa 60 que és aquí. És vidu de Paula Vidal, de Castelldefels, té tres fills i una filla. Té dues peces de terra de 3 quarteres.
- [ ] Joan Recart, agricultor d'Ipena. Té 20 anys, en fa 7 que és a Catalunya i 2 que és a Castelldefels. És solter i no té cap propietat. Treballa a jornal.
- [ ] Bertran Poch, agricultor de Barela (bisbat de Comenge). Té 30 anys i en fa 25 que és a Castelldefels. És casat amb Maria Garau, de Gavà. Té una filla. Fa de jornaler.

- [ ] Francisco Porbast, agricultor de Prats (bisbat de Cosserans). Té 20 anys i fa tres o quatre mesos que és aquí. Treballa de mosso a casa del batlle de Castelldefels.
- [ ] Llorençó Sabater, de Sant Llorenç de les Monges (bisbat de Comenge). Té 70 anys i en fa 50 que és a Castelldefels. És casat amb Anna Font, de Begues. Té tres fills i dues filles (el major té 15 anys) i treballa a jornal.
- [ ] Arnau Bardet, agricultor de Castecharnau d'Angles (bisbat d'Aux). Té 47 anys i en fa 3 que és aquí. És solter i només té la roba que porta posada.
- [ ] Joan Cloxart, agricultor de Castelló de Bonafont (bisbat de Comenge). Té 26 anys, en fa 16 que és a Catalunya i 12 que és a Castelldefels. És casat amb Quitèria Font, de Castelldefels. Té dos rossins, però encara en deu un. Té alguns mobles en dot.
- [ ] Marcó Soler, agricultor de Sentralla (bisbat de Cosserans). Té 40 anys i en fa 26 que és a Castelldefels. És casat amb Maria Vinyes, de Castelldefels, té un fill de dos anys. Té una caseta que obtingué per dot, dos bous i dues someres. És germà de Pere Soler.
- [ ] Guillermó Cabanyes, paleta de Trapa (bisbat de Carlat). Té 50 anys i en fa 23 que és a Catalunya. Solter, té un cosí que fa de barreter a Girona, anomenat Joan Sorroco.
- [ ] Bernadó Tarrida, agricultor de la vila de Sant Martí de Pere (bisbat de Comenge). Té 25 anys i en fa dos que és a Castelldefels. És casat amb Miquela de Sant Joan, de Sant Martí de Pere. Fa de jornaler.
- [ ] Joan Arenes, boter de Gen. Té 55 anys i en fa 33 que és a Catalunya. És casat amb Anna Durana, de Barcelona. Té una filla, i no té béns.
- [ ] Antoni Clarionyà, de Sant Genís de la Creu (bisbat de Carlat). Té 30 anys i en fa 11 que és a Catalunya. No té béns.
- [ ] Pere Soler, agricultor de Santralla (bisbat de Cosserans). Té 52 anys, en fa 38 que és a Catalunya i 18, a Castelldefels. És casat amb Joana Bruach, de Gavà. Té una filla. Té una casa per la qual paga un cens de 8 lliures anuals. És germà d'en Marc Soler.
- [ ] Pere Vegues, agricultor de Marinyach (bisbat de Comenge). Té 45 anys i en fa 30 que és a Castelldefels. És casat amb Eulàlia Borgonyona, de Gavà. Té una casa, una somera que encara ha de pagar, dues vaques i una peça de 3 o 4 mujades, plantada de blat (una quartera) i uns quants llegums.
- [ ] Guillermó Grauspina, bover de Rocatimbau (bisbat de Gen). Té 30 anys, en fa tres que és a Catalunya i dos i mig que és a Castelldefels. No té béns.
- [ ] Lluís Truquer, agricultor de Montosquiu (bisbat de Rius). Té 50 anys i en fa 30 que és a Castelldefels. És solter i no té béns.
- [ ] Pere Pau Vidal, de Mont de Vasant (bisbat de Comenge). Té 17 anys, en fa 5 o 6 que és a Castelldefels. És solter i no té béns. Té dos germans; un és a Badalona, l'altre no ho sap.

Les nissagues castelldefelenques

En el capítol econòmic, vèiem que el Castelldefels del segle XVI es caracteritzava per una elevada presència de famílies, podríem dir-ne, benestants. Aquesta situació consolidà diverses nissagues que es mantingueren al llarg de tota l'edat moderna i que en algun cas arribaren fins a l'inici del segle XX. Això es pot comprovar donant una ullada als noms dels caps de casa relacionats als fogatjaments del 1497, 1516, 1553 i 1587[52], i als llistats del 1502 i el 1559[53]. Deixant de banda les dades del 1516, que creiem que estan sobrevalorades, s'observa un total estancament demogràfic al llarg del segle XVI. Paradoxalment, doncs, el desvetllament econòmic no coincideix amb un creixement de població. Més aviat redundaria en l'enriquiment d'aquesta trentena de famílies sòlidament establertes, i que ja hem identificat més amunt: els Folquer, Ferrer, Savall, Valls, Pineda, etc.

52
Fogatjament de 1497, a IGLÉSIES, Josep. *El fogatge de 1497. Estudi i transcripció,* Barcelona, 1991, p. 170. Fogatjament de 1516, a l'AHCB, *Consell de Cent, Fogatjaments, XIX-15,* f. 71v. Fogatjament de 1553, a IGLÉSIES, Josep. *El fogatge de 1553. Estudi i transcripció,* Barcelona 1979, p. 356. Capbreu de 1587: AHPB, 470/5, notari Nadal Castelló, *Capbreu de les rendes de don Joan Hug Fiveller Marc i de Palou, senyor de la baronia d'Eramprunyà,* Del 2-VI-1587 al 7-XII-1590.

53
Llista 1502: Arxiu de l'autor, fons Alfons Gibert, carpeta 90; llista 1559: AHCB, Notarial, VIII, 2, Castelldefels.

LES FAMÍLIES CASTELLDEFELENQUES (SEGLE XVI)

1497	1502	1516	1553	1559	1587
En Batlle	Lluís Aravitx	La vídua Aravitja	Bartomeu Arnias	Antoni Arús	Jaume Arús
En Cases	Pere Batlle	En Cases	Antoni Arús	Pere Bagó, nunci	Antoni Bosch
Climent Caldes	Ponç Cases	Climent Cases	Joan Caldes	Antoni Bosch	Lleonard Bosch
Joan Duran	Climent Caldes	Joan Duran	Gabriel Duran	Joan Caldes	Bernat Calders
Gabriel Duran	Joan Duran	Franci Duran	Pere Favor	Antic Canals	Antoni Calvari
Joan Ferrer	Francesc Duran	Joan Ferrer	Joan Ferrer	Andreu Duran	Joan Esteve
Antoni Ferrer	Antoni Ferrer	Gaspar Ferrer	Pere Ferrer	Bartomeu Duran	Gabriel Diago
Vídua Ferrer	Antoni Ferrer	Gabriel Ferrer	Gabriel Folquer	Joan Ferrer	Joana Duran
En Foquer	Jaume Ferrer	Pere Ferrer	Antoni Gener	Gabriel Ferrer	Gabriel Ferrer
Antoni Gener	Gabriel Folquer	La vídua Ferrer	Bartomeu Gener	Gabriel Folquer	Francesc Ferrer
Na Girona	Lluís Gelabert	Joan Folquer	Bernat Gomar	Antoni Gener	Joan Figueres
Joan Guinar	Bartomeu Gilabert	Anton Gener	Bernat Gomar	Bartomeu Gener	Elisabet Folquer
En Martí, llogater	Bartomeu Gomar	En Gilabert	Joan Gomar	Bernat Gomar	Domingo Folquer
En Muntaner	Joan Gomar	Bartomeu Gomar	Gabriel Mathes	Bernat Gomar	Francesc Gorbins
En Pagès	Gabriel Gomar	Joan Gomar	Joan Miramar	Joan Gomar	Joan Gomar
En Planes	Sebastià Gomar	Gabriel Gomar	Joan Montmany	Jaume Miramar	Bernat Gomar
En Pineda, batlle	Bartomeu Miramar	Sebastià Gomar	Bernat Pineda	Joan Miramar	Miquel Güells
En Rocafort	Maties Montaner	Jaume Gomar	Joan Puig	Joan Miramar	Montserrat Joan
Toni Sacalm	Antoni Montmany	Anton Miramar	Francesc Pujols	Joan Montmany	Francesc Llavaneres
Antoni Salvador	Mateu Pineda, batlle	Bartomeu Miramar	Tomeu Pujades	Joan Puig	Aldonça Montmany
Benet Saquarrí	Carles Pineda	Joan Miramar	Vídua Rocafort	Josep Pujols	Caterina Parellada

LES FAMÍLIES CASTELLDEFELENQUES (SEGLE XVI)					
1497	1502	1516	1553	1559	1587
Llàtzer Savall	Pere B. Pujades	Anton Montmany	Pere Saltó	Francesc Pujols	Beneta Planes
El vicari	Joan Rochafort	Ateles Pineda	Gabriel Sacalm	Bernat Pujols	Antoni Pineda
	Antoni Sacalm	La vídua Pineda	Climent Savall	Tomeu Pujades	Marc Pinyol
	Gabriel Sacalm	En Pujols	Gabriel Savall	Pere Saltó	Eulàlia Puig
	Llàtzer Savall	Pere Pujades	Antoni Valls	Climent Savall	Joan Puig
(manquen 7 focs)	Bernat Savall	En Rocafort	Joan Vedell	Pere Valls	Tomeu Puig
	Jaume Tintorer	Antoni Sacalm	Guillem Vidal	Joan Vedell	Bartomeu Pujades
	Llorenç Vengut	Gabriel Sacalm	Vídua Vinader	Jaume Yneltre	Francesc Robert
	Jaume Vitalis	Bernat Savall		Bartomeu Xrort	Joana Saltó
		Bernat Savall			Climent Savall
		En Tintorer			Elisabet Savall
		Jaume Vidal			Jaume Savall
		Mn. Pere Joan, vicari			Pere Sbert
		Estadant a l'hostal			Pere Valls
					Gaspar Valls
					Ponça Vedell
					Llorenç Valls
					Vicenç Vinader
					Pere Joan Vinyes

Un món de masies

En contrast amb la situació d'estabilitat demogràfica que hem apreciat per a Castelldefels, a la resta del delta del Llobregat hi ha senyals d'increment al segle XVI. A Gavà, per exemple, s'aprecia un 24% d'augment de focs, igual que en altres punts del delta del Llobregat, amb increments que van del 10% al 20%[54]. La raó de la diferència potser consisteix en el fet que en tots aquests indrets, al llarg d'aquest segle, el creixement es concentra al voltant d'una llavor, d'un nucli d'origen altmedieval (Sant Boi, Gavà) que esdevindrà, temps a venir, el nucli antic d'aquestes ciutats. A Castelldefels, en canvi, aquest procés no es produeix, almenys en aquest segle. Caldrà esperar a la primera meitat del XIX per veure, al costat de les grans masies cinccentistes, les casetes, barraques, carrerons i places característiques dels nuclis antics. I encara, perquè l'actual trama urbana reflecteix i posa en relleu l'absència de

54
CAMPMANY, Josep. "Gavà al segle XVI : mutació senyorial i afermament comunal", *Materials del Baix Llobregat*, núm. 7 (2001) en premsa. CODINA, Jaume. *El delta del Llobregat i Barcelona*, Barcelona: Ariel, 1971, p. 34.

Façana de la masia de can Jover. Encara que aquesta, com la major part de masies locals, es pugui remuntar als segles medievals -ja està documentada l'any 1329-, l'aspecte exterior que presenta, almenys de façana, correspon al de les típiques masies remodelades al llarg del segle XVI. És destacable el portal adovellat amb pedra vermella de Bruguers (Fotografia: Ramon Josa i Campoamor)

nucli. De fet, l'actual centre urbà, format entorn de l'església de Santa Maria, l'Ajuntament i l'estació, és molt recent: de principis del segle XX. Si hi hagués hagut un centre consolidat, aquesta nova fundació urbana no hauria prosperat. D'aquell primer moment urbà en resta un fòssil: la plaça Major, que ha quedat actualment arraconada en un lloc no gaire cèntric. Remarquem-ho: mentre que als municipis dels encontorns els capbreus de finals del segle XVI esmenten amb profusió l'existència de cases (*casas, domos*) a més de masies (*mansos*), a Castelldefels això només passa en cinc ocasions[55]. Això sí: en una ocasió s'esmenta la plaça pública, on hi havia el pou comú. El nucli, *la vila,* on van a parar diversos camins, és només una petita plaça vorejada per dues masies (cal Moliner -l'hostal- i la casa de Bernat Calders), amb el pou comú, la taverna i la carnisseria. De la plaça sortia el camí cap a l'església i cap al castell, el camí cap al mar. El camí reial[56] hi passava perpendicularment. De fet, la situació d'aquest Castelldefels modern és més comparable a la de Begues i Viladecans que a la de Gavà o, per descomptat, Sant Boi.

55
Hem de contradir Jordi Navarro, que argumentava que la inseguretat del segle XVI havia afavorit un poblament concentrat que originà el nucli antic: NAVARRO, Jordi. *Una introducció a la seva geografia i història,* Castelldefels: Ajuntament, 1991, p. 30. Les *domos* esmentades, en oposició als *mansus*, pertanyen a: Antoni Calvari (*domunculam*), Lleonard Cellent (*domos*), Joana Durana, vídua de Bartomeu Duran de la Vila, Francesc Gorbins, que habita la casa de Francesc Duran del Garrofer, i Gabriel Folquet i Antoni Arús, que tenen cases amb torre: ABE, 1/A-116.

56
LORENZO, Neus. *Entre mar i muntanya. Breu història de la parròquia i vila de Castelldefels.* Castelldefels: Parroquia de Santa Maria, 1999, p. 71.

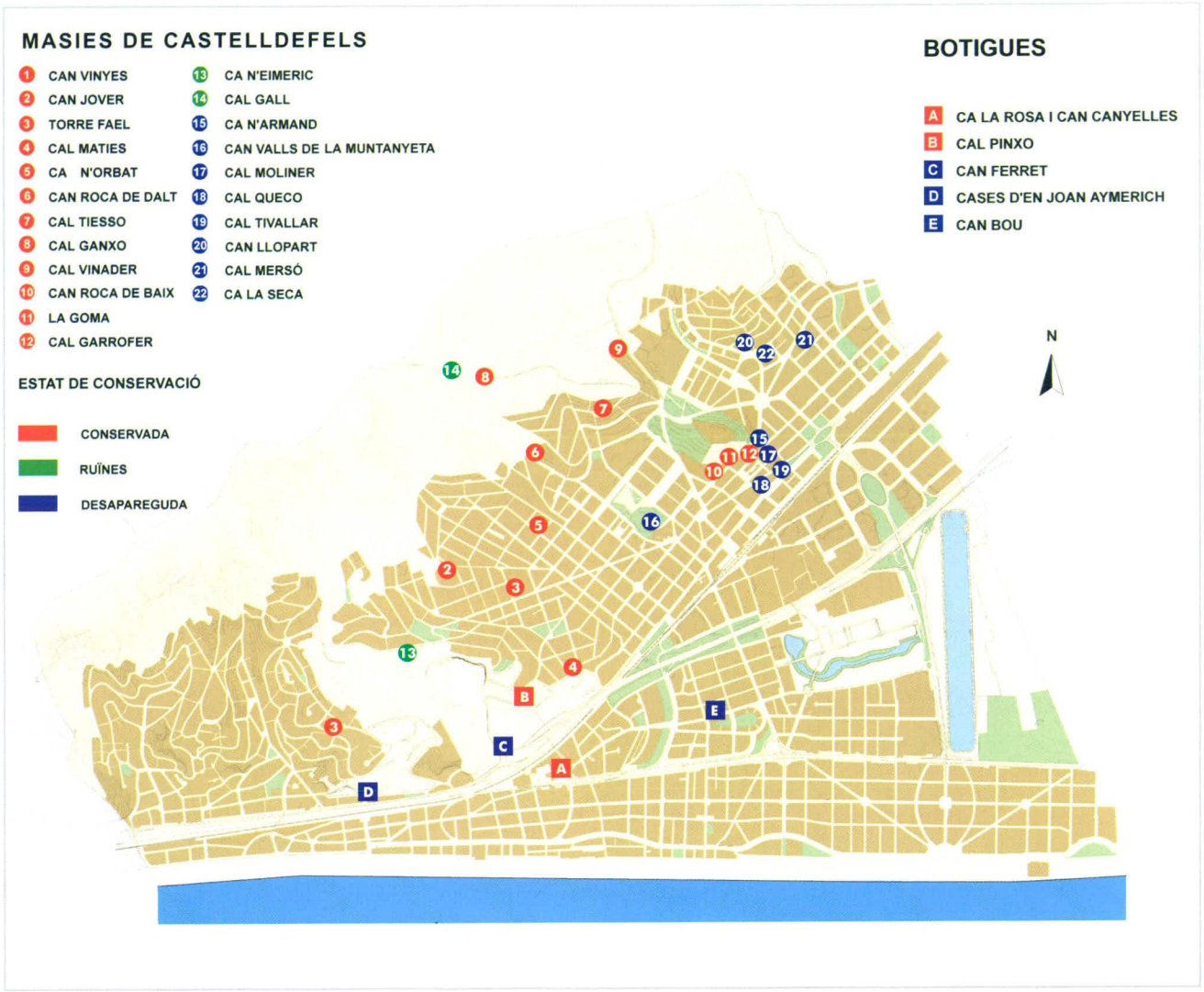

Aquesta situació ens pot explicar la relativa absència d'immigrants francesos a Castelldefels. Com ha remarcat Jaume Codina, tot i que la major part d'aquests ingressaven a les files de mossos i pastors, una part considerable eren artesans -serradors, rajolers, paletes, teixidors, sastres, etc-, que s'establien principalment a les viles[57]. En absència de nucli urbà, ni que fos incipient, aquesta part d'immigrants potencials simplement no arribava. Concloent: el Castelldefels d'aquest segle és clarament un món de masies, políticament i econòmicament controlat per una trentena de famílies d'antiga nissaga.

57
CODINA, Jaume. "La immigració francesa al delta del Llobregat, 1400-1700". *XXV Assemblea intercomarcal d'estudiosos*. El Prat de Llobregat i Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat i Amics del Prat, 1985, p. 233.

ELS 33 MASOS DE CASTELLDEFELS DOCUMENTATS AL LLARG DE L'EDAT MODERNA

	Nom actual	1r esment	Situació	Estat	Noms antics
1	Can Vinyes	1256	Bellamar	Conservat	Ferrer de Sant Salvador
2	Can Jover	1329	Montemar	Conservat	Ferrer dels Pujols, Virginal, Nadal
3	Torre Fael	1391	Montemar	Conservat	Pujols, Dolcet, Pangala, Font, Quevedo, Manso, Franco, Patxoca
4	Cal Maties	1460	Montemar	Conservat	Pujols, Çacalm.
5	Ca n'Orbat	1184	Montemar	Conservat	Cortils, Grau, Pujades, Pineda, Arús del Racó, Huguet, Sant Josep
6	Can Roca de Dalt	1460	Can Roca	Conservat	Puigdegall
7	Cal Tiesso	1553	Can Roca	Conservat	Saltó, Muntaner, Perers
8	Cal Ganxo	1632	Muntanya	Conservat	Poch, Almirall, Romeu
9	Cal Vinader	1427	Muntanya	Conservat	Coma, Pagès
10	Can Roca de Baix	1427	Barri antic	Conservat	Costa, Pujol, Esteve
11	La Goma	1460	Barri antic	Conservat	Colomer, Esteve, Claret, Llor
12	Cal Garrofer	1497	Barri antic	Conservat	Duran del Garrofer, Pau del Garrofer, Ribera
13	Ca n'Eimeric	1391	Ca n'Eimeric	Ruïnes	Barceló, Parellada, Campamar, Bartolí
14	Cal Gall	1699	Muntanya	Ruïnes	Arús, Petit, Tries
15	Ca n'Armand	1587	Barri antic	Ruïnes	Arús de la Torre, Herms, Molet
16	Can Llopart	1587	Vista Alegre	Desaparegut	Miramar del Llopart, Llavaneres, Puig, Amat, Ferrer, Serra, Portbou
17	Can Valls de la Muntanyeta	1181	Barri antic	Desaparegut	Guardiola, Ferrer de la Creu, Valls de la Creu, Escolà
18	Cal Moliner	1427	Barri antic	Desaparegut	Gener, Figueres, Ballester, Hostal
19	Cal Queco	1365	Barri antic	Desaparegut	Gabriel Folquer, Arús de la Vila
20	Cal Tivalla	1127	Barri antic	Desaparegut	Rafeguera, Savall de la Vila, Duran, Ferrer, Paris, Planes i Crehuet
21	Cal Mersó	1390	Vista Alegre	Desaparegut	Costa del Llopart, Gomar del Llopart, Pinyol, Espinós, Carbonell
22	Ca la Seca	1427	Vista Alegre	Desaparegut	Cases Jussanes, Gual, Gilabert, Vedell, Valls, Rovira, Coscollana
		1587	Canyars	Desaparegut	Tintorer, Valls de la Pallissa, Alaió
		1516	Barri antic	Desaparegut	Caldes, Colldesans, Domènec, Golart, Rovira
		1460	-	Desaparegut	Pujades, Pons, Valls del Racó, Romagosa, Fetjó
		1427	-	Desaparegut	Les Llanes, Arenys, Gomar de la Marina
		1427	-	Desaparegut	Sorenque, Costa, Pineda, Folquer, Gorchs, Salavert
		1460	-	Desaparegut	Ferrer del Torrent, Puig, Riera
		1460	-	Desaparegut	Pons Cases, Ferrer de la Riera
				Desaparegut	Cases Jussanes, Vidal, Savall
		1587	-	Desaparegut	Savall dels Àlbers, Teixidor, Almirall
		1587	-	Desaparegut	Duran de la Vila
		s. XVI	-	Desaparegut	Aravitx, Bosch, Vinyes, Ferrer, Teixidor

Un mas per dins: inventari *post mortem* dels béns de Miquel Mora, del mas Duran del Garrofer, 30 de gener de 1648[58]

"En la entrada de dita casa: primo, una taula de pi viada y un cofre dolent. Item, tres bótes de sinch càrregues quiscuna, dolentes. En la cuyna de dita casa se ha trobat lo següent: Primo, una pastera de pi plana ab ses passadores y sedassos y demés arreus, tot vist. Item una caldera de aram mitjana usada. Item un arcó de fusta usat. Item, uns ferros de foch de tres peus, usats. Item una ferrolla de ferro des foch, usada, Item un bressol de fusta usat.

En una cambra de dita casa ahont és mort dit diffunt se ha trobat lo següent: Primo, un llit de quatre pilars sense poms, usat. Item un barret de petges molt usat. Item una caixa de alba (*àlber*) sens pany ni clau, usada, dins de la qual se ha trobat lo següent: Primo, una pesseta de lli nou que tira vuyt o nou canes. Item dotse llansols de pare y mare usats. Item quatre tovalles de taula de fil usades. Item vuyt camises de bri de cànem de home, usades. Item, una vànova blanca de fil y cotó, usada. Item, una màrfega y un matalàs, tot usat. Item, una flassada blanca, usada. Item, un cofre ab pany sens clau de albe dins del qual se ha trobat lo següent: Primo, una pesseta de tovallons nova que tria quatre canes poch mes o manco. Item, dos tovalloles de fil y cotó noves. Item dures coixineres de tela guarnides de seda vermella, usades. Item, dues tovallolas de bri de cànem guarnides als caps, bones.

En una altra cambra prop la dita se ha trobat lo següent: Primo, un tossino gastat. Item, dues sistelles veremadores bones. Item, una cassa de aram usada. Item, quatre quartans de guixes. Item, una saca ab quatre quarteres de mestall dins. Item, dos quarteres de blat brut.
En altre cambra de dita casa se ha trobat lo següent: Primo, una mitja quartera de fusta usada. Item, un mig quartà de fusta, usat. Item, quatre quarteres de blat poch més o manco. Item, un galliné de fusta usat. Item, una caixeta petita dolenta. Item, una gerra de terra de tenir aigua, usada. Item una sort de fressola, ço és ferrots i trossots de fusta, tot dolent.

Lo seller de dita casa se ha trobat lo següent: Primo, un cup de fusta usat. Item, dues bótes de sinch càrregues plenes de vi claret. Item, altra bóta de sinch càrregues ab un poch de vi dins. Item, un cubell de fusta, usat. Item, una aixeta gran de coure, bona. Item, dues bótes de quatre càrregues quiscuna, buydes, usades. Item dos carratellets petits, buyts. Item, un llit de quatre pilars molt dolent. Item, una sort de fustota, dolenta. Item, en lo corral de dita casa se han trobat sinch gallines. Item dos llums de ferro usats. Item, una paella de aram mitjsansera, usada."

58
AHCB, Arxiu Notarial, I, 59. *Inventari dels béns de Miquel Mora, agricultor de Castelldefels.*

Religió i contrareforma: la parròquia i les confraries

L'organització interna del culte parroquial no era només incumbència dels clergues. En aquests segles, la participació en el culte a través de les *pabordies*, agrupacions de devots d'un culte que administraven almoines i mantenien un altar, és un element socialitzador molt important. Els seus rituals, la seva administració, teixien un seguit de relacions interpersonals que passaven per sobre de les divisions socials. A través seu, els laics participaven en la parròquia i llur vida quedava pautada gràcies a les festes patronals.

Castelldefels és un cas d'excepcional antiguitat en el culte als sants. Ja en un document del 972 apareixen documentats els altars laterals de sant Joan, sant Miquel, i sant Pere i sant Pau. L'any 1286, un membre de la família de senyors feudals efectua una deixa testamentària per dotar l'altar de sant Pere amb un benefici, és a dir, unes rendes per sostenir un prevere. El 1342, en una visita pastoral, el bisbe ordena ajuntar els altars de sant Pere i sant Miquel, cosa que suposa la pràctica desaparició d'aquest darrer. Entre el 1414 i el 1421 es produeix la primera creació coneguda d'un nou altar: el dedicat a sant Antoni, patró del bestiar de peu rodó. Aquestes tres devocions -sant Joan, sant Pere i sant Antoni- romandran invariables fins a mitjan segle XVI.

Però a mitjan segle XVI les pabordies es multipliquen: el 1569 apareix l'altar dedicat a santa Bàrbara, amb una pabordia esmentada el 1584. Aquell mateix 1584 apareix documentada per primer cop la confraria del Roser[59], ubicada provisionalment al costat dels altars de santa Bàrbara i sant Antoni. Aquesta devoció, propagada pels dominics arran de la victòria de Lepant, s'estengué ràpidament per tot Catalunya, amb la fórmula de la confraria: a diferència de la pabordia, que es dotava gràcies a les almoines dels fidels, la confraria exigia el pagament de quotes regulars. Ben aviat, el 1588, l'auge d'aquesta confraria fou tal que capgirà l'antiquíssima església de Santa Maria, concentrà els altars de sant Pere, sant Antoni i santa Bàrbara en un únic racó, i promogué l'erecció d'una nova capella per a aquest nou altar. Contràriament al que sembla -i per això dèiem que el culte era un espai de superació de les diferències socials-, l'administració d'aquesta confraria quedà repartida entre totes les famíles del terme, sense aparents monopolis per part de les benestants. Coneixem alguns dels noms dels

59
ADB, Visites Pastorals, vol. 46, f. 8.

administradors: Llorenç Valls i Joan Mestres (1594), Antoni Savall i Bernat Valls (1597), Joan Esteve i Ricard Saltó (1600), i Vicenç Rovira i Francesc Gorbins (1602).

Important és també l'esment que apareix a la visita pastoral de 1595 que fa referència a l'existència d'una pabordia regida exclusivament per dones. Era dedicada als sants Abdó i Senén -els populars sant Nin i sant Non, protectors de la pagesia abans que sant Isidre fos canonitzat- i, de tant en tant, se'ns informa de les administradores, els marits de les quals reten comptes al bisbe. Possiblement aquesta lluminària es finançava mitjançant la *«cistella d'ous»*, que anualment alguns masos havien de satisfer a la parròquia, i que consten en diverses confessions dels capbreus de 1460, 1587 i 1598. Ja hem esmentat la lluminària dels francesos, documentada des del 1597. La situació romandrà invariable fins al 1630, quan es parla per primer cop de l'altar de sant Isidre, situat al costat dels de sant Pere, sant Antoni i santa Bàrbara[60]. L'altar de sant Isidre deixa d'aparèixer esmentat a partir del 1700. Les pabordies restants es mantingueren fins al segle XIX.

60
ADB, Visites Pastorals, vol. 67.

Remarquem que totes aquestes administracions, a més d'unir parroquians de diversa classe social, actuaven estructurant i classificant la comunitat rural per gèneres -administracions per a homes i per a dones-, origen -autòctons i francesos-, ofici -pescadors, per exemple-, etc. A més dels administradors de les pabordies, els jurats o *obrers parroquials* administraven el culte a l'altar major i tenien cura de les obres i conservació de l'església, la rectoria i el cementiri. El 1586, el bisbe dictà uns detallats capítols per protegir i administrar el tresor parroquial -instaurà la *caixa de les tres claus*, una per al rector i les altres dues per als obrers-, modificades el 1676, quan s'estableix la *caixa de les quatre claus:* una per al rector, l'altra per al sagristà, l'altra per al batlle i l'altra per al jurat en cap. L'any 1600, el bisbe establí procediments per elegir administradors i obrers, que es mantingueren fins al segle XIX. Aquests càrrecs havien de retre comptes cada any de la seva tasca, no només al rector, sinó també als obrers i administradors entrants, i eren elegits *a més veus*, o sigui per majoria, en presència del rector[61].

61
ADB, Visites Pastorals, vol. 50, f. 25; vol. 72; vol. 58, f. 718.

La contrareforma potencià aquesta estructura i afavorí la consolidació de les confraries i administracions. Implantada a Catalunya després del concili provincial de la Tarraconense de 1562-1564, en paraules de Joaquim Maria Puigverd *oferia a la pagesia de mas, constituïda de fet en l'elit local, la possibilitat d'expressar ritualitzadament el seu propi prestigi econòmic i social*[62]. D'altra banda, posà especial cura en l'adoctrinament dels fidels

62
PUIGVERD, Joaquim. *Una parròquia catalana del segle XVIII a través de la seva consueta (Riudellots de la Selva)*. Barcelona: Fund. Salvador Vives Casajuana, 1986. Joaquim Puigverd, "Guerra i contrareforma a la Catalunya rural del segle XVII", dins *La Revolució Catalana de 1640*, Barcelona: Ed. Crítica, 1991, p. 118 i 120-129.

-especialment de la *gent rústica*-, com demostra la visita pastoral de 1600, en la qual el bisbe obliga el rector, cada diumenge després de vespres, a convocar tot el veïnat a toc de campana a l'església per ensenyar la doctrina catòlica. La intenció d'acostar-se a la gent més apartada de l'església, en el nostre cas els mariners i pescadors de les barraques, es fa patent amb les successives autoritzacions al rector per poder dir dues misses el mateix dia, suposem que una a Santa Maria i l'altra, prop d'ells, a Sant Salvador.

VIOLÈNCIA PER MAR I PER TERRA

La violència que ve per mar: els corsaris

Ara bé, al costat d'una situació de bonança econòmica, la societat local d'aleshores té una característica que la marca profundament i la diferencia de la d'altres èpoques: és una societat on la violència és a flor de pell, cosa que condiciona actituds i mentalitats. Part de la violència obeïa a causes externes a la societat, com la provinent dels corsaris barbarescos. El tros de costa que s'estén des de Montjuïc fins a Sitges, que en un sentit ampli podríem dir que correspon a la costa de l'antic terme d'Eramprunyà, fou víctima, entre l'any 1500 i l'any 1715, de fins a quinze lluites i atacs documentats de pirates. Serveixen de confirmació els topònims dels dos llocs que limiten aquesta faixa costanera: *can Tunis*, sota Montjuïc, que prengué aquest nom al segle XVII, a causa dels continuats desembarcaments de pirates que patia -abans s'anomenava Fraga-, i la *cala Morisca*, a les costes de Garraf, anomenada així després d'haver servit de refugi a més d'un pirata.

És especialment remarcable l'atac produït entorn de 1550, que fa exclamar als castelldefelencs d'aquella època que, a causa de la infestació dels corsaris, *«hem d'abandonar les cases amb mullers, fills i família, i fugir cap a les muntanyes»*[63]. La resposta defensiva arribà a mitjan segle XVI amb el reforç del sometent i la creació d'una doble xarxa de torres de defensa; una de pública, a càrrec dels senyors, i una altra de privada, a través de la fortificació de nombrosos masos, les torres de defensa dels quals encara es conserven. I els qui no pagaven torre pròpia, havien de contribuir a les despeses de la torre de la Guarda baronial, com detalla el capbreu de 1598, que mostra dos pagesos de la muntanya -menys afectats pels atacs- contribuint amb deu sous anuals a la *«guarda de la torre del mar»*.

63
AHPNB. Notari Jeroni Mollet, *Repertorium 21, 1549-1550*, 23-II-1550.

La torre Barona o de la Guarda, aixecada cap al 1583 amb diners dels veïns de Castelldefels i Gavà, fou remodelada l'any 1680. Des de finals del segle XVI fins a l'inici del XIX, la torre va aixoplugar, en temps de guerra, una petita guarnició d'artillers que defensaven el port natural de Castelldefels i les barraques de la platja (Fotografia: Vicenç Valcárcel)

Dos atacs corsaris

Lluitar fins a morir:

«Isabel fou promesa ab Geroni Saborit al que succehí la història següent: venia dit Saborti de Barcelona lo qual fou a la Cala Morisca, en las Costas de Garaf, fou acomés de moros que estavan en celada en dita cala ahont ab providència tenian amagada una llarga fregata. Quan dit Gerònim se veu acomès y que no podia escapar féu cara y llansà mà de sas armas ab tan gran cor que antes no's rendí matà nou moros, y altres quedaren malferits pero com no tenia socorro se rendí estant malament ferit, y tant, que luego morí, del que féu gran sentiment lo arraix y los altres moros de importància per perdre un exclau tan valen. Prengueren los moros son cos y posant bandera blanca lo aportaren a Sitges, al qual rescataren los parents d'ells. Sa promesa, vehen a son promés mort tingué tant gran sentiment que's trastocà lo judici y quedà dement tots los dias de sa vida. Dita demència no li causà furor ni mania, feye totes les coses de casa

perfectament, y ab repòs y alegria, salvo no li donassen algun pesar, que en tal cas desacertava luego lo que feye. Ab esta observància donavan-li tot gust y visqué molts anys. Morí dita Isabel los anys del Sr. (...) visqué més de 90 anys»[64].

La sort del virrei:

L'agost de 1626 els pirates estigueren a punt de causar un greu incident a la Cala Morisca del Garraf. En aquella ocasió, l'amenaçat va ser el virrei mateix de Catalunya, Enric de Cardona:

«Dissapte a 15. Aquesta setmana, venint Don Henrich, Duch de Cardona (...); arribat una matinada, si és dia no és dia a las Costas de Garraf, pensà ser pres de Moros. Havia's calat un vaxell de Moros a la cala, o Cap de Santa Christina, prop de Castelldefels, y tenia llançada la gent per terra, esperant lo pas a la matinada. Assertàs acàs passaren per ella nou galeras: quatre del Papa, quatre de Florença y una de Gènova; les quals, vist i reconegut lo vexell, abordaren ab ell, y llançaren gent en terra, contra los moros que eran en ella. Y en aquest rumor arribà lo dit Duch de Cardona, ab sos criats que eran onze o dotze a cavall. Que ha no trobar-s'hi las Galeras, sab Déu lo que fóra estat. Dels Moros foren presos alguns quaranta hòmens»[65].

64
Genealogia Vidal, AHS, fons Ferret, transcrita i publicada per MIRET, Xavier. "Les costes de Garraf: corsaris algerins i bandolers", *La Sentiu*, núm. 25-26 (2000) p. 84.

65
CASAS HOMS, J. M. *Dietari de Jeroni Pujades*, Barcelona 1976, vol. IV (1625-1630), p. 238.

ATACS PIRATES DOCUMENTATS ENTRE EL 1500 I EL 1715 ENTRE SITGES I EL LLOBREGAT

ANY	LLOC, TIPUS D'ATAC	CONSEQÜÈNCIES
1504	Desembarcament a Vallcarca	La guàrdia de Sitges impedeix aiguada
1550, 24 de febrer	Desembarcaments a Castelldefels	Saqueig, fugida de la població
1556, 29 de maig	Desembarcament al Prat	Segrest de 13 pagesos i menors d'edat
1564, 25 de juny	Estada al cap de riu	Aiguada
1567, primavera	Desembarcament al Prat	Destrucció de la torre del cap de riu
1568, 30 de maig	Estada al cap de riu	Aiguada
1586, 28 de febrer	Assalt a la torre del Garraf	Captiven la família del mas
2a meitat s. XVI	Desembarcament a cala Morisca	Mort de Jeroni Saborit
1609, 19 de març	Abordatge davant el cap de riu	Destrucció d'una barca mercant
1611, setembre	Assalt davant la costa de Garraf	Destrucció de dues naus pirates
1615, 2 de juliol	Desembarcament al Garraf	Saqueig
1622, 30 de juny	Desembarcament al Prat	Falsa alarma
1626, 15 d'agost	Desembarcament a cala Morisca	Intent frustrat de segrest del virrei
1669, Sant Jaume	Desembarcament a Vallcarca	Batalla a terra i al mar
1715, 13 de gener	Abordatge davant del Garraf	Destrucció d'una barca mercant

La violència que ve per terra: bàndols i bandolers

Però hi havia també un altre tipus de violència: la que venia de l'interior mateix, provocada per les tensions latents en una societat en ràpid creixement que veia aparèixer una capa social víctima, cada cop més de la pobresa i l'exclusió. La violència era endèmica i tothom s'hi trobava involucrat, des de desarrelats que es dedicaven a actuar pel camí de les costes a gent important, com els barons -els Erill i Torrelles-Sentmenat-, notoris protectors del bàndol dels *nyerros*. Tot i així, caldrà distingir la mera inseguretat -furts, lladres de camí ral-, que afecta relativament poc els poblats, de les bandositats organitzades que practicaven la violència sistemàtica dins de la societat establerta.

Pel que fa als lladres del camí ral, Castelldefels era travessat pel camí del Garraf, que venia de Sant Boi i arribava a Sitges per les costes, ple d'amagatalls i racons aptes per assaltar els viatgers. Un camí que, en paraules de l'arquebisbe Pere de Marca el 1660, era totalment infame: *«als penya-segats abruptes i horribles que anomenen Costes de Garraf hi ha obert un camí igual d'infame, pel qual passen els vianants i els cavalls quan van a la plana del Penedès»*[66].

Són diverses les notícies de morts violentes en aquest camí a causa d'atacs de bandolers: Manuel Serdà, canonge de Tortosa, el desembre de 1550; Bartomeu Guimerà, hostaler de la torre del Garraf, el 1560; Pere Puig, de Calafell, el 1583, etc[67]. Aquí fou famosa la quadrilla de Jaume el Mentider, formada entre altres per un tal Manaut. Un altre lladregot temut a tot el Baix Llobregat, Antoni Pujol, pres i fet escàpol el 1581, se'ls afegirà més endavant. Aquests delinqüents roben per les masies de Begues i pel camí mateix, i s'hostatgen en cases particulars, com la d'en Calders de Castelldefels.

Els mapes de Credença (1571, 1586) assenyalen, al començament de les costes, un puig al costat del camí ral designat com a *«serra del lladre»*, sota el qual hi ha la llegenda *«coves de Fabraró»*, possiblement un bandoler. A la platja, a l'areny de Sant Salvador, apareix un cadàver amb la llegenda *«mort»* i, sota la serra del Lladre, la cama d'una persona esquarterada. Poc abans d'arribar a la torre del Garraf, unes tètriques forques, que indicaven clarament als bandolers quin podia ser el seu final, es drecen al costat del camí. I

66
MARCA, Pere de. *Marca Hispanica, sive limes hispanicus*, París 1688. L'edició en versió catalana: ICART, J. Barcelona: ed. Llibreria Josep Sala i Badal, Barcelona 1965, p. 172.

67
Mn. Pau Farret, "Llista tètrica. Recull de datos per a la Història de Sitges existents a l'Arxiu Parroquial", *Eco de Sitges*, del 27 de febrer de 1921, citat per MIRET, Xavier. "Les costes de Garraf: corsaris algerins i bandolers", *La Sentiu*, 25-26 (2001), p. 82.

en el límit de jurisdicció entre la baronia d'Eramprunyà i el priorat de Sant Vicenç trobem documentat el topònim de puig de les Forques ja l'any 1460, encara viu a mitjan segle XX[68].

Tenim notícies, entre el 1614 i el 1620, d'activitats de les quadrilles de Tallaferro del Sarral, al Garraf i Castelldefels, i dels Margarit de Castellbisbal, a Begues i al Garraf[69]. Totes aquestes quadrilles acabaren malament: Jaume el Mentider fou capturat el 1582, possiblement pel sometent d'Eramprunyà, i penjat a Sant Boi[70]; en Manaut morí assassinat pels seus companys, i Antoni Pujol acabà els dies a galeres. Tallaferro fou executat l'any 1616 i els Margarit, el 1627. Altres bandolers executats per accions en aquest camí foren Moreu Cisteller, natural del Prat de Llobregat, penjat el 18 de juliol de 1543 a Vilafranca, i Pere Font, sastre i bandoler, per «*haver robat a les costes de Garraf, a pas*», el 20 de març de 1603 a Barcelona. La taverna, documentada a Castelldefels el 1644, era el centre de tots aquests passavolants.

Un darrer apunt sobre aquesta violència, fruit de l'exclusió, el trobem l'any 1623, quan una quadrilla de gitanos acampats a Castelldefels promogueren un avalot i s'enfrontaren amb la gent del poble: «*Dimarts 27* [de juny de 1623] *en Barcelona se fa pública crida desterrant los boemians. Una tropa de ells de molts que anavan per Catalunya se eran alçats contra los de Castell de Fels y se feyan forts en lo poble (assò havia de estar a 27 de juliol)*».

A més d'aquestes accions aïllades es detecta el sorgiment d'un nou fenomen, el dels bàndols o parcialitats dins de la mateixa comunitat: l'any 1602, quan diversos pagesos d'Eramprunyà vénen de portar un detingut a Barcelona, són atacats per la facció contrària: "*Dilluns a 28 d'octubre del 1602, tornant-se'n de Barcelona alguns homes pagesos de la baronia d'Eramprunyà que havien portat un presoner el dia abans, quan foren més enllà de la Creu Coberta, a les parets de la vinya d'en Femades, els eixiren els contraris, i des del darrera de les dites parets els dispararen, tot matant-ne dos i ferint-ne un al qual travessaren el braç*"[71].

Les autoritats intenten frenar aquesta escalada violenta: el 1581 el bisbe ordena publicar a Castelldefels el *motu propio* -constitució perpètua concedida pel Sant Pare- contra els qui bandolegessin[72], ordre que és repetida l'any 1584, quan més forta era la situació de violència.

68
"Un vistazo al ayer. Pedra de les forques en el cim del Pujol", *Mar i Muntanya*, núm. 61 (2000) p. 7.

69
TORRES, Xavier. *Els bandolers (s. XVI-XVII)*. Vic: Eumo Ed., 1991, p. 138.

70
CODINA, Jaume. *Bàndols i bandolers al Baix Llobregat*. Barcelona: Pub. de l'Abadia de Montserrat, 1993, p. 15, 58 i 121-122.

71
CASAS HOMS, Josep Maria. *Dietari de Jeroni Pujades*, Fundació Salvador Vives Casajuana, Barcelona, 1975, vol. 1, p. 211 i 252, vol. 2, p. 145.

72
ADB, Visites Pastorals, vol. 44, f. 21v. Sobre aquest *motu propio*, vegeu REGLÀ, Joan. *Els virreis de Catalunya*. Barcelona: Ed. Vicens-Vives, 1956 (1987), p. 25.

Solidaritat interna: el sometent

La por dels pirates i la inseguretat provocada pels bandolers trobaren la resposta en l'enfortiment de la solidaritat vilatana. I fou l'antiga institució del sagramental la que s'adaptà als nous temps per respondre a les noves necessitats: el 31 d'agost de 1542, el Consell de Cent de Barcelona i la Generalitat crearen un consell de guerra que decidia, com a principal mesura d'autodefensa, reorganitzar el *sometent*. S'establia «*que sien elegides persones les quals vagen per les parts circumveïnes de Barcelona y que posin en numero totes les persones que seran bones per aportar armes anomenant les particularment y manantlos y exortantlos que al dia que seran requests vinguen a Barcelona ab ses vitualles y armes, fent los certs que poran traure les vitualles que hauran aportades tota hora que sera passada la necessitat, als quals com arribaran los sien donats Capitans*». En el cas de la gent de Castelldefels, i com que aleshores la senyoria estava en mans d'una dona, la capitania correspongué a Miquel de Corbera[73]. Miquel de Corbera havia estat un dels militars catalans destacats en les guerres d'Itàlia, els anys 1524-1525, i era parent llunyà d'Isabel Marc i Palou, baronessa d'Eramprunyà i Castelldefels. A l'arxiu dels Marc es conservava un llibre on apareixien les incidències d'aquest sometent, amb la descripció de les parades militars i entrenaments que realitzava: «*un libre ab sas cubertas de pergami ab lo boto y cuyros leonats ab les armes de March sobre un paper vermell intitulat de damunt "libre de soldades". Es del temps de la Sra. Baronessa Gualbes, son.y descritas las mostras generals ques feran en dita baronia*»[74].

73
Dietari de l'Antic Consell Barceloní, 1534-1502, Barcelona, 1895, p. 108-111.

74
ACA, Div. Sentmenat, *olim* Monacals 3510, *Inventari dels pergamins i documents d'Eramprunyà*; n'hi ha còpia a l'AMC, *Cartulari de l'Arxiu de la Baronia d'Eramprunyà*, vol. II, f. 109, doc. 684, sign. V-30.

La construcció d'una xarxa de torres defensives*

Però ni el sometent ni l'establiment de tropes eren suficients per evitar els atacs dels pirates que desembarcaven per sorpresa, assaltaven masos i cases aïllades, i s'enduien captius els seus habitants. Junt amb un ampli programa públic de fortificació costanera, molts particulars arribaren a la conclusió que la millor manera de defensar les petites i aïllades masies repartides per la costa era dotar-les d'elements defensius, que en la majoria dels casos es concretaven en la construcció d'una torre adossada a la casa principal, que servia de refugi en cas d'atacs. Les torres, de pedra, tenien l'entrada elevada, s'hi accedia per una escala de fusta que era

enretirada en cas d'alarma i aïllaven els seus habitants dels perills exteriors. Així, per exemple, una de les que ara ja són dins del nucli urbà de Castelldefels porta entallada en una pedra del mur, prop de l'angle septentrional, la inscripció següent: «*IHS. XDS Gabriel Folcher per ell e pels seus. MDLX*». Una torre veïna porta aquesta altra inscripció: «*IHS. Any 1558. Climent Savall, balle, ma feta per mans de Joan Font*», i encara una tercera, «*IHS. En l'any 1558 Antoni A(ru)s me feia fe...*». A Castelldefels, el catàleg del patrimoni històric local n'inclou dotze, que s'afegeixen a les altres masies fortificades en aquella època, com can Planes o la torre d'en Febrer, a Vallcarca[75], o can Rosés, a Gavà. De fet, la pràctica totalitat d'aquestes torres devia ser aixecada a mitjan segle XVI, amb una tècnica constructiva homogènia[76]. Tot plegat no és casual i revela l'existència, primer, d'unes necessitats comunes; segon, d'una elevada cooperació i solidaritat entre els residents; tercer, l'existència d'una institució local prou sòlida per dissenyar un programa constructiu tan ambiciós i, finalment, l'existència de riquesa suficient per pagar les construccions.

75
MIRET, Xavier. "Les costes de Garraf: corsaris algerins i bandolers", *La Sentiu*, Gavà, núm. 25-26 (2001) p. 82.

76
LÓPEZ MULLOR, Albert *El Castell i les Torres*. Castelldefels: Ajuntament, 1999.

La construcció d'una xarxa pública de torres de defensa

A mitjan segle XVI, el perill dels pirates era ben viu. La sorpresa i rapidesa dels atacs i la lentitud de la defensa, tant local (sometent) com reial (flota), els feien inevitables. Per això Felip II conclogué que l'única solució era construir un sistema de torres artillades d'avís i defensa que, alhora, fossin refugi per a població i guarnicions en cas de desembarcament. A la nostra costa, la xarxa constava de tres torres aptes per aguantar un curt setge en l'espera dels reforços, amb dotació de guaites i artilleria, sostingudes per viles i senyors[77].

La primera que s'aixecà fou la del cap de riu, al final del Llobregat. Encara se'n conserva la base, ja que a sobre s'hi bastí el far del Llobregat. Ja el 1556 el virrei demanava diners per fer-la a la Llotja de Mar, i passà la petició al Consell de Cent. El 1561, el rei tornà a insistir i el 1565 Barcelona n'aprovà la construcció. El 19 d'agost de 1566, el virrei i els consellers posaven la primera pedra d'una torre que s'edificava «*per deffensar que los turchs no puguen pendre ayguada*»[78]. Tot i que el 1568 les obres foren destruïdes per un atac en el transcurs del qual desembarcaren 300 pirates, la torre entrà en servei al cap de poc temps[79].

77
Plet entre l'Ajuntament de Castelldefels i els barons per alliberar-se de les costes de la guarnició de la torre de la Guarda, 1799. Arxiu particular de l'autor.

78
Dietari de l'Antic Consell Barceloní, anys 1502-1587. Barcelona, 1896, p. 60.

79
Llibre de notes del segle XVI de Jaume Aguilar, citat per CATALÀ I ROCA, P. *De cara a la Mediterrània: les torres del litoral català*. Barcelona: Ed. Dalmau, 1987, p. 73.

La segona de les torres que s'aixecà fou la de Garraf, que avui es pot veure al costat del celler gaudinià que hi ha a l'entrada de la cala de Garraf. Aquesta torre, construïda a càrrec de la Pia Almoina de la seu de Barcelona, senyora feudal de Sitges i les costes de Garraf, fou edificada abans del 1571, adossada a una masia que encara avui es conserva.

La tercera de les torres aixecades fou la torre de la Guaita o torre Barona de Castelldefels, encara dreta avui dia. L'edificació fou costejada pels vassalls d'Eramprunyà: el 13 de març de 1583, el baró manllevà 750 lliures als ciutadans de Castelldefels i el 29 de juny del mateix any, 700 lliures més als de Gavà. D'aquesta data és una acta notarial que ens informa que «el senyor d'Eramprunyà Joan Hug Fiveller de Palou declara que tots els diners que Castelldefels li donarà els posarà "totes a la torre de pedra que es fabrica de bell nou"»[80]. El 8 de juliol, els síndics feien a mans del baró aquestes quantitats.

Aquestes tres torres foren completades al segle següent per dues més: al Garraf, se n'aixecà una altra a finals del segle XVII, a sobre la punta Ferrosa. I, a Viladecans, al capdamunt de l'estany del Remolar, el senyor d'Eramprunyà, Miquel de Torrelles, a la primera meitat del segle XVII, n'aixecà una altra. Estava dotada de dues peces d'artilleria i la seva missió era cobrir possibles desembarcaments corsaris en aquest estany. No se'n conserva cap resta.

80
AHPB, *Establiments d'Hug Joan Fiveller de Palou, Sr. D'Eramprunyà*. not. Nadal Castelló, 470/7, f. 31-38.

ÈPOCA DE CRISI (1630-1720)

Violències militars i insurrecció popular

Si parlàvem de la violència social del segle XVI, referida als atacs dels pirates i a les accions dels bandolers, aquesta nova època queda marcada per un nou tipus de violència: la procedent d'un Estat que n'anava assumint *"el monopoli"*, en paraules de Xavier Torres[81]. És a dir: apareix un Estat fort que protegeix -o intenta protegir- la població de la violència -bandolers, pirates, pillatge nobiliari, invasors estrangers- al preu d'esdevenir, ell mateix, un instrument violent. I això es concreta amb l'aparició dels primers exèrcits professionals i, en conseqüència, dels seus efectes sobre el territori que teòricament defensava: els allotjaments militars.

81
TORRES, Xavier. *Els bandolers (s. XVI-XVII)*. Vic:Eumo Ed., Vic, 1991, especialment p. 25 i 180.

Els precedents immediats de la crisi del 1640: els allotjaments militars

El desencadenant principal de la crisi del 1640 fou el malestar popular pels incidents que sovintejaven entre les tropes al servei de la monarquia i la gent del país. Des de ben antic, les lleis catalanes establien que, quan l'exèrcit reial era de pas pel territori, la població rural era obligada a allotjar els soldats a les seves cases -amb un repartiment determinat per batlle i jurats- i donar-los gratuïtament sal, vinagre, foc, llit, taula i servei, d'acord amb les possibilitats de la família que l'acollia. Totes les altres despeses havien d'ésser pagades pels soldats. Però, a la pràctica, les exigències eren molt superiors: calia allotjar també la seva cavalleria i, de vegades, més de dotze soldats eren allotjats a cada casa, com a Gavà el 1640. A més, el pes dels allotjaments requeia sobre els pagesos, perquè els clergues, cavallers, lletrats i metges n'estaven exempts, i les petites comunitats rurals hagueren d'establir impostos especials -talls i sobrepreus- per a les despeses de guerra.

Tenim constància que així s'esdevingué a Castelldefels: hom fa referència al «*sobrepuig de la sivada y hordi*» i al «*sobrepuig del gra*» i a «*los talls se son fets*» el període 1639-1650[82], contribucions pecuniàries especials que afectaven tots els veïns -car eren aplicades sobre béns de consum essencial-. Recordem que, en l'establiment de la fleca i la taverna als jurats de Castelldefels -fet ja en plena Guerra dels Segadors, el 1644-, se'ls facultava per apujar i abaixar preus a fi de recaptar diners per fer front a despeses comunitàries. També es documenten sobrepreus sobre la carn, després del 1642, quan els castelldefelencs reberen dels barons l'establiment de la carnisseria. Aquestes despeses extraordinàries s'afegien a allotjaments molt durs, com el documentat el gener de 1630, quan el poble hagué d'allotjar les companyies del comte de Fontalada. I encara les lleves: el 1639 hi ha constància de soldats de Sant Boi, Sant Climent i Begues - i probablement de la resta de pobles de la baronia- enviats a la guerra de Perpinyà[83].

Com reaccionaven els barons atesa aquesta situació? Era evident que l'empobriment dels vassalls afectava llurs ingressos, per la qual cosa era lògic que els defensessin per la via institucional. Disposem d'un testimoni excepcional d'aquesta actitud: el 10 de gener de 1630, al Palau de la Generalitat, en una junta en presència de *don*

82
AMC, armari 1, caixa 9, Comptabilitat Municipal, carpeta *Manuscrit de comptes 1645-1688.*

83
MARTÍ, Carles. *Estampes santboianes del segle XVII. Notes històriques de la vila.* Sant Boi de Llobregat: Biblioteca Popular, 1956, p. 81.

Joan d'Erill, baró d'Eramprunyà, Pau Claris, president de la Generalitat, i Francesc de Tamarit, diputat militar, es resolgué enviar una ambaixada de protesta al virrei amb el següent contingut: «*Escel·lentíssim senyor. Los dies passats tingueren notícia los deputats del General del present Principat, per relació de diversas personas, que la companyia de soldats que aporte a son càrrech lo comte de Fontalada, aprés de ésser entrada en lo present Principat, havia fets y comesos molts excessos y desordes acerca dels alojaments, no acontentant-se del que, per generals constitucions, usos, pràtiques y costums del present Principat, estan obligats los provincials donar als soldats y, particularment, (...) éssent arribats en Castelldefels, Sant Boy y loch del Hospitalet, cerca la present ciutat, havien continuades las mateixas violències, vexacions y contrafaccions y que no acontentant-se del que los pobles los donaven, passant encara los límits de lur obligació, segons las leys de la terra, se feyan donar moltons, capons y gallinas, no sols en los dies en que.s menja carn, però en los dies que per constitucions y precepte de Santa Mare Iglésia és prohibit y que, ofenent-se de açò molts dels poblats en dits lochs y dient-los no feyen bé de menjar carn en dies prohibits, los dits soldats los tractaven mal de paraulas y de obras, donant-los molts colps*»[84].

84
Dietaris de la Generalitat de Catalunya, vol. 5 (1999) p. 305.

És remarcable la unitat d'acció entre senyors i vassalls que caracteritza aquests temps. Al mateix temps que la resposta institucional, la reacció popular es va anar covant al llarg de la dècada del 1630 i es va fer especialment insostenible a principis de l'any 1640, quan els terços reials, que retornaven de guerrejar amb França als confins del Rosselló, s'estacionaren a les nostres terres. El virrei, seguint ordres de la Cort, instava els pobles a allotjar més soldats. El veí poble de Gavà i altres, per exemple, reberen el 14 de febrer de 1640 l'ordre «*que las ditas universitats contribuissen en donar pa y vi y carn als capitans y soldats que estan alotjats en dits llochs conminant-los que fent lo contrari los enviaria en dits llochs majors tropas de soldats y cavalls*»[85]. L'allotjament d'aquesta tropa provocà la mort d'un gavanenc, la violació de la seva muller i, fins i tot, un intent de violació d'un infant per part dels soldats, a més del saqueig de les masies, cosa que finalment provocà sorollosos «*clamores de los paisanos*»[86] que, aixecats en sometent, aturaren els soldats. La indignació popular contra els allotjaments provocà diversos esclats insurreccionals contra les tropes reials, secundats des de les institucions catalanes.

85
Manual de Novells Ardits. Dietari de l'Antic Consell Barceloní, vol. 12 (1636-1641), Barcelona 1910, p. 732.

86
SALA, Gaspar, frare agustí. *Proclamación Católica a su magestad Philipe III el grande*, impresa el 13 d'octubre de 1640 per encàrrec del Consell de Cent, p. 54.

En aquest estat de revolta, tenim més notícies locals gràcies a un dels agents encarregats d'allotjar les tropes: el doctor de la Reial Audiència Miquel Carreres, que el 24 de maig de 1640 adreçava

una carta al virrei, des de Martorell, on descrivia l'estat insurreccional en què es trobava tota la comarca, i deia que «*certifico a V. Ex.ª que tots nos havem de veurer ab pesadumbres molt grans, si no es que V. Ex.ª fasse socorrer de tot lo necessari á las companyes, y cabos, altrament an de provehir los soldats, perquè los pobles nols donarán mes, sino lo que entenen estan obligats: y en Castell de Fels V. Ex.ª par evitar perill, convé y fasse anar Anton Miquel Torrelles*». Anton Miquel de Torrelles[87] era baró d'Eramprunyà junt amb els Erill. El funcionari reial, doncs, aconsellava al virrei que el fes anar a Castelldefels, on potser, amb el seu prestigi i autoritat, podria calmar els vassalls enfurismats pels allotjaments.

87
"Crónica de Miquel de Parets", *Memorial Histórico Español*, vol. 20, Madrid 1888, ap. 158, p. 411.

Al final, però, la tensió esclatà amb el famós motí del Corpus de Sang, el 7 de juny de 1640, que costà la vida al virrei, assassinat per segadors incontrolats, part dels quals eren treballadors de les masies del delta del Llobregat[88]. Els fets desencadenats a continuació conduiren cap a la convocatòria d'un Parlament General -les anomenades Corts de Pau Claris- amb àmplia assistència popular*, que el 10 i l'11 de setembre de 1640 decidiren trencar el vassallatge al rei hispànic.

88
CODINA, Jaume. *La gent del fang*, p. 127. Jaume Codina, *Els pagesos de Provençana (984-1807)* vol. II p. 298. CODINA, Jaume. *El delta del Llobregat i Barcelona*. Esplugues de Llobregat: Ariel, p. 1971,

Un castelldefelenc a les corts de Pau Claris (1641): Miquel Mora

El 10 de setembre de 1640, el president de la Generalitat, Pau Claris, va convocar un "Parlament General" per decidir què calia fer atesa la imminent invasió del Principat de Catalunya per l'exèrcit reial. Els Parlaments eren reunions dels tres estaments de les Corts catalanes (noblesa, clergat i ciutadans) sense presència reial. Usualment, a les Corts, Parlaments o Juntes de Braços, el territori d'Eramprunyà era representat pels barons. Però Pau Claris, tenint en compte el greu perill, incorporà la presència de molts representants populars de viles i ciutats, que tradicionalment no havien tingut dret a assistir a Corts. Aquest és el cas d'Eramprunyà. En aquesta ocasió, al costat dels barons, Miquel de Torrelles i Francesc d'Erill, un pagès de Castelldefels, amb poders de totes les universitats del terme, participà al Parlament.

Miquel Mora era el propietari de l'antiga casa dels Duran de la Vila, situada al camí del castell (avui Isaac Peral). El primer cop que apareix documentat al Parlament és dissabte 6 d'octubre de 1640, com a «*síndic de la baronia de la Prunya*»[89]. Immediatament es va integrar en una de les múltiples comissions que deliberaven sobre afers diversos: la que tractava del redreçament de la justícia. Amb la proclamació de la

89
Dietaris de la Generalitat de Catalunya, vol. 5, 1999 p. 1097.

República Catalana, era necessari reorganitzar el sistema judicial, que fins aleshores depenia del rei. Així va sorgir el document lliurat per alguns síndics al Parlament el 23 de març de 1641, *«sobre posar en execució d'immediat la justícia civil i criminal»*, que anava signat, en primer terme, per Miquel Mora. La proposta, que fou acceptada pel Parlament, preveia el nomenament de deu jutges, cinc de Barcelona i cinc més forans. L'objecte principal era regularitzar el sistema de garanties jurídiques sobre el pagament de pensions i censals, *«perquè ab la detenció de tant temps en no continuar-se las listes se fan més difficultosas les cobranses y patexen summament moltes comunitats, monestirs, hospitals, universitats, pubills y altres miserables persones, en no poder-se exequtar moltes causes que estan ja decidides y judicades»*[90].

Una altra de les actuacions públiques de Miquel Mora que ha deixat rastre fou la cessió a la comunitat local, per part dels barons, de la carnisseria, el 2 d'agost de 1642. En aquella ocasió actuà de representant veïnal acompanyat de Joan Valls.

Miquel Mora va morir el gener de 1648. El dia 30 d'aquell mes es va realitzar un inventari de tots els seus béns, que es conserva a l'"Arxiu Municipal" de Barcelona.

A més d'ell, el baró Miquel de Torrelles prengué un gran protagonisme en aquell Parlament de 1640-41. El 13 de setembre de 1640, proclamada la República Catalana, fou nomenat membre de la "Junta de Guerra", una espècie de ministeri de defensa català, que havia de realitzar tots els preparatius necessaris per rebutjar la invasió castellana. El 26 de gener de 1641 aquests esforços foren coronats amb èxit, en guanyar l'exèrcit català la decisiva batalla de Montjuïc. L'Estat Major català que planejà la batalla era format pel conseller en cap de Barcelona, l'enviat especial francès d'Argenson i Miquel de Torrelles[91].

90
Dietaris de la Generalitat de Catalunya, vol. 5 (1999) p. 1974. Carta intercalada entre els f. 606v 607r del dietari del trienni 1638-1641.

91
Dietaris de la Generalitat de Catalunya, vol. 5, 1999, p. 1074 i 1138.

La posició política de barons i vassalls a Eramprunyà

Des del final del plet successori desencadenat a la mort del darrer fill mascle de la família Fiveller, la baronia estava cogovernada per diverses cases nobiliàries catalanes. En el moment de la revolta, dos personatges agafen una especial rellevància: Francesc d'Erill i Miquel de Torrelles i Sentmenat.

Miquel de Torrelles i Sentmenat era, a més de baró d'Eramprunyà, senyor de la Roca del Vallès, de Montbui, de la casa de Torrelles i de la quadra de Pallejà, i gran prior de l'orde de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem. En aquells dies era el comandant d'armes de Barcelona: el cap del sometent i les fortificacions de la ciutat, i fou fidel tothora als revoltats, des del primer moment i fins a la seva mort el 1651. En accedir a la baronia, el 1621, ja el trobem en les juntes que la Generalitat aplegava per oposar-se al virrei en infinitat d'afers, des de l'enderrocament de castells acusats de refugiar bandolers, fins a la il·legalitat d'impostos establerts per la Cort sobre teixits d'importació, maltractament de galiots catalans que complien condemnes en galeres reials, l'oposició a l'intent del virrei de comandar les galeres de la Generalitat, la preparació de la defensa del Rosselló contra França, l'elecció inconstitucional de virrei, l'exigència de responsabilitats després d'un atac dels soldats a una oficina de la Generalitat a Mataró[92], etc. La seva fidelitat a Pau Claris i l'experiència militar li valgué la presidència de la Junta de Guerra, creada per organitzar l'oposició militar a l'exèrcit reial. Comandà la companyia de catalans de la rereguarda en la batalla de Tamarit, el juny de 1640[93]; però el seu èxit més gran es produí el gener de 1641, en la batalla de Montjuïc, quan les tropes que comandava desferen totalment l'exèrcit atacant.

Pel que fa als Erill, també els veiem participant en infinitat de Juntes de Braços de la Generalitat, costat a costat amb fra Miquel de Torrelles: ja hem esmentat la intervenció de Joan d'Erill en la protesta contra els excessos dels allotjaments a Castelldefels. Els Erill d'Eramprunyà, que també són barons d'Anglesola i Orcau, i senyors de Castellblanc, formen part d'un dels principals llinatges aristocràtics de Catalunya. Aquest fet podria explicar la posició de lleialtat a la Generalitat dels Erill d'Eramprunyà durant el conflicte, almenys en les primeres fases. L'hereu de Joan d'Erill, de nom també Francesc, el trobem el 18 de febrer de 1640 a la junta que decidí donar suport a les queixes dels pagesos contra els allotjaments i el 4 de desembre de 1640 prestava jurament de fidelitat a les noves institucions revolucionàries[94].

La majoritària posició proseparatista de la petita i mitjana aristocràcia catalana és recollida per la bibliografia sobre la revolta dels Segadors de 1640. Però les discrepàncies sorgeixen a l'hora de jutjar la posició del poble pla, dels pagesos. Mentre que per a alguns la revolta pagesa tenia uns objectius diferents dels de la classe dirigent, d'ordre exclusivament social[95], altres sostenen que la revolta popular i la institucional s'imbriquen de tal forma que són pràcticament indistingibles i que, per tant, cal caracteritzar els fets del 1640 com una revolta nacional[96].

92
Dietaris de la Generalitat de Catalunya, vol. 4. Barcelona, 1997, p. 395 i següents, 413, 432, 435, 447, 457 i següents; vol. 5, Barcelona, 1999, p. 368 i següents i 850.

93
Relació verdadera de las faccions, y gestes, que han fet los cavallers catalans (...) contra dits sacrilegos castellans, Barcelona, Gabriel Nogués, 1641, f. 3; BC, Fullets Bonsoms, 6063, publicat per ETTINHAUSEN, Henry. *La Guerra dels Segadors a través de la premsa de l'època*. Barcelona: Ed. Curial, 1993, vol. 1, doc. 23, p. 217.

94
Dietaris de la Generalitat de Catalunya, vol. 5. Barcelona,1999, p. 1002 i 1124.

95
GARCÍA-CÁRCEL, Ramon. "La revolución catalana: algunos problemas historiográficos", *Manuscrits*, 9 (1991) p. 115.

96
SERRA, Eva. *La revolta catalana del 1640*. Barcelona: Ed. Crítica, 1991.

El cas d'Eramprunyà s'ajusta millor a la segona visió, ja que ens trobem davant d'uns barons molt presents en les institucions catalanes que, de forma gens conjuntural, ja fa més d'una desena d'anys que defensen els seus vassalls dels abusos de les tropes reials. I amb uns vassalls que secunden la revolta no solament amb l'aixecament del sometent contra les tropes, sinó també institucionalment, a través de la participació de l'agricultor castelldefelenc Miquel Mora en el Parlament de 1640, al costat del seus senyors Francesc d'Erill i Miquel de Torrelles.

TITULARS DE LA BARONIA D'ERAMPRUNYÀ (I CASTELLDEFELS) ENTRE EL 1596 I EL 1651. QUAN LES TITULARS SÓN DONES, ESMENTEM ELS BARONS CONSORTS, QUE SOLIEN ACTUAR COM A USUFRUCTUARIS. EL DOMINI ERA DE TIPUS PROINDIVÍS ENTRE LES DUES FAMÍLIES QUE ES REPARTIEN LES RENDES A PARTS IGUALS

Anys	Barons	Anys	Barons
1596 1600	Francesc de Cardona i Fiveller Constança de Merlés = Francesc d'Erill Elionor de Torrelles = Joan de Sentmenat	1621 1626	Anna de Cardona = Pere Bernat Codina Joan d'Erill i Merlés Miquel de Torrelles i Sentmenat
1600 1604	Anna de Cardona = Pere Bernat Codina Constaça de Merlés = Francesc d'Erill Elionor de Torrelles = Joan de Sentmenat	1626 1638	Joan d'Erill i Merlés Miquel de Torrelles i Sentmenat
1604 1614	Anna de Cardona = Pere Bernat Codina Constaça de Merlés = Francesc d'Erill Ramon de Torrelles i Sentmenat	1638 1648	Francesc d'Erill i Orcau Miquel de Torrelles i Sentmenat
1614 1616	Anna de Cardona = Pere Bernat Codina Constaça de Merlés = Francesc d'Erill Francesc de Torrelles i Sentmenat	1648 1651	Oleguer d'Erill i Orcau Miquel de Torrelles i Sentmenat
1616 1621	Anna de Cardona = Pere Bernat Codina Joan d'Erill i Merlés Francesc de Torrelles i Sentmenat		

La Guerra dels Segadors (1641-1652)

A continuació relatarem succintament els esdeveniments militars que involucraren la nostra localitat en el transcurs d'aquesta llarga guerra. Val a dir que, en tot aquest temps, Castelldefels havia esdevingut un punt de la costa estratègicament important, ja que el castell, a banda de la gran construcció de 1550, havia estat dotat de noves defenses entre el 1588 i el 1600.

El primer ensurt es produí tot just iniciada la revolta: el 23 de novembre de 1640, un exèrcit de més de 30.000 soldats entrava a Catalunya per Tortosa i el 24 de desembre prenia Tarragona. El camí de Barcelona restava gairebé lliure; només el pas de Martorell i les muntanyes del Garraf i l'Ordal s'hi interposaven. El 22 i 24 el Parlament manava el sometent general a tot el Principat. En el clímax del perill, el 24 de desembre de 1640, una notícia provocà una alerta momentània a les autoritats catalanes: «*a las quatro de la mañana, llegó nueba á Barcelona que en Castillo de Fels havian dado fondo galeras, y que desembarcaban gente en el Prado*»[97]. Pel que sembla les tropes desembarcaren, tot i que al final no gosaren atacar la ciutat i optaren per retirar-se. L'endemà, dia de Nadal, els delegats de la Generalitat arribaren a Sant Feliu de Llobregat per organitzar l'exèrcit defensor. En aquestes circumstàncies, es decidí que els homes d'Eramprunyà havien de guardar les muntanyes de la baronia: «*Convocándose en breves días más de diez y siete mil hombres, á quienes se hiban dando sus cavos y formando compañías, distribuyéndolas, muy bién pertrechadas y bastecidas, por las montañas de Gavà (...) para imperdir el paso al exército real*»[98]. Altres passos protegits aquells dies foren els de Begues i Garraf, per on passaven els camins que connectaven el Penedès amb el Baix Llobregat. De fet, en aquests moments, corrien informes sobre el projecte de l'exèrcit reial de dividir-se en dos cossos, un dels quals, amb 6.000 infants, devia tenir ordres de «*ir por las questas de Garafa, camino asperíssimo á orilla de la mar, para tomar el paso y camino real de Barcelona*»[99], cosa que convertia Castelldefels en objectiu de primera línia. Al final, l'atac es produí pel nord de la comarca i les trinxeres de Martorell foren superades. Malgrat tot, la victòria de Montjuïc, a què ja ens hem referit, provocà la desbandada de l'exèrcit hispànic, mentre tornava en aquestes terres una pau relativa.

Més seriosa va ser la gran batalla naval que el 1642 tingué lloc davant Castelldefels entre les armades de França i Espanya, que ja vam descriure en una altra banda[100]. Vegem com la narra una font diferent de la utilitzada allí: «Dilluns, 30 de juny de 1642: *las dos armadas, alt en lo mar, entre la montanya de Montjuych y la Torre del cap del riu, a vista de Barcelona, se travà una rèsia bateria de las naus de vanguardia de una armada y altra. La qual, comensà al punt de las quatre horas y un quart, y durà fins a molt closa la nit, estant a la mira una infinitat de gent axí en la montanya de Montjuych com en los campanars y torras altas de la present ciutat. En totas las isglésias de la qual, durant la pelea, se tingué patent lo Santíssim Sacrament, per a impetrar ab bon medi la misericòrdia divina.* Dimarts, 1 de juliol de 1642: *en aquest mateix die se travá altra batalla entre las dos armadas*

97
"Crónica de Miquel Paret", *Memorial Histórico Español*, vol. 22, Madrid 1890, p. 26.

98
"Crònica de Miquel Parets", *Memorial Histórico Español*, vol. 22, Madrid 1890 p. 34.

99
Toma de Martorell, Biblioteca Nacional, manuscrit H-74, p. 25-27, publicat a *Memorial Histórico Español*, vol. 22, tom 3, p. 255. doc. núm. 486.

100
CAMPMANY, Josep. *Castelldefels i la mar*, Castelldefels: Ajuntament, 1998, p. 77-79.

devant Castelldefels, a la mateixa hora del die de ayr, y durà fins a la nit, y sentint-se los tirs desde Barcelona. En aquest die arribà una galera de la nostra armada, que tirava remolcant un galeó gran de carrera de India, que en la batalla del die de ayr fonch près del enemich ab més de tres-cents soldats rendits. Y per aquesta via se sabé que, en la dita pelea, lo enemich desperdicià tres o quatre de sos burlots, sens fer profit algú a son intent per no haver-los sabut aplicar a temps convenient. Y que lo galió de Guisa de la nostra armada estigué amarrat a un altre galió del enemich, que.s nomenave Sancta Magdalena, per pèrdrer lo qual y dos altres naus enemigas que anaven a socórrer-lo la nostra armada los lansà un burlot, y son effecte fou de manera que posà foch axí al galió enemich, anomenat Sancta Magdalena, com al nostre galió de Guisa. Y tots dos cremant-se, submergiren, ab pèrdua de tota la gent de un vaxell y altre, y de las armas de càrrech que aportava lo galió enemich, que ultra las bombardas y armas de guarnició eren més de sexanta pessas de artilleria, sis mil mosquets bisquehinos y quatre mil picas per llansar-ho en Rosas»[101].

Després d'aquesta batalla naval, hi hagué un petit ensurt la tardor de 1649, quan l'exèrcit enemic ocupà Sitges i Vilanova, a l'altra banda del Garraf; però, per una vegada, el massís actuà de protector i l'ofensiva enemiga s'hi deturà. Tot i així, el virrei francès, «*que tenia noticias que la Armada del Rey pretendia desembarcar en aquellas Playas*»[102], va estacionar a Castelldefels un terç del seu exèrcit.

101
Dietaris de la Generalitat de Catalunya, vol. 5, Barcelona 1999, p. 1258.

102
FELIU DE LA PEÑA, Narcís. *Anales de Cataluña*, Barcelona, 1709, vol. I, p. 313.

Els efectes de la guerra sobre l'economia local

En un capítol anterior hem fet referència a les talles i sobrepreus que els castelldefelencs hagueren de suportar per fer front, de primer, als allotjaments militars i, després, a les despeses de guerra. L'any 1645, per exemple, Jaume Arús i Jeroni Comes, jurats de 1643, passen comptes «*del diner del Batalló*». L'impost del batalló havia estat creat pel Parlament de 1640 per finançar el *batalló* o exèrcit de la Generalitat. Només aquell any, aquesta taxa suposà cinquanta-nou lliures sis sous i sis diners. El mateix any, els jurats de 1644, Joan Bertan i Isidre Gorchs, passen comptes de l'any de la seva administració. En el capítol de despeses reconeixen haver pagat noranta lliures al «*capità Palmarola per civada que gastà la sua companyia en dit lloch de Castelldefels*», de les quals només se'ls ha restituït cinquanta lliures[103].

103
AMC, armari 1, caixa 9, Comptabilitat Municipal, carpeta *Manuscrit de comptes 1645-1688*.

És en aquesta situació, quan els sobrepreus i els talls esdevenen insuficients, que cal recórrer a mesures més dràstiques: el tresor parroquial. Ja hem esmentat que, al llarg del segle XVI, els beneficis dels castelldefelencs s'apliquen, en part, al culte religiós. Les pabordies, confraries i l'obreria parroquial s'enriqueixen amb les caritats i donacions dels fidels, i arriben a configurar un petit tresor parroquial que es guarda meticulosament a la *caixa de les tres claus*, amagada en un racó de la sagristia. La comptabilitat d'aquesta caixa comunal es portava en un llibre «*del diner que se trau de la caixa de las tres claus de l'obra de dita iglésia*», que es custodiava a l'arxiu parroquial. Quan no hi ha més recursos i la necessitat els hi empeny, els jurats recorren a aquests estalvis. Ras i curt, saquegen els diners dels sants.

Després de la guerra, quan la situació ja s'havia normalitzat, el bisbe, en una visita pastoral, exigí que aquests diners es retornessin. Ho manà el 1669, sense resultat, i ho tornà a manar, sota pena d'excomunió, en la visita de 1676[104]. Les quantitats desembossades es reflecteixen a la taula següent.

104
ADB, Visites Pastorals, vol. 72.

En només cinc anys, com veiem, se'n treuen gairebé quatre-centes lliures. Al ritme de beneficis anuals que havíem estimat per a finals del segle XVI (unes 650 lliures anuals), aquesta quantitat no és excessiva, però hem de tenir en compte que es feien en un context de talls i sobrepreus que ja gravaven molt l'economia local.

QUANTITATS EXTRETES DE LA *CAIXA DE LES TRES CLAUS*

Data	Quantitat
24 d'agost de 1645	92 lliures
1 d'agost de 1650	150 lliures
5 d'octubre de 1650	150 lliures
TOTAL	392 lliures

És en aquesta situació on prenen relleu els establiments de la carnisseria (1642) i la tenda, la fleca i la taverna (1644) als jurats de Castelldefels. Que potser amb aquesta cessió, els senyors, partidaris de la Generalitat, volien donar als vassalls instruments adients per col·laborar amb les despeses de guerra? O es tractà simplement d'un mitjà més de captació de diners, en una època difícil per als senyors,

a causa de l'encariment dels preus? No pot ser casual, si més no, que aquests establiments es repeteixin a gairebé tots els municipis de la baronia: el 1642 els barons cedeixen la carnisseria a Viladecans i Castelldefels, i l'any següent a Gavà i Sant Climent. Aquestes cessions signifiquen un gran pas en l'autonomia municipal, ja que el baró traspassa amb elles molts dels drets que es reservava, relatius a pastures del bestiar; però, per altra banda, representen grans despeses extres per als comuns, en una època de crisi. A la taula següent mostrem els ingressos que reberen els barons per tots aquests establiments.

ESTABLIMENTS DE SERVEIS PÚBLICS REALITZATS ALS VASSALLS AL SEGLE XVII

Establiment	Entrada	Cens anual
Carnisseria de Castelldefels (1642)	100 ll.	3 ll.
Carnisseria de Viladecans (1642)	300 ll.	3 ll.
Carnisseria de Gavà (1643)	100 ll.	3 ll.
Carnisseria de Sant Climent de Llobregat (1643)	525 ll.	5 ll.
Taverna i revenedoria de Castelldefels (1644)	400 ll.	3 ll.
Hostal, fleca i taverna de Gavà (1688)	800 ll.	10 ll.
TOTAL	2.225 ll.	27 ll.

Establiment de la carnisseria als jurats de Castelldefels (1642)[105]

"Notari Onofre Personada, de Barcelona, a 2 d'agost de 1642.

Establiment fet per los Senyors Barons de Aramprunyá als Jurats de Castelldefels de la Carnisseria d'aquell poble a cens de 3 ll. pagadores cada any en lo 2 d'agost y ab entrada de 100 ll.

En nom de Déu, sia notori que nosaltres, Don Aleix de Sentmenat, procurador general (...) del Noble Sr. Don Miquel de Torrelles y Sentmenat, baró per indivís de la baronia del terme y lloch de Aramprunyá, segons poder ante lo infrascrit notari a primer del present mes d'agost, y Donya Genònima Sala y Dalmau, vídua del Noble Sr. Don

105
ABE, caixa 1, plec 30, transcrit a l'AJSV, fitxa 4/31/2/1, *Carnisseries Castelldefels*.

Miquel Sala, curador de les persones y béns dels Nobles Srs. Don Francisco y Donya Constança de Erill y Orcau, barons també per indivís de la mateixa Baronia; de son grat y ciència certa per nos i els nostres hereus,

Establim, y en emfiteusi donam y concedim a vosaltres, batlle i Jurats de la Universitat de dit poble, y en vostra representació a Joan Valls i Miquel Mora, pagesos del dit poble y procuradors vostres, un mas eo vulgarment dit Carnisseria que com a Barons del dit poble tenen nostres principals en la plaça del dit lloch, ab son piló y altres aparatos, en la qual puguen trencar i vendre qualssevol carns de moltó, ovelles, cabres, porcs, bou i aviram, exceptuades les carns malaltisses. Item, que lo bestiar de la carnisseria puga pasturar en les herbes de la Marina i de la Muntanya. Item, que pugan modificar els preus com conforme haura deliberat lo dit Consell.

3 ll. pagadores cada any el dia 2 d'agost, ço és: 30 sous a cada un dels dits Barons, començant la primera paga el 2 d'agost de 1643. L'entrada de dit establiment són 100 ll. moneda barcelonesa, que confés haver rebut. Per cumplir y observar fielment obliguem tots los béns de nostres Principals (...) y los béns de dita Universitat."

Invasió i saqueig de Castelldefels

Deu anys després de la desfeta de les tropes reials a Montjuïc, l'estiu de 1651, el nou virrei de Catalunya, marquès de Mortara, considerà convenient d'atacar directament Barcelona. Joan Josep d'Àustria, fill bastard de Felip IV, fou nomenat cap de l'exèrcit de setge. Com a resultat, els territoris de la baronia d'Eramprunyà esdevenen objectiu militar: «*Que reforzado el Ejército con todo lo posible, marcharía sin dilación a acamparse a dos leguas de Barcelona, a la orilla del Río Llobregat, en paraje, donde no se le pudiese estorbar la comunicación con la Mar, y recibir de las Galeras, y otras embarcaciones, el sustento necessario. A 17 de Julio partò el Duque de Alburquerque en aquella forma, y orden referida.*»[106] Aquest lloc situat a dues llegües de Barcelona, a la riba del Llobregat, en paratge ben comunicat per mar no era altre que Eramprunyà, amb el port natural de Castelldefels.

106
FABRO, Francisco. *Historia de los hechos del serenisimo señor don Juan de Austria en el principado de Cataluña*, 1673. p. 36. (Les cursives ho són en l'original).

La maniobra per la qual l'exèrcit invasor arribà a terres d'Eramprunyà fou militarment brillant: com que l'exèrcit catalanofrancès comandat pel virrei, comte de Marchin, ocupava l'únic pont del camí reial sobre el Llobregat, a Martorell -igual que el 1641-, les tropes reials decidiren utilitzar el vell camí del sud: el que comunicava el Penedès amb Sant Boi pel coll de Begues. Així, hi disposà un exèrcit lleuger que, arribat a Sant Sebastià dels Gorgs (Penedès), torçà a mà dreta tot seguint el camí de l'Ordal i, abans d'arribar-hi, baixà pel curs del torrent del Lledoner, fins a Olesa de Bonesvalls, tot arribant al delta per Begues, Gavà i Castelldefels. Aquesta ruta es dedueix dels relats posteriors dels mateixos vencedors que, malgrat que són un xic llargs, hem cregut convenient reproduir*.

El desembarcament a Castelldefels de 1651

"Así iban apresurándose, por el Señor Don Juan, todas las partes, e instrumentos que habían de dar el movimiento a máquina tan dilatada. (...) Y fue que el Ejército marchase aligerado de la Artillería, Municiones, Bastimientos, Pertrechos y Bagaje de más bulto, y peso, cuya conducción se dispondría por Mar. Para esta faena, nombró Su Alteza al Marqués de Bayona, y Don Alvaro de Melo: éste (como dijimos) Gobernador de las Galeras de Nápoles; aquel, General de las de Sicilia, cada uno con tres de las de su cargo, y cuatro Navíos, para lo más pesado. A los cuales (si el tiempo lo pidiese) habían de remolcar las Galeras; y éstas, y ellos, templar la navegación de manera, que partiendo dos días después de marchado el Ejército, supuesto su paso más lento, llegasen todos a un tiempo a la vista de Castelldefels: y a ciertas señas se arrimasen a tierra los de la Mar. (...) Ejecutóse, pues, con tal regocijo de las Tropas, que muchos, si bien cargados de pan, para cuatro días, sin lo demás inexcusable, de municiones de Guerra, y otros embarazos de ropa, trepaban por breñas y peñascos, ansiosos de abreviar la tarea, que con algún rodeo de camino batido podían concluir. Y tal era el ardor que los animaba, que sabiéndose la misma tarde, en el Cuartel de Pustiños[107] (donde hicieron noche) que el Conde de Marchin, habiendo retirado toda la Guarnición de Cervera, y parte de la de Balaguer, se había puesto en Martorell, con más de cinco mil Infantes, y dos mil Caballos, pareció les aumentaba la noticia, el deseo de verles la cara. En efecto, lo tuvieron por infalible, sobre todo, cuando después de un día de pausa, en el lugar de Los Monjos (que fue para persuadirlo también al enemigo) prosiguieron su camino por el Real, hasta San Sebastián[108]. Mas viendo, que los Franceses, con esta opinión, sólo atendían a pertrecharse en

107
Aquest quarter era sobre el camí ral entre Valls i els Monjos, es tracta de la castellanització del topònim *Puigtinyós*, nucli de l'actual municipi de Montferri (Alt Camp). [M. Cahner, *Puigtinyós*, GEC, vol. 12, p. 179].

108
Sant Sebastià dels Gorgs. En aquest punt, al camí que seguia per l'Anoia cap a Martorell, hi havia una bifurcació d'on sortia l'altre camí que, a través del coll de l'Ordal, passava per Cervelló i arribava al Llobregat.

aquel paso[109], tomaron, como de improviso, sobre la mano derecha, por las asperezas de una cuesta, que llaman del Lledoner[110], e interpuesto un día para descanso de aquel tan trabajoso, bajaron felizmente, sin perder, ni un bagaje, a lo llano de la Rivera[111], con asombro de los propios, que lo habían ejecutado, y con tal maravilla de los Naturales de la otra parte del Llobregat, que incrédulos a los primeros avisos, preguntaban de cuánto acá sabían volar los Castellanos?"[112].

Havia estat disposat, doncs, que a finals de juliol del 1651 arribessin a la platja de Castelldefels quatre navilis i sis o set galeres amb els abastaments necessaris per a l'exèrcit d'infants que havia d'arribar des de l'interior. Aquesta maniobra militar queda corroborada per una excepcional carta redactada pels jurats de Castelldefels, des de l'altre bàndol, que s'ha conservat a l'arxiu municipal de Barcelona, i que tot seguit transcrivim:

> *«Molt Ills. Srs. Esta tarde de diumenge tocades les oracions an arribat a esta platja de Castelldefels un vaxell en present lloch tant aterrat que no podia mes; tras ell immediatament sinch galeras mes y un altre vaxell y en est punt que seran les nou de la nit dos galeras mes y un altre vaxell, y luego tots an donat fondo devant de aquest lloch y tant aterrats que estam en grandissims cuydados de sos designes ab continua vigilancia molt bona part dels homens de aquest lloch fen guarda a la vora del mar per obviar en quant possible sia la desembarcassio quant la intentassen, que es lo que mes recelan tement ser estos vaxells vanguardia de mayor armada que en la nit nos repleguia offerint a V. S. donar avis per momentos de tot y axi mateix nostras vidas en defensa del Rey Ntre. Sr.*[113] *y defensa de nostra patria, prometent-nos tambe en V. Sa. tot favor y amparo qui Ntre. Sr. guarde y prospere los anys desitjan de aquest lloch de Castelldefels, entre les nou y deu de la nit dels 30 de juliol 1651. De V. S. sempre servidors, lo batlle y jurats de Castelldefels»*[114].

Aquest document ens mostra el batlle (Joan Esteve de Puigdegall) i els jurats completament identificats amb l'opció de la Generalitat i disposats a oferir les seves vides *«en defensa del Rey* [francès] *y de nostra patria»*. Fou debades: l'endemà baixà de les muntanyes la infanteria procedent del Lledoner i Castelldefels fou atrapada entre el mall i l'enclusa. Tot i que el castell, on s'havia refugiat la població, no fou ocupat -Fabro no ho reporta-, les masies dels voltants foren lliurades al saqueig amb una intensitat especial.

109
Interpretem que les tropes seguiren pel camí de l'Ordal (actual N-340) fins poc abans d'arribar al coll, on van veure l'exèrcit catalanofrancès atrinxerat.

110
El topònim del Lledoner comprèn una zona molt àmplia. Així trobem la *casa vella del Lledoner*, el *Pont del Lledoner*, el *Maset del Lledoner*, (Mapa ed. Alpina, *L'Ordal*, 1966) i també una urbanització dita *El Lledoner*. (Mapa ed. Alpina, *L'Ordal*, 1984). Aquestes cases estan situades a banda i banda de la N-340 *després* del coll de la Creu de l'Ordal. També rep aquest nom un torrent, el *Fondo del Lledoner* (Mapa ed. Alpina, *L'Ordal*, 1966), que neix en un fondal sota el coll de l'Ordal, i continua en l'anomenada *riera d'Oleseta*, que porta directament a Olesa de Bonesvalls. Creiem que la *costa del Lledoner* que van seguir les tropes és precisament el vessant nord d'aquest *Fondo del Lledoner*, situat *abans* d'arribar al coll de la Creu de l'Ordal. Així, les tropes, en veure el coll de l'Ordal bloquejat, es devien desviar a mà dreta abans d'arribar-hi, pel *coll del Bosc Glaçat* (partió entre els termes de Sant Pau d'Ordal, Vallirana i Olesa de Bonesvalls), devien baixar per la costa nord del *Fondo del Lledoner* i devien arribar a Olesa pel nord.

111
Efectivament, un cop arribats a Olesa, només havien de seguir el camí de Begues, Bruguers, Gavà i ja arribaven a la riba del mar, just a Castelldefels, que era el punt on havien d'entrar en contacte amb l'armada.

112
FABRO, Francisco. *Historia de los hechos del serenísimo señor don Juan de Austria en el Principado de Cataluña*, 1673, p. 37.

113
Es refereix al rei escollit per les Corts Catalanes, Lluís XIII de França.

114
AHCB, *Consell de Cent, Lletres comunes originals*, X-85, carta del 30 de juliol de 1651.

Disposem de dues versions d'aquest saqueig. La primera procedeix d'una gaseta contemporània:

> *«Desde el dia que llegó el exercito a la vista a la Ciudad de Barcelona, no han hecho los soldados otra cosa que saquear todos los lugares y caserios de aquel contorno, y como la cavalleria no tiene oposición, corre la campaña (...) en cuyas villas y caserias hallaron mucha cantidad de trigo, cevada, avena, vino, azeyte y otras provisiones que no avian entrado en la Ciudad por temor de la peste; y assi nuestro exercito goza de buena salud, y está bien abastecido (...). Todos los soldados quedan gozosos y aprovechados, y los cavallos gordos y abastecidos, y todo el exercito muy bien abarrancado con las puertas, ventanas y tablas que han traido de las villas y casas de campo que han saqueado»*[115].

L'altre relat és de Fabro, probable testimoni dels fets, que ens aporta noves informacions, entre les quals destaca que, dies abans del desembarcament, la cavalleria francesa havia estat allotjada al poble i que, en la marxa a través del Garraf, l'exèrcit castellà havia estat fustigat pels sometents locals, els veïns d'Eramprunyà:

> *«Mucho se aumentó el contento de los nuestros, después de ganada, con tan poco riesgo, la entrada en lo más pingüe, y vicioso de la Provincia: y más cuando, declarada, desde el Lladoner la hostilidad de los Naturales (hasta allí los havia experimentado el Ejército más tratables, y correspondibles, con disciplina, y recato puntual) se soltó al Soldado la rienda para aprovecharse de lo que pudiese. Y así, sólo diremos, que habiendo inmediatamente antes, refrescado cinco, o seis dias la Caballería Francesa, en los mismos parajes, no quedaba casi, ni en las casas ni en los forrajes, y fruta, señal de semejante plaga. Cerca de dos leguas de nuestro Campo, a la vuelta de Barcelona, había sido el terror improvisto, Furriel tan puntual para qualquier ensanche, y comodidad de alojamientos, que casi en todas las Torres (así las llamaremos también) había quedado la mayor parte de las alhajas, y todo género de mantenimientos, sin alma, que los guardase»*[116].

Un atac i un saqueig d'aquesta magnitud deixaren rastres que encara avui es poden detectar; els arqueòlegs que excavaren les ruïnes de la masia contigua a la torre de la Muntanyeta -can Valls de la Creu- expliquen que *«es interesante resaltar la presencia de dos monedas de cecas diferentes sin la efigie de Felipe IV, de inicios de la década de los cuarenta del siglo XVII. La abundancia de monedas, de diversas cecas, y la gran cantidad de cerámica fina hallada de mediados del siglo XVII permiten suponer, por una parte, una etapa de cierta*

115
Diaria relacion de todo lo que ha sucedido en el sitio de Barcelona por mar y tierra, desde onze de Agosto, hasta quinze de Setiembre deste Año de mil y seiscientos y cincuenta y uno, Sevilla, Juan GÓMEZ DE BLAS, 1651, BC, Fullets Bonsoms, núm. 1046, i Biblioteca Nacional, 56/176, publicat per ETTINHAUSEN, Henry. *La guerra dels Segadors a través de la premsa de l'època.* Barcelona, 1993, p. 1243-1250.

116
FABRO, Francisco. *Historia de los hechos del serenísimo señor don Juan de Austria en el Principado de Cataluña,* 1673, p. 37-38.

prosperidad en ese momento (sublevación en contra de Felipe IV y década posterior) y por otra, de que algo ocurrió (incluso, tal vez, un primer abandono súbito de la masía), para que tantas monedas del mismo momento en lugares diferentes se hallen»[117].

Ens podem formar, doncs, un quadre força aproximat dels esdeveniments: el crit d'alerta en albirar els vaixells, probablement procedent de la torre de la Guarda, el toc de campanes convocant una reunió d'urgència del comú, la decisió d'aixecar el sometent i enviar guaites a la platja, la redacció apressada d'una carta d'avís a Barcelona, durant la calma tensa posterior al primer moment d'alarma... i després un nou avís, aquest tal volta tramès des de Begues o Gavà, amb l'anunci de l'arribada de la tropa; els crits d'esglai, la recollida immediata de les pertinences més precioses, la fugida a corre-cuita cap al castell, la multitud tremolosa protegint-se darrera dels seus murs... i poc després, des dels merlets, veure amb impotència l'exèrcit foraster vessar-se fins al mar, entrant a les cases, rebentant portes i finestres, traient fustes, sacs, vitualles; guaitar, al capvespre, les columnes de fum i la resplendor de les flames d'ací i d'allà, aixecant-se per sobre les teulades, els pallers, els corrals... El sotrac d'aquest saqueig tardaria a ser superat.

Sometents i guerrillers

Sis dies després d'assolar el delta, l'exèrcit invasor passà el Llobregat (7 d'agost de 1651) en direcció a Barcelona, on formalitzà el setge. Ja havia caigut llavors la riba esquerra del Llobregat (Molins de Rei, Sant Feliu, l'Hospitalet), desemparades les trinxeres de Martorell.

Fàcilment, un cop passat el perill, els sometents i l'exèrcit català recuperaren el control del marge dret del riu. Tenim referències de l'actuació d'una companyia de miquelets catalans a les ordres del capità Joan de Sabater que, tenint com a base d'operacions el Garraf, fustigava les tropes franceses a banda i banda del massís[118]. Des del delta de ponent, a més, s'intenta abastir de queviures la ciutat assetjada. Per aquest motiu, l'exèrcit de Felip IV ocupà el castell de Sant Boi. Per completar el control de tota la costa de ponent, *«pareció poner alguna gente en Castelldefels, para mayor seguridad de la comunicación por tierra con Tarragona: y se hizo lo posible para librar a los lugares reducidos de la infestación de los Miqueletes del partido Francés»*[119]. Aquest intent d'assegurar les comunicacions terrestres entre Sitges i Castelldefels a través del camí de les costes[120] fou debades: el 24 de desembre de 1651, 150

117
VOLLMER, Anna i LÓPEZ, Alfonso. "Primeros resultados de las excavaciones arqueológicas llevadas a cabo en "la Muntanyeta" de Castelldefels", *Primeres Jornades d'Arqueologia del Baix Llobregat. Preactes*, Castelldefels, 1989, p. 198.

118
Aquest Joan de Sabater sembla germà o parent directe d'Anna de Sabater, que s'havia casat en segones núpcies amb Francesc d'Erill, senyor d'Eramprunyà. [BOFARULL, *El castillo...*, p. 121]. Tot i que Francesc d'Erill morí el 1648, Anna de Sabater era encara viva el 14 de desembre de 1652, any en què l'aleshores baró d'Eramprunyà, Oleguer d'Erill, germà del finat, efectuà una concòrdia de devolució de dot. Si aquesta hipòtesi fos certa, els vincles familiars dels barons d'Eramprunyà i el capità de miquelets seria evident. Aquest Joan de Sabater, a més, sembla que actuava d'acord amb Pere de Copons. [MUNTANER, I. M. *Sitges i els conflictes catalans dels segles XVII i XVIII*, p. 42].

119
FABRO, Francisco. *Historia de los hechos del serenísimo señor don Juan de Austria en el Principado de Cataluña, 1673*, p. 137.

120
Un camí que era de ferradura, apte només per a caminants i cavalleries soltes, i que hi havia a tret dels pedrenyals dels miquelets catalans que dominaven els caus i penya-segats. [MALAGELADA, F. *L'antic camí de les costes del Garraf i el seu entorn*, 1985 p. 90].

miquelets a les ordres de Joan de Sabater i 200 cavallers francesos a les ordres, entre altres, de Pere de Copons, atacaren la vila de Sitges, des del Garraf[121].

Mentre això succeïa, el mariscal de La Mothe, darrer dels virreis francesos, havia arribat amb tropes de refresc i es plantava a Collserola. En conseqüència, l'exèrcit castellà va haver de desallotjar els castells de Sant Boi i Castelldefels. «*En aquel intervalo* (...) *atendiendo el señor Don Juan a tener su gente unida, había mandado volar el Castillo de Sant Boi a 24...*»[122]. A finals de gener de 1652, l'abat de Montserrat, Salla, enviava requeriments als pobles dels entorns del massís de Garraf perquè ajudessin el capità Joan de Sabater, a fi i efecte d'ocupar el delta occidental en suport de La Mothe.

Quatre dies després, el mariscal de La Mothe deixà Collserola i s'establí amb l'exèrcit a Sant Boi. Allí, el 14 d'abril, tornà a convocar el sometent. Tres dies després d'arribar a Sant Boi es produí una batussa al Prat entre centenars d'infants i cavallers dels dos bàndols. El 21 de març hauria tingut lloc el combat de l'Hospitalet, un dels més importants de la guerra a la nostra contrada[123]. Finalment, el 21 d'abril La Mothe trencà el cordó enemic i aconseguí d'entrar a Barcelona amb una part de les seves tropes.

121
MUNTANER, Ignaci M. *Sitges i els conflictes catalans dels segles XVII i XVIII*, 1978, p. 42.

122
FABRO, Francisco. *Historia de los hechos del serenísimo señor don Juan de Austria en el Principado de Cataluña, 1673*, p. 178.

123
Dietari de l'Antic Consell Barceloní, XV, p. 243, citat per CODINA, J. *Els Pagesos de Provençana (984-1807)*, 1987, vol . II, p. 299.

Guerra, fam i pesta: escassedat de queviures (1651-1652)

Després de la invasió i el saqueig, vingué la fam. Els jurats i batlle, diligents, hagueren d'aconseguir els queviures necessaris per sobreviure fins a la propera collita: el març de 1652, els síndics de Castelldefels, Francesc Pau i Jeroni Comes, manllevaren vuit-centes lliures a un veí de Begues per poder comprar blat «*perquè no es morin de fam els habitants, tant els pobres com els rics*»[124]. La situació, doncs, era extrema. I a més, calia afegir-hi els tributs de la guerra; ara, a la primeria de juny de 1652, eren els soldats de l'exèrcit francocatalà allotjat a Sant Boi els qui venien a exigir abastaments: «*hallandose el Doctor Gabriel Bosser*[125]*, con comissión del Consejo, haciendo compras, y conducción de trigo, y ganado de las partes del Penedès, a Castelldefels, de donde por la poca distancia, era mas fácil, en ocasión de buen viento, entrar estas provisiones a los Asediados: al tiempo, que ya tenia prontas mas de 35 Cuarteras, y*

124
AHPB, *Manuale Instrumentorum*, 26 de març de 1652, citat per EIXARCH, J. *Les arrels històriques de Viladecans (segles XII-XVIII)*, 1989, p. 144.

125
Gabriel Bosser, doctor en lleis, formava part del Consell de Cent barceloní, del qual havia estat conseller en cap el 1606. [M. Cahner, T. Lloret, *Barcelona*, GEC, vol. 3, p. 223].

400 Carneros, había acudido el Marqués de San Andrea[126] *a apoderarse de todo, diciendo: era primero el Ejército del Rey* [de França]»[127]. Uns esforços que foren inútils, perquè els queviures foren interceptats i cremats: «*Martes y onze* (juny de 1652), *tuvo su Excelencia noticia de que en el Estaño del Remolar, que está entre el Río Llobregat y Castel de Felis, avia embarcaciones enemigas; çarpó su Capitana, y echando infanteria en tierra, descubrieron un Bergantin, y un Barco longo que estavan ocultos entre unas ramas, y las cargavan de bastimientos para meterlos en la Plaça aquella noche. Acometio nuestra gente a los Marineros, y los hizo huir, y quemó las dichas embarcaciones sin que nos costase persona alguna*»[128].

La pesta (1651-1653)

La fam, en aquella època, tenia conseqüències sanitàries funestes: solia anar aparellada amb la pesta. I el 1651 aparegué la darrera d'aquestes plagues a tot Europa. Una pesta generalitzada, documentada a tota la comarca[129] i específicament a Gavà, Viladecans i Sant Climent, entre el 1651 i el desembre de 1653, i també a Sant Boi, el Prat i Begues[130]. Malgrat que no tenim cap document que constati els efectes de l'epidèmia a Castelldefels -l'arxiu parroquial i els llibres d'òbits foren destruïts el 1936-, sabem que va fer fugir les tropes acantonades al delta de ponent, que a principis de juliol de 1652 cremaren «*las Barracas, y Torres de los Cuarteles, que ocupaba San Andrea a las orillas del Llobregat, indicio de una marcha a Terrassa, forzado de la peste, tan general en sus tropas, que juzgó por corrompido del todo el aire en aquel primer paraje*»[131].

La fi de la guerra (1652)

Malgrat l'epidèmia, la guerra continuà. Durant l'agost del 1652, l'exèrcit de Felip IV ocupà el Maresme i la Selva, per evitar el suport que Barcelona rebia dels ports del nord. També la costa de ponent, sota el flagell de la pesta, pateix les accions punitives d'un exèrcit que se sap ja triomfant: «*A 25* (de setembre) *en la noche, los vezinos de Castel de Fels, tres leguas de Barcelona, lugar de la Costa de Poniente, metieron en la Plaça cinquenta quarteras de trigo. Lo qual sabido por su Alteza, embió el dia siguiente un troço de infanteria y*

126
Oficial de l'exèrcit francès de La Mothe que, quan aquest entrà a Barcelona, es quedà amb el comandament de les tropes francocatalanes a l'exterior.

127
FABRO, Francisco. *Historia de los hechos del serenísimo señor don Juan de Austria en el Principado de Cataluña, 1673*, p. 244

128
Relacion de lo que ha sucedido en el sitio de Barcelona por Mar y Tierra, des de treinta de Abril hasta diez y nueve de Iunio, deste año de 1652., Sevilla, Juan GÓMEZ DE BLAS, 1652, Biblioteca Nacional, 56/175, publicat per ETTINHAUSEN, Henry. *La Guerra dels Segadors a través de la premsa de l'època*, 1993, p. 1271-1278.

129
GUAL, F. Xavier i MILLÀS, Carles. *La població del Baix Llobregat a l'època dels Àustria*. Barcelona: Fund. Salvador Vives Casajuana, 1999, p. 108-117.

130
EIXARCH, Josep. *Les arrels històriques de Viladecans, (segles XII-XVIII)*, Ajuntament de Viladecans, 1989, p. 146; MARTÍ, Carles. *Estampes santboinanes del segle XVII. Notes històriques de la vila*, Biblioteca Popular, Sant Boi de Llobregat, 1956, p. 89-107. CODINA, Jaume *El temps dels albats. Contagi i mortalitat al Baix Llobregat (1450-1875)*. Lleida: Ed. Pagès, 2001, p. 80-81; SOLANS, Conxita i BONDIA, M. Rosa *Begues*. Valls: Ed. Cossetània, 2001, p. 31-32.

131
FABRO, Francisco. *Historia de los hechos del serenísimo señor don Juan de Austria en el Principado de Cataluña*, p. 256.

cavalleria; para que se saqueassen, y quemassen el lugar, como lo hizieron, trayendose presos los Jurados el dicho atrevimiento»[132]. Però aquest darrer paràgraf sembla pura propaganda política. Fabro, que tot i escriure una desena d'anys després sembla que va ser testimoni directe dels fets, relata aquest episodi d'una altra manera: «*En Castelldefels, tres leguas de Barcelona, se castigó un delito, cuyo escarmiento podría servir para otros casos, y fue, que la noche de 24 habían entrado dos Barcos, en el Muelle con 50 Cuarteras de trigo, cuya corta cantidad agravada de la consideración del atrevimiento, obligó a hacer diligencia para saber de dónde habían salido: Lo cual no fue difícil, supuesto que en la ribera de Levante, ya no quedavan medios, (ni quizás) voluntad, para semejantes intentos. Averiguado pues, eran los Barcos de Castelldefels, sin embargo de haber dado ya la obediencia, dispuso Su Alteza, que al anochecer del dia 28 partiese por tierra a aquella parte el Teniente General Barón de Butier con 100 Caballos, y 100 Infantes, y por Mar el Duque de Turfi, y Juanetín Doria, con 4 Galeras, inclusa la Real, encargándoles: sacar todo el trigo, y embarcaciones que hallasen, arruinar la población, ocupar la Torre de la Marina,* [torre Barona] *castigar de muerte a los Jurados, como a relapsos, y otras personas, que se hallasen más culpadas, y traer presos a todos los demás que pudiesen coger. Verdad es, que habiendo los malos caminos de tierra embarazado a las Tropas el llegar a tiempo de aprovechar las horas mas quietas de la noche, y del sueño, fue forzoso medir el cumplimiento de la orden a lo que ya de día permitió el haberse recogido en el Castillo el Jurado en Cap, y el Superintendente de la Justícia de toda aquella tierra*[133]*, puesto por los Franceses (que tenía fama de muy perjudicial al servicio de Su Magestad) con algunos Miqueletes, todos resueltos a perecer defendiéndose, antes que rendirse a merced. Lo cual conocido por el Barón, y que todas aquellas vidas no valían por la del menor Soldado, que se perdiese en su expugnación, prometió de no hacerles mal, con que se entregaron, y fueron traidos al Campo, donde se procedió contra ellos por justicia, aunque con la atención que benignamente se pudo a la palabra del Teniente General: y con solo dilatar las formalidades de la causa, los pocos días, que tardó el Perdón general, salieron libres de este trabajo»*[134]. Batlle (Joan Esteve de Puigdegall) i jurats (Jeroni Comes i Joan Bo) salvaren la pell.

Ben poc després d'aquest ensurt, una Barcelona esgotada per onze anys de guerra i dos de pesta, enviava representants a Joan Josep d'Àustria. L'11 d'octubre arribà l'acord i el 12 els francesos abandonaven el castell de Montjuïc. Barcelona es rendí, tot i conservar els antics privilegis. El 13 d'octubre, Joan Josep d'Àustria entrava solemnement a la ciutat. Però la guerra amb França encara no s'havia acabat. La pau no se signà fins al 1659 -amb la pèrdua

132
Relacion de las ciudades, villas, y lugares que se han rendido, y dado la obediencia a su Magestad, y al señor Marques de Mortara en su nombre, en el Principado de Cataluña, Sevilla, Juan GÓMEZ DE BLAS, 1652, Biblioteca Nacional, 191/97, publicat per ETTINHAUSEN, Henry. *La Guerra dels Segadors a través de la premsa de l'època*, Ed. Curial, 1993, doc. 200, p. 1279-1282.

133
El batlle barional i el jurat en cap de Castelldefels.

134
FABRO, Francisco. *Historia de los hechos del serenísimo señor don Juan de Austria en el Principado de Cataluña*, p. 374

del Rosselló-, i els francesos realitzaven contínues incursions pel territori. El primer d'octubre de 1655, «*las dos armadas que la atalaja de Montjuich avia asenyaladas (...) que eran ço es una ermada de vaxells dels anamichs francesos y una ermada de vaxells ab galeras nostras se toparan alta mar devant Castelldefels ahont se travà una cruel batalla tirant grandissims copts de artilarias que se sentian molt be de la present Ciutat durant casi lo aspay de mitg dia*». Al final, l'esquadra francesa fugí[135].

135
Dietari de l'Antic Consell Barceloní. Anys 1652-1658, vol. 16. Barcelona, 1918, p. 268.

Parèntesi de represa: el canvi de barons (1651)

El gener de 1651, Miquel de Torrelles havia venut la seva part de la baronia a Jaume de Copons i Tamarit. Miquel de Torrelles era senyor de Gavà, Castelldefels i Begues a mitges amb els Erill, i de Viladecans i Sant Climent a mitges amb els Cardona, arran de la sentència de 1625. Amb la venda, els Cardona exerciren el dret de fadiga sobre Viladecans i Sant Climent, i es quedaren amb la totalitat d'aquestes poblacions[136]. D'ells passarien als barons de Sant Vicenç, senyors també de la baronia de Cervelló, Sant Vicenç dels Horts, Santa Coloma de Cervelló, Pallejà i Torrelles[137]. Amb els Copons entra al domini d'Eramprunyà una important nissaga ennoblida al llarg del XVII. Una família que controla la Pia Almoina de la catedral de Barcelona -senyora de Sitges- i que, en aquest moment (1651), encara és lleial a la Generalitat: el germà de Jaume, Felip de Copons i Tamarit, és un jutge destacat i forma part del partit francès. El canonge almoiner de Barcelona, Pere de Copons, senyor efectiu de la vila de Sitges, emparentat amb el nou senyor d'Eramprunyà, combat al costat de les institucions catalanes. Joan de Copons i Tamarit, germà també del nou baró, havia estat un dels caps militars que s'oposà, a l'inici de la guerra, a l'ofensiva de l'exèrcit hispànic i havia mort el 1642 a la batalla de l'hostal de la Grua, prop de Sant Celoni, lluitant a les ordres del virrei francès La Mothe. Aquest Joan de Copons havia estat comanador de l'orde de Sant Joan, del qual Miquel de Sentmenat i Torrelles era prior.

136
BOFARULL, Francesc de. *El castillo y la baronía de Aramprunyá*. Barcelona, 1911, p. 120-121; BUB, B-38/2/7-10, *Discurs en fet y en dret...*, Barcelona, 1679.

137
BC, Fullets Bonsoms, 384, *El procurador del Real Fisc de la batllia general de Cathalunya (...) contra la noble dona Catherina de Ivorra y Çalva, vídua.*

L'acte de venda se signà el 16 de gener de 1651 i el pagament dels 37.000 sous que costà es realitzà el 5 de febrer. La venda corresponia a «*lo castell d'Eramprunyà, quadra de Castelldefels, lloc i terme de Gavà i Sant Cristòfol de Begues, ço és, la part tocant a dit fra Miquel de Torrelles i Santmenat, per tenir dits llocs per comú i indivís ab los hereus del quondam don Joan d'Erill, juntament amb tota*

jurisdicció civil i criminal, mer i mixt imperi, drets i pertinències». Poc després, Felicià Saiol, en representació del baró sortint, i Jaume de Copons convoquen les universitats de Castelldefels, Gavà i Begues perquè facin acatament al nou baró[138].

La venda de la baronia no significarà cap canvi qualitatiu per als nostres avantpassats. Els Copons, com abans els Sentmenat i també els Erill, són nissagues d'elevada aristocràcia i el seu comportament és molt semblant. Tanmateix, després de deu anys de guerra, atesa la impossibilitat real de sostenir llur causa, en l'ànim de molts aristòcrates catalans covava el desig de tornar a l'obediència del rei Felip IV. Així fou com, a mitjan 1652, quan l'ofensiva sobre Barcelona és pràcticament definitiva, l'al·ludit Pere de Copons passà amb armes i bagatges als guanyadors. Els barons d'Eramprunyà i altres nobles seguiren el mateix camí.

Pel que fa als Erill, trobem un document de 1644 que ens informa que un Francesc-Antoni d'Erill, cavaller, ja s'havia exiliat a la cort de Madrid, incapaç de suportar per més temps el domini francès[139]. Ignorem si hem d'identificar-lo amb el baró d'Eramprunyà Francesc d'Erill o amb un cosí bastard seu, Francesc-Antoni d'Erill, clergue, degà de la catedral de Girona.

A la segona meitat del segle XVII, els barons d'Eramprunyà brillaran amb llum pròpia en l'univers aristocràtic del Principat* . Residents a Barcelona i involucrats en elevats afers d'estat, la baronia era, cada cop més, un territori on els arrendataris, procuradors, batlles i pagesos benestants tenien la mà bastant lliure per administrar la renda senyorial (i aprofitar-se'n).

Un baró d'Eramprunyà a la presidència de la Generalitat (1662)

Els anys que van del 1660 al 1690 són conceptuats com un temps de represa i recuperació, després de la sagnia que suposà la Guerra dels Segadors. En aquesta època, la baronia d'Eramprunyà havia canviat de mans i, de les famílies Erill i Torrelles-Sentmenat, passà a les cases de Bournonville i Copons. Els primers accediren a la baronia per matrimoni. Els segons, a través de la venda que el gener de 1651 efectuà Miquel de Torrelles a Jaume de Copons. Fou aquest darrer, que era clergue -ardiaca d'Andorra i canonge de la Seu d'Urgell, arribaria a ser bisbe de Vic (1665-1673), i de Lleida (1673-1680)-, que sortí elegit com a president de la Generalitat de Catalunya el trienni 1662-1665[140].

138
ABE, caixa 1, plec 32, nota a l'AJSV, fitxes 4/65/125/1, *Felicià Saiol i Jaume de Copons, 1651*, i 4/65/124/1, *Venda de la baronia 1651*; BOFARULL, Francesc de. *El castillo y la baronía de Aramprunyá*, Barcelona, 1911, p. 115

139
VIDAL i PLA, Jordi. *Guerra dels Segadors i crisi social*. Barcelona: Edicions 62, 1984, Apèndix 1: els exiliats filipistes (1640-1652), p. 195, núm. 124.

140
MORALES ROCA, F. J. *Próceres habilitados en las cortes del Principado de Cataluña, siglo XVII (1500-1713)*, Madrid, 1983, vol. 1, p. 94, i SANS TRAVÉ, J. M. i SERRA, P. "El catàleg de Diputats i Oïdors de Comptes de la Generalitat de Catalunya (1359-1710)", *Estudis històrics i documents dels Arxius de Protocols*, 8 (1980) p. 102.

Jaume de Copons no va exercir de baró d'Eramprunyà gaires anys: entre el 1665 i el 1668 cedí la baronia al seu germà Ramon. A la mort d'aquest, el 1674, l'heretà el seu fill, Antoni de Copons i Grimau. A finals del XVII, en una data entre el 1682 i el 1687, la part de la baronia corresponent als Copons era governada ja pel seu germà Francesc, senyor a més de les baronies del Bullidor i d'Espitlles. Els Copons, que havien adquirit notorietat mitjançant la presència en l'estament eclesiàstic, ascendiren més tard al braç noble per sentència de la Reial Audiència del 15 d'octubre de 1701. Un altre germà, Ramon de Copons i Grimau, obtingué el títol de marquès de la Torre de Moja.

L'altre senyor d'Eramprunyà, Francesc de Bournonville i de Perapertussa (1660-1731), era baró del terme pel seu casament amb Manuela d'Erill i Pons l'any 1681. A més de senyor de la meitat d'Eramprunyà, era cavaller de l'orde de Santiago, vescomte de Jóc i més tard seria nomenat marquès de Rupit, títol, aquest darrer, que li atorgaria el rei Carles II el 21 de gener de 1681. Procedia d'un llinatge flamenc, vinculat amb les principals cases nobiliàries europees. Era nebot del príncep Alexandre de Bournonville, que havia estat virrei del Principat entre l'any 1679 i el 1684. Francesc de Bournonville era considerat, en la seva època, el noble de més alt llinatge entre els residents a Barcelona, cosa que li proporcionà un gran protagonisme en tots els esdeveniments públics a cavall dels segles XVII i XVIII.

La colonització de les Marines: primers intents

La situació adversa provocada per la guerra no es començà a superar fins a la dècada del 1660. En aquell moment es reprèn amb força la colonització de la part meridional del terme: les Marines, les terres semipantanoses del migdia, sota el Rourell, propietat dels barons d'Eramprunyà.

El topònim *marina* apareix moltes vegades als segles medievals. Serveix per designar la franja costanera, plena d'aiguamolls, que s'estenia més enllà dels conreus, cap a mar. En el capbreu de 1460, aquesta marina, apta només per a pastures, començava just sota l'actual polígon "Camí Ral". Era una terra que creixia, de pressa, i omplia el que fins aleshores havia estat una ampla badia o golf que possiblement desaiguava a l'estany de la Murtra. Un document de 1460 esmenta, en relacionar les confrontacions d'un terreny de

conreu, *"la marina que allí s'ha fixat"*, indicació suggeridora que ens confirma el recent avenç de la terra ferma i la sensació dels contemporanis, que veien com, lentament, aquesta marina s'anava fixant i, per tant, era susceptible d'aprofitament agrícola. En el capbreu de 1587, hom encara esmenta el litoral marí com a límit, per la banda de migdia, de les torres d'en Savall i d'en Folquer.

L'interès per aprofitar i conrear aquesta marina venia de temps enrere. L'any 1640 és el primer en què trobem cultius documentats i una altra vegada, el 1648[141]. Dècades més tard, un informe ens indica que *«sota lo Camí Real de València, les terres sempre han estades hermas, fins al any 1670 ques començaren a cultivar»*[142]. Més encara: tenim notícia que el 23 de maig de 1668 els barons havien establert a Isidre Gorchs de Castelldefels dues peces de terra, una al lloc anomenat *les tanques* i l'altra al lloc anomenat *la tanqueta*, que afrontaven a orient i a migdia *ab los Barons*, al lloc dit *las Marinas*. En aquell moment, a ponent d'en Gorchs -que, d'altra banda, era el clavari del comú i el 1672 seria nomenat batlle- ja hi havia un altre pagès castelldefelenc: Montserrat Bo[143]. Dues connotacions positives extraiem d'aquesta notícia: la primera és que confirma la represa de la colonització dèltica, lentament. La segona és que els noms de les peces de terra, *tanca* i *tanqueta*, topònims que ja apareixen a Gavà en el capbreu de 1587, fan referència a l'existència de camps barrats, de tanques per impedir el lliure pas del bestiar. La toponímia aquí posa, doncs, en evidència el retrocés de les pastures en benefici dels conreus. De fet, les limitacions en el nombre màxim de caps de bestiar que es permeten són ja presents a l'establiment de la taverna i revenedoria el 1644. La tendència secular es confirma.

Alhora, la cacera, activitat antiquíssima en aquest vedat dèltic, comença també a esdevenir una activitat que minva. L'11 d'agost de 1648 es fa pública crida de l'acord de la Reial Audiència que prohibeix la cacera des *«del cap del Llobregat fins al Castell de Fels»*, inclosos Viladecans i l'estany de la Murtra[144]. No obstant això, el desembre de 1699 és el senyor tresorer de l'audiència i altres que van a caçar a l'estany del Remolar, convidats pel comú de Sant Boi, i es desplacen en dos llaguts que surten de Castelldefels[145]. Pel que fa al lucratiu conreu del cànem, trobem una anotació molt sospitosa: el 1684, hom paga dues lliures *«al batlle de las ayguas perque no regonegués los camins»*[146]. El batlle de les aigües havia de vigilar el compliment de les normatives sanitàries que prohibien amarar el cànem prop dels camins per evitar la propagació de malalties endèmiques dels pantans, especialment la malària. Se sap que

141
AHCB, Notarial, I-34, citat per CODINA, Jaume. *El delta del Llobregat i Barcelona*. Esplugues: Ed. Ariel, 1971, p. 192.

142
BUB, B-38/2/7-10, *Discurs en fet y en dret... 1679*.

143
AMC, caixa *diversos*, carpeta *Tabes d'arrendament*.

144
AHCB, Arxiu del Veguer, Judicial, X, f. 14, citat per CODINA, Jaume. *A Sant Boi de Llobregat (segles XIV-XVIII)*. Sant Boi de Llobregat, 1999, p. 419.

145
CODINA, Jaume. *A Sant Boi de Llobregat (segles XIV-XVIII)*. Sant Boi de Llobregat, 1999, p. 500.

146
AMC, armari 1, caixa 9, Comptabilitat Municipal, carpeta *Manuscrit de comptes 1645-1688*.

l'Ajuntament de Castelldefels subornava aquest funcionari perquè no controlés els camins del terme. Un conreu, doncs, protegit des de la institució municipal, tot i saber que era perjudicial per a la salubritat col·lectiva.

Una darrera notícia, rellevant pel que fa a l'estat cultural i d'instrucció: el 1668 signa els comptes municipals un tal Josep Seu, que s'identifica com a «*notari i mestre de Castelldefels*». L'escola per als més menuts -i probablement per als més benestants-, doncs, ja existia.

Acabant, totes les descripcions de l'època coincideixen a assenyalar que la zona s'ha recuperat moderadament dels estralls de mitjan segle. D'altra banda, la recuperació sembla general -per bé que moderada- a tota la baronia d'Eramprunyà. Així, si l'arrendament dels drets senyorials -delmes, censos i emoluments de Castelldefels, Gavà i Begues que, per meitat, rebia Agnès de Copons i Grimau, vídua de Ramon de Copons, des del primer de maig del primer any al 30 d'abril del darrer- del quadrienni 1675-1679 és de quatre mil rals, el del període 1679-1683 assolia els quatre mil dos-cents rals, un creixement del 5% en quatre anys[147].

147
ABE, nota a l'AJSV, fitxes 4/65/130/1 i 4/65/131/1, *Censos*.

Malgrat això, a diferència del segle XVI, aquesta recuperació donà pocs fruits. Potser perquè a finals de segle torna a colpejar amb força la crisi i la guerra, o potser perquè, malgrat que romanen sòlidament instal·lades antigues nissagues com els Savall, Arús o Valls, o famílies d'arrel occitana, com els Poch o Parés, es comença a detectar la presència de propietaris barcelonins, que aprofiten les situacions de dificultat pagesa per adquirir les antigues heretats. Entre el 1650 i el 1700 n'hem documentades tres -el 10% de les masies del poble, aproximadament-, però aquesta fuita de la propietat serà pràcticament irreversible, sobretot a l'inici de la centúria següent. Cal afegir, a aquesta penetració dels propietaris barcelonins, l'aprofitament dels arrendaments del delme, que comencen a estar en les seves mans: el del quadrienni 1675-1679 el guanyà Antoni Pla, barreter de Barcelona, i el de 1679-1683, Jaume Turull, també barceloní.

Pàgina del llibre de comptes de la Universitat de Castelldefels, del segle XVII. En aquestes pàgines consten les liquidacions anuals que els jurats sortints realitzaven davant dels jurats entrants. Els comptes eren apuntats pel clavari o tresorer municipal i revisats per una comissió de veïns denominats oïdors de comptes (Font: Arxiu Municipal de Castelldefels. Fotografia: Ramón Josa i Campoamor)

Obres col·lectives i comptabilitats públiques (1689)

La tímida represa econòmica d'aquesta segona meitat de la centúria queda reflectida en les escassíssimes notícies d'obres públiques d'importància, a diferència de les del període 1500-1630. Les úniques que hem pogut documentar són petites reparacions, res comparable a la florida del segle anterior: el 1676 es reparà una vidriera de l'església, el 1689 els veïns costejaren una reforma de l'entrada a l'església de Santa Maria, tal com indica aquesta data pintada en una de les mètopes del fris, i nou anys després la reforma afectava el campanaret d'espadanya -que potser s'aixecà en aquella

data-, ja que el 31 de juliol de 1698 el vicari general de la diòcesi donà llicència a Mn. Miquel Martí, vicari de Sant Climent de Llobregat, per beneir una campana nova que s'havia d'instal·lar a l'església de Castelldefels[148].

L'etapa més falaguera de l'economia local semblen els anys que van del 1670 al 1684. Però l'observació dels comptes municipals d'aquests anys deixa entreveure el llast que representaven els censals creats per fer front a les despeses de la darrera guerra. Pesaven molt sobre l'economia local[149]: el 1679, per exemple, es paguen cent setze lliures a diferents creditors. El 1681, ja són cent seixanta-nou lliures. I el 1682 són cent tres lliures a diversos creditors particulars, i quaranta-dues lliures més als barons, als quals es deuen, ni més ni menys que catorze anyades de pensió a compte de l'establiment de la taverna, fleca i revenedoria realitzat el 1644. Tot plegat sobre un pressupost municipal d'entorn les dues-centes cinquanta lliures anuals. El pes del deute es menjava, doncs, entre el 50 i el 60% del pressupost. I això en els millors anys de la represa. A la propera taula mostrem la liquidació del pressupost de l'any 1682.

148
ADB, Visites Pastorals, vol. 72; PAGÈS, Montserrat. *Art romànic i feudalisme al Baix Llobregat*, Pub. Abadia de Montserrat, 1992, p. 313; ADB, *Gratiarum*, vol. 1693-1702, f. 325. Citat per MAS, Josep. *Notes inèdites del bisbat de Barcelona*, vol. IX, AHCB, manuscrit B-230, p. 180v.

149
Totes les dades d'aquest capítol s'han extret de l'AMC, armari 1, caixa 9, Comptabilitat Municipal, carpeta *Manuscrit de comptes 1645-1688*.

Una descripció del terme de 1685

«Saliendo de Barcelona para Tarragona, y para Peníscola, queriendo hir a estos lugares por el Camino de la Costa de Mar (...) se halla el Rio Llobregat. Passase dicho Rio por una barca que hay, y se alla un lugar que se dice Sant Boy, que de dicho lugar se aparta el Camino desfiladero de las Cavalgaduras, y va por la Montaña à Vilafranca del Panades. (...) Continuando sobre el Camino de la Costa para Tarragona a poco mas de una legua del lugar de Sant Boy que se dijo arriva, donde se passo por la Barca el Rio Llobregat allase un lugar que se dice Castell de Felis, situado sobre de una eminencia, y cerca de la Playa de la Mar. Este lugar es muy abondante de Viñas, y Montes de Pinos, y Campos labrados asi al llano como a la Colina.

En los llanos del Prat, que son entre el lugar de Sant Boy y el de Castell de Felis puede campear muy bien un Exercito por ser abondante en forraxes, Agua, y leña.

Caminando mas adelante en continuacion de dicho Camino a un quarto de legua del dicho lugar, y todo Camino llano, allase sobre de una eminencia una Torre, que se dice la Torre de Castell de Felis, y es muy grande, y esta guarnecida con Artilleria, y dicha Torre sirve por dar aviso a

las demas Torres assi a la parte de Tarragona, y a Monjuique sobre de Barcelona de las embarcaciones de Moros que vienen a la Costa de Garaf.

Caminando mas adelante de la dicha Torre por la Playa de Mar asi a Poniente a un quarto de legua de dicha Torre empieza la subida de la Costa de Garaf, camino muy malo, y desfiladero, con muchas pisadas, y a cerca de una legua de subida allase en un alto sobre la Cala de Garaf una torre que se dice la Torre de Garaf, con una Casa que guarda la dicha Cala por soler venir en aquella los Moros.

Caminando mas adelante en continuacion de dicho Camino por la Costa de Mar ha una legua larga de dicha Torre allase un lugar que se dice Citges, situado sobre de la Cala, y Playa de la Mar. Este lugar esta cercado de Muralla, y tiene Artilleria para guardarse de los Moros»[150].

150
BC, ms. 2371, BORSANO, Ambrosio. *Discurso general hecho por el Maestre de Campo D. Ambrosio Borsano (...) que describe toda la Carta Topografica del Principado de Cathaluña...* f. 75-76.

LIQUIDACIÓ DEL PRESSUPOST MUNICIPAL DE 1682

INGRESSOS		
INGRESSOS ORDINARIS		
Arrendament de la taverna	110 ll.	
Arrendament de la tenda	16 ll.	
Arrendament de la carnisseria	44 ll.	
INGRESSOS EXTRAORDINARIS		
Arrendament de la civada (talls)	55 ll.	
Cobrament de deutes d'antics talls de blat	36 ll.	4 s.
TOTAL	261 ll.	4 s.
DESPESES		
DESPESES ORDINÀRIES		
Predicador de quaresma	11 ll.	
Adobar el camí de la processó	2 ll.	
Un peix al baró	6 ll.	8 s.
Un anyell i tres pollastres al baró	4 ll.	
Cens per la carnisseria	3 ll.	
Reconeixement de camins	2 ll.	
Empallar la sitja		6 s.
Bagatge a un pres		4 s.
Crides del nunci		4 s.
Al nunci per donar la nova a Begues d'uns lladres		6 s.
Tres parells de perdius i dos indiots al nunci	3 ll.	15 s.
DESPESES EXTRAORDINÀRIES		
Coronatge del rei	1 ll.	13 s.
Caritat a M. Estella		8 s.
Sense detallar	2 ll.	16 s.

DESPESES MILITARS		
Despeses de 2 cavalls per l'ordre de la palla		7 s.
Caritat a un capità del rei	2 ll.	
1 quartó de faves i 1/2 quartà d'ordi a un soldat		6 s.
Bagatge a un soldat		6 s.
Escrivent del blat		6 s.
Ròssecs del tall de la palla	1 ll.	
PENSIONS DE CENSALS		
Al monestir de Sant Pere de les Puel·les	37 ll.	
A Francesc Sadurní	40 ll.	
A l'església de Betlem	15 ll.	
A Damià Montserrat	11 ll.	
Pensions endarrerides als barons (tenda)	42 ll.	
TOTAL	187 ll.	5 s.
SALDO	**73 ll.**	**19 s.**

La crisi de finals de segle: "guerra", llagostes i plets

Aquest parèntesi de represa quedà ben aviat tancat. Soldevila ja remarcà que, entre l'any 1659 i l'any 1697, en rigor solament n'hi hagué cinc de treva efectiva entre França i Espanya i que Catalunya havia estat camp de batalla permanent[151]. Les primeres notícies d'allotjaments en aquest període corresponen al 1669. Aquell any, els jurats de Castelldefels fan constar *«la restitució que ha de fer Isidre Gorchs de 17 ll. del pa que cobra dit Isidro Gorchs per raho del alotjament de soldats»*. Les disset lliures s'han de distribuir entre tots els castelldefelencs que contribueixen amb pa a les tropes. Deu anys després, el 1679, hom fa constar que s'han donat disset ll. *«al Rey a cumpliment del donatiu»*. Es refereix a l'impost que les institucions catalanes acordaren establir de forma voluntària per assistir les despeses militars de les tropes reials.

El 1684 la guerra tornà a esclatar de forma virulenta, amb l'intent francès de conquerir Girona. El virrei Bournonville -oncle, per cert, d'un dels barons d'Eramprunyà-, establí l'aixecament de lleves de catalans. La Universitat de Castelldefels pagà un soldat durant quatre mesos -de juny a setembre-, a raó de sis sous diaris, més vint-i-dues lliures d'entrada.

151
SOLDEVILA, Ferran. *Història de Catalunya*, Barcelona: Ed. Alpha, 1963, p. 1075.

Aquell mateix any, una esquadra de vaixells francesos passà per la nostra costa i un d'ells fou reduït i capturat mentre atracava a l'estany de la Murtra, potser a fer aiguada. Aquesta batussa la podem deduir de les despeses del comú d'aquell any, que tot seguit presentem:

- *«Per enviar un home a Sitges i un altre a Begues per causa dels vaxells francesos»*, 20 sous.
- *«Soldada de dos homes a fer guarda a mar»*, 6 sous.
- *«Per anar a la Murtra per causa dels vaixells francesos»*, 2 lliures i 2 sous.
- *«Per menjar a la Murtra»*, 14 sous.
- *«Per tornar de la Murtra»*, 2 lliures i 12 sous.
- *«Vi que gastaren soldats francesos rendits que passaren»*, 1 lliura i 3 diners.

A més, calia atendre les despeses dels soldats que anaven i venien: *«gasto de menjar i beure per una companyia a cavall»*, 3 lliures i 17 sous; *«refresc donat a 25 soldats»*, 2 lliures, 11 sous i 6 diners; *«per acompanyar els soldats que portaven moneda amb bèsties»*, 7 lliures d'anar i 10 sous de tornar; *«per fer anar companyies de soldats a Sitges»*, 12 sous; etc. Aquell any es tornà a fer un tall sobre la palla collida pels particulars.

Les despeses de guerra contribuïren a aturar el tímid creixement detectat a la dècada dels seixanta. De fet, l'aturada econòmica fou general a tot Catalunya. L'empobriment general, la manca de recursos, es veié reforçat per males collites i, sobretot, per una plaga de llagostes que havia començat el 1685 i no acabà fins al 1688, amb un màxim el 1687[152]. Recollim el testimoni del dietari del Consell de Cent, que fa referència a l'arribada de la plaga als termes veïns: *«En aquest dia* (9 de juliol de 1687) *vingué una carta en la present ciutat com la plaga de llagostes era en el terme de Sant Boi, Sant Vicenç dels Horts i altres circumveïns»*[153]. Als confins oposats, a l'altra banda del Garraf, hi ha també testimonis que la plaga assolava en aquells mateixos moments Olesa de Bonesvalls. Aquesta plaga motivà el vot d'aquell poble de *fer diada* cada any per Santa Marta, si així s'alliberaven de la plaga. I fou arran d'aquesta plaga que la diada de la Mare de Déu de la Mercè es convertí en la Festa Major de Barcelona, amb un vot solemne del Consell de Cent.

La collita d'aquell 1687, al terme d'Eramprunyà, fou migrada. El 18 de novembre d'aquell any trobem Isidre Gorchs retornant als barons les dues peces de terra que li havien estat establertes el 1668.

152
CATALÀ, Pere. *La plaga de llagosta a Catalunya (1080-1088)*. Barcelona: Editorial Dalmau, 1987.

153
Dietari de l'Antic Consell Barceloní, 9 de juliol de 1687, citat per SERRET, Carles. "Història Moderna i Contemporània", dins *Història de Sant Boi de Llobregat*. Sant Boi, 1993, p. 155-156.

Retrocessions semblants es documenten també a Gavà. La crisi devia ser previsible, ja que l'arrendament dels drets senyorials de la baronia baixà, el quadrienni 1684-1688, a quatre mil rals, un 5% menys que el quadrienni anterior[154]. I la crisi excità el desig de conservar i ampliar les propietats i els recursos comunals. Els anys de finals del segle XVII són els de l'esclat de plets per termes i pastures a Eramprunyà: el 1675 la baronessa de Viladecans pledejava amb el baró d'Eramprunyà pels límits entre els dos termes[155]. El 1680, com a conseqüència d'un altre plet de termes i pastures entre Viladecans i Sant Climent, s'havien arrencat les fites que la Reial Audiència havia fet col·locar entre els dos municipis. El 1687, la universitat de Gavà portava la de Viladecans als tribunals pels mateixos motius. Castelldefels no en restà al marge: el 23 d'abril de 1680, el batlle de Castelldefels rebia una reial ordre transmesa pel virrei, per tal que «*las torres de la marina de este Principado se pongan en buen estado*». El barons demanaren la col·laboració del poble de Castelldefels i convocaren assemblea general de veïns al menjador de la casa antigament dita d'Arús de la Vila (cal Tivallar), i aleshores propietat de Felip Ferrer. Isidre Gorchs, pagès i batlle de Castelldefels, informà els veïns «*que els barons d'Eramprunyà tenen determinat adobar la torre de la Guarda cobrint aquella y alçant dos pessas ab sos carretons, i demanen als veïns que hi participin graciosament y per esta vegada tan solament, ço és, fer lo gasto del menjar i beure als mestres de cases que treballaran en dita obra, serradors i altres que menester serà per dita obra; y en treginar les bigues, esquadrats, llatas, teulas, cals, arena, terra, pedra i aigua que necessari serà fins a la perfecció de la dita obra*». La resposta dels veïns fou negativa: «*que per no tenir blat per ésser la darreria de l'any y tenir esperances de collir-ne molt poc per lo mal aparell de l'anyada, y vista la pobresa de molts* (...) *no es podria fer el gasto. Y quant a traginar bigas, teules i demés* (...) *fonch votat per vots secrets y resolta la major part de dits vots, la part negativa*». Es llevà acta de la reunió, que fou signada per Isidre Gorchs, batlle; Josep Perés i Pau Vendrell, jurats, i Pere Mas i Pere Pau Valls, fadrins i pagesos de dita parròquia com a testimonis. També pel rector de la parròquia, en qualitat de testimoni, Josep Amell. Un altre plet dels castelldefelencs es documenta el 1684. Aquell any es gastaren de la *caixa de les tres claus* la respectable xifra de cent quaranta-dues lliures, dotze sous i quatre diners, per atendre el «*gasto que se feu en Barna quan se anà per la questio intentada per los de Gava sobre lo herbejar pasturas; en qual questio fou declarat los de Castelldefels y sos bestiars poden fer pesturar totas las hermas de montanya, conreu y de marina fins a la Murtra, conforme consta ab lo acte de establiment custodit tret en publica forma en la caixa de tres claus de dit lloch de Castelldefels*»[156].

154
ABE, nota a l'AJSV, fitxa 4/65/132/1, *censos*.

155
BUB, B-38/2/7-10, *Discurs en fet y en dret*....

156
AMC, armari 1, caixa 9, Comptabilitat Municipal, carpeta *Manuscrit de comptes 1645-1688*.

I aquests no foren els únics plets: tenim notícies que el 1698 la Universitat de Castelldefels pledejava amb els barons. En desconeixem els motius, però sabem que els de Gavà renunciaren a personar-se en aquella causa[157].

157
BARANERA, Joan. "Gavà". Periòdic *L'Aramprunyà*, núm. 12 (desembre 1921) p. 1-4.

L'aixecament dels barretines (1689-1690)

La crisi culminà amb una revolta camperola, anomenada *dels barretines*, provocada per l'anunci de nous allotjaments de soldats. La inquietud havia començat a moure's durant el 1687 mateix. Diversos cabdills populars -jurats, síndics o batlles- dels pobles objecte d'allotjaments, prenent com a base les Constitucions de Catalunya, intentaren arribar a diversos acords amb el virrei encoratjats per diversos diputats i oïdors de la Generalitat, entre els quals hi havia Felicià Saiol, a qui hem vist en el traspàs de baró el 1651. Un d'aquests capitostos era Antoni Soler, un pagès benestant de Sant Boi. La reacció del virrei i el govern central fou negativa, cosa que provocà, la primavera de 1688, un aixecament camperol generalitzat. Divuit mil pagesos es plantaren a les portes de Barcelona, les autoritats hagueren de claudicar i rebaixar substancialment els impostos de guerra. L'acord es formalitzà en una trobada en què participaren cinc cavallers per part de les autoritats, un dels quals era el baró d'Eramprunyà, Francesc de Bournonville i Erill, i els dirigents pagesos, entre els quals hi havia Antoni Soler, de Sant Boi. Els pagesos s'avingueren a subministrar palla a l'exèrcit a canvi d'alliberar-se de les altres contribucions militars[158].

158
ALBAREDA, Joaquim. "Els dirigents de la revolta pagesa de 1687-1689; de barretines a botiflers". *Recerques*, núm. 20 (1988) p. 152; ESPINO, Antonio *Catalunya durante el reinado de Carlos II. Política y guerra en la frontera catalana, 1679-1697*, UAB, Bellaterra, 1999, p. 67-86; DANTÍ, Jaume *Aixecaments populars als països Catalans, (1687-1693)*. Barcelona: Ed. Curial, 1990, p. 117-158; BC, ms. 504, *Sucesos de Cataluña desde el año 1640 hasta el año 1693*, f. 34v; *Dietari de l'Antic Consell Barceloní*, vol. XX, anys 1679-1691, Barcelona 1966, p. 315; KAMEN, Henry "Una insurrecció oblidada del segle XVII: l'alçament dels camperols catalans de l'any 1688", *Recerques*, núm. 9 (1979), p. 23-27.

Aquest estat de revolta triomfant -amb constants avalots contra els privilegiats que estaven exempts de pagar, com el que succeí a Sant Boi el juny de 1688[159]- i l'arribada a finals del mateix any d'un nou virrei amb instruccions d'esclafar la resistència provocaren un carreró sense sortida. El nou virrei establí un impost de guerra, sense acord institucional -cosa que hauria obligat a tothom, sense excepcions, a pagar- i encomanà a alguns nobles exempts de pagar-lo que anessin pel territori a cobrar-lo; entre ells, un germà de l'altre dels barons d'Eramprunyà: Ramon de Copons.

159
MARTÍ, Carles. *Estampes santboianes del segle XVII. Notes històriques de la vila*. Sant Boi, 1956, p. 144-148.

La situació esdevingué explosiva. Cap al juny de 1689, els pagesos del Llobregat junt amb altres de tot Catalunya, comandats per Antoni Soler, es disposaren a promoure un nou aixecament contra les tropes reials[160]. Els revoltats tenien bons contactes a la baronia

160
SERRET, Carles. "Història Moderna i Contemporània", *Història de Sant Boi de Llobregat*, 1993, p. 1155-161.

d'Eramprunyà, especialment a Gavà i a Begues. El primer atac a les tropes es produí el 20 de novembre de 1689 al camí ral de Begues, quan un grup de pagesos desarmà i empresonà el capità Pablo Carola i diversos soldats de cavalleria. L'endemà, el sometent de Gavà desarmà el capità Juan Andrés de Casanova i nous atacs a les tropes es produïren a Sant Boi, Sant Feliu, Sant Joan Despí, Cervelló, Sant Andreu i Sant Vicenç... Dos dies després, el virrei ordenà la captura dels capitostos rebels, amb mil lliures de recompensa, edicte al qual la Generalitat, significativament, s'afegí amb entusiasme. Aquell mateix dia, les tropes del virrei s'enfrontaren en ordre de batalla als revoltats a Sant Feliu. Els pagesos foren vençuts i la revolta s'apaivagà. Tot i així, el virrei decidí capturar els culpables. El 2 de desembre, Antoni Soler queia assassinat pel seu nét adoptiu mateix, atret per la recompensa. En aquestes circumstàncies, i per prevenir nous rebrots, atès que havia sabut que «*por las montañas y partes circunvezinas del lugar de Begas ivan algunos hombres coadunados tocando caracoles*», el virrei envià els barons Francesc de Bournonville i Francesc de Copons a calmar els vassalls, el primer de gener de 1690. Durant els vuit dies que aquests residiren a la baronia s'hostatjaren al castell de Castelldefels, des d'on mantingueren diverses entrevistes col·lectives i individuals amb els vassalls i una constant correspondència amb el virrei. Finalment, després de diverses vicissituds, tots els vassalls, inclosos els capitostos locals dels aixecaments, foren perdonats, gràcies a la paraula dels barons. Però aquesta actitud motivà la divergència amb el virrei, que demanava duresa en els càstigs, tot insinuant que el baró havia de trencar la paraula donada[161]. Possiblement aquestes divergències venien de lluny: el baró Bournonville sempre havia estat contrari a la línia dura dels virreis. A mitjan 1689, per exemple, els espies francesos el conceptuaren membre del bàndol anticastellà[162]. Potser per aquest motiu la Generalitat el comissionà, davant la cort madrilenya el 1691, com a ambaixador de Catalunya amb un memorial contra els allotjaments, i aconseguí del rei diverses provisions que tendien a suavitzar l'impacte militar sobre els catalans[163]. Malgrat això, ben poc després, aquesta tensió quedà apaivagada: quan l'exèrcit francès trencà les treves i atacà el Principat, el baró Bournonville apareguè de nou en juntes i reunions de notables tot fent costat al virrei[164].

161
Informe de Francisco de SOTOMAYOR, 5 de gener de 1690, Arxiu General de Simancas, *Estado*, 4142; BC, ms. 504, especialment f. 74r; ACA, Consell d'Aragó, lligall 211, darrers plecs. Al mateix lligall, informe del virrei Villahermosa; BC, Fullets Bonsoms, núm. 192, *Edicte sobre alçament de gent armada y gratificacions que es donaran als que presentin viu o mort algun dels alçats...* 24 de novembre de 1689; BC, Fullets Bonsoms, núm. 4653, *Per lo amor paternal, que devem tenir, y tenim à tot aquest Principat...* 30 de novembre de 1689.

162
Résultat de la conversation... 6 d'abril de 1689, arxius de guerra francesos, Guerre A^1, 899, núm. 52. Citat per KAMEN, Henry. "Una insurrecció oblidada del segle XVII: l'alçament dels camperols catalans de l'any 1688", *Recerques*, núm. 9 (1979), p. 22, *nota* 55.

163
BC, ms. 504, *Sucesos de Cataluña desde el año 1640 hasta el año 1693*, f. 105; BC, Fullets Bonsoms, 2863, *Copia del Real Decret enviat per sa Magestat (....) en resposta de la Embaxada à sa Magestat feta per lo Illustre Masquès de Rupit, Vescomte de Ioch, Embaxador del dit Principat*, 8 de febrer de 1692.

164
Dietari de l'Antic Consell Barceloní. Anys 1692-1695, vol. 21. Barcelona, 1967, p. 124-125 i 133.

La invasió francesa de 1697

La nova guerra amb França motivà amb tota probabilitat les reformes al castell de 1695, assenyalades al pati d'armes amb una inscripció. El baró Bournonville, conseller de virreis i representant del braç nobiliari, no podia deixar de contribuir a la defensa del Principat amb el concurs d'aquesta fortalesa. Malgrat tot, cada estiu, les tropes enemigues penetraven i assolaven el territori, fins a les portes de Barcelona. Finalment, l'any 1697, l'ofensiva francesa culminà quan el general Vendôme va prendre la ciutat. El 25 de juny de 1697, el baró Francesc de Bournonville tornava a ser elegit ambaixador de la ciutat assetjada davant el virrei, per protestar per la ineficàcia de les tropes reials[165].

En ocasió d'aquest darrer setge, el riu Llobregat esdevingué front de guerra entre les tropes franceses i els sometents locals, que aquest cop els plantaren cara. Arran d'aquestes accions, l'esquadra francesa es passejà davant Castelldefels, enclavament estratègic de la rereguarda, i bombardejà el terme el 30 de juliol de 1697: «*se tingué notícia que est dia al matí, set galeras de las francesas se eran arrimadas a la platja de Castell de Fels, disparant moltas canonadas, las quals a Déu gràcias no feren dany algú*». Un mosso català presoner, que feia de galiot als vaixells francesos, es va poder escapar i arribà nedant a la platja de Castelldefels. L'endemà, els sometents del Llobregat evitaren que l'exèrcit francès envaís el delta de ponent. Amb la rendició de Barcelona, el 10 d'agost, la guerra s'acabà, però s'entrava en una nova etapa en què els esdeveniments estarien marcats per les intrigues i combats militars relacionats amb la successió a la corona hispànica.

165
Albert López Mullor, *El Castell i les Torres*, Castelldefels, Ajuntament de Castelldefels, 2000, p. 30; *Dietari de l'Antic Consell Barceloní, anys 1000-1007*, vol. XXII, Barcelona 1968, p. 180.

La Guerra de Successió[166]

Tres anys després que els francesos haguessin pres Barcelona, esclatà el plet successori entre Àustries i Borbons, en disputa per la corona hispànica després que el rei Carles II hagués mort sense fills (1700). En el transcurs d'aquest conflicte, al Castelldefels d'aquella època (83 veïns, 187 habitants), hi distingim dues etapes, que tot seguit detallem.

166
La principal font utilitzada és l'article "La guerra de successió a Gavà i Eramprunyà (1700-1720)", *Materials del Baix Llobregat*, núm. 4 (1999), p. 88-100.

En una primera etapa, el conflicte només involucrà determinades persones de la contrada; el que anomenem *elits polititzades*, que són, al bàndol austriacista, el rector de Gavà i Sant Climent, Josep Marí i, al bàndol filipista, els dos barons, Francesc de Bournonville i Francesc de Copons, i el seu nebot Agustí de Copons.

Entre el 1700 i el 1705, el poder polític català fou fidel als borbònics. Tot i així, en algunes contrades, petits escamots guerrillers enlairaren la bandera dels Àustries. Arran d'això, alguns militars fidels a Felip V foren enviats a diversos punts del territori català per reprimir aquests aixecaments. Entre els comissionats pel virrei hi hagué el senyor d'Eramprunyà, Francesc de Bournonville, que fou enviat a Vic. Pel que fa a la nostra contrada, no tenim cap notícia del més mínim moviment popular a favor de l'arxiduc. A més, durant aquesta època incerta es materialitzà un dispositiu de vigilància per prevenir un eventual desembarcament austríac, que incloïa una guàrdia permanent a les torres i talaies de la costa: «*Divendres proppassat entre onze y dotze de la nit passà en esta Vila un curreu de sa Exª, que V. M.s tenen ben ohida, ab la qual nos ordena posem talayas, per si acàs se descubrís la armada enemiga, fent los fochs y fums acostumats*», cosa que devia afectar la torre de la Guarda. En aquests anys, Josep Marí protagonitzà el *complot de Gavà*, a la platja, on preparà en solitari el desembarcament del pretendent austríac. Per aquesta causa fou empresonat (1704). Però la indiferència local queda palesa en el fet que, el 1705, les autoritats borbòniques encara confiaven en els residents per abastir les tropes: el mateix dia en què l'arxiduc desembarcava, el Consell de Cent barceloní suggerí al virrei borbònic que, si el setge dels austriacistes era llarg, s'aprovisionés de vi a Sant Boi, Viladecans, Gavà i Castelldefels[167]. No sabien els assetjats que el castell de Castelldefels fou una de les primeres fortaleses a caure en mans dels austriacistes i que serví de base d'operacions a Anton de Peguera. Aquest havia estat nomenat, per l'arxiduc, general de les milícies catalanes, sometents i voluntaris que, de grat o per força, havien estat convocats per assetjar Barcelona. Des de Castelldefels envià una circular a tots els pobles i ciutats sol·licitant llur ajuda i fidelitat. Tenim el testimoni de l'arribada d'una d'aquestes missives a Sitges: «*Vuy, dia pnt., per propi havem rebuda una orde per a Batllia y Jurats, peraquè luego y sens tardansa alguna anem a Castelldefels, a prestar obediencia a la Mag.t Cathòlica de Carles Tercer (que Déu g.de). I que tant lo contrari, se passarà a la ex^o^ dels ordes de sa Mag.t té ordenat, com V. M.s tenen ben ohida la carta de dita orde*». Entre les diferents ciutats que enviaren delegats a Castelldefels per prestar obediència a l'arxiduc podem esmentar Figueres, Girona, Lleida,

167
Dietari de l'Antic Consell Barceloní. Any 1702-1704, vol. 24. Barcelona, 1971, p. 38-39.

Tortosa... Amb el canvi de govern, els perseguits foren els barons: Agustí de Copons s'exilià el mateix 1705, Francesc de Bournonville, el 1709; i Francesc de Copons, el 1713. Aquest darrer any el govern acusà els barons de traïció, confiscà la baronia i nomenà batlles.

En aquesta etapa, documentem que els vassalls castelldefelencs hagueren de contribuir a les despeses de guerra, almenys pel que fa al manteniment de la guarnició de la torre de la Guarda. Ho prova en què Francesc Anton Falgueras, notari barceloní, com a procurador dels barons Francesc de Copons i dels Marquesos de Rupit, hi consigna el cobrament de diverses pensions per aquest concepte[168].

D'altra banda, ens consta que la costa de Castelldefels fou escenari de lluites marítimes i de captura de naus mercants enemigues, o que operaven pel compte de l'enemic. Un interessant document[169], datat el 22 de juny de 1711 narra un plet « *que se aporta en lo tribunal de la Auditoria Gl. del Rl. Excercits de Catha* » entre «*Jaume Carreras y Jaume Mandri negociants de la Ciutat de Mataró, armadors del vaxell vulgarment dit "Galera de Levante"* (...) *y Dn. Juan Baptista Basset y Ramis de altra, de la qual consta esser estat condemnat dit Basset a entregar en especia, eo lo just valor de la barca Fivalina, contenciosa, que carregada de differents efectes y mercaderias del enemich fou apressada per dit vaxell de cors Galera de Levante en la Platja de Castelldefels del pnt. Principat*».

Fins a l'estiu de 1713, mentre el conflicte armat es desenvolupava lluny, la disputa semblava aliena als nostres avantpassats, que no hi participaren activament. Però, a partir d'aleshores, la situació canvià: l'accés del pretendent austríac al soli imperial trencà la coalició antiborbònica. S'iniciaren converses de pau i els austriacistes acordaren evacuar Catalunya i lliurar-la als borbònics (juny de 1713). Aquests havien decidit suprimir les institucions catalanes. Fou aleshores, i no abans, quan Generalitat i Consell de Cent ja havien determinat la resistència a ultrança, que trobem els veïns de Castelldefels prenent partit i esdevenint protagonistes.

El primer enfrontament entre pagesos d'Eramprunyà i tropes borbòniques es produeix el 16 d'agost de 1713: en una forta topada a Viladecans, Gavà i Sant Climent, els sometents locals feren recular els borbònics fins a l'altra banda del Llobregat.

Una altra batalla tingué lloc a la primeria d'abril de 1714, a Castelldefels. Aquest cop els sometents foren auxiliats per unitats

168
ABE, carpeta 20, caixa A-84, transcrit a l'AJSV, fitxa 1/1/166/15, *Torre de la Guarda*. Es poden veure detallades al llibre *Castelldefels i la mar*, p. 99.

169
Arxiu de l'autor. Plet de 1711 per captura d'una barca per corsaris austriacistes a la platja de Castelldefels.

regulars de cavalleria catalana. El resultat fou parell: els borbònics s'hagueren de retirar. Un relat contemporani explica la topada: «*los voluntarios de a cavallo y Paysanos habian tenido un reencuentro en Castell de Fels con Monsieur de Tesan; que con 200 caballos y 3 compañias de granaderos havia ido a ocupar aquella marina, y que herido en el combate, le habia sido preciso retirarse*». Assegurada la zona, el 10 d'abril un capità de l'exèrcit català s'hi personà per allistar voluntaris, amb èxit notable: sis-cents reclutats entre Eramprunyà, Sant Climent i Corbera, preparats per marxar cap al Garraf[170].

L'alineament popular de Castelldefels amb els revoltats antiborbònics es pot comprovar pel fet que els jurats locals demanaren un préstec de dues-centes lliures, el 10 de gener de 1714, «*para pago de las tropas*»[171]. Atès que en aquella data el delta encara era en poder dels sometents aixecats, les tropes no podien ser altres que les austriacistes. L'11 d'agost de 1714 encara es lluitava a les platges, amb l'esperança d'aprovisionar la Barcelona exhaurida per un any de setge. Però els borbònics desbarataren l'intent: s'havien donat «*diferentes disposiciones y ordenes para que en las marinas de Levante y Poniente y en el Valles se aprovistase harina para que cargando con un cuerpo de gentes al anochecer sobre las guardias de la marina, se facilitase cargar algunas ligeras barcas y introducirlas en Barcelona con harina y 300 hombres. Se malogró el designio porque noticioso el Duque de Berbick de las estrecheces de viveres de la plaza, confirio con el General de la Mar, el Basillio de Bellafontaine, y luego las galeras y fragatas y 34 embarcaciones tomaron 3 barcos a la altura de Canet, y 400 sacos de harina en los parages de Castell de Fels.*»[172].

Les darreres setmanes del setge a Barcelona foren dramàtiques; les forces exteriors, organitzades, res no podien fer contra el cordó assetjant. Una darrera temptativa tingué lloc els dies 23 i 24 d'agost, però fracassà. El 26 d'agost, els sometents de la zona escriuen al cap de les forces catalanes a l'exterior, proposant-li un darrer intent d'auxiliar Barcelona: «*si fos dable embarcar la gent de peu en las costas de la part de Castell de Fels, se aseguraria la entrada que queda arriesgada per la cualitat de esta gent*»[173]. Intents desesperats que no tingueren temps de ser portats a la pràctica.

Amb el definitiu triomf filipista, els barons assoliren sucoses recompenses: Barcelona quedà governada per una junta de setze administradors provisionals (1714-1718), nomenats el 15 de setembre de 1714 pel mateix Berwick, tots ells aristòcrates i destacats filipistes. I és en aquest consell dels setze on retrobem Francesc de Copons i Grimau[174]. El 1718, aquesta junta

170
CASTELLVÍ, F. *Narraciones Históricas desde el año 1700 hasta el año 1725*, manuscrit B.C. 421, tom V (1713), f. 300v i tom VI (1714), f. 133v; BRUGUERA, Mateu. *Historia del memorable sitio y bloqueo de Barcelona y heroica defensa de los fueros y privilegios de Cataluña en 1713 y 1714.* Barcelona: Establecimiento Tipográfico Editorial de Luis Fiol y Gros, 1871, vol. I, p. 591.

171
AMC, armari 2, caixa 1, correspondència, carpeta 1.5, lligall de documents de 1778.

172
F. CASTELLVÍ, *Narraciones Históricas desde el año 1700 hasta el año 1725*, manuscrit B.C. 421, tom VI (1714), f. 511v.

173
BRUGUERA, M. *Historia del memorable sitio y bloqueo de Barcelona y heroica defensa de los fueros y privilegios de Cataluña en 1713 y 1714.* Barcelona: Establecimiento Tipográfico Editorial de Luis Fiol y Gros, 1871, vol. II, p. 124 i 192-193.

174
BRUGUERA, M. *Historia del memorable sitio y bloqueo de Barcelona y heroica defensa de los fueros y privilegios de Cataluña en 1713 y 1714.* Barcelona: Establecimiento Tipográfico Editorial de Luis Fiol y Gros, 1871, vol. II, p. 338.

provisional fou substituïda per l'Ajuntament creat pel Decret de Nova Planta. Francesc de Bournonville, l'altre baró a mitges d'Eramprunyà, fou nomenat llavors alcalde de Barcelona, càrrec que mantingué fins al 1731, any de la seva mort. Francesc de Copons i Grimau en torna a ser regidor, càrrec que ocuparà fins a la seva mort el 1723, i també el seu nebot i hereu Antoni de Copons i Copons, que mantingué el càrrec també vitalíciament fins al 1738.

Però els efectes de la guerra encara no havien acabat. El 1718 començà una nova guerra entre els reis d'Espanya i França, i a Catalunya esclatà una rebel·lió guerrillera contra el nou règim borbònic. Aparegueren els *carrasclets*, els maquis de l'època, que operaven enmig de la simpatia popular. Iniciada la revolta al Camp de Tarragona, aviat s'estengué per tota la Catalunya interior. Entre el juliol de 1719 i el maig de 1720, els guerrillers foren amos de les muntanyes de Begues i el Garraf, on burlaren contínuament les tropes destinades a perseguir-los. Vist que no els podien guanyar, la fúria de les autoritats es regirà contra la població civil, que els donava un tàcit suport. El 24 de gener de 1720 els soldats ocuparen Gavà, Begues i Sant Climent i s'endugueren pres el batlle de Gavà i altres vilatans dels pobles veïns[175]. L'aixecament finalment acabà. Tot i així quedaren partides al Garraf encara força anys, partides que, de tant en tant, atacaven el pla del Llobregat. Aquest fet obligà a mantenir el castell d'Eramprunyà ocupat militarment fins molt després de la guerra, com testimonia una inscripció a la pedra deixada el 1729 per soldats de Sant Climent que hi eren de guarnició.

175
CODINA, J. "Guerrilles i guerrillers a Sant Boi", dins *Guerrilles al Baix Llobregat*, Barcelona: 1986, p. 131-142.

El 1721, però, es pot considerar que el conflicte ha passat. Malgrat les partides guerrilleres, malgrat que les ferides obertes per la guerra trigaran a cicatritzar, malgrat que Castelldefels ha vist estroncat momentàniament el seu creixement, aquest mateix any s'inicia el gran repte que ocuparà la vida dels nostres predecessors durant els dos segles següents: la colonització definitiva de les Marines.

LA REPRESA IL·LUSTRADA (1720-1800)

El XVIII és l'època en què la majoria de les propietats van passant a mans de forasters; l'època en què s'incrementa l'intervencionisme baronial; l'època, en definitiva, en què l'expansió agrícola, pesquera i comercial deixa de revertir en el propi territori. Però, a més, el segle XVIII a Castelldefels és particularment colpidor perquè en

enfrontar-se aquesta expansió a una natura hostil -a diferència d'altres èpoques i d'altres indrets- aquesta no es deixarà dominar, i farà fracassar un positivisme il·lustrat arreu triomfant.

El nou marc institucional: la Nova Planta

Si el segle XVIII, a diferència dels anteriors, es caracteritza per una aparent pau col·lectiva, és a causa de la repressió exercida per les noves autoritats borbòniques, que anorrearen la possibilitat de generar oposició des dels àmbits locals. Als llocs sota domini baronial, com és el nostre cas, això significà tallar de soca-rel la democràcia local nascuda a l'edat mitjana, que feia de contrapès tant al poder senyorial com reial, com veiérem als segles passats.

El 16 de gener del 1716 es promulgà el decret de Nova Planta, pel qual es reformaven els ancestrals mètodes d'elecció del govern municipal. El decret fou completat el 6 de juliol del 1717 amb una ampliació dedicada expressament al govern municipal de Catalunya[176]. Allí s'establia textualment que:

> *«quedan extractos y abolidos todos aquellos congresos, juntas, consejos o ayuntamientos que en los lugares de Cataluña, en numeroso concurso de personas solían congregarse al toque de la campana (...) Por tanto, se declara, ordena y manda, que en villa, lugar ni pueblo alguno, así de jurisdicción regia como baronal, no se congreguen más dichas juntas o consejos, por motivo ni pretexto alguno, pues quedan totalmente abolidos y extintos y refundido todo el poder que ellos antes ejercían en las personas del bayle y regidores, sin concurso de otra persona alguna, a cuyas resoluciones y órdenes deberán obedecer y dar ejecución todos los del pueblo».*

El municipi borbònic, doncs, a diferència del municipi medieval i modern, perdé tota representativitat popular. Així, per al cas de Castelldefels:

> *«se declara, ordena y manda que en aquellos pueblos y universidades en las cuales los barones y señores de vasallos han tenido el derecho de insacular o de habilitar, confirmar o reprobar a los sujetos que la universidad proponía para el dicho gobierno político y económico, se les mantenga esta prerrogativa en esta forma, a saber es: que en su subrogación de aquella proposición o*

176
El text del Decret de Nova Planta a: SOBREQUÉS, Jaume. *L'onze de setembre i Catalunya*. Barcelona: Ed. Undarius, 1976, p. 101-109. Les disposicions sobre govern municipal, al mateix lloc, p. 129-140.

derecho que tenían en la insaculación de los jurados y consejo ordinario del pueblo, ahora y en adelante, el bayle, con los regidores, y por esta primera vez los jurados actuales, propondrán por cada plaza de regidor dos sujetos y así mismo dos personas para cada uno de los oficios subalternos precisos, y esta proposición (...) la presentarán al barón y señor de vasallos, o a su legítimo poderhabiente, y éste hará su dictament, que participará a nos y real audiencia, con la resolución y parecer de los que tiene por mejores, y esperará la aprobación de nos y real audiencia antes de ponerles en posesión».

Ras i curt: el que abans escollien lliurement tots els caps de casa per votació, ara ho proposen els regidors sortints. L'elecció és baronial, i, a més, hi ha un filtre per part de la Reial Audiència. El govern local queda constituït per un batlle i tres regidors. L'efecte d'aquesta normativa fou la limitació dels càrrecs comunals a una petita colla de propietaris selectes, que es proposaven els uns als altres en un règim molt endogàmic, i que, a la llarga, generà una dinàmica pròpia tan poderosa que paradoxalment a la fi de segle deslligaria la institució municipal del poder baronial*.

Nomenament de regidors (1766)

Dn. Joseph de Copons, Oms, Santa Pau, Desbosch, Sant Vicenç, Sarriera y de Rocabertí, Marquès de Moya, Coronel dels Reials Exèrcits de Sa Magestat y Capità dels Reials Guàrdies d'infanteria espanyola, y Donya Maria Anna de Garma y de Moreno, Señors jurisdiccionals comunment y per indivís de la Baronia del Castell de Aremprunyá, y dels llochs de Castelldefels, Gavà y Begues del Corregiment de Barcelona.

Per quant se han de provehir en virtut de Real Ordre los Officis de Regidors de las Vilas, y llochs del present Principat; Y ser importants al Real servey, y Govern públich de aquells, el que recaigan en Personas de la major satisfacció, confiansa y Capacitat per exercirlos ab acert. Trobarnos informats que aquestas circunstancias concorren en las Personas de vosaltres:_____ _____ Pagesos del terme, y Parroquia del lloch de _____ usant de las facultats, y poder nos competeixen com à Señors Jurisdiccionals de aquell, vos nombram per Regidors del dit lloch y terme; qual empleo servireu, y exercireu per lo termini de un any comptador des del dia primer de Janer del proxim any de 1767 en avant, y fins que se on nomenian nous succesors als dits empleos; y en

virtut del present nombrament manam al Batlle, y Regidors actuals que congregats en Ajuntament vos admetian al us y exercici de dits Officis, segons el ordre antelació y precedencia, que vos nomenam, y vos acceptian lo acostumat jurament, que haveu de prestar en la forma estilada; Y que prestat aquest, vos posen en possesio de dits Officis ab tots los drets, emoluments, salaris, honors, exempcions, llibertats, honrras, y preheminencias acostumadas; Y à vosaltres el que luego que sian posats en possesió de dits vostres Officis, o dins lo termini dels dos primers mesos que los exercireu, prengau, ecceptau, y ohiau los comptes als Regidors vostres antecessors del temps de sa Administracio ab las justificacions corresponents de Carrech, y Data. Observant en dit passament de comptes la formalitat que se preue y expresa en lo capitol 46 del Reial Decret de la nova Planta, de lo que sereu responsables, y a mes se os apercebeix que en cas de Omissio, o, negligencia de vostre part, se procehira contra vosaltres ab las penas arbitrarias, y que tingan lloch a dret, segons lo cas, y circunstancias. Y per son degut cumpliment se expedeix lo present de nostras mans, y sellat ab lo sello de nostres Armas. Barna, y Desembre 18 de 1766. Firmat.

Titol de Regidors del lloch y Terme de _____ a favor de tal y tal_____ Pagesos.

La conseqüència immediata d'aquest nou sistema fou la desactivació de la resistència pagesa davant dels barons i davant de l'estat. A diferència del segle anterior -quan els plets entre municipis i barons sovintegen, o quan es documenten protestes contra els allotjaments- no hem pogut documentar cap resistència d'aquest caire a les dècades posteriors a la Guerra de Successió.

Tot i això, la situació no impedí l'enfortiment econòmic municipal. El 28 de desembre del 1719 el batlle i regidors de Castelldefels demanaren un préstec de quatre-centes quaranta lliures per comprar les cases de Rafael Ballester i Maria Rafart[177], que no eren altres que l'hostal (cal Moliner, a la plaça Major). Amb aquesta adquisició el municipi local guanyà una seu estable i en propietat, a més d'una nova font d'ingressos regulars. A la fi del segle XVIII la resposta al qüestionari de Zamora especificava que els béns propis del municipi eren la carnisseria, la taverna, l'hostal i la fleca pública[178]. Cadascun d'ells era regentat per un particular, que era el qui guanyava la subhasta que anualment feien els regidors de l'Ajuntament.

177
AMC, armari 2, caixa 1, Correspondència, carpeta 1.5, plec de documents de 1774.

178
CODINA, Jaume; MORAN, Josep; RENOM, Mercè. *El Baix Llobregat el 1789. Respostes al qüestionari de Francisco de Zamora*. Barcelona: Ed. Pub. Abadia de Montserrat,1992, p. 99.

El govern de la baronia: el creixent intervencionisme baronial

La baronia d'Eramprunyà al llarg del segle XVIII seguí repartida entre dues famílies nobiliàries: els Copons i els Erill-Bournonville. A la taula següent presentem ordenadament la llista de successions en el govern del terme. La fita més rellevant es produí l'any 1733, quan els Erill-Bournonville vengueren la seva part a Maria Vidal, muller de Pere Pérez Moreno, una família burgesa i emprenedora que ben aviat prepararà un ampli pla encaminat a incrementar els rendiments que li proporcionava el domini senyorial.

La primera mostra d'aquest canvi la donaren immediatament després: entre el 12 d'abril i el 26 de setembre del 1734 tingueren lloc al castell unes obres importantíssimes en el transcurs de les quals es bastí tota l'ala de ponent del conjunt, amb els grans finestrals quadrangulars que li donaren un caràcter de residència noble més que no de recinte militar[179]. De fet, és en aquesta època de mitjan segle XVIII quan els barons es preocuparen d'assegurar-se els drets jurisdiccionals que els corresponien des d'antic, mitjançant la confirmació que obtingueren del fisc:

> *«Als 30 dies del mes d'agost de 1751, Josep de Condamina, del Consell de S. M. En el Suprem de Guerra y Intendencia General d'aquest Excèrcit y Principat de Cataluña. Vista la instancia de la Marquesa de Moya y Doña Maria de Moreno, Señoras jurisdiccionals per indivís de la baronia del castell de l'Aramprunyá i els seus termes en el qual soliciten carta precària de la facultat de poder tenir carnisseria, tavernas i hostals, tendes, forns de pa, i gavelles del ús de les aiguas, fonts, rieres, llacunes, amb la pesca y aigualexos, vista testimonis que fan constar que són señores jurisdiccionals de la baronia i els seus termes i que han usat i usen de les facultats expressades (el producte que en treuen és d'unes 21 ll). El fiscal accepta que els siguin donades les citades facultats mitjançant entrada de 200 rals d'ardits que lliuraran al Reial Patrimoni pel cens anual de 5 sous. Que l'escrivà les renovi les escriptures de precari a llur favor. Termes de Sant Pere de Gavà, Sant Cristófol de Begas y Santa Maria de Castelldefels, del Corregiment de Barcelona. Tenen la documentació extraviada a causa de l'antiguitat del temps i pels diversos traspassos que s'han succeït, com per la invasió de les armes enemigues en el present Principat en les guerres passades, segons constava per la informació que ofereixen, desitjant evitar litigis i la molestia de buscar dits Reials Títols»*[180].

179
LÓPEZ, Albert. *El Castell i les Torres. Guia del Patrimoni Arquitectònic de Castelldefels*. Castelldefels: Ajuntament, 2000, p. 34.

180
ABE, transcrit a l'AJSV, fitxa 4/65/148/1. *Marquesa de Moya i Doña Maria de Moreno.*

BARONS D'ERAMPRUNYÀ ENTRE 1651 I 1800	
Anys	**Barons**
1651-1668	Jaume de Copons i Tamarit Oleguer d'Erill i Monfar
1668-1674	Ramon de Copons i Tamarit Oleguer d'Erill i Monfar
1674-1681	Antoni de Copons i Grimau Oleguer d'Erill i Monfar
1681-1686	Antoni de Copons i Grimau Manuela d'Erill i Pons = Francesc de Bournonville i de Perapertussa
1686-1723	Francesc de Copons i Grimau Manuela d'Erill i Pons = Francesc de Bournonville i de Perapertussa
1723-1727	Joan de Copons i Grimau Manuela d'Erill i Pons = Francesc de Bournonville i de Perapertussa
1727-1733	Caietana d'Oms i Desbosch, vídua de Joan de Copons i Grimau Manuela d'Erill i Pons = Francesc de Bournonville i de Perapertussa
1733-1736	Caietana d'Oms i Desbosch, vídua de Joan de Copons i Grimau Maria Vidal = Pere Pérez Moreno
1736-1736/1743	Agustí de Copons i Copons Maria Vidal = Pere Pérez Moreno
1736/1743-1762	Caietana de Copons, vídua d'Agustí de Copons i Copons Maria Vidal = Pere Pérez Moreno
1762-1763/1766	Caietana de Copons, vídua d'Agustí de Copons i Copons Maria Anna Pérez Moreno i Vidal = Francesc de Garma i Duran
1763/1766-1789	Josep de Copons i Oms Maria Anna Pérez Moreno i Vidal = Francesc de Garma i Duran
1789-1790	Josep de Copons i Oms Bernat Francesc Xavier de Garma i Pérez Moreno
1790-1809	Maria Josepa de Copons i Cartellà = Narcís de Sarriera i de Copons Bernat Francesc Xavier de Garma i Pérez Moreno

Aquesta actitud és nova, i representa un canvi de tendència des que, a la fi del segle XV, els barons deixaren de residir permanentment al territori. Aquest abandonament arribà al màxim després de la cessió al govern municipal del control del pasturatge, mitjançant els pactes del 1642 i del 1644. Els barons no havien gosat immiscir-se directament des d'aleshores en el regiment municipal, a banda dels nomenaments imposats per la Nova Planta -a excepció d'una crida del 1691-. Però cap al 1740 ens trobem davant l'aparició d'una veritable allau de documents baronials que qüestionen el govern local. Què ha passat? Com és que els regidors, que els barons mateixos escullen, són acusats de no administrar bé el comú? La reacció senyorial constata dos fets: en primer lloc, que

som en època de represa, de creixement econòmic, del qual els barons no volen quedar exclosos; en segon lloc, que amb la Nova Planta s'ha agreujat l'endogàmia municipal, que fa actuar els regidors no a favor dels seus electors (els barons), sinó en benefici propi o del petit clan de poderosos locals de què formen part. Es tracta de l'aparició, malgrat tots els controls existents, d'una nova mentalitat deslligada de la tutela baronial. De moment, aquesta només es manifesta en negatiu; és a dir, els regidors prefereixen treure benefici personal abans que beneficiar els barons, tot i que això podia significar la seva exclusió futura del govern municipal. Més endavant, cap a la fi de segle, veurem que aquesta mentalitat negligent es torna activa i l'Ajuntament s'enfronta als barons, tot pledejant-hi i ressuscitant els aires comunals i de resistència del segle XVII; aires que quallaran definitivament amb la Guerra del Francès, la supressió dels senyorius jurisdiccionals i l'establiment del règim liberal.

Llosa sepulcral del marquès Francesc Xavier de Garma, un dels barons d'Eramprunyà més prominents, que s'exposa actualment a l'interior de l'antiga església de Santa Maria de Castelldefels. A la fi del segle XVIII, els Garma acostumaven a passar l'època de més calor de l'any al seu castell de Castelldefels. Ben situat prop de Barcelona, amb l'ampliació feta guanyava en comoditats residencials, que el convertien en residència de luxe dels aristòcrates més fins de la Barcelona de l'època (Fotografia: Vicenç Valcárcel)

Els barons, doncs, a partir de la dècada del 1740, intervenen activament i prenen disposicions sobre el regiment de la baronia. El primer que fan és assegurar les eines repressores*: el 1743 demanen -i obtenen- que els delinqüents capturats a la baronia quedin reclosos a Barcelona. Ho demanen perquè «*no pueden tener la devida custodia y seguridad dentro de las cárceles que hay en dicha Baronia*». Sobta que facin esment d'aquesta impossibilitat de custodiar els presos a les garjoles baronials, quan quatre dècades després, el 1789, el procurador baronial que contesta l'enquesta de Francisco de Zamora explica que «*la cárcel está en el mismo castillo de los barones; es mui segura y tan antigua como el mismo castillo*». La contradicció és ben indicativa del fet que, cap al 1743, les autoritats locals actuen amb negligència o complicitat envers els delinqüents.

Petició pel trasllat de les presons (1743)[181]

Excmo. Señor:

Doña Cayetana de Copons, Oms, Santa Pau, Desbosch, Sant Vicens Çarriera y de Rocabertí, marquesa de Moyá; y Doña Maria de Moreno, viudas, señoras comúnmente y por indiviso de la Baronia del Castillo de Aremprunyá dentro de la qual son los lugares de Castelldefels, Gavá y Begas, dicen:

Que en dicha Baronia les pertenece el exercicio no sólo de la Jurisdicción civil, sino también de lo Criminal, por la qual tienen concedido el territorio dentro de la presente Ciudad por el teniente Corregidor de aquella, el que se presenta a V. Exa., y en su visita de ser contingente haver de prender y capturar algunos delincuentes, que no puedan tener la devida custodia y seguridad dentro de las cárceles que hay en dicha Baronia, y para evitar los inconvenientes que podrian seguirse:

Piden y suplican se sirva V. Exa. mutuarles o condederles la licencia y permiso a poder valerse de las Reales cárceles de esta ciudad, para el fin de poder guardar y detener dentro de aquellas los delinquentes en su jurisdicción y custodia y seguridad, y de poder los acessores de las suplicantes conferirse en dichas Reales Cárceles con el fiscal de dicha Baronia para tomar las declaraciones de dichos delinquentes y exercer todos los demás autos necesarios en la conformidad que V. Exa. concedio dicha licencia a Don Ramon Félix de Ivorra en el mes de julio del año passado de mil setecientos quarenta y uno. Y para dicho fin ser hechas las provisiones oportunas y despachados los mandatos correspondientes según estilo en el mejor modo que en derecho haya lugar.

181
ABE, caixa I, plec 44. Transcrit a l'AJSV, fitxes 4/65/145/1-2.

Señores Ameller, Fitor, Lanao, Pontero, Moreno (Barcelona), y Junio, 28, de 1743.
Passe al Sr. Fiscal.

El Fiscal de S. M., en vista de la peticion hecha por Doña Cayetana de Copons y Doña Maria Moreno dice que respeto de constarle de tener comprobado lo necessario que expressan no tendra reparos el Fiscal que por V. Exa. se les conceda el permisso que piden según exemplar que se halla en la misma forma convenida en julio de 1741. Los derechos del fisco siempre salvos.

A Barcelona, 6 de julio de 1743. Se acuerda nombrar relator.

Ben poc després (l'any 1746), els barons encarreguen un informe que posa de relleu els dèficits del govern municipal[182]:

> «*Lo hostal, taverna, carnisseria y tenda, la arrendan los regidors y no se firman actes dels Arrendaments, de lo que se segueix grans danys al comú, pues de l'Hostal hi havia qui en donava 150 ll mes y no se ha volgut la dita, y en la carnisseria també se han comès semblants fraus*».

Òbviament, els beneficiats d'aquests arrendaments incontrolats són els membres de l'Ajuntament que actuen com a particulars:

> «*Los regidors ab la tabba de la Taverna donan de ganància al taverner 20 rals per càrrega de vi, y 30 rals per càrrega de malvesia, sens procehir altra authoritat que la dels dits regidors y imposar las penas de 5 ll y de 3 ll al Arrendatari en los casos de contrafacció, y no miren que açò se oposa als aranzels del mostasaf y que lo penyorar és del mostasaf y no dels regidors, sí dels Señors Barons*».

La conclusió de l'informe és que cal que els barons intervinguin:

> «*Estan estos dos pobles* [Castelldefels i Gavà] *perduts per la poca justícia se ministre y los béns dels comuns va a rodar per no donar comptes los regidors, necessitant tot de un gran redrés*».

Finalment, el gran redreç vindria determinat per una sèrie de plans redactats entorn del 1746, i la promulgació d'unes ordenances municipals noves l'any 1755, que són d'un enorme interès, ja que abasten tots els aspectes conflictius del govern municipal.

182
ABE, caixa 1, plec 43. *Relació de l'estat de la baronia, any 1740*. Transcrit a l'AJSV, fitxes 4/65/146/1-3.

Les ordenances baronials del 1755

Aquestes ordenances, que són força àmplies, ja han estat parcialment publicades[183]. En trenta articles es tracta de les limitacions per a l'ús comunal de les pinedes (articles 1- 9), de l'aprofitament de les Marines no conreades (article 10), de les limitacions per al pasturatge (articles 11-17, 21, 23-24), animals domèstics (article 18), robatoris (articles 19-20), neteja de corredores (articles 22, 25), servituds de pas (article 26), limitacions de cacera (article 27), i governació (articles 28-30).

El document permet entreveure tota una sèrie d'activitats lligades a l'aprofitament comunal que, pel que sembla, eren practicades abusivament pels castelldefelencs sense gaire oposició municipal. La Mestra Pineda, al costat de mar, era una molt bona font d'ingressos. D'ella n'extreien llenya -en forma de *fagines* o *fogots*, amb les branques esporgades «*a ús de bon pagès*»-, i sobretot adob, molt buscat per una agricultura barcelonina en plena expansió. L'adob s'obtenia de dues formes: d'una banda, fent *formiguers*, activitat que consistia a aplegar les petites branques, branquillons i pinassa, colgar-les de sorra, i cremar-les lentament, o bé deixar-les podrir sobre els camps, per obtenir un material molt adient per tal d'adobar conreus. D'una altra, fent *empall*, barreja de fems de bestiar i palla, borró i jonc dallat dels estanys i aiguadeixos de les Marines. La preocupació dels barons rau principalment en l'abús que d'aquestes activitats en feien els particulars de Castelldefels, que amenaçaven de destruir la Pineda i la vegetació de les Marines.

Un altre capítol molt important de les activitats que practicaven abusivament els castelldefelencs -a jutjar per l'espai que li dediquen les ordenances del 1755- era el pasturatge de ramats. Jaume Codina ens presenta el nostre delta com la gran reserva de pastures de Barcelona al llarg del XVIII. Els planys dels barons per impedir els estralls dels ramats sobre els conreus són constants, i abasten multitud d'aspectes. Les ordenances del 1755 prohibien la pastura de bestiar cabrum a les pinedes i boscos, en boscos tallats fins després de sis anys de feta la tala, i en terres sembrades de pins fins que aquests tinguessin dotze pams d'alçària. També prohibien la pastura a les vinyes i terres de conreu amb fruiters quan els camps eren molls, o mentre hi hagués els fruits, o en vinyes d'altri. No només els ramats de cabres i bens eren controlats: «*si seran trobats pasturar en las viñas, oliveras, rouredas y sota los dits arbres, mentres hi hage fruit, y en los camps quant hi son las garberas, llegums, y*

183
VALVERDE, Andrés, "Evolución histórica y significación de la pineda litoral del delta del Llobregat. I (siglos XVI-XIX)". *Spartina*, núm. 3, 1997, p. 76-77.

explets, tossinas, godalls, truges, galls y pollas de india, los propis dueños del bestiar y viram incidiran en la pena». I també es prohibia deixar el bestiar solt i sense guàrdia a les nits, i travessar amb qualsevol classe de bestiar totes les valls i corredores.

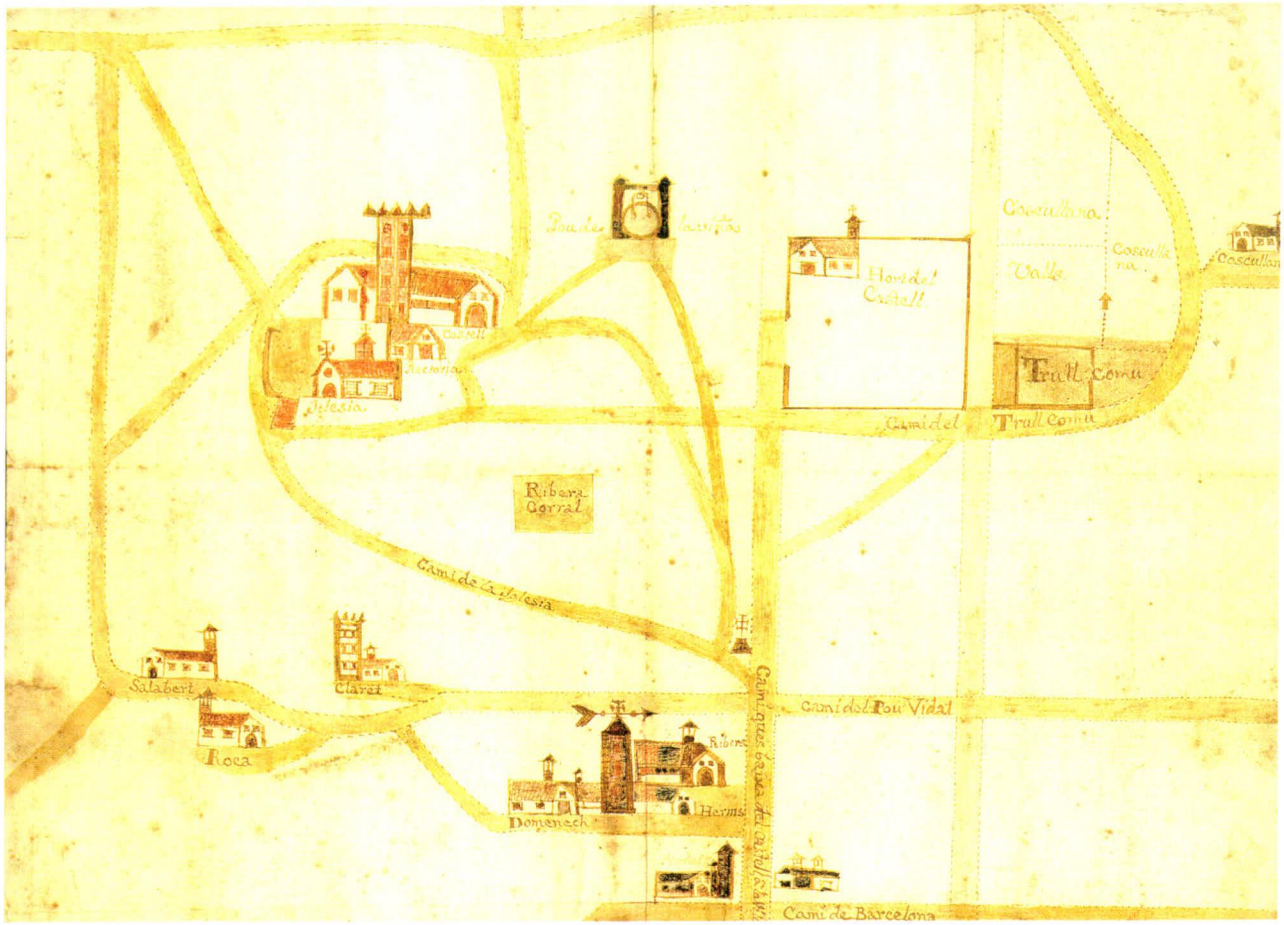

Plànol de la segona meitat del segle XVIII que detalla el primitiu nucli antic de Castelldefels: unes quantes masies espargides a la petita plana entre el puig del Castell i el camí ral de Barcelona. És remarcable la reproducció idealitzada del castell de Castelldefels, amb la capella de Santa Maria al costat (Fotografia: Arxiu Municipal de Castelldefels, fons del notari Salvador Savall)

La tercera de les grans línies de preocupació dels barons en aquestes dècades de mitjan segle XVIII és la neteja de les corredores. La dessecació i rompuda del delta -que volgué iniciar una companyia de deu inversors barcelonins el 1721- fou un fracàs a mitges. Tot i que entre el 1721 i el 1722 es construí la gran corredora Mestra -que encara avui constitueix l'espina dorsal del delta de Ponent- vint anys després aquesta impressionant obra era mig colgada, i les aigües seguien enllotant-se per tot el pla. La resta d'ordenances incidien sobre temes d'ordre públic i organitzatiu: protecció contra

robatoris, control d'animals domèstics -especialment els gossos- («*que ninguna persona puga soltar ni deixar eixir de casa los gossos en tot lo temps que los rahims comensan a madurar, fins que se hagen veremat, sens posarlos ganxo*»), servituds de pas («*que los uns degan rebrer las ayguas dels altres, y donarse pas los uns als altres per entrar a sas terras, ab carretas, ab parells juñits, y demes modos necessaris*»), i vedats de caça («*per quant se experimentan grandissim abusos en cassar conills y demes generos de cassa que cria en lo vedat que de temps immemorial tenim en las Marinas y Pinedas ordenam y manam que persona alguna se atrevesca cassar en lo dit nostre vedat sens expressa llicencia nostra*»). I també («*respecte que se te noticia que alguns cassan ab furas, furons y llassos de dias y de nits, per ço manam y ordenam que los qui usaran de semblants modos de cassar, a mes de la ditas penas, incidiran en la de Preso, i las furas, furons y llassos cremats*»), d'una banda, i delimitació del procediment de càstig als infractors, i repartiment de les multes imposades pel batlle («*de las penas y bans se degan fer tres parts iguals, una de las quals sera per a Obras Pias, a nostra disposicio; altra per lo Batlle, que li servira de Dieta i salari; y altra per lo interessat a qui se haura donat lo dany*»). El que resulta important d'aquestes ordenances és el caràcter globalitzador que tenen. Fins aleshores les disposicions i ordenances havien estat enfocades només a algun tema concret, sense prendre el caràcter de veritable constitució local.

Disputes senyorials: plets dels barons amb l'abat de Sant Cugat

A mitjan segle, coincidint amb l'impuls senyorial de diversos projectes per incrementar la renda produïda per la baronia, sorgeixen nous plets entre l'abat de Sant Cugat del Vallès -que mantenia la senyoria eminent de Castelldefels- i els barons, que al terme de Castelldefels eren vassalls seus. La primera notícia que en tenim és del 22 d'agost del 1750, quan els advocats dels barons es reuneixen per estudiar el resum del procés i les deposicions dels testimonis[184]. L'endemà, els advocats van a interrogar l'abat de Sant Cugat, i el setembre deu testimonis castelldefelencs compareixen davant els jutges a fi de reforçar els arguments de les baronies. Al plet es dirimien els censos que els barons havien de pagar al monestir: seixanta-dues quarteres i sis quartans de blat anual, l'anomenat *blat de tragí*, que els vassalls havien de carretejar, un cop collit, cap a Sant Cugat. Els rebuts dels advocats sumen, entre el 1750 i el 1751, vint-i-cinc lliures catorze sous i divuit

184
ABE, carpeta 20 (A-84), col·lecció de rebuts. AJSV, fitxes 4/65/147/1-2. *Plet barones Sant Cugat.*

diners. Poca cosa comparat amb el valor del cens. Ignorem quan es resolgué el plet, però al tercer quart del segle XVIII ja veiem als barons cobrant directament els censos del blat de tragina. Evidentment, aquesta novetat comportà nous plets, aquesta vegada amb els vassalls.

La reacció pagesa: plets pel blat de tragina i censos emfitèutics

La reacció baronial de mitjan segle tingué anys després una rèplica per part dels pagesos locals. La manifestació més evident d'aquesta nova actitud la tenim en tres singulars plets que entaularen els regidors de Castelldefels contra els barons, i que coincidiren amb tres altres plets sobre comunals plantejats pels regidors de Gavà contra els mateixos senyors. Aquestes accions judicials representen un important punt d'inflexió de la fins aleshores inexistent oposició popular, que torna a reprendre les tendències iniciades un segle abans. Malgrat el control polític que el règim borbònic atorgava als barons, la mateixa endogàmia localista i de classe dels regidors i del batlle local acabà girant-s'hi en contra.

El primer dels plets es desenvolupà entre el 1774 i el 1775. Els pagesos, que es veien obligats a pagar els censos del blat de tragina, foren en aquells anys obligats a transportar-lo per separat als magatzems de cadascun dels dos senyors. Aquesta nova prestació provocà la protesta dels pagesos davant l'Audiència. De les notes d'aquell procés ens ha arribat la crida baronial exigint la nova prestació:

> *«La senyora marquesa de Moja, com a procuradora jurisdiccional i universal de son marit, senyor jurisdiccional dels llocs i termes de Gavà i Castelldefels, es mana i es fa saber a tots els que corresponen i deuen contribuir censos de blat dit del tragí, porten dins lo termini de 8 dies comptadors des del dia de la publicació del present en avant, a la casa de Ramon Esteva situada en lo dit lloc de Castelldefels, la part de les pensions de dits censos pertanyents a son principal, que és la meitat de la pensió que anualment deu correspondre cada hu dels contribuents, pues és dita casa la que, per sa part, en lo referit nom, té destinada per a rebre'ls i la mateixa en la qual los ha rebut son principal els anys anteriors de conseqüència del poder que té atorgat al dit Ramon Esteva; de lo contrari se procedirà conforme de dret corresponga contra dels resistents. Dic jo, jo baix firmat com Joan Lariño, corredor, ha*

arribat en est lloc de Gavà i ha publicat lo pregó entre les deu i onze hores del matí dia 21 d'agost 1774. Miquel Bofill, batlle de Gavà (signat). Dic jo lo baix firmat com Joan Lariño, corredor arribat en est lloch de Castelldefels i ha publicat lo pregó en les 9 del matí, poc més o menys, dia 21 d'agost 1774. Ramon Esteva (signat)».

El plet, contràriament a l'usual, fou breu. L'any següent ja hi havia sentència:

«Felix de Prats y Santos, barón de Serrahí, escribano principal y de gobierno interino de la Real Audiencia del Principado de Cataluña, que reside en la ciudad de Barcelona. Artifice: que por el libro de expedientes de este año, que para en la Secretaria de mi cargo y en el folio 741 consta que por el Ayuntamineto de Bayle, Regidores y Procuradores, Síndico del lugar de Castelldefels, se dió memorial en que exponiendo que el común y la maior parte de los particulares de aquel término de tiempo antiguo habían estilado conducir y transportar a la Casa del Castillo de los dueños jurisdiccionales de dicho lugar que lo son actualmente la casa de Moja y de Garma y Moreno, cierta corresponción de censos de trigo «dit blat de tragí» que de ellos exigen y cobran, repartiéndoselos después entre sí, y que desde hace pocos días acá, por parte de la Casa de Moja se les había prevenido tragesen a otra distinta casa la parte de dicho censo que les corresponde, contra el estilo observado, y en grave perjuicio de los suplicantes por el doblado transporte y trabajo de la citada división, suplican se mandase a los expresados dueños jurisdiccionales se arreglen sobre el asunto en antiguo estilo y consuetud observadas. A cuyo memorial se puso el siguiente decreto: "Barna, 18-IX-1775. Guárdese el estilo hasta aquí observado sobre el asumpto de que trata esta instancia. Así lo resolvió Su Exa. y Real Audiencia. Velarde, regente. Firmat; el barón de Serrahí»[185].

El més remarcable del cas és que la sentència fou favorable al municipi resistent. Tota una fita en el llarg camí d'oposició local a les disposicions senyorials.

El segon dels plets que enfrontà l'Ajuntament contra els barons fou motivat per l'intent d'aquests darrers de carregar, en el marc de la revisió de capbrevacions, uns censos sobre els béns municipals[186]. Els fets s'iniciaren el juny del 1778, quan els barons exigiren al comú el pagament, sobre els seus béns, del cens per al sosteniment de la torre de la Guarda (de deu sous i deu ous), i el cens de Corp (d'un sou anual), en concepte de despeses per a la custòdia de condemnats a mort a les presons senyorials. Davant la negativa del

185
ABE, copiat a l'AJSV, fitxes 5/64/181/1-2. *Plets pel blat de tragí.*

186
ABE, carpeta 20 (A-84). Col·lecció de rebuts. AJSV, fitxes 4/65/153/1. *Plet contra Castelldefels;* AMC, armari 2, caixa 2. *Correspondència 1780-1799*, carpeta 1781. Arxiu de l'autor. *Plet entre els barons i l'ajuntament, còpia d'un resum de la causa, 1799.*

comú a pagar aquests censos, els barons es queixaren a l'intendent del Principat el 15 d'abril del 1780. El 3 d'abril del 1781, els regidors de Castelldefels presentaven un plec d'al·legacions davant l'intendent, seguit vint-i-tres dies després d'una carta esmentant les dificultats financeres del poble. L'intendent decidí deixar el cas en suspens fins que els barons provessin documentalment els censos que exigien, cosa que no feren. En aquesta situació, els barons obriren una nova via judicial iniciant un judici de capbrevació. Era aquest el tipus de causa que s'obria quan algun vassall era reticent a pagar els drets senyorials, i el plet es dirimia a la cort baronial, davant d'un jutge nomenat pels barons mateixos. Consta un rebut de trenta-set lliures i deu sous pagats el 22 de febrer del 1783 per la marquesa de Moja, senyora jurisdiccional d'Eramprunyà junt amb donya Maria de Garma: «*per lo salari de la sentència en la causa de los Srs. Barons aportan davant lo Jutge de Capbrevació contra lo Batlle y Regidors de Castelldefels (notari de dita causa: Caballol) qual quantitat s'haurà de refer a dita Sra. Marquesa dels rèdits primers entraran en la Capbrevació*». Però els regidors recorregueren la sentència davant la Reial Audiència. El 21 de febrer del 1784 Agustí Carreras -actuant de procurador dels barons- pagava cinquanta-quatre lliures a l'advocat baronial, doctor Joan Quintana i Ribera, per la defensa de la causa en aquesta nova instància. Pel que sembla, la sentència fou favorable a l'Ajuntament, però els barons apel·laren. L'apel·lació s'allargà tant a l'Audiència que el 16 de gener del 1793 els regidors de Castelldefels en sol·licitaren el sobreseïment, basant-se en la manca de proves aportades pels barons quan el tema estava en mans de la intendència. El 27 de novembre del 1793 els regidors tornaren a sol·licitar el sobreseïment de tot el procés. I quatre anys després, el 15 de febrer del 1797, eren els barons els que replicaven als regidors negant-los la legitimitat en haver portat el cas a l'Audiència. El 22 de febrer d'aquell darrer any els regidors encara tornaven a al·legar sobre el tema, i de fet desconeixem el final del plet -probablement interromput per la Guerra del Francès-. El més important és, però, que un dels arguments esgrimits pel municipi és l'autonomia dels béns propis respecte del domini senyorial. D'alguna manera, es comença a configurar la idea de bé públic i d'estat liberal al marge del règim senyorial encara socialment imperant. Val la pena retenir els noms del consistori del 1780 que s'oposà amb tanta fermesa a les exigències dels barons que els havien triat: Ramon Bruach, batlle, Llorenç Bou i Aymerich, Sebastià Vinader i Josep Riera, regidors, i Marià Bolart, síndic personer.

Aproximadament per les mateixes dates, els documents ens informen d'un nou plet (el tercer) entre Ajuntament i barons,

aquest cop «*sobre pastures*»: el 29 d'abril del 1788 els advocats dels barons es reunien per examinar el trasllat de la causa que seguien contra el batlle, regidors, i síndic de Castelldefels[187]. Exactament un any després, el 29 d'abril del 1789, una nova junta examinava el trasllat de la mateixa causa. De fet, la resposta a l'enquesta de Zamora explica les raons d'aquest nou plet: «*Los más pobres, que son ganaderos cabríos, quieren los pastos comunes, pero los dueños de heredades los quieren privativos, sobre lo que hai pleito pendiente en la Real Audiencia*». Es tractava, doncs, d'una polèmica sobre els comunals, que enfrontava un Ajuntament dominat pels terratinents més importants -que volien la privatització de les pastures- en contra dels barons, que en aquesta ocasió defensaven els drets comunals que afavorien els pagesos més pobres, els quals aprofitaven el costum immemorial per péixer el bestiar a les terres lliures del terme. Un rebut datat el 7 de juliol del 1790 i signat pel notari de Barcelona, Miquel Potau Llopart, per la sentència en la causa dels barons contra els regidors de Castelldefels, ens informa que en aquella data el judici ja s'havia efectuat, tot i que en desconeixem el resultat. A banda d'aquests plets col·lectius, només tenim notícia d'un plet de capbrevació interposat per un particular, n'Aymerich, que es negava el 30 de maig del 1786 a pagar lluïsme d'una transacció que havia efectuat[188]. Els tres plets són rellevants perquè prefiguren les tendències liberals que s'imposaran al segle següent: fre a l'arbitrarietat dels drets senyorials; supremacia de l'Estat i l'Administració sobre els drets de caire senyorial, i prelació dels interessos privats sobre els comunals.

187
ABE, carpeta 20 (A-84), rebuts, AJSV, fitxes 4/65/156/1. *Minutes de despeses per accions legals.*

188
ABE, carpeta 20 (A-84), rebuts, AJSV, fitxes 4/65/154/1. *Revisió dels capbreus de la baronia.*

Batzegades econòmiques: creixement i crisi

Un dels trets característics del set-cents català és el creixement: creixement demogràfic, econòmic, tècnic i científic... Però aquesta caracterització és força allunyada de la realitat castelldefelenca. Malgrat que la llarga postguerra (1720-1740) possibilità la recuperació demogràfica, i, en conseqüència, l'etapa de represa posterior (1740-1780)[189], a la fi de segle, l'aturada econòmica i demogràfica es fa patent, sobretot després de l'epidèmia de malària (1784-85), general, d'altra banda, a tot el delta i al Principat sencer. El daltabaix provoca nous projectes de redreçament per part de la nova classe de terratinents barcelonins afincats al terme, amarats de positivisme il·lustrat, però que no es faran realitat fins cent anys després.

189
VILAR, Pierre. *Catalunya dins l'Espanya moderna*. Barcelona: Curial i Ed. 62, 1988, vol. 2, p. 18 i s.

L'extensió agrícola: la colonització de les Marines

El 22 d'agost del 1721, els barons d'Eramprunyà donaren un gran pas a fi d'acabar de colonitzar les Marines de Gavà i Castelldefels. Ja hem vist en capítols anteriors que la colonització havia començat modestament molts anys enrere, s'havia accelerat lleument al llarg del segle XVI, s'havia frenat amb la crisi del segle XVII, i només a la fi d'aquell segle s'havia començat a reprendre.

La situació en iniciar-se la segona dècada del segle XVIII, superades les seqüeles de la Guerra de Successió, s'encarà de forma molt diferent. Si fins aleshores la colonització s'havia deixat a la iniciativa dels pagesos dèltics -que els barons establien a petites tongades a les porcions guanyades treballosament als pantans- ara, en canvi, els barons optaven per fer un establiment immens: tres mil mujades per a un conjunt de promotors agrícoles -no podem denominar-los d'altra manera- domiciliats a Barcelona[190].

Els deu promotors beneficiats per aquest transcendental establiment que té molts pocs precedents coetanis són: Francesc Toda i Gil, notari i ciutadà honrat de Barcelona, Francesc Joval, Francesc Ratés, Feliu Bertran i Pau Fabregat, botiguers barcelonins, Francesc Llopart, Josep Llopart, Pere Gil, aguller de Barcelona, Josep Farriol i Francesc Gras. Tot i que no consta explícitament enlloc, aquests deu promotors sembla que actuaven en forma de companyia, a la qual cadascun aportava un percentatge del capital. Basant-nos en els repartiments de terres posteriors, -el del 12 de novembre del 1721 i el del 31 de juliol del 1722-, podem entreveure la proporció de capital que cadascun d'ells havia aportat a l'empresa: Joval i Farriol, que semblen els promotors del grup, un 15% cadascun; Fabregat, Gil, Bertran, Ratés i els dos Llopart, un 10% per cap, i Gras i Toda aportaren un 5% cadascun. Aquest grup d'inversors queda ben caracteritzat per Pierre Vilar quan fa esment de les petites companyies i societats inversores de la primera meitat del set-cents, que es troben al darrere de molts dels arrendaments de drets senyorials i aventures comercials de l'època. Sabem, per exemple, que Francesc Joval havia participat l'any 1717 en una companyia que invertí capital en assegurances marítimes. Francesc de Toda i Gil, en canvi, era un dels ciutadans honrats més ben situat de la Barcelona d'inici del XVIII. Sota el govern de l'arxiduc Carles d'Àustria havia arribat a regent de la Reial Audiència i membre del Reial Consell del Principat. Com es veu, el perfil austriacista no li

190
Per a notícies sobre aquest establiment, vegeu SOLER I VIDAL, Josep. *L'expansió dels cultius gavanencs i la rompuda de les Marines*. Gavà: Ed. Brugués, 1969, p. 46-53. COSTA, Josep *Recopilación de notas históricas y antecedentes sobre el Castillo de Aramprunyá y su término (reclamación judicial)*, 1975, fotocòpia d'un mecanoscrit dipositada a l'AMC, vol I, p. 29-42. VALVERDE, Andrés. "Evolución histórica, origen y significación de la pineda litoral del delta del Llobregat I (siglos XVI-XIX)", *Spartina* núm. 3, 1997 p. 74. La documentació original es troba a l'AHPB. Notari Ignasi Teixidor, i a l'ABE, *Índex de documents de la baronia d'Eramprunyà sobre Castelldefels, Gavà i Begas*, carpeta 12, docs. 216, 217, 218, 219, 220, 221,

La corredora Mestra o Principal, extraordinària obra d'enginyeria realitzada cap al 1721 per acabar de dessecar les terres de les Marines. D'uns cinc quilòmetres de longitud, arrencava el seu traçat ben bé sota la torre Barona, i desguassava a l'estany de la Murtra, entre Gavà i Viladecans. L'obra, realitzada pels deu promotors agraris que el 1721 compraren els drets per dessecar i colonitzar les Marines de Gavà i Castelldefels, es mantenia en bon estat gràcies al treball obligat de tots els pagesos sotsestablerts als nous camps colonitzats (Fotografia: Ramon Josa i Campoamor)

impedí, pocs anys després d'acabada la guerra, participar en projectes econòmics de la mà dels barons d'Eramprunyà que, com hem dit, foren notoris partidaris del bàndol contrari.

Les 3000 mujades de terres «*incultes, ermes i pantanoses situades a les Marines dels termes de Gavà i Castelldefels*» es trobaven delimitades a l'est per l'estany de la Murtra i la Mestra Pineda que la vorejava; a migdia per la mateixa Mestra Pineda que, com un cordó, s'estenia ja per la façana litoral dels termes de Gavà i Castelldefels; a ponent per la torre de la Guarda de Castelldefels i la muntanya on aquesta s'alça, anomenada Penyella; i, al nord, els terrenys limitaven amb diversos particulars, al llarg del camí ral de València. L'entrada que els adquiridors pagaven per l'establiment era de Cins-cents seixanta sous, i el cens anual que havien de prestar als

barons era de mig quartà d'ordi per mujada -és a dir, 125 quarteres d'ordi anuals- a partir del 1741. Els promotors es comprometien a termenar, fitar i distribuir-se les terres en el transcurs de l'any immediat, i, de fet, el 12 de novembre del 1721 es repartiren -proporcionalment a la inversió realitzada- les primeres 500 mujades, la sisena part del total. Un segon repartiment de 700 mujades es dugué a terme el 3 d'agost del 1722. En un any, doncs, s'havien repartit, amb intenció de subdividir-les i subestablir-les als pagesos locals, el 40% de les 3000 mujades establertes. En el transcurs d'aquesta canació i fitació, feta entre el 12 d'octubre i el 18 de novembre del 1721, els nous propietaris se n'adonaren que l'extensió total compresa dins dels límits de l'establiment era inferior a les 3000 mujades consignades, per la qual cosa demanaren, i obtingueren, el 2 de juliol del 1722, l'establiment addicional de les terres que anaven «*des de la corredora mestra, novament feta, i mirant a sol ixent fins a encontrar lo estany de la Murtra, les terres dels terratinents i particulars de Gavà, i carretera de la Post que s'uneix amb dit estany*». Era aquesta una zona boscosa, i els barons reservaven per als vassalls dels pobles de Gavà i Castelldefels el dret d'ús comunitari dels pins que hi havia plantats en aquell tros.

Malgrat aquest inici engrescador, el 1746 -com s'explica al *Pla de la Gran Corredora Mestra**- ja consta «*haver abandonat las terras los dits nous acquisidors*», la qual cosa comportà la necessitat de trencar el pacte d'establiment del 1721. Després d'unes feixugues negociacions, el 5 de juliol del 1750, signaven una concòrdia les baronesses Caietana de Copons i Maria Moreno i els deu adquiridors, que deixava sense efecte l'establiment. En aquesta concòrdia s'afirma que una quarta part de les terres ja s'havia reduït a cultiu, cosa que queda reflectida en l'increment de terres declarades als capbreus. Tot i que a la fi del segle XVIII, entre el 1783 i el 1817, s'efectuà un altre capbreu general del terme, no l'hem pogut consultar en la seva totalitat. Tanmateix, amb els fragments conservats a l'arxiu municipal hem pogut constatar l'existència d'extensió de conreus. Els fragments apleguen les confessions de tretze castelldefelencs, que declaren 9 heretats i 459 mujades. Si tenim en compte que a Castelldefels hi havia unes 33 heretats (masies), podem extrapolar el total de terra conreada fins a 1685 mujades.

COMPARACIÓ DEL CAPBREU GENERAL DE LA FI DEL SEGLE XVI I ELS FRAGMENTS DE CAPBREUS DE LA FI DEL XVIII I INICI DEL XIX			
	1587 / 1590	1787 / 1817 (fragments)	1787 / 1817 (extrapolat)
Confessants	36	13	-
Heretats declarades	29	9	33
Total de terres declarades (m)	457.7	458.93	1685

Davant d'aquestes xifres cal assumir -fent una hipòtesi raonable- que l'extensió real de terres explotades era, en el tombant dels segles XVIII i XIX, el quàdruple de les explotades a la fi del XVI. L'expansió agrària sembla, doncs, força important, a diferència del que es documenta al delta central[191].

191
CODINA, Jaume. *El Delta del Llobregat i Barceloma*. Esplugues: Ed. Ariel. 1971, p. 236.

La corredora Mestra.

La corredora Mestra o principal fou construïda entre l'any 1721 i l'any 1722 a càrrec de la desena de promotors agraris que foren establerts pels barons a les 3000 mujades de terres ermes i pantanoses de les Marines. Entre els pactes de l'establiment s'especificava que *«dits senyors adquisidors para poder traurer la aigua ques troba embasada en las ditas terras tant perniciosa a la salud pública y conreu de ellas, dins lo termini de deu anys comptadors del dia de la firma del present contracte en avant, se obligan a sos propis gastos fins a la quantitat de dos centas doblas o altra quantitat aparega a dits adquisidors, en fer fer una sequia o agosadero principal que vinga a esgosar al mar o al estany de la Murtra»*[192].

També s'obligaven els deu adquiridors a construir quatre ponts de fusta sobre la sèquia principal, per tal de facilitar el pas i trànsit de carretes i ramats d'un costat a l'altre de la corredora. S'establia -cosa important- que un cop construïdes aquestes infrastructures a càrrec dels promotors, la conservació aniria a càrrec de tots els veïns de Gavà i Castelldefels que fessin servir els ponts per anar a la Mestra Pineda dels barons, a exercir el dret d'ús de llenya i pastures de què gaudien. El juliol del 1722, com es desprèn del text d'un establiment complementari, la corredora Mestra o principal ja era *«novament construïda»*. En menys d'un any, s'havia dut a terme aquesta esplèndida obra d'enginyeria que encara avui vertebra les terres deltaiques de Castelldefels i Gavà.

192
Escriptura d'establiment, transcrit per COSTA, Josep. *Recopilación de notas históricas y antecedentes sobre el Castillo de Aramprunyá y su término (reclamación judicial)*, 1975, vol I, p. 41.

Però aquesta notable empenta inicial ben aviat quedà exhaurida. Les queixes dels barons posaren en evidència el fracàs colonitzador de l'empresa. El 1746, a l'informe sobre l'estat de la baronia, s'hi explica que *«las corredoras particulars i mestras no es netejan y per ço tot són pantanos, y de esta part, que no se practiquen escures, se experimenten moltas enfermetats en dits llochs y demés circumvehins, per causa dels mals aires que hixen de aquellas marinas»*[193].

Acte seguit d'elaborar aquest informe, els barons promogueren una sèrie de plans i projectes per a les seves terres i propietats. N'hi ha un, el *Plan de la Gran Corredora Mestra*[194], del 1746, que reproduït íntegrament diu: *«La Gran Corredora fou fabricada per los nous acquisidors de las terras de Marina, y esta ses reblerta per haver abandonat las terras los dits nous acquisidors. Convenen los de Castelldefels tornar esta Corredora en son terme, y per ço es precis que los de Gavá executen lo mateix en lo seu, pues altrament fore treballar en va, respecte que esta Gran Corredora desguasse a la Murtra que es a la fi del terme de Gavá. La escura de esta corredora es tan necessaria com que may hi haura sanitat en dits termes si no corre esta corredora, perque vuy las ayguas quedan mortas, y se congrian en ellas males olors, y se espargexen no sols als dits Pobles, sino tambe als del rededor. A mes de la salut publica, seria de util als srs. Barons en molt, perque corrent las ayguas se sembrarian las Marinas, y los Delmes foren majors, ab tal que valdrian per any mes de 3000 ll. a mes cobrarian los censos y donarian animo als qui tenen alli terras per a gastar en ellas, y sempre se vindrian a la ma aguns lluismes per raho de las transportacions. En esta corredora se deurian fer lo menos sis Ponts, y per ara quatre de los quals deuhen ferse de mahons, y morter. Per poder ferse las damunt ditas cosas es precis gastar alguna cosa los srs. Barons, y tot lo que gastaran es mes que cert quels reddituara a 160 ll per 100, y ab asso seria molt augmentada la Baronia»*.

Així doncs, davant del fracàs particular, els barons decidiren responsabilitzar-se de dur a terme aquesta neteja. Els anys 1748, 1749 i 1750 es documenten crides a tots els pagesos de Castelldefels i Gavà per netejar *«l'acèquia principal que corre des de la Torre de la Guarda a l'estany de la Murtra»*. Constatem que les idees planificades s'anaven posant en pràctica: el febrer del 1755 trobem a l'arxiu dels barons diversos rebuts dels mestres de cases Pere Martí i Josep Artigues per valor de 490 sous, per raó de *«dos ponts fets en la dita acequia principal»*. Algun d'aquests ponts encara es conserva.

193
ABE, caixa 1, plec 43. *Relació de l'estat de la baronia, any 174.* Transcrit a l'AJSV, fitxes 4/65/146/1-3.

194
ABE, *Plan del Estat en que se troban las Cosas de la Baronia de Castell de Aremprunya (...) y de lo que se ha discorregut poderse practicar...*, còpia a l'arxiu de l'autor, gentilesa d'Andrés Valverde.

L'any 1755, a les esmentades Ordenances de la baronia, es disposa el següent: Article 22.- «*Respecte al poch, o ningun cuydado, se experimenta en la conservació o, y escura de las carreras, camins, corredoras, y valls per ahont passan las Ayguas Pluvials havent angustiat y estret aquells, y aquellas, del que se han exprimentat gravissims estragos, y danys en lo present Any; amenassantlos majors, si no se dona prompte remey, per medi de una escura general; Per ço, volent evitar dits danys, y estragos Ordenam y manam, a tots los que tingan terras, en dits referits termes de Gava y de Castelldefels, qualsevols, que sien, que affrontan, en las carreras, Rieras, Corredoras Mestras y Particulars, y camins que se troban en dits termes, degan escurar y compondrer, y aquells y aquellas, cada qual en lo endret, y confrontacio de sas terras, dins lo termini de vint dias, comptadors, al de la publicacio dels presents Pregons, o cridas endavant baix la pena, y bant de tres lliuras, y a mes de la dita pena si no hauran cumplert, sels commina la de haver de pagar tot lo que se gastara, per fer la escura, que hauran deixat de fer, los contraventors; la qual correrá a carrech dels Batlles de dits respectius termes, los quals luego de finit dit termini llogaran gent per practicar, y fer ditas escuras, a gastos, y expensas deis, qui no hauran complert, y los executaran en la dita Pena, y en los Anys venidors se deura practicar la dita escura, per tot los mes de Agost, baix las ditas Penas, modo y forma que sobre se ha manat, per la escura del present any, y baix las ditas penas deuran tapar y fortificar, tots los passos, y portells per ahont ab facilitat puga romprer la Aygua, y en cas de no fero, los Batlles lo faran fer, a gastos propis dels renitents*». Article 25.- «*Que tots los qui tingan terras en las Marinas de dits termes, y en los feixars degan fer corredoras Mestras per desguassar las Ayguas mortas a la Corredora Principal baix la pena, y bant de Deu lliuras de dita moneda, si dins dos mesos, no hauran cumplert, contadors al de la publicacio de las presents cridas edavant, y despues mantenir aquella pena de tres lliuras*».

Però tot i aquests lloables intents, plenament amarats de dirigisme il·lustrat, el problema trenta anys després seguia irresolt. L'any 1786 l'hisendat gavanenc Segimon Torelló -propietari de la masia del mateix nom situada a Gavà, sota el nus de comunicacions de la C-32- explicava que «*el propio terreno, y en particular el que corresponde á los Pueblos de Viladecans, término de Roca, Gavá y Castelldefels, es por su naturaleza arenisco y algo más elevado á las immediacions del Mar, y aunque á la apariencia es llano, en la realidad es desigual y forma un genero de Pantanos lodosos que la maior parte del año estan llenos de aguas sobradamente viciadas por la multitud de ganado que las*

frequenta. De otra parte hai en el mismo una infinidad de correderas y sequias particulares hechas á propósito por los dueños para divertir las aguas de las tierras propias que se cultiban; pero son demasiadamente ondas y las mas no tienen curso ni salida, con lo que constituien propiamente unos charcos en que las aguas permanecen todo el año corrompiéndose en verano como es regular. En los términos de Gavá, Roca y Castelldefels hai dos correderas ó asequias principales -los otros tienen también las suyas- que reciben las aguas de las particulares que pueden desguasar y las conducen á la Murtra, y de ella al Mar; pero la de Gavá particularmente tiene las aguas peregnes inmundadas y perniciosas en todos tiempos. En estos estanques y corredoras ó asequias se cria para la manutencion de diferentes géneros, como son anguilas, ranas á que son aficionadíssimos los naturales, comiendolas con la mayor indiscrecion y llevandolas muchas veces á la Ciudad para el Comercio. Los vezinos de los Pueblos y Casas de Campo se valen para la manutencion y beben las aguas de pozos que tienen hechos al intento en sus casas. Son limpias y claras estas aguas; pero han de considerarse producidas de los charcos de putrefaccion que se ha indicado. Tanta agua embalsada en aquella Marina no puede menos que infestarla; porque particularmente en el verano con los ardores del sol, que son activissimos en aquella parte, se corrompre y exala unos vapores pestilentes y nocivos que la gente ha de respirar por necesidad»[195].

L'arranjament sanitari del delta de Ponent, i la definitiva colonització de les Marines no fou acomplerta, de fet, fins a les primeres dècades del segle XX.

195
AHCB, Municipal, Representacions, 1791. Transcrit íntegrament a: CODINA, Jaume, *El delta del Llobregat i Barcelona*. Esplugues: Ariel, 1971, apèndix 4, p. 485.

La intensificació agrícola: l'auge dels sotsestabliments

Paral·lelament a l'extensió agrícola a través dels grans establiments dels barons, a mitjan segle XVIII es produeix una explosió de petits establiments de terres, provinents de la disgregació dels antics masos, d'aquella trentena d'heretats que havien estructurat la propietat agrícola local des d'inici del segle XVI. Aquests establiments són, parlant en propietat, sotsestabliments.

L'alienament de terres a través del sotsestabliment era una forma de venda, el preu de la qual es dilatava amb el temps. El propietari de l'heretat sotsestableix a un pagès usualment humil una petita porció de terra, a canvi -habitualment- de pagar el delme directament als

barons, i, a més, un cens anual al gran propietari. Aquesta política fou practicada sobretot pels propietaris barcelonins que anaren adquirint les heretats castelldefelenques. Normalment es reservaren la casa i algunes mujades de la seva quintana per al propi gaudi, mentre sotsestablien la resta de l'heretat. D'aquesta forma es produïen dos efectes: d'una banda, es trencava definitivament l'estructura de propietat agrària típica dels segles medievals i moderns, tot passant de l'estructuració en masos a l'actual estructuració en parcel·les; i d'altra, s'afavoria que una bona part dels jornalers locals assolissin la categoria de propietaris. Propietaris d'uns trossos miserables, però propietaris al cap i a la fi. De fet, foren aquests petits pagesos els que -consolidats al llarg del segle XIX- carregarien sobre llurs esquenes la principal responsabilitat en la definitiva erradicació de l'Antic Règim. Hem fet un petit estudi del moviment de les terres -vendes, establiments dels barons i sotsestabliments de particulars- al llarg del segle XVIII i començament del XIX a partir de la informació continguda en dos capbreus del 1783 i del 1817 que es conserven a l'arxiu municipal.

Lamentablement, la documentació conservada és fragmentària i incompleta, però permet obtenir un petit mostreig de les tendències seculars. El resultat es mostra a la taula i figura següent. Per tal d'ampliar la mostra, no hem comptat només les transaccions de terres situades a Castelldefels, sinó també les transaccions de terres situades a Gavà en les que almenys una de les parts és veïna de Castelldefels. Del que es tracta és d'aproximar-nos a la realitat social del fenomen, no de fer un estudi merament geogràfic. I cal recordar que, des de molt de temps enrere, els castelldefelencs tenien una bona part de les terres a Gavà. Atesa la seva especificitat, no hem comptat l'establiment de les 3000 mujades de terra als deu promotors barcelonins del 1721, ni tampoc les compres i vendes d'heretats (masies) senceres. Ens hem centrat només en les peces de terra individuals, disgregades de la unitat mas.

EVOLUCIÓ DELS INTERCANVIS DE TERRES A CASTELLDEFELS EL SEGLE XVIII.

	1700-1724	1725-1749	1750-1774	1775-1799	1800-1824
Vendes	2	4	7	3	5
Establiments baronials	2	4	8	0	1
Sotsestabliments	2	2	11	5	4

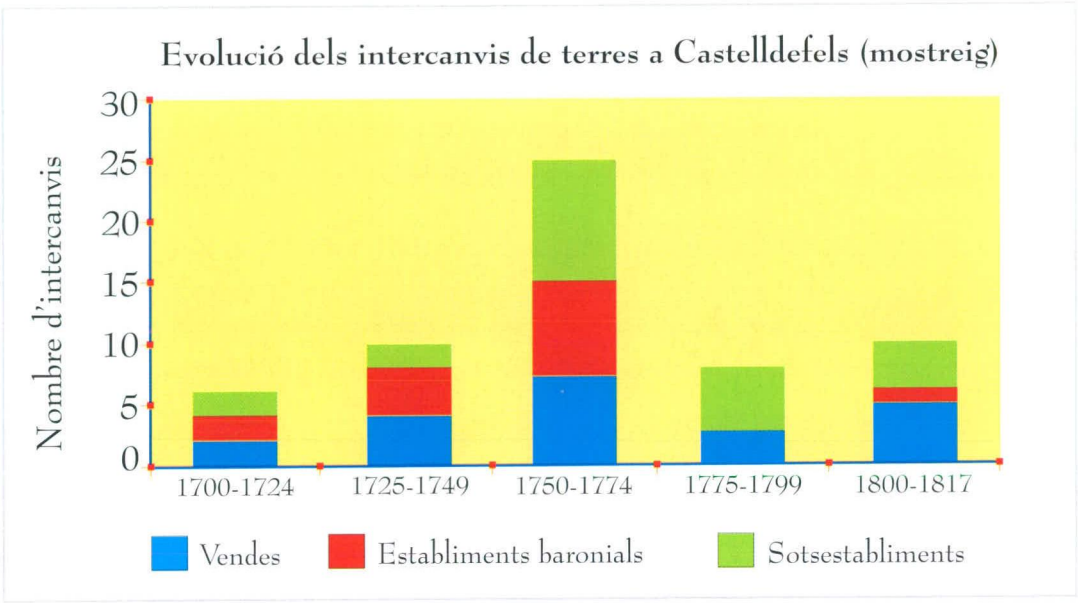

Els resultats mostren clarament una etapa de prosperitat durant els anys centrals del segle, però que no es perllonga més enllà del 1775. Les dades semblen indicar, més aviat, una arrencada seguida d'una frenada sobtada. Hi ha, a més, dues característiques notables: els barons només intervenen activament en el mercat de la terra local a través d'establiments en el període que va del 1700 al 1774, mentre els sotsestabliments són la modalitat que revoluciona el panorama, i a partir de mitjan del segle XVIII aquesta és la fórmula que presenta gairebé la meitat dels traspassos.

L'extensió agrícola dels petits i l'assalt als comunals

Consignem aquí un dels símptomes d'aquesta represa agrària: la pressió constant sobre els terrenys comunals de mar i muntanya. En una època àvida de terra per explotar, les ancestrals regulacions protectores del medi ambient contra la rapacitat particular esdevenen caduques, i cal un gran esforç governatiu per tal de mantenir-les vigents. La pressió sobre els comunals no ve d'aquest segle. A la fi del XVII, tot coincidint també amb un període pròsper, trobem les primeres notícies d'intervencionisme per frenar-la*, però és amb el nou segle, sobretot en els anys centrals, quan la situació esdevé més crítica.

Ecologisme primerenc: la crida baronial del 1691

Ja des del llunyà segle XI, primer els comtes i després els senyors feudals havien atorgat als seus vassalls diversos drets: pasturar als terrenys erms de la baronia, fer llenya als boscos senyorials, utilitzar la pinassa i els branquillons per adobar els camps, collir els joncs de les maresmes amb la mateixa finalitat, etc. Aquests usatges s'havien mantingut inalterats durant molts segles, i venien a ser un contrapunt a l'onerosa servitud que s'imposava als vassalls. La regeneració natural de pastures i boscos compensava, d'altra banda, la servitud humana. L'explotació d'aquests béns beneficiava tots els establerts a la baronia. Aquesta situació canvià a la fi del segle XVII. En aquelles dates, l'increment de població i, sobretot, l'increment de la demanda de carn, llenya i adobs per part d'una Barcelona que iniciava una forta arrencada econòmica, comportà que molts dels pagesos de la baronia -conscients de l'elevat valor que aquests productes tenien als mercats de la ciutat- incrementessin la pressió -el *pillatge*, si utilitzem la terminologia de l'època- sobre els béns comunals, fins al punt que els danys dels ramats, i la sobreexplotació forestal sobre les pinedes litorals, les Marines i les pastures del terme, arribà a fer insostenible l'autoregeneració natural d'aquests ecosistemes.

Fou llavors, i no abans, que els barons d'Eramprunyà actuaren, mitjançant el domini jurisdiccional que tenien sobre aquestes terres d'ús comunal, per preservar-les i garantir-ne l'explotació sostenible.

L'articulat dels establiments de les carnisseries als pobles de Castelldefels, Gavà, Sant Climent i Viladecans de mitjan segle XVI és ja demostratiu d'aquesta voluntat. Allí s'establien clarament limitacions al nombre de caps de bestiar que cada particular podia tenir. Més endavant, al 1691, els barons decretaren una nova sèrie de mesures, aquest cop per garantir la protecció dels boscos de la Pineda enfront dels abusos dels vassalls. Així, consta una «*Crida feta el 2 de novembre de 1691 per disposició dels senyors barons de l'Aramprunyá en els llocs de Begues, Castelldefels i Gavà perquè no es tallin pins en les Marines i els que es trenquin ho siguin a ús i costum de bon pagès, i així mateix perquè no es cacin en les mateixes Marines ni cultivin terres algunes en elles del camí de València en avall a no ser que manifestin algun títol*»[196]. La prohibició permet inferir en què consistien els abusos: tales excessives dels arbres -en principi, només els era permès el tall «*a ús i costum de bon pagès*», que requeria deixar la copa del pi totalment sana, i tallar les branques inferiors deixant almenys un pam fora el tronc-; pràctica de la cacera a les Marines -tota aquesta zona era un

196
ABE, *Índex de documents de la baronia d'Eramprunyà sobre Castelldefels, Gavà i Begas*, carpeta 12, doc. 213, nota a l'AJSV. *Apunts de l'arxiu de la baronia, primera època*, f. 57-62.

vedat baronial-; i l'aprisió de terres ermes o pantanoses pels particulars sense el preceptiu establiment baronial -i la imposició consegüent de censos i delmes-. Aquest assalt als comunals no és exclusiu de Castelldefels, Pierre Vilar ho documentà de forma generalitzada a pràcticament la totalitat del Principat.

El 1746 es redacta la *Relació de l'estat de la baronia*[197], que indica el desig dels barons de posar-hi ordre. L'estat que descriu és crític; constata la pressió privada sobre els comunals:

> «*Que en la Pineda tohom talle a la soca los Pins que li done la gana; y lo espurgar de dits pins es en tal forma que noy deixen mes que lo broch de dalt, y per fer-se a ús de bon pagès se deu dexar 4 nusos y los brochs deuen quedar a un pam de coll lo menos*», la pressió dels ramats particulars: «*que de un temps a essa part no deixan de anar ab bestiar cabriu ha pasturar a la dita Pineda, lo que prive poder creixer los Pins petits quan lo tal bestiar mai no havia pasturat sinó en la montanya*». «*No se atura lo bestiar cabriu dels quarets y plans encara que sia al mitg del dia quant la terra està bullint, ni tampoch quant se deixe de ploure, donant lo major dany a las terras y arbres fruyters, majorment als que son joves, y lo mateix fan als boscos tallats de nou quan may semblants cosas se havian practicat, fins als 4 anys després de tallats*». «*Lo betiar boví entra per las vinyas y luego de haver veremat a pesar dels dueños, donant moltíssim dany als mallols y culgats, lo que mai s'havia practicat*», i també la sobreexplotació de caça: «*Al vedat de cassa, hi entra a cassar tothom qui té gust y gana, no obstant las cridas y practica immemorial*», etc.

197
ABE, caixa 1, plec 43. *Relació de l'estat de la baronia, any 1740*, AJSV, fitxes 4/65/146/1-3.

Les ordenances del 1755 intentaran posar fre a aquest desgavell, però constaten l'agreujament de la pressió particular sobre els comunals, ben probablement a l'esguard de les necessitats d'una Barcelona expansiva.

La producció agrícola a la fi del segle XVIII: la vinya i el cànem

La manca d'un capbreu general del terme ens impedeix aquí de repetir l'anàlisi de l'estructura agrària que realitzàrem per a la fi del segle XVI. Però a partir de les informacions fragmentàries que tenim, utilitzant-les com a mostra, podem com a mínim conèixer quins eren els conreus dominants:

DISTRIBUCIÓ DE LES TERRES SEGONS EL CONREU DECLARAT (EXTENSIONS EN MUJADES)				
	Extensió 1587	%	Extensió 1783 / 1818 (mostreig)	%
Cereals	249.7	65.5	203.8	54.3
Vinya	38.5	10.0	45.6	12.2
Fruiters	1.5	0.4	5.0	1.3
Horta	2.1	0.5	-	-
Bosc	53.6	14.1	5.3	1.4
Erm	35.5	9.3	115.5	30.8
Desconegut	77.1	-	83.8	-

Cal reconèixer -tot i el domini abassegador dels cereals- el creixement del conreu de la vinya. Són notables també el decreixement dels boscos i l'increment dels erms. Els nombres semblen reflectir la substitució de bosc per vinya a les muntanyes, i l'adquisició de terrenys erms a les Marines en vista d'una futura explotació.

Aquestes tendències es poden contrastar amb les dels conreus dominants a les terres sotsestablertes. Dit d'altra manera, intentarem esbrinar si hi havia algun conreu especialment atractiu des del punt de vista econòmic que el fes susceptible de sobresortir als intercanvis estudiats. D'aquests nombres se'n poden extreure diverses conclusions. En primer lloc, que els intercanvis abasten un total de 361 mujades. Una quantitat considerable, aproximadament un 20% del total de terres conreades a Castelldefels. En segon lloc, que més de la meitat d'intercanvis corresponen a terres campes aptes per al conreu de cereals o a vinyes i una cinquena part, peces de terra per a la construcció de cases o botigues. Però que, pel que fa a extensions, la major part correspon als sorrals i erms de les Marines -i això que no hem comptat aquí les 3000 mujades del 1721-, seguides de les terres per al conreu de cereals i vinya.

Tot això ens indica, d'una banda, l'empenta colonitzadora de l'època que, com hem vist, es concentra als tres primers quarts de la centúria; i d'altra, que la vinya ha anat guanyant posicions enfront dels cereals quant a conreus econòmicament interessants. Si a la fi del XVI la vinya representava el 10% de les terres, a la fi del XVIII representa ja el 50% de les peces intercanviades.

PECES DE TERRA INTERCANVIADES (ESTABLERTES, SOTSESTABLERTES O VENUDES) ENTRE EL 1700 I EL 1817 SEGONS EL CONREU QUE S'HI PRACTICA				
	Peces	% Establiments	Extensió	% Extensió
Bosc	0.3	0.5%	26.7	7.4%
Cases	16.0	21.2%		-
Terra campa	19.3	25.9%	80.8	22.4%
Erms	7.3	9.3%	146.3	40.5%
Fruiters	1.0	1.9%	30.2	8.4%
Vinya	18.0	25.0%	50.3	13.9%
Desconegut	11.0	15.3%	26.8	7.4%
TOTAL	72.0	100%	361.1	100%

Pel que fa a la situació del terme, tenim dues fonts generals que ens il·luminen sobre la productivitat global del municipi. D'una banda, tres declaracions municipals de collites -tot i que en aquest cas ens podem trobar davant d'ocultació de dades per motius fiscals-[198]. D'altra banda, la descripció feta per l'apoderat de la baronia l'any 1789 amb ocasió de l'enquesta duta a terme per Francisco de Zamora. Una petita referència del 1761 ens indica que en aquella època es conreaven al terme «*rahims, figas, llegums, farratges, jonchs i altres cosas*»[199]. La relació dels grans i gèneres produïts a Castelldefels corresponents als anys 1788, 1789 i 1790 ens aporta la productivitat expressada a la taula següent.

198
AMC, *Relació dels grans i géneros de Castelldefels*, armari 2, caixa 2 (correspondència 1780-1799), carpetes 1789 i 1793.

199
AMC, *Carta a Josep Bru sobre ramats*, Armari 2, caixa 1 (correspondència 1700-1779), carpeta 1.4. Lligall de documents del 1761.

GRANS I GÈNERES PRODUÏTS A CASTELLDEFELS (1788 - 1790)				
	Unitats	1788	1789	1790
GRANS				
Blat	*Fanegues*	556	616	363
Ordi	"	116	130	150
Civada	"	-	-	-
Mescladís	"	50	62	735
CARNS				
Cabres	Caps	-	-	-
Rucs	"	4	4	5
Moltons	"	-	50	-
LICORS				
Vi negre	Arroves	753	1595	3425
Aiguardent	"	-	-	-
ALTRES				
Cànem	"	21	15	7
Llana ordinària	"	2	2	-
Faves	*Fanegues*	-	-	65
Mongetes	"	-	-	15

Tal com es veu, en primer lloc, hi ha un clar avenç de la vinya, especialment per produir vi. A banda d'això, també hem pogut documentar -en els anys centrals del segle XVIII- la fabricació d'aiguardent per part d'algun productor local. El 29 d'abril del 1749 els regidors de l'Ajuntament adrecen un escrit a l'intendent del Principat demanant-li que obliguin a Joan Jofré, veí de Castelldefels, a pagar els vuitens que deu al municipi per la fabricació d'aiguardent. I s'afegeix que a Castelldefels hi ha d'altres fabricants d'aiguardent que també deuen contribucions. La resposta de l'intendent indica que els regidors disposen de suficients mitjans coercitius per fer pagar els impostos[200]. Aquesta fabricació d'aiguardent sembla que desapareix a la fi de segle, la qual cosa ens indica que l'aturada econòmica abans detectada tingué un abast ampli.

En segon lloc, les dades de finals de segle confirmen que el terme és productor de cànem, tot i que en petita quantitat. Ja havíem vist, en analitzar els conreus de la fi del segle XVI, que a dues parcel·les de les confessades aleshores es conreava aquest producte. A la fi del segle XVII, la pràctica d'utilitzar les aigües embassades per amarar el cànem devia ser habitual, atès que els jurats es preocupaven de subornar el batlle de les aigües. El pols entre les autoritats que -conscients del mal que provocaven les aigües embassades- volien limitar la producció i el tractament dels cànems al delta del Llobregat, i els propietaris locals interessats en els elevats guanys que produïa, s'accentuà a la segona meitat del segle XVIII. El 1773 els regidors municipals rebien una comunicació del capità general de Catalunya ordenant que es netegessin les corredores, i el 1780 se'ls remetia una ordre del governador militar de Barcelona prohibint, sota pena de vint-i-cinc lliures, d'amarar el cànem en safareigs o basses a menys de 200 passes dels camins[201]. El problema sanitari provinent de la corrupció de l'aigua embassada, en bona part atribuïble al rendible negoci del cànem, era, a la fi de segle, reconegut per tothom. L'any 1789, per exemple, en la resposta al qüestionari de Zamora, l'apoderat dels barons afirma que:

> *«la agricultura se halla bastantemente florecida. Y lo sería mucho mas si la gente no estuviese enfermiza de las calenturas que causan las aguas empantanadas, no obstante la grande azequia o corredora maestra que costearon los barones y la mantienen a sus costas, que atraviesa el término y el de Gavá, limpiándola cada año»*[202].

200
AMC, armari 1, caixa sense numerar. *Documents de 1740-1749.*

201
AMC, armari 2, caixa 1, *Correspondència,* carpeta 1.5, lligall de documents del 1773, i caixa 2, *Correspondència 1780-1799,* carpeta de documents del 1780.

202
CODINA, Jaume; MORAN, Josep; RENOM, Mercè *El Baix Llobregat el 1789, Respostes al qüestionari de Francisco de Zamora.* Barcelona: Curial Ed. Pub. Abadia de Montserrat, 1992, p. 96. SOLER I VIDAL, Josep. "Castelldefels", *La Sentiu,* núm. 10, 1986, p. 25-29.

Quatre anys abans, Segimon Torelló, que havia adquirit als Ferriol la seva part dels terrenys establerts pels barons a les Marines l'any 1721, escrivia en un extens informe que:

> *«la preparacion de los cañamos de si ia es poco saludable, y practicandose en aguas muertas y embalsadas de precision ha de exaltar la malignidad de los vapores(...) Si la superioridad se digna providenciar bajo unas graves penas que los cañamos no se preparen en los estanques del Port, Remolar y Murtra, desde luego cesaba la segunda causa de las enfermedades de aquel territorio; porque las aguas de los estanques no recibirían la malignidad de los Cañamos, ni los vapores de aquellos bajos serian tan perniciosos. Seria mejor preparar los cañamos en agua corriente ó bien en balsas que se formen para el intento á poca distancia del Mar; pero en este caso se devia tener la precaucion de terraplenarlos immediatamente de haverlo preparado, con que se evitava esta mala influencia»*[203].

La prohibició de l'enriuament del cànem és un lloc comú de tots els tractadistes contemporanis que es refereixen al sanejament de la zona, junt amb la denúncia del mal estat de les Marines de Castelldefels i Gavà per manca de desguàs. Finalment, en aquest repàs a l'estat agropecuari local, sobta la manca de referències a la producció ramadera. Només el 1789 s'especifica que hi ha uns cinquanta caps d'ovelles al terme.

En canvi, la resposta al qüestionari de Zamora indica que:

> *«No hai más ganados que de ovejas y cabras (...) Los rebaños son pequeños, de diferentes dueños; los guardan muchachos y, de noche, los encierran en sus casas (...) El ganado que más abunda es el cabrío, que causa gravísimos daños en los árboles y plantas, que todo lo destruie, sin embargo de no poder apacentar en tierras agenas, sino en las proprias»*. És ben interessant la caracterització que fa dels propietaris d'aquests ramats: *«Los más pobres son los que tienen más cabras manteniéndolas con grave perjuicio de los dueños de heredades y tierras»*. L'informador insisteix en el dany que provoquen els ramats: *«entran por todo los ganados, alzados los frutos»*. Els fruits de la ramaderia són pells i llana: *«Se hace el esquilmo de la lana; ésta y pieles se venden en Barcelona»*. D'altra banda, també hi ha cria d'aviram, però per a l'autoconsum: *«Hai bastantes ganillas, pavos y conejos, que regularmente se crían de las hierbas y sabandijas; se venden en esta ciudad y no se hace comercio de ellos»*.

203
AHCB, Municipal, representacions, 1791. Transcrit a CODINA, Jaume. *El delta del Llobregat i Barcelona*, Ariel, Esplugues, 1971, apèndix 4, p. 458. AHCB, Sanitat, VIII-1, f. 278.

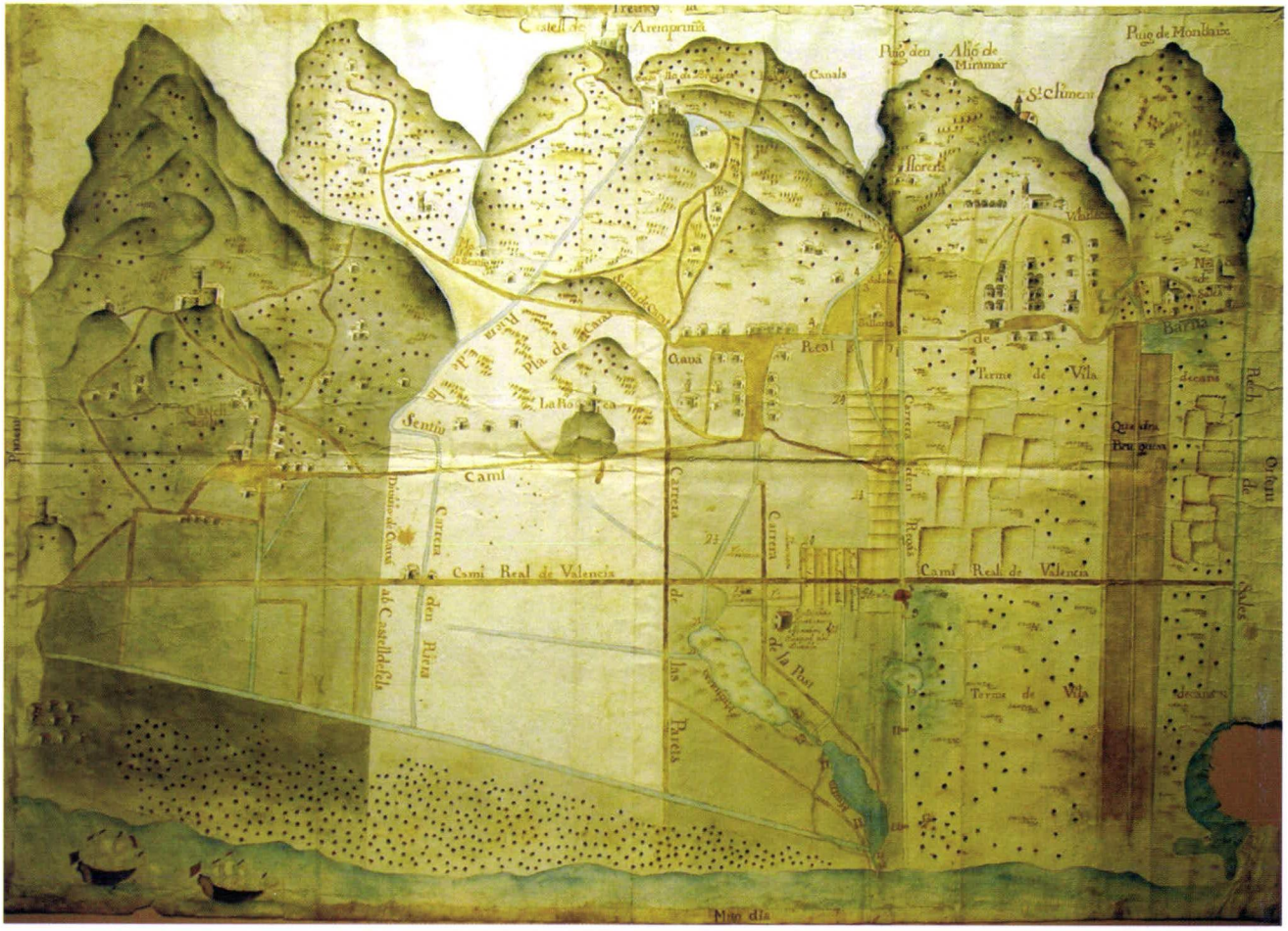

Mapa de la part deltaica de la baronia d'Eramprunyà, de mitjan segle XVIII, en el que hom ha pintat d'un color més fosc el terme municipal de Castelldefels. És molt interessant l'esbós que fa el mapa del nucli antic, on es distingeix amb claredat el castell, el camí ral (actual carrer de l'Església), i el carrer que baixa del castell al camí ral (actual carrer d'Isaac Peral) (Fotografia: Dolors Sanahuja. Arxiu de la Baronia d'Eramprunyà)

L'aparició d'un nou urbanisme: casetes al nucli antic

En estudiar els intercanvis de terra a Castelldefels en aquesta època, ja hem remarcat que un 20% de les terres que canvien de mans es destinen a residència: són cases, barraques o botigues; en total, unes setze. D'aquestes transaccions, dues corresponen a pagesos castelldefelencs que adquireixen una casa a Gavà: Jaume Gayralt, que compra l'antiga casa del desmembrat mas Verger, a tocar de la riera dels Canyars -mas actualment desaparegut-, i el pescador Miquel Bou, que compra una casa a l'actual carrer Major de Gavà.

La resta de transaccions fan referència a noves cases construïdes a Castelldefels. És colpidor que la meitat d'aquestes construccions noves (set en total) estiguin situades al barri mariner de les Botigues. Tret d'una barraca situada sota la Penyella, i la casa que més endavant es coneixeria com cal Ganxo, les cinc restants estan situades vora l'hostal, a la cruïlla entre el camí ral de Barcelona i el camí a l'església i al castell. Ens trobem davant d'un fet nou, respecte de segles anteriors: una nova classe de petits pagesos -precisament els que es van beneficiar dels petits establiments de parcel·les procedents de la disgregació de les grans masies- que, en comptes de viure al mas principal -com era costum fins aleshores- aixequen una humil caseta i van conformant un incipient nucli urbà. És, ni més ni menys, el naixement del poble.

Com són aquests edificis? Com es disposen les noves construccions? El qüestionari de Zamora, que tant ens ha ajudat abans, ens torna a informar puntualment de la situació: «*no hai calles, sino algunas casas unidas, sin orden ni método, y las casas de las heredades divididas en el término. Las casas son bajas, de un solo piso, formadas de piedra, cal y canto; no son adornadas ni aseadas; son al uso del labrador rústico*». Quantes cases d'aquest tipus hi ha? El qüestionari ens diu que «*habrá unas 25 casas, a más de las heredades*». És a dir, que entre botigues de pescadors i noves cases al poble o a les muntanyes n'hi ha vint-i-cinc; a les quals cal afegir les 33 masies del terme, que es remunten al començament del segle XVI. Aquestes casetes de vegades figuren als recomptes oficials, però de vegades no. L'any 1797, per exemple, les respostes al cens de Godoy que es conserven a l'arxiu municipal només tenen en compte l'existència de les trenta-tres masies, quinze de les quals són qualificades «*útils*» i divuit «*arruïnades*»[204]. Més endavant, els papers precisen el significat d'aquestes expressions: les quinze «*útils*» corresponen a sis pagesos propietaris i a nou colons arrendataris; les divuit restants corresponen a jornalers. Queda clar, doncs, que ens trobem davant un recompte que només fa referència a les masies, no a les altres vint-i-cinc casetes de la platja i el poble. Conclouríem doncs que, a la fi del segle XVIII, a Castelldefels hi ha -entre masies, casetes i botigues- un total de 58 habitatges.

Un curiós document del 1779 dóna la llista de la totalitat d'habitatges de Castelldefels -barraques incloses- amb el nom del propietari o resident i aplega 62 habitatges[205]. Si considerem que el nombre de masies grans no ha variat, això comportaria que durant el darrer quart de segle les casetes i barraques han disminuït de vint-i-nou a vint-i-cinc, cosa que concorda amb l'estancament que

204
AMC, armari 1, caixa sense numerar, carpeta *Documents antics sense dates, Respuestas al Príncipe de la Paz*. El format i el fet que vagi adreçat al primer ministre Godoy, nomenat príncep de la Pau el 1795, relaciona el document amb el cens realitzat l'any 1797 sota el seu mandat. Per això atribuïm aquesta data a l'informe.

205
AMC, armari 2, caixa 1, *Corresp.*, carp. 1.5, Docs. Del 1779. *Llista del ordi vulgarment dit del llum del Santíssim Sagrament de Santa Maria de Castelldefels que se ha de cobrar en la part del Racó en lo any 1779.*

s'evidencia a partir de l'estudi dels intercanvis de terres. En canvi, pel que fa a la primera meitat de segle, al cens d'Aparici del 1702 es diu que Castelldefels té 46 cases, cosa que representa tretze casetes afegides a les constants trenta-tres masies. Als anys 1716/1719, tenim ja 54 habitatges, un creixement de vuit edificacions. Entre 1716/1719 i 1756, el creixement és de quatre casetes més, i entre aquesta data i el 1779 encara quatre més.

«*Domunculas*» (cases i botigues) a Castelldefels al segle XVIII

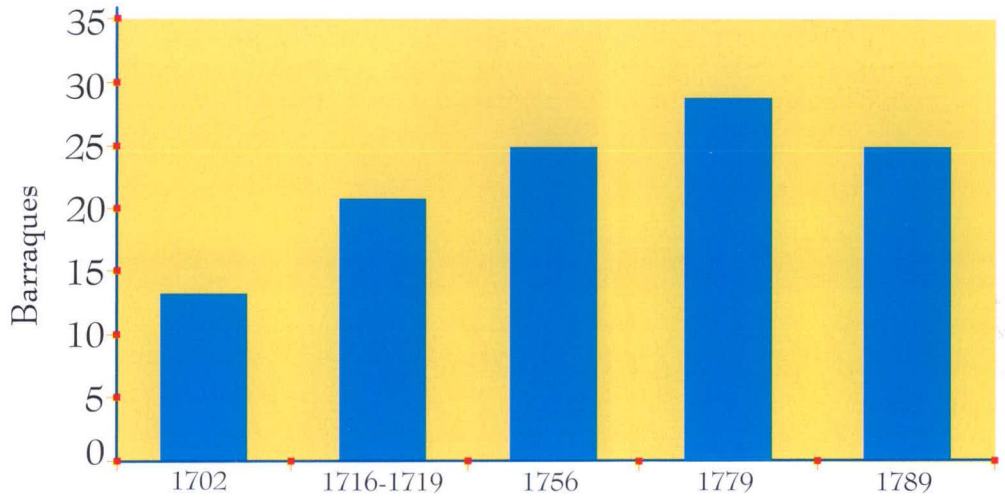

De forma acumulada, entre el 1702 i el 1789 s'ha crescut en unes dotze cases, cosa que concorda aproximadament amb el nombre dels establiments de cases i botigues de què tenim notícia: 14 habitatges. La periodització que obtenim a partir dels establiments no coincideix amb la que s'obté dels recomptes d'habitatges, perquè probablement la legalització de botigues i casetes amb el preceptiu títol d'establiment és posterior a la implantació mateixa de l'habitatge. En tot cas, les dades concorden en el fet que el creixement d'habitatges s'accelera als tres primers quarts del segle, i decau tot seguit. És força rellevant també el fet que el creixement del nucli de les Botigues es concentri als anys centrals del segle, en detriment del nucli principal. Només després de la crisi de la segona meitat del XVIII el pes del creixement es torna a desplaçar cap al nucli antic. Del creixement vora mar en parlarem tot seguit.

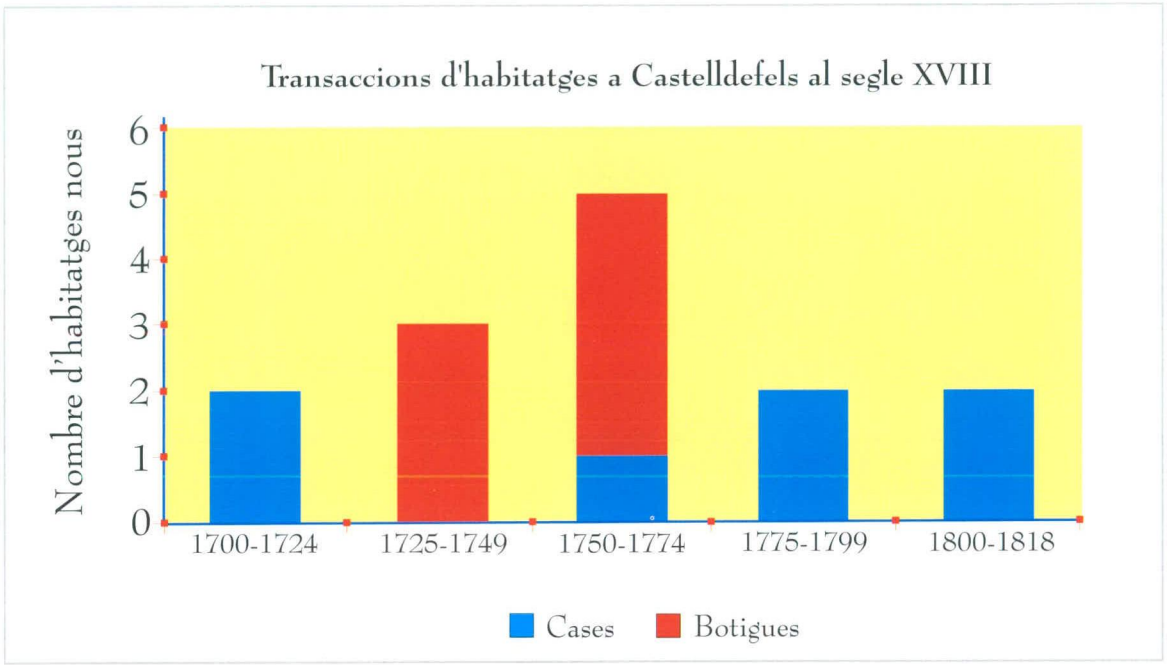

La consolidació d'un barri mariner: les Botigues de Castelldefels

La pesca i el comerç segueixen com una font important d'ingressos per als castelldefelencs, i a més semblen guanyar atractiu al llarg del segle XVIII. A redós de la platja, les escasses barraques de la fi del segle XVI van esdevenint un nucli força poblat. Pierre Vilar destaca i generalitza el fenomen que portà a l'enfortiment de nuclis riberencs en contrast amb l'estancament dels nuclis interiors originaris, de vegades dins d'un mateix terme municipal. Curiosament, Castelldefels emprengué aquest camí amb dècades d'avançament, però aquesta anticipació acabà amb un fracàs a la fi de la centúria.

L'any 1676, per exemple, la comunitat de pescadors locals apareix esmentada ja en una visita pastoral com a mantenidors de la lluminària de l'altar de sant Pere a l'església parroquial. Pocs anys després, a la visita pastoral del 1683, el bisbe ordena que els habitants de les botigues del litoral marí participin en aquesta administració, que facin festa per la diada del seu patró sant Pere, i sobretot, que paguin la primícia corresponent per tal de sostenir el culte[206]. Aquesta notícia ens indica que les botigues i els seus residents començaven ja a generar uns guanys ben atractius des del

206
ADB, Visites Pastorals, vol. 72.

punt de vista senyorial. Una nova confirmació documental de l'auge d'aquest barri de barraques -impulsat tant per interès baronial com per l'atracció de la zona- la donen un seguit d'establiments de terres per edificar «*cases o barraques*» a la platja de Mar. El 27 d'octubre del 1725 els barons establien a Francesc Carbonell un tros on més endavant hi construí «*una barraca vulgarment anomenada lo Magatzem gran*». Aproximadament a les mateixes dates, Francesc Esteve de Puigdegall es traslladava a uns terrenys arenosos a la platja de mar, on edifica unes «*barracas o botigas*». Francesc Esteve fou nomenat aleshores pels barons, «*batlle de mar de Castelldefels*», és a dir, encarregat de controlar la percepció dels drets senyorials procedents de la pesca, el comerç i l'habitatge a les barraques. Un probable parent seu, Josep Esteve, és esmentat el 1760 amb el títol de *patró de barca*[207]. El 14 de maig del 1743, els barons establien a Francesc Nadal «*una casa y una barraca*» que termenaven a llevant amb el magatzem gran de Francesc Carbonell. Anys després, el 28 de maig del 1751, els barons establien a Pau Salavert «*un tros de terra arenós*» situat a la platja del mar, on aixecà «*dos casetas o barracas, la una al costat de la altre*». El mateix dia els barons establien a Lluís Ferrer, pagès de Castelldefels[208]. En aquesta escriptura els barons concedeixen al pagès un «*trosseum terrae arenosum, vulgo arenal*» de dues-centes per dues-centes canes, (equivalents a 10.25 ha), situada «*in littore maris, circa diversas alias domunculas sive Botigias*», i en la qual hi ha una «*domuncula seu Botigia (...) constructa cum uno portali versus mare*». En aquest establiment trobem també indicis de la presència comercial: la botiga de Lluís Ferrer limita a orient amb unes terres de Salvador Sabater, «*comerciatoris dicti termini et Parrochia de Castelldefels*». I encara el 14 de gener del 1764 Jaume Bou, fill de Miquel Bou, pagès de la torre del Garraf, rebia en establiment un altre tros de terra arenosa on aixecaria una barraca. El mateix dia, Isidre Mestre, pagès, rebia un tros de terra adjacent on edificaria la seva botiga.

De tots aquests establiments, cal retenir el fet que la pràctica totalitat dels adquiridors eren pagesos de Castelldefels. Ens trobem realment davant d'un desplaçament intern de la població, que deixa les cases de la muntanya, i s'estableix a primera línia de mar? Preferència de la pesca davant l'agricultura? O abandonament del mas i canvi de residència a un habitatge precari a causa de l'endeutament? Els documents no ho aclareixen, si bé en la major part dels casos els propietaris de botigues a la platja segueixen mantenint petits trossos de terra -vinyes sobretot- a la plana, com a complement de l'activitat marinera. Aquest auge mariner, relacionat en primer terme amb la pesca, es veu confirmat per dues

207
AMC, Capbreu de Castelldefels del 1783
AMC, armari 1, caixa 11. *Llistat de contribuents al cadastre, 1760.*

208
Arxiu particular de l'autor; AMC, Capbreu de Castelldefels del 1783.

crides baronials, una del 1750, i una altra del 1758, per les quals es mana als pescadors de Castelldefels que facin mercat de peix a la menuda, cada dia, després de tornar de pescar. Pel que fa a l'ascendència social dels seus habitants, podem esmentar el cas de Pau Carbonell, mariner, que és sagristà de l'església parroquial el 1740[209].

Reforça la importància econòmica que adquiriren aquests ermots sorrencs, una nota de l'arxiu de la baronia: l'any 1742 s'enregistra el pagament de sis pessetes al geòmetra Francesc Clavera per dibuixar «*un pla o mapa se ha fet del terreno y barracas de la Platja de Castelldefels*»[210]. Tant el qüestionari de Zamora com el cens del 1797 fan referència a aquest nucli mariner. Al primer document s'hi explica que «*en la propria orilla hai barracas de pescadores, en donde se recogen los de la ciudad de Barcelona quando el mal tiempo los coge en la mar*». I al cens del 1797 s'especifica que al poble viu un mariner retirat i quatre mariners matriculats (patrons), un dels quals és pescador. Sembla, doncs, que la major part de l'activitat marinera dels castelldefelencs es decantava vers el comerç[211]. Tot i que al poble «*no hai puerto, ni bahías, ni los demás; sólo tiene su playa*», no hem d'oblidar que en aquesta època la torre de la Guarda seguia fent funcions de protecció marítima, especialment interessant per al nucli de les Botigues. Al cens del 1797 es descriu la dotació resident: un agutzil de marina, un artiller de marina i un soldat.

209
ABE, caixa I, plec 47, citat a l'AJSV, fitxa 4/35/1/1, *Castelldefels, segle X*; ADB, *Visites Pastorals*, vol. 79, f. 115r (f. 102r numeració antiga).

210
ABE, carpeta 20 (A-84), citat a l'AJSV, fitxa 4/65/144/1, *Disputes i controvèrsies*.

211
AMC, armari 1, caixa sense numerar, carpeta *Documents antics sense dates*, *Respuestas al Príncipe de la Paz*.

El segle dels propietaris barcelonins

Malgrat el que hem assenyalat en el capítol dedicat a l'intercanvi de terres, cal tenir en compte que hem deixat fora de l'estadística l'intercanvi de les heretats senceres. Ho hem fet perquè aquests intercanvis mereixen un tractament especial, ja que mostren amb claredat meridiana la irrupció al terme dels terratinents forasters, especialment barcelonins.

HERETATS CASTELLDEFELENQUES ALIENADES A FORASTERS ELS SEGLES XVII I XVIII

Nom de la masia	Venedor	Any	Comprador	Residència
Cal Maties	-	Abans 1653	Jaume Humbert	Barcelona
Cal Ganxo	Almirall	1682	Francesc Romeu	Barcelona
Cal Tivallar	Maria Savall	1695	Antoni Pau Duran	Barcelona

Cal Patxoca	-	Abans 1703	Ramon Font	Esparreguera
Can Savall dels Àlbers	Josep Savall	1707	Ignasi Teixidor	Barcelona
Cal Moliner	-	Abans 1719	Rafael Ballester	Barcelona
Ca n'Aravitx	-	1724	Ignasi Teixidor	Barcelona
Ca n'Armand	Margarida Arús	1724	Antoni Herms	Barcelona
Casa de Cultura	-	Abans 1724	Jacob Claret	Barcelona
Cal Tiesso	Muntaner	Abans 1725	Parés de Tibart	Gavà
Can Roca de Baix	Francesc Esteve	1725	Josep Roca	Barcelona
Can Roca de Dalt	Francesc Esteve	1725	Josep Roca	Barceloma
Mas d'en Bernat Calders	Colldesans	1753	Francesc Domènec	Barcelona
Ca n'Alaió	Teresa Valls Pallissa	Abans 1783	Antoni Alaió	El Prat

Tot i que unes poques nissagues locals romanen ben arrelades a les seves masies centenàries -els Vinyes de Sant Salvador que acumulen les terres del Poal; o els Bou, que al llarg del segle acumulen cal Maties, can Jover i can Valls de la Muntanyeta-, la major part de propietaris castelldefelencs d'aquest segle conserven propietats més aviat discretes: els Arús del Racó, els Vinader, els Bartolí de ca n'Eimeric, els Tries de cal Gall, els Arús de la Vila -cal Queco-, els Romagosa de cal Fatxó -can Valls del Racó-, els Coscollana i els Salavert vora el castell... peró la major part de les terres es troben a mans de forasters.

Gairebé una quinzena de la trentena d'heretats de Castelldefels passaren a mans forasteres. Només algunes es recuperaren -cal Maties, el 1653, passà a mans dels Jover, després Bou, i cal Moliner, el 1719, passà a mans municipals-. I encara roman el dubte de si els propietaris de cinc masos més -els Ribera de cal Garrofer, els de can Gomar de la Marina, els Riera de can Ferrer del Torrent, els de ca l'Arrufat i els de cal Duran de la Vila- eren residents o no. L'any 1797 un informe municipal indica que de les 33 masies locals només romanen sis en mans de propietaris locals, nou més estan menades per arrendataris, i les divuit restants, per jornalers. A la fi de segle, doncs, el 82% dels pagesos de mas no són propietaris de les terres que treballen. Un canvi radical respecte a la situació de tres segles abans.

Una dada rellevant que es desprèn de la taula anterior és que dotze de les catorze heretats relacionades, s'alienaren a barcelonins entre el 1638 i el 1725, és a dir, al llarg del segle de crisis armades que

assolaren la població i afectaren necessàriament els recursos dels pagesos. De les catorze heretats, a més, la meitat foren venudes a barcelonins a la immediata postguerra de Successió, cosa indicativa de l'impacte de la contesa en les economies familiars de l'època.

Façana de la masia de can Roca de Dalt. Encara que aquesta, com la major part de masies locals, es pugui remuntar als segles medievals (està documentada des de l'any1460), l'aspecte exterior que presenta, almenys de façana, correspon al de les típiques masies remodelades en l'època de prosperitat del segle XVIII. És destacable el rellotge de sol amb la data de 1792, any probable d'aquesta remodelació. El mas era propietat, a finals de l'edat mitjana, dels Gual de Puig de Gall. A la fi del segle XVI els propietaris eren els Esteve de Puigdegall. Els Esteve el vengueren, el 1725, a l'adroguer barceloní Josep Roca, juntament amb un altre mas situat als peus del castell. D'aquesta família de propietaris provenen els noms de can Roca de Dalt i can Roca de Baix, actual comissaria de policia (Fotografia: Ramon Josa i Campoamor)

Els intents de redreçament baronial de mitjan del segle XVIII

Després del fracàs relatiu del primer intent colonitzador, sembla que els barons intentaren fer directament de promotors agrícoles: el 1731 establien vint mujades de terra campa, mig sorral i mig rocosa a Francesc Nadal. El 1755 establien al seu notari, Manuel

Teixidor, 25 mujades a les Marines de Gavà i Castelldefels, i l'any següent 29 mujades més al mateix indret. El març del 1757 establiren a Francesc Aymar dos grans trossos de terra a les Marines; un a Gavà -on aixecà la masia coneguda actualment com can Rovira, al peu del camí ral de València-, i un altre tros de 49 mujades i mitja a Castelldefels. Veiem, doncs, que en només quatre actes els barons havien establert 123 mujades ermes de les Marines. Ja s'havia construït llavors la corredora principal, sobre la qual s'obrien nous camps on es practicaven dues collites anuals, una de cereals i una altra de llegums. Algunes d'aquestes terres acabaren a mans de castelldefelencs, com les que tenia Miquel Almirall, que el 1784 sotsestablia terres a Gavà, a llevant de la corredora de l'Aymar[212].

Però l'empenta dels barons tampoc desencallà la situació; de fet, es pot dir que els interessos baronials eren força diversificats. Ja hem esmentat com, des del 1725, es realitzaven sèries d'establiments a la platja, que donaren lloc al puixant barri mariner de les Botigues. Culminant aquesta època expansiva, l'any 1757 (19 de setembre) el doctor Pere Pons, apoderat de les baronesses Cayetana de Copons, marquesa de Moyà, i de *donya* Maria de Moreno, encarregava a l'escrivent Ignasi Clos i Vilar:

> *«còpia autèntica del capbreu de Castelldefels y Gavà, rebut en poder del quondam Nadal Castelló Not. De Barcelona que comença lo any 1587, pagant-li lo paper sellat y blanch y quatre sous y sis diners per cada una fulla de la dita còpia autèntica, y que lo dit Dr. Don Pere Pons pagarà la dita còpia autèntica a la dita rahó de quatre sous y 5 diners, luego que li serà entregada. Y per ser aixís lo contingut se fa lo present en Barcelona, a 19 de Setembre de 1757. Signat: Dr. Pere Pons. Adreçat a Ignasi Clos y Vilar, escrivent»*[213].

Un intent de posar ordre als drets senyorials, que acabà substanciant-se l'any 1783 amb el capbreu general dut a terme pel notari Jeroni Cavallol. Els intents d'intervenció directa queden evidenciats per una sèrie de plans encaminats a rendibilitzar les propietats no establertes. Ja hem fet referència més amunt al «*Plan de la gran corredora mestra*». Tot seguit transcrivim els altres dos plans que ens han arribat: el «*Plan de la Torre de la Guarda*» i el «*Plan del castell del Castelldefels*»*. Un «*Plan de la gran Pineda*» ja ha estat transcrit i publicat en un altre lloc[214].

212
ABE, *Índex de documents de la baronia d'Eramprunyà sobre Castelldefels, Gavà i Begas*, carpeta 12, doc. 65, citat a l'AJSV, carpeta *Apunts de l'arxiu de la baronia primera època*, f. 57-62.

213
ABE, carpeta 20 (A-84), col·lecció de rebuts. AJSV, fitxes 4/65/177/1, *Capbreus de Castelldefels i Gavà*.

214
VALVERDE, Andrés. "Evolución histórica, origen y significación de la pineda litoral del delta del Llobregat I (siglos XVI-XIX)", *Spartina* núm. 3, 1997, p. 75.

El Plan del castell de Castelldefels i de la torre de la Guarda (1746)[215]

«Plan de la torre de la Guarda y sas terras y censos.
Torre.- La torre de la Guarda es una torre rodona que te en son soleo un estar, o habitacio, ahont foch, llit, personas y animals habitan sens divisio, y lo terreno es molt reduhit; en lo alt de la torre hi ha altre estar al qual sy puge ab una escala de pedra de mes de 60 glahons, la qual es fora de la torre, y sens barana, que sols al pensar pujar esta escala ja tremolan y alli se fan los fochs y guardas, eo guaytas. Terras.- Las terras que se diuhen de la dita torra de la Guarda consisteixen en dos montañetas de terra herma y pedregosa, que no pot servir sino per bosch de tinguda de unes 25 mojadas de terra cada una poch mes o menos, i en la una de las quals estan las forcas, y en la altre la torre sobre dita, y entre ellas hi ha una vall, o fondo de tinguda de unas tres mojadas de terra, pedregosa y de molt poca sustancia, la qual se conrrea la mitat per a vinya. Censos-. Los censos anomenats de la torre de la Guarda importan ab diners 16 ll. 15 s. y ab blat 6 q. 7 c. que contant esse a 3 ll. val 19 ll. 14 s. 6 d. que juntas ditas partidas importan 26 ll 9 s. 6 d. Lo que sen treye.- Des del any 1717 fins al de 1742 tingue per via de arrendament la dita torre terras y censos dalt dits pagant de preu 20 ll. lo any y des del any 1743 fins al present de 1746 las te Pere Coscullana, pagant de arrendament 30 ll. lo any, y finit lo present any no vol entrar al dit arrendament. A mes del preu devia, y deu lo arrendatari fer la guayta eo sentinella, y quant se descobrexen embarcacions de moros si es de dia deu fer fum al cim de la torre, y si de nit, deu fer foch. Y si en las demes torres de vora lo mar veura semblants señals deura correspondrer la dita torre eo son torredá en la mateixa forma. De esta part de molts anys los arrendataris han tingut a la dita torre una familia pobre y per la sola habitacio, y facultat de fer palma per escombras, de las ques crien en ditas dos muntañetas han fet la guayta o guarda fent lo fum y fochs respective; y lo arrendatari se ha utilat de las terras de conreu, y dels censos referits; dels quals censos no fan propi los dits arrendataris per ser los majors de 10 q. y de 4 cortans de blat que diuhen costen tan com valen de collectarlos, y a mes que molts rehusen en pagarlos.
Progecte.- Respecte ques trobarà qui habitarà la dita torre, y donantli ha conrrar las pocas terras y las palmas farà la guarda, y fochs; Porien los señors barons, cedir y deixar conrrar ditas terras, donar las palmas, y reservarse la brossa de las montañas, y los censos, que encara ne traurian major util pues importan mes los dits censos, que lo preu de arrendament, y lo torredà tindrà major conveniencia de la que fins vuy ha tingut per medi dels arrendataris, obligant al dit torredà en haver de

215
ABE, A-76, carpeta 11. Transcrit parcialment a l'AJSV, carpeta *Apunts de l'arxiu de la baronia, primera època*, sense classificar. Dolors Sanahuja en féu una còpia, a partir de la qual se n'ha pogut conèixer el text íntegre.

guardar las ditas muntañetas de bestiar, a fi de que los pins petits se fassen grossos, y la brossa puge, pues esta de tants tants anys se ven per fer cals, y los señors barons poran cobrar los dits censos quant cobren lo blat del tragí.

Plan del castell, y terras de Castelldefels.
Castell.- Lo casal del Castelldefels mantenintse las teulas estará habitable, y sols sey deuhen fer dos panys y claus y una porta de precís al estable, y las teuladas se han de fer regoneixer pues en paratges del castell sey plou, y lanse ha perdrer la aygua las bigas y sostres. Terras.- La terras de conrreu del dit castell son a la part de sol hixent aglebadas ab lo mateix castell, y concistexen en cosa de 6 quarteras de sembradura de las quals sen sembre cada any 4 ab poca diferencia, y son molt magras, y de inferior qualitat, menos lo hort que es al costat de ditas terras que es de millor qualitat, y tindrá dos quarteras de sembradura, al qual hi ha un pou o noria sens aygua, una safaretg gran y una caseta. Tambe hi ha una viña que ja es herma, y perduda, per tallar, que se ha de arrebassar; y despues porá servir per terra de sembradura, la qual viña tindrá unas duas mojadas de terra. Lo dit castell esta al cim de una montañeta, y esta plantada de oliveras, y garrofers, y estas donaran lo any de millor cullita 26 cortans de oli y unas 20 a 25 robas de garrofas. En esta montañeta ara venen algunas oliveras, que ha criat lo masover en lo quadrienni que acaba, y alguns garrofers, y si sey te cuydado sens plantarni, si criant los arbres quey van naixent, hi haura los suficients. A la part de ponent sota lo moli de vent hi ha una clotada y serral de mes de dos mojadas, y mitja de herm y es terra de la millor qualitat per viña, y es a un tir de pedra del castell, y de tot lo sobre dit junt ab la lliura del dret de peix sen treu lo any 32 ll. y lo actual arrendador diu que no pot viurer, y que esta en dexar lo castell finit lo arrendament que fenex per Nadal proxim sino se li milloran los pactes.
Progecte.- Attes que no pot estar lo castell sens terra de viña que la quey havia se ha de arrebassar, y que hi ha terreno bó per plantarne una de nova se porie plantar la nova viña a la part de dit moli de vent vers mitgdia y ponent, esto es un poch cada any, comensant en lo vinent ha plantar 3000 seps y hanant proseguint fins ha estar plantat tot lo dit terreno al qual hi estaran 15000 ceps ab poca diferencia, y per lo preu del arrendament estiga obligat lo arrendatari o masover en fer dita plantada, comprant los señors barons pallot per posari, y donant cada any al masover 6 ll. per cultivar los mallols, y replantar si algun sen morirá, y dins tres anys que sera plantat, lo quart any ja paguen lo treball, y despues lo masover porá conrrar la viña a mitjas, y dins set o vuit anys donará de util als señors mes de 45 ll. pues sens faran mes de

240 carregas de vi bo, lo qual en lo castell sempre será venut a 25 rals lo menos, y aixi com vuy sols producte lo castell y terras per los señors barons 30 ll. ne productará despues mes de 70 ll. y per fer lo referit sols es perjudicaran de 16 ll. quatre anys, y gastarne unas 10 ll. cada un dels señors barons en dits quatre anys, so es deu cada any, quals se poden traurer dels censos de la torre de la Guarda; y per ço se porá formar una tabba o pactes prevenint lo necessari sobre lo referit».

La crisi de la fi de segle

Ja hem vist que a la fi de segle es detecta un estancament en els intercanvis, una aturada econòmica. Més endavant veurem que també es documenta una catàstrofe demogràfica. Aquesta crisi coincideix amb l'arribada d'un nou període d'inestabilitat, marcat per la *guerra gran* contra la França revolucionària, de primer, i per la Guerra del Francès, ja al nou segle.

Als documents locals, aquesta inestabilitat comporta la reaparició dels exèrcits i allotjaments, dels quals n'havia estat lliure durant gairebé un segle: el 2 de febrer de 1793 el poble hagué d'allotjar el batalló de voluntaris de Tarragona, i el 15 de juliol el capità Bartomeu Amorós certifica que el poble ha allotjat la seva companyia. Dos anys després, durant gairebé sis mesos, la capitania general lliura al batlle del poble vint-i-set fusells, per si fossin de menester per a la defensa. Aquell mateix any, l'Ajuntament ha de formar un estat de la població útil des del punt de vista militar -60 casats i 23 solters-, per si cal ordenar mobilització general. Però aquesta situació també provocà resistències. Igual que cent cinquanta anys abans, alguns privilegiats es neguen a pagar els impostos de guerra: Joaquim de Quevedo, propietari de cal Patxoca, i oficial de la Reial Contaduria del Principat, Joaquim Tós, tinent d'escrivà de càmera, Miquel Ballester, cerer, i Josep Roca, confiter; tots ells tenien en comú la residència a Barcelona, i reivindicaven els vells usatges que eximien els ciutadans de pagar impostos militars[216].

216
AMC, armari 2, caixa 2, *Correspondència 1780-1700*, carpetes de documents del 1791, 1795 i 1796.

LA SOCIETAT SETCENTISTA

Acabem de fer una aproximació a l'estat polític, econòmic i social del Castelldefels del segle XVIII. Per completar el quadre, cal girar ara la vista a la resta d'aspectes de caire més humanístic: el nombre de persones, la situació sanitària, les seves devocions, els seus entreteniments, i, fins i tot, una descripció subjectiva de com eren vistos. Al segle de les llums, sobta comprovar com aquella societat setcentista local s'assembla més a la dels segles passats que no a la dels futurs. Els símptomes d'aturada econòmica que hem descobert a la fi de segle resulten en una autèntica crisi de grans proporcions, que marcà profundament tota la centúria següent. Vegem-ho.

El creixement demogràfic

Les dades de què disposem, per desgràcia, són ben fragmentàries i, a més, hi ha seriosos dubtes sobre la seva homogeneïtat i fiabilitat. En primer lloc, disposem dels recomptes d'habitants. Al llarg del segle XVIII n'hem pogut documentar set. El primer correspon als treballs d'elaboració del cadastre, i fou elaborat entre el 1716 i el 1719. El nombre d'habitants de Castelldefels en aquella data era de 187. Anteriorment, el cens del 1702 dóna 157 habitants, que indiquen que, tot i la guerra, la població ha crescut un 20% en quinze anys. Però una estimació anterior, del 1682, ens dóna per a Castelldefels 170 habitants[217]. D'alguna manera, aquestes dades precisen que la crisi de la fi del segle XVII fou superada localment a inici del nou segle, malgrat la guerra.

Després d'aquest primer moment del segle, tenim un nou recompte dels habitants de Castelldefels l'any 1740, quan en el transcurs d'una visita pastoral el rector informa que al poble hi ha 250 *«ànimes de comunió»* -que equivaldrien a uns 290 habitants, ja que les *«ànimes de comunió»* no inclouen els nens de 7 anys en avall, aproximadament un 17% de la població-. Divuit anys després, el 1758, una nova visita pastoral ja parla de 350 *«ànimes de comunió»*, és a dir, uns 410 habitants. El 1778 la situació encara és més falaguera: aquell any, hom compta ja 400 *«ànimes de comunió»*, 470 habitants[218].

217
CODINA, Jaume. *El delta del Llobregat i Barcelona*. Esplugues: Ed. Ariel, 1971, p. 213

218
ADB, Visites Pastorals, vol.77, f. 466r; vol. 82, f. 180v; vol. 87, f. 70r.

Però aquí s'acaben les alegries demogràfiques. El cens ordenat per Floridablanca el 1787[219], font qualificada per tots els estudiosos com a força fiable, dóna per a Castelldefels la xifra de 480 habitants, cosa que significa que, a la darrera dècada, el creixement de població s'hauria aturat en sec. I, per acabar, el darrer recompte secular, amb motiu del cens del 1797 (còpia de la fitxa local del qual es troba a l'arxiu municipal) dóna un total de 203 habitants («*ànimes*»)[220].

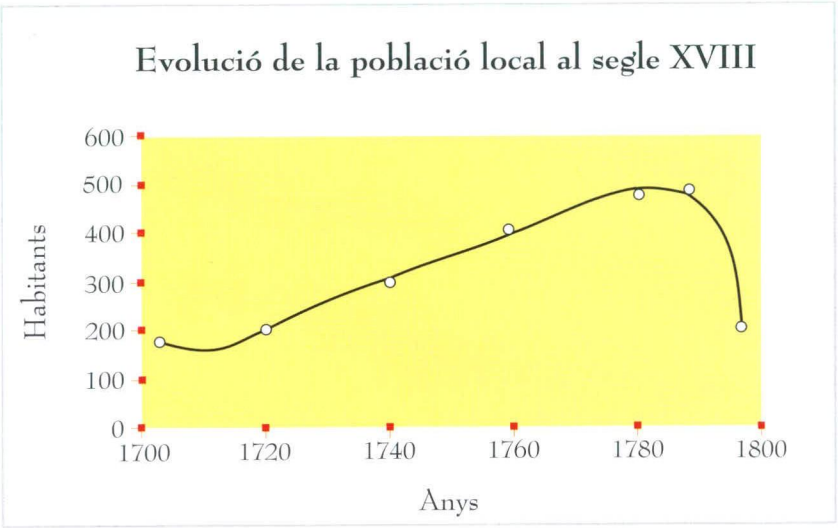

Què ha passat, doncs, entre el 1787 i el 1797 perquè en només deu anys la població decaigués a menys de la meitat, gairebé al nivell d'inici de segle, tot perdent el creixement acumulat al llarg de seixanta anys? Malgrat que les dades són poc sòlides, són tot el que tenim, i el que ens suggereixen és que, a la darrera dècada del segle XVIII, Castelldefels patí una davallada espectacular de la població, que enfonsà les tendències iniciades dècades abans, i que, tot i entrar en contradicció amb l'evolució dels municipis veïns i de tot Catalunya, concorda perfectament amb l'estat de crisi demogràfica endèmica que es manifestarà amb força al llarg del segle XIX. Tenim alguna dada més relativa, no directament al nombre d'habitants, sinó al nombre de veïns -caps de família-: el 1717 eren 83[221], el 1760 n'hi havia 122[222]. El 1797, sumant els homes majors de vint-i-cinc anys i les vídues, tenim 56 veïns. Tot apunta, doncs, al fet que el darrer quart de segle, Castelldefels visqué un terrible daltabaix demogràfic. La raó d'aquesta demografia catastròfica l'assenyalen tots els contemporanis: les febres.

219
Recentment, Jaume Codina ha precisat la fiabilitat d'aquest cens, tot corregint les xifres donades per Pierre Vilar: CODINA, Jaume "El Baix Llobregat, 1750-1850: un segle transcendent", dins *El pas de la societat agrària a industrial al Baix Llobregat*. Barcelona: Publicacions Abadia de Montserrat, 1995, p. 115 i 117.

220
Xifra creïble perquè va acompanyada d'una detallada piràmide d'edats que inclou els menors de 7 anys.

221
IGLÉSIES, Josep. *Estadístiques de població de Catalunya el primer vicenni del segle XVIII*. Barcelona: Fund. Salvador Vives Casajuana, 1974, p. 489.

222
Academia de Medicina y Cirugía de Barcelona, *Sanejament de Castelldefels y Pla de Llobregat* (1889). Citat per CODINA, Jaume. *El Delta del Llobregat i Barcelona*, Ariel. Esplugues 1971, p. 218.

L'empitjorament de l'estat sanitari i la catàstrofe de finals de segle

En parlar de l'expansió agrícola i la construcció i manteniment de la corredora mestra, ja ens hem fet ressò dels arguments dels contemporanis -els barons, els intendents, o bé propietaris com Segimon Torelló- que prevenien contra els efectes nocius de les aigües estancades i corrompudes. Aquestes prevencions es confirmaren, lamentablement, durant la terrible passa de malària dels anys 1784 i 1785, que afectà el delta sencer[223].

Les dades de mortalitat d'aquesta època són esfereïdores. La resposta del qüestionari de Zamora, del 1789, ens diu que els nascuts anualment eren entre 18 i 20, contra 24 o 25 difunts -uns cinc habitants menys per any-. A la fi de segle, el 1800, la tendència havia augmentat: vint naixements contra trenta-vuit defuncions anuals, divuit habitants menys per any. Atenent les xifres d'habitants donades més amunt, la mortalitat havia pujat en aquesta darrera dècada de segle del 79 al 187 per mil. I la davallada indica una pèrdua contínua d'uns trenta habitants anuals, és a dir, una mortalitat mitjana, al llarg d'una dècada, del 90 per mil! Un informe de la fi del XIX ja especifica que entre el 1750 i el 1799 la població local s'havia renovat completament dues vegades[224]. Dues generacions completes en només cinquanta anys!

Sembla encertat atribuir a aquesta catàstrofe demogràfica l'aturada general econòmica del Castelldefels de la fi del segle. Una crisi que, segons els contemporanis, s'havia gestat pel fracàs previ en la definitiva dessecació de les marines. L'arrencada d'inici de segle, lluny de portar la prosperitat, havia engendrat una epidèmia que relegaria Castelldefels fora del progrés contemporani, no només al darrer quart de segle, sinó també tot al llarg del segle següent. El projecte d'en Segimon Torelló resumeix les causes d'aquesta epidèmia[225]:

> *«la marina que por la parte de Poniente hay desde la Montaña y fortaleza de Montjuïch hasta Castelldefels, que comprende immenso terreno, es absolutamente fatal y poco menos que inhabitable. La maior precaución conserva con dificultad el havitante ó residente en aquel País, porque las tercianas calenturas y algunas otras enfermedades malignas por naturaleza predominan el terreno, y el que las contrahe ó muere ó alomenos se*

223
AHCB, Judicial, processos escrivà Fèlix Albert Nogués, 1784-1785, *Autos sobre la mala qualitat de la carn que es ven a la vila de Sant Boi de Llobregat*, i Sanitat, VIII-1, f. 2311, 278, citat per CODINA, Jaume. *El Delta del Llobregat i Barcelona*. Esplugues: Ed. Ariel, 1971, p. 222

224
Academia de Medicina de Barcelona, *Sanejament de Castelldefels i Pla del Llobregat*, transcrit parcialment per BAQUER, Ernesto. "Castelldefels, el poble de les febres". *Castelldefels en el siglo XIX. Su gente, su vida*. Castelldefels: 1987, p. 15.

225
La proposta i els informes adjunts es poden trobar transcrits a CODINA, Jaume. *El delta del Llobregat i Barcelona*. Esplugues: Ariel, 1971, p. 457-464.

inutiliza por mucho tiempo, y manifiesta la experiencia que en todos los años el numero de los muertos y de los inutilizados es exorbitante».

Torelló atribueix l'epidèmia a l'existència de corredores sense desaiguar que acumulen aigües pútrides a l'estiu i a la preparació del cànem a les sèquies i corredores:

«(...) el Pescado criado en aguas sucias, corrompidas y sin curso es perniciosissimo á la salud, y lo ha manifestado visiblemente la experiencia en los muchos casos particulares. Y por fin, las aguas de los Pozos que se provehen de tantissimo charco serán siempre malas y no podrán dexar de dañar sirviendo á la bebida y demas preciso á la manutencion del hombre. Estas son las quatro principales causas de la infelicidad de aquel terreno y el motivo porque ningun labrador forastero se atreve á emprender como sera necesario el havitar en él; y enseñados los naturales de que los Dueños de las Haciendas no pueden valerse de otros que de ellos mismos, se llevan con toda desidia, con cuio arbitrio, ni las tierras son bien preparadas ni producen los frutos que podrian».

Entrada a les mines d'aigua de can Roca. Aquesta mina, que porta aigua d'una font situada més amunt fins a les terres de can Roca de Dalt, fou construïda en el tombant dels segles XVIII a XIX. En un document patrimonial del 1818 ja consta que can Roca de Dalt està dotada amb un *«safareig amb aigua viva la qual es condueix amb una mina que passa fins a la casa de Baix, al Racó»* (Fotografia: Grup de Recerques Històriques de Castelldefels)

Les solucions que proposa són: netejar i redissenyar les corredores i valls perquè quedin seques a l'estiu, la prohibició d'amarar cànem i de pescar, i:

> *«la bebida de las aguas de los Pozos, quedaba absolutamente subsanada si se precisaba á los Pueblos á haver de conducir á ellos como pueden aguas de la Montaña que sirviesen al abasto publico, porque teniendo los moradores las aguas saludables á la mano, nunca pensarian valerse de las de los Pozos para la manutencion del hombre».*

Ens centrarem en el darrer dels aspectes proposats: la conducció d'aigua de la muntanya per a l'abastament humà. L'informe del síndic i diputats de l'ajuntament de Barcelona aconsellava que:

> *«si se recogiesen las aguas que manan continuamente de los Montes inmediatos a las Marinas podrían con facilidad formarse fuentes para todos aquellos Lugares y sus aldeas, con lo que quedarían las Marinas provistas de agua buena y libres de todos los graves males que indica el Dr. Torelló en su proyecto, y se harían utilísimas como lo propone a la Ciudad de Barcelona».*

L'informe dels tècnics municipals, del 1791, sobre les propostes d'en Torelló, abundaven en aquesta possibilitat:

> *«por lo que respeta á la salud de los vezinos podria haver agua de fuente en los Lugares de Viladecans y Gabá conduciendola de la del manso Vilar, distante cosa de media hora, y en el de Castell de fels haciendo un conducto desde la fuente de Monrás (cuia agua es exelente), distante cinco quartos de hora, ó de la fuente de la riera de la Sentiu, distante tres quartos y medio. El desaguar las Lagunas de Port, Remolá y demás no seria dificil por medio de la rosca de Arquímedes».*

Ens trobem ni més ni menys davant dels inicis d'un projecte gegantesc que, a cavall dels segles XVIII i XIX portaria aigua potable als pobles de Gavà, Viladecans i Castelldefels. Del projecte de Gavà i Viladecans, acabat ja el 1825, encara se'n conserven les restes: és la mina de can Tries, que capta les aigües un xic més avall de la font del Ferro -prop del mas Vilar citat a l'informe dels tècnics[226]-. Pel que fa al projecte de Castelldefels, s'abandonà la idea de captar l'aigua a la font del Montràs -aquesta font, situada sota les Agulles, actualment alimenta una bassa del servei d'extinció d'incendis forestals, i apareix als mapes com a *font del Maset*-, i

226
GIBERT, Alfons. *Un segle de vida gavanenca (1840-1940)*. Gavà: Ajuntament 1989, p. 36-47.

s'optà per aprofitar l'aigua de la mina de can Roca. Efectivament, entre els segles XVIII i XIX es dugué a terme a Castelldefels una impressionant obra d'enginyeria: una mina que conduïa l'aigua de la font de can Roca de Dalt fins al mas de can Roca de Baix, prop del nucli urbà. L'obra apareix consignada al capbreu del 1817, en el qual el barceloní Josep Roca declara el mas de can Roca de Dalt *«ab safareig y aigua viva la qual se condueix ab una mina que pasa fins a la Casa de Baix, al Racó»*. La confessió de la mina per part d'aquest propietari indica, a més, que l'obra s'efectuà gràcies a l'aportació de capital privat. Igual que el cas de Gavà i Viladecans, en què l'obra fou sufragada per hisendats residents a Barcelona: Carreras, Torres i Subirachs.

La parròquia al segle XVIII

Al llarg del segle XVIII la parròquia segueix conservant la centralització de la vida local que li venia donada dels segles anteriors. Tanmateix, la consolidació d'un minúscul nucli urbà integrat per pagesos i comparets de condició humil anirà conformant uns altres àmbits de sociabilitat aliens a la parròquia, els quals assolirien una especial rellevància al segle posterior: la taverna, per als homes, i el safareig, per a les dones.

La parròquia conserva les lluminàries i confraries heretades del XVII, al costat de l'altar Major, els altars del Roser, sant Pere, sant Joan Baptista i Evangelista, santa Bàrbara i sant Antoni Abat, tots ells amb ara consagrada i apta per cantar-hi missa. A més, sorgeixen nous cultes: els dedicats al sagrat Crucifix i a sant Simplici, que, sense altar, són esmentats per primera vegada el 1735, o la Mare de Déu de la Pietat, altar esmentat per primer cop el 1758[227]. Però l'obra més significativa del període fou l'ampliació de l'antiga església parroquial, i l'aparició d'una nova advocació amb confraria instituïda: la de la Mare de Déu de la Salut. Esmentada per primer cop a la visita pastoral del 1728, se'ns indica que compta amb una capella amb altar, i un *«retaule amb cambril»*. La confraria, segons aquesta visita pastoral, fou fundada el 8 de desembre del 1716. El nou altar dedicat a la Mare de Déu de la Salut fou construït entre el 1710 i el 1724, probablement el 1719, ja que aquesta data figura escrita en una de les finestres de la capella. La imatge de la nova advocació era l'antiga imatge romànica de l'altar Major, que havia estat retirada el 1588[228].

227
ADB, Visites Pastorals, vol. 76, f. 195v; vol.82, f. 180v.

228
FORT, Jordi. *Santa Maria de la Salut*. Sant Climent de Llob, 1979, p. 33-35; ADB, Visites Pastorals, vol.74, f. 398r.

Altar de la Salut, tal com està després de la restauració dels anys noranta. Aquest altar fou aixecat després de la Guerra de Successió per aixoplugar la imatge i retaule de Santa Maria de la Salut. Inaugurat el 1724, significà l'ampliació més gran de l'església des de les obres de la fi del segle XVI (Fotografia: Vicenç Valcárcel)

Reformes a l'església del Castell

Durant el segle XVII, l'església mantingué la configuració arquitectònica assolida la centúria anterior. S'hi incorporaren, però, altars nous, com ara el de sant Isidre, el 1627, i el de sant Eloi, el 1636, que es situaren a les capelles laterals. La rectoria, en canvi, fou objecte d'una gran ampliació. Aquest cos, que es va bastir a llevant de la capçalera amb

motiu de les obres de 1325-1350, era, de bon començament, força reduït. Tot i això, en el decurs del segle XVII, gràcies a dues ampliacions successives, arriba gairebé a l'expansió màxima, ja que abraçava des del mur meridional del cos principal del castell fins a la sagristia, i des del camí de ronda de llevant fins als absis del temple.

Les reformes del segle XVIII, de gran importància i vistositat, són immediatament posteriors a la Guerra de Successió (1702-1715). Llavors es bastí la capella de la Mare de Déu de la Salut, consagrada el 1724 i adossada a l'extrem del braç sud del transsepte de l'església. L'obra de fàbrica d'aquest cos havia de ser molt avançada o potser enllestida el 1719, data que apareix en un carreu situat a la façana de migdia i decorat amb una imatge de la Mare de Déu romànica, però amb la indumentària pròpia de l'època moderna.

Sabem que aquesta capella era pavimentada originalment amb rajols i coberta amb encavallades de fusta i teulada a doble vessant. Les parets eren ornamentades amb pintures murals de gust barroc, una part de les quals ha aparegut durant les darreres obres de restauració. Aquestes pintures emmarcaven, a més, el retaule de la Mare de Déu, que coneixem a través d'un dibuix i que constituïa un element divisori entre l'espai del cambril pròpiament dit i la part anterior de la capella. Al lloc on era la imatge s'accedia a través de sengles escales laterals, l'empremta de les quals encara es pot veure a les parets de la capella.

Paral·lelament, dins els primers decennis del segle XVIII també es realitzà la darrera ampliació de la rectoria, a conseqüència de la qual l'absis major resta ocult i mutilat i l'absidiola nord desaparegué. Aquests dos enderrocs es dugueren a terme per tal d'adossar la crugia més occidental de la casa rectoral a l'església, i també per poder accedir, des de la rectoria, a la part alta de la sagristia i a la coberta del temple, que tenien funcions defensives. Al subsòl de la casa rectoral, es construí una fresquera de cambra circular, a la qual s'accedia per un llarg passadís que començava al pati que llavors hi havia a migdia de l'edifici. Potser aquest accés subterrani ocasionà les llegendes sobre "passadissos secrets" al castell, que encara s'expliquen.

La construcció d'aquests nous cossos és la darrera obra d'importància realitzada al temple. L'estiu del 1812, però, la capella de la Salut fou ornada amb unes interessants pintures d'estil neoclàssic que amagaren els murals barrocs. Aquestes pintures -segons es pot llegir encara en una inscripció situada a la cornisa de l'extrem meridional de la capella que en aquell moment corresponia a la part interior del cambril- foren obra del

mestre pintor Francisco Rodríguez, professor de l'Acadèmia de Dibuix de Barcelona (avui Escola de Llotja), i foren sufragades dels seus propis diners, pel capellà ecònom Celestí Verd, segons precisa la mateixa inscripció.

A la fi del segle XVIII, dins la rectoria, coincidint amb alguns canvis en la compartimentació interna, s'hi instal·là una premsa per fer vi, la situació de la qual pot resultar una mica xocant, tot i que s'adiu amb els costums de l'època, ja que es coneixen nombroses premses i cups d'aleshores situats dins de cases rectorals. A més, el 1831, dugueren a terme nombroses reformes a la residència del capellà, sobretot en els pisos alts.

Albert López Mullor

Després de la Guerra de Successió, doncs, arrelà amb força una nova devoció local, que ràpidament fou potenciada per les autoritats religioses. El 1716 es constituïa la confraria de la mà del bisbe de Barcelona, el 1717 se n'aprovava el reglament, i el 1719 ja s'estava acabant la nova capella: un enorme cos quadrangular que surt en direcció sud, adossat al costat de la vella església de Santa Maria, i, finalment, la llicència per fer missa al nou altar s'atorgava el 1724. La construcció de l'altar comportà també la restauració de l'ornamentació de l'església i la reparació dels sostres. L'altar era de caràcter barroc, amb columnes salomòniques, i la imatge estava situada al presbiteri. Avui encara queden restes de les pintures d'aquesta època. Però les obres, efectuades poc després de la guerra, deixaren altra volta exhaustes les arques parroquials. El 1728 el bisbe mana fer una casulla negra i una altra de color morat, alguns corporals i un missal nou, i reparar els vells, però es queixa de «*los pochs medis se troban en la obra de la Iglesia* (...) *pues no sols no se troban medis sino que consta que la obra de la iglesia desde lo any 1685 se ha valgut de las pensions de un censal de pensió annual 57 sous que Joseph Pares quondam, pagès de dita Parroquia, dexà à dita Obra en son testament*»[229]. La intenció del testador era que amb la deixa es fabriqués una llàntia de plata per a l'altar Major, cosa que s'anava posposant. El bisbe ordena que el rector demani més almoines als parroquians: «*ordenam y manam en virtut de santa obediencia al rector de dita Iglesia* [que] *expose a sos Parroquians per a que allarguen las mans*», i faci, amb el sagristà i els obrers, acaptes generals per pagar les reparacions necessàries. Pel que fa a l'altar lateral de la Salut, ordena que alcin el nínxol de l'ara, per tal que s'adeqüi als preceptes litúrgics.

229
ADB, Visites Pastorals, vol.74, f. 399r.

L'aparició de la devoció a Santa Maria de la Salut* té arrels populars. Els estatuts de la confraria fan especial referència a la devoció de la veïna Josepa Prats, que es descriu com *«la que més s'ha distingit en la cura i adorno de la Imatge abans i després de ser colocada al nou altar»*. Però això no privà d'un ple suport senyorial i eclesiàstic a la nova confraria: els barons Francesc de Bounonville i Francesc de Copons hi ingressaren en lloc preeminent, i el bisbe de Barcelona atorgà indulgències a tots els confrares en el moment de la constitució. L'advocació mariana triada no podia ser més escaient, atesa la problemàtica sanitària del poble. Les primeres edicions conegudes dels goigs a la nova imatge, del 1756, fan referència, de moment, només a la protecció genèrica que la Mare de Déu de la Salut atorgava sobre els conreus: *«Als esplets tingui la mira / de Blat, Vi, y de tots Grans / guardantlos de pedra y neula / proculantlos abundants»*[230]. Però en les edicions de goigs de la fi de segle, després de les epidèmies de malària la lletra dels goigs canvia, i l'esment sanitari ja és ben palès: *«Lo poble regonegut (...) / A Vos humilment acut / perque li siau la guia, / contra tota malaltia / Verge, y Mare de Salut. / De Tercianas, y Quartanas, / de Febres, y de tot mal, / en totas nostras desganas / sou vos remey cordial»*. També els perills del mar són esmentats ara, cosa lògica atesa la rellevància d'aquesta activitat econòmica al llarg del segle: *«El Mar es socorregut / lo qui en Vos ha confiat, / lliurantlo de tempestat / Verge, y Mare de Salut»*[231]

Però, tanmateix, aquest esclat de devoció sembla un cant de cigne. Els temps canvien, i la societat de petits pagesos, parcers i jornalers que es va conformant a redós de l'incipient nucli de població, no és equiparable als grans pagesos de mas que havien caracteritzat socialment el segle XVI, i que havien fet de la parròquia i les administracions i confraries l'aparador que prestigiava el seu poder econòmic. De fet, un dels signes que tenim d'aquest progressiu distanciament popular de la parròquia és el fet que, a mitjan segle, els encarregats d'administrar el culte no ho feien ja de franc, a canvi del prestigi o la fe de segles abans, sinó que es quedaven part de les almoines en forma d'estipendi. El bisbe ordena el 1735 que obrers i administradors *«servescan son respective offici sens altre estipendi que la remuneracio de Deu»*.

D'altra banda, l'absentisme dels clergues feia molt de mal al culte. El beneficiat de l'altar de sant Pere, per exemple, era un prevere resident a Teià anomenat Joan Papiol, absent totalment de Castelldefels, que no complia cap de les obligacions inherents al seu càrrec. Per aquest motiu, el 1740, el bisbe de Barcelona segrestà les rendes d'aquest benefici, i les atorgà al rector de Santa Maria. El

230
Coblas de la portentosa, prodigiosa y miraculosa imatge de la Mare de Déu de la Salut de la iglesia parroquial de Castelldefels, 1756, reproduït per FORT, Jordi. *Santa Maria de la Salut*, Sant Climent de Llobregat 1979, p. 49.

231
Goigs de la portentosa, prodigiosa, y miraculosa imatge de la Mare de Déu de la Salut, de la Iglesia Parroquial de Santa Maria de Castelldefels, segle XVIII, reproduït per FORT, Jordi. *Santa Maria de la Salut*, Sant Climent de Llobregat *1979*, p. 55.

benefici seguia segrestat el 1743, i encara el 1758. L'any 1787 s'indica que era vacant[232].

El culte passa per dificultats: els parroquians van abandonant la protecció de l'església. Les que primer pateixen aquest canvi són les devocions menys populars: sant Antoni i santa Bàrbara que, a principi de segle, tenien un altar lateral, el 1743 ja no el tenen; més encara, la visita del 1778 indica només l'existència d'un reliquiari amb relíquies de santa Bàrbara, però afegeix que hi manca prova d'autenticitat. Un altar erigit a la fi del XVI amb notable empenta, entorn del qual es fundà una confraria de renom -la de la Mare de Déu del Roser- és descrit a la visita del 1743 com «*petit i minúscul*» i el bisbe ordena que el desmuntin[233]. El 1758, només sant Pere i la Mare de Déu de la Salut* conserven altars aptes per dir missa; totes les altres devocions (sant Joan, santa Bàrbara i sant Antoni, la Mare de Déu del Roser, el Sagrat Crucifix) tenen només un petit racó cadascuna, sense altar. El bisbe, l'any 1743, se'n fa creus de l'estat d'abandonament dels comptes parroquials: de la sagristia, fa més de tres anys que ningú no ha donat comptes, «*per culpa eo omissio de Pau Carbonell, mariner*».

Una nova mostra del divorci entre poble i església que es viu cap a la fi de segle ens la dóna l'edicte del bisbe visitador, l'any 1778, que prohibí les romeries a l'ermita de sant Salvador dels Arenys: «*A tres quartos de distancia de la Parroquia hai una capilla dedicada al Salvador, la que es del comun, y tiene la llave el vecino immediato. En los dias de la transfiguración, y de Santa Madrona, hacian procesion desde la Iglesia a dicha capilla, lo que prohivio Su Ilustrisima se executase en lo sucesivo*»[234]. El motiu d'aquesta ordre tan estricta, que és comuna a altres poblacions del bisbat, queda explicitat a la visita pastoral que féu l'endemà a Gavà: «*para evitar algunos desordenes*». Ras i curt: s'eliminaven les festes populars amb ballades i excessos profans, certament; però que eren una part essencial de la religiositat popular heretada dels segles medievals.

232
ADB, *Visites Pastorals*, vol. 76, f. 195v; Vol. 77, f. 465v; vol. 79, f. 114v (f. 101v numeració antiga); vol. 82, f. 180v; vol. 88, f. 148v.

233
ADB, *Visites pastorals*, vol. 79, f. 114r (f. 101r numeració antiga).

234
ADB, *Visites pastorals*, vol. 87, f. 70v.

Estatuts de la confraria de la Mare de Déu de la Salut

«PRIMERAMENT, lo Cap Principal de esta Santa Confraria de Maria Santíssima de la Salut juntament ab las duas Administradoras y Sagristana es lo Rt. Rector qui es y per temps será de la present Parroquial Iglesia de Santa Maria de Castelldefels bisbat de Barcelona;

regint y governant aquella ab sant zel; amonestant y persuadint á tots los confrares y confraressas tot lo que siga mes convenient, per lo augment desta Santa Confraria.

ITEM que la major Administradora de aquesta Santa Confraria dega ser casada ó viuda; y la menor donzella. Elegint aquestas al temps de la fundació lo Rt. Rector com á cap principal; y apres anualment las degan elegir las Administradoras que acabaran; anomenantne tres cada una (de y ab expres concell y parer del dit Rt. Rector) y de aquestas sen extreguian, per extracció duas. La qual elecció o extracció se fassia tots anys lo Diumenge abans del dia vuyt de Dezembre entrant á la Administració la Vigilia de Nostra Señora de la Concepció; que es la diada de la Vigilia que fou collocada la Santa Imatje de Maria Santissima de la Salut.

ITEM. Com per gracia especial de V. S. Iltma., es estada elegida y anomenada Josepha Prats (per tot lo temps de la sua vida natural) per Sagristana del Altar ó Capella de Maria Santissima de la Salut. Attenent V. S. Iltma. lo ser ella estada la que mes se es esmerada en conduhir y adornar la dita Santa Imatge; antes, y despres de ser collocada. Per tant y altrament, se posa á la Alta comprehenció de V. S. Iltma. que si la experiencia enseña (morta que siga la dita Josepha Prats) ser convenient per la Confraria, passar en fer elleció de nova Sagristana: quel Rt. Rector qui es y per temps será: facia y fer puga la elecció ó nominació de nova sagristana; en lo mateix modo, forma y manera que está dit de las Administradoras, cuydantse aquestas dels diners, emoluments y augments de la Confraria; y aquella dels ornaments y adornos del altar ó Capella de la Santa Imatge de Maria Santissima de la Salut: com y també fer lo demes que sie convenient per la Confraria: segons li será ordenat.

ITEM. Que tant las Administradoras de una; com la Sagristana de part altre, degan donar compte aquellas de qualsevols charitats, entradas augments y emoluments desta Santa Confraria; y aquesta de tota la roba blanca y demes ornaments del Altar de la Santa Imatge; sempre que lo dit Rt. Rector qui es y per temps será ho demania; com y també a la Visita General Ecctica tant solament.

ITEM. Que tots anys als vuyt dies del mes de Dezembre; que es diada per diada; que fou en sol altar collocada; per orde de V. S. Iltma. la Santa Imatge de Maria Santissima de la Salut: Se celebria en son altar ó capella una festivitat y després de dit y celebrat lo Offici ó Missa major; se facia una solemne professó; portant en lo tabernacle las donzellas,

vestidas totas ellas de blanch, á la Santa Imatge de Maria Santissima de la Salut, fentse tot lo demés ab la matexa diada que fou collocada.
ITEM. Que tots los anys perpetuament, siga obligada la present Confraria de Maria Santíssima de la Salut en fer dir y celebrar, quatre aniversaris celebradors per lo Rt. Rector ó Vicari de la dita parroquial Iglesia en lo altar ó capella de Maria Santissima de la Salut lo endemá de quiscuna de las quatre annuals festivitats de Maria Santissima y tots los dits quatre Aniversaris, servescan y servir hagen per sufragis de las Animas dels Confrares y confraressas deffuncts de aquesta Santa Confraria.

ITEM. Que esdevenint la mort de algun dels confrares ó confraressas de Maria Santissima de la Salut siga perpetuament obligada la present Santa Confraria en fer fer y celebrar, en lo altar ó capella de la dita Santa Imatge de Maria Santissima de la Salut una misa ó aniversari per quiscun confrare ó confraressa; celebrador ó celebrada per lo Rt. Rector ó Vicari de la present parroquia; per lo repós y sufragi del dits confrares y confraressas diffuncts.

ITEM. Que quant esdevingues lo cas (lo que Deu ntre. Señor y Maria Santissima de la Salut; nou permetian) de que los moros cautivassen algun ó algunas dels confrares ó confraresas de aquesta Santa Confraria en tal cas sigan obligadas las Administradoras y Sagristana en fer Aplega General entre los confrares y confraressas de aquesta Santa Confraria; y tot lo que aplegaran; servesca y servir haja pera rescatarlos; y encara mes que la administració de aquesta Santa Confraria sia també obligada en ajudar á rescatar á qualsevol dels dits confrares ó confraressas de la que hi haurá á la dita Santa Confraria: tot ha coneguda del Rt. Rector que es y per temps será.

ITEM y finalment. Inseguint la bona economia de algunas confrarias: se ordena que totas las personas de qualsevol estat y sexo que sian; que voldrán escriurese per confrares ó confraressas de aquesta Santa Confraria y posarse baix lo amparo y patrocini de Maria Santissima de la Salut. Degan donar de chariat un real de entrada y apres un sou cada any per la conservació, augment y perpetuitat desta Santa Confraria (á mes de que guanyaran quaranta dies de perdó, concedits per sa Iltma. lo die que se escriuran per confrares ó confraressas). Gaudiran y participaran de totas las prerrogativas sobreditas en lo any empero que hauran pagat lo dit sou. Advertint que las personas que pagaran deu rals, pagaran: per vida y mort gaudint sempre dels dits mateixos privilegis, prerrogativas y sufragis de la dita Santa Confraria: sens empaix ni contradicció alguna.»

Aires populars: la taverna i l'hostal al segle XVIII

En contraposició a una religiositat que cada cop anava esdevenint menys popular, el XVIII veu l'auge de l'hostal-taverna, on s'apleguen els jornalers i petits pagesos cada nit. L'Ajuntament havia adquirit l'hostal l'any 1719, tot posant fi a una llarga rècula de conflictes amb els particulars que l'havien muntat. El conflicte venia d'enrere: l'11 de desembre del 1687, els jurats havien obtingut dels barons la potestat d'impedir l'obertura de cap hostal al poble, ja que feia la competència a la taverna. Els barons decretaren que:

> *«Nos, Francesc d'Erill, Bournonville i Perapertussa, vescomte de Jóc i Marquès de Rupit, i dona Manuela d'Erill, Orcau i Bournonville, baronessa d'Orcau, cònjuges. Sabent i atenent que Miquel de Torrelles i Sentmenat i Francesc d'Erill i Orcau antecessors nostres en dita Baronia, el 13 de febrer de 1644 establiren els jurats del lloc i terme de Castelldefels la taverna i revenduria, cada any en encant públic subhastada, rebent los arrendataris tant de dia com de nit totes persones i dant-los de menjar ab la seva justa paga (...) havent-hi altre hostal no trobem persones que los vulguen arrendar, a no ser a poc preu (...) per aquest motiu us concedim (...) facultat de que pogau privar de tenir hostal a altra persona a no ser per vosaltres arrendat»*[235].

Pel que sembla, aquesta atribució no fou aplicada, i el conflicte entre hostalers i municipi anà en augment fins al moment de l'adquisició. Aquest edifici, situat a l'actual plaça Major -*«frente el mesón hay una plazuela»*, diu la resposta a l'enquesta Zamora-, a l'antiga masia coneguda com cal Moliner, ben aviat es convertí en l'indret de diversió local:

> *«La taverna y Hostal tots los dias y nits és fet una casa de joch y un camaret de menjar y beurer per los amos de casas y mossos seus; de forma que los majors danys en Castelldefels hixen del jugar, y desbauxes se fan en lo hostal y taverna, essent lo Batlle y Regidors los que ensenyen lo camí als demés vehins, y lo Batlle percebeix 8 ll. tot al any per les cartes que deixa tenir al hostaler, tot lo que es contra las reals ordres»*[236].

La casa devia estar força malmesa el 1782, ja que aquell any el governador de Barcelona hi ordenava fer obres[237]. Una casa que, a més d'hostal i taverna, era la seu municipal, segons l'enquesta

235
ABE, citat a l'AJSV, fitxa 4/35/15/1, *Castelldefels: taverna i revenduria, 11 de desembre 1687.*

236
ABE, caixa 1, plec 43, *Relació de l'estat de la baronia, any 1740*, transcrit a l'AJSV, fitxes 4/65/146/1-3.

237
AMC, armari 2, correspondència, caixa 2, *Correspondència 1780-1790*, carpeta 1782.

de Zamora: «*las casas del Ayuntamiento son las mismas que sirven de meson*». Hostal i taverna, amb despatx de vi i aiguardent, eren la mateixa cosa, i el taverner era alhora l'hostaler del poble. En aquella mateixa data (1797), les botigues del poble es redueixen a la taverna i hostal, la carnisseria, i dues botigues de gèneres diversos[238].

Altres aspectes ens parlen de la laïcització del poble, l'ensenyament, per exemple. Ja hem esmentat que a la fi del XVII apareix el primer document que recull l'existència d'un mestre de primeres lletres; el 1797 la resposta al cens de Godoy ens informa que aquesta escola seguia funcionant amb un únic mestre, i amb vuit nois que hi assistien regularment. Davant dels 30 nois d'entre 7 i 16 anys que recull aquell cens, doncs els escolaritzats -i, per tant, els alfabetitzats- eren poc menys del 25%, dades que concorden amb les generals a tot el país.

238
AMC, armari 1, caixa sense numerar, carpeta *Documents antics sense dates*.

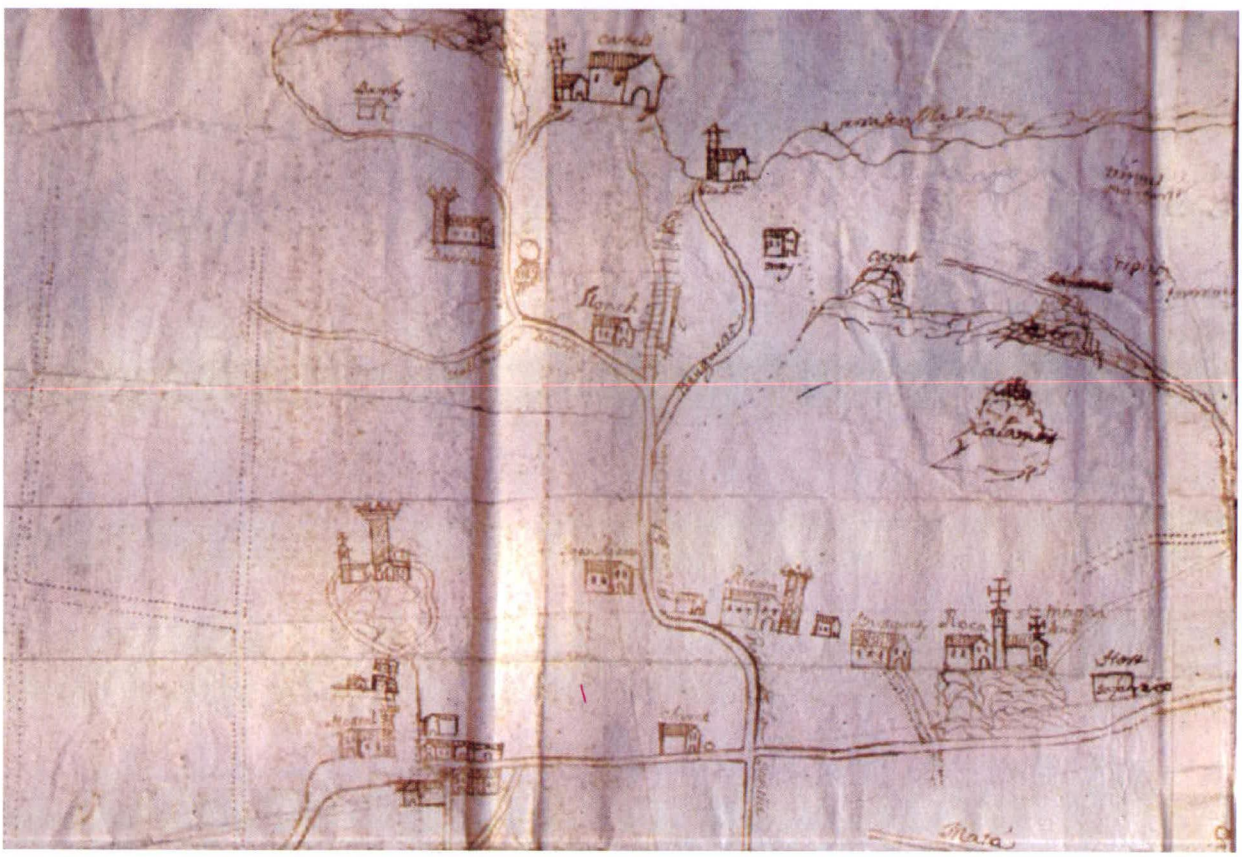

Detall d'un croquis de la fi del segle XVIII de Castelldefels, que presta especial atenció a la xarxa de camins i a l'incipient nucli urbà. Aquests croquis i mapes, que abunden al desaparegut Arxiu de la baronia d'Eramprunyà, tenien funcions econòmiques, ja que servien per identificar la distribució de les propietats que els barons tenien al terme. És significatiu observar que l'hostal està situat al costat del camí ral de Barcelona. (Font: Arxiu de la baronia d'Eramprunyà. Fotografia: Dolors Sanahuja)

Aires aristocràtics: el baró Francesc Xavier de Garma

Si la taverna era el lloc identificable socialment dels habitants del terme, no ens podem estar de contraposar-ho amb quatre pinzellades sobre un dels barons de la fi de segle: Francesc Xavier de Garma i de Duran, hereu de la part que dècades abans havia adquirit Maria Moreno i Vidal. Nat a Alcàntara, Extremadura, el 1708, i mort a Barcelona el 1783, és l'arquetipus de noble il·lustrat que tan bé caracteritza el segle XVIII. Ell s'intitulava, als documents mercantils relatius a la baronia, «*Archiver major de la Corona de Aragó i regidor Perpetuo de la Ciutat de Barcelona*»[239]. Fou ell qui organitzà l'Arxiu de la Corona d'Aragó. En fou nomenat director el 1740, i intentà reunir a Barcelona tots els documents de la Cúria Reial relatius a Catalunya, Aragó, Mallorca i el País Valencià, i li donà el nom que actualment té. El 1747 ingressà a l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, un d'aquells exclusius cercles que impulsaria la il·lustració a casa nostra. Entre la seva producció bibliogràfica, hi destaca el llibre «*Adarga catalana, arte heráldica y prácticas reglas del blasón*», enciclopèdia heràldica de la qual n'escrigué quatre dels dotze volums planificats (1753). Però, sobretot, se'l coneix per les obres i mapes geogràfics: «*Teatro universal de España: descripción eclesiástica y secular de todos los reinos y provincias*» (1738) -que en realitat era la continuació d'un treball iniciat pel seu pare- i els mapes i descripcions de Catalunya: «*Mapa del Obispado de Barcelona*» (1762), i «*Mapa del Principado de Cataluña y Condado del Rosellón*».

239
AMC, armari 1, capbreu de la baronia del 1783.

Els castelldefelencs de la fi del segle XVIII

Per acabar aquesta descripció del Castelldefels setcentista, res millor que recordar les explicacions que coetàniament s'escrigueren com a resposta al qüestionari de Zamora. Ja hi hem recorregut sovint en parlar dels aspectes més econòmics. Però ara ens volem centrar en l'aspecte que es tenia del llogarret. Des d'un punt de vista geogràfic, «*todo es secano: consiste en bosque, viñas y tierras de pan llevar. El término es parte montuoso y llano. El primero es árido, seco y bosque. Y el segundo, maiormente la marina, húmeda, pantanosa y arenosa*». «*Los bosques de la marina son de pinos; y los de los montes, de pinos y encinas, de que se hace brosa para hormigueros. Se hace también carbón, que debe consumirse en el lugar. Se coge piñón. No se*

cuidan los bosques, antes los destruien con cortes y cabras. Y quando alguna tierra de viña vieja se reduce a bosque, se planta de piñón». «Hai notablemente menos bosques de los que havia, por la mucha tierra que se ha reducido a cultivo -l'extensió i colonització agrícola que hem esmentat més amunt- *en virtud de establecimientos concedidos por los barones». «No hai mas prados que los de marina, que son de juncos». «Únicamente se cría sosa* -que s'extreia de la barrella, una planta que creixia a les maresmes-, *juncos y cetas».* Pel que fa a les relacions socioeconòmiques, «*los parceros regularmente pagan al dueño la quarta parte de sus granos, la mitad del vino y aceyte. Los posesores de viña a primeras cepas* -els rabassaires- *pagan a más y a menos, pero regularmente es al tercio o al quarto».* Pel que fa als animals, «*se mantienen de algarrobos, paja y hierba, y los desperdicios sirven para estiércol».*

Capítol a banda mereix el règim alimentari, que ells mateixos reconeixen escàs: «*la comida es mui pobre: judías, havas, verduras, un poco de tocino y, raras veces, carne*». El pa blanc era una quimera: «*En el pan mezclan varias legumbres, como son havas, havones, mahíz y otros*». Això pel que fa al pa pastat i cuit als forns de les masies. El que venien a l'hostal «*lo llevan de esta ciudad*», ja que a Barcelona la venda del pa era una activitat gestionada per l'Ajuntament amb uns preus controlats, a fi d'evitar-ne l'especulació. Pel que fa a la resta de menges que es venien a la botiga local: «*los demás comestibles van por arriendo, y el arrendatario provehe en esta ciudad o en donde le acomoda más*». Això sí, malgrat el règim alimentari i la problemàtica sanitària, el treball dur feia miracles: «*la gente, aunque enfermisa por las tercianas, es robusta y bien dispuesta*». La vida era curta; per això, «*regularmente se dan prisa en casarse*».

Pel que fa al caràcter local, «*es pacífico; los únicos vicios que tienen son jugar los días festivos en el mesón*». Però l'aspecte exterior havia de ser força patètic: «*La gente del pueblo es pobre; son todos labradores o jornaleros». «la gente es desaliñada y viste pobremente. La vestidura se crehe ser la misma que siempre; y visten de ropa del pahís*». La pobresa era, doncs, un tret definitori, tot i que «*no hau gente ociosa. No hai pobres fixos en el pueblo* -es refereixen a captaires i rodamóns-, *porque se vienen a esta ciudad* (Barcelona)». Això sí, l'escassetat de mitjans era reconeguda tothora, fins i tot en la correspondència municipal: el 1789, any de redacció de les respostes que esmentem, els regidors diuen que són tan pobres que no poden ni donar les corresponents racions de pa a les tropes que hi passen. I el 1797 els regidors demanaven a l'autoritat no haver de subministrar pa a la tropa

d'infanteria i cavalleria destacada a la torre de Garraf, per la pobresa del poble. I el pitjor del cas és que des de Barcelona se'ls dóna la raó!

Ja dècades abans trobem ben assumida aquesta percepció: el 1760 -en plena època de creixement-, els regidors presenten una instància exposant que no tenen diners per pagar als barons els deutes pendents per censos endarrerits. I el 1776 documentem una queixa -litigis producte de la misèria- del cirurgià barber de Castelldefels, Francesc Rispalt, contra el pescador Manuel Ingles, perquè afaita i li fa la competència. El cirurgià argumenta que amb aquest competidor deslleial no pot guanyar prou diners per mantenir la família[240]. La situació era prou greu a la fi de segle per empènyer la gent a emigrar. Per citar-ne un cas, el 1812 moria a Santiago de Cuba -ciutat on residia- l'emigrant castelldefelenc Joan Viñas. La seva vídua, Josepa Ros, habitant en una petita caseta de la plaça Major, n'era l'hereva universal[241].

És en aquest estat de prostració, de misèria material i moral, com Castelldefels entra al segle XIX.

240
AMC, armari 2, caixa 1 *Correspondència 1700-1779*, carpetes 1761 i 1776; caixa 2, *Correspondència 1780-1799*, carpetes 1789 i 1796.

245
AMC, Armari 1, capbreu del 1817.

BIBLIOGRAFIA

ALBAREDA, Joaquim. "Els dirigents de la revolta pagesa de 1687-1689; de barretines a botiflers". *Recerques*, núm. 20 (1988).

ARAGÓ, Antoni Maria. "La col·lecta del bovatge del 1327". *Estudis d'Història Medieval*, vol. 3, 1970.

BAQUER, Ernesto. "Castelldefels, el poble de les febres". *Castelldefels en el siglo XIX. Su gente, su vida*.Castelldefels:1987.

BARANERA, Joan. "Gavà". *L'Aramprunyà*, núm. 12 (desembre 1921).

BOFARULL, Francesc de. *El castillo y la baronía de Aramprunyá*. Barcelona: Imprenta Enrich y Cia., 1911.

BRUGUERA, Mateu. *Historia del memorable sitio y bloqueo de Barcelona y heroica defensa de los fueros y privilegios de Cataluña en 1713 y 1714*. Barcelona: Establecimiento Tipografico Editorial de Luis Fiol y Gros, 1871.

CAMÓS, Narcís. *Jardín de María plantado en el Principado de Cataluña*. Barcelona: Jayme Plantada, 1657.

CAMPMANY, Josep i ALONSO, Manel. "La masia de can Llong, abans mas Sbert, a la vall de la Sentiu de Gavà". *1res. Jornades d'Estudi del Patrimoni del Baix Llobregat. Recopilació*. Cornellà de Llobregat: Consell Comarcal del Baix Llobregat, 2000.

CAMPMANY, Josep. *Castelldefels i la mar*. Castelldefels: Ajuntament, 1998.

CAMPMANY, Josep. "El terme municipal de Castelldefels". *Mar i Muntanya*, núm. 56 a 66 (2000).

CAMPMANY, Josep. "Gavà al segle XVI: mutació senyorial i afermament comunal". *Materials del Baix Llobregat*, núm. 7 (2002).

CAMPMANY, Josep. "La guerra de successió a Gavà i Eramprunyà (1700-1720)". *Materials del Baix Llobregat*, núm. 4 (1999).

CARBONELL, Pere Miquel: *"De exequiis sepultura et informitate Regis Joannis Secundi. Liber foeliciter incipit"*, dins *Opúsculos inéditos del cronista P. Miquel Carbonell*. Colección de Documentos Inéditos del Archivo de la Corona de Aragón, núm. 27, Manuel de Bofarull y de Sartorio. Barcelona, 1874.

CASAS HOMS, Josep Maria. *Dietari de Jeroni Pujades*. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana, 1976.

CATALÀ I ROCA, Pere. *La plaga de llagosta a Catalunya (1686-1688)*. Barcelona: Ed. Dalmau, 1987.

CATALÀ I ROCA, Pere. *De cara a la Mediterrània: les torres del litoral català*. Barcelona: Ed. Dalmau, 1987.

CODINA, Jaume; MORAN, Josep; RENOM, Mercè. *El Baix Llobregat el 1789, Respostes al qüestionari de Francisco de Zamora*. Barcelona: Curial Ed. i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992.

CODINA, Jaume. *A Sant Boi de Llobregat (segles XIV-XVIII)*. Sant Boi de Llobregat: Ed. Columna i Ajuntament, 1999.

CODINA, Jaume. *Bàndols i bandolers al Baix Llobregat*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993.

CODINA, Jaume. "El Baix Llobregat, 1750-1850: un segle transcendent" dins *El pas de la societat agrària a industrial al Baix Llobregat*. Barcelona: Publicacions Abadia de Montserrat, 1995.

CODINA, Jaume. *El delta del Llobregat i Barcelona*. Esplugues: Ed. Ariel, 1971.

CODINA, Jaume. *El temps dels albats. Contagi i mortalitat al Baix Llobregat (1450-1875)*. Lleida: Ed. Pagès, 2001.

CODINA, Jaume. *Els pagesos de Provençana (984-1807)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1987.

CODINA, Jaume. "Guerrilles i guerrillers a Sant Boi", dins *Guerrilles al Baix Llobregat*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1986.

CODINA, Jaume. *L'aiguabarreig del microcosmos*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999.

CODINA, Jaume. *La gent del fang*. El Prat de Llobregat: Ed. Montblanc, 1965.

CODINA, Jaume. "La immigració francesa al delta del Llobregat, 1400-*1700*". *XXV Assemblea intercomarcal d'estudiosos*. El Prat de Llobregat: Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat i Amics del Prat, 1985.

CODINA, Jaume. *Les famílies santboianes, segles XIV- XIX*. Sant Boi de Llobregat: Patronat Municipal de Joventut i Cultura, 2000.

"Crónica de Miquel de Parets". *Memorial Histórico Español*, vol. 20. Madrid, 1888.

DANTÍ, Jaume. *Aixecaments populars als països Catalans, (1687-1693)*. Barcelona: Curial Ed., 1990.

Dietari de l'Antic Consell Barceloní. Anys 1534-1562, vol. 4. Barcelona: Impr. Henrich y Cia., 1895.

Dietari de l'Antic Consell Barceloní. Anys 1562-1587, vol. 5. Barcelona: Impr. Henrich y Cia., 1896.

Dietari de l'Antic Consell Barceloní. Anys 1630-1641, vol. 12. Barcelona: Impr. Henrich y Cia., 1910.

Dietari de l'Antic Consell Barceloní. Anys 1652-1658, vol. 16. Barcelona: Impr. Henrich y Cia., 1918.

Dietari de l'Antic Consell Barceloní. Anys 1692-1695, vol. 21. Barcelona: Inst. Municipal de Historia, 1967.

Dietari de l'Antic Consell Barceloní. Anys 1696-1697, vol. 22. Barcelona: Inst. Municipal de Historia, 1968.

Dietari de l'Antic Consell Barceloní. Anys 1702-1704, vol. 24. Barcelona: Inst. Municipal de Historia, 1971.

Dietaris de la Generalitat de Catalunya, vol. 1. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1994.

Dietaris de la Generalitat de Catalunya, vol. 4. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1997.

Dietaris de la Generalitat de Catalunya, vol. 5. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1999.

EIXARCH, Josep. *Les arrels històriques de Viladecans, (segles XII-XVIII)*. Viladecans: Ajuntament, 1989.

ESPINO, Antoni. *Catalunya durante el reinado de Carlos II. Política y guerra en la frontera catalana, 1679-1697*. Bellaterra: UAB, 1999.

ETTINHAUSEN, Henry. *La Guerra dels Segadors a través de la premsa de l'època*. Barcelona: Curial Ed., 1993.

FABRO, Francisco. *Historia de los hechos del serenisimo señor don Juan de Austria en el principado de Cataluña*. Saragossa: Imp. Diego Dormer, 1673.

FARGAS, Maria Adela. "Organització familiar i política de grup a l'època moderna: els Fivaller de Barcelona". *Estudis*, núm. 18 (1994).

FELIU DE LA PEÑA, Narcís. *Anales de Cataluña*. Barcelona: Imp. Joseph Llopis, 1709.

FONTANA, Josep. "La fi de l'antic règim i la industrialització, (1787-1868)" dins *Història de Catalunya*, vol. 6. Barcelona: Edicions 62, 1988.

FORT, Jordi. *Santa Maria de la Salut*. Sant Climent de Llobregat, 1979.

GARCÍA-CÁRCEL, Ramon. "La revolución catalana: algunos problemas historiográficos". *Manuscrits*, núm. 9 (1991).

GIBERT, Alfons. *Un segle de vida gavanenca (1840-1940)*. Gavà: Ajuntament, 1989.

GUAL, Francesc Xavier; MILLÀS, Carles. *La població del Baix Llobregat a l'època dels Àustria*. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana, 1999.

IGLÉSIES, Josep. *El fogatge de 1497. Estudi i transcripció*. Barcelona: Ed. Rafael Dalmau, 1991.

IGLÉSIES, Josep. *El fogatge de 1553. Estudi i transcripció*. Barcelona: Ed. Rafael Dalmau, 1979.

IGLÉSIES, Josep. *Estadístiques de població de Catalunya el primer vicenni del segle XVIII*. Barcelona: Ed. Rafael Dalmau, 1974.

IGLÉSIES, Josep. *Pere Gil (1552-1622) i la seva Geografia de Catalunya, seguit de la transcripció del Llibre primer de la història o descripció natural, ço és de cosas naturals de Cathaluña segons el manuscrit de l'any 1600, inèdit, del Seminari de Barcelona*. Quaderns de Geografia, vol. 1, 1949.

KAMEN, Henry. "Una insurrecció oblidada del segle XVII: l'alçament dels camperols catalans de l'any 1688". *Recerques*, núm. 9 (1979).

LÓPEZ MULLOR, Albert. *El Castell i les Torres*. Castelldefels: Ajuntament, 1999.

LÓPEZ MULLOR, Albert. "La excavación del castillo de Castelldefels". *Quaderns Científico-tècnics, Diputació de Barcelona*, núm. 7 (1996).

L'Ordal. Granollers: Mapa ed. Alpina, 1966.

L'Ordal. Granollers: Mapa ed. Alpina, 1984.

LORENZO, Neus. *Entre mar i muntanya. Breu història de la parròquia i vila de Castelldefels*. Castelldefels: Parròquia de Santa Maria, 1999.

MALAGELADA, Frederic. *L'antic camí de les costes del Garraf i el seu entorn*. Sitges: Grup d'Estudis Sitgetans, 1985.

MARCA, Pere de. *Marca Hispanica, sive limes hispanicus*. París, 1688. L'edició en versió catalana: ICART, J. Barcelona: ed. Llibreria Josep Sala i Badal, 1965.

MARTÍ, Carles. *Estampes santboianes del segle XVII. Notes històriques de la vila*. Sant Boi de Llobregat: Biblioteca Popular, 1956.

MAS, Josep. *Notes històriques del Bisbat de Barcelona*, vol. 9. Barcelona: Establiment tipogràfic de Jaume Vives, 1911.

MIRET, Xavier. "Les costes de Garraf: corsaris algerins i bandolers". *La Sentiu*. Gavà, núm. 25-26 (2000).

MORALES ROCA, Francisco José. "Historia de la ilustre Casa de Fivaller". *Estudis històrics i documents dels arxius de protocols*, vol. 9 (1981).

MORALES ROCA, Francisco José. *Próceres habilitados en las cortes del Principado de Cataluña, siglo XVII (1599-1713)*. Madrid: Hidalguía, 1983.

MUNTANER, Ignasi Maria. *Sitges i els conflictes catalans dels segles XVII i XVIII*. Sitges: Grup d'Estudis Sitgetans, 1978.

NADAL, Jordi i GIRAL, Eugeni. *La population catalane de 1553 à 1717. L'immigration française et les autres facteurs de son développement*. París: SEVPEN, 1960.

NAVARRO, Jordi. *Una introducció a la seva geografia i història*. Castelldefels: Ajuntament, 1991.

PAGÈS, Montserrat. *Art romànic i feudalisme al Baix Llobregat*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992.

PEDEMONTE, Bonaventura. *Notes per a la història de la baronia de Castellví de Rosanes. Martorell, Abrera, Castellví de Rosanes, Castellbisbal, Sant Andreu de la Barca i Sant Esteve Sesrovires*. Barcelona: Impremta Elzeviriana i Llibreria Camí, 1929.

PUIGVERD, Joaquim. "Guerra i contrareforma a la Catalunya rural del segle XVII", dins *La Revolució Catalana de 1640*. Barcelona: Ed. Crítica, 1991.

PUIGVERD, Joaquim. *Una parròquia catalana del segle XVIII a través de la seva consueta (Riudellots de la Selva)*. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana, 1986.

Rúbriques de Bruniquer, vol. 1. Barcelona: Imp. Henrich y Cia., 1912.

SALA, Gaspar. *Proclamación Católica a su magestad Philipe III el grande*. Barcelona: Imp. Sebastian y Iayme Matevad, 1640.

SALES, Núria. Els segles de la decadència, dins Història de Catalunya, vol. 5. Barcelona: Edicions 62, 1987.

SANS TRAVÉ, Josep Maria i SERRA, Pere. "El catàleg de Diputats i Oïdors de Comptes de la Generalitat de Catalunya (1359-1710)". *Estudis històrics i documents dels Arxius de Protocols*, núm. 8 (1980).

SERRA, Eva. "El règim feudal abans i després de la sentència arbitral de Guadalupe". *Recerques*, vol. 10 (1980).

SERRA, Eva. *La revolta catalana del 1640*. Barcelona: Ed. Crítica, 1991.

SERRA, Eva. *Pagesos i senyors a la Catalunya del segle XVII*. Barcelona: Ed. Crítica, 1988.

SERRET, Carles. "Història Moderna i Contemporània", dins *Història de Sant Boi de Llobregat*. Sant Boi de Llobregat: Ajuntament, 1993.

SOBREQUÉS, Jaume (Ed.). *L'onze de setembre i Catalunya*. Barcelona: Ed. Undarius, 1976.

SOLANS, Conxita i BONDIA, Maria Rosa. *Begues*. Valls: Ed. Cossetània, 2001.

SOLDEVILA, Ferran. *Història de Catalunya*. Barcelona: Ed. Alpha, 1963.

SOLER I VIDAL, Josep. "Castelldefels". *La Sentiu*. Gavà, núm. 10 (1986).

SOLER I VIDAL, Josep. *L'expansió dels cultius gavanencs i la rompuda de les Marines*. Gavà: Ed. Brugués, 1969.

SOLER I VIDAL, Josep. *Plet de termes i de pastures entre Gavà i Viladecans*. Gavà: Museu Municipal, 1981.

TORRES, Xavier. *Els bandolers (s. XVI-XVII)*. Vic: Eumo, 1991.

"Un vistazo al ayer. Pedra de les forques en el cim del Pujol". *Mar i Muntanya*, núm. 61 (2000).

VALVERDE, Àngel. "Evolución histórica y significación de la pineda litoral del delta del Llobregat. I (siglos XVI-XIX)". *Spartina*, núm. 3 (1997).

VICENS VIVES, Jaume. *El gran sindicato remensa (1488-1508)*. Madrid: CSIC, 1954.

VICENS VIVES, Jaume. *Ferran II i la ciutat de Barcelona*. Barcelona: Tipografia Emporium, 1936.

VIDAL I PLA, Jordi. *Guerra dels Segadors i crisi social*. Barcelona: Edicions 62, 1984.

VILAR, Pierre. *Catalunya dins l'Espanya moderna*. Barcelona: Curial Ed. i Edicions 62, 1988.

VOLLMER, Anna i LÓPEZ, Alfonso. "Primeros resultados de las excavaciones arqueológicas llevadas a cabo en 'la Muntanyeta' de Castelldefels". *Primeres Jornades d'Arqueologia del Baix Llobregat*. Preactes. Castelldefels: Ajuntament, 1989.

L'ÈPOCA CONTEMPORÀNIA

Per Jordi Navarro Pérez

L'ÈPOCA CONTEMPORÀNIA

Per Jordi Navarro Pérez

EL DIFÍCIL SEGLE XIX

Malgrat que, en línies generals, el segle XIX català es caracteritza per un marcat desenvolupament demogràfic, econòmic, polític i social, Castelldefels s'escapa a aquesta tendència i ens mostra una cara força més vulnerable, de crisi permanent, fins que la construcció de la via ferroviària, a la fi de segle, obrirà noves perspectives a un poble que semblava no tenir-ne.

La Guerra de la Independència: l'inici de segle

L'inici de segle fou difícil. El 1807, l'Ajuntament ja havia declarat que no podia costejar la permanència de tres soldats en el terme:

> *"Por veurens ab imposibilitat* (sic) *de las grandes escaseces que hay de todos víveres y ser todos pobres jornaleros que el día que no tienen jornal ni pueden comer pan y que hay muy gran trabajo á cobrar los tercios del catastro y que muchos por corresponder se lo han de quitar de la boca...".*

Un any més tard, el 2 de maig del 1808, s'inicià la Guerra de la Independència o *Guerra del Francès*. Immediatament es formaren les juntes locals i supremes per tal de lluitar en contra de les noves autoritats, i dels afrancesats que les recolzaven.

Pel que fa a Castelldefels, hem d'indicar que els barons d'Eramprunyà, fugint de la Barcelona ocupada pels francesos, es refugiaren uns mesos al castell del nostre poble, exactament entre maig del 1808 i gener del 1809. Fent referència al començament de la guerra a Gavà, Josep Campmany apunta:

"Gavà quedà a la zona insurrecta, darrere l'anomenada línia del Llobregat, i malgrat les expedicions punitives franceses -10 de juny, 30 de setembre- hi romangué fins el 21 de desembre. En aquella data, els francesos trencaren el front i ocuparen el delta i el Garraf: el 29 de desembre ja calia proveir la seva cavalleria"[1].

Posteriorment, els barons es traslladarien a Solsona, una ciutat que sens dubte els semblà més segura, doncs per tot el Baix Llobregat i el camí de les costes del Garraf es duien a terme accions de fustigació per part de guerrillers i sometents, els quals no dubtaven sobre amenaçar els alcaldes de la zona si no es complien les seves exigències. En un document de l'època s'arriba a dir:

"Per ordre dels somaten alas-ventas (sic) *de Ribas y de Sitges se fa asaber al son Batlle* -de Castelldefels, Gavà i Viladecans-, *que fassin acudir lo somatent presc que convé por lo bé comú de tots i que sia ocult y que a les quinza de la tarde del dia present, sia presentat en Vall Carca y com no comparesca se farà la Justicia al nostre gust".*

Una altra circumstància curiosa fou que després de la victòria del Bruc, el 6 de juny del 1808, es traslladaren dos canons de la torre de la Guarda de Castelldefels per tal de protegir la població de Sant Boi. Com que no disposaven de pólvora, un pescador s'hagué d'apropar amb la barca a una fragata anglesa que estava ancorada a la costa per tal d'aconseguir-ne. Des d'aquell moment, la platja de Castelldefels es convertí en un dels centres d'aprovisionament de les forces que lluitaven contra els invasors[2].

A final d'any, després de sotmetre els francesos d'aquest cantó del delta, els alcaldes de la zona s'hagueren de presentar davant del cap de l'Estat Major per tal de determinar el proveïment de les tropes franceses que estaven a l'Hospitalet. Dos anys després, quan el domini francès era encara més acusat, la Junta de Martorell exigí a Castelldefels la remesa d'homes, armes i fons, i el Quarter General de Saragossa demanà gra per a les tropes. A partir del 1812 Catalunya quedà integrada dins de l'Imperi com una província més, i, encara que la situació començà a canviar per les victòries dels exèrcits que lluitaven en nom de Ferran VII, això no significà que la situació del poble millorés. Com que la guerra es perllongava, cada sector establí recaptacions i impostos que provocaren la ruïna de molts Ajuntaments i de particulars. En una carta enviada pel consistori al general del Segon Exèrcit es llegeix:

1
Les referències als barons d'Eramprunyà i a la situació de Gavà, provenen de:
CAMPMANY, Josep (et alii). *Gavà*. Valls: Cossetània, 2001, p. 77 i 78.

2
Aquesta curiosa anècdota la citen MARTÍ VILA, C. *Guerra de la Independència*. Sant Boi: 1959, p. 11-12; i CAMPMANY, Josep. *Castelldefels i la mar*. Castelldefels: 1998, p. 106.

"Com que aquest poble és el més petit i mancat de gent i animals del Corregiment (...) no pot auxiliar de socors de bagatges totes les tropes (...), ja siguin les qui hi són de trànsit, per motiu de no tenir cabals, ni gent, ni animals (...) i com que desitgem tant la llibertat de la pàtria i ens causa una angoixa tan gran no poder auxiliar les tropes (...) us demanem que us digneu enviar les tropes i els malalts que van i vénen de Vilanova (...) als llocs immediats que hi ha a la mateixa carretera i que són molt més grans (...) com Gavà i Viladecans (...) i, a més d'altres motius per causa del desembarcament que hi ha en aquesta platja, estem ocupats, cada dia, a auxiliar tot el que ens demanin els comandants anglesos de desembarcament, portar-los llenya, pa, segar herbes i portar-los-les".

Un dels particulars que sentí les conseqüències de la guerra fou Joan Mas, un camperol que, com que tenia llogat l'hostal de ca n'Arnand, havia de proveir amb vi negre, oli, i d'altres productes bàsics, a parroquians i viatgers. Tanmateix, molt abans que es complís el termini de la concessió de l'hostal, Joan hi renuncià, doncs no podia suportar que la dispesa fos constantment buidada tant per les tropes napoleòniques com per les que defensaven la causa del futur Ferran VII.

Un document inèdit que es pot trobar a l'arxiu municipal signat el 3 de març del 1814 menciona un vaixell de guerra que aparegué a les platges de Castelldefels, al qual una tempesta li havia trencat les cordes que l'unien a les àncores. Per tal de no perdre el vaixell, el capità ordenà llençar per la borda els canons per poder-s'hi ancorar, i, a fi de justificar davant dels superiors els motius d'aquesta acció, demanà a l'Ajuntament que certifiqués la pèrdua de l'armament.

Des d'un punt de vista econòmic i social, la guerra havia provocat una situació crítica al camp, perquè tants anys de conflicte havien arruïnat l'agricultura i la ramaderia, la qual cosa provocà que molts camperols optessin pel bandolerisme. Són els anomenats *malfactors*, els quals també actuaren a la comarca del Baix Llobregat.

Durant l'anomenat Trienni Liberal (1820-1823) l'Ajuntament de Castelldefels declarà que no podia pagar els endarreriments de les contribucions, perquè els homes estaven o bé servint l'exèrcit, o bé amb els sometents, i, per tant, les terres no es treballaven. Les bases del règim lliberal eren molt inestables, i la situació s'agreujà quan un exèrcit creuà la frontera, *Els cent mil fills de Sant Lluís*, per tornar a Ferran VII el poder absolut. Aquest contingent armat passà per Gavà -Castelldefels sembla que estava a la zona absolutista-, i la

repressió després de la caiguda de Barcelona fou enorme. La tornada, altra volta, a l'absolutisme monàrquic (1823-1833), no apaivagà els ànims i sabem de l'existència de guerrilles actuant a la zona de Begues, aprofitant el relleu muntanyós[3].

3
SOLANS, Conxita; BONDIA, M. Rosa. *Begues*. Valls: Cossetània, 2001, p. 53.

Les guerres carlines i la implantació del liberalisme

El 1833 esclatà la I Guerra Carlina o *Guerra dels Set Anys*[4]. Les campanyes militars es dugueren a terme per Navarra, el País Basc, el nord de Catalunya, i el Maestrat, però nombroses partides carlines saquejaren zones molt allunyades de les bases on operaven. Les partides de Tòfol de Vallirana i Benet Tristany recorregueren el Baix Llobregat i s'instal·laren primer a Gavà i, després, a Begues:

> *"El 12 de juny de 1837 els carlins envaïren el poble* (de Gavà) *i "fueron arruinadas muchas familias". I tornarien en 1837, 1838, 1839 i 1847, malgrat l'oposició de sometents i milícies liberals locals, i encara, el febrer de 1848, es produí una gran batalla al nostre terme"*[5].

4
Ferran VII nomenà hereua al tron la seva filla Isabel, revocant així la *Llei Sàlica* que vetava l'accés de les dones a la Corona. El germà de Ferran VII, Carles Mª Isidre no acceptà aquestes disposicions i s'alçà en armes. Davant d'aquesta situació, Mª Cristina, com a regent, s'alià amb els liberals per tal de derrotar el seu cunyat. Al llarg del segle XIX hi hagué tres guerres carlines, però aquesta, la primera, fou la més important, perquè la victòria de les tropes fidels a Isabel II suposà la instal·lació definitiva de la monarquia constitucional.

5
CAMPMANY, Josep (et alii): *Gavà*. Valls: Cossetània, 2001, p. 78.

Les llacunes documentals de l'arxiu municipal ens impedeixen assegurar si aquests guerrillers entraren a Castelldefels, però sí que sabem que no es pogueren pagar alguns impostos, i que els missatges que arribaven a l'Ajuntament demanaven més control sobre les llicències d'armes, que es reclutessin homes per als exèrcits d'Isabel II, i que es vigilés especialment si el baix clergat de la zona recolzava la causa del pretendent. Quan el carlisme començava a decaure com a moviment polític i social, hi ha constància que una partida d'aquest signe continuava actuant entre Begues, Olesa, Vallirana i Corbera.

"La desgràcia ha caigut sobre nosaltres"

El retrocés demogràfic del darrer quart del segle XVIII ja vaticinava el daltabaix demogràfic de la centúria següent. A mitjan segle XIX l'enfonsament demogràfic era tan gran que el desenvolupament com a municipi quedà hipotecat durant decennis, la qual cosa constitueix un cas únic, no només a la comarca del Baix Llobregat, sinó a tota la província de Barcelona. Gavà, el municipi més proper, era set vegades més gran a la fi del XIX, mentre que Sitges, a l'altre costat del Garraf, ho era onze vegades més, malgrat l'emigració a Cuba i l'impacte de la fil·loxera, descens que s'aprecia a les dades

demogràfiques. Pel que fa a Sitges, la distància demogràfica, econòmica i cultural amb Castelldefels era enorme. Sitges ja no era només un poble agrícola i de pescadors, sinó que també començava a desenvolupar -gràcies a la repatriació de capitals de Cuba- una indústria de calçat que arribaria a ser una de les més importants d'Espanya. Sitges havia celebrat ja les *Festes Modernistes* organitzades per Santiago Rusiñol, i era visitat per artistes i literats de renom. Comptava amb dos *casinos*, el Prado i el Retiro, que havien organitzat diverses seccions, i s'hi publicaven dos setmanaris, *"El Eco de Sitges"* i *"El Baluart"*, el primer dels quals ha arribat fins a l'actualitat.

EVOLUCIÓ DE LA POBLACIÓ (1787-1900)
(Font: Elaboració pròpia a partir de fonts diverses).

	1787	1857	1877	1887	1900	1787-1900
SANT BOI	2.529	2.759	3.430	3.772	5.311	+110%
EL PRAT	1.055	1.895	2.137	2.411	2.804	+165,8%
VILADECANS	635	1.088	1.237	2.411	1.194	+88%
GAVÀ	768	609	1.425	1.729	1.825	+137,6%
CASTELLDEFELS	480	385	240	270	289	-50%
BEGUES	450	799	---	1.094	1.077	+139%
SITGES	3.511	3.679	3.499	---	3.162	-9,9%

Les dades estadístiques són eloqüents. Què li passava a Castelldefels? La resposta ens la proporcionen els estats de comptes de l'Ajuntament, els censos electorals, els cadastres o amillaraments, la correspondència dels capellans i mestres que es queixen del mal estat de l'església i de l'escola, i la documentació del jutjat on es consignen alguns enfrontaments amb contrabandistes, fons totes que han estat estudiades per Ernesto Baquer, Xavier Pujades, José Feria Ruiz, i, més recentment, pels autors del llibre *El Crimen de Castelldefels*. El concepte central que comparteixen tots ells és que Castelldefels patí una crisi demogràfica, econòmica i social, que el convertí en un poble molt pobre, constantment amenaçat per malalties i pel fantasma de la fam. Una de les causes de la depauperació extrema del terme fou el problema de les febres que la població patí durant gran part del XIX[6]. Febres que provocaven una gran mortalitat, sobretot infantil. El 1830, per exemple, la població s'havia reduït fins a 258 habitants. La gravetat

6
El polític liberal Pascual de Madoz citava les febres com a element definitori de Castelldefels a la seva obra *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de ultramar*. Madrid, 1845.

de la situació sanitària era tan gran que el 1843 el capellà Joaquín Briansó, per tal d'aconseguir que el traslladessin a un altre destí més saludable, escrigué:

> *"...diez años se han cumplido ya que está en dicha parroquia de Cura Párroco y como dicho pueblo de Castelldefels está situado en paraje muy pantanoso, cerca de diez años que está padeciendo unas calenturas casi sin intermisión y otras enfermedades acarreadas por el clima del mismo terreno..."*

Quasi mig segle després, un mestre es negà a ocupar la plaça per qüestions econòmiques i pel clima del municipi, i un altre rector, José Colomer, que ho fou entre 1859 i 1882, fugí de Castelldefels pels mateixos motius. A una crònica del diari *"El Diluvio"* es comentava amb sorna:

> *"El cura párroco de Castelldefels debe ser muy feliz. El dia 8 del corriente, que era un viernes, sin encomendarse á Dios ni al diablo, cogió sus trastos, cerró la iglesia, dejó las llaves á una vecina y se marchó á Viladecans. Como es muy natural, la conducta del párroco llamó de una manera extraordinaria la atencion de los vecinos de Castelldefels, que se deshacían en conjeturas acerca del por qué de la marcha del párroco y de si regresaria. En esto llegó el domingo y el reverendo se presentó en la poblacion, recogió las llaves de la iglesia y rezó la misa. Manifestó que los aires de Castelldefels no probaban á su salud y que aun cuando en la poblacion hubiese alguna necesidad urgente, como administrar los últimos sacramentos, etc., no iría, sino se le enviaba un carruaje y el Alcalde no le daba la mas completa seguridad. Dicho esto el párroco lió otra vez el petate y se largó a Viladecans dejando abandonados pueblo é iglesia. Ésta que se halla situada a medio kilómetro de la poblacion ha tenido que ser custodiada por cuenta de la poblacion por temor de que con el abandono del párroco fuese robada. En vista de tan extraña conducta el Alcalde ha tenido que dar parte al Gobernador Civil. ¿Hará esta autoridad entrar en vereda á un párroco tan paseante y comodón?"*[7].

Més tràgica era la carta que mossèn Pablo Cálix, que fou regent de la parròquia de Santa Maria el 1889, adreçà al secretari del bisbe:

> *"Hace dos meses habito en compañía de mi hermana en la casa Rectoral de Castelldefels (...) no obstante de tener dicha casa las condiciones más pésimas para la salud de los que la habitan (...) y haberse practicado antes de entrar, los trabajos urgentes de saneamiento de la casa hechos por prescripción facultativa (...) la desgracia ha caído sobre nosotros, pues hoy cumple cinco días que mi hermana está guardando cama en un estado de gran*

7
"El Diluvio", dia 22 de juliol de 1881, edició del matí, p. 5995. Per a més informació sobre les dificultats que es trobaren mestres i capellans, aconsello llegir els capítols dedicats a l'escola i a l'església al llibre, *El Crimen de Castelldefels*.

abatimiento y postración de fuerzas a consecuencia de las fiebres malignas y persistentes de este desolado país (...) Por otra parte, aunque no fueran las fiebres de que tarde o temprano nadie se escapa, qué ha de hacer aquí en este rincón del mundo, el más abandonado de toda la Diócesis, un hombre de diez y seis años de carrera parroquial..."

La situació s'agreujava pel fet que el poble no comptava ni amb metge ni apotecari propis, la qual cosa obligava els malalts a utilitzar plantes medicinals, i, en casos d'extrema necessitat, anar al metge de Gavà, el qual moltes vegades es limitava a signar els certificats de defunció. És precisament l'anàlisi d'aquesta documentació, la compresa entre 1871 i 1920, la que ens revela dades sorprenents:

"1º. Las enfermedades infecciosas producían casi las tres cuartas partes de las muertes: los procesos de tipo broncopulmonar (pulmonías y bronquitis) causaron el 23%; las enfermedades intestinales, debidas a la ingestión de agua y alimentos contaminados y la falta de higiene, un 11%; por último, el 9% fueron producidas por meningitis, encefalitis y otras enfermedades del sistema nervioso.
2º. Había una gran mortalidad infantil: una de cada tres personas que moría tenía menos de tres años. De entre éstas, casi la mitad fallecían en su primer año de vida.
3º. Había, por tanto, un mayor número de embarazos para asegurar la descendencia y los índices de mujeres que morían durante o después del parto eran muy altos.
4º. La mortalidad aumentaba considerablemente durante los meses de otoño e invierno"[8].

Altres testimonis indirectes són els expedients d'exclusió dels reclutes que no volien anar a l'exèrcit per lluitar a la guerra de Cuba i Filipines, doncs en alguns expedients adduïen que eren fills únics de pares impedits o de vídues pobres. Així, no és estrany que Castelldefels fos conegut amb el nom de *"el pueblo de las fiebres"*, doncs totes les malalties que hem mencionat les produïen. De fet, el paludisme no hauria produït tantes defuncions, però l'índex de mortalitat es disparava per les precàries condicions de vida de la població, caracteritzades per un treball excessiu i una dieta alimentària insuficient, a les quals s'hi ha d'afegir la inexistència d'hàbits higiènics i una insuficient atenció sanitària.

8
DA PENA, J.M."La mortalidad en Castelldefels hace 100 años" a *Castelldefels, 10 segles d'Història*. Castelldefels: 1987, p. 10 i 11.

Les altes taxes de mortalitat mai no es pogueren compensar amb els immigrants que s'establien al terme -que foren molts, especialment barons- doncs, segons es desprèn del cens d'habitants del 1891, només el 47,8% de la població havia nascut a Castelldefels, mentre que la resta procedia de llocs diversos.

LLOC DE NAIXEMENT DE LA POBLACIÓ DE CASTELLDEFELS Segons el padró d'habitants a 1 de gener del 1891 (Font: Elaboració pròpia)[9]		
Castelldefels	113	47,8%
Gavà	20	8,4%
Resta província de Barcelona	53	22,4%
Tarragona	13	5,5%
Lleida	7	2,9%
Girona	5	2,1%
València	11	4,6%
Castelló	6	2,5%
Terol	4	1,7%
Saragossa	1	0,4%
Oviedo	1	0,4%
Navarra	1	0,4%
Logronyo	1	0,4%
TOTAL	236	100%

9
Els resultats obtinguts s'han basat en les dades extretes de l'Arxiu Municipal de Castelldefels (AMC).

Dos carrers, una carretera, un castell... i poca cosa més

Si per estructura urbana entenem que un poble o ciutat compta amb carrers dissenyats amb formes més o menys regulars, amb places on s'hi alcen els edificis més representatius -l'ajuntament, les esglésies, el jutjat, les escoles-, i amb cases alineades que guarden una certa similitud -materials, acabats, alçades-, aleshores podem afirmar que Castelldefels no tingué una estructura urbana fins ben entrat el segle XX. Fins aquell moment comptà amb un petit nucli al *Poble Vell* i les barraques dels pescadors de les Botigues estaven molt allunyades, situades prop de les actuals autovia i avinguda dels

Banys, i de les cases del *Llopart*, avui en dia barri de Vista Alegre. Escampades per tot el terme municipal hi havia vuitanta-vuit masies de construcció senzilla, envoltades d'estables, camps de conreu i alguns arbres fruiters. Les més antigues eren de començament de l'edat moderna, però n'hi havia moltes que estaven abandonades o derruïdes per l'absència dels propietaris i inquilins. Els jornalers vivien generalment a cases de lloguer. Les llistes dels contribuents ens ajuden a conèixer la riquesa urbana del municipi, i per això sabem que les cent set cases que hi havia al poble a la fi del XIX pertanyien a 64 persones, algunes de les quals en posseïen més de tres.

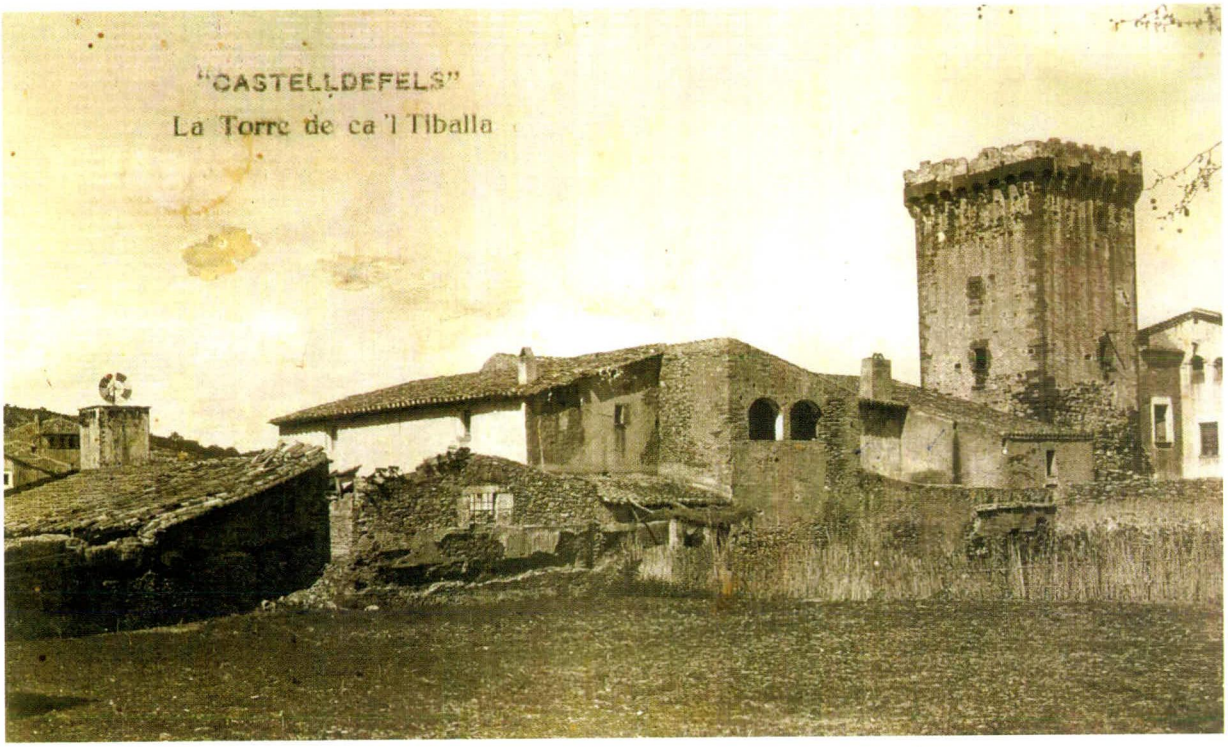

Torre de can Tivalla al carrer Arcadi Balaguer. Castelldefels fou durant molts segles un poble arraconat entre el massís del Garraf i una costa insalobre amb aiguamolls. La pagesia habitava les masies disperses pel terme i entorn el camí ral. Per protegir-se d'atacs imprevistos, els que tenien recursos aixecaven torres de defensa per tal de refugiar-se si es donava una situació de perill (Fotografia cedida per la família Cubedo Arcusa)

El 1883 es construí l'estació, i en aquesta època es traçà la carretera que unia Castelldefels amb Gavà i Sitges, la qual cosa féu que algun comerç, com ara el de Francisco Boixadós, s'establís al peu de la nova ruta.

Dominant damunt del poble s'hi trobava el castell, la muralla del qual estava semiderruïda, amb l'església annexa. Sembla ser que, degut al seu estat de deixadesa, durant molt de temps i fins que Manuel Girona el comprà, no hi va viure ningú. En canvi, la rectoria sí que continuà habitada, tot i que els capellans no s'hi trobaven massa bé.

Agricultura, estructura de la propietat de la terra i crisis agràries

Els conreus predominants d'aquesta època eren els de secà, els propis del clima mediterrani. Entre els cereals hi destacaven el blat i la civada, les oliveres, l'alfals, i la vinya, molt reduïda en extensió per les successives plagues d'*oïdi* -la família Viñas, per exemple, perdé quasi el 80% de les vinyes-, de *míldiu,* i la *fil·loxera*, que entrà a Catalunya el 1879 i donaria el cop de gràcia a la zona d'aquest tipus de conreu. L'*oïdi* era un fong que s'alimentava dels òrgans aeris dels ceps de les vinyes i arribà a Castelldefels el 1852. El *míldiu* era una altra mena de fong que atacava tant els pàmpols com els raïms. La *fil·loxera*, en canvi, era un insecte que venia d'Amèrica i atacà les vinyes europees a partir del 1860, provocant una autèntica plaga que afectà Catalunya entre el 1878 i el 1900. A Gavà i a Castelldefels hi arribà el 1887. La plaga fou vençuda amb la replantació de ceps americans, més resistents al pugó, que s'empeltaren amb les varietats dels país. Juntament amb aquests conreus de secà, durant la segona meitat del segle, trobem algunes hectàrees d'hort on sembraven hortalisses, mongetes, faves, tomàquets, cebes i síndries i, és clar, arbres fruiters.

Aquest era el paisatge agrari de Castelldefels. Tanmateix, la conjunció de plagues, perllongades sequeres i manca de mà d'obra degut a les males condicions de vida que oferia el terme, feren que entre el 1852 i el 1862 augmentessin els sòls erms o improductius que -juntament amb els boscos- representaven més de dues terceres parts del sòl agrícola-, un procés que, sens dubte, continuà dècades posteriors. Una solució fou sembrar garrofers, arbres que de feia anys formaven una part característica del paisatge del poble, i els fruits dels quals s'utilitzaven per alimentar el ramat. Aquestes són algunes de les raons per les quals Castelldefels era el poble més pobre del delta i el menys poblat de la comarca, situació que contrasta, per

exemple, amb la de l'Hospitalet on, gràcies a la construcció, a començament de segle, del Canal de la Infanta i al sanejament de les extenses marines d'aquella part del delta, s'hi artigava i cultivava més del 90% del sòl que disposava.

Venda de fruita i hortalisses collides a Castelldefels l'any 1931. Pot observar-se la precarietat de recursos dels que es disposava: una taula de fusta, cistells d'espart i unes balances eren els estris imprescindibles per a la venda a peu de carrer de l'escassa varietat de productes ofertats (Font: Arxiu Municipal)

Una altra causa que explica la greu crisi que patia el terme la constitueix l'estructura de la propietat. La terra, tal i com seguirà fins ben entrat el segle XX, era la base econòmica de Castelldefels i a ella s'hi dedicaven -com a agricultors o jornalers- la major part dels homes i dones del poble. Ells havien de buscar, a més, altres activitats per tal de fer front a l'aturada estacional que provocaven les tasques del camp. No coneixem amb precisió com afectà als agricultors de Castelldefels un dels problemes socials més greus del període, la qüestió *rabassaire*. La *rabassa morta* era un tipus de contracte pel qual els propietaris dels camps cedien les vinyes mentre en quedessin ceps vius. A partir de l'arribada de la fil·loxera, els camperols es negaren a lliurar les terres als propietaris, i s'originà l'esmentat conflicte que es perllongà fins a la II República.

La propietat es concentrava en poques mans. Tant era així, que a mitjan segle quasi la meitat de les terres pertanyien a unes poques

famílies, destacant la família Viñas, ja que, a més de posseir grans propietats -entre elles la finca de can Viñas que ocupava l'actual barri de Bellamar-, dirigiren la política municipal durant tot el segle XIX i gran part del XX.

ELS GRANS PROPIETARIS DE CASTELLDEFELS EL 1859 (Font: Elaboració pròpia)[10]	
PROPIETARIS	**MUJADES[11]**
Lluís Bou	299
Salvador Viñas	232
F. Montserrat	118
M. Roca	115
J. Elías	77
J. Bou	75

10
Elaborada a partir de PUJADES, Xavier. *Castelldefels a mitjan segle XIX*. Columna: 1994.

11
La mujada és una antiga mesura de superfície que era equivalent al terreny que podia llaurar un parell de bous, és a dir, unes 49 hectàrees.

Tal i com succeïa a d'altres pobles, encara que aquí en una proporció major, bona part dels mitjans i grans propietaris no residien a Castelldefels -disset el 1862-, la qual cosa determinava que els beneficis que donava el camp no redundessin en profit del municipi. Aquesta circumstància repercutia, com també veurem més endavant, en la captació de l'impost de Consums. Pel que fa a aquest, el 1854 l'alcalde escrigué:

> *"La rarísima particularidad que se observa en esta población de cultivar más de la cuarta parte de sus términos por vecinos forasteros substraídos de la misma, temerosos o escarmentados por las calenturas de que constantemente están atacados sus moradores, perjudica constantemente el consumo de los vecinos, que tienen que pagar pocos lo que se señala a muchos"*[12].

12
AMC. Registre de Correspondències per al 1854. Citat per PUJADES, Xavier: *Castelldefels a mitjan segle XIX*. Columna: 1994. p. 402-414.

A més d'aquests grans propietaris hi havia una gran quantitat d'agricultors que cultivaven les seves pròpies terres -cinquanta-cinc d'ells tenien menys d'una mujada- i jornalers que sovint havien de treballar a les terres d'aquells grans propietaris per tal de subsistir. A Gavà la situació era similar:

> *"L'anàlisi de l'estructura agrària (1861) revela que, dels 382 propietaris locals, només 34 (...) posseïen el 75% del sòl conreat,*

mentre que el 91% eren petits propietaris amb menys de 10 ha. per cap, que completaven llur migrada economia fent de parcers. Catorze gavanencs més no tenien cap terra i feien de jornalers"[13].

13
CAMPMANY, Josep *(et allii)*: *Gavà*. Valls: Cossetània, 2001, p.79.

A la fi de segle s'observen canvis importants a l'estructura de la propietat degut a les compres de terres realitzades per membres de la burgesia barcelonina com ara Pedro de la Rosa, Concepción Costa, Manuel Girona i Eusebio Güell, propietaris absents que paguen molt poc pels seus *"despoblados"*, que podien contenir masies, terres de conreu, terrenys considerats erms o vedats de caça. Tanmateix, representaven a la fi del segle XIX dues terceres parts de l'import total de les contribucions.

Pedro de la Rosa era el major contribuent del poble i tenia cinc propietats. Concepció Costa era vídua d'Arcadi Balaguer i entre les seves propietats s'hi trobaven la casa de la Goma -actual Casal de Cultura- i cal Queco, la masia que es trobava prop de la torrassa de Gabriel Folcher. Ella cediria els terrenys per tal de construir l'estació del ferrocarril, i, anys després, la nova església. Eusebio Güell y Bacigalupi[14] era el propietari de la casa de can Pou Alt, propietat que donà nom al barri del Poal. Manuel Girona y Agrafel mereix un capítol apart i en parlarem d'aquí una estona. També tenen terres els hereus del general José Manso (1785-1863) que vivien a Madrid. Aquest general havia estat un militar destacat a la Guerra de la Independència i a la Primera Guerra Carlina, per la qual cosa fou recompensat amb el títol de comte del Llobregat. Segons sembla, li pertanyia gran part de l'actual barri de Montemar i la torre Fael, també anomenada cal Patxoca. A més d'aquests, les famílies Viñas, Bruach i Bou seguien tenint força propietats.

14
S'ha respectat l'escriptura del nom tal i com figura als documents.

Tal i com hem vist fins ara, la llarga Guerra de la Independència i la postguerra, la inestabilitat política i social, el bandolerisme, les guerres carlines, les plagues i l'estructura de la propietat de la terra foren circumstàncies que dificultaren una recuperació demogràfica i econòmica ràpida. Però, si a més hi afegim la duresa del clima, amb períodes freqüents de sequeres, inundacions, pedra, vendavals i glaçades, podem afirmar que al llarg del segle XIX la població de Castelldefels passà temporades de fam i privacions. El 1851, uns anys abans que les vinyes fossin atacades per l'oïdi, es comunicà a la reina Isabel II que:

"A consecuencia del pedrisco que cayó en la tarde del día 30 de julio último, quedaron destruidos parte de sus viñedos (de Castelldefels) *y perdida en su mayor parte la cosecha del vino que es la que constituye la principal riqueza de este término, recibiendo su parte de perjuicio el aceyte, algarroba y verduras que no dejan de ser accesorias de su importancia para el trabajador labrador* (...) *cuyas consecuencias son tanto más deplorables, cuanto que han destruido los medios con que contaba este vecindario para reponerse en parte de las pérdidas que le ocasionó la inundación que tuvo lugar en este distrito municipal en septiembre del año próximo pasado".*

Un altre testimoni de com les inclemències climàtiques afectaven els conreus ens la proporciona el gavanenc Baldiri Soler, qui ens deixà escrit al seu dietari que el 1893 una tempesta de vents huracanats, pluja i pedra, assolà la zona que va des de les costes del Garraf fins al Prat, destruint conreus de secà, regadiu, i arbres fruiters[15]. És més, pocs anys després, cent setanta municipis de la província de Barcelona -Castelldefels entre ells- patien una crisi agrícola de proporcions tan grans que el Negociat de Calamitats Públiques hagué de perdonar impostos com el de la contribució territorial, i la Diputació decidí obrir una informació pública per tal de buscar els medis més eficaços a fi i efecte de solucionar-ho.

15
Fragments del dietari de Baldiri Solerque figuren citats al catàleg de l'exposició, *"Gavà en el vuit-cents"*, Gavà: Museu de Gavà, 1983.

Altres activitats econòmiques

Tot i que l'agricultura constituïa l'activitat econòmica més important, també trobem alguna que altra menció a la ramaderia, la pesca, l'extracció de pedra de les canteres, la indústria, i el comerç a la documentació de l'arxiu municipal. Pel que fa a la cabrada, per exemple, sabem pel qüestionari de Zamora de 1789 que les cabres eren motiu de conflictes perquè destruïen arbres i plantes, i pels censos electorals de fi de segle sabem que hi havia tres o quatre pastors al terme. A més a més, era habitual trobar a les masies animals de corral que complien una triple funció: d'autoconsum, de canvi en el mercat, i de pagament de rendes per arrendaments i parceries. En aquest sentit, no s'ha d'oblidar que el bosc era també un gran complement de l'economia domèstica dels habitants del poble, doncs s'hi caçaven animals, s'hi recollia llenya, i se'n feia carbó vegetal. L'abundància de caça i l'existència de furtius féu que els propietaris exigissin a l'Ajuntament que prohibís *"cazar con armas, hurones, lazos, redes, percha y reclamos"*[16].

16
AMC. acta del Ple Municipal (APM) del 30 de juliol de 1892.

Malgrat els cinc quilòmetres de platja que engloba el terme municipal, els recursos de la pesca mai s'aprofitaren prou, contrastant-ho amb Sitges, on aquesta era una activitat econòmica d'importància. Però és veritat que des del segle XVIII apareixen documentades barraques a la platja, ocupades per valencians que es dedicaven a pescar-hi de manera estacional; per això el nombre de pescadors empadronats sempre fou molt reduït.

Pel que fa a la indústria, la realitat de Castelldefels no té massa relació amb la situació del Baix Llobregat. Hi ha referències d'una companyia holandesa que instal·là unes calderes a l'actual casal de Cultura per tal de fer goma aràbiga, i d'una fàbrica amb capital belga que feia maons calcaris a la casa de les Plomes aprofitant el material d'una cantera propera. De fet, l'extracció de sorres es convertiria, a la fi del segle XIX, en una font regular d'ingressos per a l'Ajuntament, així com per a carreters i jornalers.

Degut a la poca població de Castelldefels, el comerç tampoc es caracteritzà per la seva importància, doncs a la fi de segle hi havia tres botiguers i un forner. Les botigues pertanyien a Isidro Aragonés i a Francisco Boixadós, qui arribà a instal·lar una sala de ball amb una pianola.

L'activitat del consistori

Fins als primers anys de la II República (1931-1939) l'edifici de l'Ajuntament es trobava al *poble vell*, molt a prop de la plaça Major. Era una construcció pobre que es trobava, igual que l'escola i la casa rectoral, en un molt mal estat de conservació. Entre el secretari i un únic escrivent es formalitzaven les actes, s'atenia la correspondència, s'empadronaven els nascuts i els recentment arribats, i es donava de baixa els difunts i els qui marxaven, farts de les febres i de les dures condicions de vida. Altres quefers del consistori corresponien al manteniment de l'escola, els permisos d'obres, la confecció de llistes per a la recaptació d'impostos, la relació dels reclutes que havien de servir a l'exèrcit, i l'elaboració de les llistes del cens electoral. Tanmateix, l'assumpte que provocava més maldecaps i que feia que mai no quadressin els comptes del pressupost municipal era la manca de recursos per l'impagament de gran nombre de morosos. Les reclamacions d'Hisenda, especialment les que tenen relació amb l'impost de consums[17], del que s'arribarien a deure des de l'exercici del 1875 uns quants milers de pessetes, provocaria que, en alguna ocasió, s'amenacés l'alcalde i els regidors amb l'embargament dels seus béns particulars. Aquest

17
Era un impost indirecte que gravava el comerç d'articles de primera necessitat, per la qual cosa fou molt qüestionat per les classes populars durant una bona part del segle. Fou abolit el 1868, però es reimplantà dos anys després, perquè suposava una gran injecció de capitals a les arques de l'Estat.

no era l'únic impost que es devia, doncs tampoc es satisfeia a la Diputació el repartiment provincial, ni a Sant Feliu la part proporcional de les despeses de la presó del partit.

El càrrec d'alcalde no fou motiu de grans disputes a la població, doncs aquesta responsabilitat la retingueren, de forma quasi ininterrompuda, els homes de la família Viñas[18], els quals, aparentment aliens als vaivens polítics del segle[19], ocuparen la butaca de l'alcaldia durant dècades:

Any	Alcalde
1803	Salvador Viñas
1816	Francisco Viñas
1821	Francisco Viñas
1842	Francisco Viñas
1868	Salvador Viñas
1873	Francisco Viñas
1880	Francisco Viñas

L'impacte de les noves comunicacions

Durant segles, la poca o molta importància de Castelldefels tenia relació amb que era un lloc de pas per a tots aquells que es veien obligats a creuar el Garraf en un o altre sentit, és a dir, els que anaven cap a Barcelona pel camí ral de València, o els que s'adreçaven a Sitges pel camí de les Costes. El viatge era molt llarg i dificultós, especialment perquè el camí de les Costes durant el darrer terç del segle XIX presentava un aspecte lamentable, doncs el tradicional temor a bandits i moriscos havia determinat que molts viatgers utilitzessin la carretera de Vilafranca. Els pocs que gosaven fer-ho pernoctaven a ca n'Arnand, una masia que l'Ajuntament llogava per pocs diners als qui es comprometessin a complir amb les obligacions de servir-los vi i menjar, i alimentar i tenir cura de les cavallerisses. Aquesta masia, arquitectònicament una de les més importants de Castelldefels, es trobava al carrer Isaac Peral, i fou derruïda fa anys, a la dècada dels vuitanta.

En aquestes circumstàncies, la construcció d'una línia de ferrocarril per la costa que unís en poc temps Vilanova i Barcelona havia de ser ben vista pels habitants del poble. Després d'alguns

18
Aquesta cita i la següent apareixen a BAQUER, Ernest. *Castelldefels en el siglo XIX: su gente, su vida*. Castelldefels: Ajuntament, 1987, p. 27 i s.

19
En un comunicat de l'Ajuntament de Castelldefels datat el novembre del 1869, després de la caiguda d'Isabel II i el triomf de la Gloriosa, es diu: *"Aquí no ha habido animación en el vecindario. Se atribuye a que no hay afición a partidos políticos como en las poblaciones grandes, y a la generalidad de los vecinos* (que) *son infelices, y no cuidan más que de ganar su subsistencia"*.

intents fracassats -Magín de Grau n'aconseguí la primera concessió el 1851; Cristóbal Raventós una altra el 1862 i Vigo, Tarafa i Font provaren d'enllaçar un tramvia econòmic entre Barcelona i el Vendrell el 1872-, fou Francisco Gumà i Ferran, qui el 1877 constituí una societat de caràcter privat -la Societat del Ferrocarril de Valls a Vilanova i Barcelona-, i aconseguí l'autorització del rei Alfons XII i el capital necessari, més de divuit milions de pessetes de l'època, per tal d'acabar unes obres que duraren tres anys. Durant aquest temps es perforaren quinze túnels sota d'un massís, es construí un pont doble a Vallcarca, i uns altres de metàl·lics per salvar els rius Llobregat i Foix. El desembre del 1881 un tren que sortí de l'estació de Sants ple d'autoritats inaugurà la línia. Poc temps després, una crisi econòmica impedí que el traçat continués fins a Madrid, i Gumà es veié obligat a dimitir del seu càrrec de director. Moltes famílies importants s'arruïnaren amb la construcció del ferrocarril de Vilanova a Barcelona, un fet que fou novel·lat magistralment per Narcís Oller a *La febre d'or*. El 1914 es construí una doble via i el 1956 s'electrificà.

L'estació del ferrocarril en una imatge dels anys cinquanta. El tren apropà l'interès inversor de la burgesia benestant barcelonina cap a Castelldefels. Manuel Girona fou un dels principals promotors d'aquesta iniciativa (Font: Arxiu Municipal)

Quasi al mateix temps que es foradaven túnels i es col·locaven vies i travesses, a fi de potenciar encara més les comunicacions entre la capital, els pobles del delta de Ponent, i el Garraf, la Diputació i la

Companyia de Ferrocarril subvencionaren la continuació de la carretera de Barcelona a Santa Creu de Calafell. Una carretera que s'havia iniciat el 1864 amb la construcció d'un pont sobre el Llobregat, i que el 1873 havia arribat a Gavà. Com que creuava Castelldefels d'una punta a l'altra, amb el temps es convertiria en un dels eixos urbanístics del poble.

Manuel Girona compra la baronia d'Eramprunyà

A fi de parcel·lar una matèria cada cop més àmplia, els historiadors han acordat que els grans períodes de la història acabin en un moment determinat -l'edat antiga amb la caiguda de l'Imperi Romà, l'edat moderna amb la Revolució Francesa-, i el mateix succeeix amb els segles, els dígits dels quals rara vegada coincideixen amb la data que apareix als calendaris. Pel que fa a això, podem afirmar que el segle XIX a Castelldefels acaba exactament el 1897, quan Manuel Girona i Agrafel*, un dels patricis més importants de Barcelona, comprà gran part dels terrenys de l'antiga baronia d'Eramprunyà per noranta mil pessetes als Sanmartí, marquesos de Barberà i la Manresana.

Manuel Girona, una llambregada a la seva biografia

Manuel Girona i Agrafel, "Don Manel", segons el testimoni de qui el tractà de prop, fou un dels homes més importants del segle XIX per a Catalunya i, de retruc, per a Espanya. *"Geni de les finances"*, *"el banquer més famós del vuit-cents català"* o *"l'home més ric i influent de final de segle"* són alguns dels títols que historiadors de renom li han atorgat; i raons no en falten. Manuel Girona és la versió catalana del *self-made man*: des d'una posició social benestant però no pas destacada dins l'horitzó de la burgesia barcelonina, Manuel -com els seus tres germans, però superant-los àmpliament- portà a terme una mesurada línia d'inversions que, juntament amb la seva activitat política, varen fer d'ell uns dels homes més poderosos de la segona meitat del segle XIX.

Manuel Girona neix a Barcelona, prop de la catedral, el 1818. El seu pare, Ignasi Girona i Targa, natural de Tàrrega, és propietari d'una modesta casa de banca, la seva mare és suïssa o de família suïssa. De la seva infantesa no en coneixem gaires dades, ell mateix explica que estudià del 1825 al 1830 en una modesta escola de primària el més bàsic per poder-se defensar: *"...cinco años consecutivos de contar, leer, escribir, doctrina cristiana y nociones de geografía..."*.

El fet és que substituí la formació per l'experiència, doncs el 1834, amb només setze anys, ja es fa càrrec del negoci familiar en els difícils moments en què l'epidèmia de còlera assola Barcelona. Aquesta experiència de la que en sortí ben parat fou la primera d'una llarga trajectòria en la que amb audàcia, però sense perdre de vista la realitat i deixar-se portar per l'eufòria, liderà els successius projectes financers en què participà. Així doncs, cinc anys després amplià el negoci de banca familiar per adaptar-lo als nous temps. Aquesta mesura però, no solucionà d'arrel el problema: calia un banc modern, més gran i fort del que era el negoci familiar, per estar a l'alçada dels reptes que l'economia plantejava. La gran aposta de Manuel Girona fou el que es coneixeria com a "Banc de Barcelona". El mateix 1839 es constitueix l'empresa Girona Germans, Clavé i Companyia, de la que el 1842 Manuel n'és el representant -juntament amb Rafael Plandolit, soci de Plandolit Germans, i Josep Maria Serra i Muñoz- en la instància que es presenta per a la creació del nou banc. El primer de maig de 1844 Isabel II signa el reial decret que autoritza la seva creació i quatre mesos després comença a operar el banc.

L'activitat com a director del banc -càrrec que no deixaria fins a la seva mort- la compaginarà al llarg de tota la seva vida amb els altres nombrosos projectes industrials, financers i polítics en què participarà de ben a prop. Dels primers en destaquen els referents a infrastructures. Girona participa al llarg dels anys cinquanta i seixanta en la construcció d'algunes de les més importants línies de ferrocarril que des de la fi dels anys quaranta proliferen per la península: la línia ferroviària de Barcelona a Granollers i el ramal d'aquesta de Montcada a Terrassa i Sabadell; Barcelona-Saragossa (per Manresa i Lleida) que després s'unirà amb Madrid, i Barcelona - Portbou. També trobem la intervenció del banquer en les obres del canal d'Urgell del qual ell mateix explica que era desig del seu pare que hi participés, o en l'ampliació del port de Barcelona.

En paral·lel, el "Banc de Barcelona" aconsegueix sortir-se'n de les dues crisis que l'afecten i que lluny de desprestigiar-lo, tal i com succeeix amb altres institucions, l'enforteixen i li donen una merescuda reputació de solvència i fiabilitat. Quan el 1874 el "Banc d'Espanya" li ofereix fusionar-se amb ell, Girona opta per continuar en solitari, tot i perdre el privilegi d'emissió de paper moneda, però novament manté la confiança dels barcelonins i el "Banc de Barcelona" continua estant al capdavant de l'economia catalana. Aquest prestigi i la voluntat de servei públic que caracteritzen moltes de les accions de Manuel Girona estan darrera dels crèdits a molt baix -o inexistent- interès que el banc fa al govern per cobrir les despeses de la Guerra d'Àfrica (1859), la Carlina (1875) o la de Cuba (1876), per esmentar-ne algunes.

De fet, les relacions entre Manuel Girona i el govern de la Restauració fou més estreta que la simple concessió dels préstecs; ara bé, tampoc se'l pot considerar un polític professional doncs, com la resta de burgesos que participen en política en aquesta època, ho fa només en qüestions relacionades amb allò que coneix i domina, i sempre com un afegit a la seva activitat principal com a financer. Girona fou un actiu membre del partit conservador de Cánovas del Castillo i, com a tal, fou diputat a Corts pel districte de la Seu d'Urgell i senador vitalici. Sembla ser que Cánovas li oferí el càrrec de ministre d'Hisenda en diverses ocasions, però ell el refusà per no disposar de plena llibertat d'actuació. Abans, però, fou durant menys d'un any alcalde de Barcelona (1876), portant a terme una important actuació per a la reducció del dèficit públic del consistori.

Amb aquest complet bagatge no és d'estranyar que se'l nomenés "Comissari Regi de l'Exposició Universal del 1888" celebrada a Barcelona. L'esdeveniment era l'empresa més ambiciosa i difícil de totes les que fins al moment havia dut a terme, ja que no depenia sols d'ell sinó de diferents administracions no sempre ben avingudes, però el prestigiós banquer no defraudà, i, tot i tenir l'ombra de l'exposició de París de l'any següent permanentment a sobre, organitzà amb èxit el costós projecte per al que, per cert, també aquest cop hagué de fer préstecs i aportacions personals.

Manuel Girona era cada any més ric i popular, banquer -a més del "Banc de Barcelona" també participà en la creació del "Banc Hispano-Colonial" d'Antonio López el 1876-, empresari, polític i, com a bon burgès de l'època, membre actiu de la vida social de Barcelona. El 1862 ajudà amb 20.000 pessetes Narcís Monturiol per construir l'Ictíneo, -aparell que se submergí en les aigües portuàries de Barcelona i mai més en sortí. També emprengué la construcció de la nova universitat a l'Eixample acabat d'inaugurar, i el gran teatre del Liceu, del que en fou un dels propietaris i membre de la junta de govern. També fou president de l'Ateneu barceloní i fundador i president de la "Cambra de Comerç" de Barcelona.

Quan el 1894 el "Banc de Barcelona" celebrà el seu cinquantè aniversari Manuel Girona era tota una llegenda viva, però també un home que malgrat les seves energies ja era massa gran per continuar al capdavant dels seus negocis. Els nous temps exigien una nova mentalitat i Girona ja havia forjat la seva feia massa anys. Tenia, llavors, 76 anys, una edat adient per anar pensant en un merescut retir. Aquest descans es produiria a les afores de Barcelona, al poble de Castelldefels, en uns terrenys aleshores suficientment llunyans com per servir de segona

residència, però alhora prou a prop de la capital com per no quedar aïllat i, requisit essencial, amb possibilitats de treure'n un sucós profit econòmic de la jugada.

César Lorenzo Rubio

En una carta que s'ha conservat, Manuel Girona intenta justificar la compra de gran part dels terrenys del poble de Santa Maria de Castelldefels amb el següent argument:

> *"...amb l'objecte principal que no quedés enrunat el Castell de Castelldefels, tal com ho estava i està, des de fa anys, el de l'Eramprunyà, base de la Baronia. Vaig adquirir tot aquel patrimoni molt extens però completament improductiu, puix que una gran part son muntanyes... sense camins ni vegetació; una altra part molt gran són arenals del mar i sorrals de la mena volants, i el vent se les emporta formant dunes. (...) La meva primera diligència fou de restaurar el Castell de Castelldefels, el qual estava ja quasi enrunat i en qüestió de poc temps hauria quedat rediit del tot. Però amb diners i constància l'he salvat i s'ha convertit en una joia dels temps remots"*[20].

Els motius d'aquesta compra no serien tan innocents com Manuel Girona ens vol fer creure*, doncs la seva inscripció al registre de la propietat provocà grans resistències per part dels camperols de la zona i d'altres terratinents que no dubtaren pledejar.

20
Gavà en el vuit-cents, p.38. Tanmateix ens sembla exagerada aquesta al·lusió on diu que el castell era una joia dels temps remots.

Manuel Girona i Castelldefels: el descans profitós

Com hem vist, el poble era petit i pobre, així, doncs, què portà a Manuel Girona a fixar aquí la seva residència d'esbarjo? Més que l'existència d'un castell quasi en runes, que convenientment restaurat es pogués convertir en una sumptuosa residència d'estil senyorial, fou l'enorme potencial d'enriquiment que aquests terrenys, fins llavors no explotats, oferien a qui esdevingués el seu propietari. La clau de volta de la transformació la trobem l'any 1881. En aquesta data s'inaugurà la línia ferroviària de Barcelona a Vilanova i la Geltrú, la qual tenia parada al quilòmetre vint de la línia, al terme de Castelldefels. Aquest modest baixador, que dos anys després es transformà en estació, permetia accedir des de la capital a Castelldefels de forma ràpida i còmoda, formes del tot oposades al trajecte en tartana que fins aleshores havia estat l'únic possible. Amb l'arribada del ferrocarril, aquest paratge poc adient per a l'agricultura i

no contemplat fins llavors per a la indústria, es convertia en una zona d'un cert interès per al descans de la burgesia i les classes benestants barcelonines, com demostra la construcció de la casa de les Plomes, una residència edificada *ex professo* per al repòs, situada al barri de les Botigues, i que no tenia res a veure amb les masies que tradicionalment poblaven el territori de Castelldefels. Manuel Girona, no deixaria passar aquesta oportunitat d'enriquir-se especulant amb un territori d'interès emergent, alhora que ell mateix gaudia de la tranquil·litat de la costa.

Així doncs, el 12 de febrer del 1897 el banquer pren possessió del castell i l'església de Santa Maria en comprar als Santmartí, marquesos de Barberà i la Manresana, gran part dels territoris de l'antiga baronia d'Eramprunyà per noranta mil pessetes. Un preu força reduït per l'enorme extensió de terreny de què es tracta, fet que s'explicaria per l'escàs interès que, a primera vista, semblava tenir. Un cop enllestides les reclamacions d'alguns agricultors que protestaren pel traspàs de propietats, engegà les actuacions que, un cop finalitzades, donarien com a resultat l'actual configuració urbanística de Castelldefels i, de pas, sucosos beneficis per al seu promotor.

Manuel Girona encarregà a l'arquitecte Enric Sagnier i Villavechia refer el malmès castell i com que l'església de Santa Maria era contigua al castell i quedava a partir d'aleshores per a ús privat de la família, pensà en construir una nova església, a més d'un nou cementiri, doncs el que hi havia al costat de la capella es trobava en un estat deplorable, tal com ens han deixat palès diversos testimonis. La tria de la nova ubicació del temple no fou gens casual. En construir-la en front de l'estació del ferrocarril, en uns terrenys que llavors eren deshabitats i restaven a les afores del nucli del poble, es culminava l'operació de revaloració de les terres amb finalitats especulatives que el banquer i senador vitalici tenia en ment, però alhora -i de retruc- canviava la configuració urbanística de Castelldefels. Vegem-ho.

Des del segle XVI, moment en què s'estableix un tipus d'hàbitat relativament concentrat, dos eixos de comunicació articulen la trama urbanística del poble. El primer és un ramal secundari del camí ral de València que s'endinsava en el poble quedant paral·lel a la costa -correspondria a l'actual carrer Arcadi Balaguer-; el segon, perpendicular a l'anterior, pujava a l'església de Santa Maria -carrer Isaac Peral-. En la confluència dels dos s'establí la plaça Major, rodejada de torres (can Folcher, can Savall i cal Moliner) i punt d'entrada a la població. Aquest indret es consolidaria els segles posteriors com el centre del poble. Al seu voltant, doncs, s'obrí l'hostal, la masia de ca n'Arnand, i la casa del comú a cal Garrofer. La plaça Major constituïa el

centre comercial i administratiu de la vila, perllongant-se a través de l'eix ascendent (Isaac Peral) fins a arribar a l'altre edifici d'importància de la població: l'església de Santa Maria. Aquesta és la realitat urbanística a la fi del segle XIX. La construcció de l'estació de tren, però, el 1883, i l'edificació de la nova església en front seu desplacen el centre urbà dels voltants de la plaça Major i del carrer Isaac Peral a les rodalies dels nous dos edificis més emblemàtics del poble, amb la consegüent alça dels preus de les terres situades entre l'antic eix i el nou -l'actual avinguda Santa Maria-, a més de les situades a l'altra banda. L'operació, que responia a una acurada planificació i una visió de negoci, no hagués estat possible sense el vist-i-plau de l'autoritat local, l'alcalde Francisco Viñas (1897-1906).

Tot i que el promotor i patriarca de la família, Manuel Girona, no veié completada la seva obra, doncs el seu òbit succeí el 31 d'octubre del 1905, els seus descendents gaudiren sobrerament dels beneficis que comportà, ja que fins a l'inici de la Guerra Civil la població de Castelldefels pràcticament s'havia quadruplicat respecte a la del 1900, i la majoria s'instal·là a la zona de planura. A més, entre la fi dels anys vint i els primers anys trenta es concediren els permisos per urbanitzar les terres compreses entre ambdós punts, fet que comportà l'enderrocament de la majoria de les antigues masies per deixar lloc a nous habitatges. A més, la instal·lació de la fàbrica Rocalla (1929-1932) i l'arribada, no massiva, però si nombrosa, de treballadors, féu necessària la construcció d'habitatges per als assalariats i llurs famílies als terrenys existents entre els dos centres. Ja per acabar, la construcció del nou edifici de l'Ajuntament a les proximitats de la nova església de Santa Maria i les escoles, donen fe de la importància que adquiriren els voltants de la nova zona.

Cent any després dels fets que acabem d'explicar, la realitat torna a donar la raó al banquer, doncs la darrera reforma del centre del poble -aquell que Girona promogué-s'ha transformat en zona per a vianants.

César Lorenzo Rubio

El primer canvi apreciable s'observà a la fisonomia del castell. Després de la remodelació*, Girona féu que un matrimoni amb nou fills es traslladés des de Sarrià per tenir-ne cura, però ni ell ni els seus descendents l'ocuparen de manera permanent, possiblement perquè mai no reuní les comoditats que tenien d'altres propietats seves.

El castell de Castelldefels després de la restauració efectuada per Manuel Girona l'any 1898. La masia de l'esquerra és can Roca de Baix -actual comisaria de policia- i la de la dreta, can Gomar, avui casa de Cultura (Font: Arxiu Municipal)

El castell de Castelldefels

El recinte emmurallat

Els diversos edificis que formen la fortificació, en què s'inclou l'antiga església parroquial de Santa Maria, avui convertida en equipament cultural, s'alcen en el punt més alt del turó del Castell, situat a 59 m d'altitud sobre el nivell del mar, al nord-est de la població, en posició dominant sobre la franja costanera entre el massís del Garraf i Barcelona. Es troben envoltats d'un recinte emmurallat, eixamplat per darrer cop amb motiu de la restauració del 1897. Aquest recinte té un perímetre aproximadament triangular i comprèn gairebé tot el cim del pujol, llevat d'una placeta asfaltada situada a tramuntana, al mig de la qual hi ha una torre cilíndrica.

L'entrada principal és a l'extrem nord, en el vèrtex dels costats més grans del triangle. Consisteix en un portal acabat en arc de mig punt flanquejat

per sengles torres quadrades i encabit en un pany coronat de merlets. Els mateixos merlets de la porta, fets de maçoneria i totxo, apareixen a la resta del recinte perimètric que, en general, també és de pedra calcària, i serveix de mur de contenció a les terres de sengles plataformes que limiten el nucli principal del castell a ponent i tramuntana. La segona és la més gran i presenta quatre nivells escalonats cap al nord: el més baix és plantat de pins, al segon hi ha diversos serveis, el tercer és una pista de ciment per a espectacles, i el quart és de terra amb afloraments de la roca natural; a migjorn limita amb els panys que tanquen els cossos principals de la fortalesa i a ponent hi ha una torre troncocònica, construïda de pedra. Aquest element, amb una base molt gran fortament atalussada, formava part de les dependències originàries, però durant la restauració del 1897 se'n modificà el coronament i s'hi col·locà una garita al capdamunt, a més d'un pontet que comunica amb la primera planta del nucli principal del castell.

El castell

Les restes que ens han pervingut de la fortificació de les èpoques medieval i moderna ocupen, d'una banda, el nucli principal, subdividit en dos cossos i, de l'altra, un tram força extens del recinte perimètric. El traçat d'aquest darrer va ser ampliat a tramuntana i ponent en el decurs de la restauració de la fi del segle XIX, però hi resten fragments significatius del llenç que ocupa l'angle sud-est, fet de pedra rogenca de marès. També en aquest cas si hi afegí el coronament de merlets de totxo i reble, per tal d'unificar-ne l'aparença, tot i que les parets romangueren gairebé a l'altura que tenien aleshores. En conseqüència, les dues torres de planta quadrada fetes de marès rogenc que tenia aquest parament quedaven amagades i, malgrat tenir dimensions considerables, només és possible contemplar-les des de fora del castell o abocant-se pels espais entre els merlets.

L'edifici principal del castell és format per dos cossos ben diferenciats. El més antic és quadrat amb el perímetre format per panys amb la base atalussada i comprèn dues torres, una de planta quadrada a tramuntana i una altra de circular a l'angle sud-oest. El pany de llevant presenta coronament de merlets. L'entrada d'aquest nucli és a llevant i consisteix en una porta acabada en arc de mig punt compost de grans dovelles, que presenta a la clau la data de 1695. Dóna a un pati quadrangular, el pati d'armes, al voltant del qual hi ha una sèrie d'estances que pertanyen al cos oriental. Al sud-oest d'aquest espai hi ha l'escala noble, que mena a la primera planta del castell, situada dins el cos de ponent. A sota l'escala hi ha un petit espai que té l'entrada des d'un passadís, el qual comunica el pati d'armes amb la planta baixa del cos de ponent.

Aquest cos és aproximadament quadrat, amb planta baixa i dos pisos, fet de pedra calcària i adossat al cos de llevant, que és més antic. A la planta baixa s'hi accedeix des del pati d'armes a través d'un passadís. Tant aquest nivell com el de dalt, són subdividits per un mur del mateix gruix que els perimètrics. Cadascun dels dos àmbits resultants és compartimentat per sengles panys més estrets alleugerits amb arcs carpanells, la qual cosa dóna lloc a quatre estances que havien estat quadres i cotxeres.

A la planta primera hi ha la sala principal, actualment en restauració, a la qual s'accedeix des del pati d'armes. La planta segona i les golfes tenen diverses cambres, que havien estat ocupades tant pels antics amos de la fortalesa com pels servents.

Albert López Mullor

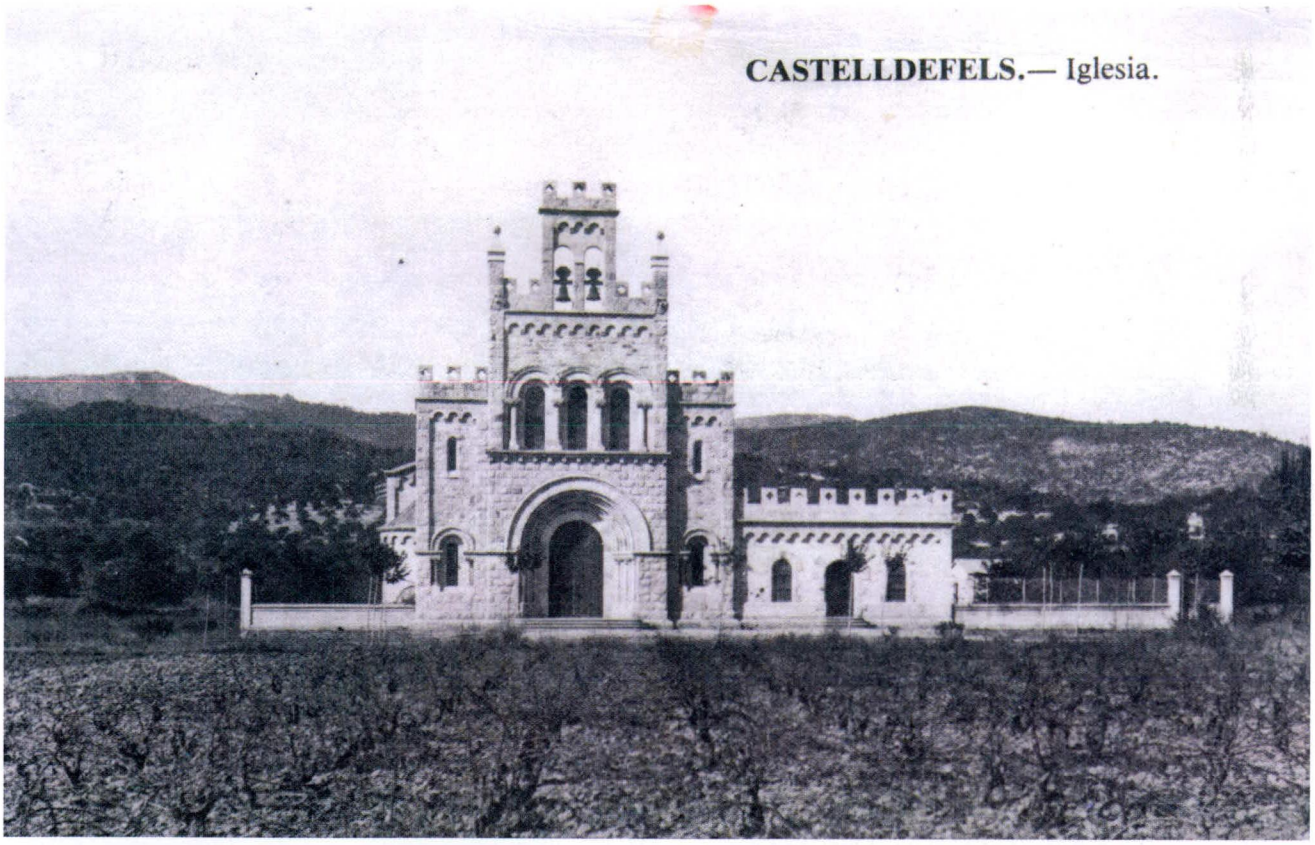

Església parroquial de Santa Maria de Castelldefels. L'església, projectada per l'arquitecte Enric Sagnier, es bastí enmig del descampat que aleshores era l'actual plaça de l'Església. El seu estil neoromànic, amb els merlets que recorden els del castell, constitueixen les seves traces més representatives
(Font: Família Navarro Cardona)

Com acabem de veure, Manuel Girona influí indirectament en la nova estructura urbana del poble quan finançà l'edificació de l'església parroquial de Santa Maria de Castelldefels* el 1903. Això no fou obstacle perquè tingués problemes amb l'Ajuntament i amb d'altres propietaris per voler incloure les seves propietats a l'amillarament.

L'església parroquial de Santa Maria de Castelldefels

El 1897 Manuel Girona i Agrafel comprà el castell de Castelldefels incloent-ne l'església de Santa Maria de la Salut, que era la parròquia de la població. A càrrec del banquer -i en terrenys cedits per Concepció Costa -viuda d'Arcadi Balaguer- s'edificà l'església parroquial de Santa Maria de Castelldefels, en una zona despoblada del terme municipal, un nou lloc per a retre culte. Amb el temps, el nou edifici religiós començat el 1903, i el que es troba tres-cents metres davant d'ell, l'estació del ferrocarril, forçaran el traçat d'un eix vertebrador que remodelarà completament la fisonomia de Castelldefels.

Al marge de l'empremta urbanística sobre el seu entorn, l'església nasqué amb vocació de presència important. Fou projectada per l'arquitecte Enric Sagnier, qui en aquells moments es feia càrrec d'aixecar el temple del Sagrat Cor de Jesús al Tibidabo. Per a Castelldefels, Sagnier concebí un temple amb una nau única, planta de creu llatina i tres altars, amb al·lusions al romànic i al caràcter defensiu d'altres edificis emblemàtics del poble, les torrasses. Per aquest motiu rematà amb merlets les torres que emmarquen la façana. Les obres duraren sis anys, acabant-les el 1909.

El campanar de cadireta que allotjava dues campanes fou enderrocat durant la Guerra Civil. Dues de les figures representatives dels quatre evangelistes -úniques mostres escultòriques d'una façana de pedra clara que només s'adorna amb arcuacions llombardes i arquivoltes a porta i finestres- foren destruïdes, i, molt pitjor, es calà foc a la construcció, la coberta de la qual cedí, doncs les bigues eren de fusta. El 1948 s'iniciaren les gestions per tal de tornar-li l'esplendor perdut. La reconstrucció duta a terme per l'arquitecte Nilo Tusquets li farà guanyar espai dotant el temple amb tres naus, millorant també l'excel·lència de l'obra amb la contribució del pintor Josep Serra Santa, *Serrasanta*, amb esplèndids murals que ompliren d'art uns 480 m^2 de paret. Després de l'acabament de les pintures el 1956, haurem d'esperar fins al 1985 per tal que un nou campanar, ideat per l'arquitecte Miquel Pérez Sánchez, coroni l'església.

La façana de l'església de Castelldefels, un dels edificis emblemàtics de la vila, ha vist com creixia el poble al seu voltant, amb la irrupció destacada de la primera escola pública de la ciutat o l'edifici de l'Ajuntament. Adossada, en sorgí una nova rectoria, alçada el 1929, i ampliada a partir del 1948 amb l'arribada a Castelldefels de mossèn Josep Codinach. La primera emissió de ràdio de Castelldefels, "Radio Santa María", que emeté els anys 1962 i 1963, degut a la iniciativa de mossèn Joan Sunyer, s'instal·là en aquestes dependències.

Javier Clemente Hernández

"El crim de Castelldefels"

Sens cap dubte, la notícia popular que més transcendí el segle XIX relacionada amb el nostre poble, la constitueix l'anomenat *Crim de Castelldefels*. El dissabte 26 d'agost del 1893 es trobaren dues víctimes mortals a la casa rectoral de Castelldefels situada prop de l'església del castell. Eren el capellà ecònom, Jacinto Orta Berenguer, i la seva neboda, Rita Bosch, ambdós naturals de Vic. Després de donar la veu d'alarma, un grup d'homes que composava el sometent encapçalat per Francisco Viñas es dirigí cap al lloc dels fets i trobà els cos dessagnat del capellà, víctima de vint-i-set punyalades, i el de la noia, que presentava una ferida d'escopeta i algunes més d'arma blanca. Quan fou interrogada, només pogué dir que l'autor havia estat un jove que ella no coneixia, i poc després exhalà el darrer sospir.

En un principi, es descartà el robatori com a mòbil, perquè al costat del cos del capellà s'hi trobà un rellotge i diners, i la casa no estava desendreçada. Per tant, es pensà en un crim passional, doncs es trobà un feix de cartes de la correspondència creuada entre la víctima i el seu xicot, Joaquín Ripoll, algunes d'elles amb to amenaçador. Una setmana després, ja eren quatre els detinguts. Tanmateix, la casualitat féu que el jutge municipal de Castelldefels, José Nomen, trobés a Barcelona un forner, Joaquín Figueras, que havia treballat al poble i del qual sospità, perquè aquest duia una mà embenada. El detingut confessà el crim, i quan registraren la casa on vivia hi trobaren robes ensangonades, un rellotge d'or de Rita, i un altre de plata del sacerdot.

La vista celebrada a l'Audiència Provincial de Barcelona els dies 25 i 26 de juny del 1894 fou transcrita als diaris *"La Vanguardia"* i *"La Publicidad"*. La defensa de Joaquín Figueras anà a parar a mans de l'advocat José Alemany i Milà, i el fiscal fou Ambrosio Tapia i Gil, un magistrat i jurisconsult que l'any 1908 arribaria a ser president de l'Audiència Territorial de València, i havia publicat una infinitat de llibres sobre jurisprudència penal al llarg de la seva carrera.

La defensa de l'advocat pretenia demostrar que es tractà d'un crim passional, per tal que la pena fos de reclusió temporal i no de mort: segons la seva versió, Figueras, desesperat per la seva estimada Rita Bosch, muntà en còlera i acabà amb la vida d'ella i la del seu oncle. El fiscal preferí el robatori com a mòbil dels crims per tal que l'acusat fos condemnat a mort. Tanmateix, el més destacat del procés fou la intervenció del president de l'audiència, César Hermosa, que el relacionà amb la crisi social que hi havia a Barcelona en aquells temps, degut als atemptats anarquistes, com el comès per Santiago Salvador al Liceu. Podem dir, per tant, que el crim de Figueras començà com a passional, passà a robatori amb homicidi, i, degut a les circumstàncies del moment, acabà jutjat com a crim polític.

Després de tres hores, el jurat el declarà culpable i els jutges el condemnaren. El processat escoltà la sentència sense immutar-se i es negà a signar-la. Les autoritats fixaren el dia i el lloc de l'execució: el 19 de juny del 1895 a Castelldefels, molt a prop del lloc on es cometeren els crims. Els dies previs a l'execució, l'alcalde de Castelldefels, Gaspar Raventós, i altres veïns no dubtaren a fer les passes necessàries per tal d'aconseguir-ne l'indult, mentre que José Alemany, l'advocat defensor, visitava el bisbe, el governador civil i el capità general de Catalunya per demanar-los que telegrafiessin a la reina Mª Cristina demanant-li el mateix. El dia previ a l'execució el reu restà tranquil, amb esperances de què la reina li concedís la gràcia. Quan arribà el moment de complir la sentència, Figueras es dirigí a la multitud i demanà perdó a tothom, i especialment als veïns de Castelldefels*. Pocs minuts després es complia la sentència, i el cadàver s'exposà fins a la posta del sol.

Per tal de finalitzar, només cal destacar que l'execució de Figueras fou de les darreres que es dugueren a terme públicament i fora del recinte carceller. Fou presenciada per unes vuit mil persones que es traslladaren fins a Castelldefels.

21
NAVARRO, Jordi; GARCIA, Gabriel i CARDONA, Neus. *El crimen de Castelldefels*. Ajuntament de Castelldefels. Fragment del capítol final del llibre, p. 204-206.

La premsa progressista i l' execució de Joaquín Figueras[21]

Hem de destacar les posicions de dos setmanaris, *"La Campana de Gràcia"* i *"El Eco de Sitges"* que criticaren agrament l'execució, reflex d'un nou corrent d'opinió, encara molt minoritari, contrari a accions i conductes violentes arrelades al passat. El primer diu:

"Una multitud enorme assistí a presenciar lo lúgubre espectacle. Castelldefels, durant l'execució, presentà l'aspecte d'una animada romeria.(...) L'horrible sentència va acomplir-se y'l cadàver del reu sigué enterrat a poca distància del siti ahont descansen los restos de les seves víctimes. Celebrarem moltíssim que no haja de repetir-se mai més aquest espectacle de la pena de mort amb tot lo seu corteig de asquerosos incidents, que tendeixen á endurir lo cor i á rebaixar lo sentit moral del nostre poble".

Sota un encapçalament molt similar, *"Espectáculo lamentable"*, el col·laborador de "El Eco" escriu des d'una òptica més personal, remarcant el que pogué veure i pensar Figueres durant els últims minuts. Tot i que hi figuren tòpics i llocs comuns, val la pena transcriure-ho gairebé tot:

"El miércoles pasado, nuestra comarca fue teatro de tristísimo espectáculo. Castelldefels, el pueblo abandonado, el pueblo desierto, el pueblo azotado por las fiebres de sus pútridos pantanos, el pueblo de artísticas y poéticas ruinas, añadió á la tristeza de su suelo, la tristeza del cadalso. (...) Allí, entre el verdor de las montañas, rodeado de primavera, tuvo que morir un hombre, un asesino, pero un hombre; un malvado, pero un hijo de la tierra; allí tuvo que morir al aire libre, con el mar en el fondo, con toda una llanura estendida á sus ojos que debían súbitamente apagarse, debajo de un cielo sin límites y un horizonte vastísimo. (...) Si aborrecía á los hombres, debía continuar despreciándolos al verlos, cual rebaño curioso, cual turistas de la muerte, cual pobres criaturas ávidas de insanas emociones, cual voraces inconscientes que viajan por el gusto de ver espirar a un hombre, de observar si muere tranquilo, si fuerza la sonrisa de despido, si tiembla delante del cadalso, si mueve los ojos al ver el repugnante verdugo, y se retuerce dignamente al sentirse estrujar los huesos por la máquina ingeniosa".

Ambdós setmanaris tenien raó quan titllaren la mort per garrot com a espectacle lúgubre i lamentable, doncs es tractava d'una mena de celebració teatral, alhora pagana i religiosa, i hi havia actors i públic

que esperaven l'acte final, el lliurament de l'ànima del condemnat a Déu. Si *"La Campana"* diu que era una *"animada romería"*, *"El Eco"*, a més de tractar els qui en contemplaren l'execució de *"rebaño curioso"*, *"turistas de la muerte"* i *"voraces inconscientes"*, afegeix que *"fueron casi los mismos que suelen acudir á las corridas de toros"*, comentant que els assistents, fent gala d'una gran tranquil·litat d'esperit, berenaren i feren la migdiada com si res, com també ho feren els monjos que acompanyaren el reu Figueres:

"Ver marchar los curiosos á presenciar el patíbulo, y ver como algunos Hermanos de la Paz y Caridad, ó no sé de qué Congregación, comieron en la Fonda de Sitges, como Colla de Sant Mus; animarse durante la comida; reír a carcajada suelta; olvidar el acto de la mañana, en clase de veteranos, y haber pasado un buen día"[22].

22
Les dues cites de *"El Eco de Sitges "*, pertanyen a l'edició del 23 de juny del 1895, p. 1 i 2.

CASTELLDEFELS ENTRE 1897 i 1931: CONTINUÏTAT, CANVIS I TRANSFORMACIONS

El segle XX, tot i que sembli paradoxal -doncs és el més proper i del que hi ha més documentació a l'arxiu municipal-, és el pitjor estudiat de la història de Castelldefels. Poc se sap del període en què regnà Alfons XIII, ni del que va ocórrer al poble durant la dictadura de Primo de Rivera, ni de quina manera es visqué l'arribada de la II República i l'esclat de la Guerra Civil. Tampoc és més extens el nostre coneixement referent a com es va viure l'entrada de les tropes nacionals i el primer franquisme... I així podríem continuar fins arribar al darrer ajuntament franquista i la celebració de les primeres eleccions municipals l'abril del 1979. Per tal de provar de cobrir una mica aquest forat, basarem l'estudi en l'anàlisi de les actes dels plens municipals, en alguns llibres i articles publicats i, també, en entrevistes amb persones que visqueren directament els fets, i ens han deixat amablement el seu testimoni. Història escrita embastada amb història oral.

L'Ajuntament a començament del segle XX

Les actes de l'Ajuntament de Castelldefels de començament del segle XX són molt semblants a les de dècades anteriors, perquè els problemes del poble encara són els mateixos. El primer de gener es

constitueix el nou consistori pel relleu d'alcalde i dels regidors, en el següent ple es reparteixen les comissions entre els representants escollits -d'Hisenda, Foment, Instrucció Publica, etc.-, es fa la llista dels mossos a reclutar, i el març se'n realitza el sorteig. Es procedeix a la formació de la Junta Repartidora dels impostos de consums i dels arbitris extraordinaris, font de no pocs problemes, doncs segueix havent-hi molts morosos. S'aprova el pressupost municipal de l'any següent que, com és lògic, és deficitari, i, abans de l'arribada de l'estiu, s'exigeix als veïns que netegin la corredora Mestra i les sèquies al pas de les seves propietats a fi de prevenir tant com sigui possible el paludisme. I, finalment, es proven de resoldre problemes puntuals com ara l'elecció de nou secretari, de l'agutzil municipal, o les queixes contra l'Ajuntament per no fer front als pagaments.

Un segell i un llibre que no apareixen

Des del 1895 l'alcalde era Francisco Viñas Bou, i ho serà fins a les eleccions que es celebraran a la fi del 1903. És precisament el triomf d'una candidatura republicana -gràcies als vots dels treballadors de la cantera i de l'església en construcció-, el que obliga Viñas a deixar el càrrec. Un fet molt il·lustratiu de la nova situació es produeix el primer de gener del 1904, el dia de la constitució del nou Ajuntament. Ramon Mestres Bruach, el regidor que havia obtingut més vots, ha d'exercir de president. Viñas li lliura les vares de comandament i les insígnies, i abandona la sala sense signar el llibre d'actes. Josep Selma, el secretari de l'Ajuntament, no dubta seguir-lo amb l'excusa d'haver-li presentat la dimissió. Marxa sense lliurar el llibre d'actes i sense escoltar els advertiments de denúncia per abandonament de funcions, per la qual cosa un dels assistents haurà de prendre nota de les disposicions a plecs de paper comú. Aquest llibre trigarà molt en aparèixer i està, com és lògic, la meitat en blanc. Els regidors escullen Francisco Giralt Raventós com a alcalde, que ho serà fins desembre del 1905. No hi ha massa coses a destacar del seu breu govern. Una d'elles succeí l'abril del 1904, quan es demana al consistori que vagi a l'estació del ferrocarril a saludar al rei Alfons XIII que viatja cap a Barcelona, i es demana que l'alcalde participi a la recepció al Palau de la Diputació. No serà ni el primer ni el darrer cop que Alfons XIII realitzi aquest trajecte passant per Castelldefels, doncs el maig del 1925 es posa una bomba al Garraf per atemptar en contra d'ell.

L'assumpte del secretari provocarà un greu conflicte, perquè tampoc lliurà l'arxiu ni el segell de l'Ajuntament. El sorprenent és que mesos després reclamà davant del governador que no li havien pagat els havers. No és l'únic secretari que planteja problemes, perquè són diversos els que renuncien. El desembre del 1905, per exemple, com que l'Ajuntament no té prou diners per pagar un secretari dimitent que no s'especifica, serà Francisco Boixadós, el major contribuent per industrial, qui avanci uns diners a càrrec dels impostos que ha de pagar per tal de fer-ne la liquidació.

També fou citat Francisco Viñas per tal que lliurés documentació municipal. Tanmateix al·legà, quan comparegué, que no hi havia llibres de comptabilitat. Tres mesos després demanà la nul·litat del repartiment dels arbitris extraordinaris, perquè l'any anterior havia pagat quaranta pessetes, i ara que ja no era a l'Ajuntament, se li exigia quatre vegades més. Desestimaren la seva demanda perquè *"resulta ser el mayor productor y consumidor de las especies señaladas en la segunda tarifa de consumos"*. Francisco Viñas no trigà molt de temps a tornar al consistori, doncs el 1906 tornava a ser regidor, i, tres anys després ,un altre cop alcalde.

La lluita entre propietaris del poble i terratinents forasters

Abans que Viñas torni a ocupar la presidència del consistori, fou alcalde, entre 1906 i 1909 el republicà Ramon Mestres Bruach. Poques coses passaren durant el seu govern, potser el més important fou que Manuel Girona i Vidal, Pedro La Rosa Pich i l'enginyer Pedro García Faria demanaren que s'incloguessin les seves propietats a l'apèndix d'amillarament de finques adquirides en el terme. Aquest és un assumpte polèmic, doncs l'alcalde i els regidors s'hi neguen i acusen Girona i La Rosa de posar, com a llindars de les seves propietats, la vora del mar, quan al davant hi havia diverses finques que pertanyien a d'altres propietaris[23]. La Rosa farà un recurs d'alçada i la delegació d'Hisenda de Barcelona prendrà partit per ell. El 1910, quan Viñas és alcalde altra volta, l'Ajuntament elabora una acta molt prolixa on explica la seva postura donant una infinitat de raons per tal de no recolzar la decisió de la delegació, argumentant que eren els tribunals de justícia els que havien de decidir si La Rosa era l'únic i legítim propietari, enlloc de les persones que pagaven la contribució des de feia temps. Aquesta postura de Francisco Viñas i el consistori es pot entendre com un

23
Com a conseqüència d'aquests fets es produïren nombrosos disturbis a Gavà i un incipient motí que fou reprimit per la Guàrdia Civil. Per tal d'aprofundir en aquesta qüestió es recomana llegir la tesina de TRIBÓ, Gemma. *De l'arrencada del segle XVIII a les transformacions agràries actuals: el cas de Gavà*, 1977 i el llibre de GIBERT I VALENTÍ, Alfons. *Cent anys de vida gavanesca, 1840-1940*. Gavà: Ajuntament, 1990.

rebuig a l'actitud prepotent d'altres patricis de Barcelona que compraven sòl mot barat.

En el segon ple com a alcalde, Viñas havia manifestat que, donat el cas que no pogués assistir a les reunions per raó de la seva delicada salut, i de la llunyania del seu lloc de residència en relació amb el centre del poble, fos el regidor Sebastià Fornés Durany qui n'assumís la representació. No obstant això, la seva mala salut no impedirà que el 1912 es torni a presentar i sigui escollit alcalde. Durant aquest període -el seu darrer govern, doncs morirà el 1915- la *"Sociedad Anónima de Riegos y Fuerzas del Ebro"* demanà permís per a la instal·lació de transformadors i d'energia elèctrica, permís que s'aprovà per majoria perquè significava que Castelldefels comptaria, a la fi, amb il·luminació artificial a cases i carrers. Aquestes expectatives no es compliren i, dos anys després l'Ajuntament s'oposarà a una modificació del traçat de la línia. Durant aquest període les actes municipals no fan cap menció a la Mancomunitat de Catalunya[24], presidida des del 1914 per Enric Prat de la Riba. En realitat, cal esperar fins el 1922, per tal que a les actes aparegui aquesta institució, per primera vegada, en una queixa que l'Ajuntament envià al consell de ministres on critica que no se li ha donat a la Mancomunitat la possibilitat de comptar amb una hisenda pròpia.

24
Institució creada el 1914 a partir de la unió de les quatre Diputacions Provincials, que es caracteritzà pel seu esperit de renovació i progrés autonòmic i per la realització d'una gran tasca de govern amb molts pocs recursos.

La raó d'aquest recolzament de l'Ajuntament s'ha d'entendre a partir de l'arrelament del catalanisme conservador al si de petits municipis de la comarca durant els dos primers decennis del segle, en manifesta oposició al què succeïa a altres indrets que comptaven amb més població obrera. Per exemple, a Castelldefels, Josep Bertrán i Musitu, el diputat a Corts pel districte de Vilanova, rebé a les eleccions del 1910, 1914, 1916, 1920 i 1923 el major nombre de sufragis, succeint el mateix amb els candidats de Solidaritat Catalana i de la Lliga Regionalista a les eleccions provincials.

Sebastià Fornés assumí l'alcaldia des de la mort de Francisco Viñas fins a la fi del 1917. Durant el seu govern figuren a les actes les primeres manifestacions en clau de política catalana. El 1916 s'escriu que ha guanyat la candidatura regionalista a les eleccions per a senadors per la província. Aquest fet propiciarà el juny un discurs de Francesc Cambó demanant l'autonomia per a Catalunya i la creació d'una assemblea de parlamentaris catalans. El juliol, l'Ajuntament de Castelldefels s'afegeix al que s'havia formulat a l'Assemblea, lamentant alhora la violència del govern en contra d'ella.

Dos anys després, el gener del 1918, quan l'alcalde és Salvador Viñas Raventós, dins del llibre d'actes consta una quartilla escrita a màquina i en català, on s'hi consignen tres acords que quedaran aprovats en el ple: que els Ajuntaments demanin que les noves corts realitzin una reforma a fons de l'administració local; que es reconegui l'autonomia de Catalunya i de les regions d'Espanya que la sol·licitin; i que l'alcaldia ho comuniqui al govern. És una estratègia propiciada des de la Mancomunitat, després del fracàs de la col·laboració entre la Lliga Regionalista i el govern de Madrid, que comptà amb el recolzament de partits de diferent signe, republicans i nacionalistes d'esquerra. Cal mencionar que aquest estatut s'arribà a elaborar el 1919, però la greu situació creada a Barcelona per la vaga de *"La Canadiense"* determinà que el cap del govern, Romanones, suspengués les sessions de les corts i, per tant, el procés d'aprovació. Castelldefels, mentrestant, era un poble molt petit:

> *"En 1918, según Cels Gomis, existían solamente 78 casas, incluyendo, además del centro del pueblo, el Ayuntamiento, la Iglesia y el castillo, los edificios concentrados en dos núcleos: "les Botigues", con 14 casas, y "lo Llopart", con 13, situado este último en el actual emplazamiento de Vista Alegre"*[25].

25
HABSBURGO SATZGER, Alejandra de. *Propiedad y espacio en Castelldefels*. Castelldefels: Ajuntament, 1983, p. 66.

A començament del 1918 el poble pateix unes greus inundacions que obliguen l'Ajuntament a demanar a la direcció d'Obres Públiques, a la Companyia de Ferrocarrils i als propietaris de la zona, el desguàs de les sèquies que desemboquen al mar. També durant aquest any Josep Mª Font accepta que s'extregui sorra del *"Fondo de la Solera"* i de la Pineda amb la finalitat de dotar de més recursos la corporació municipal. L'extracció es convertirà en una altra font d'ingressos, doncs, durant la dictadura de Primo de Rivera, diversos propietaris faran el mateix, i a l'estació de Castelldefels s'hi carregaran vagons amb destí a empreses de la zona, com ara els *"Talleres Roca"* de Gavà, *"Fomento de Obras y Construcciones"* y *"Cubiertas y Tejados"* -aquestes últimes realitzaven treballs per a l'Exposició Universal del 1929. El 19 de gener del 1925, per exemple, a canvi de comprometre's a incloure-li un terreny en el proper amillarament per haver-lo posseït més de trenta anys, l'Ajuntament:

> *"...acuerda solicitar á Don Pedro García Faria propietario de la finca de este término municipal denominada "Pineda de la Marina" de cabida ciento tres hectáreas (cuyo linde Norte es la carretera "dels Tallinaires", al Este término de Gavá, al Sur el mar*

Mediterráneo y a Oeste Sucesores de Freixedes) autorización para extraer arenas de los sitios de su finca que él mismo indique, para el saneamiento de las zanjas (valls) y levantamiento de los terrenos hundidos".

Abans que Salvador Viñas canviï el càrrec d'alcalde pel de regidor l'abril del 1920, es produeixen alguns casos de verola que obliguen l'Ajuntament a suspendre les classes de l'escola. Ja era alcalde Esteve Bou Cluxart quan aquests casos esdevenen una autèntica epidèmia. Tanmateix, com ja he assenyalat a pàgines anteriors, el problema sanitari més important que havia patit la població de Castelldefels durant els darrers segles era el de les malalties relacionades amb les aigües estancades, especialment el paludisme. Cada Ajuntament, a proposta de la Mancomunitat, havia d'aportar una quantitat per tal de resoldre el problema. Tanmateix, la manca pressupostària del consistori de Castelldefels obligà a recaptar els diners com a contribució extra dels seus ciutadans.

Dos anys després, el diputat Bertrán i Musitu intentà que Castelldefels i d'altres pobles de la comarca se segreguessin del Partit Judicial de Sant Feliu, i passessin al de Vilanova i la Geltrú. Per a l'Ajuntament, que acceptà per unanimitat la proposta d'un polític que desitjava vertebrar encara més el seu districte electoral, no es tractava d'una qüestió frívola, doncs aleshores era més senzill creuar el Garraf en tren que no pas anar per carretera a la capital de la comarca, doncs el poble encara no comptava amb *"vehículos de tracción mecánica y animal para el transporte de viajeros y mercancías"*.

Temps de dictadura

Miguel Primo de Rivera, marquès d'Estella i capità general de Catalunya, donà un cop d'estat el 13 de setembre del 1923, cop que comptà amb el recolzament i les simpaties dels partits conservadors, entre d'altres, la Lliga Regionalista. Entre els primers decrets del Directori Militar hi trobem la substitució dels regidors electes per d'altres més afins a les noves autoritats. Per tant, a principis d'octubre, es realitzà una sessió extraordinària a l'Ajuntament de Castelldefels on hi estigué present el comandant del Post de la guàrdia civil de Sitges. Els nous regidors elegiren l'alcalde en votació secreta i s'escollí Ramon Mestres Bruach, que ja ho havia estat entre 1906 i 1909 per la candidatura republicana.

Durant sis anys, els regidors s'escolliran des de governació, com també passarà durant el franquisme, la qual cosa suposa l'aparició de cognoms nous, i, per tant, la desaparició momentània dels *vells*, és a dir, Viñas, Bou, Fornés... Paral·lelament s'inicien nous projectes d'urbanització dins del terme. Per una banda es construeixen més cases, perquè la població de Castelldefels no deixa de créixer durant els anys vint fins a superar els 800 habitants i, per l'altra, el *"descobriment"* de les possibilitats del sector marítim fa necessari que s'obrin nous carrers. Els motius d'aquests canvis possiblement són variats, tot i que en destacaríem dos: les autoritats governatives recolzen més les corporacions municipals, al capdavall han estat posades per ells, i l'Ajuntament compta amb més recursos gràcies a la venda de la sorra de les dunes, amb la qual cosa el pressupost municipal augmenta, superant, al final del període, les trenta-cinc mil pessetes.

A més de Ramon Mestres, que ocupa la butaca de l'alcaldia any i mig, els altres dos alcaldes del període són Juan Bautista Orriols Orriols (abril 1925 - febrer1926) i Joan Acarín Sala (febrer 1926 - febrer1930). Durant els breus consistoris presidits per Mestres i Orriols es construeix un pont que creua la carretera dels Tallinaires per tal que es permeti el pas de vianants i vehicles; es demana, sense èxit, que es destini una parella de mossos d'esquadra[26] -als quals se'ls ofereix una habitació prop de l'estació i parament de llit i roba-, per tal de reprimir els conflictes que provoquen els treballadors de les canteres, la qual cosa constitueix un senyal indirecte de la importància econòmica de les activitats extractives; es crea una junta pericial, que no existia degut al *"abandono en que se hallaba en la época de sus antecesores"*; i Arcadi Balaguer Costa, una de les persones que tenia més propietats al centre del poble, cedeix dos terrenys per a la construcció d'un nou Ajuntament i d'una escola al costat de la plaça de l'Església, edificis que encara trigaran uns anys a edificar-se. També cal destacar els problemes que plantejarà més endavant la creació d'una nova plaça d'arquitecte municipal que ocuparà José Mª Deu Amat, i l'elecció d'un nou secretari perque els regidors no es refien de l'interí, i entre els nou que es presenten en trien un que, al capdavall, no desitjarà establir-se a Castelldefels.

El juliol del 1926, per primer cop, s'observa a les actes una discussió al voltant de partides pressupostàries: una pensió per incapacitat, el sou del secretari, les despeses en viatges en representació de l'Ajuntament, les gratificacions als empleats i la compra de material són motiu de debat. No sabem si la discussió del

26
De fa temps que hi havia destacat a Castelldefels un parell de carrabiners que depenien de Sitges, però no es localitzaven al nucli urbà. Per cert, a aquests, l'Ajuntament els proporcionarà enllumenat elèctric quan arribi al poble com a *"gratificación por sus servicios"*.

Pressupost provocà una crisi al govern municipal, però el cert és que l'alcalde Ramon Mestres Perals i tres regidors de l'Ajuntament dimiteixen, i una setmana després ens en trobem un de nou, presidit per Joan Acarín Sala, nomenat pel governador civil de Barcelona. Un dels èxits de la seva gestió, tot i que amb l'inestimable ajut d'Arcadi Balaguer, que era amic del dictador, a més d'ésser, en aquells moments, president del F.C.Barcelona, és l'arribada de l'electricitat a Castelldefels amb la concessió de l'enllumenat públic i força motriu a la *"Compañía de Riegos y Fuerzas del Ebro"*, tretze anys després de la primera petició de l'anomenada companyia per construir transformadors al terme municipal. En el contracte s'hi diu textualment:

> *"Teniendo en cuenta las reducidas condiciones económicas -12.500 pesetas que el Ayuntamiento ofrece como subvención- que la Compañía (sic) ha tenido la atención de acceder a ruegos de este Ayuntamiento para poder llevar a efectividad la instalación eléctrica de la población y arrabales de su término urbanizado, cuya mejora ha de redundar en beneficio de todo el vecindario y su progreso".*

"Progreso" perquè l'electricitat es podia aplicar a l'agricultura i a la indústria, ambdós sectors que es desenvoluparan la següent dècada amb l'ampliació dels regadius i l'arribada de la Rocalla*. L'enllumenat públic el constitueixen vuit llums que es col·loquen al passeig de l'Església, a la plaça, i al carrer Major. La quota de connexió era de deu pessetes, i s'establí un termini per abonar-s'hi que s'ampliaria més tard per tal d'aconseguir més contractes. El telèfon trigarà més, doncs fins a l'estiu del 1929 no se'n demanarà un per a l'Ajuntament i un altre per a la casa de l'alcalde.

Durant aquests anys es destinen algunes quantitats a la Creu Roja i a la compra d'un retrat de la reina, a més de subscripcions per a un monument que se li ha de fer al dictador, per a la construcció de la *"Ciudad Universitaria de Madrid"* i per tal d'oferir la *"Gran Cruz del Mérito Civil"* al general Milans del Bosch, governador civil de la província. Una de les poques referències al partit únic creat per Primo de Rivera que consten a la documentació estudiada, es produeix l'agost del 1928. En aquella data, el consistori decideix donar tres-centes pessetes a la *"Unión Patriótica"* local per a les despeses de commemoració del cinquè aniversari del cop, doncs s'han de traslladar a Madrid dues persones, s'ha d'organitzar un festival escolar on es regalarà un llibre a cada alumne, i s'adquirirà un estendard. Qui formava part d'aquesta agrupació local de la

"Unión Patriótica"? L'alcalde i els regidors nomenats a dit amb alguns veïns? Fins ara no han aparegut dades sobre els afiliats, organització o actuacions.

Entre els plans i projectes urbanístics traçats per Deu, l'arquitecte municipal, hem de destacar el de *"Urbanización y Ensanche Sudoeste de Castelldefels"*, és a dir, tota la plana entre el poble vell i els camins que envoltaven l'església; el passeig que ha d'unir les Botigues i la platja, un passeig marítim del qual se n'aprovarà l'ampliació més tard per tal que arribi al terme de Gavà per un costat, i al de Sitges per l'altre; plànols de solars i cases; i una còpia del projecte de sanejament del Baix Llobregat per a la companyia elèctrica. Aquestes feines sumaven una quantitat desorbitada per a l'època, més d'onze mil pessetes, per la qual cosa, l'Ajuntament -per tal de no hipotecar els comptes municipals- es veu obligat a acordar amb Deu una rebaixa i el pagament de dues mil pessetes anuals.

La Rocalla o la indústria a Castelldefels[27]

És difícil resumir en menys d'una pàgina el que ha significat la fàbrica Rocalla S.A. per a Castelldefels, doncs, quan es convertí en la primera indústria d'importància, fou la responsable del seu primer gran creixement demogràfic i urbanístic durant els anys trenta del segle XX i també, en part, dels anys seixanta.

L'iniciador de l'empresa fou Ramón Esteva Casals, qui el 1912 començà a fabricar, amb quatre empleats, cartó-cuir arenat en un cobert del barri del Somorrostro, havent de delegar poc després en el seu germà José per problemes de salut. Aquest s'uní amb un altre soci, Saturnino Olivé Gras, i començà a fabricar materials de fibrociment a un nou taller a Sarrià i, a partir del 1919, les plaques ondulades, els canals, els dipòsits i les canonades que els donarien fama, competint amb una altra empresa, la dels germans Roviralta, la futura Uralita. La major varietat de materials i l'augment de la producció -determinat en gran mesura per les exposicions de Barcelona i Sevilla del 1929- els impulsà a constituir el juliol del 1928 l'empresa Rocalla S.A., i a construir una nova fàbrica a Castelldefels.

El disseny dels plànols primigenis de la façana i de l'estructura de la fàbrica eren de l'arquitecte E.M. Balcells, donant-se dues circumstàncies curioses: les primeres naus tenien una estructura d'església perquè l'arquitecte era especialista en edificis religiosos, i l'expedient d'obres fou aprovat per la Comissió Permanent Municipal el 23 d'octubre del 1929, un dia abans que comencés l'enfonsament de la borsa de Nova York.

27
Gran part d'aquesta informació me l'ha subministrada Miquel Sebastià i Martínez, que començà a treballar a les oficines de la Rocalla als disset anys i arribà a ser cap de personal i director de recursos humans durant nou anys. També he consultat la revista *"CIC-Catálogo Informativo de la Construcción"*, dels mesos de gener/febrer del 1986, p.33.

El volum de producció hagué de ser gran des de l'inici, doncs tres anys després s'aprovarà un altre expedient per tal d'ampliar la fàbrica. Foren molts els treballadors que, amb les seves famílies, es traslladaren a Castelldefels quan la fàbrica de Sarrià tancà, però molts vingueren d'Andalusia, València, Múrcia i Aragó. Per a ells, Daniel Llavallol -que fou també el constructor de la fàbrica- féu unes cases als carrers doctor Trueta i Santiago Rusiñol i, dècades després, a mitjan dècada dels seixanta, se n'edificaran trenta-quatre més al carrer de l'Església. També entre els primers treballadors hi havia gent de Gavà que venia a peu. I una cosa important: tal i com es pot veure a les fotografies de l'època, des dels inicis, a la Rocalla hi treballaren dones que feien les peces més petites.

Al començament de la Guerra Civil, un comitè de la UGT i de la CNT s'encarregà de la seva gestió i col·lectivització però, segons sembla, més tard se'n detingué la producció i la Rocalla passà a allotjar tropes. Quan el conflicte acabà, l'empresa reparà la maquinària, donà entrada a nous accionistes i reestructurà el seu consell d'administració. Un altre aspecte important fou l'organització d'una xarxa de magatzemistes i de magatzems reguladors estesos per tot Catalunya i la resta de l'Estat per tal que distribuïssin la producció. El resultat de tot això fou que el 1954 s'inauguraren unes noves oficines centrals a via Laietana, i deu anys després una nova factoria a Còrdova. La plantilla augmentà amb el pas dels anys, passant de 296 obrers que hi treballaven el 1932, a 1.084 l'any 1974.

Tanmateix, a començament dels vuitanta, es començà a confirmar la seva decadència. Algunes de les causes s'han de buscar a la irrupció dins del mercat de materials de PVC i a la cada cop més coneguda insalubritat de la fibra d'amiant. Si fins aquells moments l'empresa havia tingut un caràcter semifamiliar, en aquesta època començà a cotitzar a la borsa, i la comprà finalment Uralita, anomenant-se d'aleshores ençà *"Productos y Materiales Rocalla"*. La planta es tancà definitivament a començament de la dècada dels noranta, les naus es derruïren, i l'espai que ocupava ha esdevingut zona urbanitzada. Però, per a molts, la Rocalla no és només un record, sinó part de la història viva d'aquesta ciutat.

Interior de la fàbrica la Rocalla l'any 1940. Aquesta fàbrica fou pionera a Castelldefels. Inaugurada l'any 1929, a la fàbrica hi treballaven homes i dones vinguts d'Andalusia, València, Múrcia i Aragó. Les instal·lacions de la Rocalla foren col·lectivitzades durant la Guerra Civil i retornades als seus propietaris després de la guerra. La planta es tancà definitivament a inicis de la dècada dels noranta, les naus foren enderrocades i l'espai fou destinat a habitatges (Font: Arxiu Municipal)

Castelldefels, un poble turístic abans de la II República?

A la fi de la dècada dels vint observem un significatiu augment de la construcció i de les activitats econòmiques relacionades amb l'hosteleria a la zona de la platja, fruit d'un canvi de costums dels barcelonins, que veuen els banys de mar i de sol com a cosa profitosa per a la salut. L'any 1928 la Comandància de Marina insisteix a l'Ajuntament per tal que no permeti la instal·lació sense permís de casetes de banys i botigues a la platja, encara que siguin desmontables; prohibició que durarà poc, doncs pocs mesos més tard es produeix una autèntica parcel·lació de la platja.

Primer és la *"Sociedad Anónima Baños de Castelldefels"* la que demana al Ministeri de Foment la concessió de dos trams per tal d'instal·lar, durant l'estiu, balnearis, annexos per a serveis de

restaurant, i pavellons familiars, i construir un embarcador a la platja amb la mateixa finalitat -que és el que apareix a algunes fotografies que es conserven, i on hi amarrarà una golondrina que venia del port de Barcelona-. Quasi al mateix temps, tres persones més sol·licitaran més particions de la platja amb la mateixa finalitat. L'Ajuntament es veu obligat a donar el *placet* doncs realment no té autoritat sobre la zona marítima. Únicament demana que lliurin còpies dels plànols de les edificacions, que no s'impedeixi el pas dels veïns durant les obres i que donin entrades gratuïtes als qui ho sol·licitin. Aquest fet, segons sembla, provocà la dimissió d'un regidor, Ramon Sala, qui defensava que entre una concessió i l'altra quedessin espais lliures, doncs considerava que:

> *"...de concederse la totalidad de las concesiones anunciadas se irrogarían irreparables perjuicios al municipio de Castelldefels, puesto que es el mayor aliciente que tiene dicho pueblo para su prosperidad y desarrollo".*

Es dóna la circumstància curiosa que tres anys després una altra corporació municipal no voldrà que es concedeixi un permís a un establiment de *"Baños de la Punta de la Paloma"* perquè *"degut a les moltes concessions que hi ha concedides deixen aquest terme sense platja pel poble"*.

Les concessions no eren els únics establiments destinats al lleure. Gràcies a una relació de caràcter fiscal sobre la venda d'articles sabem que, a la mateixa època, hi havia almenys sis menjadors a l'aire lliure al sector de la costa. Tot això demostra que el sector de la platja començava a ser important per a l'economia del poble abans de l'arribada de la República*. Tanmateix, les relacions que l'Ajuntament mantindrà amb *"Baños Castelldefels"* no seran gens senzilles durant molts anys. Castelldefels creix. El 1930 l'empresa oferirà cinc mil pessetes pels arbitris municipals d'inspecció sanitària i vigilància, i un lliurament voluntari de mil pessetes més per al pagament del sou de Josep Figueras, el primer metge titular amb residència a Castelldefels. En aquest sentit, l'alcalde Esteve Bou manifestà en el ple del 15 de setembre del 1930:

> *"El desarrollo que va tomando Castelldefels determinado principalmente por los establecimientos Balnearios é individuos que se han establecido exige una organización del servicio médico en forma que tal servicio tenga carácter permanente".*

Ja que el prèviament citat Josp Figueras Codorniu tindria més feina durant la temporada d'estiu que durant la resta de l'any, l'Ajuntament acordà pagar-li una quantitat trimestral per al seu manteniment. A canvi, havia d'ocupar-se'n d'assistir a les famílies pobres i de les comeses que li demanés la corporació.

Més endavant, el 1932, quan ja hi ha diversos restaurants a la part final de la carretera que duu als *"Baños"*, l'empresa demanà sanejar un extens terreny amb la finalitat d'augmentar-ne les activitats. Davant d'aquesta demanda, el consistori republicà manifestà el seu desacord i argumentà que la concessió significaria que els interessos particulars passaven per damunt dels generals, doncs la zona en qüestió es trobava a prop del centre urbà i ja estaven aprovats els plànols d'urbanització. A més, per tal de defensar la seva posició, l'Ajuntament afirmà que fora il·legal atendre la demanda, doncs no s'havia realitzat un requisit bàsic, la declaració d'insalubritat, i que, arribat el cas, faria valer el seu dret preferent de sanejar la zona. L'enemistat és tan forta que a la mateixa època, l'Ajuntament recolzarà una denúncia en contra de *"Baños Castelldefels"* per haver posat una tanca que no permetia l'accés a dues cases de pescadors.

Llega la temporada de baños

"Seguidamente el señor Presidente -l'alcalde Esteve Bou Cluxart- manifiesta, que: llegada la época ó temporada de baños y deseando que en ellos haya el orden conveniente en moral y costumbres públicas (...) somete á la consideración del Pleno del Ayuntamiento la necesidad de acordar y publicar por medio de Bando lo que á continuación se describe:

Todo aquel que para dirigirse á la playa, ó con cualquier otro motivo entre en heredad ajena, lleve un permiso escrito del dueño ó arrendatario (...).

No está permitido desnudarse á la vista de la concurrencia; de consiguiente los bañistas se desnudarán al abrigo de un sombrajo, barraca, caseta, u otra cosa parecida, siempre que burle la vista de los transeuntes.

Ninguna persona que no sepa de nadar á menos que no vaya acompañada de otra práctica en natación podrá entrar al agua, y siempre procurará la mayor decencia y decoro.

Los niños menores de catorce años, no podrán bañarse solos, si no tienen á su inmediación persona interesada que cuide de ellos.

Queda prohibido á los ebrios entrar ni circular por la playa.

Los concurrentes á la playa, deberán atenerse á las disposiciones gubernativas referentes á la indumentaria de baños que prohiben el uso de los slips y el de los bañadores que vulgarmente se denominan taparrabos.

(...) El que tratase de introducirse violentamente, el que promoviese disputas ó alterase de cualquier modo la quietud y el buen orden entre los concurrentes, será expulsado de aquel sitio en el acto, y si desobedeciese las órdenes de los Agentes de la Autoridad, será denunciado a los Tribunales de Justicia.

Los contraventores serán corregidos con multa de cinco a quince pesetas, y las reincidencias con el duplo... "

Acta del Ple Municipal del 16 de juny del 1930[28].

El pas a la II República

Cap al 1930, la monarquia d'Alfons XIII està ferida de mort, encara que sobreviurà més d'un any. Dues setmanes després que Primo de Rivera abandoni el poder i s'exiliï a París, el rei signa un reial decret que dissol els Ajuntaments. Al nou, format per primer cop per vuit membres, hi apareixen persones que havien estat escollides a les darreres eleccions celebrades abans de la dictadura, com ara Esteve Bou, que torna a ser alcalde, i Emili Cot, juntament amb d'altres que ocuparan càrrecs municipals, com ara Joan Acarín o Carles Elías, sense que hi hagi grans tensions entre ells.

Castelldefels ja compta amb 165 famílies i 825 habitants degut a la fàbrica Rocalla. Al poble hi ha manca d'aigua potable, la qual cosa obliga al consistori a fer estudis geològics per tot el terme per a la seva captació. Els nens no caben a l'escola, per la qual cosa es demana a les autoritats que construeixin amb urgència un centre mixt d'ensenyament, el projecte es presentarà durant els primers mesos de la República. A fi de pal·liar la greu situació escolar, el capellà ecònom Josep Mª Homs oferirà provisionalment un local i una habitació per al mestre, però aquest espai, com s'explica a l'acta del ple municipal (APM) del 27 d'octubre del 1930, és insuficient:

28
La persecució de les actituds immorals a la platja continuaran, i encara més, durant el franquisme. Segons ens expliquen Manuel Navarro Bernal i Jordi Catasús i Bofill, fins a començament dels seixanta hi hagué uns vigilants o guàrdies de la moralitat que duien un uniforme de color ocre, i el que havien de fer era amonestar i posar multes a homes i dones que no guardessin les normes de decència restablertes o sortissin de la platja sense barnús cap al passeig Marítim. Jordi Catasús m'explicà que era tant el zel que demostraven aquestes parelles de guàrdies, que volgueren posar una multa per fer-li el boca a boca a una ofegada.

"Atendiendo que con el aumento progresivo de las nuevas familias, a la señora maestra de la Escuela Nacional mixta le es imposible admitir nuevos alumnos por resultar insuficiente el local para dar cabida á los ochenta entre niños y niñas comprendidos en la edad escolar que existen en este pueblo ya que ni tan solo con el actual y único local no reúne las condiciones para 40 alumnos".

L'única solució que se li acut a l'Ajuntament és que la mestra doni classes a les nenes pel matí i als nens per la tarda. Un altre problema, el de la qüestió sanitària, provà de resoldre's apostant per un metge titular amb residència a Castelldefels. La Corporació també hagué d'afrontar el conflicte ocasionat per José Mª Deu, arquitecte municipal, al qual se li instruí un expedient per faltes greus i se'l destituí. En un altre ordre de coses, s'ha de destacar que els hereus de Pedro García Faria decidiren vendre a Pablo Hernández tres peces de terra arenosa i erma que podien destinar-se al conreu de cereals. Una d'elles tenia una extensió de quasi mig milió de metres quadrats, la qual cosa ens proporciona una idea de la immensa superfície que tenien algunes finques dins del terme.

II REPÚBLICA I GUERRA CIVIL EN EL MARC DE CASTELLDEFELS.

La proclamació de la República

Després de la dimissió del general Berenguer, substitut de Primo de Rivera, el febrer del 1931, l'almirall Aznar el relleva i decideix convocar eleccions municipals per al 12 d'abril. Donat que les candidatures republicanes foren les més votades a les ciutats, es considerà que s'havia fet un plebiscit a favor de la República i en contra de la Monarquia, raó per la qual el rei hagué d'emprendre el camí de l'exili. La II República Espanyola es proclamà oficialment dos dies després, organitzant-se un govern provisional presidit per Niceto Alcalá Zamora.

No sabem exactament com es visqué als carrers i a les cases de Castelldefels l'adveniment de la República, però sí el que succeí oficialment. El dia 16 es procedí a la constitució del nou Ajuntament republicà*, on Esteve Bou seguia com a alcalde, repetint, amb ell, Carles Elías i Joan Acarín. Tanmateix, dos dies

després, Josep Vilardell[29] lliura a l'alcalde un document signat pel Ministre de Governació, on diu que ha de cessar les seves funcions i lliurar el poder municipal a un comitè republicà presidit per ell, i on hi figuren cognoms nous, és a dir, noms de persones no vinculades al règim monàrquic anterior. Aquest comitè estava format, a més de per Vilardell, per Esteve Gombau, Pere Elías, Francisco Perdigó, Àngel Martí i Salvador Vallverdú, qui gairebé no sabia signar. És un clar símptoma de que les noves autoritats republicanes desitgen tenir controlada la situació en els municipis rurals.

29
Segons Francesc Capacés de Cros, José Vilardell nasqué a Cervelló l'any 1886, vingué a Castelldefels per fer-se càrrec d'unes finques que havia heretat la seva dona, i vivia a casa Marcé (o Marcet) de Llopart. De l'entrevista realitzada a ràdio Castelldefels el 26/06/00 per al programa "Tenim Història", Veure també *"La Libreta"* a la revista *Mar i Muntanya*, número 52, novembre 1999, p.7.

Acta de la sessió inaugural del govern municipal sorgit després de les eleccions d'abril del 1931[30]

"En el saló Capitular de les Cases Consistorials de Castelldefels, sen les divuit hores del dia setze d'Abril de mil nousens trentau, s'han reunit baig la presidensia del Batlle en Esteve Bou Cluxat els senyors Concejals continuats al marge, per a celebrar la sesió inaugural del present bieni y uberta per el senyo President, va ordenar al Secretari, llegir el telegrama rebut del Exm. Senyo Gobernado Civil d'aquesta Provinsia, fetxa 15 del mes que cursa (...) Seguidament el senyo Batlle ba prupusá q'una Comissió de Concejals anes a rebre als electes y una vegada fet, invitá als nombrats a que s'asentesin, saludantlos amb representació propia y de la Corporació, els quals varen correspondre, cedint inmediatament la presidencia a en Joan Riba Sabate que resulta se el de mes edad, entre els proclamats y despues de breus expresions de despidu als Concejals surtins, que varen ser acompanyats hasta fora del salo per una representació d'els actuals, dunanse per acabada aquesta part de la sesió que firmen els presents al acte. (Signatures)

Pusesionat el nou Ajuntament, seguidament y per ordre del senyo President en Joan Riba Sabaté ha procedit l'infraescrit Secretari a llegir els articles 53, 54, 55 y 56 parraf primer de dia llei organica. Després la presidencia va declarà que devense prosedi a l'elecció del Batlle amb la forma que dispose l'article 54 es suspenia per cinc minuts la sesió per a que els senyors Concejals es pusesin d'acort per la designació de candidat.

Cumençada altra volta als cinc minuts y anunçiada amb veu alta per la Presidencia que anava a procedirse a la votació del Batlle es doná començement a aquella cridant succesivament a tots els Concejals presents, per ordre del gran al més petit d'edat, en observançia a lu que dispose la R.O. de 6 de juny de 1909; ban ana acustanse a la taule y dipusitant a l'urna preparada per aixo, les seves papeletes, després del

30
APM del 16 d'abril del 1931. És el primer cop que trobem una acta redactada en català, i he preferit mantenir els errors ortogràfics i sintàctics que figuren al document.

cual es va procedi per la Presidencia al escrutini, dunant el resultat ques de veure:
En Esteve Bou Cluxart vots 5; En blanch una papeleta. Resultan amb absoluta majoria de vots en Esteve Bou Cluxart va queda pusesionat del carrec que ja desempenyaba fense carrec de les insignes.
Acte seguit es va procedi al nomenement de Síndic dunan el resultat següent:
En Sebastiá Fornés Durany vots 5; En blanch una papeleta. Resultan amb absoluta majoria de vots en Sebastiá Fornés Durany, el senyo Batlle el pusesiona del seu carreg fentli entregue de les insignies corresponents.
En sa virtut de R.O. de 16 de Juny de 1909 l'Ajuntament ha quedat constituit amb la forma següent:
Batlle: Esteve Bou Cluxart; Regidor Síndic: Sebastià Fornés Durany; Regidor primer: Joan Riba Sabaté; Regidor segon: Carles Elías Raventós; Regidor tercer: Josep Mestres Perals; Regidor quart: Joan Acarín Sala.
Quedan axis constituit l'Ajuntament s'acorda de cel·lebrar les sesions ordinaries els disabtes a les dinou hores. Amb lo cual es dunà per acabat l'acte que firmen els presents de qui donch fe. El secretari".

Sorprenentment, el primer assumpte d'importància que tracta el comitè en aquests moments de gran agitació política és el cas de l'arquitecte Deu, decidint que es reincorpori al seu lloc:

> *"Pero si bien esto es cierto* -que l'Ajuntament anterior ha obrat correctament- *no lo es menos para los mismos intereses de Castelldefels sea conveniente la continuación del señor Deu en el cargo del cual ha sido destituido, pero bajo unas nuevas normas. (...) Declara el señor Alcalde que inspirado el nuevo Ayuntamiento en las dichas consideraciones, y además teniendo muy en cuenta que la República acaba de instaurarse en España, su consolidación será mucho más rápida y fecunda si los primeros actos vienen inspirados por un criterio de generosidad y franca magnanimidad"*[31].

31
APM del 18 d'abril del 1931.

Deu acceptarà una rebaixa de quatre mil pessetes del deute que l'Ajuntament tenia amb ell. Més tard se li permetrà seguir fent projectes per a particulars, però inspeccionats per un altre arquitecte. Tanmateix, les bones intencions expressades pel comitè contrastaven amb la realitat, doncs sembla ser que no tot el personal de l'Ajuntament estava d'acord amb el nou règim, ja que pocs dies després dimitirà el secretari de l'Ajuntament, Avelino Torruella. En aquesta mateixa sessió es produeix la modificació de la llista de

carrers, tant dels carrers existents com els de l'eixample sudoest projectats per Deu, i que tenien lletres provisionals. Així, entre d'altres, rep el nom de bulevard de la República, l'actual avinguda de Santa Maria, el de plaça Pi i Margall, la de l'Església; el de plaça dels Màrtirs de Jaca, el que es troba a l'encreuament del carrer Arcadi Balaguer; i el que apareix als plànols com S.S., rep el de rambla del 14 d'abril. El que uneix l'anterior plaça amb la carretera, el carrer que als plànols apareixia com a B.B., rep el nom de Llibertat. És curiós que tots perdessin els noms durant la dictadura de Franco menys el darrer, el carrer Llibertat, que es conservà.

A la fi de maig, un decret del president de la República determina que els regidors electes tornin als seus càrrecs sota el govern dels presidents del comitès, Josep Vilardell, en aquest cas. Durant els següents mesos, la tasca que es realitza és ingent: s'arranja el camí del Molinot -l'actual avinguda de la Pineda-; s'aproven plans d'urbanització presentats per Pere Parés, Baudili Aleu, Salvador Viñas, José Feliu Gusiñé i Arcadi Balaguer Costa, entre d'altres; a fi de solucionar el problema de l'aigua potable es demana a aquest últim l'autorització per fer un pou de prova, que es convertirà en *"La fuente de la Caperucita"*[32]; es permet l'obertura d'un cinema; es declara zona industrial des de l'estació del ferrocarril fins al terme de Gavà; i es protesta davant del Govern Civil per un projecte de sanejament de terrenys que ja havien estat sanejats pels seus propietaris per fer-los aptes per al conreu. Diversos expedients similars s'havien tramès pels mateixos motius els anys 1925, 1929 i 1930, considerant l'Ajuntament que es tractava d'una estratègia per tal d'arrabassar-los els terrenys als propietaris legítims, una cosa semblant al que havia succeït amb Girona i La Rosa feia uns anys.

El permís del cinema que he mencionat el tramita Emili Safont. Després de llegir el primer esborrany del present capítol, Miquel Sebastià m'escrigué una nota que pel seu interès reprodueixo totalment:

> *"El primer cinema a Castelldefels fou el Primavera, fundat molt abans de la guerra. El local sempre fou el mateix, però començà projectant pel·lícules mudes acompanyades musicalment per una pianola mecànica. Immediatament després d'acabada la guerra se'n féu càrrec l'empresa que ja en gestionava un a Viladecans i un altre a Gavà. S'utilitzava una sola còpia per als tres locals, de manera que l'empresa havia de fer servir ciclistes que contínuament transportaven la pel·lícula part a part i de local en local. Moltes vegades ocorria que el ciclista no arribava a temps i s'havia*

32
El dia que s'inaugurà la font el nomenaren fill predilecte i se li lliurà un pergamí pels seus actes i obres d'altruisme. L'escultura de la Caputxeta que es posarà damunt la font la realitzarà el 1947 l'escultor Enrique Babot, que havia treballat a la Rocalla.

d'interrompre la projecció, amb el mal humor, manifestat a través de xiulets, dels espectadors. Tant l'equip de so com el de projecció eren de molt mala qualitat i es feia difícil captar amb claredat la paraula. El cinema Catalunya s'inaugurà a la fi dels anys quaranta i en fou l'artífex i propietari -independentment d'altres sales- el senyor Benedicto. Fou molt celebrada pel públic la seva inauguració per la gran qualitat, en tots els sentits, que tenien en aquest cas les projeccions"[33].

Miquel Sebastià comentava que, a més del cinema, Emili Safont obrí un bar amb el nom de Primavera, tot i que més tard s'anomenarà bar Sara. Era un local on es reunia la gent d'esquerres i que era conegut per tothom per *"el mai tanquis"*, perquè acostumava a tancar molt tard i obria molt d'hora per als treballadors de la Rocalla. Per tal que els camperols i els de dretes tinguessin un espai on reunir-se, es fundà el "Cafè del Centre", a la cantonada de l'avinguda Constitució amb doctor Ferran, on ara hi ha el banc de Sabadell. Tal i com apunta Joan Riba Gorina:

"El Centro s'obrí cap a l'any 1932 perquè l'amo del Primavera deia que "els rocalleros" gastaven més que els camperols i els feia exabruptes. Alguns anaren a cal Sebastià, una casa antiga al costat d'on estava el mercadillo que tenia una tenda i una mica de bar, perquè volien crear una societat. Com que no es posaven d'acord, el meu avi, Joan Riba Sabaté, digué que ell faria tot sol un bar, i, com que pensaven que seria petit, assegurà que seria el més gran. Quan s'obrí, la gent deia que era massa gran i ell responia: "el poble ja creixerà". Primer es féu la planta baixa, i uns dos anys després la sala de dalt on estava la societat "Centre Cultural Recreatiu", i on es feia ball, i un grup de teatre representava obres en català com ara "Terra Baixa". *El director es deia Paulí. També es formà una orquestra de cartró pels carnavals que tenia quasi tots els instruments de cartró, i hi havia un cor de caramelles que competiren en un entaulat al costat de la font de la plaça Espanya amb un altre de la platja, i amb el que s'havia format al Bar Sara, i que es deia* "El nois de Fora". *Tot això passà abans de la guerra, perquè amb la guerra la societat quedà dissolta"*[34].

Cada cert temps, les actes de l'Ajuntament recullen mencions a la política estatal, com quan el govern Azaña decideix la dissolució de la Companyia de Jesús, o quan es produeix l'alçament militar de Sanjurjo, o s'aprova definitivament l'Estatut d'Autonomia de Catalunya el setembre del 1932.

33
Quan comentava amb Pere Bou Muñoz la història del primer cinema de Castelldefels, també em digué que, durant els primers anys de la postguerra, el públic havia de cantar el *"Cara al Sol"* i que, a mitjan dels quaranta, allí s'hi feren exercicis espirituals amb el capellà Salvador Camps.

34
De la conversa amb Joan Riba Gorina el dia 16/01/02. El Centre Cultural Recreatiu es tornaria a fundar el 1951 i, més tard, ja a la dècada dels setanta, es traslladà a un nou edifici al costat de la plaça de l'estació. Francesc Capacés de Cros comentà al programa *"Tenim Història"* de ràdio Castelldefels que hi havia hagut un saló de ball a cal Guàrdia o ca La Guardiana, que era també botiga de comestibles, a la cantonada entre les avingudes Constitució i Santa Maria. La música la feia una pianola i els nens es barallaven per donar-li al manubri perquè els pagaven deu cèntims. L'organitzador dels espectacles del "Centre Cultural" era Paulí Borja.

Un fet lamentable es produí a la fi de setembre del 1931 relacionat amb l'elecció per unanimitat del nou secretari de l'Ajuntament, Baudili Font. A la matinada, es presentaren al domicili de l'alcalde, el jutge municipal Pere Elías i Esteve Gombau, que havia estat del comitè republicà, i l'amenaçaren dient-li que si no dimitia per haver votat a Font, *"no respondían de lo que pasaría"*. Veient-se-les a venir, Vilardell demanà la presència de la guàrdia civil de Gavà, i dos dies després són quatre ja les persones que li reiteren les amenaces davant del caporal de la guàrdia civil. Es celebrà una sessió extraordinària, i els regidors decidiren recolzar l'alcalde en el cas que els denunciés perquè atemptaven en contra del càrrec, no de la persona.

Tanmateix, no deixa de ser estrany que mesos després Josep Vilardell dimitís *"por tener que ausentarse a menudo del pueblo"*, substituint-lo Esteve Bou fins a les properes eleccions. Durant el govern de Bou es demana un préstec per tal de començar les obres de l'escola, s'obren noves fonts públiques, l'alcalde viatja a Madrid per impedir que Baños Castelldefels pugui sanejar part de la zona de la platja, i, tot i que l'Ajuntament no està en contra perquè s'hi *"respira un ambient de modernitat"*, hi ha una reunió amb diversos alcaldes per tal de mantenir una posició ferma davant del *"Plan de Enlaces Ferroviarios y Urbanísticos"* del ministeri d'Obres Públiques. La crisi econòmica espanyola conseqüència del crack del 29 també afecta un petit poble com Castelldefels, i l'augment del nombre d'aturats obliga l'Ajuntament a prendre algunes mesures per alleujar la situació com ara contractar-los per netejar la corredora Mestra o tancar finques i solars.

"La Ciutat de Repòs i de Vacances"

Durant els primers anys de la II República Espanyola, entre el 1931 i el 1933, el Grup d'Arquitectes i Tècnics Catalans pel Progrés de l'Arquitectura Contemporània (GATCPAC) elaborà un pla urbanístic, el pla Macià, per a l'ampliació i modernització de la ciutat de Barcelona que es basava en la continuació de l'eixample seguint uns patrons constructius diferents dels emprats amb anterioritat, i en una nova xarxa viària que en facilités les comunicacions. A més, convençuts de la necessitat de temps de lleure de la població, i especialment de les classes populars, idearen l'edificació d'un vast complex urbanístic, "La Ciutat de Repòs i de

vacances", que havia d'ocupar part dels termes municipals de Viladecans, Gavà i Castelldefels.

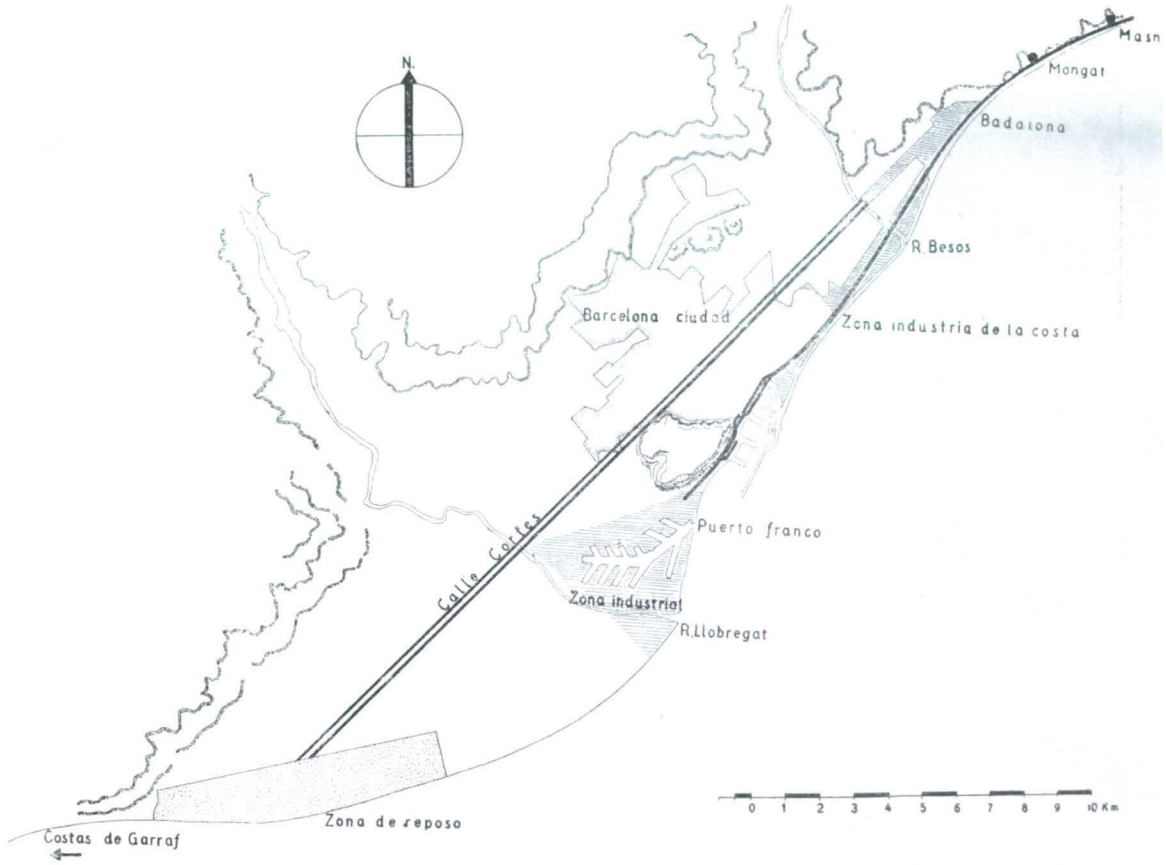

Croquis previst per al desenvolupament de "la Ciutat de Repòs i de Vacances", ambiciós projecte del període republicà que quedà paralitzat. Segons el projecte, Castelldefels es convertia en zona de repòs i esbarjo.

Aquest projecte s'elaborà sense tenir massa en compte que podien perjudicar els interessos dels particulars i dels municipis afectats. És significatiu que el març del 1932 s'anomenessin com a representants de l'Ajuntament dos dels seus grans propietaris, Salvador Viñas Raventós i Josep Feliu Gusiñé, aquest posseïdor de gran part dels terenys de la Pineda de la Marina[35], i que el juliol, el consistori de Castelldefels s'abstingués, de moment, de mancomunar-se amb Barcelona, Gavà i Viladecans per a la seva realització. És més, durant el termini de realització del *"Plan de Enlaces Ferroviarios y Urbanísticos"*, l'Ajuntament mostrà la seva preocupació per tal que no succeís el mateix que durant la dictadura de Primo de Rivera:

35
El 1977 els germans Feliu Gusiñé encara posseïen 61.000 metres^2 de terreny o, el que ve a ser el mateix, quinze solars i un edifici. HABSBURGO SATZGER, Alejandra de. *Op cit.* p.43. Les seves vinculacions amb el règim franquista havien de ser grans, doncs el 1946 un dels germans era el Delegat Governatiu que ordenà a Gavà el cessament d'una de les comissions gestores, nom que rebien els Ajuntaments durant els primers anys del franquisme. CAMPMANY, Josep. "Aproximació a alguns aspectes del franquisme a Gavà" en *El franquisme al Baix Llobregat*. Barcelona: Centre d'Estudis del Baix Llobregat, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p.298.

"...no es reprodueixi lo que principalment va passar en temps de la dictadura especialment per part del senyor Marqués de Foronda, que baix pretexte de sanejar la major parte del terme municipal que comprén els dits quatre municipis -el Prat, Viladecans, Gavà i Castelldefels- *i construir un ferrocarril, es montés un gran negoci a base d'expropiar a preus ridículs totes les terres compreses en la zona d'ocupació en quin cas s'haurien vist despullats de la seva terra inclús tots aquells petits propietaris que amb el seu esforç han pogut lograr un guany modest"*[36].

36
APM del 21/6/33.

"La Ciutat" pretenia atraure tant als banyistes de cap de setmana com als que volguessin passar-hi els períodes de vacances. Estava dividida en cinc zones: la que corresponia a Viladecans (C) era l'àrea residencial amb càmpings, hotels i cases; a Gavà n'hi havia dues (A i B), amb banys, piscines, restaurants barats, cinemes, botigues i un estadi, i amb petits apartaments i cases desmuntables; la de Castelldefels (D), amb una extensió de dos quilòmetres i mig, incloïa hotels i sanatoris per a persones malaltes i convalescents. Per tant, les quatre zones comptaven amb gran quantitat de serveis i instal·lacions esportives, entre les quals hi havia també camps de golf i frontons. Finalment es preveia una zona agrícola interior (E) que havia de subministrar les altres zones amb productes del camp. Part d'aquests lots de terres es podien llogar. També estava previst dessecar la franja de terreny pantanós que hi havia entre aquests sectors i els pobles. Per tal d'accedir a la ciutat s'havia de construir una carretera que fos la continuació natural de la Gran Via de Barcelona -fou projectada el 1933- i s'havien previst línies d'autobusos, calculant que a la plaça d'Espanya s'hi arribaria en només quinze minuts. Per cert, un fet curiós que cal destacar és que el disseny de la ciutat no incloïa un passeig marítim perquè pensaven que això limitaria la continuïtat entre la platja i els blocs, i podria provocar molèsties innecessàries.

A fi de dur a terme aquestes construccions es comptava amb ajuts econòmics de la Generalitat i les d'una cooperativa especialment creada que tenia el recolzament de sis-centes associacions i 800.000 persones. S'establiren dos terminis o etapes, a la primera es comprarien els terrenys, es dessecarien les maresmes, i s'urbanitzarien 12.000 hectàrees on s'hi construirien els hotels, sanatoris, restaurants, cabines i dutxes de les residències, mentre que a la segona etapa es realitzarien la resta de les edificacions i la via de comunicació. Però el projecte fracassà per la paralització de les expropiacions necessàries, i per l'inici de la Guerra Civil.

Les idees i les solucions condensades en el projecte del GATCPAC foren tan modèliques que les assumí el congrés del Comité Internacional per a la Resolució dels Problemes de l'Arquitectura Contemporània (CIRPAC) que tingué lloc a Atenes el 1934. També serví de model per a d'altres "ciutats de descans" com la que s'havia de construir a Madrid i que tampoc es pogué realitzar.

Del Bienni Negre al triomf del Front Popular

A les eleccions a Corts del 1933 guanya la *"Confederación Española de Derechas Autónomas"* (CEDA), liderada per José Mª Gil Robles, però és Alejandro Lerroux, del *"Partido Radical"*, qui forma govern. Després de les eleccions municipals, el febrer del 1934, es constitueix el nou consistori on s'escull com a alcalde Sebastià Fornés Durany, que pertanyia al Centre Federal Republicà de Castelldefels adherit a Esquerra Republicana de Catalunya, el qual ja havia estat regidor quasi trenta anys enrera.

La situació política general es deteriora a passes gegantines, i tant les dretes com les esquerres es radicalitzen. L'octubre, Gil Robles exigeix participar al govern, i els partits d'esquerra proclamen una vaga general revolucionària, mentre que a Catalunya el president Lluís Companys proclama l'Estat Català dins de la República Federal Española. Aquests són els *"Fets d'octubre"* que acaben amb la intervenció de l'exèrcit seguida d'una gran repressió a Astúries, la suspensió de l'autonomia catalana, i la detenció del govern de la Generalitat. A Castelldefels el dia 6 també s'havia proclamat *"l'Estat Català"* seguint ordres de la superioritat, i el dia 19 el comandant d'artilleria Félix Negrete, el mateix militar que havia dissolt l'Ajuntament de Gavà una setmana abans, dissolgué el de Castelldefels en nom del capitán general de Cataluña, per la qual cosa no hi ha més actes fins el maig de l'any següent, quan l'alcalde-gestor Josep Figueras Codorniu -metge de la població-, i els regidors, són anomenats pel governador civil.

El personatge més fosc del període del Bienni Negre a la història de Castelldefels fou un tal Gregorio Burillo, un regidor radical escollit el febrer del 1934, qui, després de votar en contra de la separació del servei de l'arquitecte municipal Deu Amat, arribarà a acusar l'alcalde i d'altres regidors d'enviar-li pistolers per amenaçar-lo.

Aquest enfrontament devia comportar greus conseqüències, doncs Gregori Burillo destacà, després de la caiguda del govern de la Generalitat, en convertir-se en delator de l'Ajuntament.

> *"También se ha enterado el Concejal que suscribe* (Burillo)*, que los hechos abominables acaecidos en Barcelona, la noche del 6 al 7 del mes corriente, tuvieron repercusión en este Ayuntamiento a tal extremo que la mayoría "d'Esquerra" acompañada del secretario de la Corporación y de algunos individuos del somatén acudieron a la casa Consistorial para proclamar "l'Estat Català", haciéndolo asimismo e izando la bandera catalana con la estrella solitaria en la fachada del Ayuntamiento".*

El text consta citat a l'acta del ple municipal del 4 de juny del 1936, és a dir, quasi dos anys més tard, on també es fa referència a una acta notarial signada per Burillo, amb Deu com a encarregat d'anar a buscar el notari de Sant Feliu amb el seu cotxe. Després de redactar-la, Deu i Burillo anaren a la policia i en formalitzaren la denúncia, que fou sobreseguda per la jurisdicció militar per manca de proves. No fou aquest l'únic problema provocat per Gregorio Burillo. Segons explica Andreu Benito[37], poc després de la dimissió de la comissió gestora, després de les eleccions del febrer del 1936, el consistori es reuní per tal d'aprovar els comptes i els acords d'aquesta comissió:

> *"Als punts de aquest ple es van despatxant el diferents assumptes "normals" fins que el repartidor dona compta de les fulles del cens de veïns i explica certes anomalies. Gregorio Burillo* (...)*, torna a sortir a escena, aquesta vegada falsificant firmes i documents amb la intenció d'alterar el cens".*

També hi va haver una batussa, l'any 1934, dins la secció local d'Esquerra Republicana perquè hi va haver una escisió i cadascuna de les parts reclamava la legitimitat del nom. Aquests fets demostren que també a Castelldefels, per petit que fos, s'hi produïen enfrontaments, i hi havia odis arrelats com els que no trigaren molt a sortir.

L'equip de govern militar es manté fins a les eleccions de febrer del 1936, quan vençel Front Popular, una coalició de partits republicans i d'esquerres. Torna a fer-se càrrec de l'Ajuntament Sebastià Fornés, qui ratifica els acords subscrits per l'alcalde-gestor des de l'octubre del 1934, i envia un telegrama d'adhesió al

37
Agraeixo a Andreu Benito que em facilités el seu estudi inèdit: La República i la Guerra Civil a Castelldefels.

president de la Generalitat de Catalunya, que es trobava pres al penal del Puerto de Santa Maria (Cadis): *"fent vots perquè el retorn a casa nostra sia tot seguit"*. Aquest desig de seguida es féu realitat gràcies a una amnistia promoguda per Azaña, el nou president del govern. I fou al baixador de Castelldefels on detingueren el tren que el duia a ell i als consellers de la Generalitat des de Madrid. Era un típic dia d'hivern, feia molt fred, i amenaçava de ploure, però tot i així una multitud de persones els esperaven impacientment. A les fotografies que se li feren, Lluís Companys apareix fatigat, amb boina, abric i bufanda blanca al voltant del coll. Continuà el viatge en cotxe descobert fins a Barcelona, seguit per una gran comitiva de vehicles, entre els que destacava un camió ple d'amnistiats abrigats amb mantes, i un autocar amb periodistes. Explica Rafael Tasis:

> *"Al cap d'una estona refeien el camí, entre pobles que deliraven d'entusiasme, arraïmats tots els habitants a cada banda de la carretera. A la Diagonal es trobaren de ple amb una Barcelona que clamava la seva benvinguda per milers de boques, que agitava banderes i celebrava la seva victòria"*[38].

38
Rafael Tasis, citat a VALLÈS, Edmon. *La Generalitat de Catalunya en la història*. Barcelona: Caixa de Pensions, 1978, p.158.

El president Lluís Companys a l'abaixador de Castelldefels el dia 1 de març de 1936 (Font: VALLÈS, Edmon. *La Generalitat de Catalunya en la història*. Barcelona: Caixa de Pensions, 1978, p.157)

La comitiva recorregué la ciutat per traslladar-se primer al Parlament i després a la Generalitat. Les cròniques expliquen que el president de la Generalitat estava febril i esgotat, tant pel viatge com per les emocions viscudes. Aquell dia, des del balcó del Palau de la Generalitat, féu un discurs que contenia una frase profètica que es faria servir durant la guerra i la dictadura: *"tornarem a sofrir, tornarem a lluitar i tornarem a guanyar"*.

Amnistiats abrigats amb mantes acompanyen al president Lluís Companys en direcció a Barcelona el dia 1 de març de 1936 (Font: VALLÈS, Edmon: *La Generalitat de Catalunya en la història*. Barcelona: Caixa de Pensions, 1978, p.158)

Castelldefels durant la Guerra Civil espanyola

Com se sap, el 18 de juliol del 1936 s'inicia a la península la Guerra Civil, doncs no triomfà plenament un alçament militar contra la República recolzat pels conservadors, falangistes, tradicionalistes i monàrquics. Catalunya queda dins de l'Espanya republicana, però el govern de la Generalitat no pot controlar del tot la situació perquè anarquistes i comunistes que s'han afrontat als militars a Barcelona, s'han fet els amos del carrer.

El dia 22, un decret de la Generalitat ordena el cessament dels regidors que no pertanyin a les llistes del Front Popular i, a Castelldefels, són substituïts pels suplents de les llistes, un del Centre Federal Republicà, i un altre d'Esquerra Republicana. Com a d'altres ciutats i pobles, també es crea un comité local de milícies antifeixistes amb el qual el president local d'Esquerra Republicana no vol col·laborar. No hi haurà actes fins a l'octubre, quan l'Ajuntament estarà ja controlat per sis membres de la Confederació Nacional del Treball (CNT), de tendència anarquista, i dos del comunista Partit Socialista Unificat de Catalunya (PSUC).

Segons Francesc Capacés, quan esclatà la guerra, es formaren dos bàndols a Castelldefels, els de la Federació Anarquista Ibèrica (FAI), que tenien la seu al costat de l'església, i la Unió General de Treballadors (UGT), socialistes, que s'instal·laren a l'edifici del Centre Cultural Recreatiu. La memòria dels fets del nostre cronista també li permet recordar com fou que es cremà l'església de Santa Maria:

> *"Vingué un senyor, ningú sap d'on, relacionat amb part de la meva família, un senyor francès, el Claudio. Tothom el respectava, perquè anava amb una pistola al costat. Formà un comitè de guerra que l'ubicaren a l'escola de noies al carrer doctor Trueta on avui hi ha una fusteria. El comitè el formaren tots els del poble i era per defensar-lo, venia a ser el que abans era el sometent. Aquesta gent era d'idees anarquistes. També estava "el Chutis" (...). Al començar la guerra, el comitè revolucionari es féu càrrec de tot el que passava al poble. Començaren a cremar esglésies i convents a Barcelona, tot el que era part clerical (...), i el regentor* (sic) *d'aquest comitè, Claudio (...) no havia fet cremar l'església de Castelldefels. Què passa aquí? Vingué un cotxe amb sis senyores de l'Hospitalet i digueren per què no havien cremat l'església i el volien matar a ell. Com pot ser això? (...) Aquestes senyores i part del comitè posaren gasolina a l'església i hi feren foc".* [39]

La casa de mossèn Jacint no la cremaren -digué- perquè els podia servir, però cremaren els mobles i l'arxiu. El capellà estigué alguns dies a la masia de can Roca de Baix. Dies després col·locaren dinamita per enderrocar les campanes. Una caigué sobre el sostre de l'església, i se les hagueren d'empescar per a tirar-la al terra. Allí romangueren un temps fins que se les endugueren per fondre-les i fer-ne munició. També els anarquistes anaren a l'església del castell, on destruïren un retaule i en cremaren els trossos juntament amb uns grans sants i unes aranyes de cristall.

39
Comentaris de Francesc Capacés de Cros emesos al programa "Tenim Història" de ràdio Castelldefels, 27/6/2000.

A l'octubre s'aprecia perfectament que hi ha una situació de guerra. La fragmentació i atomització del poder fa que es reparteixin les Conselleries com si es tractés d'un govern, amb Miguel Martínez Cayuela, de la CNT, de conseller primer. Se suspenen les obres per tal de treballar la terra i produir aliments, i es municipalitza el subministrament de carn, les begudes gasoses i la cervesa. S'anomena una comissió per a les despeses de la defensa nacional i atur forçós, i alguns regidors deixen el seu càrrec per anar a lluitar al front, i se'ls substitueix per uns altres de la mateixa filiació. A més, com que el secretari Baldiri Font ha desaparegut -la casualitat féu que demanés vint-i-cinc dies de vacances a partir del 17 de juliol del 1936 i ja no tornà-, es nomena secretari habilitat a Pere Izquierdo Camprubí, un dels funcionaris municipals. Al cessar-lo mesos després, ocuparà novament la seva plaça d'oficial primer i, quan la guerra estigui a punt d'acabar, serà depurat per les noves autoritats franquistes.

Els següents mesos es controlen les terres cultivables i els productes que surten de la població, es posen algunes multes a comerciants per vendre productes racionats, i es confisquen algunes finques i propietats, entre d'altres, *"Baños Castelldefels"*. El gener del 1937 es convoca una assemblea del poble per tal de tractar temes com ara el del metge -que també havia desaparegut-, i la col·lectivització de les vaques i les cabres del terme.

A començament de febrer es produeix un canvi important doncs el govern de Companys ha anat guanyant parcel·les de poder. L'alcalde ara serà Esteve Gombau, d'ERC, i fins a la fi de juliol no hi haurà regidors del PSUC. Pel que fa al pla econòmic, es municipalitzen les cases del poble, la qual cosa comporta un augment de les tasques burocràtiques; es demana un préstec per tal de continuar les obres de les escoles; es consideren molt importants les comandes a les canteres, perquè constitueixen una font de finançament; i s'aprova la impressió de bitllets d'una pesseta i de cinquanta cèntims, un fet obligat per la manca de moneda republicana. Aquests bitllets no es reintegraran fins a començament de març del 1938, quan es vendran alguns dels no segellats als col·leccionistes, i es procedirà a destruir-ne la resta. Els sindicats demanaran crear cooperatives locals úniques per tal d'organitzar millor la producció i el consum dins del terme. També es contracta un nou metge, Rossend Domingo, a fi d'assistir la població.

Després d'un breu parèntesi durant el qual l'alcaldia és ocupada per Leopoldo Juanes, també de la CNT, el consistori torna a ser dirigit per dues persones afiliades a ERC, Pau Mañé Clúa i Joan Raventós Casanellas. Durant el govern del primer, que ha de deixar la seva feina a la Rocalla, la situació financera del municipi es torna crítica, i es demana ajut a la Generalitat. Els motius? Perquè a més de subministrar menjar a la població -manca pa, la llet es destina principalment a malalts i nens, es fa una estadística de les patates cultivades-, l'Ajuntament acull un gran nombre de refugiats que fugen de la guerra. Aquest problema els obliga a realitzar un cens per distingir els legalitzats dels que no ho són. Per les mateixes dates -agost del 1937- també hi ha una comunicació de la Delegació General d'Euskadi per tal d'acollir els refugiats bascos. Per atendre tots els desplaçats es rebran algunes partides de la Generalitat: el maig del 1938, la quantitat puja a deu mil pessetes.

Les conseqüències de la guerra es fan cada cop més evidents, tot i que poques són les al·lusions directes que es registren a les actes dels plens. Una d'elles es produeix el febrer del 1938:

> *"La Presidència diu que, com ja sabeu tots, el dia 8 d'aquest mes la població de Castelldefels fou bàrbarament bombardejada per l'aviació facciosa, sense altre objectiu que el de produir diverses víctimes innocents (...). Els reunits acorden, per unanimitat, que consti en acta la protesta i la condemnació més enèrgica dels crims que sense cap justificació vé cometent entre la població civil el feixisme internacional".*

Dies després, un regidor, Segundo Berdote, denuncia que el metge Rossend Domingo no es mogué del seu domicili i no assistí els ferits del darrer bombardeig, al·legant que estava al llit amb la seva família, i no se n'assabentà de res. Pel que fa als bombardeigs de *"La Pava"* -així batejaren l'avió que deixava caure les bombes- diversos testimonis m'han aportat informacions interessants. Pere Bou em referí que venia de Mallorca, i que aparegué, dia sí i dia no, durant un parell de setmanes i que, quan l'entreveien, la Rocalla tocava la sirena, i la gent corria a refugiar-se, alguns a una trinxera excavada prop d'on avui es troba la pastisseria Vives; també, on hi hagué el camp de tir de la Muntanyeta, hi havia un refugi excavat on una família hi visqué durant anys. *"Bombardearon la Rocalla sin hacer grandes destrozos, pero también la cantera de Cubiertas, a ca n'Aymerich "*. Tant ell com Miquel Sebastià recorden perfectament que caigueren tres bombes a les rodalies de la plaça d'Espanya*,

quan això succeïa, els nens es posaven a la boca un palet que duien a la butxaca, perquè amb les explosions ressonava tot i els podien esclatar els timpans. Eladio Gandía em digué que al voltant de la Rocalla hi havia trinxeres que també servien de refugi als endarrerits; que a prop del *poble vell* n'hi havia dues més, una sota de la casa de la Cultura i una altra una mica més enllà, davant d'on més tard s'hi instal·là els "Transports Aldeguer"; i que la platja fou fortificada amb sacs terrers preveient un desembarcament. Es sospita també que a Castelldefels hi havia *"la quinta columna"*, persones que passaven informació a l'enemic. Una prova la constituiria el fet que part de la tropa que era a la Rocalla se l'endugueren a ca n'Alaió, al Llopart, i pocs dies després en bombardegessin els voltants.

Però tornem a la narració. Mesos després, el doctor Rossend Domingo desapareixerà de la població, i es cursarà una petició per aconseguir-ne un altre. En aquells moments Mañé, que havia deixat de treballar per tal d'ocupar-se de les tasques de l'alcaldia, ja havia mort, substituint-lo Raventós, que també es veu obligat a deixar la seva feina a la Rocalla.

El front és cada cop més a prop de Catalunya i criden a files els reclutes de les quintes de 1927, 1928 i la que hauria estat la quinta de 1941; el maig, els del 1925 i 1926. Tots són duts a un centre de reclutament, el CRIM de Terrassa. L'Ajuntament compra una banderola per regalar-la a les Brigades Internacionals *"en prova d'agraïment pel donatiu efectuat per les mateixes d'una partida de queviures a aquesta població civil"*, i es crea una Junta de Defensa Passiva. Altres mesures d'importància són: la prohibició de vendre verdura als forasters, la realització d'una nova estadística dels animals de corral i per al treball del camp; i l'ocupació de l'església per part del cap d'Intendència de Castelldefels, perquè es considera un edifici propietat del l'Estat. Les friccions entre els membres del consistori eren freqüents, especialment entre l'alcalde Raventós i els dos regidors del PSUC, Segundo Berdote i Ferran Falcó, a qui tots anomenaven *Julián*. Les baralles radicaven en la dissolució o no de la comissió especial per a la *"Administración de la Propiedad Urbana"* -recordem que s'havia municipalitzat durant els primers mesos de la contesa-, i sobre el subministrament i racionament de productes de primera necessitat. El 22 de juny del 1938, per exemple, s'acorda que les verdures i el peix es venguin al poble amb la tarja de racionament, i la concentració de la producció de patates i el seu repartiment entre els no productors es faci en un magatzem de la carretera que ofereix Antonio Barril.

Les friccions cada cop són més. Falcó, per exemple, acusa Raventós de no haver posat vigilants per tal d'impedir-ne la venda a forasters, i aquest li replica dient que els buscaren, però que ningú acceptà la tasca. Dies després, com a resposta a noves crítiques de Berdote sobre el repartiment d'oli als no cooperativistes -ell era un dels que no n'havia rebut- l'alcalde afirma que hi ha molta feina, i que se'l deixa sol. Berdote insisteix dient que la manca d'explicacions sobre el repartiment crea mal ambient entre la població, i que hi ha nombroses deficiències per manca d'actuació. La manca d'entesa durà als consellers del PSUC a abandonar el consistori, secundant-los els de la CNT. El ple continuà amb els regidors d'ERC.

La situació de la República és desesperada, i el juliol es crida a files els mossos de la que hauria estat la quinta del 1942, l'anomenada *quinta del biberó*. Pocs dies després pren possessió de l'alcaldia de Castelldefels el comissari municipal Felip Sabater, un funcionari que assumeix les funcions reservades al consistori, qui, enlloc de sessions ordinàries, realitza audiències públiques. En una de les primeres pren la decisió d'augmentar el sou dels funcionaris municipals perquè són insuficients i fan molta feina. No durarà gaire al càrrec, doncs a mitjan setembre presenta la renúncia, i el substitueix Calixte Marés.

El novembre del 1938, les forces republicanes han perdut la batalla de l'Ebre, i el pas queda lliure cap a Catalunya. Són sis els cossos de l'exèrcit que s'encarreguen de vèncer els darrers focus de resistència -alguns, com el que hi havia entre Tremp i Artesa de Segre, duraren uns quants dies-, i jornada rera jornada, ocupen poblacions. Mentrestant, a Castelldefels es manté una certa *normalitat**. A la penúltima acta signada a la fi de desembre pel comissari es diu que hi hagué una visita a les obres de les escoles per part de Jaume Serra, vocal del Consell Nacional de Cultura, i diversos acompanyants als qui se'ls oferí un menjar. Mancava menys d'un mes per tal que les tropes franquistes fessin entrada a Castelldefels.

40
Les dades d'aquesta font s'han confeccionat a partir de les actes municipals de l'Ajuntament de Castelldefels (AMC).

PREUS DURANT L'ANY 1938
(Font: Elaboració pròpia)[40].

ARTICLES	PTES.
Un litre d'oli d'automòbil	10
Un litre de benzina	12
Jornal d'un bracer al terme municipal	15
Clau escola	7
Caixa de morts	43
Corona de flors	65
Viatge a Sitges en camioneta	75
Un litre de vi	3
Sac de ciment pòrtland	25
Litre de tinta	20'25
Una cinta per a la màquina d'escriure	15

Records de la guerra

"Recordo l'església convertida en mercat de queviures i la que en fou caixera, Margot Casadevall, i la llarga estada, allà per l'any 1938 d'un important contingent de tropa format per les conegudes Brigades Internacionals, aquarterades principalment al castell. Disposaven i tenien cura d'un ramat de vedells i vaques pel seu propi consum, que tancaven en un corral improvisat en un solar on ara és el carrer Pompeu Fabra. Davant d'aquest lloc hi havia una gran explanada on, de tant en tant, procedien al sacrifici dels dits animals. Quan això ocorria, a la gent del poble ens deixaven que, proveïts de pots de cuina, recollíssim la sang que fluïa del degollament, que després a casa, fregida, formava part dels escassos aliments que llavors ens podíem permetre. Els porcs que també formaven part de la ramaderia de les Brigades, els sacrificaven a l'escorxador de cal Queco. Els brigadistes es portaren molt bé amb la gent del poble i sobretot amb la canalla. Disposaven per a ells d'un servei de cuina de campanya a la plaça d'Espanya, però si els noiets a l'hora del repartiment ens acostàvem amb un plat demanant que ens l'omplissin, moltes vegades ho aconseguíem. També organitzaven jocs i festes, i els diumenges coïen una gran perola d'arròs amb llet, i la repartien entre els petits i joves. Això ho feien davant del que ara són les "Galerías 5ª Avenida", en aquella època l'únic cinema del poble. A casa

meva havíem tingut rellogats durant un temps a l'esposa i al fill d'un brigadista francès que els havia fet venir. Convisqueren amb nosaltres tot el temps que durà la seva estada a Castelldefels.

Recordo l'escola mixta que provisionalment s'instal·là a la sala de ball del cafè del Centre, de la que en vaig ser alumne. La meva mestra es deia Maria Larrea, qui ja havia exercit abans de la guerra, donant les classes en un petit local del carrer doctor Trueta que després passà a ser la seu administrativa de la cooperativa. Acabat el conflicte, continuà exercint la seva feina a l'escola Lluís Vives.

Recordo que les naus de la fàbrica Rocalla, aturada en aquells moments, es convertiren en aquarterament d'un grup de tropa, no encerto a recordar si de l'exèrcit republicà o de les esmentades Brigades. Per aquest motiu, a la gent que vivíem a l'entorn de la zona, ens envaí encara més el temor i la por que ja teníem als bombardeigs. Degut això, la mare, la meva germana i jo -el meu pare estava al front-, acceptant l'oferiment que la tia Sisqueta -Francesca Sebastià es deia- ens havia fet, abandonàrem la casa del poble al carrer Pompeu Fabra i ens traslladàrem a la masia de can Pardal, d'on el meu oncle Pep -Josep Fusté, que també estava al front- i l'anomenada Sisqueta n'eren masovers. Aquesta masia, que ja no existeix, estava situada entre latorre Fael i la finca que ara pertany a la família Chalmeta, i que era coneguda com a cal Vaquer, perquè els masovers, la família Congost, es dedicaven, a més de les tasques agrícoles, a la venda de llet que els produïa el ramat de vaques que mantenien. Pocs dies després de la nostra *fugida* es produí un bombardeig nocturn que tenia com objectiu l'aquarterament de la Rocalla i que, degut a la mala punteria dels seus executors, tres de les bombes llançades caigueren molt a prop de casa: una al centre mateix del que ara és plaça d'Espanya; una altra a la cantonada entre els carrers 11 de Setembre i Pompeu Fabra actuals, destruint totalment una bonica casa que allí hi havia; la tercera caigué exactament davant de casa mateix, de tal manera que, fent com les altres dues un profund i ample clot a terra, la força de l'explosió arrencà una llamborda de la vorera i féu que s'elevés amb tanta força que acabés traspassant la teulada i anés a caure just a la capçalera del llit on, de no haver marxat uns dies abans, hauríem dormint junts la mare, la germana i jo per la por *pel que podia passar*.

Recordo que a les acaballes de la guerra, el gener del 1939, l'exèrcit republicà emplaçà a l'era de la torre Fael una bateria d'artilleria antiaèria. Vista la proximitat entre les dues masies i atemorits pel perill que tal succés comportava, pocs dies després, decidírem deixar la masia i anar-nos-en cap a les muntanyes. Acompanyats d'altres

persones del poble i proveïts d'alguns queviures, ens ubicàrem en una cova molt a la vora del que en dèiem el pou de la Romaguera, a la Vall de Joan. Afortunadament la situació durà poc. Cinc dies després, el 24 de gener del 1939, entraren les tropes nacionals sense que es disparés un tret. Importava molt poc que els guanyadors fossin els uns o els altres, el que desitjàvem tots era que s'acabés d'una vegada la maleïda guerra. Sis joves de Castelldefels caigueren al front. Foren en Joan Colet, Josep Falcó, Alvar Porcar, Salvador Bruach, Antoni Guirao i Norbert Guitart.

Recordo les pancartes penjades en línia de carretera escrites amb el desafiant lema de "*NO PASARAN*". Ja ho crec que passaren! Acompanyaven les tropes triomfants un gran nombre de moros que entre altres estralls recordo que cremaren tota la llarga tanca de fusta que limitava els terrenys del que ara és RENFE i llavors era MZA. Se'ls podia disculpar perquè ho feien per combatre el fort fred de l'hivern.

Recordo, recent acabada la guerra, quan al finalitzar la sessió de cinema, ens projectaven en pantalla la imatge del General Franco amb música del *"Himno Nacional"*, i havíem d'aixecar-nos i mantenir-nos dempeus tota l´estona.

Recordo que mentre l'administració de llavors no destinà mestre oficial titulat, qui donava classes era el clergue de torn, mossèn Salvador Camps. Ens cobrava cinc pessetes al mes. El meu pare, ja reincorporat a la vida civil, guanyava un sou setmanal que no arribava a les cent i el neguit de la mare era gran quan havia de desembutxacar les cinc pessetes. L'any 1941 el primer mestre que oficialment es feu càrrec de l'ensenyament per a nois al Col·legi Lluís Vives es deia Juan Pérez Rueda. Era d'origen murcià, un eficient professional i molt bona persona. Simultàniament reprengué també les classes per a les noies l'esmentada senyoreta Maria Larrea. Recordo com el senyor Pérez, a desgrat seu, fou designat per un curt temps, *"Jefe de la Falange Española Tradicionalista y de las JONS"* de Castelldefels.

Recordo quan alguns dies un número de la guàrdia civil ens reunia als nois del poble -sobretot aquells que anàvem a escola per ser-li més fàcil la nostra localització- i, com si de reclutes es tractés, ens obligava a fer la instrucció i, sovint, perquè no desertéssim o ens camufléssim, ens amenaçava que el qui faltés a la convocatòria *"le haría engullir un litro de aceite de ricino y le cortaría el pelo al rape"*. Amb el temps es demostrà que només ho feia per espantar-nos, perquè mai arribà a complir les seves amenaces.

Miquel Sebastià i Martínez

Dues històries de la guerra civil

Hi ha històries que neixen per a ser mites, que es resisteixen a ser explicades segons les pautes normals dels relats que es tenen per verídics, malgrat ser certes. Històries intenses, de grans odis, pors i amors que són difícils de narrar, especialment quan el record dels fets es troba ja només a la memòria d'uns pocs, sense gairebé testimonis escrits del que realment succeí. Una d'aquestes és una història d'amor, la de Jan Drilla i l'Enriqueta; l'altra, la de *"el Chutis"*, es una història de mort.

L'Enriqueta era una dona de Castelldefels i, com a ocupació, s'encarregava d'un petit ramat de cabres, propietat del seu pare, segons sembla. Com que la contesa era llarga, i molts joves del poble havien marxat al front, a la fi del 1938 entaulà relació amb Jan Drilla, un jove possiblement d'origen eslovac que feia guàrdies a la presó que les Brigades Internacionals mantenien al castell. La presó la dirigia un belga, amb fama de brutal entre el poble, i allí hi havia interns els brigadistes internacionals que no eren estalinistes. El cas és que l'Enriqueta quedà prenyada. El 21 o 22 de gener del 1939, quan les tropes de Franco s'apropaven a Barcelona, i, per tant, a Castelldefels, veié com arribava a casa seva una nena a la qual Jan Drilla li havia donat un duro de plata per anar-la a buscar per endur-se-la amb ell. El pare li impedí marxar davant el dubtós avenir de la seva filla amb aquell eslovac. Quan la nena tornà i li donà l'encàrrec del pare dient que l'Enriqueta no marxaria amb ell, mussità *"que sigui el que Déu vulgui"*. Així doncs, sembla ser que Jan ni tan sols pogué baixar per acomiadar-se.

Posteriorment tractà de mantenir el contacte amb l'Enriqueta en una Europa en plena efervescència per l'inici de la Segona Guerra Mundial. Li envià algunes cartes que ella contestà fins que l'Enriqueta es casà. Després d'això, seguí enviant-li cartes a sa mare, doncs l'única adreça que tenia era la d'aquella casa, però no serví de res. Malgrat tot, i malgrat l'oblit imposat a la mare, seguí enviant diners per a la manutenció de la seva filla, nascuda mesos després de la seva marxa.

La segona història té com a protagonista a *"el Chutis"* i és una mica més llarga. *"el Chutis"* era natural del Baix Aragó, d'algun poble de Terol, segons sembla. Els seus pares vivien a França, on ell també havia viscut abans d'arribar a Castelldefels. Precisament d'allí li venia el sobrenom, doncs se'l coneixia com *"el franchutis"*, d'on es quedà amb *"el Chutis"*. El seu nom real no es recorda amb exactitud, però és possible que fos Francesc Condano. Igual que molta gent d'aquella zona de l'Aragó, vingué a Castelldefels a començament dels anys trenta, atret potser per

la possibilitat de treballar a la fàbrica de la Rocalla, recentment fundada. Com que freqüentava moltes vegades la petita adrogueria-bar que regentaven els pares d'Antonio Barril, situada a l'actual avinguda Constitució, prop de la plaça de l'Estació, féu amistat amb la família, la qual en guardà sempre un bon record d'ell, especialment el germà gran, que morí uns anys després en un accident de motocicleta.

Era militant de la CNT, sindicat composat majoritàriament per treballadors que venien d'Aragó que ja abans de la guerra solien reunir-se al bar Primavera, després bar Sara. Per aquest motiu el tenien com el bar de les esquerres en contraposició amb el Centre Cultural i Recreatiu que, segons alguns, era el local d'una certa dreta. Això no és del tot cert, doncs també acostumaven a anar-hi membres de l'altre sindicat majoritari al poble, que era el de la UGT, el qual es reunia en un local situat al costat. L'extracció social dels treballadors afiliats a aquest o a un altre sindicat era variada, però sembla ser que majoritàriament eren originaris de Castelldefels o amb algun temps de residència al poble. Les baralles entre els que es reunien a ambdós locals, tant per qüestions polítiques com per les típiques dels pobles, eren contínues durant la Guerra Civil, i afectaven no només als de dretes, sinó als mateixos treballadors enquadrats dins dels dos sindicats majoritaris, UGT i CNT, les diferències entre els quals solien acabar amb amenaces i bregues de carrer. Enmig de tot això hi havia *"el Chutis"*, qui sembla ser que tenia unes sòlides conviccions anarquistes. Com tants d'altres en aquell temps, se n'anà al front i el feriren en una cama.

Segons testificava Antonio Barril, amb la guerra en ple apogeu, i amb la convivència del poble greument malmesa, gràcies a la seva intervenció, aviat s'alliberà a moltes persones de dretes de Castelldefels que havien estat detingudes pel comitè anarquista de la Torrassa, a l'Hospitalet de Llobregat, i conduïdes a una txeca. Altres, tanmateix, no estan tan segurs de la magnanimitat de les seves intervencions, doncs pensen que era merament un pinxo que es dedicava a amenaçar i omplir de por els comerciants de la ciutat per treure'ls diners per al sindicat. El que ningú dubta és que tenia una pistola de la que contínuament en feia gala, i que, malgrat anar coix -una coixesa més o menys seriosa segons les versions- era una amenaça seriosa per a molts, sobretot quan bevia, la qual cosa sembla ser que passava freqüentment quan arribava el cap de setmana. Aleshores començava a proferir insults i a amenaçar directament la gent per ser de dretes, de la UGT, per anar a missa o pel que fos... La situació amb el temps es féu insostenible per a molts veïns, fins i tot de la UGT, que començaren a témer d'una manera força raonable per la seva vida.

Sembla ser que alguns es posaren d'acord, i una nit, armats, es situaren a la zona on es trobava el local de la CNT ubicat a l'antiga casa del metge. Després de sortir *"el Chutis"* de la Rocalla caminant per l'avinguda Constitució, quan arribà a la cantonada de l'actual carrer del doctor Trueta, algú li demanà foc. Segons el senyor Barril, aquest fou el senyal, doncs després de marxar la persona que li havia demanat l'encenedor començà un tiroteig. *"el Chutis"*, tocat, es recolzà a la tanca d'entrada d'una casa prop d'on ara hi ha la joieria Royo. La tanca cedí amb el pes mort de l'anarquista, i aquest caigué a l'interior de la finca. Mai ningú no sabé del cert qui l'havia disparat.

Alfonso López Borgoñoz[41]

41
El present text està basat en testimonis orals recollits per Alfonso López a Antonio Barril, Eladio García Ferrer i Ramon Martí Montferrer, així com l'entrevista realitzada per Javier Clemente a Francesc Capacés de Cros al programa "Tenim Història" de ràdio Castelldefels.

El castell de Castelldefels, presó de brigadistes internacionals

Les Brigades Internacionals estaven composades per uns 40.000 voluntaris estrangers, molts d'ells comunistes, però també socialistes, anarquistes i demòcrates, que havien vingut a Espanya per tal de lluitar en contra del feixisme. Els historiadors n'han destacat la seva actuació decisiva a la defensa de Madrid, i han calculat que una tercera part d'ells morí a les batalles on participà, especialment a Brunete, Terol, Còrdova, Jarama, Guadalajara, Belchite i Ebre. La base central de les Brigades Internacionals estava a Albacete. L'avançament de les tropes de Franco durant els primers mesos del 1938 obligà el trasllat a Barcelona de la base i dels serveis disciplinaris. L'elecció del castell de Castelldefels com a presó es degué, probablement, a que havia estat un centre d'entrenament de milícies:

> *"Els detinguts d'Albacete i de Chinchilla i del camp de concentració, un cop purgats de voluntaris aptes per al front, foren traslladats també cap a Catalunya sota la responsabilitat de l'esmentat* (Milan) *Côpic, que habilità el castell de Castelldefels com a dipòsit de presoners i txeca per acollir 265 detinguts. (...). Fins al juny del 1938 la presó del castell de Castelldefels estigué sota comandament de Côpic. Continuà amb els mètodes repressius ja aplicats a Chinchilla i a Albacete. Al cap de poc de la seva arribada a Castelldefels ordenà l'afusellament d'uns seixanta detinguts. Abusà tant dels seus poders que, després de les informacions publicades per alguns evadits en diaris francesos, fou jutjat pel*

Tribunal d'Alt Espionatge, però es salvà de ser afusellat gràcies a la intervenció del seu germà, Vladimir Côpic, cap de la XV Brigada, més coneguda com a *"Brigada Lincoln"*[42].

La batalla de l'Ebre durà alguns mesos, entre el 25 de juliol i mitjan de novembre del 1938, i foren molts els brigadistes que, veient que la guerra estava perduda, desertaren. Molts foren empresonats doncs eren fàcilment identificables, especialment a Barcelona, on es trobaven els consolats i el port, i des d'on es podia fer camí fins a França:

"Els nord-americans reclosos a Castelldefels estaven a càrrec del policia interbrigadista Tony Agostino, que incrementava el nombre de detinguts gràcies a batudes que efectuava pels vols del consolat americà o de l'Hotel Majestic, al passeig de Gràcia, quarter general dels corresponsals estrangers"[43].

Un tribunal militar s'encarregava de decidir els que podien reincorporar-se a les seves unitats, els condemnats a batallons de treball, i els que havien de complir presó al castell de Castelldefels. El març del 1997 la revista "El Temps", inclogué a les seves pàgines diversos testimonis de presoners de les Brigades, entre d'altres el del brigadista danès Torben Rune, del qual es deia que era probablement el darrer supervivent de la presó de Castelldefels:

"...hi havia quatre tipus de cel·les disciplinàries, segons la duresa del càstig. La primera feia vuit metres de llarg per tres d'ample, i hi havia una trentena de presoners que pertanyien als batallons de treball; eren els encarregats de netejar els carrers de Barcelona després dels bombardeigs feixistes. El menjar que els corresponia consistia en un plat de sopa i en una barra de pa al dia. Omplien la segona cel·la un centenar de presoners aplegats en una habitació reduïda, i que també tenien un plat de sopa i mitja barra de pa al dia. La majoria no tenia ni flassades ni roba d'abric, cosa que feia que es morissin de pulmonia un parell de presoners al dia. Als de la tercera cel·la, només els tocava un plat de sopa. Hi devia haver una dotzena de presoners. La darrera cel·la era la de càstig, situada al costat de l'escala d'entrada al castell, i amb un sostre tan baix que no hi cabia ningú dret. No rebien aliment, i restaven exposats a una humitat intensíssima que afavoria l'aparició de malalties com la tinya"[44].

El seu successor al comandament de la txeca fou el tinent Marcel Lantès, de nacionalitat francesa, a qui s'anomenà *la Hiena* per

42
GONZÁLEZ MORENO-NAVARRO, Manuel. *Brigadistes internacionals al castell de Castelldefels (1938-1939)* . GONZÁLEZ, Antoni, GONZÁLEZ, Manuel i PINÓS, Núria. *Els grafits de les brigades internacionals de l'església del castell de Castelldefels 1938-1939*. Barcelona: Diputació, 1996, p. 20 i 22.

43
GONZÁLEZ MORENO-NAVARRO, Manuel. *Brigadistes internacionals al castell de Castelldefels (1938-1939).*

44
LLADÓS, Josep; REYES, Mario. "La presó secreta de les brigades" a "El Temps", el 31/3/1997, p. 49-50.

superar en crueltat a Côpic. Un altre brigadista presoner, el periodista Poul Erik Dreyer, digué d'ell que *"en el seu moment havia estat un home excel·lent, però darrerament bevia en excés i s'havia tornat boig"*[45]. Les tortures a que sotmeteren al tinent alemany Hans Rudolf i a molts d'altres brigadistes semblen donar-li la raó:

> *"..després d'un martiri de sis dies durant el qual* (a Rudolf) *li arrencaren les ungles de les mans i li trencaren els braços i les cames, fou portat finalment al bosquet proper a l'esplanada del castell, i allà mateix fou mort d'un tret al clatell i enterrat. Això fou el 15 de juny de 1938. Set detinguts més de diverses nacionalitats, entre elles un italià, foren assassinats de la mateixa manera i enterrats també al mateix lloc"*[46].

45
LLADÓS, Josep; REYES, Mario. "La presó secreta de les brigades" a "El Temps", el 31/3/1997, p. 50-51.

46
GONZÁLEZ MORENO-NAVARRO, Manuel. *Op. Cit.* p. 22. Aquest testimoni és del brigadista italià Carlo Penchienati, i pertany al seu llibre *Brigate Internazionali in Spagna (delitti de "ceka" comunista)*, publicat l'any 1950.

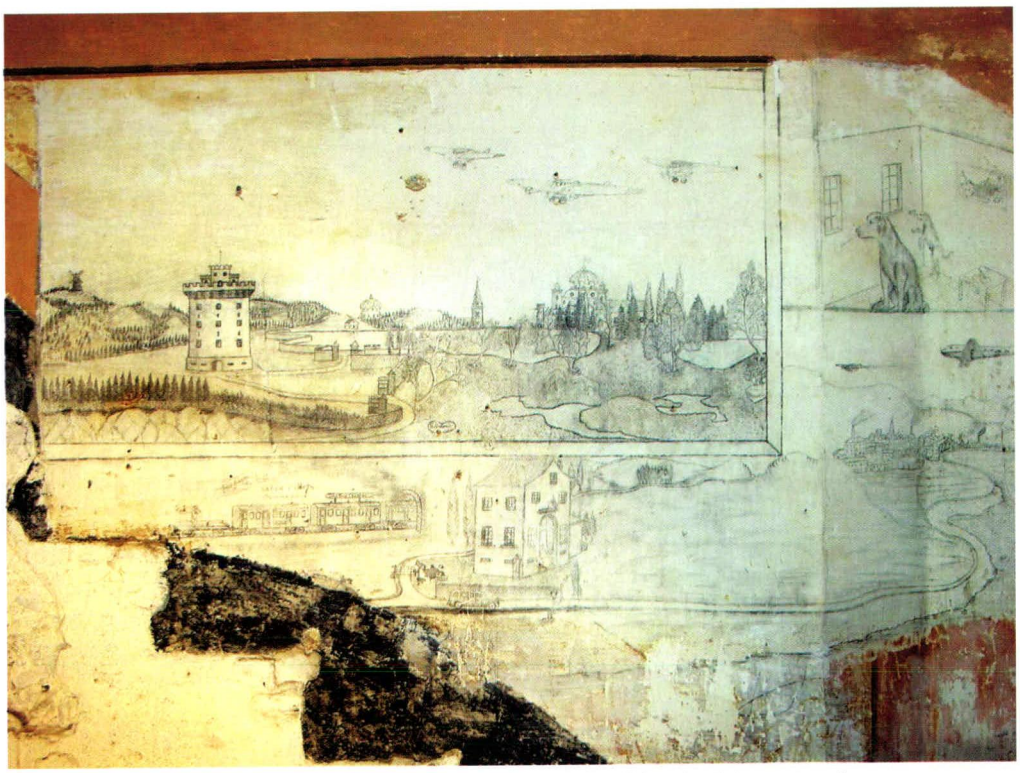

Dibuixos a llapis sobre la paret realitzats per membres de les Brigades Internacionals quan eren presoners a l'església del castell. Els dibuixos representen retrats de teòrics i polítics comunistes de l'època i dibuixos que, majoritàriament, semblen evocar paisatges relacionats amb l'entorn de la seva procedència (Fotografia: Vicenç Valcárcel)

El final de Lantès com a comandant de la presó del castell de Castelldefels fou molt similar al de Côpic. Després de la fugida de dos brigadistes que denunciaren les seves atrocitats, el govern francès formulà una queixa davant les autoritats espanyoles. Lantès fou cessat el setembre, i jutjat pel tribunal de l'Alt Espionatge.

Condemnat a mort, la sentència no s'arribà a complir, i pogué passar la frontera. Qui se n'ocupà dels presoners del castell a començament del mes d'octubre fou el iugoslau Svetislav Djordjevic. A les seves memòries relata que el cridà André Marty, el comandant en cap de les Brigades, qui li assegurà que havia comès un gran error quan es desentengué del que passava a Castelldefels, i li demanava que es fes càrrec de la presó. No hi estigué molt de temps allí, només unes setmanes, perquè marxà després d'haver posat ordre, i d'aconseguir millorar la situació d'uns presoners que havien sobreviscut en condicions infrahumanes.*

La presó del castell de castelldefels

Un cop allí, hi vaig trobar lànev, un company búlgar delegat del Partit Comunista d'aquell país, i Luigi Longo, adjunt de Marty, que havia conegut a Moscou, a la Facultat Marxista d'estrangers. Després de la tassa de te que m'havien ofert aparegué Marty. Em digué que em necessitava per a una feina del Partit i que jo la podia desenvolupar amb èxit. Afegí que m'havia de traslladar a Castelldefels on hi havia una presó d'interbrigadistes, i que la meva missió era de tornar l'ordre al castell. El vaig mirar bé i li vaig dir:

-Camarada Marty, em declararen no apte per a l'exèrcit, i això és el que decidí una comissió de metges. Jo he estat comandant de batalló, comandant d'una escola d'entrenament, professor d'una escola d'oficials..., i pretens que faci de comandant d'una presó? No vull acabar fent de carceller.

(...) Marty em continuà dient que el seu gran error era haver ignorat el que passava a Castelldefels. Els quatre-cents detinguts feia més d'un any que hi estaven engarjolats, sense cap investigació i en pèssimes condicions. També m'explicà que dos belgues havien pogut escapar-se via França fins a Bèlgica, on havien publicat en quines condicions es trobaven les presons interbrigadistes. Marty em confessà: *"No he controlat la situació. Els dels Serveis de Seguretat (SIM) han abusat de la situació"*.

M'explicà que els detinguts havien de ser alliberats i que calia proporcionar-los condicions normals de vida. Finalment, férem cap a Castelldefels, pujats en un camió, el director del Departament d'Administració, un grup de guàrdies i jo. Quan hi vaig arribar em vaig sorprendre de trobar-me el tinent francès Marcel Lantès, un conegut meu de Jarama i comandant del Batalló Commun de París. Ens havíem estimat com a germans, però li vaig dir que la situació era molt desagradable. El que vaig veure a Castelldefels era terrible. Li vaig prendre les armes i els guàrdies se l'endugueren cap a la presó de

Montjuïc a Barcelona. Quan vaig entrar dins el castell, hi vaig trobar homes de totes les nacionalitats ficats dins de les cel·les de dimensions reduïdíssimes. Em vaig indignar quan, després d'obrir una de les cel·les amb una barra de ferro, aparegué un home que no podia posar-se dret, ni tan sols de genolls. Després obrírem una altra cel·la on hi havia unes dues-centes persones enmig d'una pudor fortíssima. Tots anaven amb els pantalons tallats, quasi nus, sense camisa.

-Sortiu tots! els vaig dir.

Tots es quedaren parats. Mirant la porta i sense voler sortir, com si tot plegat només fos una befa, un insult. Sortiren lentament, sense pressa; com si no els importés de restar més temps allí dins.

-Companys vaig dir-los, fins avui heu estat presoners, a partir d'ara sou lliures. Al magatzem us tornaran totes les coses. Rebreu roba i sabates. Aneu amb la roba fins a mar, banyeu-vos i vestiu-vos. Només us demano que no aneu al poble, perquè saben que sou presoners, i fins i tot corren veus de si sou bandolers. Aneu i torneu aquesta nit a sopar.

Els vaig dir que cadascun rebria el sou per tot el temps que havia estat engarjolat. Els vaig demanar disculpes en nom de les Brigades Internacionals, que s'havia tractat d'un error, i que tenia l'autoritat per a solucionar de la millor forma tot el que havia passat. L'endemà de rebre el sou, alguns dels reclusos em demanaren permís per anar a Barcelona. Vaig concedir vint permisos. A la presó, la comissió, començà la investigació dels 395 detinguts, quatre dels quals foren lliurats a les autoritats espanyoles. La majoria volgueren tornar a les brigades, i només n'hi hagué un que volgué tornar a casa.

Un bon dia, el Departament d'Administració m'envià dos presoners, Marcel Lantès i l'ex-comissari de la presó. També vingué el comandant adjunt i jo li vaig dir:

-Tú et quedes aquí, que jo me'n vaig.

Vaig agafar el cotxe sense fer cas dels senyals que em feia el comandant adjunt i em vaig dirigir a Barcelona. Vaig anar a parlar amb Marty per dir-li que havia acabat la meva feina i que havia de nomenar una altra persona, el designat fou Pietro Celli, el darrer comandant de la presó. Em firmà el passi i me'n vaig anar cap a França, abandonant el record de Castelldefels"[47].

Svetislav Djordjevic

47
LLADÓS, Josep; REYES, Mario. "La presó secreta de les brigades" a "El Temps", el 31/3/1997, p. 54-55.

EL PRIMER FRANQUISME A CASTELLDEFELS (1939-1959)

Al començament, els qui col·laboren amb les noves autoritats ho fan per motivacions diverses: uns, per convenciment amb les idees polítiques del nou ordre; altres, per agraïment i obligació. Foren catalans els qui assumiren tant el poder local com responsabilitats en àmbits del poder provincial i del regional. Però, primer, abans de començar a explicar aquests canvis, vegem com tingué lloc l'arribada dels vencedors.

L'entrada de les tropes nacionals

El *"Cuerpo del Ejército Marroquí"* a les ordres del general Juan Yagüe Blanco entrà a Sitges a les tres de la tarda del 22 de gener. Només quedava recórrer les costes del Garraf per tal d'arribar a Castelldefels i ocupar aquesta part del delta. D'acord amb Jordi Amigó:

> *"Els presoners de la presó existent al castell de Castelldefels, destinada a les Brigades Internacionals, no devien estar gaire tranquils amb les tropes dels nacionals a Sitges. Sembla que avui serà evacuada. A la capella de la Salut de l'església del castell es conserva el grafit 9D atribuït a Antonio Stofella que conté la inscripció:* "Nous partons 22/1/39". *La inscripció forma part d'un paisatge on es representa un tren, una edificació aïllada, un vehicle, una carretera, la frontera entre Espanya i França i la vila francesa de Cervera de la Marenda. El dibuix sembla realitzat amb motiu de la notícia de l'evacuació.*[48]

Les tropes ocuparen Vallcarca i Garraf i obligaren al *"XV Cuerpo del Ejército de Tagüeña"* a retirar-se. També ho van fer altres unitats, com ara la d'un batalló de defensa de les costes que pretenia controlar la carretera de les costes del Garraf, el qual hagué de fugir perquè l'enemic havia coronat el turó i el tenien a l'abast. A Castelldefels es dóna l'ordre que la *"43 División"* abandoni el poble en direcció al Prat. És una divisió on s'hi havia integrat el restant del *"XXIV Cuerpo del Ejército"*[49]. Per aquest motiu, quan els nacionals arribaren per la carretera -que s'anomenà *Vía Triunfal* quan passava pel poble- el dia 24, no es dispará cap tret i, com a altres poblacions properes, se'ls rebé quasi alegrement:

48
AMIGÓ, Jordi. "Gener de 1939. Retirada i ocupació versus huida y liberación". *El franquisme al Baix Llobregat*, Barcelona: Centre d'Estudis del Baix Llobregat; Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p.60. La història dels dibuixos figura en el llibre de GONZÁLEZ, Antoni; GONZÁLEZ, Manuel i PINÓS, Núria. *Els grafits de les brigades internacionals de l'església del Castell de Castelldefels 1938-1939*. Barcelona: Diputació, 1996.

49
AMIGÓ, Jordi. "Gener de 1939. Retirada i ocupació versus huida y liberación". *El franquisme al Baix Llobregat*. Barcelona: Centre d'Estudis del Baix Llobregat; Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2001, p. 82.

"La situació de malestar acumulat durant la Guerra Civil a conseqüència de factors com la por del descontrol propiciat per les patrulles de control, en un principi, i després l'escassetat de menjar i el subsegüent llarg racionament de productes bàsics, la falta de pares i fills incorporats al front, i la mort de molts d'aquests, la desmoralització provocada per la llarga durada de l'enfrontament civil, i la marxa desfavorable pel bàndol republicà, produïren una sensació de desig generalitzat que finalitzés la guerra, fos quin fos el resultat, com també que es restablís un cert grau d'ordre i una certa normalitat"[50].

50
RUIZ, Miquel. "Sant Joan Despí a la postguerra" en *El franquisme al Baix Llobregat*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2001, p. 216-217.

Com ara a la resta d'Espanya, durant molts anys s'organitzà una festa per tal de commemorar els aniversaris de *l'alliberament* del poble; per exemple, el 24 de gener del 1948 celebraren una missa, un concert-vermut al *"Café del Centro"*, i un ball popular. Però tornem a l'arribada dels soldats de Franco. Eladio Gandía Ferrer assegura que foren molts els soldats que passaren per Castelldefels en direcció a Gavà i encara avui en dia en recorda l'olor del motor de dièsel dels camions alemanys.

A fi de fer-nos una idea de com era de ràpida l'avançada de les tropes franquistes, el mateix dia que entraren a Castelldefels també ocuparen els següents pobles: Solsona, Manresa, Martorell, Esparreguera, Santa Maria de Villalba, Sant Boi, Castellolí, Sant Fruitós de Bages, Collbató, Sant Andreu de la Barca, Ullastrell, Corbera de Llobregat, Vallirana, Cervelló, La Palma, Pallejà, Sant Vicenç del Horts, Torrelles, Santa Coloma de Cervelló, Viladecans, Gavà, i el Prat, on també controlaven l'aeroport. El riu Llobregat havia estat creuat per tres llocs -Manresa, Abrera i Martorell- i, arran d'aquestes novetats, a Barcelona s'estengué el descontentament.

L'endemà de l'entrada, el 25, es transcriu, com a acta de la *"Constitución Provisional de la Comisión Gestora"* de Castelldefels, un escrit de la *"Auditoría de Guerra del Ejército de Ocupación"* redactat per Manuel Vivanco Bethencour, pertanyent al cos jurídic militar. Es tracta d'un document oficial similar a molts d'altres del moment, perquè es basa en un decret del govern de Burgos de febrer del 1937, on es fixen els noms dels integrants de l'anomenada *"comisión gestora"* del municipi. Amb l'excepció de Maria Espaudella Carreras -la primera regidora de la història del municipi- els altres membres de la comissió -José María Perals (alcalde), Ramon Mariné Prats, i Antoni Elías Raventós- ja ho havien estat prèviament. Al contrari del que succeeix a altres pobles de la comarca, no en sabem gaire de llurs filiacions polítiques, tan sols que el primer havia estat elegit a les eleccions d'abril del 1931 i que

que fou tinent d'alcalde el 1932, i que Ramon Mariné havia votat per la dreta. No és estrany trobar antics republicans catalanistes en els nous ajuntaments convertits en alcaldes o regidors franquistes. Aquest és el cas de Narcís Sanfeliu i Ràfols a Gavà, que fou regidor amb el Foment Català Republicà -que el 1932 s'integrà a ERC- i alcalde franquista a partir del 1947, després de mostrar un carnet antic de la *"Unión Patriótica"* de Primo de Rivera[51]. En el cas de Sant Joan Despí s'escollí gent de la dreta amb vincles amb la Lliga Regionalista, que foren regidors durant la dictadura de Primo de Rivera (1923-29) o durant el Bienni Negre (1934-36)[52].

Sembla que cap del membres de la primera comissió gestora de Castelldefels estava afiliat a la Falange, la qual cosa no se'ns ha de fer estranya, doncs abans que la guerra esclatés, els camises blaves, a Catalunya, eren més aviat escassos, i una part d'ells encara continuava lluitant al front. En aquest sentit és sorprenent que no haguessin comptat amb membres d'algunes de les famílies més rellevants del poble, els Viñas, per exemple, la propietat del quals havia estat col·lectivitzada. Els membres de la comissió havien de jurar respectar el nou règim mitjançant la fórmula següent:

> *"Juran por su honor desempeñar fielmente sus respectivas funciones con celo, austeridad y energía, inspirándose en las normas de la España Nacional, del Generalísimo Franco, nuestro glorioso Caudillo, realizándose su cometido con la máxima rapidez".*

El llenguatge del nou règim no es recull normalment a les actes municipals. Un dels pocs exemples es produeix quan el regidor Mariné proposa:

> *"...instruir un expediente para depurar los perjuicios y responsabilidades irrogadas a este Municipio e incurridos por los dirigentes marxistas, respectivamente, durante el dominio rojo, haciéndose públicas dichas actuaciones por medio de edictos al objeto de que puedan concurrir también los particulares perjudicados durante la expresada etapa revolucionaria"*[53].

Les funcions d'aquestes comissions gestores, generalment, consistien en: l'adquisició de queviures i el racionament dels productes més bàsics; anul·lar les decisions preses pels governs municipals durant la república i la guerra, especialment les que feien referència a la confiscació de propietats, i que ràpidament es tornen a llurs propietaris legítims; garantir el control de la població, sobretot dels qui s'havien *significat* durant l'etapa

51
CAMPMANY, Josep. "Aproximació a alguns aspectes del franquisme a Gavà". *El franquisme al Baix Llobregat*. Barcelona: Centre d'Estudis del Baix Llobregat, Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, 2001, p. 261

52
RUIZ, Miquel. "Sant Joan d'Espí a la postguerra" en *El franquisme al Baix Llobregat*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2001, p. 248-249.

53
APM del 16/2/39.

republicana; i instruir expedients de depuració dels funcionaris civils per tal de consolidar la lleialtat de les corporacions municipals al nou règim. És a dir, havien d'aconseguir una ràpida *normalització* de la vida de la localitat. Unes obligacions molt difícils donades les circumstàncies, i que provocaran la substitució de moltes d'aquestes al cap d'uns mesos. Per tal d'aconseguir aquests objectius, al començament s'acompleixen al peu de la lletra les ordres marcades pel governador militar Eladio Álvarez Arenas i, més tard -quan la guerra s'acabi- pel primer governador civil, Wenceslao González Oliveros.

L'activitat de la primera *"comisión gestora"* municipal

A Castelldefels sembla que no donaren massa importància al control dels possibles desafectes al règim, sinó que la preocupació principal fou la d'aconseguir aliments i diners de les noves autoritats, perquè a la caixa municipal només hi havia vint-i-cinc pessetes:

> *"... (y) hay que hacer frente a obligaciones inmediatas y urgentes, tales como Asistencia Social, transporte de subsistencias, pagos a personal, policía urbana, reparación de la Casa Consistorial, material de secretaría e intervención y otras"*[54].

54
APM del 6/2/39.

Barcelona havia caigut el dia 26 i era necessari l'ús de salconduits per entrar a la ciutat. Doncs bé, el 13 de febrer, l'alcalde José Mestres i el secretari interí Manuel Gilabert -del qui es considera que es comportà de manera excel·lent durant la guerra, i per això se'l manté a la seva posició- es traslladen fins allí per tal d'aconseguir un préstec del *Banco de Crédito Local de Valladolid* per un valor de 41.961 pessetes. A més d'aquesta quantitat, per tal de regularitzar les entrades de diners a les arques municipals, es fixa un nou arbitri per a l'ús del segell de l'Ajuntament en salconduits i informes de conducta, i s'estableixen multes per controlar el subministrament de peix i la venda de vi i de licors, doncs, amb l'escassetat, els preus són molt elevats i sospiten que els comerciants també fan fraus.

Cal que ens detinguem en el tema dels expedients de depuració. El 4 de febrer, és a dir, una setmana després de l'ocupació de Barcelona, el governador disposà unes normes sobre aquest tipus de repressió administrativa, i el dia 10 es dictà una llei especial:

"... (para) reintegrar a sus puestos a aquellos funcionarios que lo merecen por sus antecedentes y conducta y, al mismo tiempo, imponer sanciones adecuadas, según los casos, a los que contribuyeron a la subversión y prestaron asistencia no excusable a quienes por la violencia se apoderaron, fuera de toda norma legal, de los puestos de mando de la Administración"[55].

55
Text recollit per Andreu Benito en un estudi inèdit sobre la República i la Guerra Civil a Castelldefels.

La comissió gestora de Castelldefels, mitjançant un dels seus membres, Antonio Elías -qui es nomenat Jutge Instructor- estudiarà sis casos en total amb el següent resultat: el secretari interí Manuel Gilabert, l'auxiliar interí de secretaria Antoni Llopis, l'agutzil Salvador Nomen i el vigilant Joan Arenols es resoldran amb la seva admissió sense sanció; en canvi, els del secretari Baudili Font i el de l'oficial de secretaria Pere Izquierdo es decidiran amb llurs destitucions i la pèrdua de tots llurs drets, excepte els de caràcter passiu. Més endavant, el setembre del 1941, es revisarà l'expedient de Font i se li determinarà la separació del servei sense la prohibició de sol·licitar treball a d'altres localitats. Pere Izquierdo obrirà una gestoria a Gavà i no tornarà a treballar a l'administració pública. Per tal de mesurar si foren pocs o molts i tenir una idea del que això representava, direm que foren deu els destituïts a Gavà, és a dir, una part important dels funcionaris municipals, i que la depuració de responsabilitats féu que el molt estimable teixit associatiu de la població quedés destruït.

A més a més d'aquesta repressió *institucional* en contra dels funcionaris civils, òbviament hi havia altres formes de repressió. Per exemple, la Rocalla no donava facilitats per a la gent que buscava un lloc de treball i que havia destacat en els sindicats i en els partits d'esquerra. També hi hagueren denúncies en contra d'algunes persones, fins i tot sense motius aparents. Un dels casos més terribles, segons sembla, fou la detenció de José Baeza, qui més tard seria taxista. Eladio Gandía diu:

> *"Baeza era panadero y tenía horno propio. La gente de la Rocalla le compraba mucho pan porque era muy simpático y muchas veces les daba un trozo de más. Estuvo varios años en la cárcel ya que alguien le denunció porque aparecía en una fotografía que se hizo cuando tiraban las campanas de la iglesia. El hombre sólo estaba presenciando la escena"*[56].

56
Conversa amb Eladio Gandía el dia 12/1/02.

Altres qüestions que aborda la primera gestora són: l'augment dels salaris dels funcionaris municipals en un 30% respecte del que cobraven el 18 de juliol del 1936; la fixació d'una quantitat per a l'alcalde per plena dedicació -la cobrarà fins al juliol, quan ja no

calgui dedicar-li tantes hores a l'alcaldia- i l'arranjament i la neteja dels carrers i les fonts públiques. També es crea una *"Comisión Depositaria Municipal de Recuperación Agrícola"* integrada per l'alcalde-gestor José Mestres, el secretari Manuel Gilabert, el representant de *"Falange Española y de las JONS"* que era Ramon Bou Castells, l'agricultor Esteve Bou Cluxart -pare de l'anterior-, i el pràctic del camp Ramon Mariné, qui també és regidor. Aquestes comissions no només es creen per tal de reactivar l'activitat econòmica local. Segons Miguel Ruiz, la de Sant Joan Despí s'hagué de presentar davant de l'enginyer en cap provincial per tal de rebre altres instruccions, com ara la de fer-se càrrec de les propietats confiscades als veïns que havien fugit, i la de tornar els béns immobles confiscats durant la guerra a llurs propietaris legítims[57].

Com s'apropava la temporada estiuenca, donen un termini de quaranta-cinc dies a fi que els concessionaris de la platja recuperin les concessions, no sense criticar agrament aquest particular ús de la platja[58], insistint en què, si l'interès general prosperés, els habitants del municipi podrien fer-la servir per expansionar-se, amb finalitats esportives, o per pescar. En el cas de *"Baños Castelldefels"*, a començament d'abril, quan encara hi ha forces militars estacionades allí, al *"Boletín Oficial de la Provincia"* es requereix la presència d'un representant legal de l'entitat per tal que es faci càrrec de l'establiment. Un senyal de que ja comença a existir una certa normalitat apareix quan el mes de juliol sembla que *"Baños Castelldefels"* funciona ja com a empresa. Com que també s'hi instal·len altres casetes de banys, l'Ajuntament designa un cobrador d'arbitris a canvi d'una gratificació del 25%.

No tan sols el tema del front marítim és preocupant. Mariné critica també la manera tal i com s'ha desenvolupat la urbanització Pineda de la Marina i diu que s'ha d'establir un pla per tal de corregir-ne els abusos. La propera comissió també insistirà en què *"hay que poner remedio a tanto desorden y tanto abandono"*[59]. La casualitat fa que, uns dies després, es trobi un projecte d'ordenació d'urbanitzacions i construccions d'abans de la guerra, i se li demana a l'arquitecte municipal que el passi a net. Com a circumstàncies curioses es pot citar que s'hi troba una partida de garrofes que es ven a la població, i que comporta quasi tres mil pessetes a l'Ajuntament -*"dicha suma constituye una débil compensación a los muchos perjuicios que el colectivo anarquista ha irrogado a este municipio"*[60]-, o una euga sense amo subhastada el mes de maig. Mesos després, la venda de mobles no reclamats per llurs propietaris dóna un saldo favorable de tres mil sis-centes cinquanta pessetes.

57
RUÍZ, Miquel. "Sant Joan d'Espí a la postguerra" en *El franquisme al Baix Llobregat. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat*, 2001, p. 222.

58
APM del dia 1/6/39.

59
APM del dia 9/10/39.

60
APMA del dia 5/4/39

Una segona comissió gestora

Una visita per sorpresa del governador civil Wenceslao González la tarda del 5 d'octubre del 1939 per tal de *"comprobar la existencia de unas escuelas laicas y separatistas"* on s'ensenyava en català, provoca la destitució de la comissió gestora i la formació d'una de nova. El nou alcalde és Ramon Bou Castells, el representant local de la Falange. Segons m'explicà el seu fill Pere, Ramon Bou havia estat mobilitzat i lluità a l'exèrcit republicà fins que desertà després de la desbandada posterior a la batalla de l'Ebre.

> *"S'amagà a una bóta de vi i de vegades es vestia de dona. Per veure'ns* (als fills) *de lluny, el meu oncle ens feia anar a buscar cargols. Una vegada vaig escoltar veus al menjador de casa i vaig baixar, ell em veié i s'amagà sota la taula. Tenien por de que nosaltres diguéssim alguna cosa al poble"*[61].

61
Conversa mantinguda el 18/12/01.

Persones desaparegudes i atacs a la propietat a Castelldefels segons un document de l'any 1943.

"Personas que desaparecieron durante el periodo rojo y fueron asesinadas: Vicente Morera Llobera, Jefe del Puesto de Mozos de Escuadra. Asesinado cerca de Cornellá. Sospechosos del hecho: Segundo Berdite López (huído); Claudio Bernat Creixach (fusilado); Antonio Iniesta Merino (fusilado); Julio Higón Rubio (Albareche-Valencia).

José Ribas Masalleras, que trabajaba en "Rocalla S.A.". Asesinado en Vilafranca del Penedés. Sospechosos del hecho: Antonio Iniesta Merino (fusilado); José Gondano Blanco (muerto); Claudio Bernat Creixach (fusilado); Julio Higón Rubio (Albarache-Valencia); Juan Cano Cano (Gavá); Francisco Iniesta Merino (desaparecido, Francia).

Incendio de la iglesia parroquial, destrucción de los objetos de culto, archivo, etc..Personas sospechosas: Claudio Bernat Creixach (fusilado); Jesús Plazas Sánchez (Barcelona); José Perdigó Casanovas (Barcelona); Francisco Messeguer (preso); José Vallespir (desaparecido); Aniceto Fabregat (desaparecido); Segundo Berdote López (desaparecido); Antonio Iniesta Merino (fusilado por los rojos); Diego Martínez Casanovas (Francia); Julio Higón Rubio (Albarache-Valencia); Juan Cano Cano (Gavá); Francisco Iniesta Merino (desaparecido); José Gondano Blanco (muerto).

Saqueo del Hotel "Lido". Participación: los anteriores.

Robo de casa Viñas. Sospechosos: Segundo Berdote López (huído); Jesús Plazas Sánchez (Barcelona); José Perdigó Casanovas (Barcelona); Ceferino Feijoo Gil (huído); Claudio Bernat Creixach (fusilado); Andrés (el Maño), muerto;

Saqueo general de las torres del término y colectivización de todos los labradores e industrias del término: Los anteriores y, con más, Ramón Burillo Lahoz.

24 de julio de 1943

Pedido por el Teniente Comandante de la fuerza destacada aquí, en la Playa".

Font: Arxiu Municipal de Castelldefels.

El recanvi de Mestres per Bou podria interpretar-se com una decidida aposta per una gestora més compromesa políticament amb la Falange i amb el règim. Amb relació a la importància de la Falange dins les primeres comissions gestores, diu Miquel Ruiz:

> *"Un factor interessant per tenir en compte és que dintre dels equips municipals s'inclouen diversos membres de FET i JONS; i el governador civil rebia informes de la secretaria de la Falange local a l'hora de cessar càrrecs municipals o de renovar les gestores, fet que ens fa pensar que no hi devia haver gaires divergències respecte a les directrius generals, ja que el contrari significaria, com a mínim, la pèrdua del càrrec"*[62].

Aquesta nova comissió gestora tramita un altre expedient de depuració a l'arquitecte municipal José Fradera que també es resoldrà d'una manera favorable, tot i que el juny del 1941 es suprimirà aquesta plaça, perquè el municipi no té gaire importància, i li manquen els recursos per tal de sostenir-la però, alhora, firma un contracte amb Fradera per tal que continuï oferint els seus serveis a la corporació. Com fou habitual en altres pobles i ciutats, la comissió gestora de Castelldefels es plantejà alçar un monument recordatori al seu *"caído o mártir de la Cruzada"*. S'arribà a l'acord d'erigir-ne un, i també es decidí l'assistència a l'acte del sepeli definitiu de Norberto Guitart Librada, l'únic veí de Castelldefels *"que fue asesinado por los marxistas en las proximidades*

62
RUÍZ, Miquel. "Sant Joan d'Espí a la postguerra" en *El franquisme al Baix Llobregat*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2001, p. 254.

de Fatarella"[63] . Amb aquesta finalitat es comprà una làpida de marbre de record a la seva memòria i per la de José Antonio. Eladio Gandía em referí que Guitart era un pagès a qui castigaren a cavar trinxeres amb guàrdies a la vista. Provà de fugir i li dispararen.

El desembre de 1939, l'alcalde Ramon Bou se les ha de veure amb un problema inesperat: la detenció de dos dels seus regidors -Antonio Llopis Climent, que també era l'auxiliar de secretaria, i Ramon Amat Ros- sense que en coneguem les causes de llur ingrés a la presó. Seran alliberats després d'un mes de reclusió gràcies a les gestions dutes a terme per l'alcalde, però Llopis, d'ara endavant, no anirà als plens, doncs comença a treballar a Barcelona.

Durant els mesos següents es projecta l'electrificació de la línia de ferrocarrils de Madrid a Saragossa i Alacant, idea que és rebuda molt gratament pel consistori. Es pensa edificar un nou Ajuntament en els terrenys donats per Arcadi Balaguer tretze anys abans, la qual cosa suposaria no haver de pagar lloguer per l'edifici de la casa Consistorial. Continuen a bon ritme les peticions d'expedients d'obres, especialment a les noves urbanitzacions. I es reuneixen els alcaldes dels municipis afectats pel projecte d'una avinguda de Barcelona a Castelldefels, la futura autovia. Com que només cal que comencin les obres, es demana als propietaris que cedeixin gratuïtament els terrenys afectats per tal d'evitar-ne el procés d'expropiació per força. També durant la Festa Major del 1941 s'organitzarà un acte d'homenatge a Arcadi Balaguer. Es col·loca una placa al carrer que duu el seu nom, actua la "Capella Clàssica Polifònica", i es prepara un pergamí per tal de lliurar-lo al governador Antonio Correa Véglison, qui finalment no hi assistí.

I les obres de l'escola, que tant havien avançat durant els darrers mesos de la guerra i que havien provocat la visita d'un vocal del Consell Nacional de Cultura? Un contractista s'encarrega de la reparació de les destrosses del cel ras i de la teulada, es posen els vidres, i es treballa a la instal·lació de l'aigua corrent, el que significa que les aules es poden utilitzar tot i que les obres encara no hagin acabat completament.

Quan es compleixen dos anys del final de la guerra, el poble no ha recuperat totalment la sensació de seguretat, perquè es produeixen contínuament robatoris a camps i cases del terme, la qual cosa obliga a la contractació de quatre guardes més, tramitant-ne que

63
APM del 4/11/39.

puguin utilitzar armes de foc. També cal remarcar que aquests foren els anys de l'estraperlo o mercat negre. Sobre aquest punt, Eladio Gandía Ferrer em digué:

> *"Pasaba un expreso que venía de Tarragona y yo recuerdo cómo los estraperlistas corrían por encima de los vagones* -encara no s'havia electrificat la via- *para preparar los bultos que tiraban antes de llegar a Barcelona en un lugar señalado y que recogían sus compinches. Los guardaban en los depósitos del agua. Muchos guardias civiles hacían la vista gorda y si llegaban a detener a alguno, requisaban la mercancía y sus mujeres la vendían poco después. También algunos comerciantes del pueblo hicieron su agosto y maldijeron muchísimo cuando el racionamiento se acabó"*[64].

64
De la conversa amb Eladio Gandía Ferrer el dia 12/1/02.

Un exemple de repressió franquista

"En el día de ayer el Excelentísimo Señor Gobernador Civil se presentó de una manera inesperada en el pueblo de Castelldefels, para comprobar la existencia de unas escuelas laicas y separatistas, como en efecto así ocurría.
Uno de los supuestos maestros se encontraba reunido dando clases a unos veinte niños, los cuales respondieron a un breve interrogatorio (que no fue preciso prolongar, ante lo inequívoco de las respuestas), manifestando que no se les enseñaba el catecismo y que las clases las daban en catalán.
En el acto dio orden de detención del presunto maestro (...), que fue conducido por la guardia civil a la cárcel, instruyéndose las diligencias oportunas, que serían elevadas con el detenido a las autoridades judiciales competentes.
Fueron a continuación clausurados tanto este local como otro, en el que hace pocos días otro desaprensivo ya detenido venía haciendo igual labor anticristiana y antiespañola".

"Solidaridad Nacional", 6 octubre del 1939.

El subtítol d'aquest diari era *"Diario de la Revolución Nacional Sindicalista"* i, en aquells moments, constituïa un dels vehicles més efectius de la propaganda oficial del nou règim a Barcelona. Des de juliol del 1939 el dirigia un escriptor castellà que havia estat presoner durant la guerra, Luis Santamarina. El mestre que

s'anomena a l'article es deia Josep Mercadé Andreu, un minusvàlid a qui el mateix Ajuntament li havia cedit una de les cases dels mestres, i a qui, de més a més, li havia permès exercir aquesta professió d'una manera particular. Ho he pogut saber gràcies a Miquel Sebastià, que fou alumne seu. Era un home sense cap ideologia, i no tenia gaire formació acadèmica i era absolutament fals que impartís les classes en català. És probable que fos denunciat per alguna persona que li tingués rancúnia. L'alcalde Mestres Perals no pogué fer res per impedir la seva detenció, de fet, fou destituït. Josep Mercadé s'estigué uns tres mesos a la presó, i més tard treballà a les oficines de la Rocalla.

Aquest no fou un cas aïllat, doncs el 10 de novembre del 1939, l'inspector d'ensenyament de la demarcació de Barcelona, José Junquera Muné, féu distribuir una circular on es deia:

> *"Habiendo llegado a conocimiento de esta Inspección que algunos maestros no utilizaban íntegramente el idioma nacional como vehículo educativo en las escuelas, en junta de inspectores se acordó manifestar a todos los maestros nacionales y privados de la provincia, que el idioma vehicular en la escuela es el castellano"*[65].

Tanmateix, un dels fets més increïbles i, com ell mateix assegura, fins a cert punt irrisori, amb relació a la persecució de la llengua catalana a Gavà, ens l'ofereix Josep Campmany. A començament de desembre del 1939 es reuní l'assemblea d'associats de la confraria de Sant Nicasi:

> *"Iniciaren la reunió, com era habitual, en català. Però no pararen esment en un detall: el cap local de la FET i de les JONS* -Lluís Escofet- *era present a la sala. Immediatament aturà l'assemblea, dissolgué la reunió i aixecà acta dels fets".*

El més sarcàstic d'aquest cas és que el cap local de la Falange féu la suspensió en català, perquè no sabia parlar castellà. L'assumpte no acabà aquí: l'acta subscrita fou enviada per l'alcalde de Gavà al governador civil juntament amb un ofici on s'explicava el passat republicà dels membres de la junta gestora de la germandat[66]. Tot i que finalment no actuaren en contra d'ells, la junta es dissolgué, i, segons Campmany, trigà uns quants anys a recuperar la importància perduda.

65
GIBERT, Alfons. *Dolça melangia... trista recordança (Esplendor i decadència dels anys trenta a Gavà)*. Gavà: Ajuntament, 1993, p.138.

66
CAMPMANY, Josep. "Aproximació a alguns aspectesdel franquisme a Gavà" *El franquisme al Baix Llobregat*. Barcelona: Centre d'Estudis del Baix Llobregat, Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, 2001, p. 289-292.

Mestres Perals torna a l'alcaldia

A la tercera comissió gestora (octubre1941 - abril 1944), José Mestres torna a ocupar el càrrec d'alcalde. Amb relació a la seva etapa anterior, aquests són uns anys on aparentment no ha d'afrontar problemes tan greus. S'eixamplen els límits de la zona industrial fixats el 1932 fins al camí de Pi-Tort, perquè hi ha un projecte de construcció d'una fàbrica als terrenys de can Rabadà, les "Indústries Químiques Reunides" que, finalment, no s'instal·là en el terme. Hi ha queixes per part de l'Ajuntament de Gavà i dels agricultors_per culpa de l'abocament d'aigües residuals provinents de la Rocalla. Una epidèmia de tos ferina obliga a tancar les escoles per mesures cautelars. Es produeix un robatori a les dependències municipals, i Antonio Munné presenta una petició per tal de subministrar aigua potable a la població i eliminar un dels problemes més greus del municipi. El febrer del 1944 Gilabert és anomenat secretari municipal. D'ell es diu que:

> *"Por fortuna esta Corporación oficial y particularmente, ha tenido ocasión de conocerle a fondo, posee sus antecedentes, sabe de ciencia propia su enorme voluntad y capacidad para el trabajo, de su peligrosa labor realizada en pro de los perseguidos y de los expoliados durante los negros tiempos de la tiranía marxista de triste recuerdo"*[67].

67
APM del 27/4/44.

Manuel Gilabert durarà poc en el lloc, perquè durant el consistori presidit per Luis Bautista Arias (abril 1944 - agost 1945) la *"Dirección General de la Administración Local"* designa Jesús Corral Barriuso com a secretari, doncs Castelldefels s'ha tornat un municipi de segona categoria per haver superat els dos mil habitants. Sembla ser que es va falsificar el cens per tal d'aconseguir la segregació del districte farmacèutic del de Gavà i poder obrir la primera farmacia del poble, la Monill[68]. Durant aquest breu període també s'aprova el traçat de la urbanització Montemar i els primers estrangers demanen permisos per tal de construir xalets.

68
De la conversa amb Ángel Rivas Ferreres el dia 11/01/02.

Dins d'aquesta comissió gestora apareix per primer cop el nom d'un regidor que tot seguit tindrà un paper determinant a la història del poble, Francisco Viñas Llonch. Ell serà el següent alcalde a partir de l'estiu del 1945, precisament l'any en què es dicta la *"Ley de Bases del Régimen Local"*. Aquest és un text legal que, quan entri en funcionament tres anys després, canviarà la composició dels

governs municipals, doncs establirà un sistema d'elecció restringit. L'alcalde seguirà essent nomenat pel governador, però els regidors seran escollits pels terços familiar -entre els caps de familia-, sindical -entre representants dels sindicats verticals de la Falange -entre ells els membres de les germandats agrícoles-, i corporatiu, entre industrials i comerciants. Aquest sistema també té una altra peculiaritat, doncs els llocs no es renovaran al mateix temps, la qual cosa, en teoria, redundava en una certa continuïtat de les polítiques municipals.

Durant aquesta primera i breu etapa de Francisco Viñas a l'alcaldia es construeix un dipòsit d'aigua potable -possiblement el primer del poble-, es revisa el contracte de sorres amb *"Baños Castelldefels"*, i s'eixamplen els contenciosos amb aquesta empresa, doncs està efectuant obres i traçant carrers sense permís municipal. Tanmateix, l'Ajuntament no es veurà recolzat per les autoritats, ja que el 1946 la *"Dirección General de Puertos y Señales Marítimas"* indicarà que no té atribucions per tal de suspendre les obres de sanejament dutes a terme per *"Baños Castelldefels"*. Uns mesos abans que tot això passi, figura anomenada per primera vegada la *"Unión de Propietarios y Vecinos de Castelldefels"* demanant a l'alcalde que signi la suspensió d'un procediment del ministeri d'Hisenda contra dos-cents propietaris del poble, sense que en coneguem les causes de la seva incoació, ni si es resolgué favorablement o no.

El procés urbanitzador del poble no para. S'aprova la urbanització Marisol, i es continua construint a d'altres com ara "Tristán La Rosa" (a Montemar) i mas Font, fins a tal punt que, de vegades, el consistori només es reuneix per aprovar expedients d'obres. També, com a conseqüència de *"las críticas circunstancias actuales"* per les que travessa Espanya després de la fi de la Segona Guerra Mundial -aïllament, manca de matèries primeres, encariment dels articles de primera necessitat-, es dóna una gratificació als empleats municipals. No serà l'última. A la fi del 1950 el personal de l'Ajuntament sol·licitarà un augment del 40% dels seus havers pels mateixos motius, i el ple n'acordarà un augment del 25% de manera transitòria.

El tinent d'alcalde Francisco Massó presidirà alguns plens fins el cessament de Viñas l'agost del 1948, i després d'aquesta data continuarà fent-ho com a alcalde accidental. Durant els mesos que ocupa el càrrec interinament, la *"Dirección de Obras Públicas"* aprova les obres de la part final de l'autovia; es demana permís per a

l'edificació d'un hotel de luxe -el *"Gran Hotel Rey Don Jaime"*-; l'Ajuntament assumeix directament la recollida i distribució d'articles racionats i es recullen diners per a la reconstrucció de l'església parroquial, la regència de la qual acabava d'assumir mossèn Josep Codinach[69]. Més endavant es crearà una junta per tal de dur a la pràctica aquesta escomesa.

69
Per tal de valorar la gestió d'aquest capellà es poden consultar les "Notas de mosén Codinach", aparegudes a la revista *-Mar i Muntanya-* entre juny de 2001 i febrer de 2002, números 71-79, p.7.

CINEMA CATALUÑA

CASTELLDEFELS

Miércoles día 25 de mayo de 1949 — Noche a las 10

GRAN PROGRAMA CINEMATOGRAFICO

SEIS DOCUMENTALES EXCLUSIVAMENTE DEPORTIVOS

en obsequio al equipo de futbol UNION DEPORTIVA DE CASTELLDEFELS y a continuación se proyectará la interesante película en la cual se hace historia del célebre compositor español

ALBENIZ

A cuya sesión cinematográfica asistirán, Dios mediante, los señores de la Junta de dicho equipo futbolístico, juntamente con sus jugadores y asociados.

PRECIOS CORRIENTES

Jueves día 26 — Tarde a las 4 y media — Noche a las 9 y media

Actuará el

CUADRO ESCENICO JUVENTUD

de la localidad, con el sainete en tres actos y en prosa, de E. García Alvarez y Muñoz Seca

EL VERDUGO DE SEVILLA

Bajo la dirección de *Enrique Miralles*

REPARTO

Nieves	María Legua	Valenzuelo	Juanito Gil
Madame Perrin	Consuelo Miralles	Tressolls	Arturo Planas
Rosario	María Martínez	Frasquito	José M. Gascón
Presentación	Celia Rué	Hames	Enrique Miralles
Antonia	Dora Legua	Cotorra	Alberto Tuá
Modesta	Dora Legua	Pedro Luis	Francisco Galiano
Bonillo	Angel Bergel	Riverita	Roberto Sala
Ismael	Francisco Barberán	D. Rosendo	Pedro Planas
Sansoni	Santiago Lavilla	Corbina	Pedro Planas
Senapismo	Francisco Capacés	Jacobo	Francisco Galiano
Talmilla	Juanito Gil	Ujier	Roberto Sala

Apuntador: M. Martínez — Traspuntes: Juan Marco y J. Aldaguer

GRAN FIN DE FIESTA

tomando parte todo el cuadro

PRECIOS: Tarde y noche a 4 y 5 pesetas

Sábado día 28 — *Domingo día 29*

GRAN PROGRAMA CINEMATOGRAFICO

con las películas

La suerte llamó tres veces

por el gran cómico LUIS SANDRINI y RITA HAYWARD en la ya célebre

GILDA

PRECIOS CORRIENTES

Jueves día 2 de junio

OTRO GRAN PROGRAMA CINEMATOGRAFICO

con las películas

EL ANGEL GRIS y Mr. VERDOUX

por el celebrísimo CHARLOT, cuya producción ha sido aplaudida por todos los públicos

PRECIOS: Preferencia 4 pesetas - Especial 3.50

L'any 1949, el cinema *Cataluña* oferí la representació d'una obra teatral escenificada per actors aficionats del poble i la pel·lícula de la temporada, *Gilda*. El cost de l'entrada era de quatre pessetes (Cartell cedit per Miquel Sebastià i Martínez)

Francisco Casacuberta Roger, l'alcalde que no ho volia ser

Francisco Casacuberta era un estiuejant del poble que fou anomenat alcalde de Castelldefels probablement en contra de la seva voluntat. Presentarà la seva dimissió al governador -que tenia una residència d'estiu a la localitat- vàries vegades, però no se li acceptarà fins al maig del 1950. Malgrat aquesta aparent manca d'interès -durant els dies laborables residia a Barcelona-, foren molts i molt variats el problemes que hagué d'afrontar durant els tres anys del seu govern i, segons sembla, se'n sortí bastant ben parat. Per tal d'acabar amb la manca de farina per fer el pa del racionament demanà que el subministrament fos diari. Per tal que no dimitís un regidor per les irregularitats comeses pel secretari Jesús Corral, aconseguí que fos aquest qui renunciés. Per tal d'ajudar els més necessitats proposà organitzar *"La Navidad del Pobre"* amb donatius dels cupons de racionament i en metàl·lic. Per tal que acabessin les obres del tram final de l'autovia, plantejà situacions alternatives. Per tal de reduir el número d'aturats al poble estudià la construcció d'un nou edifici consistorial. Per tal d'acabar definitivament amb el problema de les jurisdiccions de la *"Zona Marítimo-Terrestre"* i urbanitzar el passeig Marítim, celebrà reunions tant de caràcter local, com amb els representants dels ministeris implicats.

La dimissió del secretari Jesús Corral mereix una explicació. El 18 d'octubre del 1947 el regidor Francisco Rusiñol Campamar lliurà una carta de dimissió a l'alcalde; denunciava que hi havia una duplicitat de certificats a favor de Pedro Portillo i José Feliu per una mateixa finca; que els secrets de l'Ajuntament eren de domini públic; que la mestra Manuela García Horts encara no havia pres possessió del seu càrrec i, finalment:

> *"...que constantemente se crean dificultades incluso de orden administrativo por parte de elementos que por su forma de obrar demuestran no tener ningún cariño a la población ni se hacen dignos de ocupar puesto oficial ni cobrar emolumentos de ninguna clase de esta corporación".*

L'alcalde li assegurà que ignorava totalment aquests assumptes -no oblidem que ell només era un estiuejant-, i prometé a Rusiñol que investigaria el que havia passat, aconseguint amb això que el regidor acceptés romandre en el càrrec fins que no es resolguessin els

problemes que havia expressat. Què fa el secretari, que és qui prenia nota dels acords del ple? Escriu de pròpia mà: "(el secretari Jesús Corral) *hace constar que niega haber cometido actos delictivos ni causado infracciones administrativas*". Quatre dies més tard, en un ple extraordinari, Casacuberta manifestà que sospitava d'ell. Segons es desprèn de l'acta de la sessió, a l'apèndix de l'amillarament de finques rústiques del 1946 es consignà la transmissió d'una finca de José Feliu a Pedro Portillo i l'any 1948 aquesta transmissió es féu per ordre del secretari, qui, quan dugué a Hisenda la nova documentació de tipus fiscal, de camí, n'arrancà alguns fulls per tal que la finca tornés a constar a nom de Portillo. Un empleat de Feliu se n'adonà i es posà en contacte amb ell *"y éste, acobardado, al día siguiente se persona en Hacienda con la copia del apéndice, extrae el original de Hacienda y nuevamente cambia las hojas"*[70] per tal que tornés a aparèixer sota el nom de Feliu. Com que hi hagué alguns testimonis -entre ells dos membres del personal de l'Ajuntament-, l'alcalde proposà que se li obrís un expedient de destitució. El regidor Rusiñol proposà que renunciés al càrrec, i el secretari demanà vint-i-quatre hores per considerar la decisió que havia de prendre. Després d'haver fet un recurs de reposició, que el ple desestimà, Jesús Corral dimití.

70
APM del dia 22/10/47.

Tanmateix, no fou l'únic delicte per ell comès. Àngel Monill, el regidor encarregat d'instruir-ne l'expedient, descobrí irregularitats en la distribució de la farina per part del *"Negociado de Abastecimiento"* de l'Ajuntament sota la supervisió de Corral, lliurant-ne quasi una tona de més als dos forners de la localitat, Carmen Patuel i Venancio Escala. Per aquests fets se l'incoà un altre expedient de suspensió de feina i sou.

Entre la fi del 1947 i el començament del 1950 hi ha constants indicis que Castelldefels segueix creixent i necessita nous serveis. Hi ha dos nous hotels a la platja -el *"Sol y Mar"* i el *"Lido"*-, la qual cosa significa que, mica a mica, la demanda de places hoteleres augmenta. S'instal·la a la *Vía Triunfal* la primera oficina d'una entitat d'estalvi, la de la Caixa de Catalunya. José Huguet, el promotor de Montemar, demana permisos per tal d'enllaçar aquesta urbanització amb la carretera, per portar aigua potable des de Gavà, i construir habitatges bonificats -l'equivalent als habitatges de protecció oficial actuals-, per tal de reduir l'atur, i solucionar el greu problema de l'habitatge[71]. Romuald Claverol es converteix en metge titular, i Josep Codinach en el nou rector de la parròquia. La carteria rural es converteix en *"Agencia Postal"*-però ningú vol ser carter- i,

71
APM del dia 15/5/48. En aquella època s'inspeccionen dues cases del carrer Llibertat, on s'hi amunteguen de 8 a 15 persones per habitació.

en canvi, es presenten cent trenta-vuit sol·licituds per ocupar el càrrec de secretari. I una darrera informació: per primer cop, el consistori funcionarà amb una comissió permanent, un equip de govern format per l'alcalde i els tinents d'alcalde.

PREUS DURANT L'ANY 1947
(Font: Elaboració pròpia)[72].

ARTICLES	PTES.
Bombeta de 60 w	7
Bombeta per a l'enllumenat públic	10
Pilota de futbol	265
Tres bastons per a les autoritats del municipi i joc de cordes	358
Màquina d'escriure	5.000
Neteja de màquina d'escriure	15
Carro i cavall per serveis municipals	16.000
Un parell d'espardenyes per als guàrdies municipals	20
Tapa de clavegueram	67
Pistola Star	332

72
Informació elaborada a partir de les actes de l'Ajuntament de Castelldefels (AMC).

Franco passa per Castelldefels

En menys de mig segle un rei, un president de la Generalitat republicana i un dictador creuaren el nostre terme municipal. A l'acta del ple del 4 d'abril del 1904 es pot llegir: *"Abierta la sesión por el señor Presidente* (l'alcalde Francisco Giralt Raventós) *que atendido a que S.M. el Rey Don Alfonso XIII el día actual debía pasar en ferrocarril por este pueblo, creía conveniente y hasta indispensable que el consistorio estuviera en la estación al objeto de saludar a S.M. por lo que esperaba que el Consistorio así lo acordaría"*. Giralt també havia d'assistir en representació del municipi a la recepció que li donarien al monarca al Palau de la Diputació, l'actual Palau de la Generalitat.

La segona *visita*, com hem vist abans, sí que estigué revestida d'una major importància per la gran quantitat de persones que esperaven el

personatge. Ens referim a la del president de la Generalitat, Lluís Companys, qui arribà al baixador de Castelldefels en el tren que el duia de Madrid, després del triomf de les llistes del Front Popular i de la seva excarceració.

La tercera, que ens fa l'efecte d'una escena treta de la pel·lícula de Luis García Berlanga *"Bienvenido, Mister Marshall"*, es produí el 8 de juny del 1949, és a dir, en plena postguerra, i ens mostra perfectament com funcionaven els mecanismes d'adhesió al règim:

"Es leído (en el ple del dia 6) *de una manera especial el telegrama recibido del Excelentísimo Señor Gobernador Civil de la Provincia, por el cual notifica a este Ayuntamiento que Su Excelencia el Jefe del Estado y Caudillo Franco pasará por esta población en tránsito, el día 8 del corriente mes, o sea miércoles a las diez y cuarenta y cinco minutos de la mañana. El Señor Alcalde (Francisco Casacuberta) manifiesta a los reunidos que dada la anterior noticia, considera que el Ayuntamiento ha de tomar todas las prevenciones para que el paso de S.E. el Jefe del Estado por esta población sea una oportunidad para rendir público homenaje al mismo, de este pueblo de Castelldefels, con motivo de su estancia en los pueblos de Cataluña. Después de un amplio cambio de impresiones, el Consistorio por unanimidad acuerda: 1º Espera en Corporación a la puerta de este edificio municipal por donde transcurre la carretera por la que ha de pasar Su Excelencia el Jefe del Estado (...) para vitorearle y saludarle a su paso por este término municipal. 2º Invitar a todas las empresas, industrias, comercio y agricultura de esta localidad, para que asistan junto con todos sus obreros y empleados al paso del Caudillo, concentrándose al efecto a las diez y cuarto de la mañana (...) en los alrededores de la Casa Consistorial, trozo comprendido entre la Avenida de Santa María y el denominado Avenida del Mar (l'actual Avinguda de la Pineda). 3º Invitar a toda la población de Castelldefels para que por medio de pregón tenga conocimiento del paso de S.E. (...) y se concentre a la hora expresada y sitio señalado para tributarle público homenaje. 4º Invitar a las Escuelas Nacionales para que los señores Maestros, junto con los niños, se concentren (...) 5º Ordenar el engalanamiento de todas las puertas y balcones y ventanas, al paso de Su Excelencia, y levantar al efecto un Arco de Triunfo, con un letrero alusivo que diga "Castelldefels saluda a su Caudillo". 6º Dar conocimiento a la Hermandad Sindical de Labradores y Ganaderos de Castelldefels (...) al Señor Juez, Fiscal y demás autoridades judiciales locales, así como al Reverendo Cura párroco, a los efectos dichos. 7º Adquirir sendos ramos de flores para ofrecer a la Esposa de Su Excelencia (Carmen Polo) y*

también a su hija (Carmen Franco) y si no fuera dable entregar dichos ramos de flores a mano en el momento de pasar por este término municipal, remitir los mismos al Palacio de Pedralbes en Barcelona, con la correspondiente tarjeta de este Ayuntamiento. 8º Citar y ponerse de acuerdo con el señor Comandante de Puesto de Guardia Civil, a los fines indicados".

Un fet que no es menciona succeeix quan havia de passar el *"Caudillo"* pels pobles, on per seguretat es feia detenir els qui tinguessin antecedents polítics. Qualsevol, a continuació, es faria la pregunta de què passà. La senyora Ángeles Amal, la propietària de *"Almacenes El Carmen"* m'ho explicà: *"Vistieron a la hija de Vilaplana de catalaneta para que le diera un ramo, porque así se había hecho en Viladecans, y estaba todo el Ayuntamiento en la calle, aquí enfrente, en la esquina de la carretera con doctor Trueta. El coche de Franco pasó de largo, sólo pudimos ver a su mujer saludando con la mano"*. Dues persones, aleshores dos nens que movien alegrement les seves banderetes, em corroboraren aquest fet: Ramona Riera i Josep Cot.

CASTELLDEFELS DURANT ELS ANYS DEL DESENVOLUPAMENT

A finals dels anys cinquanta, el règim franquista abandona progressivament el model econòmic autàrquic, i comença a obrir-se a l'exterior. Alguns del principals esdeveniments que marquen aquesta nova etapa són: la celebració a Barcelona del *"XXXV Congreso Eucarístico"* el 1952 -per cert, a Castelldefels s'hi allotjà un dels contingents de la guàrdia civil que havia de vigilar els actes-; la firma del concordat amb la Santa Seu; els pactes entre els EEUU i el govern de Franco, que contemplaven la creació de bases militars nord-americanes en sòl espanyol; i el *"Plan de Estabilización"*, sorgit per l'aparició a l'escena política d'uns polítics tecnòcrates vinculats a l'Opus Dei. L'obertura de fronteres a finals d'aquesta dècada farà que milers de persones emigrin a països europeus més desenvolupats i necessitats de mà d'obra, i que Espanya conegui un fenomen nou: el turisme estranger delerós de platges i sol mediterranis.

Per la seva proximitat amb Barcelona, aquest turisme descobrirà Castelldefels i provocarà un augment considerable del sector terciari on hi arribaran a treballar milers de persones procedents

d'Andalusia i d'altres regions d'Espanya. A Castelldefels aquests anys centrals de franquisme tenen un nom propi: Francisco Viñas Llonch, que ocuparà l'alcaldia durant divuit anys seguits (1950-1968).

Francisco Viñas o la recuperació del poder municipal perdut

Després d'un parèntesi de quatre anys, Francisco Viñas torna a fer-se càrrec de l'alcaldia el maig del 1950. No era de la Falange, ni tampoc estava excessivament vinculat políticament al règim, pel que d'alguna manera representa el retorn de la *vella* dreta local. Josep Cot, per exemple, em sintetitzà, en una frase, la relació existent entre Viñas i Castelldefels: *"Una mica el poble era com seu, i com que era com seu, el mirava amb uns altres ulls"*. Domingo Márquez m'assegurà que durant els tres anys que treballà sota el seu comandament a l'Ajuntament, el considerà un *"alcalde de pueblo con todo lo que ello conlleva, ya que, no sólo estaban sus intereses, sino también los de los habitantes de la población"*. I Pere Bou em digué d'ell: *"Tot havia de ser al seu gust, però ajudava molt la gent i era molt senzill; defensant els seus interessos, defensava al mateix temps els dels altres"*. Curiosament no hi ha en aquestes frases, ni en les de moltes persones que visqueren aquella època i que han utilitzat la paraula *interessos*, el més mínim indici de crítica, sinó que més aviat constitueixen la constatació d'un fet: l'alcalde era la persona més important del poble i comptava amb moltes propietats a Castelldefels, entre les que destacaven la finca de can Viñas, que anava des de la muntanya fins a la carretera, i que més endavant es parcel·laria per tal de convertir-se una part en el barri de Bellamar -uns terrenys a prop de l'estació, on a començament dels seixanta s'hi construïren els pisos del cinema *"Plaza"*-, i una altra part al *poble vell*, on també hi edificà pisos que llogava.

Francisco Viñas ja era un home molt ric abans d'accedir per segona vegada a l'alcaldia. Una alcaldia, que, amb l'ajut de persones com ara José Huguet, capitalitzà encara més el seu patrimoni durant els anys cinquanta i seixanta, justament quan el creixement turístic i residencial de Castelldefels es féu més evident[73]. Per cert, he comprovat que, quan la corporació havia de votar en un ple alguna qüestió relacionada amb els seus assumptes particulars -el projecte de parcel·lació de Bellamar, per exemple-, Viñas s'absentava de la sala i eren el tinent d'alcalde i els altres regidors els qui decidien

73
El 1977, amb 45 solars i 25 edificis que sumaven una extensió de quasi 130.000 m^2, seguia com un dels grans propietaris.
HABSBURGO SATZGER, Alejandra de. *Propiedad y espacio en Castelldefels*. Castelldefels: Ajuntament, 1983, p.43.

-sense cap sorpresa, òbviament- a favor de l'interessat. Quan acabava la votació Viñas tornava a entrar a ocupar el seient, i el ple tractava les altres qüestions que hi hagués damunt la taula. Francisco Viñas fou l'iniciador dels *"Homenajes a la Vejez"*, patrocinats també pel capellà regent, i continuador de la *"Navidad del Pobre"* en idèntica col·laboració amb el capellà. A més, com que ell era molt devot, el 1958 comprà set cap-grossos per a la processó del Corpus. També féu importants donacions a la parròquia amb motiu del naixement dels seus fills, com ara la pica baptismal, la imatge de la Mare de Déu, i aportacions monetàries. A més, el 1976, quan ja feia vuit anys que no era alcalde, cedí una considerable extensió de terreny per a la construcció d'un institut a la part baixa de Bellamar, a terrenys afectats per la revisió del Pla General Metropolità. Això sí, però, quan s'adonà que s'impugnava el pla, demanà a l'Ajuntament encapçalat per José Barberán que s'hi incorporés una clàusula per tal de recuperar-lo si se'n produïa l'anul·lació definitiva[74]. També fou en un terreny que ell havia donat a aquella zona, on s'alçà el temple de santa Eulàlia, patrona de Barcelona, que, de més a més, era el nom de la seva muller.

74
APM del dia 17/3/77. Durant l'any 2002 es construí en aquests terrenys el col·legi Antoni Gaudí.

Per una altra banda, crec que tant ell mateix com les demés persones que l'envoltaven tenien un alt concepte del que tant ell com els seus avantpassats havien fet pel poble. El 24 de gener del 1952, per exemple, aniversari de les tropes nacionals, es posà una placa a les escales de l'edifici de l'Ajuntament recentment inaugurat. L'acte es convertí en un homenatge a Viñas, on hi intervingueren diversos regidors que en lloaren la figura i actuacions, li feren donació d'un pergamí, i li comunicaren que pensaven demanar a les autoritats que li lliuressin la *"Medalla al Mérito por el Trabajo"* per tal de demanar més endavant la *"Medalla de Caballero"* o la *"Medalla de Plata de la Órden del Mérito Civil"*.

La dèria per les medalles continuà. Tres anys més tard, l'agost del 1955, es realitzà una sessió extraordinària on hi assistiren les principals autoritats locals de la Falange, de la *"Sección Femenina"*, del sindicat, de la *"Hermandad de Labradores"*, el jutge, i el capellà mossèn Codinach. Viñas féu donació a la ciutat d'onze medalles -per a l'alcalde, els nou regidors i el secretari de l'Ajuntament- per tal que fossin utilitzades a dates assenyalades i es convertissin en *"símbolo perpetuo para la Corporación"*. A les medalles hi havia gravat l'escut del poble i foren beneïdes pel capellà:

"... haciendo constar que tal ofrecimiento, lo hace no como arraigo (sic) *de amor y veneración por el pueblo que ha sido cuna de su existencia y objeto de su primordial interés a través de los modestos servicios prestados al mismo a través de los últimos años, sino más bien como recuerdo imperecedero de sus padres y antepasados que también prestaron en su tiempo señalados servicios a esta población"*[75].

75
Quan demanàrem per elles a l'alcaldia, només quedava la de l'alcalde i ningú no en sabia l'origen. On són, doncs, les altres deu?

Un dels serveis prestats per Francisco Viñas a la població tingué relació amb la presentació, l'estiu del 1952, d'uns oficials que comparegueren a l'Ajuntament per tal de realitzar diligències relacionades amb uns tràmits d'expropiació. En aquells moments a Castelldefels hi havia dos campaments militars on es feia la instrucció. L'un pertanyia al Jaén 25, i era a ca n'Aymerich, i l'altre a la Pineda, tot i que aquest no durà gaire. Però aquests oficials no provenien de cap del dos contingents de tropes. Eren enginyers i demanaven per un turó proper al recentment inaugurat *"Gran Hotel Rey Don Jaime"*, perquè es disposaven a instal·lar-hi dues bateries d'artilleria de costa de calibre gruixut. Viñas, considerant-ho un gran perjudici per al futur turístic de la nostra *ciutat-jardí*, visità el capità general de la 4ª Regió Militar i el governador civil i militar de Barcelona. Malgrat se li donà permís per tal que proposés un altre emplaçament, la cosa no acabà aquí. Es reuní amb Jaime Alvarado, el propietari de l'hotel, i amb José Huguet, el promotor de la urbanització Montemar, i es traslladaren a Madrid a fi d'entrevistar-se amb els ministres de Governació, Blas Pérez González; el d'Informació i Turisme, Gabriel Arias-.Salgado y de Cubas; i el de Marina, Salvador Moreno Fernández, els quals li prometeren aconseguir una solució satisfactòria per part de l'exèrcit.

Això només ho aconseguí gràcies a la intercessió de Mariano de las Peñas, *"Delegado Provincial de Industria"*, qui estava molt ben relacionat amb les altes esferes del franquisme. Era amic de la família Viñas, estiuejava a Castelldefels i, com que havia fet molt per al poble pel que feia a permisos i traçat de línies d'alta tensió, se'l convidava oficialment als actes de la Festa Major. Després de la seva defunció, l'any 1967, Viñas proposà als seus companys de consistori posar el seu nom a un carrer.

No hi ha cap dubte de què, pel que fa al problema de les bateries antiaèries, el que l'alcalde buscava amb la seva acció era defensar els interessos de la població i, de pas, urbanitzar -amb Huguet- una

part dels terrenys de la seva propietat a can Viñas, els més propers a la carretera, la zona que, com he mencionat abans, rebrà el nom de Bellamar, i que era coneguda per urbanització *"El Pino"* o *"Los Pinares"*. Precisament en aquesta finca, el setembre del 1952, un guàrdia municipal havia matat un home que volia robar uns melons *"como resultado del intento de agresión de aquél contra el susodicho guardia municipal"*. L'Ajuntament presidit per Viñas li donà la fiança, li facilità un advocat defensor, i el guàrdia seguí fent serveis de vigilància sense armes.

La proximitat entre Castelldefels i Barcelona, especialment després de la instal·lació del ferrocarril, i l'ampli radi de platja amb què compta la ciutat, la féu especialment atractiva per a les persones deleroses de sol i aigua. Al fons, al costat de l'hotel Playafels s'hi entreveuen les casetes vestuari que es llogaven per tal de canviar-se convenientment de roba (Foto: Arxiu Municipal)

Ángeles Arnal de Sabrià o el comerç a Castelldefels

La senyora Ángeles havia nascut a Barbastre i treballava a la casa Baqué de Barcelona com a escutiadora, quan el desembre del 1939, mesos després que s'acabés la guerra, es casà amb Juan Sabriá, qui li portava deu anys. La sogra, la senyora Carmen, s'havia traslladat fins a aquesta localitat per tal de superar el tràngol de la mort de la seva filla, i ells hi vingueren el 1941 per tal d'acompanyar-la.

"Por aquél entonces Viñas, que después sería alcalde, bajaba desde Bellamar en una tartana. En la estación estaba el jefe del abuelo de los Ayguadé. A las nueve llegaba "el rocallero" -porque traía a los jefes y a parte del personal de la Rocalla- y se iba a las diez. En total paraban cinco o seis trenes a lo largo del día. Había dos taxis, el de Aleu y el de Viñas. En la esquina de la plaza había un huerto con un pozo del que se sacaba agua, donde más tarde se edificó la "Residencia-Hotel Pi-gall". El primer autobús de Castelldefels era "La Genoveva", que iba a la playa. En la avenida Santa María estaba el cine Cataluña, y cuando mi marido y yo íbamos a ver una película nos teníamos que llevar botellas de agua para los pies porque no había calefacción, por eso prefería ir a Barcelona".

Convertiren la casa d'un fuster en els *"Almacenes El Carmen"*, pagant deu duros de lloguer. Però, ja abans de la seva existència, la dona treia una taula al carrer i allí feia venda. La casa la compraren més endavant, quan el propietari morí, a duro el pam. Les lletres que els giraven les havien de pagar a Gavà, després ja anaven a cobrar-les a la botiga. Això fou abans que el Banc de Sabadell i la Caixa d'Estalvis de Catalunya posessin sucursals a Castelldefels. Durant uns anys també tingueren un altre comerç a la platja per tal que la sogra el portés.

M'explica que Ignacio F. Iquino, el productor i director de cinema -qui també féu els apartaments *"Los Ángeles"*-, posà un ball en el lloc on havia rodat pel·lícules de l'oest, la farmàcia Sanz. *"Era como una sala de fiestas. Allí cantó la Chunga"*. Quan comentava això amb Josep Cot i Domingo Márquez, em digueren que on construïren aquests apartaments hi havia una casa que fou el quarter general d'Iquino; i on més tard s'edificarien els apartaments *"San Francisco"* hi havia un poblat de l'oest. I també que en aquell ball hi actuaren en els seus inicis el "Dúo Dinámico" i "Los Mustang"[76]. *"También había dos casinos en la zona de la Pineda a los que no iban los del pueblo porque eran para personas de alto copete. Como no teníamos coche, a la vuelta nos traían a casa. En el verano hacían fiestas en el jardín y traían artistas"*[77].

La senyora Ángeles Arnal creu que el seu marit, que no estava vinculat amb el règim, l'anomenaren regidor el 1955, perquè la senyora del secretari del governador, que es deia Heredia, venia a comprar a la botiga. *"Venían muchas señoras de Barcelona y trabajaron muchas jóvenes de Castelldefels. Algunas dependientas eran hijas de los guardias del cuartel de la guardia civil. En los años 60, con el turismo, llegué a tener hasta seis chicas, una de ellas era tu tía Joaquina. Por las tardes, desde la avenida Pineda hasta la estación estaba todo lleno de gente. Uno no se*

76
Josep Cot recorda que a mitjan dels seixanta es rodà en el castell una de les primeres pel·lícules amb doble versió que estava dirigida o produïda per Iquino. Es titulava *"Juventud a la intemperie"* i provocà una certa polèmica perquè arribà a orelles del mossèn Joan Sunyer.

77
Fins que no he tingut aquesta al·lusió de la senyora Ángeles Arnal, desconeixia l'existència de casinos a la localitat. Tanmateix, casualment he trobat una referència a un d'ells: *"El grau de dificultat de les entitats per recuperar el seu funcionament anava lligat a la tipologia dels seus associats i a les seves relacions amb l'entorn municipal. Dins de la comarca del Baix Llobregat trobem casos molt diferents. Per exemple, el Casino de Castelldefels obté del Govern Civil de Barcelona l'aprovació per al seu funcionament, gràcies als informes favorables dels membres proposats per l'equip directiu i les inspeccions policials realitzades a l'entitat, que arriben a la conclusió que "la finalidad del Casino de Castelldefels es deportiva, de atracciones y representaciones lírico-culturales, careciendo de todo matiz político"*. MUÑOZ, Ángel. "Els espectacles públics al Baix Llobregat (1939-75)". *El franquisme al Baix Llobregat*. Barcelona, 2001, p. 532.

podía parar en la acera y había que vigilar la puerta porque nos podían robar. Había noches en que cerrábamos a las dos. Vendíamos lana, trajes de noche, vestidos italianos, parasoles, postales, souvenirs, discos de Manolo Escobar y antes, cuando no había farmacia, aspirinas y alcohol. Una vez, era el mes de junio, entró una mujer con gabardina, pañuelo y gafas de sol para que no la reconocieran. Era Sarita Montiel. También compraban muchos famosos como Fernando Rey, Juanito Valderrama, Dolores Abril, Luisa Sala o Emma Cohen. Y también compraba la gente del pueblo y la de Vista Alegre, que pagaban una cantidad por semana".

Quan morí el seu marit, ella continuà uns anys amb el negoci. En jubilar-se el vengué i s'hi ha posat una botiga de discos. *"No puedo salir a la calle. Si voy al centro médico todo el mundo me para y me pregunta cómo estoy, parezco "La Moños". Y si me quedo en casa me traen recuerdos de todo el mundo"*.

Castelldefels va passar de ser un poble agrícola fins a els anys seixanta, a convertir-se en una ciutat de serveis. La importància del turisme de platja es manifesta clarament a través de l'exposició de productes que oferia la botiga *"Almacenes Carmen"* (Fotografia cedida per Àngels Arnal)

El creixement urbanístic de Castelldefels fins al 1959

Tal i com relata Alejandra de Habsburgo, el creixement urbanístic que Castelldefels coneix entre 1945 i 1959 té molta relació amb el sorgiment a Barcelona *"de una nueva clase enriquecida por el mercado negro, el estraperlo, y los grandes negocios con padrinos oficiales"*. Alguns membres d'aquesta classe edificaran xalets als barris de Pineda de la Marina , *"Baños"* i Gran Via Mar[78].

En aquest context, el descobriment de Castelldefels com a lloc per estiuejar o segona residència produeix un significatiu augment del tràfic entre Barcelona i els municipis de la costa de ponent, la qual cosa farà que l'administració franquista faci sortir a llum el 1949 un dels projectes del GATCPAC: la construcció d'una via més ràpida, la que fou C-246, més coneguda com l'autovia de Castelldefels, que apropará el municipi a Barcelona, provocant alhora un augment de la demanda de sòl per tal de construir noves edificacions. A fi d'accelerar els treballs, es demana als propietaris afectats que donin els terrenys necessaris, tornant-se el tros final el punt més conflictiu.

Precisament per tal de tractar aquest assumpte -el de l'acabament de les obres de l'autovia, i dels problemes que se'n deriven de la seva inauguració-, el juliol del 1954, Viñas es traslladà novament a Madrid, acompanyat per De Las Peñas i Huguet, i canvià impressions, entre d'altres, amb el ministre de la Marina, el comissari general d'Urbanisme i els directors generals de l'Administració Local, de Carreteres i Camins Veïnals i de Premsa. Un dels motius d'un viatge tan important fou que el consistori preveia que caldria fer obres i serveis indispensables al poble, i per solucionar-ho necessitarien ajut financer en forma de préstecs dels ministeris de Governació i Hisenda. A més, aprofitant l'avinentesa, l'alcalde volia solucionar un altre problema pendent de feia anys: la reconstrucció de la zona *"Marítimo Terrestre"*, un espai que constituïa un autèntic focus d'infeccions, i d'aquí en ve l'interès per visitar un gran nombre de despatxos.

Un any abans, el 1953, s'havia aprovat el Pla Comarcal de Barcelona, un pla que provocà un moviment d'oposició molt organitzat per part de la burgesia de la ciutat, fins al punt que, per tal de defensar llurs interessos, i seguir enriquint-se amb el mercat immobiliari, crearen bufets d'advocats a Madrid per aconseguir-ne la impugnació. Les autoritats de Castelldefels també es qüestionen

78
HABSBURGO SATZGER, Alejandra de. *Propiedad y espacio en Castelldefels*. Castelldefels: Ajuntament, 1983, p. 67.

el pla, així com els promotors de les urbanitzacions i els propietaris del sòl. La postura oficial del consistori presidit per Viñas figura reflectida a la Memòria del 1957. Alejandra de Habsburgo comenta:

> " (En la Memoria) *se reconoce la existencia de 35 urbanizaciones en fase de realización en el Municipio, de las que 2 estaban aprobadas por la Comisión de Urbanismo* (de Barcelona), *18 estaban aprobadas por el Ayuntamiento, 3 tenían en trámite el permiso municipal y las 12 restantes eran totalmente ilegales, a pesar de lo cual continuaban parcelando y edificando.* (...) *En la misma Memoria se indica que se ha procedido a la remodelación de la zonificación prevista en el Plan Comarcal, adaptándola a "la realidad específica de Castelldefels" claro eufemismo para referirse a los intereses de los propietarios del suelo-, ya que por su carácter residencial de ciudad-jardín, el sector ofrece abundantes zonas verdes. No se menciona que la mayor parte de estas zonas verdes son privadas"*[79].

79
HABSBURGO SATZGER; Alejandra de: *Propiedad y espacio en Castelldefels.* Castelldefels: Ajuntament, 1983, p. 100-101.

Segons l'autora, entre els promotors destacaven: José Feliu amb nou urbanitzacions, Baudili Aleu amb tres, i Francisco Viñas amb dues. Es promouen trenta-cinc urbanitzacions, entre d'altres la de Vista Alegre, però hi ha poca oferta d'habitatges de lloguer o destinats a la venda per als treballadors que comencen a arribar i molts d'ells no tindran més remei que ocupar barraques al costat de la cantera de la *"Termac"*, a les Botigues de Sitges. Per tal de posar remei a la situació, Eusebi Riba havia donat el 1956 un terreny per construir habitatges de renda limitada al costat de Montemar, i els promotors de la mateixa urbanització oferiren a l'Ajuntament un altre terreny confrontant a raó de pesseta el metre quadrat. Però per moltes donacions i compres que es fessin, aquestes superfícies eren totalment insuficients, doncs arribava més i més població immigrant:

> *"L'arribada d'aquesta nova població als pobles del Baix Llobregat es produí en les pitjors condicions possibles. Des del punt de vista material, incorporant-se al món laboral sense qualificació i amb un accés a l'habitatge molt complicat"*[80].

80
SANTACANA, Carles. "Introducció" *El franquisme al Baix Llobregat.* Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2001, p. 24.

Fernando Gil creu que un accident amb diversos morts a la *"Termac"* féu que l'Ajuntament fes ulls grossos, i permetés que es venguessin terrenys a Vista Alegre i can Roca, una actitud que es podria definir com a paternalista, doncs per aconseguir la conformitat presentaven uns plànols que no s'assemblaven a la

realitat, i que no haurien passat la més mínima inspecció. Encara hi ha molta gent que recorda amb agraïment José Aldaguer Sebastià i Manuel Torné Simó per haver-los subministrat material de construcció els dies feiners per tal que poguessin construir-se llurs cases els diumenges amb l'ajut de familiars i amics, pagant-ho quan i com poguessin.

Les impressions d'un nouvingut

En el 56 vine a trabajar a Castelldefels, donde residían mis tíos, y sin querer, hice comparaciones con mi pueblo, Viladecans. Por ejemplo, me impresionaba ver como una población de tanto renombre dentro de la comarca no tuviera ni una calle asfaltada, sólo la Vía Triunfal y porque era la carretera comarcal, y cuando llovía no se podía transitar por ninguna calle porque eran un barrizal. La carretera principal acababa en la pastelería Vives y el entoldado de la Fiesta Mayor se ponía al lado. Más allá había una elevación de terreno y el paso a nivel.

También percibí enseguida que la población se podía diferenciar claramente en varios estatus. Los comerciantes e industriales se ganaban bastante bien la vida, sin demasiadas alegrías, es cierto, porque los primeros tenían que trabajar fuerte tres o cuatro meses para poder sobrevivir todo el año. Pero unos y otros eran los únicos que manejaban dinero y tenían vehículo propio -motos o coches de segunda mano- para hacer las compras necesarias y reponer los stocks, para ir de una parte a otra del pueblo o para desplazarse a Barcelona al cine, al teatro o a alguna velada de boxeo. Dentro de la clase obrera estaban los trabajadores de la Rocalla y los que trabajaban en otras industrias cercanas como la Compañía Roca. Los primeros vivían con salarios muy justos, y algunos de ellos tenían que complementar sus honorarios trabajando como jardineros, pescadores, paletas o camareros. Eso fue así hasta que en los años sesenta la construcción se disparó y empezaron a trabajar a destajo haciendo horas extras. Los que trabajaban en la Roca, por ejemplo, se dividían en administrativos, que se ganaban bien la vida, y los de la fábrica, que disfrutaban de un nivel de vida más holgado si los comparamos con los de la Rocalla. Muchos de estos obreros se desplazaban hasta su trabajo en bicicleta. Recuerdo que toda la juventud de Castelldefels se reunía en Ciclos Muñoz, que era donde hoy está ubicada la perfumería Monill. Como digo, era donde hacían sus tertulias y se contaban los acontecimientos del día. Para más *inri*, resulta que a la hora de llenar la cesta de la compra resultaba más caro Castelldefels, por lo que muchas amas de casa se desplazaban a Gavà o Viladecans. La excusa era que había que aprovechar la temporada de verano con los turistas, pero luego los precios no volvían a la normalidad. Castelldefels,

por un lado, tenía una frontera natural, las costas del Garraf, y por el otro, los pueblos colindantes que sólo conocían de Castelldefels sus playas y, por lo tanto, nada de lo que sucedía en el pueblo o a sus habitantes. Era, por así decirlo, una población casi aislada de todo. Por la mañana, hasta las nueve, había un tren cada media hora, pero luego, hasta poco después de las doce, no había otro.

Luego estaban los veraneantes, empresarios con mucho dinero, que tenían grandes torres en la Pineda y buscaban la tranquilidad en la playa, entre los pinares. Esto daba mucha vida a la población ya que daban trabajo a constructores, jardineros, carpinteros y comerciantes. Eran *"los señores"*, que se juntaban entre ellos, hacían sus fiestas, bailes, puestas de largo en el llamado "Casino de la Pineda", que estaba en otra torre. Se mezclaban con muy poca gente del pueblo; había, por así decirlo, una barrera social y entre las dos juventudes sucedía lo clásico, la lucha de clases, pero a tortazos. Estas familias llegaban por San Juan y permanecían hasta que los niños iniciaban las clases el 2 de octubre -el primero era festivo por ser el día del Caudillo, el aniversario de su proclamación como Jefe del Estado-. Desaparecieron cuando Castelldefels empezó a masificarse. Dentro de esta categoría de veraneantes también estaban los de Montemar, que eran más modestos: encargados, viajantes, comerciantes de otras poblaciones, o trabajadores de banca. Los terrenos allí eran más baratos y se podían comprar a plazos.

También, como consecuencia del tratado militar firmado por Franco y Eisenhower en 1953, que supuso la construcción de bases americanas en suelo español, personal de la 6ª flota fue destinado al puerto y al aeropuerto de Barcelona. Eso supuso que en Castelldefels se dispararan los precios de los alquileres de las torres, que muchas mujeres quisieran hacer faenas en esas casas porque pagaban muy bien y, por último, que el comercio de la población se beneficiase ya que vivían todo el año. Esta colonia americana estuvo aquí hasta principios de los años sesenta, cuando sólo quedaron las bases más importantes.

Por último, los turistas, sobre todo alemanes, luego, a gran distancia, los holandeses. Los turistas empezaban a venir en Semana Santa y el pueblo se llenaba en julio y agosto, este mes con franceses. A mi juicio, este turismo desapareció cuando se inauguró la autopista del Mediterráneo y la 246 pasó a ser una vía secundaria. Los turistas pasaban la frontera por La Junquera y ya no se detenían hasta la parte situada más al sur de la "Costa Dorada" o continuaban por ella en dirección a Benidorm, Torremolinos o Marbella. Dejaban Castelldefels a un lado porque ya no les ofrecía suficiente.

Ángel Rivas Ferreres

Els anys del Castelldefels turístic

Panoràmica del centre de Castelldefels feta a finals dels anys cinquanta des de l'edifici de l'estació. Destaquen els horts, el predomini de cases de planta baixa i la pràctica inexistència de blocs de pisos (Fotografia: Arxiu Municipal)

Durant la dècada dels seixanta, Castelldefels triplica sobreramente la població -tenia quasi 4.000 habitants el 1960, i supera els 13.000 el 1970-, alhora que es converteix en *"la gran playa de Barcelona"*. No sé amb exactitud si aquest *eslògan* fou inventat durant la presidència municipal de Francisco Viñas o la posterior de Fernando de Ercilla, però sí que sé que Viñas fou qui aconseguí del govern que es catalogués Castelldefels com a *villa* enlloc de *lugar*, tractament que havia tingut fins aquell moment. Per cert, aquest no fou l'únic lema que s'emprà aquells anys per tal de potenciar el turisme. Anteriorment, el 28 de març del 1961, les actes de l'Ajuntament consignen la decisió d'un concurs de *"Frases publicitarias destinadas a pregonar la belleza y el encanto de Castelldefels como playa y lugar de esparcimiento de la gran Barcelona"*. Les guanyadores foren: *"Yo también iré a Castelldefels"*, *"Escríbeme a Castelldefels"*, *"Castell de Mar, Castell de Sol,*

Castelldefels", i, *"Viva en Barcelona y ... respire en Castelldefels"*. La primera rebé un premi de tres mil pessetes i la resta accèssits de cinc-centes pessetes.

A començament de la dècada, a la platja s'hi edifiquen més hotels i els primers apartaments. Però hi ha poca planificació turística per part del consistori, perquè encara s'hi destinen pocs recursos. Diu José Barberán, que fou regidor entre 1961 i 1967:

> *"Castelldefels se ha desarrollado por el turismo. Durante la época de Viñas, y gracias a la ayuda de Mariano de las Peñas, se logró quitar las casamatas o nidos de ametralladoras que vigilaban la costa. Con Viñas me presenté al Ayuntamiento por el tercio corporativo y me convertí en concejal de Turismo. Por aquel entonces había una comisión de turismo que no operaba. Estaba formada por Mariano de las Peñas; Eduard Molas, el director del Rey Don Jaime; Massó, de Rocalla; y Rafael Builes, el dueño del hotel Rancho. El presupuesto era de 5.000 pesetas anuales y el primer folleto turístico que se editó costó casi 200.000. Viñas se enfadó mucho conmigo, pero como lo había hecho Builes, que tenía una imprenta y una plastificadora, se pagó en varios años. Se montó la primera oficina de turismo en la autovía, aprovechando una caseta acristalada regalo de Ana Rodríguez, del hotel Saratoga. Fue un regalo, porque no se podía pagar. Hacia 1966 o 1967 otra de las actuaciones que hicimos Garceliano Sandoval, que era el teniente alcalde de obras, y yo, fue cubrir la corredora Mestra que cruzaba el paseo Marítimo hasta la playa"*[81].

Un aspecte prioritari per a la promoció turística del poble és la utilització del recinte del castell, que a la fi dels cinquanta s'havia llogat a Manuel Girona Fernández-Maqueira durant sis anys. Més endavant es constitueix un patronat per a la seva conservació, i s'anomena al periodista Francisco de Lasa Casamitjana per a aquesta comesa, alhora que es converteix en *"cronista oficial"* amb caràcter honorífic i gratuït:

> *"Considerando el avance experimentado por Castelldefels, que al principio de nuestro siglo apenas si contaba con 200 habitantes y era un lugar sin atractivo alguno, mientras hoy cuenta con más de 4.000 residentes fijos y está convertida en una de las más bellas poblaciones del litoral mediterráneo, punto de reunión del turismo cosmopolita (...). Considerando que por todo lo dicho suceden dentro de este marco maravilloso y sobrecogedor de belleza incomparable, actos, hechos y acaecedores* (sic) *dignos de ser*

81
De la conversa amb José Barberán el dia 21/12/01.

anotados por una pluma bien curtida, brillante y pulcra en el libro de la población para que quede constancia de ellos en el devenir de los siglos y puedan tener las generaciones futuras conocimiento de los mismos"[82].

82
APM del dia 28/4/61.

A l'arxiu no s'hi conserven aquestes cròniques que haurien de llegir *"las futuras generaciones"*, però sí que hi ha diverses referències a la celebració, durant els mesos d'estiu, al recinte del castell, dels dos primers *"Festivales de Castelldefels"* que, amb l'ajut del ministeri d'Informació i Turisme, passaren a integrar-se dins la xarxa de *"Festivales de España"*. Aquest era un autèntic esdeveniment cultural perquè incloïa representacions teatrals, musicals i de dansa amb la participació de primeres figures de l'escena de l'època, com ara la companyia de María Guerrero, el ballet d'Antonio, Joan Capri, Mary Santpere, o una orquestra russa, entre d'altres artistes[83]. Per cert, un autèntic esdeveniment per al municipi que tingué lloc quasi al mateix temps, fou la participació d'un equip integrat per habitants de Castelldefels a un programa televisiu que presentava José Luis Barcelona, titulat: *"La unión hace la fuerza"*. Domingo Márquez fou un dels participants, i recorda que en una de les eliminatòries s'enfrontaren amb el poble de Villajoyosa (Madrid), amb una ambulància per al poble com a premi, i perderen.

83
De la conversa amb Jordi Catasús i Bofill el dia 25/01/02. Catasús, que fou membre de la *"Asociación Española de Festivales de España"*, m'explicà que Joan Capri no actuava fins que no tenia a la butxaca la meitat del que havia de cobrar, que les actuacions de flamenc eren les úniques que omplien l'aforament del castell, i que a alguns dels artistes els pogué contractar perquè els coneixia de l'hotel Playafels que ell regentava.

Un dels regidors que més destaca per la seva activitat en els plens de l'època quan Francisco Viñas era l'alcalde, és Jesús Catasús i Bofill*. Una persona molt vinculada al sector turístic, perquè la seva família era la propietària de l'hotel *"Playafels"*. Al ser escollit el 1964 proposa entre d'altres coses: donar al castell una utilitat cultural instal·lant-hi un centre d'estudis hispanoamericans i una biblioteca; la creació d'una escola de turisme a Castelldefels; la construcció d'un institut, és el primer que ho proposa encara que no es faci; l'encàrrec d'un estudi històric del poble a una persona entesa en la matèria; la restauració de l'església del castell i la realització d'un pla de promoció turística. Catasús també serà regidor durant els primers mesos d'Ercilla com a alcalde, però amb ell cessarà com a tinent d'alcalde, i deixarà d'assistir als plens. Per cert, un altre dels regidors que crida l'atenció per les seves idees de promoció cultural és el metge Romuald Claverol que també, a l'època d'Ercilla, demanarà la construcció d'un museu de cotxes antics prop de l'autovia.

Els primers hotels, bars, restaurants i serveis turístics començaren a estendre's per l'avinguda de *"Los Baños"* a mesura que el poder adquisitiu de la població s'incrementava. La presència del SEAT 600 és un altre indicador del creixement econòmic dels anys seixanta (Fotografia cedida per la família Navarro Pérez)

Durant els anys seixanta s'aproven plans parcials de la Pineda de la Marina, del sector extrem occidental de Castelldefels -barri del Poal-, del sector nord-oest del castell -barri del Castell, promogut per APAU, tal i com veurem unes pàgines més endavant-, i de la zona compresa entre la Pineda, *"Los Baños"*, Granvia Mar i Ferrocarril. El resultat és un creixement urbanístic tan espectacular que obliga la corporació a prendre mesures: s'adjudiquen les obres del nou cementiri; es construeix un nou edifici al costat de l'Ajuntament per al jutjat de pau i correus; s'edifica el mercat *"El Porvenir"*, que constituirà un autèntic revulsiu per al comerç del poble; es construeixen les pistes del polisportiu; es sol·licita el servei automàtic de la companyia Telefònica; s'inicia la construcció d'unes escoles nacionals a Vista Alegre; i es demana un dispensari municipal. També s'estudia la realització del clavegueram dels barris de Vista Alegre i can Roca. Viñas proposa construir dos pisos més a l'edifici de l'Ajuntament per manca d'espai. També hi hagué durant aquests anys una forta oposició municipal a una fàbrica de ciment i a una cantera del Garraf, per considerar-los perjudicials per als interessos del poble, i,

poc abans que Viñas deixés l'alcaldia, es produí una petició de segregació de les Botigues del terme municipal de Sitges que, com se sap, no prosperà.

Viñas exercí d'alcalde, de manera continuada, divuit anys. Fins que no vaig mantenir la conversa amb Fernando de Ercilla -qui em comentà que el designaren alcalde perquè hi havia baralles entre faccions locals, i es necessitava una persona neutral- ningú no m'havia donat els motius del seu cessament, ni tan sols el personal de l'Ajuntament, la qual cosa és molt normal ja que hem de tenir present que durant l'etapa franquista els plens es duien a terme a porta tancada i el públic no hi podia assistir.

Jordi Catasús i Bofill, un regidor incòmode

Els seu pare tingué l'hotel i el restaurant Montserrat entre 1922 i 1947, i comprà el *"Playafels"* l'any 1954 coincidint amb l'obertura de l'autovia. Es convertí en un dels millors hotels de la costa, doncs fou el primer que féu convencions, bufets lliures i dinars de negocis. Una demostració del seu alt nivell era que molts ministres franquistes, com ara Fernando María Castiella, Gregorio López Bravo i Vicente Mortes, anaven a dinar al Playafels quan estaven a Barcelona per preparar els consells de ministres.

Jordi Catasús féu estudis de dret, i d'econòmiques, de l'IESE. Sap sis llengües, i es defineix com a catòlic practicant. Amb altres persones fou el fundador de la Creu Roja del Mar a Castelldefels -perquè hi havia molts ofegats (ell salvà onze banyistes)- i del Club Nàutic amb José Rodríguez, i al llarg de la seva vida ha participat en nombroses associacions, algunes d'elles relacionades amb el sector turístic. Per cert, degut al seu interès per la dinamització d'aquest sector, tingué algunes reunions amb el llavors *"ministro de Información y Turismo"*, Manuel Fraga Iribarne.

Es presentà a les eleccions municipals pel terç familiar l'any 1964, quan tenia poc més de trenta anys, perquè li ho demanà gent de la Pineda. Entrà a l'Ajuntament jurant davant Déu, però no els *"Principios del Movimiento"*, perquè creia que això podria condicionar negativament la seva tasca. Tenia tres criteris molt clars: potenciar els aspectes polítics, econòmics i culturals de la corporació, malgrat que molt sovint per aconseguir aquestes coses havia de dir que eren per afavorir el turisme. El regidor Garceliano Sandoval, que era un dels paletes del poble, i que treballava molt per a Viñas, li digué que estaven contents que hagués

entrat, perquè *"seràs menys perillós dintre que fora"*. Ell pensava estar cent dies callat i el cent u començar a parlar. Malgrat això, al segon ple ja insistí en que es llegissin les actes de les sessions anteriors, cosa que mai es feia, i que s'enviés una còpia als regidors, perquè moltes vegades el que s'havia escrit no tenia res a veure amb el que s'havia parlat.

Al començament, feia les seves intervencions a l'apartat de precs i preguntes, però poc després decidí lliurar-les per endavant, perquè així s'havien de tractar obligatòriament. Ell confessa: *"Quan començava dient "señor alcalde-presidente" ja sabien que anava a atacar. Una anècdota curiosa és que per aquella època, la minyona de casa, quan em veia consultant la Ley de Régimen Local i el seu reglament, deia: "el señor Jordi ya está con el libro de los truenos". "Els llegia per estar preparat, per si em deien que no a alguna moció"*. Perquè no hi hagués problemes, escrigué una carta en la que refusava la celebració d'actes de l'Ajuntament al *"Playafels"*, el seu establiment. "Això em donava una gran força moral", comenta. Com el fet que tornés la cistella de Nadal que donava la corporació. La resta de regidors hagueren de fer el mateix. *"El guàrdia municipal Vicente Gil em digué una vegada que quan entrava a l'edifici em canviava la cara. I era que considerava que tenia una responsabilitat molt gran envers el poble"*.

Durant els primers anys com a regidor de turisme recuperà per al poble el castell, on es celebraren els *"Festivales de España"*, i la seva església: *"La primera vegada que hi vaig entrar per veure-la em vaig haver de treure la roba de tantes puces que hi havia. Vaig quedar negre"*. Es comprà la primera màquina per netejar la platja, i es feren les primeres fumigacions en avioneta contra els mosquits; s'ampliaren les escoles al poble, i es construïren els edificis dels jutjats i de correus; es demanà el servei automàtic de telèfons, com s'ha dit abans, i es comprà una ambulància; es netejaren els carrers, i molts d'ells es batejaren, alguns amb el nom de països sud-americans, perquè vinguessin els cònsols i ambaixadors i així es parlés de Castelldefels als diaris. També parlà amb el general de la guàrdia civil Serra Algara, perquè s'ampliés la dotació amb guàrdies de paisà per tal d'evitar robatoris de carteristes al baixador.

El 1967 fou tinent d'alcalde d'Hisenda i de Turisme. Segons explica, *"fou una època de "guerra total". Viñas volia que hi hagués sempre superàvit al final dels exercicis, i jo deia que hi havia d'haver dèficit per buscar noves fonts d'ingressos i ser més acurats amb les despeses"*. En aquest sentit, per aconseguir més diners, pretengué que les companyies de subministrament del poble, és a dir, ENHER, FECSA i SACSA paguessin

pels permisos d'obres com s'especificava en els seus contractes, cosa que no agradà Viñas, Huguet i Arqués, que eren els propietaris de la companyia d'aigües. *"És que no hi havia ni boques d'incendi al poble"*. També es posà un impost als solars sense tancar, perquè servien d'abocadors. Un impost que costava més que no fer la tanca, i simplificaren les ordenances de recaptació per veure si tothom pagava, fins i tot l'alcalde i Huguet. Amb un dels carrers de Montemar, l'avinguda Diagonal, també hi hagué problemes, perquè era d'ús públic, i hi passava una riera. Demanà una inspecció de comptes, perquè no es fiava del dipositari. Un altre assumpte curiós, que explica com es feien les coses, fou el de les obres del pas de l'avinguda de la Pineda. Després d'establir una contribució especial que havien de pagar els veïns, com que la companyia adjudicatària no la podia fer per manca de capacitat, el senyor Catasús demanà que es tornessin els diners als qui havien pagat, cosa que Viñas no volia fer, perquè creia que l'obra es faria més endavant, i això suposava que el dipositari hagués de fer molts talons nominals. Llavors adreçà escrits a l'organisme que s'encarregava d'inspeccionar les hisendes locals i al govern civil, i aconseguí que, per primera vegada, un Ajuntament tornés els diners que havia cobrat, creant així un precedent nou.

Començà a rebre amenaces anònimes, i fins i tot un regidor l'acusà de ser catalanista pel fet d'haver anat a l'enterrament de l'abat Escarré, i dur els seus fills a una escola catalana. Per tal de desprestigiar-lo, l'abril o el maig del 1968 feren una denúncia dient que pertanyia a una cèl·lula comunista de Vista Alegre. Per parlar d'ella, anà a veure el governador Tomás Garicano Goñi, que més tard seria ministre, i entrà al seu despatx amb la idea de dimitir. *"Llavors em digué que m'asserenés, que m'explicaria la meva vida i ho féu. Fins i tot tenia constància d'una conferència que jo havia fet a Ginebra i en francès en la que em preguntaren sobre el règim de Franco, la qual cosa diu molt dels serveis d'intel·ligència del règim. Em demanà que continués i em digué que en tres mesos Castelldefels canviaria d'alcalde, perquè la vila podria arribar a ser la Florida d'Espanya. Jo vaig demanar que no em nomenés a mi perquè pensava que tindria tota l'oposició dels falangistes"*.

El cessament de Francisco Viñas Llonch es produí el juliol del 1968. *"Abans d'això, es féu una inauguració i, com que ja corria el nom de Fernando de Ercilla com a nou alcalde, els regidors deixaren sol a Viñas. Només jo, que tant m'havia oposat a determinats aspectes de la seva gestió, era al seu costat. Aquell dia em convidà a prendre cafè a casa seva"*. Jordi Catasús no s'avingué amb Francisco de Ercilla Ayestarán pel

tipus de política que duia a terme, i cessà com a tinent d'alcalde el 24 de novembre del 1969. Segons em comentà: *"vaig anar a veure el governador Tomás Pelayo Ros a la fi de l'any 1969 i li vaig dir que dimitia. "Eso no lo puedes hacer", em digué. "Según la ley, si dejo de acudir a seis plenos será un cese voluntario, una dimisión indirecta"*. I així ho féu, a partir de gener del 70, deixà d'anar als plens, el mateix que farien poc anys després altres regidors durant l'últim consistori de l'època franquista.

Parlament en el recinte de la capella de Santa Maria, al castell, a mitjan dels anys seixanta. A l'esquerra de mossèn Juan Sunyer hi ha l'alcalde Francisco Viñas Llonch i, a la dreta, el regidor Jordi Catasús i Bofill. Pot observar-se el malmès estat de conservació del recinte, especialment pel que fa a les parets i al terra. És interessant destacar l'avís, escrit en català, que figura a la porta del fons, convidant a tancar la porta (Fotografia cedida per Jordi Catasús i Bofill)

El govern de Ercilla.

Mai tan ben dit, doncs el mandat de Fernando de Ercilla Ayestarán ha quedat a l'Ajuntament com un comandament amb un perfil més autoritari que el de Francisco Viñas, que era més paternalista. Ercilla, degut en gran part a que era poc conegut al poble, causava més impressió i respecte que, d'alguna manera, s'aprecia en els plens i les reunions de la comissió permanent. Sembla que es dóna prioritat a la gestió abans que a la discussió, la qual cosa potser motivà el cessament de dos tinents d'alcalde el 1969, Jorge Catasús i Manuel Torné, els quals deixaren d'assistir a diversos plens.

La seva etapa d'alcalde coincideix amb moments de gran creixement demogràfic, econòmic i urbanístic de Castelldefels. Durant el seu govern s'amplia el pressupost municipal -de vint-i-vuit milions el 1968 passa a quaranta-quatre milions tres anys després-, pressupost que és escàs per tal de tenir cura de les necessitats de serveis bàsics que requereix el municipi.

El dia del 35è aniversari del *"Alzamiento Nacional"*, és a dir, el 18 de juliol del 1971, el *"Diario de Barcelona"* publicà un suplement amb marcat caràcter optimista i propagandístic dedicat a la vila de Castelldefels. En el resum que acompanyava l'entrevista que li feia el periodista Joan Vendrell Campmany al llavors alcalde es deia:

> *"De 150 kilómetros de calles, sólo faltan veinte para pavimentar. Alcantarillado y alumbrado, problemas prácticamente resueltos. Con la puesta en marcha de catorce nuevas aulas* -el col·legi Vista Alegre- *no existe deficial* (sic) *escolar. En diciembre quedarán suprimidos los pasos a nivel. El complejo deportivo, próxima realización municipal. La puesta en marcha del puerto deportivo y la construcción del futuro paseo marítimo peatonal constituyen, junto con los anteriores apartados, la meta trazada por la máxima autoridad civil castelldefelense"*[84].

Aquest complex esportiu havia de tenir una piscina olímpica, frontons, un pavelló-gimnàs que es faria servir, bàsicament, com a sala de ball, pistes d'hoquei i bàsquet i, al costat, una casa de Cultura ubicada en una masia que s'havia de rehabilitar. Al final, el monumental macro/projecte es quedà a mitges. Una altra iniciativa que no prosperà fou la construcció d'un port esportiu. El cost era d'uns seixanta-sis milions de pessetes que pagaven els socis, i s'arribà a presentar al Saló Nàutic de Barcelona. Al diari citat anteriorment s'hi mostrava una imatge de la maqueta del projecte

84
"Don Fernando Ercilla de Ayestarán, tres años al frente de la alcaldía" a *"Diario de Barcelona"* del 18/7/71, p.31. Forma part d'un suplement de setze pàgines dedicat a Castelldefels.

amb un passeig marítim molt remodelat i dos edificis de gran alçada que recorden els actuals de la Vila Olímpica de Barcelona. Es donà la circumstància que, al voltant de les mateixes dates, a Gavà, s'hi volia construir una dàrsena de 112 metres de llarg per a embarcacions, i l'Ajuntament de Castelldefels, lògicament, s'hi oposà. Fernando de Ercilla em comentà que la decisió governamental de no permetre la construcció del Club Nàutic fou lògica i encertada, doncs passaren els interessos generals -els banyistes i el turisme- per davant dels particulars, els socis del club. Per aquest motiu, anys després, es construiria el del port Ginesta al terme de Sitges.

Per aquestes dates una altra de les preocupacions del consistori era la saturació de trànsit de l'autovia i de la carretera de Santa Creu de Calafell i, per tal de solucionar-ho, es plantejà la construcció d'una autopista de peatge *"elevada y superpuesta a la actual"*. Tanmateix, malgrat aquesta saturació, reconeguda especialment els caps de setmana, Ercilla dibuixava, a la ja esmentada entrevista, una població que es preveia que seguiria creixent:

> *"Castelldefels es una ciudad que, a sólo 18 kilómetros de Barcelona, es totalmente residencial en el sentido de que, si bien existen algunas industrias, no despiden humos, malos olores o ruidos. Y puedo asegurarle que antes de diez años habrá trompazos para vivir en Castelldefels, que en definitiva es un puente con Barcelona que salta por encima de Gavá y Viladecans".*

Hem de reconèixer que no li mancava raó. Castelldefels ha multiplicat per tres la població des d'aleshores. També s'ha d'entendre que les seves declaracions formaven part, tal i com he dit, d'un suplement publicitari i que, per aquest motiu, no es mencionava, per exemple, que les obres d'ampliació del col·legi Lluis Vives -el del carrer Església- s'hagueren d'aturar per problemes de resistència de parets i sostres. Tampoc mencionà que no sol·licitaren la inclusió de Castelldefels en el *"Plan de Construcciones Escolares"* de l'exercici del 1971, perquè l'Ajuntament no disposava de terrenys. Tampoc comentà que, tot d'una, s'hagué de demanar l'ampliació del col·legi Vista Alegre, i que no es construí una escola bressol en aquest barri, tal i com proposà el regidor Eduardo Carmaniu en un ple. Això sí, cediren un local al costat del col·legi Vista Alegre per tal que es pogués celebrar la missa local. Aquest local s'estrenaria com a església uns mesos després.

Actuacions d'aquest període foren, apart de l'enllumenat i l'asfaltat d'alguns carrers, la col·locació de semàfors a l'autovia, el projecte d'edificació de dos pisos més a l'Ajuntament i l'augment de la plantilla de funcionaris -perquè el personal realitzava funcions alienes a la seva categoria- i, a més, la creació d'una *"Mancomunidad Turística de los Pueblos del Delta"*, i la reunió d'alcaldes de la zona per tractar el problema de l'erosió i estabilització de les platges. Precisament a l'últim ple on assistí, el 28 de febrer del 1972, es tractà el tema dels abocaments d'escombraries de Barcelona al terme de Gavà, i els *"perjuicios higiénico-sanitarios"* que aquesta decisió podia portar en un futur, la qual cosa demostra que hi començava a haver una sensibilització per als problemes mediambientals.

La construcció d'uns apartaments enmig del carrer 20 enterboliren els darrers mesos d'Ercilla a l'alcaldia. Era un assumpte que venia de temps enrera, des que el novembre del 1970, José Mª Deu Amat, de qui ja hem parlat, presentà el projecte d'ordenació i urbanització d'una part de la Pineda de la Marina, on una sola finca es dividia en cinc illes de cases. Deu permutà un dels terrenys amb la immobiliària *"Pinos-Mar S.A."*, que fou la que començà a edificar aquells apartaments enmig del carrer. A l'acta del ple del 12 de maig del 1971, després que el projecte d'ordenació del sector hagués estat desaprovat al consell de ministres, el regidor Barberán féu la següent intervenció:

> *"Manifestando asimismo* (Barberán) *que, a su juicio, si bien la calle 20 no se encontraba abierta en su totalidad, existía planeada en diferentes documentos obrantes en este Ayuntamiento, en la Comisión de Urbanismo de Barcelona, existían sobre el terreno vestigios de haber sido iniciada su apertura hace algún tiempo que no se puede precisar. (...) Al desaprobarse, vuelve a tener vida* (y) *pide la paralización de las obras de apartamentos que se realizan en dicha calle hasta tanto se averigüe la situación legal de la misma".*

Quan José Barberán fou demanat pel que recordava d'aquest assumpte, contestà:

> *"Los terrenos pertenecían a Deu Amat, y existía un proyecto de urbanización realizado por el propio Deu cuando fue arquitecto municipal en 1933. Sólo quedaba parte de aquella calle por abrir y otra más. Empezaron a construir los apartamentos con un permiso firmado por Ercilla. Yo me opuse, y también hubo denuncias de la señora Mª Luisa Montoya, casada con el doctor Pere Botet, que era sobrino del doctor Pere Pons, un médico muy conocido de*

Barcelona, porque ella tenía una torre al lado y sabía que por allí tenía que pasar una calle. También intervino la asociación de vecinos de la Pineda, que creo que por entonces presidía Miró Mestre"[85].

85
De la conversa amb José Barberán el dia 21/12/01

Els apartaments estigueren buits molt de temps, però no s'enderrocaren perquè finalment es taxà una quantitat per l'espai de carrer que ocupaven, i es vengueren. Molts dels propietaris actuals desconeixen aquesta història.

Ercilla, tal i com hem vist, tenia diversos projectes per al poble, però a penes pogué veure com n'acabaven cap d'ells, perquè fou cessat per ordre del ministre de governació, Tomás Garicano Goñi, els primers mesos del 1972.

Joan Carbó Rabionet o el turisme a Castelldefels

Joan Carbó nasqué al barri de Santa Eulàlia de l'Hospitalet l'any 1927, i als tretze anys carregava carbó a pala per als vaixells del port. Li pregunto com fou que vingué a Castelldefels. Em respon que treballava a una fàbrica i, com que li agradaven els idiomes, començà a estudiar a l'institut francès i a l'institut alemany de Barcelona. Algú li proposà treballar durant l'estiu a la Costa Brava, i allí nasqué el seu interès per l'activitat a la que s'ha dedicat tota la seva vida: el turisme. Sense deixar de treballar pels matins a la fàbrica -d'on arribà a ser-ne apoderat-, amb un soci obrí el 1959 al passeig Marítim, al costat de l'avinguda dels Banys, una delegació de *"Viajes Baixas"* que després s'anomenaria *"Viajes Fram"*. Treballaven fins les onze o les dotze de la nit i, quan acabaven, agafaven una moto Ossa per tornar a Barcelona. El soci, que era químic i no volia deixar la seva professió, li vengué la seva part, i l'any 1965 demanà a Madrid que li fos concedida una agència pròpia, els *"Viajes Castelltur"*.

"Eren anys difícils", em diu, i em posa un exemple: *"Si demanava una conferència a la centraleta de telèfons de la localitat, l'operadora trigava en donar-me-la de dues hores a dos dies. Tampoc hi havia bancs, només la* Caja de Ahorros de Cataluña *i, com que no feien canvi de moneda, el feia jo. A més, fórem els primers en editar un plànol del poble, perquè no n'hi havia ni per als turistes. Hi havia un potencial de gent molt gran perquè Castelldefels era conegut a l'estranger quan molts pobles de la costa Brava encara no ho eren. Els resultava molt barat, però costava trobar habitacions. Jo llogava la masia Blanca, a prop de la farmàcia Sanz, que tenia sis o set cambres, per vint-i-cinc pessetes la pensió completa. A començament dels anys seixanta funcionaven el "Rey Don Jaime", el*

"Lido", l'Elvira, el "Playafels" i el Carlets. Eren hotels cars per al turisme, no tenien massa habitacions, i cadascuna era diferent. Més tard s'obriren el "Colibrí", el "Rancho" i el "Neptuno". Crec que s'hauria hagut de dividir més clarament el poble en tres zones: una dedicada al turisme, una altra residencial i una tercera de petita indústria".

.

S'adonà que el negoci no estava en els clients d'hotel, sinó en els de càmping -llavors n'hi havia cinc a prop del terme: *"Tres Estrellas"*, la *"Ballena Alegre"*, el *"Toro Bravo"*, *"Albatros"* i la *"Tortuga Ligera"*-, i començà a repartir fulletons de propaganda d'excursions per Barcelona. D'un vell llibre de comptes del 1962, n'extrec: una excursió a Montserrat costava dues-centes vint-i-cinc pessetes, el mateix que una a Tarragona, i una graderia d'ombra, seixanta.

L'agència arribà a portar 1.000 persones en vint autocars a una cursa de braus, i després, a sopar paella i sangria. Hagué de comprar cadiretes plegables per posar-les als passadissos dels autocars, i els nens petits anaven sobre les cames dels seus pares. Al voltant de l'any 1964 o 1965 començà a organitzar viatges d'un dia a Mallorca per mil pessetes.

També anà a fires a l'estranger per promoure Castelldefels. Anava per lliure, i tot s'ho havia de pagar ell. Aconseguí que vinguessin equips estrangers de futbol que portaven molts aficionats. A final dels seixanta, a l'època en què Ercilla era l'alcalde, dugué la *"Unión Esportiva Castelldefels"* a jugar a Alemanya. Els emigrants espanyols anaven a veure'ls jugar. No sabien on estava Castelldefels, però s'assabentaven que eren compatriotes que jugaven, i anaven al camp.

Per diferents motius es quedà durant un cert temps amb el *"Colibrí"*, el *"Catite"* i el Santillana, un hotel que estava darrera de la Raconada, on ara hi ha una escola bíblica. També tingué alguns autocars a mitges amb l'empresa Canals. Fou president del *"Centro de Iniciativas y Turismo de Castelldefels"* (CIT) entre el 1970 i el 1974, de l'Associació Catalana d'Agències de Viatges i del grup AVASA, que reunia cent deu agències. També fou regidor de l'Ajuntament. Tingué la idea de fer un nou edifici per al *"Centro Cultural Recreativo"*, l'actual sala d'exposicions de la plaça de l'Estació. *"Hi col·laboraren Viñas, Aldeguer i Alentorn, entre d'altres. Férem un sopar al "Neptuno" per a 100 persones i les convencérem per tal què es fessin socis. Aquella nit reunírem set milions per edificar-lo".*

"Ha faltat una bona promoció turística del poble", em diu convençut. *"Quan entrà el primer Ajuntament democràtic vaig oferir la meva col·laboració, crec que vaig ser l'únic dels regidors que ho féu. Però no em digueren res".*

EL CREIXEMENT DEMOGRÀFIC I URBANÍSTIC FINS A 1979

Ens apropem a les darreres pàgines del llibre i convé fer una reflexió a fons pel que fa al creixement demogràfic i urbanístic del poble abans de l'arribada dels primers Ajuntaments democràtics, perquè això explica en gran mesura els problemes del darrer govern municipal franquista. Per això resumiré i concretaré algunes de les idees expressades per Alejandra de Habsburgo Satzger al seu llibre, *Propiedad y Espacio en Castelldefels*.

L'evolució demogràfica

Entre 1950 i 1975 Castelldefels passà de més de 2.000 habitants empadronats a excedir els 20.000, és a dir, un increment del 888%, la qual cosa suposa la major taxa de creixement dels pobles de la zona. Però, si ens fixem en dades més properes, les del 1970, per exemple, quan el municipi tenia 13.219 habitants, observarem que es produeix un creixement del 52% només en 5 anys, quantitat a la que s'hi ha d'afegir les persones que ocupaven segones residències, i les que anaven a la platja els caps de setmana, per tal d'entendre l'aglomeració humana que Castelldefels podia suportar. Tanmateix, la greu crisi econòmica que comença a patir el país a partir del 1975 farà que la immigració s'aturi i, per tant, que els increments demogràfics es suavitzin. Dos anys més tard, quan estan a punt de celebrar-se les primeres eleccions generals de la democràcia, la xifra d'habitants era de 20.909.

EVOLUCIÓ DE LA POBLACIÓ (1900-1975)
(Font: Elaboració pròpia)

	1900	1936	1950	1960	1975	1950-1975
SANT BOI	5.311	9.909	10.811	19.968	65.064	*502%*
EL PRAT	2.804	9.107	10.401	14.131	51.058	*391%*
VILADECANS	1.194	3.794	4.294	7.508	36.574	*752%*
GAVÀ	1.825	6.329	6.860	15.725	30.474	*344%*
CASTELLDEFELS	289	797	2.039	3.920	20.141	*888%*
BEGUES	1.077	1.041	968	1.043	1.222	*26%*
SITGES	3.162	---	8.607	10.497	11.114	*77,4%*

D'on venien aquests 20.000 habitants? Una gran part, quasi un terç del total, venien d'Andalusia[86], però també hi havia una quantitat molt apreciable de gent nascuda a la resta de Catalunya, Extremadura i Múrcia, així com quantitats més petites d'altres regions d'Espanya i de països europeus i llatinoamericans, la qual cosa dóna una població immigrant total del 70%. Cal tenir en compte que, majoritàriament, les persones establertes a Castelldefels eren persones joves que tingueren fills aquí amb taxes de fertilitat femenina molt superiors a les d'avui en dia, la qual cosa explica que el número de persones nascudes en el municipi arribi al 30%, són els *"catalans de primera generació"*.

86
El 1989 la proporció s'havia modificat considerablement: hi havia un 52,8% de catalans per un 20,1% d'andalusos. NAVARRO PÉREZ, Jordi. *Castelldefels: Una introducció a la seva geografia i història*. Castelldefels: Ajuntament, 1991, p.51-52.

LA POBLACIÓ DE CASTELLDEFELS SEGONS EL LLOC DE NAIXEMENT (1975)
(Font: Elaboració pròpia)

PROCEDÈNCIA	HABITANTS	%
Mateix municipi	6.039	30
Resta Catalunya	2.588	12,8
Andalucía	6.263	31,8
Extremadura	597	3
Múrcia	506	2,5
Resta Espanya	3.341	16,6
Estranger	807	4
TOTAL	**20.141**	**100%**

Òbviament, aquest creixement de la població provocà un augment de la construcció d'habitatges. Tal i com es pot apreciar en el següent quadre, no fou fins als anys quaranta i cinquanta quan es produí un increment significatiu de l'edificació, essent majoritàriament del tipus unifamiliar i, en alguns barris, segones residències. El gran canvi es produeix la següent dècada, quan creixen tant els blocs de pisos (272) com les cases (1.786). La construcció en règim de comunitat de propietaris seguirà creixent entre el 1970 i el 1979 amb un augment d'un 57% més que en el període anterior, però disminuiran dràsticament els habitatges unifamiliars que, en deu anys, només foren 77. Aquest fet té relació amb la gran demanda d'habitatges a barris nous, com ara el barri del Castell, i amb l'encariment del sòl urbanitzable. Hi ha una altra circumstància que no s'aprecia degudament en el quadre, perquè les dades comprenen tota una dècada: la crisi econòmica que es començà a patir a partir del 1975 es notà especialment a la construcció, que caigué en picat.

DATES I TIPUS DE CONSTRUCCIÓ DELS HABITATGES (1979)[87]

	Abans de 1900	1900-39	1940-59	1960-69	1970-79	TOTAL
Comunitat de Propietaris	---	---	4	272	426	702
Planta Habitatge	26	217	1.261	1.786	77	3.367
TOTAL	26	217	1.265	2.058	503	4.069

87
HABSBURGO, Alejandra de. *Propiedad y espacio en Castelldefels*. Castelldefels: Ajuntament, 1983, p. 66.

Les activitats econòmiques al voltant de 1975

Gràcies a que als padrons s'hi consigna l'activitat laboral de les persones empadronades en el terme, sabem que el 1975 -quan començava a manifestar-se la crisi econòmica- la població activa es dedicava en un 27% al sector secundari o industrial, en un 25% a la construcció i en un 46,5% al sector terciari o de serveis: comerç, transport, serveis públics i personals, etc. Sis anys més endavant, quan la crisi era més intensa, la indústria ocupava el 33,6% i la construcció només un 11,8%, mentre que en el terciari hi treballava ja més de la meitat de la població activa, exactament el 53,4%. Però estudiem una mica més en detall les característiques de cada sector.

LA POBLACIÓ ACTIVA DE CASTELLDEFELS (1975)
(Font: Elaboració pròpia)[88]

ACTIVITAT	QUANT.	%
Producció agrícola	102	1,5
Mineria	29	0,4
Indústria tèxtil	273	3,9
Altres indústries	1.524	21,9
Electricitat i aigua	54	0,8
Construcció	1.743	25
Comerç	583	8,4
Metall	522	7,5
Transports	344	4,9
Altres serveis	1.729	25,8
TOTAL ACTIUS	6.969	100

88
Dades confeccionades a partir del Padró Municipal del 1975 (AMC).

El sector primari inclou totes les activitats econòmiques que estan relacionades amb la natura, com és el cas de l'agricultura, la ramaderia, la pesca, la silvicultura i les activitats extractives, com ara mines i canteres. Al Baix Llobregat l'agricultura havia estat des de l'antiguitat la principal font de riquesa, però a la fi del segle XIX i durant tot el XX el procés d'industrialització i d'urbanització -amb el consegüent augment de les vies de comunicació- invertiren radicalment la dinàmica, i es perdé un grandíssim nombre d'hectàrees cultivables. Una altra circumstància negativa que perjudicà l'agricultura fou la progressiva contaminació del riu Llobregat i de l'aqüífer del delta, molt perjudicat també per la sobreexplotació i la intrusió d'aigües salubres.

Pel que fa a Castelldefels, el 1975 l'agricultura era ja una activitat en progressiva decadència, i només hi treballava l'1,5% de la població activa. Una de les poques famílies que hi treballava era la dels germans Bou Muñoz*. Durant els vuitanta, l'extensió agrícola només era de 194 hectàrees, el 15% del total del terme, i a l'inici del segle XXI l'activitat agrària pràcticament ha desaparegut per la construcció de l'autopista, l'ampliació de les zones residencials i industrials, i l'edificació de la Universitat Politècnica de Catalunya. Tal i com s'aprecia a les fotografies aèries dels anys cinquanta i seixanta, la major part de l'extensió agrícola del terme es localitzava a la zona del delta, entre la via del ferrocarril i l'autovia, per un costat, i l'avinguda Pineda i el terme de Gavà, per l'altre. Aquests camps eren de sorra i, per tant, molt diferents de les terres argiloses del Llopart, per exemple. Quan plovia, l'aigua de la pluja empenyia la sal cap al subsòl, i es recollien molt bones collites. Els camps eren allargats, i estaven limitats per sèquies o *valls*, que també es feren com a mesura de protecció per tal que els terrenys no s'inundessin amb les pluges. Cada any aquestes sèquies es tallaven, es deixaven assecar, i es tornaven a fer amb pala. En aquest tipus de sòl s'hi cultivaven productes de regadiu com ara tubercles i verdures, tot i que, a diferència d'altres temps, en aquesta època no hi havia massa arbres fruiters. Tots els agricultors tenien més d'un camp i comercialitzaven directament llurs productes.

Tot i que la ramaderia ha tingut tradicionalment una importància menor en el delta, fins als anys seixanta hi havia lleteries com les dels Baixeres, Congost o Cemeño, i, durant la década del 1970, encara hi havia alguns pastors amb alguns ramats d'ovelles i cabres. Pere Bou explica una de les raons per les que la ramaderia no havia prosperat: *"Com que gairebé tot el delta era conreat perquè les terres rendien molt, no hi havia camps on anar a pasturar"*. El subsector més important durant un temps fou l'avícola, que comptava amb

vàries explotacions -Bayot, Congost, Massaguer- a la carretera de Santa Creu de Calafell en direcció a Gavà.

La indústria no tenia a Castelldefels el mateix pes que en el conjunt de la comarca, doncs l'espai destinat a sòl industrial era molt reduït: menys de vuit hectàrees entre la carretera i la via del tren, la qual cosa, sens dubte, en dificultà el creixement. Durant els anys setanta només destacaven la Rocalla, els tallers Barberán, que fabricaven maquinària per a la fusta, i la Resintex, una empresa que es dedicava a acabats especials de polipell, derivats del niló, i impermeables, la qual arribà a tenir una plantilla d'uns tres-cents treballadors fixos, i un nombre semblant d'eventuals abans que la crisi del sector comencés a colpejar-la a partir del 1983. També vivia a Castelldefels part del personal d'empreses radicades a Gavà, com ara la compañía *"Roca Radiadores"* i la *"Rockwell-Cerdans"*, situada en el límit del terme municipal de Gavà amb Castelldefels, i que es dedicava al ram tèxtil; i també era apreciable, per exemple, el número de treballadors de la SEAT residents a Castelldefels. Per aquest motiu, potser, no hi ha gairebé rastres de conflictivitat laboral a les indústries de Castelldefels. Només sabem de la discussió dels convenis col·lectius de la Rocalla a mitjan de la década dels setanta, liderats, llavors, pel sindicat clandestí, Comissions Obreres (CC.OO). També es coneixen les aturades realitzades pel personal de la *"Rockwell-Cerdans"*, en una data tan primerenca com 1965, i poc abans que tanqués, el 1969. Més importants, per la gran quantitat de treballadors amb què comptava, foren les aturades de *"Roca Radiadores"* el 1969 i el 1971, motivades per la lluita per una millora de conveni, i la del 1972, com a protesta per divuit acomiadaments, tot i que, ja abans, el 1967, alguns treballadors havien estat detinguts per activitat sindical al marge del règim. Tanmateix, el conflicte de major repercussió fou el de l'hivern del 1976 - 1977 que durà 95 dies[89].

La construcció donava treball a una quarta part de la població activa de Castelldefels en els anys setanta, arrossegant altres sectors industrials que s'hi relacionaven. Foren uns autèntics anys daurats per al sector. Després, a les acaballes dels setanta, el sector conegué una profunda crisi, descendint notablement el nombre de llicències d'obres que es demanaven a l'Ajuntament.

El sector terciari inclou totes aquelles activitats que no es poden englobar dins dels dos sectors anteriors: el comerç, el transport, les comunicacions, les activitats relacionades amb el turisme, com ara l'hosteleria, i les agències de viatges, els bancs i les caixes d'estalvi, els serveis públics, etc. El 1981, aproximadament, el 60% de la

89
Per tal d'ampliar aquesta qüestió es recomana consultar BERNAD, Robert. "L'Assemblea de Catalunya i el moviment obrer al Baix Llobregat". *El franquisme al Baix Llobregat*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2001, p. 447-480.

població ocupada de Castelldefels treballava en el sector terciari, tant dins com fora de la població. Aquest és un índex altíssim, si tenim en compte que a la Corporació Metropolitana, descomptant-ne Barcelona, només un 41% desenvolupava un treball en el sector de serveis a les mateixes dates.

Nevada de Nadal de 1962 amb l'històric hotel "Lido" al fons. Aquest hotel, situat a la zona de la platja, fou un dels pioners de Castelldefels pel que fa a oferir serveis de restaurant i allotjament als turistes (Fotografia cedida per la família Navarro Pérez)

Però anem per parts. Els comerços de Castelldefels eren, majoritàriament, establiments de tipus familiar, de dimensions petites o mitjanes, dedicant-se a un sol producte o a una gamma de productes -sabateries, carnisseries, venda de souvenirs, etc.- i, fins a mitjan dels anys setanta, no patiren la proximitat de Barcelona, ni la competència de les grans superfícies[90].

Pel que fa al turisme, predominava l'estranger, i fou la principal font d'ingressos de Castelldefels durant algunes dècades, doncs els beneficis i llocs de treball que generava aquesta activitat econòmica eren grandiosos. Tanmateix, a partir de mitjan dels anys setanta,

90
El primer hipermercat d'Espanya s'instal·là per aquestes dates al costat de l'autovia de Castelldefels, en uns terrenys de Viladecans.

s'endevinaven temps de crisi, doncs Castelldefels havia perdut la capacitat d'atracció que tenia, a favor d'altres zones del litoral mediterrani. Això féu que es reduís l'oferta de places hoteleres pel tancament d'hotels, i la seva posterior reconversió en residències geriàtriques. La mateixa explicació serveix per tal d'entendre la desaparició de diversos càmpings situats en aquest terme o a prop.

Pere Bou o l'agricultura a Castelldefels

Pere Bou Muñoz nasqué el 1932 al Llopart, l'actual Vista Alegre, *"on tots els que hi vivien eren pagesos com nosaltres. Era també on vivien els meus avis, un d'ells era Esteve Bou Cluxart, i l'oncle Pepet"*. Visqueren al Llopart fins que el 1934 el seu oncle agafà una meningitis i la seva mare, a qui deien la Muñosa, baixà a la carretera, a l'actual avinguda Constitució, per fer-se càrrec de la carnisseria de la seva família. *"Darrere teníem els corrals amb bens, ovelles, cabrits, xais, vedelles, pollastres, conills... El meu pare comprava molt bon gènere i tenien molts clients que eren estiuejants. Després de la guerra, jo, que tindria deu o dotze anys, a l'hivern, els portava la carn en una maleta de cartró, com si anés al col·legi, per no pagar els burots. També, al matí o a la tarda, el meu germà i jo anàvem a pasturar els bens. Vaig anar molt a l'escola, molt més que altres nens, perquè a casa meva no passàvem gana perquè teníem els camps i la carnisseria, però vaig aprendre poc, m'agradava més jugar. Llavors ja feia de pagès amb el carro"*.

El seu avi Esteve, amb el treball dels fills i d'altres pagesos, arribà a tenir catorze o quinze finques, dues al terme de Gavà, i m'explica que cadascuna tenia el seu nom: *"l'Arbret de Dalt"*, *"Feixa de can Rabadà"*, *"Camarles"*... *"A ell li agradaven molt els arbres fruiters. Sota la via hi havia vinyes i terra verge, i hi plantà vàries hectàrees de pomers, presseguers, pruners, que produïen molta fruita i molt bona, quasi tota es venia per fer confitura. Això fou fins la guerra, en què hi hagué una epidèmia d'un cuc, i es plantà blat per fer farina. La feina del camp era molt dura, perquè no només era treballar el camp, havíem de dormir una mica, i agafar el carro per anar a Barcelona al Born i, de tornada, el carregàvem de fems dels femataires* -nom que rebien les persones dedicades a transformar les escombraries i el fem del bestiar-. *Havíem d'arribar als camps, i fer piles amb el fem, no es podia abocar directament perquè encara s'havia de coure"*.

El seu pare, Ramon Bou Castells, tingué el primer camió de Castelldefels, un *"Hispano-Suiza"*, i amb ell deixaren de fer servir el carro per anar al Born. El vehicle fou requisat durant la guerra. Li pregunto si tenien molts

treballadors i em diu que només en tenien un de fix, i que quan arribava la temporada de recollir la ceba, treballaven quatre o cinc dones. *"Es plantava moltíssima ceba a les sorres i era molt bona, es deia* de platillo, *una varietat petita i molt lluent. També estaven els arbres, el blat, els tomàquets, les síndries, tot molt bo, ja ho he dit abans. Algunes síndries eren tan grans que s'havien de carregar en un cabàs i portar-les entre dos al carro"*. Anys després, Ramon Bou vengué un terreny, la Marineta, i preguntà als seus fills què volien, si un camió per cadascun o un hotel. Ells, que ja s'havien casat, decidiren obrir un hostal al centre del poble, el Pi-gall. *"Fou el 1961. Era molt modern i estava molt ben fet. Hi havia la barra, el restaurant i setze habitacions, totes amb dutxa i lavabo. La meva mare i el meu germà Esteve eren els cuiners, la meva dona Urbana i la meva cunyada Teresa servien els menjars, i jo i quatre cambrers estàvem a la barra. Un entrepà de pernil del bo costava dotze pessetes, i un quinto, tres pessetes i cinquanta cèntims. Treballàrem molt perquè estava sempre obert. El problema era que no érem de l'ofici, fèiem molt diners, però se'n perdien molts també. Després de cinc anys decidírem traspassar-lo, perquè ens costava la salut, sobretot al meu germà"*.

I tornaren a fer el que sabien, treballar al camp. Fins que la urbanització, la construcció de carreteres i la jubilació feren que haguessin de vendre moltes terres, entre elles la que hi havia al costat del cementiri, i que arribà a ser ocupada per part dels pisos de can Vinader. *"Encara treballo a una finca de dues hectàrees, la que nomenem Arbret de Dalt. Hi vaig cada dia, fins i tot quan plou. No puc quedar-me a casa. Així m'entretinc"*.

No ho he dit fins ara, però el seu germà Esteve i ell són els últims pagesos de Castelldefels.

Els barris

A la fi dels setanta, el mapa de Castelldefels ja està dividit, a efectes administratius i de gestió, en cinc districtes que engloben un conjunt de barris que presenten característiques tan diferents entre ells que es fan molt difícils de tipificar. Ens referim als barris de: el Centre, el Castell, Vista Alegre, can Roca, Montemar, les urbanitzacions de Bellamar i Poal, can Bou i la Platja. Per això, convé distingir entre els barris de primeres residències, és a dir, barris on s'hi vivia tot l'any -més de dues terceres parts ho feien als barris de Vista Alegre, el Castell, el Centre, i can Roca-, i els barris on predominen apartaments i torres, és a dir, segones residències,

on majoritàriament s'hi allotjaven els caps de setmana i els períodes de vacances: Montemar, Bellamar, el Poal, la Pineda i can Bou. Però, com a qualsevol classificació, hi podem trobar elements discutibles, especialment quan s'analitza la situació uns anys després. La manca de sòl edificable ha fet que sectors dels barris de can Roca i Vista Alegre, on les classes mitges no hi volien viure, s'hagin convertit en residencials, i que a d'altres zones catalogades per Alejandra de Habsburgo com a segones residències -la Pineda i can Bou-, avui en dia hi hagi blocs de pisos que són primeres residències.

BARRIS I DISTRICTES DE CASTELLDEFELS EL 1977
Font: Departament d'Estadística de l'Ajuntament de Castelldefels

DISTRICTE	BARRIS	POBLACIÓ	%
1	Vista Alegre i Castell	8.044	38,5
2	Centre	7.049	33,7
3	Can Roca i alguns carrers del Castell	2.909	13,9
4	Bellamar, Poal, Montemar	2.245	10,7
5	La Pineda, can Bou	1.642	7,8

EL CENTRE destacava entre els barris no residencials, perquè hi passaven tres vies de comunicació importants com ara la carretera de Santa Creu de Calafell, la via fèrria, i l'avinguda de la Pineda que connectava la ciutat amb la platja. Com hem vist, a començament de segle, el *poble vell* era el petit nucli urbà de Castelldefels, de dimensions tan reduïdes que només hi havia unes quantes masies i torrasses de defensa. Per això, a partir dels anys vint i trenta no pogué competir amb el nou eix format per l'estació, l'església i la carretera, on, amb el temps, s'hi establirien les funcions administratives (Ajuntament) i comercials (botigues i mercat). Cap al 1975, entre les principals característiques del barri, a més de ser el centre administratiu i comercial, destacava la gran densitat urbana i el volum de població, perquè fou en aquest barri on es començaren a construir, a la década dels seixanta, els primers blocs de pisos de Castelldefels, per tal d'allotjar-hi la població immigrant fins a la parcel·lació del barri del Castell. Al seu costat hi havia una gran quantitat d'habitatges de planta baixa , o planta baixa i pis.

Residència Pi-Gall. Era situada a la plaça de l'Estació que, com pot observar-se, tenia una fesomia força diferent de l'actual. La saturació automobilística d'avui encara quedava lluny i els conductors de l'època no havien de patir per poder aparcar (Fotografia cedida per la família Bou)

Abans que a VISTA ALEGRE s'hi comencés a construir il·legalment a partir del 1957, el barri estava constituït per un petit nucli anomenat el Llopart, amb tretze cases, entre les que destacaven cal Sastre, la de Pau Bou, cal Mansió i ca la Quela, entre d'altres. L'element més característic del barri era la seva situació, damunt d'un turó, i els habitatges unifamiliars, i majoritàriament d'autoconstrucció, donant els emblanquinaments un cert aire de poble andalús, amb passadissos allargats que s'havien de recórrer per tal d'arribar als habitatges i pisos posteriors. De fet, com passava al barri del Castell, gran part de la població venia d'Andalusia, i part havia estat vivint un temps prop de la carretera de la *Termac* i, també, a les Botigues de Sitges. A partir d'aquella data, i durant la década dels seixanta, el barri aconseguí l'índex de creixement més alt de tot el poble, la qual cosa provocà una gran manca d'equipaments bàsics, com ara clavegueram, llum, aigua i escoles, amb la consegüent mobilització veïnal. Sobre el problema de l'aigua a Vista Alegre, Norberto Murillo, regidor durant molts anys a l'Ajuntament, diu:

> *"El primer pou que donava aigua a la gent de Vista Alegre pertanyia al senyor Gandol i jo recordo com anàvem a buscar aigua a la font perquè no hi havia aigua corrent. Cobrava per les connexions a les noves edificacions, però arribà un moment en què no donava l'abast i es produïen freqüents talls d'aigua. Això comportà que la gent es mobilitzés per demanar aquest servei, com també l'asfaltat i l'enllumenat"*[91].

91
De la conversa amb Norberto Murillo, 25/12/01. He trobat un article a *"Mundo Diario"* referit a les protestes veïnals contra el problema de l'aigua potable el 30/6/77, p. 21.

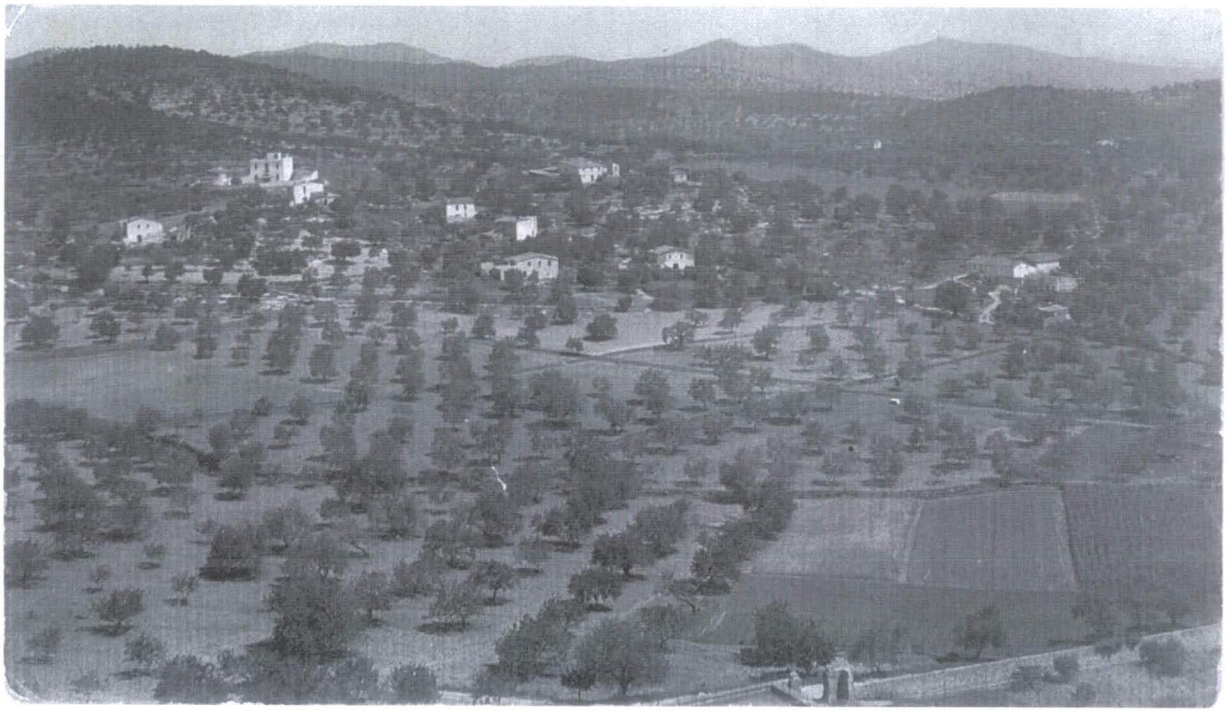

Vista del Llopart, actual barri de Vista Alegre, fotografiat des del castell. La imatge, dels anys quaranta, és força explícita: camps de conreu, garrofers i arbres diversos, s'estenien a l'ample i només apuntaven unes poques cases de pagès. La transformació urbana de les darreres dècades fa difícilment identificable l'indret, avui colmatat d'edificis (Fotografia cedida per Àngels Arnal)

EL CASTELL era el barri més recent i també el més poblat. L'urbanitzà quasi totalment APAU -una empresa propietat de Rafael Paulo Galindo-, després que s'aprovés el Pla Parcial de l'any 1966, pla que es revisà més tard. El període de creixement més intens correspongué als anys situats entre 1970 i 1976, quan es construïren cent trenta-nou blocs amb un total de 2.338 habitatges. Amb el temps s'hi aixecaren botigues, oficines bancàries i un mercat, la qual cosa féu que es convertís en el segon nucli comercial de Castelldefels, però durant una bona part dels anys assenyalats comptava amb poques infrastructures, convertint-se en un dels cavalls de batalla -a més de les escoles i la neteja- l'ordenació de la plaça Joan XXIII.

CAN ROCA també es començà a construir d'una manera força anàrquica i il·legalment durant els anys seixanta, com també Vista Alegre, on molts dels habitants procedien de la cantera de la *Termac*. Predominaven els habitatges unifamiliars d'autoconstrucció, i el barri depenia absolutament del nucli urbà amb tot el relacionat amb els subministraments. A més, fins a l'aprovació del Pla Parcial de la Muntanyeta, el barri estava mal comunicat i mal il·luminat.

MONTEMAR era el barri residencial més proper al centre urbà, amb terrenys plans a la part inferior, i muntanyosos a la superior, tot i que això no dificultà que una gran part dels carrers tinguessin un traçat regular. Era una zona on hi havia algunes masies antigues com cal Patxoca, can Pardal i el mas Jové. El promotor de la urbanització fou José Huguet que, a partir del 1948, venia parcel·les mitjançant cupons de compra a pesseta el pam[92]. Els solars eren grans i els xalets o torres estaven en directa consonància amb l'elevat nivell econòmic de llurs propietaris. Moltes construccions eren segones residències però, progressivament, aquesta circumstància canvià.

92
De l'entrevista amb José Barberán el dia 21/12/01.

LA PLATJA de Castelldefels es convertí, des de principis dels anys cinquanta en *"la gran playa de Barcelona"*. Es calculava que els diumenges dels mesos de juliol i agost hi accedien més de 300.000 banyistes. L'avinguda de *"Los Baños"* separava el barri en dos subsectors: el de la Pineda de la Marina, el més oriental, i el de les Marines, el més occidental. La urbanització Pineda de la Marina s'aprovà el 1933, però el període més intens de construcció es situà entre el 1945 i el 1959. Tot i que a partir d'aquesta data es començaren a edificar apartaments amb funcions de segona residència, la construcció predominant eren els xalets d'una o dues plantes envoltats de pins. Pel que fa a les Marines, la major part dels habitatges es construïren a partir dels cinquanta perquè, fins aquell moment, els terrenys no havien estat sanejats. Durant els anys setanta s'hi edificaren blocs d'apartaments, especialment a la línia de costa i a la part més propera al terme municipal de Sitges. Aquestes dues zones es comunicaven molt deficientment amb el poble mitjançant l'avinguda de la Pineda i un pas a nivell que hi havia entre la carretera de Santa Creu de Calafell i l'avinguda del Mar, la qual cosa provocava nombroses retencions de trànsit. L'autovia de Castelldefels i el baixador eren les vies de comunicació que facilitaven l'afluència de banyistes durant els mesos d'estiu.

CAN BOU és el barri situat entre la carretera, l'autovia i el terme municipal de Gavà. El formaven l'any 1975 tres urbanitzacions: Granvia Mar, Marisol i les Botigues. Aquesta última era una de les zones més antigues de Castelldefels, doncs tenia vint-i-tres cases construïdes durant el primer terç del segle, mentre que les altres dues es començaren a construir al voltant dels anys seixanta. En aquest sector hi predominaven les cases unifamiliars, i hi havia pocs apartaments. A Granvia Mar s'hi construí un complex esportiu a començament dels setanta, així com d'altres instal·lacions d'aquest tipus dedicades a la pràctica del tennis.

José Barberán i la darrera etapa franquista (1972-1979)

Després del cessament d'Ercilla, el governador civil anomena alcalde un dels seus regidors, José Barberán Albiac*, una persona que es definia i es defineix, tot i que no militi a cap partit polític, com a falangista. Barberán era comerciant i industrial, i havia estat regidor entre el 1961 i el 1967 pel terç de representació corporativa. Serà el darrer alcalde del franquisme i, durant la seva etapa davant del govern municipal, veurà sorgir nombrosos problemes. Alguns, com ara l'escolar, de molt difícil solució, donats els escassos mitjans amb què compta l'Ajuntament.

José Barberán Albiac, comerciant, regidor i alcalde

Els meus pares el coneixien molt, jo vaig anar a l'escola amb el seu fill Juan durant uns anys, i ens havíem creuat pel carrer, però no havia parlat mai abans amb José Barberán, fins que vaig aconseguir-ne el telèfon, i li vaig demanar una cita per tal de parlar de l'època quan ell fou alcalde.

Començàrem parlant del seu pare, Juan Barberán Borraz, que també fou regidor de Castelldefels durant molt de temps: *"Mi padre vino de Aragón en 1927 y era herrero, un herrero de pueblo. Poco después de venir él, se construyó la Rocalla e hizo muchas cosas de cerrajería y de hierro para la fábrica"*. Ell nasqué el març del 1936. Parlàrem del poc que es coneix la història del poble i em demanà si sabia que el 1932 o el 1933 es presentava un "escamot" als plens per tal de protegir la decisió que prenia el cap, s'asseien i treien les pistoles. *"Como en el lejano Oeste"*, li dic. *"Más o menos. A mi padre lo tuvieron una noche secuestrado en el Ayuntamiento porque querían que firmase algo, pero él se negó"*. També comentà: *"Cuando se urbanizó la zona de la Pineda de la Marina los terrenos se pagaban a 10 céntimos el palmo"*. I com que aquells terrenys es pagaven a terminis i, per tant, no es feren escriptures de propietat, després de la guerra molts se n'anaren o deixaren de pagar, i els terrenys tornaren a la finca mare.*"Estos solares se los quedó más de un desaprensivo"*.

Més endavant posaren la primera ferreteria del poble. *"Nos la montó un ferretero de Gavà, Capelleras, de la Rambla. Mi madre estaba al cargo del negocio de cara al público, y mi padre seguía en el taller. Hasta que hice el servicio militar, estuve en el taller y después pasé a la ferretería"*. Son pare també fou agent de vendes de terrenys d'Arcadi Balaguer i, més tard, de Manuel Soriano. *"Arcadi Balaguer tenía mucho patrimonio pero*

muy poco dinero, así que le pagaba las comisiones con parcelas, una de ellas fue donde Bayot tenía la granja de pollos. También nos perteneció el terreno donde pusimos la fábrica, pero mi padre lo vendió a un agricultor de Gavà por noventa mil pesetas y cuando lo volvimos a comprar nos costó cinco millones".

L'any 1961, durant el govern de Francisco Viñas, fou elegit regidor pel terç corporatiu, passant a ocupar la regidoria de Turisme: *"Cuando era concejal tenía que contratar algunos guardias urbanos de Barcelona para hacer el servicio durante el verano. No tenía dinero ni para la gasolina del Land-Rover y muchas veces teníamos que ponerlo de nuestro bolsillo"*. Al llarg de l'entrevista, les mencions a les dificultats econòmiques de l'Ajuntament es converteixen en un tema recurrent: *"Cuando fui alcalde también teníamos que seguir controlando la gasolina de los vehículos. El parque móvil del Ayuntamiento estaba formado por cuatro motos, un Land-Rover, un tractor -que tuvimos que ir pagando poco a poco, en función de las horas que trabajaba- y dos ambulancias, una de ellas pagada por una caja de ahorros y la otra por un particular. También contábamos con dos camiones, uno de segunda mano con grúa al que se le acopló una canasta para reparar las luces y otro de la marca Ebro. Había muy pocos medios, los impuestos de recogida de basuras y de conservación del alcantarillado costaban mil pesetas al año cada uno. Aún así, se pudieron hacer muchas cosas como el alcantarillado de Vista Alegre, que fue financiado en parte por los vecinos, creo que pagaron un 15%, mientras que el Ayuntamiento pagó el resto. Al estar pagando a plazos esa cantidad, no se pudo desarrollar el plan de iluminación definitivo. Conmigo se terminaron las escuelas de Vista Alegre. Como no había dinero para pintarlas, recibimos mucha ayuda de Moisés Rojo, que era comunista y amigo íntimo de Carrillo, que fue quien se ofreció a pintarlas y a cobrar por semanas. Mucha gente me decía que por qué daba trabajo a un comunista -por entonces el partido estaba en la ilegalidad- y yo les respondía que era uno de los pocos que me habían demostrado que podía confiar en él. En el caso del asfaltado de Montemar, como no había presupuesto para ello, se reunían los vecinos de las calles y decidían si querían que se hiciese o no. El Ayuntamiento se hizo cargo de la dirección técnica, es decir, de la realización del proyecto por parte del arquitecto municipal y de la dirección de las obras, y los vecinos pagaron sólo los gastos mínimos porque no había recargos"*.

Una de les darreres decisions com a alcalde, i de la que se sent especialment orgullós, és la de l'arribada de la Policia Nacional a Castelldefels, perquè fou la primera comissaria que es concedí després d'un decret del ministre de Governació, Rodolfo Martín Villa, per tal

d'augmentar-ne el número per la geografia nacional, i que suposà que quaranta-quatre policies i deu inspectors vigilessin la ciutat. Una altra de les decisions que en destaca de la gestió fou la compra a terminis, a la família Cirera Salgado, d'uns terrenys rera la via per un milió de pessetes, terrenys que li serviren per fer l'ampliació de la zona esportiva.

Poc abans d'acomiadar-nos li dic que em dóna la impressió de que tot estava en contra seva: el context polític general, una part del consistori, algunes associacions de veïns, els partits polítics recentment legalitzats... I em confessa que quan deixà el càrrec ho celebrà ell sol amb un bon sopar, perquè sentia que s'havia tret un bon pes del damunt.

El 1972 Castelldefels està molt a prop d'arribar a la xifra de 20.000 habitants empadronats -la superarà el 1975-, i no compta amb els serveis socials, sanitaris i culturals desitjables per a una població d'aquestes característiques, i que no para de créixer: habitatges protegits, un ambulatori, col·legis, instituts d'ensenyament secundari i formació professional, biblioteca, un centre cultural municipal, un centre per a la tercera edat que no depengui d'una caixa d'estalvis, camps d'esport, una piscina municipal, parcs i jardins.

Hem de dir que durant els governs d'Ercilla i Barberán es pretengué projectar l'edificació de 288 habitatges protegits a can Vinader, així com establir un concert amb el *"Instituto Nacional de Previsión"* per tal d'obrir un dispensari i un servei d'urgències al carrer Llibertat, o la petició d'edificar un institut. Els habitatges mai no s'edificaren perquè els trenta milions que costaven serviren per equilibrar el pressupost[93]; l'ambulatori del carrer Llibertat no reunia les condicions necessàries per assistir als malalts; l'institut trigà molts anys a construir-se; i les activitats de la casa de la Cultura -les obres d'habilitació de la qual s'acabaren el 1976- eren poques i no pretenien dirigir-se al conjunt de la població, perquè també existia el Centre Cultural Recreatiu, de titularitat privada.

Millors resultats s'aconseguiren amb la construcció d'escoles a can Roca, però, això sí, durant uns anys l'Ajuntament hagué d'habilitar diversos locals comercials, els baixos del castell i el pavelló polisportiu com a aules provisionals*.

93
Com em comentava Domingo Márquez, potser fos el millor, perquè haurien estat uns habitatges de mala qualitat semblants als que es feren al barri de *San Cosme* al Prat i que s'han hagut d'enderrocar.

Se acrecienta la demanda de puestos escolares. La enseñanza oficial es la que tiene más solicitudes[94]

94
Article publicat a *"La Vanguardia"* el dia 25 d'abril del 1972.

"El problema escolar en la población, aunque no llega a tener carácter de gravedad, preocupa lo suyo. Sobre todo los maestros que ven cómo se llenan de niños las aulas hasta llegar a unos límites que hacen imposible admitir más peticiones. El Ayuntamiento subraya la importancia en el momento actual de la inauguración de un nuevo centro escolar en Vistalegre (sic) para el curso 1972-73. (...) Aparte de este centro y dentro del plan de urgencias de la provincia de Barcelona se construiría otro colegio en la urbanización Castillo. (...) Pero ¿cuáles son las necesidades de Castelldefels? En la actualidad funcionan 18 aulas estatales y 37 privadas. Las escuelas nacionales son dos, mientras que los centros privados son nueve. (...) Pero si el módulo de 40 alumnos por clase a veces se cumple en los privados, es inexacto en los oficiales, en los cuales llegan a albergarse 50, 60 y hasta 70 niños o niñas en un aula. (...) Son de muy distintos niveles y es difícil prestarles una atención diferenciada. Hay niños de más edad en cursos inferiores: el motivo más común es que a los 6 años no entraron en la escuela y ahora a los 9 o 10 años tienen que empezar, con una serie de inconvenientes para ellos y para la marcha general de las clases. Los patios, tanto en la escuela de niños como en la de niñas, son insuficientes, del orden de los 300 metros cuadrados, cuando lo ideal sería disponer de más de 900. La solución es ir a recreo juegos (sic) o gimnasia a las pistas polideportivas municipales (...) y como dato a destacar la escasez de material enviado por el Ministerio. En este punto de actuación oficial hay que reseñar la remuneración de maestros y maestras, cuyos sueldos no son precisamente estimulantes. El sueldo mensual oscila entre las 7.700 y 7.800 pesetas. A esta cifra hay que sumar los "complementos" que a duras penas se cobran- (...). Vienen a representar unas 1.900 pesetas al mes. (...) Los maestros no podrían vivir en estas condiciones sin algunos "extras" como las famosas permanencias, que suponen unas 4.000 pesetas al mes. Me decía un maestro: "El Ministerio paga 150 pesetas al mes en concepto de compensación por no disponer de vivienda (a los solteros). Y aquí en Castelldefels, durante el invierno, un apartamento no se alquila por menos de 2.500 pesetas".

(...) Los centros privados están más desahogados (...). Claro que en estas academias o colegios privados hay que pagar 600 pesetas mensuales de cuota, cantidad que no pueden aportar un gran número de familias de la población, que en su mayoría se compone de clases trabajadoras. (...) En estos momentos hay ya en uno de los colegios nacionales de 300 a 400 solicitudes de ingreso acumuladas.

(...) Así se puede trazar el siguiente cuadro: Población total 15.000. Población calculada 6-13 años 1.950 (13%. Población preescolar 1.350 (9%) Total 3.300. Población escolarizada (preescolar y 6-13 años) 2.200. Déficit posible 1.100 niños.

(...) Es claro que Castelldefels crece, y no sólo eventualmente en la temporada turística, sino manteniendo un vecindario estable y numeroso el resto del año. Estos últimos años crece el número de personas de Barcelona que viene a vivir a Castelldefels, donde se instalan en apartamentos o chalets, por lo general cerca de la playa. También afluyen inmigrantes que trabajan en las dos o tres empresas importantes de la población y en especial en el sector de la construcción, en el que hay una gran demanda de mano de obra.- J.M.P."

Durant els dos primers anys del mandat de Barberán no es produïren fissures entre l'equip de govern. S'acabaren les obres del pas inferior de l'avinguda Pineda i la construcció de dues alçades més a l'edifici de l'Ajuntament. Es decidí la divisió del terme en els cinc districtes actuals, i s'adquiriren terrenys per a escoles, alhora que es participava en la construcció d'un centre per a la comarca *"con destino a la asistencia, recuperación y enseñanza de niños y adolescentes subnormales"* a Gavà. Un dels pocs fets preocupants fou que el pressupost del 1973, al voltant de cent milions de pessetes, ja era insuficient. Així ho reconeix Barberán:

> *"Con Viñas, el presupuesto municipal era de unos quince millones. Había muchos recibos duplicados, y no se encontraba a los propietarios. A partir de ahí, en la época en que fui alcalde, se hizo una revisión del catastro y de unos 6.000 contribuyentes se pasó a 13.000 y el presupuesto se amplió a 150 millones aproximadamente"*[95].

Entre aquests dos fets, la reunió d'alcaldes afectats i petició de garanties, es produeix un dels esdeveniments que marcaran el final del franquisme: l'atemptat contra el president del govern Luis Carrero Blanco el desembre del 1973. El gener del 1974, l'alcalde i els regidors decideixen posar el seu nom a la plaça de l'Església i procedir a una nova ordenació urbanística d'aquest espai.

El febrer del 1974, el darrer consistori del franquisme, estava integrat per: Jesús Val Castillo -primer tinent d'alcalde-, Antonio Jaume Miquel -segon-, José Aldeguer Sebastià -tercer-, Andrés

95
De l'entrevista amb José Barberán el 21/12/01.

Sandoval Arias -quart-, Miguel Martínez Sebastià, Juan Carbó Rabionet i Joaquín Miró. Tots foren regidors que, d'una o altra manera, s'oposaran a Barberán i als regidors que el recolzaven: Enrique Miralles, Félix Ariza Cornejo i Antonio Santiago Olivares, acusant-lo de mancar-li caràcter i voluntat política per tal de resoldre els problemes municipals.

George Sanders. La mort a Castelldefels

El mateix dia que *"La Vanguardia"* publicava l'article sobre el problema escolar a Castelldefels del que n'he extret una part, l'actor George Sanders es suïcidava al *"Gran Hotel Rey Don Jaime"*. Havia nascut el 3 de juliol del 1906 a Sant Petersburg (Rússia). La seva carrera cinematogràfica començà trenta anys després, el 1936, i fins a la seva mort participà a dotzenes de pel·lícules, entre elles *"Lloyd de Londres"* (1936), *"Rebeca"*(1940), *"El cisne negro"*(1942), *"El retrato de Dorian Gray"*(1945), *"Sansón y Dalila"*(1949), *"Eva al desnudo"*(1950) -per la que aconseguí un Òscar al millor actor secundari-, *"Te querré siempre"* (1953), *"Los contrabandistas del Moonfleet"* (1955), *"Salomón y la reina de Saba"*(1959), -la darrera pel·lícula de Tyrone Power-, i *"La carta del Kremlin"* (1970). També escrigué una novel·la policíaca titulada *"Crimen en mis manos"*, i la seva autobiografia, *"Memoirs of a professional Cad"*, que mai no s'ha traduït al castellà. Es casà quatre cops i una de les seves mullers fou l'actriu Zsa Zsa Gabor. Es dóna la circumstància que, anys després del seu divorci, provà de tornar-s'hi a casar i, al no aconseguir-ho, ho féu amb la seva germana Magda. El matrimoni durà poc.

Segons els diaris de l'època, George Sanders havia arribat el 22 d'abril del 1972 procedent de Palma de Mallorca, on hi tenia una casa. Sembla ser que visità diverses finques properes a la platja amb la intenció de comprar-ne alguna, la qual cosa sembla estranya, si tenia planejat suïcidar-se. Si no ho contemplava, què l'impulsà a fer-ho?. I per què a Castelldefels i no a un altre lloc, si el seu passaport estava ple de segells de duanes?

Ara, quan redacto aquestes línies, em sorprenc de la visió tan diferent que tingueren d'ell Divina Arbeo, en aquells moments una de les recepcionistes de l'hotel, i Manuel Leandres Sierra, el caporal de la guàrdia civil. A Divina Arbeo, Sanders li semblà una persona educada i agradable, lluny de l'estereotip que es té de les estrelles de Hollywood, persones orgulloses i pagades de sí mateixes. Com a recepcionista, estava acostumada als artistes famosos. Molta gent de cinema i teatre havia passat per l'hotel, però li féu gràcia veure'l de carn i ossos davant

seu. *"No estaba gordo"* em digué *"se conservaba muy bien para la edad que figuraba en su pasaporte"*. La tarda abans de la seva mort un equip de *"Televisión Española"* es desplaçà al *"Hotel Rey Don Jaime"* per tal d'entrevistar-lo. Com que estava molt begut, només el pogueren gravar sortint de l'hotel, quan anava cap a un vehicle. Foren quinze metres de pel·lícula, els darrers de la seva carrera d'actor cèlebre.

Divina Arbeo m'informà que fou el director de l'hotel, el senyor Carbonell, qui entrà a l'habitació cap a dos quarts de tres de la tarda, perquè Sanders havia d'agafar un vol cap a Niça i estaven preocupats, doncs no havia donat senyals de vida durant el matí. Després de descobrir el cos sense vida, els empleats trucaren per telèfon al quarter de la guàrdia civil, i el caporal Sierra es presentà en un Land Rover antic per al que quasi mai tenia benzina. El suïcida estava ajagut al terra, al costat del llit, en una postura molt rara, com si hagués fet unes passes, i s'hagués caigut com un fardell. Manuel Leandres Sierra relata: *"Estaba desnudo y tuvo una muerte horrorosa, porque la provocada por ingestión de barbitúricos lo es. La cama estaba deshecha y había siete u ocho mil dólares tirados y repartidos por toda la habitación. Llevaba tres o cuatro horas muerto"*. Recorda perfectament la nota on deia que estava avorrit de la vida, i que volia abandonar aquesta immunda claveguera.

L'actor morí entre les 12 i les 12.30 del dia 25 a l'habitació número 3 del *"Hotel Rey Don Jaime"*. La causa de la mort fou intoxicació per barbitúrics. Les primeres informacions parlaren de cinc flascons buits de Nembutal on hi hauria hagut deu pastilles a cadascun. Altres informacions asseguraven que els fàrmacs els havia comprat a una farmàcia de Barcelona. Segons sembla, George Sanders escrigué diversos esborranys de les dues notes que deixà per al seu *acomiadament*. La definitiva diu que es suïcida per estar avorrit de la vida i de les escombraries del món: *"Dear world: In case anyone is interested I have lived long enough any longer would become a bore. I am leaving you to your congestion, your trash, and your re-cycled sewage. Very best wishes. Yours sincerely. George Sanders"*. A l'altra, amb el telèfon de sa germana i en castellà, hi explicava que hi havia prou diners per tal de pagar les despeses de l'hotel -unes set mil pessetes-, i les que comportaria la seva mort. Diu textualment: *"Avisar a mi hermana Mrs. Bloecker Teléfono HORSHAM 60770 -Inglaterra Condado de Sussex-. Hay sufficiente (sic) dinero en mi bolsillo para pagar para (sic) todo esto"*.

El cos fou traslladat al dipòsit del nou cementiri de Castelldefels on el forense del Jutjat de 1ª Instància de l'Hospitalet, Juan Olivella Vidal, li practicà l'autòpsia. Un núvol de periodistes esperava fora per tal de

saber-ne els resultats i per fotografiar la germana del difunt, però com que aquesta no aparegué, el Consolat Britànic de Barcelona es féu càrrec dels tràmits de repatriació de les restes. El caporal Sierra no havia vist mai res d'igual: *"Durante aquella noche llamaron de ciento y pico de países, de muchos de los cuales no había oído hablar en mi vida, para que les diera detalles. Pensaban que le habían matado, que se trataba de un asesinato. Fue algo exagerado, el teléfono no dejaba de sonar"*. L'acta de defunció la signaren dos dies després el jutge Ramon Bou Castells i el secretari Mauricio Carrió Vidal[96] , que realitzaren les diligències prèvies. L'enterrament s'havia de fer al cementiri de Londres.

96
Registre Civil de defuncions de Castelldefels, volum 16, referència 16/72.

El Pla General Metropolità de 1976

El 1974 sorgeix un nou front: es comença a apuntar el Pla General d'Ordenació Urbana i Territorial de la Comarca de Barcelona, que, quan fou aprovat el 1976, substituí l'antic i molt qüestionat Pla Comarcal del 1953. Es va prendre la iniciativa de crear una entitat encarregada de dur-lo a terme i de gestionar serveis d'interès general com ara transports, aigua potable, tractament d'aigües residuals, electricitat, gas, recollida d'escombraries, escorxadors i mercats centrals. Ens referim a la Corporació Metropolitana de Barcelona, que fou creada per decret llei el 24 d'agost del 1974, i incloïa la capital i vint-i-sis municipis del cinturó.

Per a Castelldefels -el darrer poble al sud d'aquesta nova zona metropolitana- els plans globals suposaven la construcció d'una autopista que dividiria el terme en dues meitats, i l'ampliació de l'autovia, entre d'altres aspectes. El consistori presidit per Barberán s'oposà a ambdues, perquè una dràstica reducció de l'espai agrícola -del 15% passava a l'1%- assetjava Castelldefels, i es programaven quatre grans avingudes que havien d'ajuntar el centre del poble amb la platja.

Durant el període de discussió del pla es generà, a més, una certa polèmica, perquè l'Ajuntament pensava que amb aquest pla es produïa una invasió de les seves competències, en especial les ordenances que regulaven la construcció dins del terme i que havien estat aprovades el 1967 -tenien por per les llicències d'edificació concedides, i pel grau de respecte vers els plans parcials aprovats, com ara "Tristán La Rosa" i "Montemar", entre d'altres- i que, possiblement, s'havien de revisar. S'arribà a dir com a justificació:

"La necesidad de alcanzar niveles de calidad y menores volúmenes de ocupación del suelo, aconsejan el detenido estudio de unas posibles modificaciones de las citadas ordenanzas"[97].

Més endavant, l'octubre del 1977, el consistori s'oposarà a la prèvia aprovació per part de la C.M.B. dels projectes d'urbanització justificant-ho amb la paralització de la construcció que suposaria, i el consegüent augment de l'índex d'atur.

97
APM, 28/9/74. El Pla General Metropolità es féu per tal de beneficiar Barcelona, i es féu des d'un despatx sense tenir en compte la realitat. Hi havia carrers edificats en la seva totalitat, i es pretenia modificar la seva amplada. Hi hagué moltes al·legacions i totes es desestimaren.

L'oposició de l'ajuntament presidit per Barberán al projecte de l'autopista Barcelona-Comarruga (1976)

"En el Estudio Previo E-7-B001 de la Red Arterial Metropolitana de Barcelona, elaborado por la Jefatura Regional de Carreteras, se proyecta una nueva Autopista llamada Barcelona-Comarruga, que partiendo del 2º Cinturón de Barcelona, del futuro Centro de Comunicaciones del Prat, bordea el límite sur de las zonas industriales de San Baudilio, Viladecans, y Gavá (...). Se observa que en el tramo Gavá-Sitges, en lugar de alejarse de las zonas urbanas y discurrir por el lado de montaña como sería lógico, penetra en el centro de Castelldefels, se interfiere entre las actuales Autovía y Carretera C-245 en forma muy forzada que obliga a desplazar la existente línea de ferrocarril; pasa sobre las Botigas y en escollera sobre el mar frente a las costas de Garraf con el consiguiente deterioro ecológico y turístico de estas costas. (...) En la información pública de aquel concurso, este Ayuntamiento rechazó la solución costa y abogó por las alternativas de montaña y cornisa[98]*. La Corporación municipal cree procedente oponerse al trazado proyectado (...) por cuanto al atravesar la población implica las siguientes consecuencias:*

-Atravesaría suelo urbano ya urbanizado y en gran parte edificado, afectando directamente a muchos inmuebles a derribar y expropiar (...).

-Las afectaciones se producirían no sólo por la explanación de la autopista en sí, sino además por los enlaces, nudos, calzadas laterales, pasos a distinto nivel (...).

-Implicaría el traslado de la actual vía férrea con las consiguientes nuevas afectaciones.

-Todo ello representa un sobrecosto económico que ha de ser muy elevado (...).

-Pero a las razones económicas hay que anteponer el motivo de interés social. Una nueva autopista de tráfico rápido y de paso,

98
El mateix fa la *"Subdirección General de Ordenación Turística del Territorio del Ministerio de Información y Turismo"* a petició del consistori.

Atravesando el centro de la población constituye una barrera que divide en dos el término municipal, y un foco de contaminación atmosférica y de ruido que deteriora gravemente el ambiente urbano haciéndolo inhabitable. (...) Para mayor abundamiento resulta que se proyecta transformar también en autopista la actual carretera C-246 (Autovia de Castelldefels), con la secuela de nuevas afectaciones".

Segons els càlculs de l'Ajuntament, el sòl urbà afectat s'apropava a les 200 hectàrees i les zones d'explanació i reserva afectaven, de manera directa o indirecta, a més de 3.300 habitatges construïts. Finalment, gràcies a mobilitzacions com la que tingué lloc durant l'època de Barberán, on s'arribà a tallar l'autovia, i les més recents del 1987, s'aconseguí que l'autopista del Garraf, de passada per Castelldefels, tingués un itinerari alternatiu.

Crisi al consistori

A partir del juny del 1976, els regidors Carbó, Martínez, Val i Sandoval, entre d'altres, deixaren d'assistir als plens -el setembre faran arribar un escrit al governador civil notificant-li llur decisió-, i molts no es pogueren celebrar per manca del quòrum necessari, pel que podem parlar de l'inici d'una etapa de desgovern municipal. Aquesta circumstància s'agreujarà a partir de desembre, precisament quan les corts franquistes voten favorablement la *"Ley de Reforma Política"* proposada pel nou president del govern, Adolfo Suárez, i que, a la pràctica, significa obrir el camí cap a la convocatòria d'eleccions generals lliures en un termini de temps molt breu. He sumat divuit plens no celebrats entre juny del 1976 i juny del 1978, la qual cosa dóna una idea de la soledat política de Barberán. En alguns dels plens celebrats no hi assistiren ni els teòrics defensors de l'alcalde. Al ple del 2 de juny del 1977, tretze dies abans de les primeres eleccions generals, no hi assistiren vuit regidors, només hi havia l'alcalde, Ferreruela i Miralles.

Diversos episodis poden ajudar a explicar l'absentisme d'uns regidors que, malgrat tot, mai no arribaren a formar una oposició organitzada, doncs hi ha ocasions en les quals uns assisteixen al ple i d'altres no, uns signen escrits o proposen acords al ple, mentre que d'altres se n'inhibeixen.

Retrocedim en el temps. El primer símptoma d'oposició a l'alcalde té relació amb la petició cursada al Govern Civil i a la Prefectura d'Administració Local per tal que iniciïn una inspecció de tipus ordinari per l'anòmala situació dels comptes de l'Ajuntament, cosa que ja havia demanat el regidor Jordi Catasús uns anys enrera. Com que un any després segueixen sense saber-ne res, tots els regidors decideixen signar un escrit on demanen a l'alcalde que n'expliqui els resultats, o que es cursi una inspecció de tipus extraordinari. Segons sembla, la situació es complica perquè l'interventor dels fons denuncia actuacions del dipositari. Finalment s'instruirà a aquest darrer un expedient disciplinari per demores i defectes en alguns pagaments, substituint-lo per un interventor-accidental[99].

El segon símptoma té relació amb la negativa de l'alcalde de secundar una moció de Carbó i Martínez on proposen:

> *"Interesar del gobierno de la nación disponga una reforma en las normas vigentes que permitan a partir de las próximas elecciones municipales previstas para el mes de noviembre de este año la renovación total de los Ayuntamientos al objeto de alcanzar éstos una deseable y plena representatividad"*[100].

Perceben que cal fer canvis profunds perquè quan parlen de *"la normativa vigente"* es refereixen a la convocatòria d'eleccions seguint el sistema de terços. I ho fan quan encara és president del govern el franquista Carlos Arias Navarro, per la qual cosa aquesta defensa de la renovació de l'esfera municipal té, indubtablement, encara més valor. A aquestes alçades, com a resultat de la divisió dins del si de la corporació, Barberán ha retirat la confiança a Val com a tinent d'alcalde i ha nomenat, en lloc seu, a Antonio Santiago Olivares. Els altres càrrecs de la comissió permanent quedaven a mans de Joaquín Ferreruela, José Aldeguer, Félix Ariza i Enrique Miralles.

Un altre episodi conflictiu es relaciona amb una sentència fallada contra l'Ajuntament immediatament després d'unes obres de remodelació de l'hotel *"Playafels"*, que es fan amb un permís de la Prefectura de Costes i que tenen relació amb, presumiblement, una invasió o juxtaposició de competències entre aquesta prefectura i la Corporació Metropolitana. L'assumpte surt a la premsa, i els sis regidors anomenats prèviament demanen explicacions a l'alcalde. Val fa que es llegeixin documents dels expedients tramesos, i Miró insisteix en què quedi ben clar que l'Ajuntament no ha tingut coneixement d'aquestes obres amb anterioritat.

99
Domingo Márquez és escollit com a interventor-accidental amb la seva oposició, doncs no volia crear perjudicis a la població ja que no era interventor del cos nacional. Pocs mesos després demanarà ser rellevat del càrrec, petició que li serà denegada. APM, 25/9/76.

100
De la moció presentada al registre de l'Ajuntament signada per Carbó i Martínez el 25 de maig del 1976.

Tot i que amb molts problemes -com l'augment de l'atur i la inflació galopant que arribarà al 25%, els continus atemptats terroristes d'ETA, i els intents de desestabilització de l'extrema dreta-, el maig del 1977 el procés de la transició espanyola ja és imparable. Per primer cop, durant molt de temps, el dia 11 d'aquest mes assisteixen al ple de l'Ajuntament quasi tots els edils, perquè han aparegut escrits a la premsa on s'ataca els regidors absentistes. Per aquest motiu, quan comença la sessió, Carbó, Martínez i Sandoval demanen a la presidència que es llegeixi un escrit. L'alcalde s'hi nega adduint que no és a l'ordre del dia. Els tres abandonen el ple com a senyal de disconformitat. A l'apartat de precs i preguntes, Jaume demanarà que la corporació s'afegeixi a les peticions que des de diferents àmbits s'estan fent per restablir els principis i institucions configurades a l'Estatut d'Autonomia de Catalunya de 1931. Barberán diu que els regidors han d'estudiar aquest estatut, i que es pronunciaran en un proper ple, la qual cosa finalment no succeirà[101].

Tanmateix, no serà aquesta la reunió més conflictiva. Tradicionalment els pressupostos ordinaris per a un exercici s'aprovaven abans de finalitzar l'anterior, però durant els darrers anys de Barberán a l'alcaldia, degut a l'absentisme dels regidors, s'aprovaren sempre amb retard: el del 1976, a final de setembre del 1977; el del 1977, el maig del 1978; i el del 1978, el juliol del 1979. El pressupost ordinari per al 1977, que pujava a cent quaranta-u milions de pessetes, resultarà especialment polèmic, i s'aprovarà gràcies al recolzament prestat per Jaume, qui, a canvi, demanarà que es faci un estudi de la fiscalització municipal, es redueixin les despeses de personal -que representaven el 55% del pressupost-, i se n'augmenti l'eficiència. Voten en contra de l'aprovació del pressupost Val, Martínez, Sandoval i Carbó, denunciant el fet que hi hagués conceptes pressupostats en excés, com ara les plusvàlues i l'impost de circulació, que provocarien un desfasament al final de l'exercici. Juan Carbó* fou el crític més dur quan afirmà que l'alcaldia realitzava una política anàrquica, arribant a demanar formalment la dimissió de Barberán. Aquest s'hi negà, tant a presentar la seva dimissió com les dels dos regidors que el seguien recolzant.

101
La notícia del desenvolupament d'aquest polèmic ple aparegué el 13 de maig del 1977 a *"La Vanguardia"* i al *"Diario de Barcelona"*.

Carbó demana la dimissió de l'alcalde en el ple del dia 20 de maig del 1977

"El señor Carbó Rabionet, manifestó lo siguiente: "Considero inadecuado entrar en la discusión de unas partidas, las cuales todos sabemos que pueden ser suministradas o disminuidas según convenga. Además, creo que los funcionarios que han confeccionado este presupuesto, lo han hecho con el máximo de buena fe y honradez, a base de los datos que poseen y de la situación actual del Municipio. Se habla y se discute mucho el capítulo correspondiente al personal, y quizá es el único que pueda merecer un comentario. Ochenta millones sobre un presupuesto de ciento cuarenta y uno, realmente es una cifra considerable. (...) Realmente si ello se reflejara en un servicio esmerado en todos los aspectos, tendría una justificación, pero por desgracia todos sabemos que no es así. En este caso, yo me permito preguntar al señor Secretario como jefe de personal: ¿Está usted dispuesto a certificar que todos los empleados cumplen puntualmente con sus horarios, cumplen el trabajo que les corresponde, que están capacitados para desarrollarlo, y que se han ocupado las vacantes de acuerdo con lo establecido por la Ley? Si es así, podré aceptar este capítulo. De todas formas, como insinúo al principio, no se trata solamente de aprobar un presupuesto, sino más bien este acto significa darle una aprobación a que el Ayuntamiento continúe con una política desastrosa y de improvisación para la buena marcha de la villa de Castelldefels. Desde el primer día de mi toma de posesión como Concejal de este Ayuntamiento, he venido luchando contra una serie de anomalías, bajo mi punto de vista, inexplicables y que mi conciencia no me permite aceptar. ¿Cómo se pretende que aprobemos un presupuesto, cuando todavía no se nos ha dado explicación del resultado de la inspección que se solicitó a través de un pleno extraordinario por todo el Consistorio debido al déficit que se produjo el año 1975? (...) ¿Cómo es posible que todavía no se hayan revisado todos los expedientes de proyectos, cuando según tengo entendido, solamente de dos, ya se han recuperado 800.000 pesetas, indebidamente satisfechas? ¿Cómo se ha permitido que haya un valor superior a los 900 millones de pesetas en proyectos, muchos de los cuales están ya completamente desfasados y fuera de ordenanzas y que han representado considerables desembolsos para la hacienda Municipal?"[102]. "(...) Pues bajo mi modesto punto de vista, queda demostrada la anárquica política llevada por la Alcaldía, y lo que resulta más incomprensible, por sus colaboradores inmediatos (...) Por mi parte, el 9 de septiembre de 1976, dirigí escrito al Excmo. Gobernador Civil, inhibiéndome de la actividad municipal, pues no quería aparecer como

102
Carbó continua queixant-se de la poca informació sobre l'impost de circulació, el pressupost del clavegueram del casc urbà, dels expedients instruïts a tres funcionaris, dels contenciosos del Suprem, etc.

colaborador de las anomalías que se producían, pero debido a los ataques verbales, y de la prensa últimamente, me veo en la necesidad de hacer esta exposición (...) Para resolver la situación actual del Ayuntamiento, y siempre bajo mi modesto punto de vista, no se trata de seguir una política de paños calientes. Me parece que sería mucho más honrado por parte de todos, si en una reunión se pusieran todos los cargos encima de la mesa, empezando por el propio Alcalde, cosa que a partir de este momento pido formalmente, y pido a mis compañeros del Consistorio se manifiesten al respecto, y entre todos procurásemos reestructurar un Ayuntamiento que, por lo menos, presumiblemente por el poco tiempo que nos queda hasta llegar a las elecciones, nos permita afrontar los problemas con valentía y salir con la conciencia tranquila de que hemos hecho lo posible para cumplir la misión que nos fue encomendada".

El llarg camí fins a les eleccions municipals

Durant els tres primers anys d'Adolfo Suárez al poder, la transició democràtica es féu des de dalt, sense que aparentment semblés preocupar massa el que passava als municipis -l'àmbit d'actuació política més propera als ciutadans- la qual cosa generà un clima de manca de representativitat política de les corporacions. El 15 de juny del 1977 es celebraren les primeres eleccions democràtiques a corts constituents i guanyà la *"Unión de Centro Democrático"*, el partit del president Adolfo Suárez.

A Castelldefels, com a tot el cinturó industrial de Barcelona, la victòria de l'esquerra fou aclaparadora. Com a exemple, cito unes paraules de Juan Manuel Patón, que seria elegit regidor independent pel PSUC a les primeres eleccions municipals:

> *"Uno de los recuerdos más vividos de aquellas elecciones de 1977 se produjo cuando acabamos el recuento de votos de la mesa electoral del colegio Vista Alegre. El resultado de la izquierda fue tan espectacular que la mesa acabó cantando 'La Internacional'"*[103].

De cop i volta començaren a dimitir càrrecs municipals perquè entenien que els mancava representativitat. A l'Hospitalet, per exemple, l'alcalde Perelló buscà contactar amb els partits i assegurà que no volia prendre decisions d'importància per a la ciutat sense

103
Entrevista amb Juan Manuel Patón Barnés el 9/1/02.

consultar amb els autèntics representants mentre que a Sant Boi i al Prat dimitiren els consistoris. En aquesta darrera població:

> *"El alcalde Mesa anunció, además, que va a celebrar próximamente una reunión de los partidos ganadores* -entenc que es referia a la UCD i al PSC-PSOE- *para elaborar un sistema que permita su participación en la gestión municipal"*[104].

El periodista J.A. González Casanova, el 2 de juliol, és a dir, dues setmanes després de les eleccions, escrivia sobre aquest particular a la columna del *"Mundo Diario"*, un diari propietat de Sebastià Auger, i que donava especial importància a les notícies dels municipis de Catalunya:

> *"De un modo espontáneo -aunque forzado por los nuevos rumbos democráticos de nuestro país- van dimitiendo alcaldes y concejales de algunos municipios de Catalunya. (...) La población empieza a concienciarse masivamente del hecho irreversible de la democracia. Los miles y miles de votos han confirmado poquísimos, por no decir ninguno, de los grupos, clanes, clientelas y personajes que han dominado hasta ahora nuestra vida municipal y provincial. En pocas horas ha perdido toda legitimidad democrática el personal político del franquismo local. Tantos y tantos años de poder municipal, de lucrativos negocios al amparo del tinglado oficial, se los traga el olvido pero también el futuro. A partir de ahora las cosas han de ser distintas..."*

També a Castelldefels les coses comencen a ser diferents. Tres mesos després de les eleccions generals del juny es constitueix una Comissió Democràtica de Control Municipal que difon un programa amb la finalitat que perseguia. Segons Agustín Marina Pérez, alcalde de Castelldefels des del 1979 fins al 2002, aquesta comissió es reunia a les seus del PSUC o del PSC, i hi participaven els representants dels dos partits polítics anomenats, juntament amb els d'ERC i CiU:

> *"José Barberán sabía perfectamente quienes estaban en cada partido y no puso nunca ningún obstáculo para que desempeñáramos nuestra actividad. Es más, en una ocasión nos cedió la megafonía del Ayuntamiento para la celebración de un acto del PSC-PSOE porque la nuestra no nos funcionaba. Eso sí, quien más nos informaba de lo que acontecía dentro del edificio del Ayuntamiento era Joaquín Ferreruela"*[105].

104
De la crònica de Jaume Codina Roig publicada al *"Diario de Barcelona"*, el dia 3/7/77, p.8.

105
De la conversa amb Agustín Marina el dia 9/12/01.

El regidor Jaume, realitzador televisiu, que vivia gran part de l'any a Mallorca, plantejà la qüestió de la comissió en un ple, i Barberán digué que ho acceptaria com a òrgan consultiu sempre que en formessin part d'altres partits polítics i representants de les associacions de veïns. Precisament dues d'aquestes associacions, les dels barris del Castell/*poble vell* i Vista Alegre, posaren a l'alcalde en un gran compromís poc després de les primeres eleccions, doncs organitzaren durant els darrers diumenges del mes de juny i el primer de juliol, una campanya de recollida d'escombraries amb la que pretenien denunciar l'estat lamentable en què es trobaven els barris. El darrer dia es visqueren moments de tensió quan:

> *"Una vez terminados los trabajos de limpieza, más de quinientos manifestantes se dirigieron a la plaza del Ayuntamiento con el propósito de hacer entrega al alcalde Barberán de un manifiesto en el que se recogían las aspiraciones de los vecinos. Al llegar frente a la Casa de la Vila, los manifestantes fueron interceptados por fuerzas de la Guardia Civil, provistas de material antidisturbios; el teniente que las comandaba dio un plazo de diez minutos para que la gente se disolviera, advirtiendo que tenía órdenes de dispersar a la manifestación fuera como fuera y que lamentaba tener que disparar. La comitiva se disolvió sin incidentes, mientras que una comisión se dirigió al Ayuntamiento para entregar el documento"*[106].

L'octubre del 1977, dues setmanes abans que el president de la Generalitat Josep Tarradellas tornés de l'exili, aparegué un article molt crític en contra de Barberán a *"Mundo Diario"*, signat per Rosa María Culell, on es qüestionava la política cultural de l'Ajuntament, es criticaven les escultures de Franco i José Antonio que es trobaven a les places de *"España"* i del *"Generalísimo"* -l'actual Pau Casals-, i es feien al·lusions a una concentració de membres de la guàrdia de Franco al castell durant la primavera anterior.

Mentrestant, al consistori seguia sense haver-hi quòrum, per la qual cosa no es pogué suplementar un crèdit dins del pressupost ordinari a fi de pagar els locals de lloguer que funcionaven com a escoles provisionals, a més d'altres partides, com una de vuit milions per tal de pagar els treballs de revisió de la contribució territorial urbana, amb la que es pretenia aconseguir més diners per a les arques municipals. Amb la finalitat de pal·liar aquests problemes, el regidor Val accedí a assistir al ple, però exigí que les partides s'aprovessin una per una:

106
De l'article de Jaume Codina Roig publicat al *"Diario de Barcelona"* el dia 5/7/77, p.6. José Barberán m'indicà que havia estat ell, com a delegat governatiu, qui donà l'ordre al tinent de la guàrdia civil que retirés la força.

"Pidió (Jesús Val) *que quedara sobre la mesa pendiente de resolución el suplemento de crédito por importe de 8 millones de pesetas (...) que se prevé para gastos que pueda suponer la revisión de la contribución territorial urbana de este término municipal, por considerar que este asunto, dada su importancia, debe ser objeto de consulta previa con los demás representantes de la localidad, como son los partidos políticos, asociaciones, etc."*[107].

107
Tanmateix, poc després, a conseqüència d'un intercanvi de paraules amb l'alcalde, i davant la perplexitat dels assistents, abandonà la sessió. APM, 2/11/77.

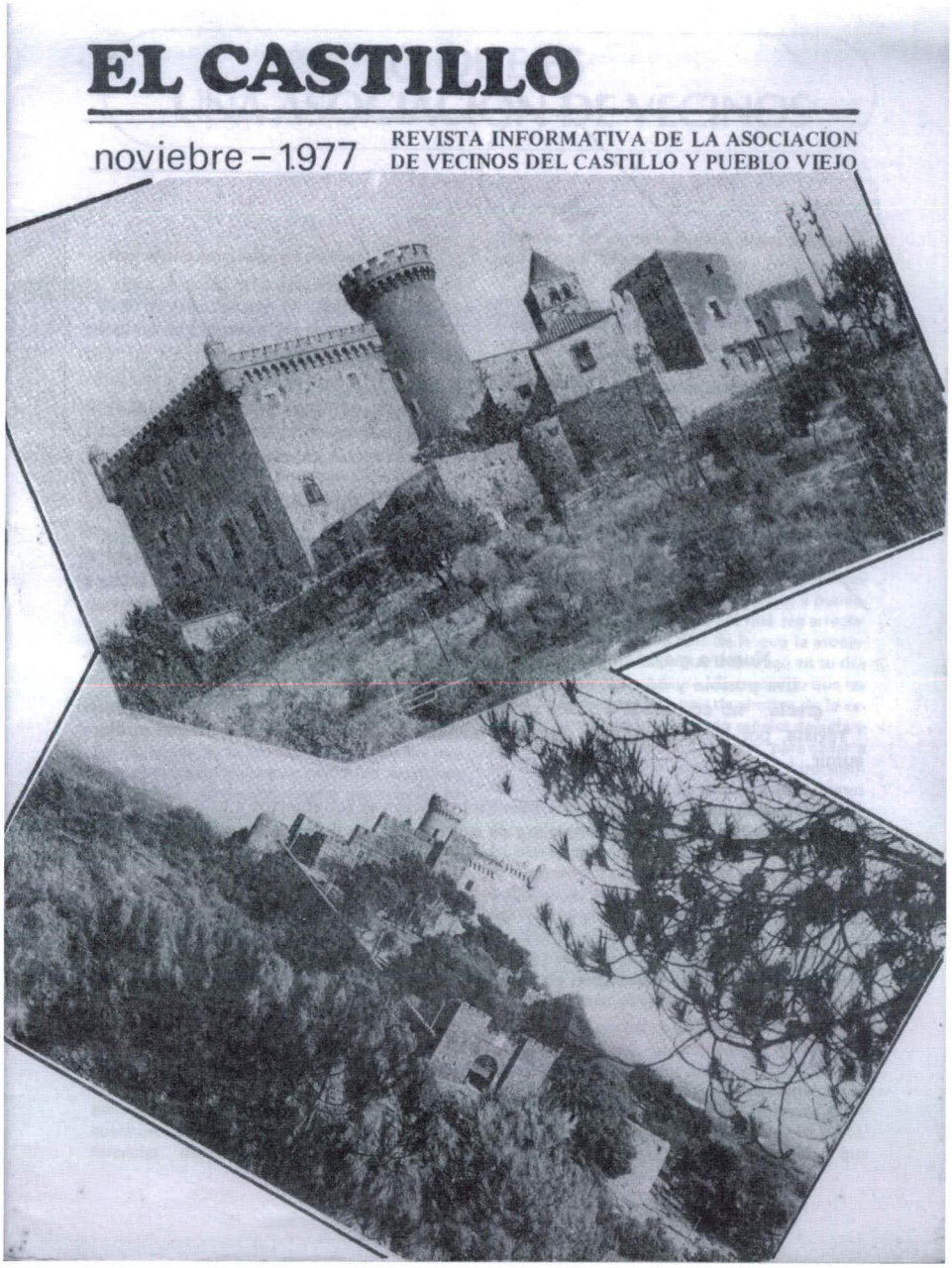

Revista d'una Associació de Veïns del poble. Les associacions de veïns agafaren una forta embranzida a l'inici dels anys setanta. Castelldefels comptava amb diverses associacions i, algunes, com la que agrupava als veïns del barri del Castell i del *poble vell*, publicaven una revista mensual informativa i reivindicativa (Font: Biblioteca Ramón Fernández Jurado)

D'alguna manera, tot això demostra fins a quin punt les tensions i conflictes que tingueren lloc durant una transició democràtica que pretenia substituir les velles estructures franquistes per unes altres de noves, també tenien correspondència a àmbits locals. Fa la sensació que José Barberán Albiac poc o res hi pogué fer. Tenia en contra una bona part del consistori, algunes associacions de veïns, les agrupacions locals dels partits polítics i la premsa, perquè representava un sistema polític que no trigaria a desaparèixer.

Tanmateix, una qüestió que cal destacar és que el febrer del 1978 es tractà el tema de l'expedient de depuració política de Pere Izquierdo Camprubí tramès després de la guerra, i se n'acordà el reingrés i l'abonament dels havers corresponents des de llavors. Vist amb una certa perspectiva històrica, aquesta reparació no deixa de tenir una gran càrrega simbòlica. La primera comissió gestora del franquisme havia apartat un funcionari del consistori, i la darrera corporació municipal del franquisme, en una decisió que l'honora, reparà tant com fou possible aquesta decisió. També cal assenyalar que durant aquests mesos es féu el primer curs de català per a funcionaris municipals. Com he dit abans, el pressupost del 1978 s'aprovà el juliol, i no es celebraren plens fins a l'octubre. La paralització de l'acció del govern municipal fou, per tant, quasi total.

Des del punt de vista escolar, durant els darrers mesos del govern de Barberán es cedí una parcel·la a Bellamar per a la construcció d'un institut que encara trigaria anys a construir-se. Es demanà l'ampliació del complex educatiu de can Roca amb l'edificació de dos aularis i, poc abans de les eleccions, s'oferí un altre terreny per construir-hi un centre de formació professional. Les darreres actuacions com a alcalde tenen relació amb el lloguer d'un local per al cos general de policia, la compra de la zona esportiva, i l'habilitació de crèdits i suplements de crèdits per valor de vint-i-cinc milions de pessetes i, ja el gener del 1979, la fixació dels espais de propaganda electoral per a les properes eleccions municipals. Finalment, el març d'aquest any, es rebé a l'Ajuntament la primera resolució de la Generalitat restaurada en relació amb una permuta de terrenys.

Les eleccions municipals es celebraren el 3 d'abril. A Castelldefels el cens el formaven 14.273 persones de les quals 8.547 emeteren vots vàlids, és a dir, que hi hagué una participació del 60%.

108
Confeccionat a partir de l'APM del 19/4/79.

RESULTAT ELECCIONS MUNICIPALS ABRIL 1979
Font: Elaboració pròpia[108]

PARTIT	NUM.	REGIDORS
PSC-PSOE	8	Agustín Marina Pérez, Antonio Soto Zarzuela, Manuel Dopico Villodres, José Miranda Yebra, Domingo Martínez Jiménez, José María Solé Alseda, África Lorente Castillo, Francisco Torralba Cantero
PSUC	5	Salvador Ríos Cobos (PSUC-Indep.) José Vilches Vilches, Rafael Gómez Díaz, Juan M. Patón Barnés (PSUC-Indep.) Federico Cervera Godas
UCD	4	Manuel Torné Simó, Joaquín Ferreruela Roca, Pedro Andreu Ginel (UCD-Indep.) Antonio Santiago Olivares (UCD-Indep.)
Indep. Castelld.	1	Emilio Blanco
ERC/FNC	1	Lluisa Farré Artal
PCOC	1	Francisco González Ríos
CiU	1	Jorge Guasch Verdiel

El dia 19 es constituí l'Ajuntament. El ple es realitzà a porta oberta i la sala estava plena de gom a gom. També hi havia molta gent al carrer esperant-ne els resultats, perquè el PSC-PSOE no havia aconseguit la majoria absoluta, i per tal d'ocupar l'alcaldia hagué d'arribar a un acord amb els altres partits d'esquerra. Hi havia una gran tensió emocional, perquè els protagonistes i el públic sabien que estaven vivint un moment històric. Com que Agustín Marina Pérez (PSC-PSOE) rebé setze vots davant dels quatre aconseguits per Manuel Torné Simó (UCD), i un regidor s'abstingué, el primer es convertí en el primer alcalde electe a Castelldefels després de quaranta-tres anys. En aquest mateix ple s'acordà que la comissió permanent estigués formada per vuit membres i l'alcalde. Començava així un període en que l'alcalde Agustín Marina i el Partit dels Socialistes de Catalunya han controlat el govern municipal durant sis mandats seguits, la major part governant en

coalició amb altres partits d'esquerra. Tant els encerts com les crítiques dels governs municipals d'aquesta etapa hauran de ser mereixedors d'un altre estudi en profunditat.

José Pedrosa i la clandestinitat

Un dels aspectes menys coneguts del nostre poble és el de la lluita antifranquista que, com sabem, es podia donar en diversos àmbits, moviments o fronts: el cultural, l'estudiantil, el veïnal i el polític, que curiosament no han estat estudiats en el cas de Castelldefels. Al comentar amb Juan Manuel Patón la jornada de constitució del primer ajuntament democràtic em digué: *"Cuando se acabó la sesión, los de la izquierda fuimos a celebrarlo al bar Los Maños, en la calle Arcadio Balaguer. Era donde el PSUC hacía los contactos en la clandestinidad. A quien le tienes que preguntar es a Pedrosa, que te contará cómo se hacían"*. I l'endemà vaig anar a veure'l.

José Pedrosa Muñoz, natural de Villanueva de Algaida (Màlaga), havia treballat a les mines de Cardona, a Avilés, a Burgos i a Sástago (Saragossa) abans d'arribar a Castelldefels el 7 de setembre del 1958, amb dues maletes i la dona, Feliciana Romero Núñez, amb qui s'havia casat feia poques setmanes. Aquella nit dormiren a la pensió de la Modesta a la plaça *"España"*, una dona que es guanyava bé la vida llogant llits als immigrants. Com que l'habitació els costava vuitanta pessetes per nit -més del que guanyava per treballar onze hores diàries-, es posà en contacte amb el seu cosí Francisco Ariza, i aquest li cedí durant uns mesos una habitació que havia fet per dur-hi els seu pares. Després d'aquest temps, el senyor Galán els llogà, amb una fiança de deu mil pessetes -una quantitat considerable en aquella època- una de les casetes que havia construït a la Muntanyeta. L'habitatge tenia dues habitacions i una cuina/menjador. Poc després José Pedrosa portà del poble els seus pares i el seu germà Eugenio, perquè al poble natal no s'hi podia viure. A la caseta nasqueren quatre dels seus cinc fills. Anys després, entre ell i el seu germà compraren un solar al carrer Jaume I, al barri del Castell, i es feren una casa més gran. Allí fou on jo els vaig conèixer.

José Pedrosa als dos anys de viure aquí es convertí en paleta: *"Me contrató un prestamista para construir una de las fábricas de la SEAT. Me preguntó qué era y yo dije que aprendiz. "Pondremos que eres paleta", me dijo. Hasta entonces ganaba siete pesetas la hora y allí empecé a ganar diecinueve. Para llegar al trabajo iba en bicicleta lloviera o hiciera sol.*

Estuve diecinueve meses". Li demano quan ingressà en el partit comunista. *"En el 62 me hice del PSUC, que era lo que había en Cataluña. Por aquel entonces éramos cuatro: Francisco González, su hijo Rafael, que más tarde presidiría la agrupación local, un pintor que vivía cerca de la farmacia Sanz, y yo. Existían enlaces entre un pueblo y otro para repartir la propaganda y yo era uno de ellos por ser el más joven. Era lo más comprometido que había. Un compañero de Viladecans, que no sabía mi nombre verdadero porque para él yo sólo era "Juan", me entregaba un paquete con ejemplares de "Mundo Obrero" que yo repartía por buzones y casas los días en que había partido de fútbol porque era cuando había más gente en los bares. Lo que no podía repartir lo enterraba en la "Muntañeta", pues no podía tenerlo en casa porque en cualquier momento podía haber un registro. El caso es que un día ese compañero fue detenido y yo estuve varios meses intranquilo porque creía que iban a venir a buscarme y tenía mujer e hijos. Cuando caía alguien en una redada, los compañeros echábamos una mano a la familia con lo que podíamos. También nos veíamos en la barra del bar los Maños, a la vista de todos, para darnos las consignas, porque había pocos bares y el dueño consentía".* Li demano si la seva consciència política nasqué aquí, a Castelldefels, o ja li venia d'abans. *"Cuando vives una vida tan amarga como fue la nuestra durante la guerra y la posguerra, comidos de miseria, sin ropa ni nada de nada, y tienes que ir a pedir a los cortijos, en un pueblo dominado por cinco grandes propietarios que eran hermanos; no puedes estar de acuerdo con la derecha que manda. Ya digo, una cosa es contarlo y otra vivirlo".*

També hi havia reunions clandestines amb representació de diversos pobles, quatre o sis persones a casa d'algun company amb els llums apagats per tal de no cridar l'atenció, i recorda especialment una que es féu al Prat perquè hagué de tornar caminant per la via del tren. Em diu que cap al 1969 o el 1970, i amb motiu d'una romeria d'un santuari proper a Mataró, el partit llogà un autocar que anava recollint companys de cada poble. Un cop allí, a la muntanya, es repartien en petits grups i dialogaven i es comunicaven. En aquells moments, abans de la transició, em diu, hi havia pocs socialistes a Catalunya.

"Pero cuando más gente se hizo del partido fue cuando el PSUC se legalizó en 1977, sólo en Castelldefels había unos trescientos afiliados. Fue cuando alquilamos el local en la calle Viriato, el propietario era de Gavà. El secretario del partido era Rafael González, que también era el presidente de la asociación de vecinos del Castillo/Pueblo Viejo de la que tu madre, la Mari, era la tesorera. Hubo mucha animación en aquel local cada tarde, ¡imagínate, con la gente que éramos!, y luego estaban las

fiestas que celebrábamos. Si en aquel momento hubiera habido elecciones municipales, la alcaldía habría sido nuestra porque estaban los afiliados, sus familias y centenares de simpatizantes". Li demano què passà que féu que el PSUC s'enfonsés pel que fa a participació local, i em respon que hi hagué una lluita, un enfrontament entre Rafel González i José Vilches que tenien dos caràcters molt diferents. El partit es partí en dos: uns seguiren a Rafael i formaren el Partit Comunista Obrer de Catalunya (PCOC), i els altres continuaren en el PSUC, el que sens dubte beneficià al PSC, que fou qui guanyà les eleccions. *"Antes de todo esto se celebraron muchas reuniones entre los representantes de las agrupaciones locales del PSC y el PSUC y allí se veía que Marina era más astuto que Rafael, a quien le costaba mucho más aceptar opiniones diferentes a la suya"*.

BIBLIOGRAFIA

L'AGRICULTURA al Delta del Llobregat a mitjan segle XIX. Viladecans: Ajuntament, 1986.

ATLAS COMARCAL DE CATALUNYA, 11: El Baix Llobregat. Barcelona: Institut Geogràfic de Catalunya, 1995.

El BAIX Llobregat el 1789. Respostes al qüestionari de Francisco Zamora. Barcelona: Curial, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992.

BALCELLS, Albert; CULLA, Joan B.; MIR, Conxita. *Las elecciones generales a Catalunya de 1901 a 1923*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill, 1982.

BAQUER, Ernesto. *Castelldefels en el siglo XIX: su gente, su vida*. Castelldefels: Ajuntament, 1987.

BENITO, Andreu. "Castelldefels", article publicat a *X Aniversario del Hermanamiento Castelldefels-Lormont*, Castelldefels: Ajuntament, 1998.

BOFARULL i SANS, Francisco de. *El Castillo y la Baronía de Aramprunyá*. Barcelona, 1911.

CAMPMANY, Josep. *Castelldefels i la mar*. Castelldefels: Ajuntament, 1998.

CAMPMANY, Josep (et alii). *Gavà*. Valls: Cossetània, 2001. Col·lecció La Creu del Terme, núm. 15.

CASTELLDEFELS, 10 segles d'història. 1987. Castelldefels: Ajuntament, 1987.

CATALÀ I ROCA, Pere (ed.): *Els castells catalans*. Vol. I. Barcelona: Rafael Dalmau, 1990.

"Catàleg i Pla Especial de Protecció i Rehabilitació del Patrimoni Arquitectònic". Castelldefels: Ajuntament, 1984-85. Inèdit.

CLEMENTE HERNÁNDEZ, Javier. *Serrasanta: Pintura mural a Castelldefels*. Castelldefels: Ajuntament, 2001.

CODINA, Jaume. *Delta de Llobregat. La Gent del Fang (El Prat, 905-1905)*. Granollers: Montblanc, 1966.

CODINA, Jaume. *El Delta del Llobregat i Barcelona: Guerres i formes de vida dels segles XVI al XIX*. Barcelona: Ariel, 1971.

"Dossier: Els rabassaires", a *L'Avenç*, núm. 10 (1978), p. 17 i següents.

L'economia del Baix Llobregat: Creixement i desequilibris. Barcelona: Caixa d'Estalvis de Catalunya, 1989.

FORT GAUDÍ, pbro, Jorge. *Santa María de la Salud (Castelldefels)*. Sant Climent de Llobregat: Parròquia, 1979.

El franquisme al Baix Llobregat. Barcelona: Centre d'Estudis del Baix Llobregat; Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2001.

Gavà en el vuit-cents. Gavà: Museu de Gavà, 1983

GIBERT, Alfons. *Dolça melangia... trista recordança (Esplendor i decadència dels anys trenta a Gavà)*. Gavà: Ajuntament, 1993.

GONZÁLEZ, Antoni; GONZÁLEZ, Manuel; y PINÓS, Núria. *Els grafits de les brigades internacionals de l'església del Castell de Castelldefels 1038-1939*. Barcelona: Diputació, 1996.

GONZÁLEZ MORENO-NAVARRO, Antoni. *La restauració objectiva (Mètode SCCM de restauració monumental)*. 2 vols. Barcelona: Diputació, 1999.

HABSBURGO SATZGER, Alejandra de: *Propiedad y espacio en Castelldefels*. Castelldefels: Ajuntament, 1983.

LLADÓS, Josep; REYES, Mario. "La presó secreta de les brigades" en *El Temps, 31/3/1997, pàgines 48-55*.

LORENZO, Neus. *Castelldefels: Formación y desarrollo de un núcleo agrícola costero*. 1984, 2 Vols. Tesi de Llicenciatura inèdita.

LORENZO, Neus. *Entre mar i muntanya. Breu història de la parròquia i vila de Castelldefels*. Castelldefels: Ajuntament-Parròquia de Santa Maria de la Salut, 1989.

MALAGELADA i BENAPRÈS, Frederic. *L'antic camí de les Costes de Garraf i el seu entorn*. Sitges: Grup d'Estudis Sitgetans, 1985.

NAVARRO PÉREZ, Jordi. *Castelldefels: Una introducció a la seva geografia i història*. Castelldefels: Ajuntament, 1991.

NAVARRO PÉREZ, Jordi; GARCÍA ROSAURO, Gabriel; CARDONA VIVES, Neus. *El Crimen de Castelldefels: Castelldefels a finales del siglo XIX.* Castelldefels: Ajuntament, 1999.

PUJADES i MARTÍ, Xavier. "Castelldefels a mitjan segle XIX: Societat, explotació agrària i empobriment. Apunts per a una interpretació" dins *Miscel·lània d'Homenatge a Jaume Codina*, Barcelona: Ajuntament del Prat; Columna, 1994.

"Reconeixement Territorial de Castelldefels. Volum 1r". Castelldefels, Ajuntament, 1986. Inèdit.

RUBIO CABEZA, Manuel. *Diccionario de la Guerra Civil Española*. Barcelona: Planeta, 1987. 2 volums.

SOLANS, Conxita; BONDÍA, M. Rosa. *Begues*. Valls: Cossetània, 2001. Col·lecció La Creu del Terme, núm. 14.

TARDÀ i COMA, Josep. *Republicans i catalanistes al Baix Llobregat al principi del segle XX*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1991.

TRIBÓ, Gemma. "La propietat agrària a Gavà (s. XVIII-XX)", a *L'Avenç*, núm 68 (Febrer 1884), p. 74-79.

VALLÈS, Edmon. *La Generalitat de Catalunya en la història*. Barcelona: Caixa de Pensions, 1978.

VILAR, Pierre (ed.). *Història de Catalunya*. Barcelona, Edicions 62, 1990.